T(Soome)
JOE

Rbl. 2.20

2

VIIMSI RAAMATUKOGU
1511 007229

Eeva Joenpelto

OTSEKUI TULEST TÕMMATUD TUKK

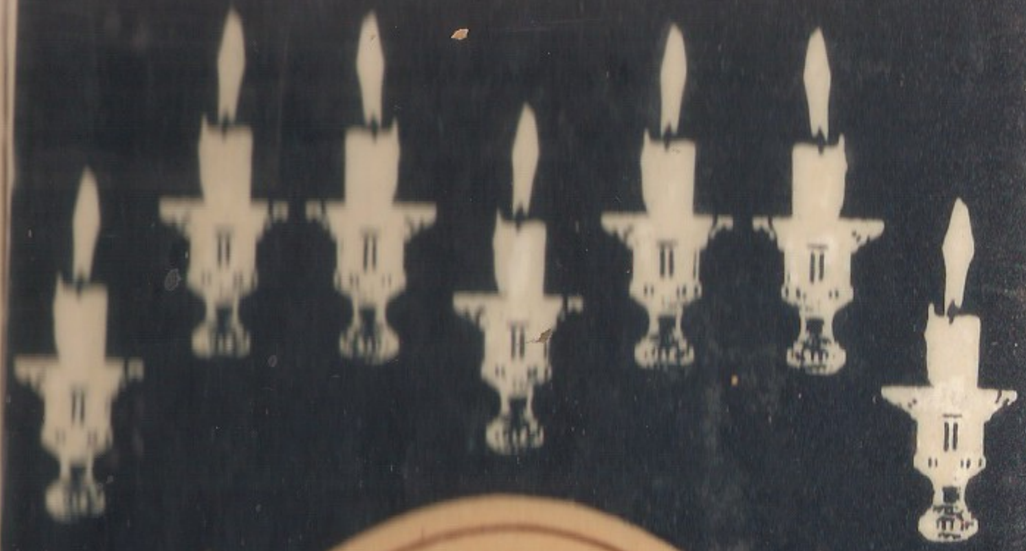

Eeva Joen-pelto

OTSEKUI TULEST
TÕMMATUD
TUKK

Eeva Joenpelto

OTSEKUI TULEST TÕMMATUD TUKK

KUSTUTATUD
10. 05. 2026
Viimsi Raamatukogu

TALLINN
KIRJASTUS «EESTI RAAMAT»
1982

T(Soome)
JOE

T (Soome)
J 51

Originaal:
Eeva Joenpelto
KUIN KEKÄLE KÄDESSÄ
Romaani
Werner Söderström Osakeyhtiö
Porvoo — Helsinki
[1976]

TÕLKINUD HELLA-MARE MÄNNAMAA
KUJUNDANUD HELMUT POLBERG
AUTORI PORTREESKULPTUUR: ESSI RENVALL

KUSTUTATUD
Viimsi
Raamatukogu
10. 05. 2026

Viimsi Raamatukogu

4703000000

J 70304—085
M 901(16)—82 168—82

© Eeva Joenpelto 1976
© Tõlge eesti keelde.
Kirjastus «Eesti Raamat», 1982

I

Tibutas tasakesi sadada, kui Oskari Hänninen laternat käes hoides kuuri läks ja laiad uksepooled lahti lükkas, tõugates need vastu seina. Kuna lööki pehmendavat rohtu enam polnud, kostis vali kolksatus. Ja oli pime, kuigi kell võis olla viie ringis, pisut üle. Novembriõhtu, hea kui nägi sõrme suhu pista. Kuigi ta oli pidanud poe nii vara sulgema, põlesid seal siiski täistuled. Üksikud hiljaksjäänud oskasid siitkaudugi tulla. Tagauks oli lahti ja sealt langes kollast valguskuma märjale, porisele õuele, kus oli poolest saadik vett täis rattajälgi.

Oskari hoidis laternat õlakõrgusel ja katsus ringi vaadata. Seinaäärsed olid enam-vähem lagedad, ainult Södermanni plangu ääres, keset hallast puretud ja seejärel vihmadest leotatud kõrsi pehkis vana, külasepa valmistatud tõukekelk. Sellest polnud lugu, see oli kord tagatiseks võetud — jah, ega ta enam mäletanudki, mille, kas mõne tuulehaagi või ahjusiibri eest. Aga kevadel tellitud tõeline kaup oli kõik müüdud, peaaegu kõik. Mis polnud, oli kuuris linakottide taga korralikult tallel ja niisugune, et kõlbas müüa järgmisel kevadel ja tema arvestuste kohaselt aina tõusvate hindadega. Kaup säilitas alati oma väärtuse, liiatigi veel rauakaup. Ei söönud seda koi ega rikkunud rooste, kui ainult asjatundlikult hoidsid ega lasknud rikkuma.

Natuke pani Hännist mõtlema liiga hoogne areng, mudelid vananesid, niidumasinailgi. Ja seesugunegi suurepärane asi, et elu, see tähendab äri, laabus nii hirmus libedalt, nagu poleks neid neetud sõja-, mässu- ja kriisiaegu eales olnudki. Kuid õnneks polnud tal mahti rohkem muretseda, sest Matti Reima ajas juba veoautot väravast õue. Valgusvihud viipusid, kui rattad aukudesse sattusid, sein lõi hetkeks ebaloomulikult valendama, ukse juures mõlemad valgused ühtisid ja oli nagu päev.

Matti pööras nii hästi ringi, kui kitsas koht võimaldas, ja hakkas kuuriukse poole tagurdama. Hänninen püüdis talle laternaviibutamisega märku anda ja jäi siis seina äärde seisma, kõhtu vaistlikult sisse tõmmates. Reima hoidis ühe käega roolides autoust lahti. Siis lülitas ta mootori välja, see võnkus, rappus mõned korrad. Kostis vaikne lärtsatus, kui ta astus keset lompi.

«Ega nad rasked pole, aga sindrima suured,» ütles Hänninen ja läks ees kuuri. Seal oli mitukümmend talumeeste toodud pehmet lõtva kotipaari, kolmekaupa ülestikku, nii nagu Hänninen oli jõudnud neid tõsta. Iga kotisuu küljes oli traadiga kinnitatud vineerist aadressilipik. «Tampere Linavabrik», oli ta sinna punase pliiatsiga maalinud. Ja koti sees oli mitmekorra kokkumurtud paber juhtnööridega, mida millestki tuli valmistada. Kõikvõimalikku lõnga, et perenaistel kudumisest puudust poleks. Inimeste töövili kahanes piskuks, ükskord tagasi jõudes mahtusid needki kotid väga hästi ühele hobusevankrile.

«Kas siia telefoni kuuleb?» küsis Reima äia kannul sisse astudes. «Käskisin Inkeril helistada, kui keegi tuleb.»

«Kuuleb küll,» ütles Hänninen ja põrnitses väimeest. See oli salapäraseks muutunud, temast ei saanud enam selget sotti. Inkeriga oli sama lugu. Kui püüdsid temalt midagi küsida, tõusis ta, nagu olnuks tal kiire, ja hakkas kähku askeldama.

Kui nad esimest kotti tõid, sadas juba nagu oavarrest. Vihmapiisad hüplesid autokastis ja Matti kaabul, kes ühe käega kotti hoides teisega auto tagumist poorti alla laskis. Hänninen käis koti teist otsa hoides tema kannul.

«Kohe, kui ruumi saab, tagurdan auto sisse.»

Nüüd, kus autotuled olid kustunud ja Hännise latern maas, tuli neil peaaegu pilkases pimeduses kotte loopida.

«Märjaks saavad,» ütles Hänninen. «Vahest tuleks teiseks päevaks jätta.»

«Või veel,» vastas Reima. Tal näis olevat tuli takus nagu alati. «Eks neid linu ole ennegi leotatud. Mõni kott veel, siis saame auto sisse.»

Hännisel kukkus tõstmise ajal müts peast, libises lihtsalt selja taha maha nagu vanaätil. Ta andis alla, laskis väimehel tõsta ja visata ja koormasse seada. Masendus ja tigedus tuli peale. Õnneks ei näinud noorem mees pimedas tema ilmet.

«Vahest lähed laternaga kasti,» ütles Reima. «Ma näeksin paremini.»

Hänninen kuuletus, püüdis kärmelt teha, komistas ja koperdas jalgel. Kotid hakkasid tal hinge täis ajama, eelmisel sügisel oli ta nendega üksipäini toime tulnud. Nüüd ole siis väimehe armul, lase end veel õpetadagi. Ja olgu muuga kuidas tahes, ihurammu osas polnud enam lootagi, et elu veel paraneb. Külmi piisku kukkus krae vahele, nagu poetanuks taevas jäiseid vihmausse alla.

«Hoia pead!» ütles Reima, saanud mootori ühe ropsuga käima, ja hüppas kabiini. «Ma nüüd tagurdan. Ilusti nüüd, suksu!»

Hänninen küürutas pisut. Autotulede vabin, ettevaatlik tagurdamine, kumbagi külge jäi karvapealt kahetolline vahe. Auto seisis kuuris, ainult nina väljas, Reima pidi autokasti hüppama, et sisse pääseda. Vihma valas ühtlase tüminaga katusele. Kottidest tõusis head ja nii tugevat lõhna, et see käis üle bensiinivingu. Matti loopis väledalt kotte. Sedasoodu kuidas koorem kasvas, tõstis Hänninen laternat hoidvat kätt. Viimaks seisis ta nagu koopas, selg vastu kabiini. Kotid rõhusid kergelt kõhtu. Ta hakkas kartma, et ei pääse sellest urkast enam iialgi.

«Kuula ikka telefoni ka,» ütles Matti, ja jälle potsatas kott.

«Jaa, jaa,» vastas Hänninen ja mõtles, et järgmisel sügisel ta linade vahetamist enam enda peale ei võta. Inimene olgu näruse saja marga pärast säärases olukorras! Kes ta oli? Oijah, mida kõike oli tulnud teha! Vähkegi oli ta ennevanasti Peterburgi vedanud. Nendega pidi hoolas olema, et kätte ära ei sureks. Tuli peale passida ja kuulatada, kas ikka krabistavad. Ja pajukoort oli ta ostnud. Ja küttepuid. Ja humalaid, köömneid, igasuguseid ürte. Siis olid nad õppinud vähemalt seda pudi-padi otse apteeki viima. Sinna jah, apteegikaalu peale, ja sinna nad sobisidki.

Kuur hakkas juba tühjaks saama. Matti tuhlas mööda nurki ja korjas viimaseid kotte.

«Siin pole vist sedelit,» ütles ta, kuid Hänninen lõi ainult käega. Mõnel kotil ikka puudus. Tamperest saadeti siis, mida heaks arvati, ja keegi võttis ja maksis ikka sellegi saadetise kinni. «Ma ajan auto üleni kuuri. Heikkinen sõidab siis hommikul jagama.»

Jälle turnis too noor mees autokastis, ronis üle kottide Hännisest mööda ja hüppas alla. Hänninen seisis, kus ta oli, vankus ja vappus, kui esirattad üle künniselaua jõnksatasid. Siis tuli Matti talle õpetusi jagama, võttis tal laterna käest, käskis poritiivale astuda ja hoidis kätt toeks. Hänninen tõmbas suu vingu ja kobis kuidagimoodi alla. Tema käsi sattus kapotile, see tundus õrjetult tuline. Aga põrandal ta viimaks

seisis. Matti otsis maast mütsi, soputas seda käes ja ulatas äiale.

«Paneme aga uksed kinni,» ütles ta. «On sul kiire? Ma tahaksin kõne ära oodata.»

«Lähme sisse,» ütles Hänninen. Ta pani taba hämaras ette ja keeras kaks korda võtit. Matti läks juba kaarega ümber lompide ega lõõtsutanudki.

Poes, oma klaasubrikus laua taga rahunes Hänninen. Ta pakkus Mattile sigarit, pakkus liköörigi, aga Matti ei võtnud. Hänninen pani pudeli alumisse sahtlisse tagasi, temalgi polnud isu. Seda oligi üksipäini mõnusam mekkida, eriti arveraamatute taga. Siis, kui pood oli kinni, söömas käidud ja päevane kassa üle loetud. Liköör andis uusi ideid, kõikvõimalikke asju turgatas pähe, oli lausa püha naudingu tunne. Noh, sedapuhku oli essentsi liiga palju lortsatanud, jook oli liiga magus saanud. Aga küllap see kulub. Ja kui seda pisut vähemaks jääb, võib piiritust lisada, ja siis on see just säärane, nagu peab.

Hänninen vaatas suitsupilve tagant väimeest. See näis välja magamata, polnud enam päriselt nii reibaski nagu riiuaastail või tollal, kui ta oma töökoda asutas ja Terijoe-villat püstitas. Tal läks päris kindlasti hästi, kuid tema mõtted paistsid mujal olevat. Harilikult käis tema keel vahetpidamata nagu mõnel naisel, nüüd pahvis ta ainult sigarit ja kõputas lakkamatult tuhka, mida ei olnudki.

«Mina, seesamune,» alustas Hänninen, oskamata vaitki olla. «On olnud jutuks, et kui õige volikogusse. Varsti on valimised. Mina noh, nagu ärimeeste esindajana või nii.»

Hännisel oli ilmtingimata vaja sahtlisanga lõksutada.

«Ohoh,» ütles Matti. «Misjaoks? Raiskad ainult aega. Mõtle, mis see markades teeb. Oleks sul veel abilinegi. Muide, miks sa endale uut ei võta?»

Hänninen silmitses riiuleid. Ta sai pahaseks, et seda lipakat meelde tuletati, kes — jajah, kurat võtaks, et medalil ka alati kaks poolt pidi olema! Ilus pool ja see... Kuidas nad siin ütlesid? «Eest kui papi proua, aga tagant valleraa!» Ta lõi käega. Aga olla vallavolikogu liige oleks ometi midagi, mis sest, et Matti rääkis tõtt, tööd ja muret jätkus tal niigi. Juba nende üürilistegagi, ohkas ta raskelt, otse südamepõhjast. Jookse muudkui üüri järele, roni mööda treppe, ja alati on neil nurisemist. Siis rääkis ta ometi jälle valimistest. Täitsa arusaamatu, et seesuguses paigas oli sotsialistidel kahehääleline enamus. Kuidas need punased, kes ainult mõni aasta tagasi nii maas madalas olid, et neid ilmapeal enam tõusvat

ei uskunud, sellega ometi hakkama olid saanud? Ei, teistmoodi mõtlejail lihtsalt pidi olema korralikke kandidaate.

«Mis tähtsust sel on, kes seal istub?» halvustas Matti üha. «Võta või Julin. No olgu pealegi, peab vähemalt suu kinni. Viimane sõna jääb nagunii temale. Ja see on ju teada, et nad seal vallavalitsuses ainult pisiasju otsustavad. Suuremaid aetakse hoopis mujal. Nii on see alati olnud ja on praegu ka.»

«Ah nii,» ütles Hänninen. Ja: «Ah soo.» Tal olnuks paljugi öelda, kuid polnud tahtmist. Ja kui ta nüüd enda vastu päris aus oli, siis ega teda need asjad või asjade mõjutamine suurt huvitanudki. Ainult see liikmeks olemine ise. Et võiks mõnele võlgutahtvale maamehele öelda, et vaata nüüd, kulla Kusta, mul on volikogu koosolekule minekuga kiire. Eestseisja-amet, nojah, aga see oli ikkagi rohkem nagu surnutega õiendamine. Saanuks seal ärigi ajada, kas või kogukonna metsa müüa, sest hinnad olid nüüd head. Aga ei, need olid vist kõik omamoodi Kolgata puud ja võisid kas või jalapeal mädaneda. Igavene põikpea oli see vana kirikhärra, ja jumal hoidku, sihukesele oli veel praosti aunimi antud! Eestseisja-ametis ei saanud midagi otsustada, võis ainult õhtud otsa kirikumaksukviitungeid kirjutada ja niisugusegi pisiasja eest hoolt kanda, et teener kütaks korralikult käärkambri ahju. Ükskord oli praost talle keset jumalateenistust helistanud — kust, kirikus polnud ju telefoni? — ja tema kõrvad lausa lukku lugenud. Oijah, aga kui saanuks kõndida üle rigiseva vallamajaõue nõndasamuti nagu, noh, nagu mõned neetud sotsialistidki.

Matti jõudis vahele torgata, et oli just eile vallalt kolmkümmend hektarit mäeselga ostnud. Need hullud olid müünud võileivahinnaga.

«Mis asja!» imestas Hänninen. «Ostad kuiva mäekülge! Ei neist mändidest puid saa! Nüüd kukkusid küll sisse — hea metsamaa on hoopis teistsugune! Küllap nad peavad nüüd peenikest naeru!»

Viivuks oli Hänninen üsna reibas. Noored inimesed olid tobedad, sagisid ja rehklesid ringi nagu herilased purgis. See Mattigi, ehkki ta oli teda kavalaks meheks pidanud. Aga kui väimees ütles, et ega ta seda maad metsa pärast ostnudki, vaibus õhin, jättes järele värina nagu pärast küünarnuki äralöömist. Augu, kruusaaugu kavatses ta sinna kaevata.

«Kruusaaugumaaks? Teed endale kruusaaugu? Milleks? Pojal liivahunnikut vaja või?» Hänninen katsus naeratada. «Liiva ju igal pool.»

«Kas ikka on? Kas oma ehitamist mäletad? Palju sul betooni jaoks kruusa läks?»

«Nojah, aga ega see midagi maksnud. Või siis vähe.»

«Oota viis aastat. Oota kümme aastat. Kui küla veel kasvab, ei saa liiva enam kuskilt. Aga minult saab. Ja mul on siis vigurid ja värgid, millega seda kaevata ja vedada.»

«Sa mõtled siis . . .» Hänninen pidi püsti tõusma ja poes ringi kõndima. Ta mudis kuuehõlma. Ta ei märganud laes rippuvaist õlilampidest kõrvale hoiduda, üks kolksatas talle vastu pead ja pani kõikuma hakates terve lampiderivi kiikuma ja klirisema. Petrool haises vängelt. Hänninen haaras laubast, pühkis ja vaatas. Verd vähemalt ei tulnud. Et külla veelgi maju juurde ehitatakse, vahest suuremaidki kui tema ja Julini omad, tundus kuidagi, nagu oleks inimene kõige täiega nurka heidetud. Ju see oli elu paratamatus, aga niisugune paratamatus polnud meeldiv. Et inimene tegi ja rassis ja tuli millegagi toime, aga tehtu ei jäänudki ilmasambaks, igaveseks imeks. Ei, teised võtsid sellest õppust, leidsid muidugi mõista vigu ja püüdsid teha paremini. See ei olnud õiglane. Aga tuli õppida kõigega leppima, olgu see nii raske kui tahes. Ei saanud minna ütlema, et kasige, kust pärapõrgust te tulite, majadega on sestsaadik lõpp. Telefon ka ei helisenud, et oleks sellest ühestki noorest ettevõtjast lahti saanud. Hännist hakkas juba nälgki näpistama. Ja kui ta selle mõtte külge klammerdus, et peaks minema pääsema, ärritus ta üha rohkem.

«Kord sa veel kinni lähed,» hakkas Hänninen väimeest haugutama. «Oled ennast piirituseveoga sisse mässinud, ära salga midagi. Kinni sa veel lähed, istud vangikongis, nii mis mürtsub.»

Väike, naiseliku välimusega, aga kaval, ja kui tahtis, siis meeldivgi Matti muigas.

«Ei lähe. Lindbom kaitseb. Ja mina siis nüüd mõni piiritusevedaja või midagi!»

«Lindbom? Vana kohtunik?» Hänninen mõtles, et teeb tõesti kohe minekut. Või Lindbom, väimees on ennast kõrgele upitanud! Noortel inimestel ei ole küll häbiraasugi. Aga ikkagi Lindbom! Issand hoia, tema valge villa oli nii tiheda pargi peidus, et seda lihtsureliku silm ei seletanudki, vähemalt suvel, mitte. Teda peaaegu kartsid, palju rohkem kui mõnda vabrikanti. Kartsid isegi asjaajajat ja noori advokaate, kes elasid kuuldavasti kantselei taga ja kõndisid, kõvakübar peas, vahel kohtumajja ja sealt tagasi.

«Mul oli talle tervisi üle anda, oma sugulaselt, Pohjanmaa kohtunikult.» Matti vedas suu viltu ja kissitas silmi.

«Sellelt onult või mis ta sul oli. Aga see on ju surnud. Kas pole?»

«Noh, siis hilinenud tervisi. Ega tervised hallitama lähe.»

«Ahaa, tahad suurte sakstega sõprust pidada. Ju sa hoolitsed vist kohtuniku joogipoolise eest ka. Ega ma imestakski. Ma ei imesta enam millegi üle.»

Kuid ta imestas nii, et ei teadnud, kuidas olla. Ta läks nurka ja nihutas seal viklu, võttis taskust nöörijupi ja sidus need varsipidi kimpu. Kuna tal oli kõht tühi, meenus nainegi, Salme. Aga mis see aitas. Ärritatud peast meenusid ainult kõik nurjatused.

«Salmet kutsisid kohe päris linna välja.»

«Noh, kui meil oli üks tee. Tal oli prille tarvis.»

«Ohoh!» Hänninen peaaegu karjatas, et oleks selge, kuidas ta lugu hukka mõistab. Prillidest oli kindlasti oma kaks aastat juttu olnud. Vanaeit oli tahtnud kõigepealt kunsthambaid ja tema hea mees oli need kinni maksnud. Noh, parem nägi ta niiviisi muidugi välja küll. Aga sedamaid oli ta hakanud omi prille nuiama. Siis oli Hänninen öelnud, et ei, nüüd aitab. Leppigu aga Salme sellega, et saab vahel õhtuti tema prille laenata, kui temal on leht läbi loetud. Milleks ta prille vajab? Kas lauluraamatu lugemiseks või? Ei, Salme tahtvat muud ka lugeda, ja päeval. Täiesti õige, arvatavasti «Naiste Häält». Hänninen oli otsustavalt keeldunud, tahtmata säherdusest asjast enam sõnagi kuulda.

Jah, sellest sai kaks aastat. Pärast tolle punikust täditütre surma oli Salme läinud päris pööraseks, veel pöörasemaks. Ühesõnaga, muutunud kangekaelseks. Prillijutu oli ta küll jätnud. Aga ühel õhtul, kui Hänninen oli jälle puruväsinult ja rahuliku õhtu lootuses koju tulnud, oli ta pidanud nägema õues peldiku kõrval rivis kuut mesipuud, kuut helesiniseks värvitud majakest. Ja Salme oli seisnud köögis, kindel ja peaaegu tähtis nägu peas. Hänninen ei suutnud mõelda sõnavahetusele, mis siis lahti oli läinud. Mari oli sööstnud edasitagasi nagu takune süstik, aeg-ajalt ikka jälle komistades. Ja tema, Hänninen, oli häält tõstnud, saamata ometi selgust, kust Salme oli saanud raha ettevõtteks, mis siinkandis oli salgamata üpris tavaline. Ta mäletas end soovinud olevat, et puhkeks jälle haudmekatk ja hävitaks need kõigist olevusist kõige kavalamad pistjalinnud. Ei, ei, oli Salme rahulikult öelnud. Haudmekatku pole enam ja tema mesilaste tagakehal on ilusad helekollased triibud. Need on usinat ja leplikku tõugu, nendega ei tule tüli. Kui sa just sellal, kui mind ligidal pole, pead pessa ei pista. Ja Salme oli jahmatamapanevalt valgete

ümarate hammaste välkudes naeratanud ja öelnud, et küllap ta juba oskab. Asi oli lihtsalt nii, et ta tahtis oma raha.

Kui see kõik meenus, sai Hännise süda nii pilgeni täis, et ta pidi sellest Mattile rääkima.

«Sa mäletad Gröönrooskat. Seda, noh, seda enamlaseeite, seda hullu, seda Salme täditütart. Hea oli, et ära suri. Ehkki tast jäi poeg järele ja tollest loikamist on ka rohkem pahandust olnud kui vaja. Nojah. Ma mõtlesin, et pärast Gröönrooska surma peaks kodus ka elu rahulikumaks muutuma. Salmel pole vähemalt kohta, kuhu joosta. Aga kuidas läks! Vahel tundub, nagu oleks tolle jõleda vanamoori tige vimm kõige täiega Salme suure keha sisse kolinud. Ta on nüüd jonnakas nagu kuripatt. Ega ta lausa vastu kätsata, aga teeb, mida tahab. Ta on nagu teine inimene. Et üks naisterahvas nõnda muutuda oskab!»

«Ju muutub meeski,» arvas Matti ükskõikselt ja vaatas kella, seejärel telefoni.

«Muutub muidugi, aga mitte hullemaks,» väitis Hänninen. «Nojah, eks Salme ole samast suguvõsast kust Gröönrooskagi. Seda oleksin ma kolmkümmend aastat tagasi teadma pidanud. Kui mõelda, siis on abielu ülepea üks hirmus asi.»

«Nonoh, nüüd äiapapa liialdab. On ometi kodu, ja puhtad, parandatud rõivad, ja söök. Ja tütred. Olgu küll, et ega Inkerigi vist emapuust kaugele pole kukkunud. Kuidas Anjaga on?»

«Anja? Hmmh.» Hänninen läks teele vaatama, sealt nägi läbi pimeduse vaevu-vaevu koolimaja. Üks klassiruum oli valge, isegi säärasel tunnil liikus seal veel lapsi. Seal oli vist näidendiproov, valmistuti kindlasti jõulupeoks. «Tuleks Lauri sõjaväest koju! Eks ta muidugi tuleb. Vahest muutub siis midagi.»

«Anja vist vähemalt pole emasse.» Matti oli tüdinud. Ätt oli vana, leierdas möödunust ega suutnud enam midagi käsile võtta.

«Kellesse siis? Jah, ei tea. Ära ainult ütle, et minusse. No muidugi on, nii ilus, nii andekas. Aga närbub lastetu algkooliõpetajana. Ega see lastetus küll tema süü ole, lihtsalt läks nõnda. Aga mis ta puha pähe võtab! Ja ometi on ta hea tüdruk.»

«Naised jäävad ikka naisteks,» ütles Matti, mõeldes, et temal on õnneks poeg.

«Tõsi.» Näis, nagu oleks Hänninen kinnitust saanud ja asjaga ühel pool. Siiski kripeldas tal veel midagi. «Salme on hakanud nüüd jälle seda hirmsat murret rääkima. Porsivad

teenijaga päevad otsa. Ja vahel räägib seda minugagi. Niipalju head sest on, et pole vaja aru saada. Ta on nagu uhke kohe, et oskab sedasi pudrata.»

Matti muhatas ja viimaks ometi helises telefon. Matti rääkis lühidalt, ainult jaatas. Siis riputas ta toru hargile ja andis ärakella. Hänninen läks võtmekimpu viibutades tagaust sulgema, kui Matti tuli klaasubrikust välja poodi.

«Lähme. Auto tuleb mulle siia järele.»

Hännisel oli himu küsida, mis auto ja kuhu minek, aga jättis küsimata, sest poleks niikuinii otsest vastust saanud. «Heikkinen viib siis linad hommikul ära. Oled sa kaheksa ajal siin?»

«No kus siis veel?»

Sadas vaikselt ja Matti tõstis krae üles, jäädes ukseräästa varju ootama. Hänninen riputas luku ette, keeras võtit ja kontrollis, kas sai ikka kinni.

«Mine aga peale sööma. Ma ootan siin.»

Tundus, et ta tahtis Hännisest kähku lahti saada. Sel ei jäänud muud kui minema hakata.

«Aitäh vaeva eest,» ütles Hänninen ja läks mööda tuttavat teed läbi tuttava küla kodu poole. Kuna sügis otsa oli sadanud, ei pannud vihma enam tähelegi. Turi kühmus, vantsis ta ainult edasi. Kodus ootasid vähemalt kuivad riided. Hänninen pugistas kõndides naerda. Kord mullu talvel käredate pakaste aegu oli Salme nii head südant osutanud, et pani tema öösärgi ahjusimsile soojenema. Kolmekümneaastase abielu järel oli see igatahes kena. Aga et särk oli sealt aina põrandale libisenud, siis oli seesamune küljeluu sinna käsigranaadi raskuseks pannud. Särk kõigi oma tikandustega oli nüüd küll paigal püsinud, aga Hännise süda oli tahtnud rinnust välja karata. See võib plahvatada, oli ta karjunud, kuid Salme oli ainult öelnud, et ei. Ta oli granaadi lahti võtnud ja veendunud, et see on tühi. Oijah, tema süda, kaitseliitlase süda ikkagi, võpatas ja väratas veel praegugi. Mis inimesed need naised küll on?

Tema unelmate maja kohal, millest oli nii palju muret ja tuska olnud, oli mõnus kõndida. Apteegist paistis tuhmi valgust, tumedad kapid sulasid seintega ühte, valged, külgedel keerlevate madudega portselanpurgid näisid iseenesest helendavat. Ja oli uksekell, kui mõni juhtub öösel Hoffmanni tilku vajama. Juuksuriäri oli pime, akent kattis ülalt alla valge kardin. Ülakorruseil elavad inimesed, üürnikud, keetsid süüa, pesid nõusid ja pesu, läksid magama. Mingil moel võis end siin isandana tunda ja eks see olnudki nõnda mõeldud. Asi

seegi, kui ta oli lõpuks üks härrade seast. Hänninen kaalutles, mis ettekäändel ta võiks mõni päev sinna üles minna. Muidugi oli nende inimestega vaeva, aga tore oli ka, kui võisid uksekella helistada ja nende elamisse nina pista.

Ta ei olnud veel rannateele pööranud, kui Reima töökoja poolt lähenes kiiresti, aga vihma tõttu peaaegu kuuldamatult must sõiduauto. Tema poe kohal see pidurdas järsult. Matti tuli joostes nähtavale ja puges inimese kohta lausa uskumatu väledusega autosse. Aga, mõtles Hänninen, ta on küll alati paras nirk olnud. Auto sõitis kohe edasi. Hänninen vaatas, kuni kaks punast tagatuld olid pimedusse kadunud.

2

Alates kevadest, millal ema suri ja lubjavabriku streik tühja jooksis, oli Vieno elanud mingis mornis, tigedas saamatuses. Ühtmoodi räbal oli olemine õhtul magama minnes ja hommikul tõustes. Ema valjud ja ka valjul häälel peetud kõned olid vaikinud, undruk igaveseks lehvimast lakanud, külas istusid ja lõid aega surnuks töötud, norguvajunud mehed. Mõlemad õnnetused, mõlemad pettumused olid keerdunud üheks kõieks.

Esimesena hakkas siis pleekima, habrastuma ema tulipunane heie. Tema oli olnud õnnelik inimene. Ainult üks asi, suur maailmarevolutsioon mõtteis, jooks, jooks selle pühas koiduvalguses, kõhkluse kübemeta, surreski punased krepproosid käes, leppimatult, järeleandmatult, kahtlustest vabana. Nii kerge surm, lihtsalt meelemõistus peast punakaartlaste haual, kus ta uskus taatigi lebavat. Kui maailmas oli midagi suursugust, siis siin.

Ja kui millestki oli kahju, siis sellest, et vanale naisele polnud eales pooltki päeva puhkust lubatud. Nüüd lubati, väsinud luud võisid täies rahus puhata.

Kuid töötute meeste hammastekiristamine ja väljapääsu otsiv kibestumus.

Omameeli oli Vieno teinud õigesti, kui ta streigiettevalmistustes kaasa lõi. Kuidas ta teisiti oleks saanud? Nagu teisedki, oli ta oodanud nõupidamisi, kokkuleppele jõudmist, paremaid tingimusi. Kuid ei tulnud midagi. Pohjanmaalaste vägi käis tööl, paljud neist olid juba oma peregi siia tühjakstehtud kortereisse elama kutsunud või siis siin täiesti taipamatute popsitüdrukutega abiellunud. «Seda küll mitte,» oli Vieno mitu korda öelnud, kui raevutsevad, tööta jäänud mehed ähvardasid nuga välgutama, kätte maksma, kas või tapma minna. «Oodake ära!» Ja ta oli kähku minema pöördunud,

kartes peaaegu, et puss võib talle endale selga lennata. Sest: «Pussitera pikkust Soome seadus siiski ei määra!» Ajapikku oli harjutud nende kondakate meestega ja nende vihkamisegagi. Ja ajapikku oli mõni streikinud ja ametlikult vallandatud tööline üritanud pääseda tagasi tehasesse ja saanudki.

Vienost polnud nende taunijat. Inimkeha on niisugune, et nõuab kartulit, leiba ja Wilsoni vennaihu, peavarju ka. Seda hullem, kui on lapsi.

Paar korda oli Vieno sel kevadel töölismajas koosolekul käinud, istunud, käed põlvede vahel rippu. Siis ei tõstnud ta sinna suvi otsa jalgagi. Kylander oli ta korra üles otsinud, aga ta oli ainult voodis lesinud ja öelnud, et peab mõtlema. «Mõtle pealegi,» oli Kylander öelnud, «aga ära ilmaasjata ka hau. Vaata, korraga natukene, ikka aste-astmelt. Muidugi juhtub eksitusi, juhtub küll. Aga meil on sind vaja. Meil on praegast iga meest vaja.» — «Jajah, varsti, varsti.» — «Hari oma elamist ja tule, kui mõtlemised mõeldud.»

Vieno oli kartulimaad kõblanud, üht-teist kohendanud, varaloendigi teinud. Aga kappe ja ema sahtleid ei suutnud ta puutuda. Ega ema rõivaid, olgugi et lein end vaid aeg-ajalt mõne pistega meelde tuletas. Kui vähe jäi inimesest järele, mõni pluus, särk, ripakil seelik, värvilistest lõngadest sõlmitud sukapael, kulunud kingad ja kalossid, mis olid teinud palju samme. Mõni täke kausiservas, mõlk katlal. Mõnda aega oli Vienol olnud raske selle ämbri sangast haarata, millega ema oli aastakümneid allikast vett toonud. Või seebikildu või soolavakka kätte võtta. Emas oli olnud nii palju elu, et tema liikumist võis toas üha kuulda, ja kui ta pöördus, siis pöördus ta millelegi, mõnele keerulisele küsimusele vastama või lihtsalt ütlema: «Põle ma miskitki väsind. Küll ma jõuan.»

Ema, õde Hilja, isa. Kolm inimsaatust, millele joon alla.

Kunagi augustis müüs Vieno ema õmblusmasina ühele tselluloosivabriku tüdrukule, kes juhtus seda küsima. Tegu tundus jõle, aga kui masinakasti seljandikutee poole kärutati, hakkas siiski kergem. Vieno läks sisse ja pühkis põranda seina äärest puhtaks. Kühvlile kogunes põlleriideribakesi ja lillelisi paelajuppe, nööbitegemisvarras. Ta tõrjus esilekippuvad mälestused tagasi, lõi kaane lihtsalt kinni.

Kord öösel mõtles ta, et läheb ära, et ta lihtsalt ei tule toime eluga selles toas ega selles maanurgas, kus vägeva kukru seadus valitses nii iseendastmõistetavalt, et millessegi seesugusesse nagu töölisliikumine võidi lausa sallivalt suhtuda. Kui ainult streikima ei hakatud. Aga sellestki polnud neil sooja ega külma, mitte millestki polnud. Vabrikant sõitis uues

autos linna ja sealt tagasi, heitis juba pilgu kõrvalegi, paistis, et tal on peaaegu tavalise inimese nägu. Ja jälle oli Vieno oma juurdlemisega, mis õige, mis vale, sügaval mülkas. Kas emal oli siiski õigus? Ei, ei.

Kuid lahkumine, maja müümine, seegi ei kõlvanud. Lisaks kõigele muule oli ema talle ka selle pähe tagunud: «Püsid paigal, ei lähe sa kusagile luuslanki lööma. Seisad, kus oled, ja teed, mis vaja, ja hästi. Enda eest sa juba ää ei joose.»

Ka päris igapäevaste muredega oli tegemist. Ema ajal oli olnud vaesus ja viletsus, alati. Aga ema oli ikka mingi nõu leidnud. Ikka oli olnud midagi suhu pista. Tema võttis söögi kust tahes välja, võitles omaste, lõpuks ainult üheainsa eest. Ja pesi pesu palja veega, kui polnud soopagi. Ta käis, jooksis, küürutas muugi kui aate pärast. Vieno mäletas tihti soovinud olevat, et saaks olla rahus ja üksi. Nüüd ta sai. Kui vähesest, tihti ainult ühest inimesest sõltus üksindus! Ja siis see teadmine, et nüüd on tema järjekorras esimene ja ainus, kui surm arvab heaks jälle seda hütti meenutada.

Jõudnud sinnamaani, oligi Vieno niisama hästi kui päral. Septembris hakkas ta töökohta otsima. Oli samuti nagu pärast vangilaagrist tulemist. Lisaks oli ta jõudnud vahepeal veelgi kurja teha. Aga teisest küljest oli tema tervis nüüd parem, ja töölisühingus oli ta õppinud inimestega rääkima.

Iseendalegi üllatuseks oli ta siis oktoobris saanud kümme kilomeetrit eemal asuvasse väikesesse klaasitehasesse tööle. Seal oli ainult üks varjualune ja paarkümmend klaasipuhujat, kõik võõrad mehed. Vieno pandi ülevaatajaks, nagu meister seda nimetas, ja tal oli kaks tüdrukut abiks. Vieno võttis vastu, mida anti, ja sai ikka jälle tunda, kui raske on kahte isandat teenida. Puhujad sõimasid seljataga ja mõni purjuspäi näo eeski. Ta pidi igat pudelit ja moosipurki kontrollima ning otsustama, mis kõlbab, mis mitte. Laadijapoisid lugesid kokku, kui palju ühel või teisel päeval tehti, mille eest palka maksti. Vieno õppis kõige kõlbmatumaidki purke terveks jätma, nii et lauad olid igal õhtul täis. Mehed võisid ise vaatama tulla, Vieno läks selleks ajaks akna alla. Teda vihastas, kui meister irises, et korralikku tööd tehti niisama palju kui kõlbmatut. Alles seejärel visati kehvad kastidesse kildudeks. Mehed pakkusid Vienole viina, meister suitsu. Ta ei mõistnud muud kui põrandapahnal kõndida ja mõlemast keelduda. Kord kehutati teda klaasi puhuma. Ta läkski, ja mehed seisid ringis ümber, kui ta sula klaasitainast piibu otsas keerutas. Iitsatustki ei kostnud, keegi ei andnud nõu, pilkav muie levis kuumusest punetavail põskedel, üks kopsutõbine köhis. Vieno

POSTITATUD
10. 05. 2026
Viimsi Raamatukogu
Viimsi Raamatukogu

ümatas, pani piibu käest ja läks. Ta ju teadis, mida see tähendas: teda ei sallitud. Ta võttis oma koti ja mütsi ja läks välja. Maa oli helkivaid klaasikilde täis. Meister tuli talle järele ja pakkus hüvitust, kuna tal oli nii kaugelt tööl käia. «Ei, ei võta,» vastas Vieno. «Vähemalt uued rattakummid?» Vieno vaatas kõrvale, kui klaasipuhujad viivitades ja kuulatades möödusid. «No kui just need.»

Kogu aeg lootis ta mujale pääseda, ootas ja varitses juhust. Aga mida kuu edasi, seda segasemaks olukord läks. Mitte et tööd poleks olnud, aga tselluloosivabrikki eelistas neid mehi, kes astusid kaitseliitu. Ja tehases said need jälle kergesti keretäie kätte. Juhtus säherdunegi lugu, et töölismajas peeti kõne vana kammerjunkru auks. Selle auks, kes oli punastele armu palunud ja siis ennast maha lasknud — seda küll vaevalt soome töömehe pärast. Aga surnud saavad ikka sära juurde.

Talvise pimedusega hakkas Vieno uuesti korralikult töölismajas käima. Ta oli kodanikuõigused tagasi saanud ja juhatus mäletas tema panust, kui kommunistid olid ühingus võimu haaramas. Temast tehti ülevaataja-ametist hoolimata sekretär. Meeleavaldusi enam polnud, või meeleavaldajad hoidusid eemale. Vieno teadis küll, kuhu. Nad käisid tema ema teed.

Järgmisel sügisel võis lehest lugeda, et lubjavabrik oli klaasitööstuse ära ostnud. Nii oli Vieno järsku taas lubjavabriku kirjades. Ta oli sellele mõeldes öö otsa ärkvel. Sulatusruumis ja töökojas ei kõneldud sellest midagi, ka meister ei teinud sellest juttu ja juhatajat polnud Vieno eales näinudki, sest see elas kusagil mujal. Vieno otsustas vaadata ja oodata. Mõningaid endeid arvas ta nägevat. Paikkonda, kus enne palju väikesi vabrikuid oli olnud, pidi varsti vist ainult kaks suurt jääma. Peatselt selgub kõik muugi. Ja tulevad täbarad päevad, täbaramad kui kunagi enne.

«Egas vaene vaese tagast varasta,» oli öelnud Gröönrooska, keeramata kunagi ust lukku, kui ta tuba tühjaks jättes lahkus. Ta oli ainult puu ukse ette pannud ja nii oli Vienogi sestsaadik teinud, kuni ta ükskord varasügisel koju jõudes leidis toast kaks võõrast meest. Need olid ema tuttavate tuttavad, arvatavasti Tammisaarest tulnud, ja küsisid Tiltat. Vieno pidi rääkima, kuidas lood on, ja mehed küsisid siis mingisuguseid raamatuid ja lendlehti, mida pidid siit saama. Vieno ainult seisis ja raputas pead.

«Laske jutt lahti,» ütles ta, «et siia pole enam mõtet tulla. Pole kasulik,» lisas ta ja oli võitluseks valmis.

«Kurat, kas sa meie hulka ei kuulugi?»

«Ei. Ei kuulu.»

Mehed vaatasid teineteisele otsa ja tõusid, kaks keskmist kasvu tüüakat meest, Vieno üksipäini pliidi juures.

«Nii et sa oled siis lihunikkude käsilane?»

«Ei. Ma olen vangis olnd punane. Aga mitte seda sorti, nagu teie paistate olema.»

«Ja karta ei mõista?» Vanema mehe hääl oli rahulik ja külm. Noorem astus sammu lähemale. Oli tunda võõraste higiste riiete lõhna.

«Asi pole arusaamises.» Vieno otsustas, et kui peaks kakluseks minema, ei haara ta isegi pajaharki kaitseks kätte. Ta uskus, et suudab mehed vajaduse korral paljakäsi välja visata.

«Sul võib ükskord räbalasti minna.»

«Ma ei karda. Loodan ainult, et vaesed ei hakka omavahel kakiema. Aga see võib muidugi tühi lootus olla. Ja nüüd tehke et minema saate, ja nigu ma öelsin, laske jutt lahti. See tee on ees püsti.»

«Küll sa veel kahetsema hakkad!»

«Tehke, mida tahate, aga selle paiga jätate rahule. Ähvardustega ei võida te midagi. Siin igatahes mitte.»

«Ja see on su viimane sõna?»

«Jah.»

Mehed silmitsesid teda tükk aega ja asusid siis minekule. Pärast seda juhtumit oli Vieno lahkudes ukse alati lukku pannud, aga et tema meelest oli veider võtit taskus kanda, raputas ta selle uksepiidale naela otsa.

Oli armutumalt vihmane sügis. Lehed ei osanud puudelt variseda ega kollaseks ja punaseks värvuda. Hallidena jäid nad okastele kõlkuma nagu miljonid unnevajunud nahkhiired. Pisut selget ilma, raasuke pakast oleks nad otsekui vaiba sumatades maha toonud. Aga see viivitas tulekuga, ainult okaspuude kuivanud okkad olid nõrgalt kinni, neid pudenes vihmapiiskade vahel kraesse, kui sõitsid ainukest seljakuteed pidi tööle ja tagasi. Õhtuti oli nii pime, et Vieno pidi käsikaudu võtit ja siis toas ahjuservalt tuletikke kobama, kuni sai viimaks tule lampi.

Ühel novembriõhtul ei leidnud ta isegi võtit. Tema käsi käis piki piirdelauda, sattus naelale, aga see oli tühi. Ta katsus taskut, kuid miks ta oleks pidanud just sel hommikul

võtme tasku panema, kui ta seda muidu kunagi ei teinud. Ka puu oli ära, sestap tõmbas ta kõheldes käepidemest. Uks oli lahti.

Ta teadis kohe vöörusesse astudes, et toas oli keegi. Juba jälle, kas neist siis iial lahti ei saa! Ta muutus trotslikuks, kurjakski. Tema või nemad istusid pimedas ja see tegi loo kuidagi veel halvemaks või tüütumaks. Enne kui ta jõudis sisse astuda, kuulis ta naise nõrka hüüatust. Anja, turgatas talle korraks meelde, aga Anja poleks hakanud pimedas istuma. Just siis, kui ta uksest sisse astus, välgatas tikk ja selle lühikese aja vältel, mis selle põlemiseks ja kustumiseks kulus, taipas ta, et polnud seda meest ja naist enne näinud.

Jälle, juba jälle! Viha võttis silmad peast.

Kostsid kahed hingetõmbed, tema omad kolmandaks, kui ta koti puudekastile laskis, oma tikud üles otsis ja lampi süütama hakkas. Lambiklaas oli ähmane ja pisut leige, päris kindlasti oli neil lamp hiljaaegu põlenud. Ta kobas käega pliiti, see oli igatahes külm. Vieno keeras leegi ühtlaseks, pani klaasi peale, astus laua juurde ja pani lambi sinna. Ta ei lausunud sõnagi ja võõrad liigutasid ainult sedavõrd, et riided korraks kahisesid.

Vieno võttis märjad saapad ja pluusi ära. Siis hakkas ta koldesse oksi laduma ja tegi tule üles. Tal oli kõht tühi olnud, nüüd ei andnud see enam tunda. Ta istus kummargil, lastes tulelõõmal käsi ja nägu soojendada. Ta oli kuri, ärritatud, kibedust täis.

Aeg kulus. Naine ohkas korraks härdalt ja pikalt, aga mitte põrmugi lootusetult või masendatult, vaid nii, nagu oleks ta ausalt väsinud ja täiesti kodus.

Vieno tõusis, sest paremat polnud teha, ja tuli lauaotsa juurde. Kaks paari ristatud käsi oli vastamisi, mehe suured, pöidlast ainult tünk järel, ja naise mitte palju väiksemad, kõva tööd näinud. Vieno vaatas mehele näkku. Tõmmu, välistöödel parkunud nahk, tugev lõug, tihedad, varju heitvad kulmud, tumedad lohakalt lõigatud juuksed. Särgiõlad olid kauasest koti või kirvevarre kandmisest kohati kulunud. Niisiis vähemalt mitte otse vanglast, mõtles Vieno ja märkas viimaks küsida, kas nemadki olid tulnud Tiltat otsima.

Mees noogutas ja raputas siis pead.

«Me teame, et ta on surnud,» ütles ta. «Mõtlesime ainult, et vahest saame ühe öö siin olla. Kuigi seesama asi . . .»

Nagu oleks talt tõendeid oodatud, hakkas mees taskus tuhnima ja tõmbas välja mingi paberi, märjaks saanud ja siis

kuivanud lendlehe. Enne kui ta selle lauale jõudis panna, võttis Vieno äkilise mõtte ajel lambi ja läks kambrisse. Ta pani lambi põrandale, eemaldas seinaäärse lauajupi, kummardus, kobas käega ja sai pihku kimbu emast järelejäänud «Kommunistliku partei manifeste», «Prantsusmaa kodusõdasid», «Lenini õpetusi». Brošüürid kaenlas ja lamp käes, tuli ta tuppa tagasi, läks kapi juurde, tõmbas sahtleid lahti ja otsis lisa, leidis Kuusise raamatuid ja tundis pahameelest hoolimata ebamäärast rahuldust. Ta heitis pilgu lauale. Mees oli oma paberid hunnikusse ladunud, ainult mõni neid oligi. Viimaks läks Vieno ikka veel nagis rippuvat alusseelikut pahupidi pöörama ja tõmbas tühjad taskud läbi peo. Ikka veel teadmata, miks, ladus ta ema vanad kihutusbrošüürid lauale, ükshaaval, nagu olnuks tal käsil mingi tundmatu kaardimäng ja algusest peale trumbid käes. Mehel polnud midagi lisada, ta püüdis naeratada. Vieno märkas naise silmi, need olid leebed, ja nagu talle tundus, arusaamise raasuta, mis võitlus või etendus siin käis. Vieno kolistas veel söögikapiski, seal oli ainult vanu taldrikuid, astjaid ja väikeses niinkorvis ema niidirulle ja nõelu.

«Sa pole miskitki,» ütles Vieno ja vaatas mehe kukalt. Tema hääles oli kübeke kiusu. «Küllap ma kommuniste tunnen, aga sa pole seda kah. Eks ole? Teed näo, et oled, aga pole. Aga vii pääle need memme paberid ära. Vii, pole mul neid vaja. Ehkki sul ka pole.»

«Mõne kaarti sa ometi ostad,» ütles mees, ja juba loiust häälest tundis Vieno, et tal on õigus. Iga asi, iga aade vedas enda kannul tühiseist kasusaajaist sleppi, kuigi seda ei jaksanud alati meeles pidada. Pea ripakil, kael õieli, näitas see talle nüüd foto järgi tehtud postkaarte. Seal lamas kirstus lillede keskel, pea valgetes surilinades, üks vanglas surnud kommunistlikest juhtidest. Kogu ülemist nurka täitis suur karikakar. Valgete lihtsate kohmakate tähtedega võis alumiselt servalt lugeda: «Oled vaba!»

«Ostan,» ütles Vieno ja otsis kohe raha. «Aga raamatud vii ära, viimane kui üks. Pole must nende põletajat ka olnd.»

«Kas sa siis ise . . .» Mees jättis lause pooleli, sest sai vist aru, et Vieno ei käinudki ema teed. «Aga kindlasti võime üheks ööks siia jääda. Oleme teel põhja poole.»

«Põhja poole?» kordas Vieno. «Jälle? Nii et jälle minnakse põhja poole? Pagan võtaks, sellest ei tule midagi. Mitte kui midagi.»

«Kui ei, siis läheme üle piiri.»

Vieno jättis sellele vastamata, sest märkas oma hämmas-

tuseks, et naine on rase. Tal polnud aimu, mitmendat kuud see võis käia, kuid ta poleks imestanud, kui laps oleks millal tahes ilmale tulnud. Naine oli üleni ümar ja puhevil.

«Tema ka?» märkas Vieno lõpuks küsida ja naine tõstis näo ja naeratas. Lihtne rahulik naine, pisut üle kahekümne, kui niigi palju. Ja suur, rohmakas, lodev, kindlasti juba neljakümnendais aastais mees. Vieno mõistis, et ta ei või neid öö kätte ajada.

Kuna kumbki midagi ei öelnud, hakkas Vieno lauale söögipoolist otsima. Ta ei saanud silmi naiselt, kes hakkas vaguralt leiba närima. Ta oli juba nii kaugel ära, nii täielikult uut elu loomas, et teda ei paistnud enam mingi argine vaev ega pahandus puudutavat. Võis väga hästi kujutleda teda neljakümnekilomeetrilistki päevateekonda maha kõndivat, väsinud jalgu suuremat märkamata, tuiakalt sammuvat, pilk päikesetõusul, uskudes, et kõik on õigesti ja hästi. Mees oli seesugune, kes kindlasti midagi isegi imeks ei pane.

«Ärge minge,» ütles Vieno veel kord. «Põhjas pole töödki. Tookord, viimati . . . nojah.» Talle meenus, et nad polnud tööotsimisest kõnelnudki. Aeg-ajalt käis ainult üle maa sõnum, et tuleb minna põhja, et seal algab uuesti mäss. Ja alati läks mõni, kes oli siin teab mispärast sillad põletanud, teiste hulgas tema ema sarnaseid, kellele uus mäss oli ainuke koidutäht.

«Me läheme esimese rongiga,» ütles naine peaaegu uhkelt. «Meil on isegi raha.»

«Heitke teie kambrisse,» ütles Vieno. Ühtäkki oli ta unustanud, kas tal on täna veel kuhugi minekut. Selleks oleks nüüd niikuinii hilja. «Kui homme keskpäeval jaama lähete, siis saate säält rongiga Hyvinkääle ja sääl ei tule üle poole tunni ümberistumist oodata.»

«Nii me teemegi,» vastas mees pisut liigagi kiiresti ja korjas oma lehed ja kaardid taskusse tagasi. Kadunud Tilta paberid jäid lauale. Olgu need hoolega peidus hoitud raamatud pealegi siin, mõtles Vieno ja tegi endale aseme kööki, isa ja ema vanale lahtitõmmatavale koikule. Vedruotsad tungisid läbi polstri. Kell polnud veel palju, kuid tema meelest oli parem need kaks kambrisse saada.

«Ma lähen hommikul aegsasti minema,» ütles ta, kui paar tõusis. Naine oli lühikest kasvu, seepärast ta näiski rasedana nii ümar. «Pange uks kinni ja võti sinna, kust te selle võtsite.»

«Küll me teame,» ütles mees ja naine tänas peaaegu häbelikult. Vieno muratas ja heitis sängi. Ta jättis lambi mõneks ajaks põlema, kuid ei taibanud lugemagi hakata. Vihmarabin valjenes, vaibus, valjenes taas. Abielupaar kohmitses pimedas

kambris. Vienol oli räbal olemine, hing endiselt täis. Oleks ema elanud, olnuks vastuvõtt sootuks teine. Aga kui Vienol polnud säärasesse liikumisse usku! Muidugi olid needki inimesed, kuid ta oli päris kindel, et nad hulkusid eksiteele viidult ja ilmaaegu edasi-tagasi. Või mõned vahest pididki triivima, teisele võimalusele osutama. Aga ei, siiski mitte. Inimesed huljusid ainult nagu pikk jõepõhjarohi. Enamik püsis kinni ja laskis end voolusuunda painutada. Aga kui vool oli liiga tugev või juured liiga nõrgad, irduti ja mindi koos vetega. Muidugi võidi mõnes paremas paigas uuesti juurduda. Aga võidi tõusta ka pinnale, takerduda aerudesse, veskiratta vahele, paiskuda kaldakividele kuivama. Ja seal see saatus lõppeski.

Hommikul jättis Vieno lauale leiba ja kalja ning läks kerge südamega tööle. Selle päeva õhtu ei toonud kindlasti mingit üllatust, ükskord pidi neil lõpp tulema. Ta otsustas, et hakkab homsest alates tõepoolest võtit kaasas kandma. Pärast keskpäeva meenus talle, et rong on juba läinud, ja õhtul koju sõites oli ta öised võõrad juba sootuks unustanud. Tal oli koosolek ja protokoll vajas ümberkirjutamist. Ta sõtkus kärmesti pedaale, käis uues ühiskaupluses kohvi ja pekki ostmas ning oli õige aegsasti koduõues.

Ja korstnast maha langeva suitsu järgi taipas ta südametäiega, et tuba polnud põrmugi tühi, vaid sinna oli lausa elama asutud.

Ta läks mürtsuvate sammudega sisse, vaatas pliidi juures seisvat naist, läks kambrisse, mis oli siiski tühi.

«Leidsin kartuleid,» ütles naine pisut argsi. «Mõtlesin . . .»

«Nii et te siis ei läinudki,» ütles Vieno, märkamata isegi kotti seljast visata.

«Jalmari läks juba hommikul vara. Ta pidi kellegagi kokku saama.»

«Ja praegast on õhta. Kas ta võttis oma asjad kaasa?»

«Tal polnudki peale koti midagi.»

«Ja selle ta võttis?»

Naine ei vastanud, vaid hakkas kuskilt näppu juhtunud oksaraoga kartuleid katsuma. Siis kallas ta kastrulist vee ära, nagu oleks ta eluaeg siin hütis talitanud, ja läks kapi juurde seisma.

Vieno ohkas, heitis koti põrandale ja mütsi sinna otsa, tõukis saapaid, kuni sai need jalast, ja läks kambrist pliiatsit ja paberit otsima. Ta tõi need valguse kätte, kuid heitis enne istumist pilgu üle laua. Ema raamatud ja lendlehed olid kadunud. Tõsi, ta ise oli käskinud mehel need kaasa võtta, ometi

haaras teda vastumeelsus, peaaegu ohutunne. Ta raputas pead ja hakkas siis kirjutama, püüdes kohe paragrahvimärkide joonistamisele keskenduda. Ta ei teinud teadmagi, et naine pani teisele lauaotsale kolm taldrikut ja kruusid, leidis kusagilt ka kaks kahvlit ja ühe lusika, tõi siis soolavaka lauale, avas selle kaane ja vaatas, pea viltu.

Vieno pliiats peatus. Siis ta tõusis, läks võttis kotist pakitud pekitüki ja ulatas naisele. See paistis rõõmustavat, tõmbas praepanni alles kuumale pliidile ja lõikas peki viiludeks. Kogu pekipraadimise aja jooksis Vieno pliiats väledalt üle paberi. Ta lõpetas, kui naine peki taldrikutele kummutas, kolmandat siiski tühjaks jättes.

«Mis su nimi on?» küsis Vieno, kuna nad pidid paratamatult teineteise vastas istuma.

«Elli,» ütles naine ega vaadanud üles, vaid kooris kartulit.

«Ja see Jalmari on su mees või?»

«Ei, sest . . .» Naine ei sattunud hämmeldusse, otsis ainult sõnu. «Jalmaril on pere, sedasi . . . Kuus last.»

«Ja nüüd on siis seitsmes tulemas?»

«Me olime koos metsatöödel. Või ega mina — ma koorisin ainult propse. Me . . .»

«Ja pere oli kusagil mujal?»

«Jah, Jalmari oma. Mul on muidugi ka kodu, aga egas ma või sinna niimoodi minna. Isa on, noh, niisuke . . . Ema suri soetõppe. Kus ma siis võisin. Kui Jalmari minema hakkas, asutasin ennast kaasa.»

«Ja jäid maha, enne kui aimatagi oskasid.» Vieno sähmas kolmanda taldriku äkki teadmata põhjusel põrandale. See läks kildudeks, vana ja pragusid täis, nagu ta oli. Raasugi kahetsemata laskis ta naisel põrandalt kilde korjata, silmitses seda kirstunaela, kes oli nüüd tema kraesse jäänud.

«Küll Jalmari tuleb, kui saab oma asjad korda,» ütles naine, lükkas juuksesalgu kõrva taha ja istus uuesti sööma. «Tal on tähtsad tegemised.»

«Kindla peale,» ütles Vieno ja mõtles, et oli juba eile täppi tabanud. Mees oli riivatu kelm, ratsutas aadetel, et igapäevastest kohustustest pääseda. «Aga siia sa ei või jääda. Sa pead minema kuhugi, kus on naisperet.»

«Küll Jalmari tuleb,» ütles naine. «Tuleb küll.»

«Jah. Aga siis on su laps kindla peale juba kakskümmend täis.»

Naine ei teinud teda kuulmagi, võib-olla ei kuulnudki. Tema seisundis sarnanesid vist kõrvadki rohkem kurnadega. Vieno

läks jälle kirjutama. Vahepeal vaatas ta nõusid peseva naise selga. See oli igalt poolt ühelaiune. Tal tuli hirm peale. Kes võis teada, et ta juba eeloleval ööl last valmis ei tee!

«Mine nüüd kambri,» ütles Vieno. «Ma pean veel kirjutama. Viska pikali. Oota oma Jalmarit. Ma lähen varsti koosolekule. Aga ära sa karda.»

Naine väänas hoolikalt kaltsu ja riputas selle siibrile kuivama, pühkis käed seelikusabasse kuivaks ja läks kambrisse, nagu kästud.

«Kas sa kardad üksinda?» hõikas Vieno talle veel järele.

«Ei,» vastas naine kähku ja Vieno hakkas väledalt kirjutama. Seejärel luges ta oma sepitsuse läbi ja küsis endalt, kas sinna oli üldse midagi mõistlikku saanud. Siis ajas ta millelegi mõtlemata teised rõivad selga ja asus jälle seljakuteed sõtkuma. Ta tundis iga käänakut ja kivikühmu, suutis sõita pimedaski peaaegu nagu päeval. Kui ta pöördus taha vaatama, helendas mändide vahelt vastu toaakna nelinurk, sest ta oli jätnud lambi põlema. Ju see inimene taipas sellel nüüd silma peal pidada, selle võib-olla äragi puhuda.

Vienole tundus, nagu varjaks ta midagi. Küla lähedal laiemale teele jõudes leidis ta, et peaks loost ühingus kellelegi rääkima. Kui ta vaikib, on jutud silmapilk lahti. Jalmarist, või mis ta õige nimi võis olla, ei kuule igatahes enam midagi. See mees oli juba kaugel, istus rongis ega vaadanud tagasi, vist mitte ilalgi.

3

Sofi Hänninen sulges enda järel kambri ukse ja seisis väheke aega töörõivaste, võidunud meestepükste ja flanellsärgi väel keset kööki. Ühes käes oli tal taldrik joogiklaasiga. Ainult paar minutit puhkuseks, siis läks ta nõusid vaikselt, kolistamata pliidiservale viima.

Ema oli söödetud ja joodetud ja viimaks magama saadud. Kõik etteheited ja kurtmised — halb toit, üksindus, kust valutab ja torgib, mis peaks teisiti olema — olid kuulatud. Rohud olid tilgutatud, padjad soputatud, tekid sirgu tõmmatud, toale veel kord pilk heidetud, käsi juba ukselingil, püütud väsimusest pingul näojooni armastavaks tütrenäoks sundida, sussutatud. Ja kui väsinud tema, Sofi, kogu aeg oli olnud! Ja oli.

Ta laskis traksidel õlgadelt langeda ja astus pükstest välja, võttis siis särgi seljast. Ema hingamine kostis kui ketrajalinnu hääl, muutudes une süvenedes kiunuvaks.

Sofi oli higine ja loid, kuid sundis end välja esikusse minema. Ta kallas ämbrist järil seisvasse pesukaussi vett, uhtis nägu, pani siis nõu põrandale ja seadis end luudade ja halupinu vahele istuma.

Ta oleks tahtnud minna välja trepile tursunud pahkluid ja varbaid leotama, istuma, jalad leiges vees, neid seal liigutama, käsivarsi põlvedele toetama, ohkama, puhkama — aga ei, ei! Ei ta tahtnud. Kui sobimatu ja lihtrahvale omase kombe oli ema selle kunagi kolm-nelikümmend aastat tagasi ära keelanud, nii ammu ja nii karmilt, et tahtmine, soovgi oli juba meelest läinud. Ainult rakud kehas igatsesid, ajud ei söostunud selgitama, mida.

«See on sinu süü, et ma olen siin. Niisuguses hurtsikus. Jah, ja niisuguses viletsuses!»

Sellest sai nelikümmend aastat, vahest rohkemgi, kui ema Sofile esimest korda need sõnad ütles. Justkui poleks olnud

mingit kiiret, olid kulunud mõned rassimise ja keeldumuste aastakümned, enne kui Sofi oli uduselt ja ähmaselt taibanud, et see peab tõesti paika. Ta poleks tohtinud, poleks võinud sündida siia maailma, kuhu teda mitte keegi, mitte ükski inimene ei soovinud. Ta oleks pidanud seda mõistma, hõljudes värvitu sigitisena rikka talutütre hämmastunud kõhu lootevees. Võib-olla ta oli juba siis nii rumal olnud, et oleks teate päralejõudmiselgi ikka edasi hõljunud, oskamata teha ainsat õiget otsust vaenava noore naise kehast väljakippumiseks, enneaegselt sündimiseks, et vabastada ema paremaks eluks. Paar nõrkushetke, mõni vargne magamine ringirändava, neil aegadel vahest vägagi kütkestava vanderselliga, ja maksa selle eest elu lõpuni, kahe elu lõpuni. Mõni aasta hiljem teadmata mis uhmas sigitatud ja sündinud Oskarist veli oli läinud laia maailma, kojameheks pandud isa surnud, vabanenud. Aga ema, kunagi võib-olla üpris õitsev peen tütarlaps, elas ja kannatas aina ning Sofi maksis maksu sündimise eest, mis oli kõige kurja juur.

Kuid elu näitas üles ka mõningat armulikkust. Veel nüüdki ei taibanud Sofi suurt midagi. Teinekord tuli mõttehakatus, kuid haihtus sealsamas. Ta tegi, mis tal teha oli, ja püüdis pikad päevad läbi kodumajanduskoolis rühmata, et hoida kohta, mis talle pärast isa surma vististi kaastundest oli antud. Või oli temast ehk tõesti kasugi. Vähemalt ei hakanud ta iial vastu, ükskõik mida tal ka teha kästi.

Ta isegi ei teadnud igakord, kes ta on, kas mees või naine. Ja kummatigi, pesnud end kuidagimoodi puhtaks, tarbetud pungitavad rinnad kaasa arvatud, tõmbas ta seeliku selga ja vaatas selle hõlma, nagu naised teevad. Lühinägelikult uuris ta sukki, mille põlad olid mustad kui reheparred, sikutas need jalga, sidus kinni sukapaelad ja pani jalga poolsaapad. Nende halliks kriibitud ninad vahtisid taevasse. Käeliigutus, rätik peast, raputus, ja uuesti pähe. Ta ei teadnud, mis nägu ta on, vist inetu, nagu talle oli aastakümneid öeldud.

Kauss käes, läks ta vaikselt välja. Hämardus juba, ja maa tolmas, tolmu tõusis tasa teerajalt. Hoidudes vett maha läigatamast, läks Sofi väikese kanala poole. Aasta või kaks tagasi, enne juhatajalt loa kerjanud, oli ta leidnud abilise, kes selle väikese kuudiku lauaotstest kokku klopsis. Ema pidi saama päevas ühe muna ja sai, sest olgu Sofi nii armetu kui tahes, loomad mõistsid teda ja nendega oskas ta rääkida. Õrs oli nõnda läbi kuudi pistetud, et see ulatus ühest seinast välja. Kevadel, kui tal kukk veel alles oli, oli sel välja pääsedes kombeks olnud õrreotsale kirema ja koogutama lennata. Aga

jaanipäeva paiku oli kikas järsku surnud. Juba päeval oli ta norgus olnud ja õhtuks koivad sirgu visanud. Sofi ei jõudnud selgusele, kas ta võib uue hankida või mitte. Vahest poleks uus kanadele meeldinud, siis oleks tulnud noklemist ja kaagutamist ja ema rahu olnuks häiritud. Kanad munesid pealegi kuketagi, kuid tal oli neist kahju.

Sofi kallas kausist vee kanala seina äärde. Siis avas ta ukse ja vaatas sisse. Kanad magasid juba kõik ridastikku õrrel, pruunid lihavad linnud kuivas, pihustatud portselani hõngus. Ta pani ukse kinni, teiba toeks ette ja läks minema, kuid tuli tagasi ja läks kanala taha põllule vaatama.

Kuuseheki tagant teelt kostis meeste jõlamist. Sofi hakkas värisema. Tema päevatöö polnud veel lõpul ja lisaks kõigele oli laupäev, pahim õhtu, millal tüdrukuid ei saanud mingi väega tuppa.

Üks purjus mehehääl hüüdis tema nime. Neil oli laulgi, kus tal rõvedate sõnadega kästi heki taha minna. Tema süda võpatas, keerdus rinnas nagu irdunud tükk, kuid ta hirm oli leige, viimseni kulunud. Ta oli kõiksugu kiusamisega, samuti väsimusega harjunud.

«Mis sa hädaldad, noor inimene!»

Nõndaks ei võinud Sofi kaevata isegi emale, ja kui ei võinud kaevata, siis polnudki vist midagi.

Põldu peitis õhuke, hõljuv, peaaegu valge vaip, tolm või tõusev udu. Ta oli sealt täna kärbised kokku korjanud, sest kohe pidi künniks minema. Kauss ikka käes rippu, pöördus ta tagasi, pani nõu trepile ja läks ringi ümber külmunud peenramaa talli juurde. Hobunegi puhkas juba, vana ruske ruun, kes oleks teinud põllutöid väga hästi ilma tematagi, kui ta oleks rakkesse pandult põlluservale viidud. Ta oleks osanud pöörduda ja tagasi tulla, taas pöörduda ja nõnda edasi, kuni oleks vastu õhtut majapoolses põlluservas seisnud ja vabastajat oodanud. Jumalale tänu, selle peale polnud nad veel tulnud, mõtles Sofi. «Nad» olid kergesti ägestuv juhatajapreili ja majapidamisõpetaja ja pikk elegantne käsitööõpetaja ja isegi karjak. Temale olid nad üks ja seesama võim ja valitsus, igaühel oli õigus teda kamandada ja tema peale oma vanapiigavimma välja valada. Neil oli voli teda isegi õhtusesse vahti määrata, tüdrukuid tuppa peletama ja peale passima, et nad seal ka püsiksid. Üks eelmise kursuse tüdruk oli jäänud rasedaks ja tulnud minema saata. See oli olnud kohutav lugu, elu oli mitmeks nädalaks rööpast välja läinud. Ka selles oli süüdi Sofi, jah, ka selles, ja nüüd pidi ta olema endisest tähelepanelikum.

Noor liha, itsitav, käevangus tüdrukute rivi, nõtked õlad ja pihad, lainetavad kleidid, vöökohad madalal, seelikuserv nii kõrgel, et paistsid sääred, läikivad, patused, tõttavad sääred! Need sääred karglesid nõndasamuti hukatusse, nagu temagi oleks kord karelnud tol kaugel kevadel, millal ta pleti ema kombel pealaele oli keeranud.

«No katsu sa, mitte ilmaski, pea seda meeles!» Ja sõrmed olid tema juuksed alla kiskunud ja pletid lahti rebinud. Kahekolme kääriliigutusega olid tema juuksed lõigatud, ülemisest kuklalülist saadik. Prügikühvel ja hari, juuksed tulle. Rätik pähe ja tööle. Ja kui ta pearäti silmini alla oli tõmmanud, ei näinud nutust tursunud lauge keegi. Vähemalt sellest päevast kui mitte koguni emaüsast saadik oli elu temast ainult pahuralt, vaenulikult, ebaõiglaselt mööda tuhisenud, varasest hommikust hilise õhtuni, mida ta siiski ootas ka millegi muu kui lubatud une pärast, kuna teda oli ikkagi lugema õpetatud. Sest patt, pahe oli temalgi, kui väga ta seda ka ei häbenenud. Mõnikord õhtupoolikuti, vahest ainult kord kuus, hiilis ta kellegi nägemata tüdrukute lõhnaseebi järele lõhnavaisse tubadesse, mõni armastusromaan pluusipõue peidetud. Ta torkas raamatu kuhugi, mõne laual seisva raamatuvirna alla ja varastas uue, hiilis siis südame pekseldes trepist alla ja oli jalamaid jälle asjalikul ja kiirustaval moel õues. Õhtul, kui ema viimaks magama oli jäänud, koukis ta raamatu padja alt välja ning luges lause või paar: «Suutmata ise armastust tunda, püüdis ta seda teistes äratada. Pikk pilk tema roheliste silmadest oli mõeldud varjatud himusid äratama. Oh miks, miks küll mõllas Vilhelmiina veri nii kuumalt!» Nõnda sai temagi oma osa maailma ahvatlustest ja kirgedest ja tõmbus teki all kägarasse ja uinus, lootes ja palvetades, et saaks magada.

Tänu neile raamatuile uskus ta niisiis teadvat, missugusest patust ja hukatusest ta pidi tüdrukuid eemal hoidma.

Hobune kergitas ja langetas saba. Sofi sikutas käega tolmulõhnalist lakka, paitas koonu ja võttis talli turvalises hämaruses looma kaelast kinni, kallistas, pigistas. Õled ja sõnnik sahisesid.

«Tee, et nad ei vii juhataja jalgratast täna õhtul laudakatusele. Ma ei saa seda maha ja juhataja vihastab. Tee, et nad ei lõhu sõnnikuhunnikut laiali. Ja hoia, armas Jumal, et ükski poiss ei pääseks tubadesse seda hirmsat tegema. Jah, ja et mitte keegi seda kuskil ei teeks,» lisas ta, kui talle tuli meelde, et maapind oli sügisest hoolimata alles soe.

Hobune liigutas jalga ja tema higihais tundus kuum ja

Kas on kuuldud kaunimat,
kui ta täna kirjutab:
Siin olen ma, mul' laula sa . . .»

Laulis Kerttu, kaupmehetütar, kes oli Savonlinnast siia toimetatud, sest teda ei suudetud kodus kari all hoida. Lühikesed juuksed, kõige lühem seelik, kõige kergem jalg, kõige tõrksam laudas ja aias. Nii et siin lauldakse, kõverdas Sofi huuli ja kogus jõudu. Kui nüüd süda korralikult täis läheks, vaat siis! Vana joodik kallutas helkivat pudelit ja kaldus ise seina najale. Nägu polnud hämaras näha, mütski oli silmile vajunud.

Sofi hakkas kuuri poole minema. Kohmetanud maa oleks nagu liigatanud, kõrred torkisid läbi sukkade sääri. Ta ei mõtelnud midagi, ta pidi lihtsalt minema ja seal seisma, et pelgalt olemasolemisega see melu lõpetada, panema kõrvad lukku ja seisma, ainult seisma, kuni nad tüdisid teda kiusamast. Nad tüdisid alati, kui ta vaid jaksas seista.

«Vanapiiga elu see lõpeb
kui karjapoisipasuna viis.
Törts-törts, törulörulörts,
kõik, mis ta sai, on siis.»

Sofi silmad ripsatasid, seejärel ta jälle ainult seisis, tume tomp tumenevas õhtus, hakates nii seljas kui käsivartes õlgade raskust tundma. Müdin ja rõkatused jätkusid. Üks tüdruk kiljus kõrvulõikavalt. Poisid sosistasid, korrutasid ja leierdasid sedasama, mida nad ikka sosistavad, korrutavad ja leierdavad. Niipalju oli Sofi juba õppinud. Tüdrukud vaheldusid, poisid jäid samadeks.

«Kui see ära räägib,» ütles üks tüdruk valjusti.

«Päh, see on ju hull!» Poisi hääl oli mahe, tema käsi kindlasti kusagil, kus see poleks tohtinud olla, rindade vahel, reite vahel. Aga see vere hõõg, millest Sofi oli lugenud? Missugune see võis olla? See pidi haiget tegema, aga vist midagi muud ka. Sofi ei julgenud kujutleda, sest ei võinud kunagi teada, kui oleks juhuslikult mõistnudki. Ja kuidas siis läheks? Õnneks lendas süsimustas taevas üle kuuri täht. Sofi rind kerkis, ülemaine ilu oli olemas, tal tuli mõelda Jumala heale tööle, selle mõttele kõiges.

Aegamööda, nagu Sofi teadiski, sai ta siis pelga juuresolekuga esiti paar tüdrukut minema, seejärel veel mõned. Mõlemalt poolt teda jooksis välja noori, tüdrukuid ja poisse, ikka

veel üksteist kahmates, temale roppusi hüüdes, kuid igatahes minnes. Viimaks polnud kuuris enam kedagi peale seina najal, kustuva laterna kõrval tukkuva joodiku.

Pöördunud aeglaselt ringi, läks nüüd Sofigi. Rutuks polnud põhjust, ja jaladki olid ülesmäge minnes tina täis. Väraval jäeti hüvasti, viimased paarid läksid lahku, kui ta pimedusest nähtavale ilmus. Poisid tõstsid rattad kraavist ja seisid veel troppis, kui Sofi lõpuks värava enda järel kinni tõmbas ja riivi pani. Kuusehekki jätkus mõlemale poole nii pikalt, kui silm pimeduses seletas.

Seejärel tuli veel pikk sirge tee peahooneni ja sealt libe rada tüdrukute internaati. Nüüd põles kõigis tubades valgus. Aga sellestki teadmisest ei piisanud. Ta pidi koridori minema, iga ukse taga nimesid hüüdma ja ootama, et vastataks.

«Kas Elli on toas? Ja Majja? Ja Tyyne?»

«Ei ole. Siin on Mynttise Kalle!» Tüdruk püüdis jämedalt jõriseda, mille peale itsitati.

Sofi jätkas teise ukse taga.

«Kas Kaisu on toas? Ja Lyyli?»

Kuidas nad küll suutsid nii kõvasti naerda? Aga viimaks sai Sofi majast tulema ja kõik oli tehtud. Lohiseval sammul läks ta jälle üles peahoone juurde ja sealt alla, tallist ja laudast mööda kojamehe korterisse. Elektriposti isolaatorikannud hiilgasid pimeduses. Nad kavatsesid temalegi elektri sisse tuua. Nad tegid kõike, mida pidasid tähtsaks. Ja nüüd oli tähtsaim asi sisiki see, et ema magaks ja et temagi saaks puhkama heita, rida või paar lugeda ja magama jääda. Tal polnud jaksu mäletada päevast muud, kui et see oli õnneks läbi. Naisterahvariided varna, kampsun särgi peale ja keha voodisse, raamat välja ja tagasi peitu, avali pilk kohrunud laepapile, tuli surnuks.

Üks mardikas krabistas lauapraos, siis lakkas seegi, sest tuli uni. Aga enne kui see oli jõudnud teda päriselt oma hõlma võtta, hakkas kanakuudist kostma valju hädaldavat kaagutamist ja käis mürtsatus. Nagu luupainajast äratatult oli ta istuli, käed kõrval. Kuid kaagutamine jätkus, kostis tiivarabinat ja mütsatusi vastu seina. Sofi tõusis kähku ja jooksis välja. Pimeduseski nägi ta kaht suurt meest kuuseheki poole jooksvat, kummarduvat ja hõredaoksaliste tüvede vahelt välja pugevat. Särgi ja kampsuni väel jooksis Sofi komistades kanakuudi poole. Õrreots pöörles veel ja ta krahmas sellest mõlema käega kinni, et see jääks seisma. See libises tema pihkude vahel, seda oli jõuliselt ja ülemeelikult keerutatud. Võttis aega, enne kui Sofi sai õrre paigale. Ja kogu selle aja kanad

kaagutasid, lendlesid, pekslesid vastu seina. Kui kanad viimaks rahunesid, puhkes Sofi nutma. Seinale toetudes nuttis ta kahe eest, nuttis ka siis veel, kui kuulis kanu tagasi õrrele hüppavat. Tema tönts hing esitas kõigist küsimustest kõige mõttetuma: miks? Kui kuskilt taevarannast vastust ei kostnud, nuuskas ta nina särgisabasse puhtaks ja ajas end sirgu.

Teelt kostis paar lühikest läbilõikavat vilet, madalat naeru ja poisi bassihäält: «Törts-törts, törulörulörts.» Siis rigisesid rattad ja vaibus seegi hääl.

Nüüd olid kõik hooned pimedad. Vaesed kanadki olid rahu saanud. Nii-nii, halvad poisid käisid, aga nüüd olid nad läinud. Nüüd ei saanud enam midagi juhtuda. Nüüd oli puhkus ja rahu, pidi olema.

Nii oleks pidanud olema. Aga kui Sofi esikusse astus, suu nutust ja ehmatusest alles lahti, kostis juba ema pahur hääl ja oli kuulda mütsatusi, kui ta terve käega vastu sängiserva tagus.

«Sofi! Kus sa ööd otsa jooksed? Mis sust saab, kui ma ükskord ära suren? Südametunnistus piinab sind igavesti, kui sa mu alati üksi jätad. Noh, kus sa olid?»

Sofi seisis ukselävel, nägu nutust moonutatud. Ta ei suutnud sõnagi lausuda.

«Nii, nii! Pill tuleb pika ilu peale. Oi mind vaest vanainimest! Pean siin ilma rohtudeta ja hoolitsuseta lamama. Oma tütar jookseb ööd otsa meeste järel. Anna mulle midagi, anna südametilku. Ja tee mulle mahla, kuuma sõstramahla!»

«Ema, on hilja. Ja pliit on külm.»

«No mis sa siis ajad ringi ega hoolitse millegi eest. Tee tuli alla!»

Sofi läks kööki ja avas pliidiukse. Ta pani koldesse pilpaid, kuid jättis need süütamata. Töntsilt ootas ta, silmitses küürakil olles, nii hästi kui hämarus lubas, oma jalgu, mis olid kanakuudi juures mustaks saanud. Veel hetk, ja kambrist hakkas kostma ühtlaseks muutunud hingamist, ema magas. Sofi tõusis tasakesi ja käis ust kinni panemas. Uuesti voodis, pani ta käed rinnal tugevasti kokku. See pidi aitama, pidi. Ja nii oligi, Issand andis talle viimaks uue hommikuni puhkust.

4

Mari istus kaksiratsa köögitoolil, uhmer üle toolinurga laotatud põllel. Põllenurgad olid nõnda sõlme seotud, et hüplevad kardemoniterad ei pääseks tampimise ajal laiali lendama. Ta tagus ja toksis rütmiliselt, rätik silmil, nagu paistnuks ere päike.

Inkeri poeg kiusas Marit kogu aeg, ühtevalu tuli vanainimesel tõusta ja oma töö sinnapaika jätta, joosta päästma hapuplimapurki kapis või pesukaussi laual. Just äsja oli see õnnetu kausi kõige täiega põrandale tõmmanud. Kooritud kartulid olid mööda nurki laiali lennanud ja vett oli läigatanud vastu seina.

«Proua!» kiljus Mari kaelasoonte värisedes, kui poiss hakkas nüüd esmalt puusohvale ronima ja sealt muidugi mõista aknalauale lillepotte alla tõmbama. «Proua, tulge nüid. Jumal kaitse, misuke laps!»

Poiss naeratas avalalt, nagu edvistades üle õla, oma võlujõus absoluutselt kindel. Säherdune alati naeratav suli ta oli. Kui teda keelati, ütles ta küll isegi kurjalt noomides: «Ai-ai-ai,» ja läks naeratades jälle paha peale.

«Prouaaa!» Mari pidi püsti hüppama, sest esimene pott lendas. Samal hetkel kukkus uhmer, nii et terve köök kolises.

Salme tuli viimaks ja vaatas hävitustööd. Ta läks tagasi, tõi kammi, pistis selle poisile pihku ja võttis ta käekõrvale. Poiss järgnes kuulekalt kambrisse, kus Salmel oli laual õmbluskast ja raske kalevist kuub. Ta pidi nööpauke parandama, sest pühad ja paraad olid jälle tulekul. Mõni nööpki oli eest ära tulnud ja kadunud.

«No vaata nüid,» ütles Salme ja hakkas oma juukseid vallandama, hoides teise käega kogu aeg poissi. Ta otsis endale madalama tooli ja seadis selle nii, et leen jäi külje peale.

Poiss rahunes jalamaid, kui ta juuksed lahti sai ja seljale heitis. Salme juuksed olid ikka veel pikad ning tihedad ja hallid viirud musta sees poissi ei häirinud. Ta seadis end toekalt seisma ja hakkas kammima nii pikkade tõmmetega kui suutis, sikutas vahel näppudega ja torkas kammipiid uuesti juustesse. Salmel olid hambad irevil, aeg-ajalt jõnksatas tema pea taha, nii et kaelalülides pistis, aga kuidagimoodi sai ta siiski õmmelda.

Vahel pidi Salme tõusma, kuid ta võttis poisil käest kinni ja nad läksid seltsis külma õhkuvasse esikusse otsima suurt kingakarpi, milles Oskari hoidis kesti ja padruneid. Salme nagu mäletas, et ta oli visanud sinna kunagi mõne nööbi, nagu visatakse tühja-tähja, viitsimata seda põlletaskus kanda ja õigesse kohta viia.

Mari köögis tampis nüüd vahetpidamata, kõigepealt kardemoni, siis kaneeli, ingverit ja viimaks pomerantsikoort. Neid tundis lõhnast. Oli jõulupiparkookide tegemise aeg. Jõuluettevalmistused algasid alati selle tümpsimisega.

Poiss kammis jälle ja Salme laskis nõelal pikalt käia. Tal olid uued prillid ees ja ta ei mäletanud, et oleks õieti iial mõne saadud asja üle olnud nii õnnelik. Koguni uhke. Alati oli ta pidanud tänama, kui talle suure tingimise ja kurtmise peale kas või kingad jalga osteti. Hambad olid viimane asi, mis ta Oskarilt oli saanud, vähemalt senini. Ja Oskari pidigi nende eest maksma. Neil piinavail aastail, kui Hänninen oli nagu hull selle lipaka järel jooksnud ja ennast naeruväärseks ja pilkealuseks teinud, olid tal hambad üsna kähku kaduma hakanud, tükkideks lagunenud ja suust kukkunud. Hea veel, et ta neid alla ei neelanud. Hambaarst, tark keskealine naine, oli öelnud, et nõnda nad kadusid rindelgi. Järsku ja lihtsalt, kui satuti kauemaks eesliinile. Mingisse kohta lõi kestev pinge ja hirm paratamatult sisse, ühtedel südamesse või liikmeisse, teistel suhu.

Salme oli kadedusega vaadanud, kuidas naine välkuvate tangide ja ümarike vatitroppidega askeldas. Tal oli oma voli, tal ei tarvitsenud kelleltki midagi küsida, igatahes mitte luba. Ja siis oli Salme hakanud juurdlema, mil viisil ise vähemalt natukegi iseseisvust saada. Kuigi, jah, ta oli juba vana, oleks pidanud vist ainult istuma ja kirikulaule venitama. Aga mis teha, kui loomus polnud küps ega saanud selleks võib-olla kunagi. Tal oli kõik valmis mõeldud, juba enne, kui Oskari prillide ostmisest keeldus. Ja ise ta need endale muretseski.

«Poju kammib vanaema,» rääkis ta ja sopras sõrmega padrunite hulgas. Vastasseinal lilleriiuli kohal kiigutas ilus

Bianca kuninganna ilusat printsi põlvel. Pead tõstes nägi Salme nüüd prillidega sedagi pilti üle pika aja just nii rahulikuna ja helgena, nagu see oli. Ent mis nüüd kuningannadest, otse alla suunduvas lambivalguses liigutas sooniline sõrm kuule ja igasugust prahti, otsis ja pööras segamini. Loomulikult olid nööbid karbipõhja libisenud ja neid ei saanud kätte, sest padrunid liugusid edasi-tagasi.

«Tota nati,» ütles ta poisile, tõusis püsti ja sumatas karbi lauale kummuli. Aga kui väle ta ka püüdis olla, krabades mõlema käega lauaservadest, veeresid kümned padrunid, kuulid ja kestad ometi mööda lauda, kukkusid põrandale ja lipsasid mööblitükkide alla.

«Jaa, jaa!» ütles poiss ja laskus käpuli, et kõigele veerevale kiiresti järele jõuda. Ka Salme roomas käpuli mööda põrandat, alati pidi ka viltu vedama! Kuna ta puhveti alt ikkagi kõike kätte poleks saanud, läks ta köögist pikavarrelist harja tooma.

«No mida sii peletu poiss jälle tegi?» Mari korjas põlleotsist viimaseid pomerantsikübemeid ja oli tööga valmis. «Ma pole ilmaski niisukest põngerjat näind. Sii oo jüstament kui kulutuli.»

«Noneh,» ütles Salme ja tõttas tagasi. Poisil oli juba üks jahipüssipadrun nagu lutt suus, ainult numbritega messingotsik paistis välja. Poiss purskas nutma, kui Salme tal juba pisut vettinud, aga seest siiski kõva pappasjanduse vägisi suust kiskus. Kuid tema nägu tõmbus kohe jälle naerule, kui Salme pistis talle pihku tühja kesta. Selle kila-kola kokkukorjamine võttis päris naha märjaks. Ja nagu kombeks, nagu inimesel kombeks, juhtis Salme oma pahameele mujale, vihastas karbi peale, enda peale vihastamisest polnud ju tolku.

Aga nööbid olid leitud, need olid, kannad püsti, laual. Salme korjas ülejäänud kolu karpi tagasi ja istus uuesti õmblema. Poisiki rahunes. Tühi kest suus, hakkas ta uuesti Salme juukseid tirima.

Salme vastas kella. Inkeril oleks juba aeg tulla. Ta jooksis läbi palju õmbleja vahet. Mis kihu seegi oli, ehtida ilmlõpmata ühe looja loodud ihu? Alailma pidi uusi rõivaid olema. Salmet pahandasid kõik need kangatükidki, mida Inkeri oli talle näidanud, lahti pakkinud ja liputanud, vastu keha sobitanud. Ta ei olnud niisugustest kuulnudki. Krepdešiin, krepssatään, klaasabatist, taftsiid. Ja mida ta praegugi teha laskis? Salme sikutas niiti läbi nööbikanna, nii et pea vabises otsas. Pagana nööp, kirus ta. Jah, pealelõunakleiti! Ja siis on vist

kord kevadmatli käes. Sellest ei saanud Salme raasugi aru. Tema oli oma kleidiriided alati mõnelt rändkaupmehelt ostnud. Jah, rändkaupmehelt jah, oli ta korranud, kui Inkeri oli pöetud pead kuklasse heites kõlavalt naerma pahvatanud. Salme oli suu kinni pidanud, aga mõelnud, et Inkeri läheb Mattile kalliks maksma, väga kalliks. Sellest ei tule head. Ja võta või seda teenijatki, kes neil oli. See polnud isegi teenija nägu. See oli nagu mõni, mõni ettekandja. Nägus ruuduline töökleit seljas ja õhtuti kuuldavasti päris must, ja valge põll ees ja pitsiservake rätikuks. Ja nospel puuderdatud, sellel kah.

Küll oli see kuub raske, aga Salme sai viimasegi nööbi ette. Oskari oli kindlasti juurde võtnud, kuidas need nööbid muidu sedasi eest ära kargasid. Või olid kannad liiga teravad, kulutasid niidi läbi. Poiss sikutas jälle juustest, nii et tema pea kõlkus otsas.

«No nii, lase nüid olla.» Salme pani kuue teise tooli korjule ja pööras ringi. Ta ei söandanud poisilt veel kammi ära võtta, kuid hakkas juukseid siiski juba patsi panema. Poiss virises, aga Salme tegi talle õige koledaid nägusid, nii et sel oli, mida vaadata, kui ta patsi krunni keeras ja nõelad sisse tõrkas.

Siis läksid nad üheskoos tagasi kööki, kus Mari lõi parajasti mune kaussi. Salme ei lasknud poisi kätt lahti, kuigi see sakutas, sõrmi konksu kiskus ja minema kippus.

«Et sii Inkeri ka ei tule,» kurtis Mari. Ta hakkas juba nii vanaks jääma, et ei tulnud väikeste lastega enam õieti toime.

«Kas Mari on juba valimas käind?» küsis Salme vastu, kui talle meenus, mida Oskari oli hommikul peale ajanud. Täna oli vallavolikogu valimiste teine päev ja Oskari oli tõepoolest üles seatud.

«Muidugist. Ja härrale ma selle riipsu tõmmasin, nigu kõneldud sai. Ega sääl palju kedagist olnd. Aga misperäst neil punakaartlastelgi valida lastakse? Sii oo küll peris ilmaasjata.»

Polnud seal palju rahvast eilegi, kui Salme käis. Inimesed ei võtnud vaevaks minna, töölistega oli muidugi teine lugu. Aga vaene Hänninen ei suutnud poes püsida, ta pidi närvilisena, lipitsevalt kummardades vallamaja õues käima ja ringi seerima. See vaeseke katsus vist veel hingi püüda, kui oli kord juba ärimeeste kandidaadiks esitatud. Aga kuhu ta niisuguste nõksudega, terekäe toppimise ja head tervist soovimisega ikka pääses. Inimesed vedasid suu naerule. Aga elu oli teinud kummalise pöörde. Enne oli Salme Oskari pärast nagu

sütel olnud, nüüd nii väga enam ei olnud. Kui sai volikogusse, siis sai, ja hea oli, kui sai. Sest mingi kärbes oli tal nüüd alati peas. Ja miks ka mitte, muidugi vajati vallavalitsusse inimesi, kes äri- ja rahaasjadest midagi teadsid. Ja küllap Oskari teadis, igatahes kopikakoi ta oli. Pillajaid, neid, kes oskasid kõigile maad ja taevad kokku lubada, tuli sinna paluma tagi.

«Küll oo õnnetus ja häbiasi, et Anjal last põle. Mitte ilmaski põleks tema lapsest niisukest Kiusu-Kaarelt tulnd.» Mari kloppis ja torises. «Sel oo kõik isa krutskid sees, küll te veel näete!»

«Olgu no kelle omad tahes,» arvas Salme, võttis poisi sülle, hoidis pead kõrvale, kui poiss katsus tal silmi ja kõrvu küljest kiskuda, ja püüdis õue ja maanteele vaadata. Aga seal ainult mustas vastu ja klaasilt paistis ähmaselt tema oma peegelpilt. Ta võpatas selle peale, et käsivars läks soojaks ja märjaks. Poiss oli püksi pissinud.

Kui Mari juba nii vaevaliste liigutustega tainasse jahu segas, et töö raskus muutus ebausutavaks, käis viimaks uks. Aga tulija polnud Inkeri, vaid too teenija või tüdruk või koduabiline või mis.

«Proua heitis puhkama,» seletas teenija, ja tema silmad jõudsid igale poole. Tal oli mantel seljas ja kübar peas, pearätist, nagu kord ja kohus, polnud juttugi.

«Jäi ta siis haigeks või?» imestas Salme.

«Meil olid õhtul hilja külalised,» ütles tüdruk, teeskles kaise haigutamist, avas linnu moodi suud. Lind ta oligi, nägu nagu nokk, päris tuttpütt. Ta võttis poisi, istus ja hakkas sellele karupükse jalga tõmbama.

«Ta on märg,» ütles Salme. «Kudas see Inkeri siis ei räägind, et teil olid külalised.»

«Oi,» naksutas tüdruk nokast sõnu. «Neid on pea iga õhtu.»

Salme nipsas suu kinni ja ainult vaatas, kuidas tüdruk toppis poisi käsi jakivarrukaisse, pani mütsi pähe ja sidus paelad lõua all kinni. Alles siis meenus talle vanker, ta läks verandale ja tõi selle sisse. Ta võttis padja ja teki ja hoidis neid seni vastu ahjukülge, kui tüdruk sikutas poisile kingi jalga ja kindaid kätte. Mis seegi pidi tähendama, neid polnud igatahes enam mitu nädalat Inkeri poole kutsutud. Ainult poiss toodi siia, peaaegu nagu jalust ära.

«Ta külmetab enda ää,» ütles Salme, kui tüdruk hakkas järsku täiesti unist poissi vankrisse panema. «Oleks pidand vankri sisse tooma. Kudas mu pää ka ei võtt!»

«Ainult natukene minna,» ütles see inimene ja võttis Salmelt nüüd vähemalt pisut leigeks tõmbunud riided. «Kui nüüd trepist alla saaks.»

Salme läks aitama, ja siis rigisesid ainult rattad liivas, palju kauem, kui midagi näha oli. Õiget päeva polnudki, hommikune pime andis õhtusele kätt.

«Sii põle teenija, sii oo nigu kasak,» ütles Mari pea tudisedes. «Mida niisuke õige teeb? Mitte midagist, mitte õhka kah.»

«Tuleb vist vaadata, kudas söögiga saab,» arvas Salme. «Kui Hänninen ajalt kodu juhtub.»

«Ma sõtkun selle taina ikke ää,» teatas Mari ja Salme hakkas siis ise lauda katma, viis kõigepealt parandatud kuue minema. Kapi peal oli Oskarile posti. Salme keeras kirja, mis oli kindlasti Sofilt, Oskari kohtlaselt õelt. Teda huvitas, kas vanainimene pole järsku ära surnud. Salme püüdis ennast järele katsuda, kuulatas, püüdis südant pehmemaks teha. Aga kuidas ta ka pingutas, inimesele kaasagi tundis, kurb ta olla ei suutnud. Olgu see vanainimene või tõesti surnud. Noh, kui ei, siis ei. Jonnakalt uskus ta, et tema sõpruseta, ainult lakkamatus kohusetäitmises seisneva abielu ja seega kogu tema abitu, argliku elu peamine süüdlane on see ninakas teesklev vanainimene, pihid, mille vahel see Oskarit oli hoidnud ja veelgi hoidis. «Vaene Oskari, vaene Oskari.» Nojah, eks ta olnud vaene jah ja seepärast tihti õel. Ta silmitses veel kirja. Kuna see oli üsna paks, oletas ta, et surmast selles ei kõnelda. Kui surm oli majas, siis pikalt ei kirjutatud, siis oli muudki teha. Tuli peiekompvekke tellida, kirst muretseda, haud okstega ehtida ja puha.

Ta otsis nõud välja ja viis lauale. Siis läks ta vaatama, et vähemalt veekatel oleks pliidil ja tuli all. Viimaks sai Mari taina valmis, patsutas selle pinda, laotas käteräti üle kausi ja viis kappi.

«Meil oo eilasi lihakäkkisi ja salatit, vast need kõlbavad?»

«Jah, aga teeme salatile uue sousti pääle. Ja keeda üks muna ka. Tee see siis kahvliga ilusti katki ja pane salati pääle. Siis ta ei märkagi, et oo eilane.»

«Ma teen täpipäält, nigu proua käseb,» ütles Mari ja Salme adus, et teenija on turtsakas. Ju ta oli väsinud.

Oskari tuligi päris tavalisel ajal. Ta oli pisut hingetu, seesmiselt erutatud.

«Noh?» küsis Salme, sest paistis, et mees on võib-olla valmis rääkima.

«Hakkasid juba hääli lugema,» ütles Hänninen ja läks

kambrisse. «On just piiri peal. Kakskümmend on käes, aga mine tea, kas sellest aitab.»

«Tead sa teiste hääli ka?» küsis Salme ja pani posti Oskari tooli kõrvale väikesele lauale.

«Ainult Julini omi. Tal on juba vähemalt kolmsada.»

«Sa issand!» imestas Salme. «Kes siis tema poolt puha hääletavad?»

«Kõik. Nojah, ta on ju nii teada. Ma ei imestaks, kui mõni töölinegi. Jah, nii see kindlasti on. Ainult talunikelt poleks ta nõnda palju saanud.»

«Küll on osav!» imestas Salme tõsiselt. Kuid talle tundus, et Oskari ei võtakski vist oma kaotust sedapuhku väga südamesse. Ta pidi lihtsalt sellegi ära proovima.

Oskari luges lehte, kuni Mari sai kartulid valmis. Siis nad sõid, ja alles kui kissellgi oli laualt minema viidud, avas Oskari noaotsaga ümbriku.

Salme tõusis ja hakkas lauda kraamima. Kui ta köögist tagasi tuli, luges mees ikka veel, juba kolmandat lehte. Salme käis edasi-tagasi, enne ei passinud küsida, kui mees oli lõpetanud, võib-olla isegi siis mitte.

«No nüüd on küll lugu lahti!» Oskari lõi näost punetama, aga ainult lühikeseks ajaks. «Ega muud, ta on hulluks läinud. Hull on ta küll alati olnud.»

«Sofi või?» küsis Salme, ja vaata imet, Oskari lükkas paberilehed Salme poole, jäi ise väsinud, tüdinud pead hõõruma, tõusis siis lauast ja läks köhides oma harilikule toolile istuma.

Salme pani prillid ette, tähtsalt, nagu tal kombeks oli saanud, keeras painduvad sangad hoolikalt kõrvade taha ja hakkas lugema.

«Armas vend Kristuses! Viimasel täiskuul Helsingi laiuskraadi järgi läkitas Meie Issand Jeesus Kristus mulle Püha Vaimuga sõna ja käsu Sinuga lähedaseks saada, oh mu kallis lihane vend. Siin murelaanes rändajal tuleb alati hoolas olla, et Saatan Püha Vaimu sõnu suhu ei võtaks, ja seepärast ootasin minagi, kuni uus kuu loodi. Ja armas kallis Püha Vaim rääkis minuga jälle, ja ma tänan sind, oh Kristus, nüüd olen ma kindel. Issand Jeesus Kristus on mind viimaks ometi ja lõplikult oma mõrsjaks valinud. Halleluuja! Olen Issanda kihlatu, püha õliga võitu, mina, patuporis väherdanud pisike ussike maas. Nüüd on mõrsja kaunis küll, kui on Peiu rõivad üll. Kael kui lumi valge, rind on rõõmust rauge. Mõtle sinagi, mu vend, neile Uue Testamendi pulmadele! Täies hiilguses ootab mind mu Ülim Peig ja ma saan valgetes rõivastes ja

Püha Vaimu rubiinsõrmused sõrmes igavesest ajast igavesti tema kõrval seisma, aamen.»

«Mis see on, mida see tähendab?» Salme vaatas Oskari poole, kuid see lõi ainult pahameeles käega. Salme luges edasi ja vangutas aeg-ajalt pead. Ikka seesama vada: mu hing kaebab, igatseb Jumala järele nagu karget allikat janunev hirv. Ja siis:

«Nõnda kutsub Issanda Püha Vaim mind päästma neid, kes õnnetuina, verevõlglastena alles Patu paksus udus rändavad. Rääkima neile, kes ei kuule, päästma, kinnitama Issanda armunõu. Nii lähen ma siit paigast rõõmuga ja armu trummi põrisedes. Põlvita ka sina, oh mu vend, põlvita sealsamas, kus sa oled, ja palu andeks oma patud, mis on veripunased. Ei raha, ei vara, ei suguselts, ei pere, ei isa, ei ema, ükski surelik ei saa takistada, kui Issand oma armu sees tööle kutsub.»

«Jäta,» ütles Oskari, kui Salme ikka veel seda Oskari omaga nii sarnast käekirja veeris.

«Ei,» vastas Salme. «Ma pean teadma, mis siin oo.»

«Kui oled jõudnud end Issanda rüppe tõsta, ei puutu sind enam ükski ajalik mure. Seal need simlid helisevad, seal need trummid põrisevad, kuldsed kuued pruutidel. Tule suurest rõõmust osa saama nagu minagi, Su vaene, kaua patuteed käinud õde! Täis rõõmu, nõnda, nagu ma olen, torman ma külast külla Issanda suurt kihlapanti kinnitama. Ja vaata, Issand laseb tuvikestel mulle toitu kanda ja kaarnatel mulle magamisaset valmistada. Oi õnnistust! Löö Sinagi, kallis vend Oscar, lahku sellest kirikust, mille teener Sa oled, ja asu valitute seltsis õigele teele!»

«Sa pole miski teener,» oli Salme solvunud. «Sa oled vöölmülder. Sääl oo suur vahe.» Kuna Oskari ainult ajalehe vastu huvi tundis, luges Salme kirja lõpuni.

«Oi neid pappe, kes suure palga kiusatuses igal pühapäeval kirikus valeõpetust jutlustavad! Löö neist lahku, kuniks aega on! Oi Oscar, seletamatud on Jumala teed. Ühel heal päeval tulen veel Su juurde, andku seda Püha Vaim, et võiksime koos põlvitada ja kitarri saatel kiidulaule laulda. Sest Issand ei vaata välisele hiilgusele ega ihka orelit. Nii on öeldud. Ehita Sinagi omale koda, Oscar. Jäta kõik ja asu Issanda rõõmuteele. Sina oled tõeline ja kallis, aga missugune võib küll olla Su naine. Päästa ta veel tänapäev, kui saad. Kui ei, jäta ta Põrgu igavesse tulle põlema ja käi ise Issanda järel. Issandas on arm ja halastus ja rahu, aamen. Seda soovides sinu ajalik õde, aga igavesti Jeesuse Kristuse pruut Sofi.»

«Ah sedasi, et mina mingu põrgutulle. Ja sina pead käpukile heitma ja nõnna minema. Tohoo pele seh!» Salme vaatas ikka veel kirjapoognaid, silmad peas pärani. «Mis see oo? Kas ta oo kirikust lahti öelnd? Vissist jah. Issand hoia, tast oo lahkusuline saand. Aga misuke? Pühast vaimust ja peiust ta sonib. Kui oo äkist nende seast, keda uuesti ristitasse. Nõnnamoodi täies tükkis jões või järves. Mis sina ütled, no ütle nüid miskit!»

Oskari kehitas nii õlgu, et seda pidi märkama.

«Ütlen, et kui ta on ennast järve häbistama läinud, siis oleks talle paras olnud jalgupidi vanasse sääsa kinni jääda! Nii roostesesse, kui iganes olla saab! Hullud, et ka igasuguste hulludega siin . . .!»

«Kas sa arvad, et ta läheb tõesti ää? Emast põle ta sõnagi kirjutand. Kas ta jätab selle sinnapaika? Või oo see jo ää surnd?»

Siis laskis Oskari ajalehel langeda ja ohkas raskelt. Vaevaliselt ja vastu tahtmist rääkis ta, et oli midagi selletaolist juba oodanudki. Kodumajanduskoolist oli talle mõne päeva eest helistatud, sellest võis nüüd koguni oma nädal aega olla. Juhataja oli külmalt ja asjalikult teatanud, et preili Hänninen ei teinud enam korralikult tööd, vaid oli hakanud ringi rändama ja segast juttu ajama. Töö oli talle vist liiga raske olnud, ja juhataja oli rääkinud midagi tüdrukutestki, kes teda kogu aeg kiusasid, ja et aeg oli ka niisugune rahutu ja ilmalik. Ja et kuna asjad olid nii, siis tuli neil vist peatselt uut kojameest hakata otsima.

«Mispärast ta siis sulle helistas?»

«No ema pärast muidugi.»

«Ah sedasi. Kas ta oo ikke sääl?»

«Oli vähemalt.» Hänninen oli päris tõsiselt mures.

«Aga nad peavad selle korteri tühjaks saama, kui Sofi nüüd . . . Oi pagan . . .»

«Kas Sofi siis üldse ema pääle ei mõtle?» Salme oli jahmunud, ehkki see vanainimene oli tema vastu õel olnud, alati arvustanud ja irisenud.

«Ega vist, kui juba Issand ise on kosjas käinud,» püüdis Hänninen irooniline olla.

«Kas sa ei peaks korraks sääl ää käima?» ütles Salme. «Sul oo jo vaja teada, kuhu vanainime pandasse. Ju vist ikke seeki. Küll need lahkusulised on hirmsad. Päästma, muudku päästma, aga oma ema istub ratastoolis. Sa võiks sinna vähemalt kõlistada.»

«Ei kõlista. Võib-olla ta on vahepeal mõistuse pähe võtnud. Aga vaevalt küll. Ta on alati natuke nii olnud.»

«Kui lihtsalt ei jõud änam hoolitse,» arvas Salme. «Ja siis leiutas, et Issand kutsub. Aga ükstapuha, sul tuleb ikke selgust muretse.»

«Seda jah. Kui saaks enne need valimistulemused teada. Aga tühja kah. Nii suurt tähtsust sel pole.»

Salme vaatas Oskarit hellal pilgul. Hea seegi. Oskarile hakkas aru pähe tulema. Kui üks hulluks läks, pidigi teine tark olema. Kuid siis sattus ta järsku paanikasse, enesevalitsemine kadus käest. Talle tundus, et ta rabeleb omaenda lõdvas nahas.

«Aga siia me ei saa su ema küll kuidagi võtta,» ütles ta. «Olgu kudas tahes.» Ja ta hakkas pikalt-laialt seletama, kuigi Oskari polnud midagi öelnud. Neil pole tema jaoks ruumigi, sest Oskari magab ikka saalis. Jah, ärklis ju on, aga kes selle vahet traavida jõuab, ja sealt ei kuulekski midagi, kui näiteks öösel midagi vaja oleks. Ja mis ütleks Mari, juba vana kõbi. Ja tema, Salme, ei oska haiget põetadagi. Ega... Kui ta oli niikaugele jõudnud, tõusis Oskari üles ja läks väsinult saali, seisis seal natuke aega pimedas, enne kui süütas tule. Ukse alt oli seda näha.

Kui Mari tuli puhtaid nõusid kappi tooma, istus Salme ikka veel laua ääres, põsed rusikatele toetatud. Peene käekirjaga hoolikalt täidetud lehed olid tal endiselt ees. «Tule sa, patune, kannatav, ristile vaba on tee.» Salmele tundus, et Oskari teadis Sofi eluolust rohkem kui rääkis. Küllap sel oli seal liiga ränk, eluaegse vangi vähimagi puhkehetketa elu olnud. Ja ise mõistuse poolest natuke napakas ja põrunud ka.

«Ole nüid vakka,» ütles Salme teenijale.

«Mina või?» vastas Mari. «Olge ise! Ma olen päev otsa tööd teind, nii et ma ei jõua iid ega aad öelda. Just nimelt. Miks sii karp siin oo? Kas sii oo mõni karbi koht?»

Salme heitis pilgu kõrvale. Padrunikast oli ikka veel toolil, kuhu see temast päeval oli jäänud. Ta tõusis, võttis selle kaenlasse ja läks seda ära viima. Kuid äkilisel ajel ei pannudki ta seda esikukappi, vaid läks susside liipsudes välja, tõttas külmale kiskuva õhtu pimeduses kiiruga üle õue sauna taha ja kummutas kasti hunnikule, kuhu ta sügisel varem nii nagu igal aastal oli oksi, rohtu ja lehti kokku korjanud. Ta ei mõelnud millelegi, olgu kogu kupatus seal. Ta jäi õue seisma ja küla hääli kuulama. Viivu ta arvas, et tema süda tuksub kuuldavalt rinnus. Aga siis märkas ta Lindelli akendes valgust ja päid, mis vist muusika taktis õõtsusid. Üks kange kaelaga paar läks otse akna eest läbi. Auto turtsatas käima ja liiva rapsatas õues vastu seina. Kui see Hännise majast mööda sõitis, vändati aknaklaasid alla ja hakati trallama. Selle mürgli vaibudes kostis Päästearmee majast vaevuvaevu heledat, keerutlevat vaimulikku laulu, rõõmsalt, süütult kõlavaid naiste hääli.

Taevas rippus nagu nööri otsas täht, näis tasahilju edasitagasi kiikuvat. Salme läks võbisedes sisse ja mõtles, et homne päev annab uut tarkust. Iga päev andis, ükskõik kui vana sa ka olid.

5

«Vähemalt selles ei saa mind süüdistada, et ma pole küllalt joost!» mõtles Vieno, seistes viis või kuus päeva hiljem õhtuhakul Julini toas. Ta oli nii ärritatud, et sülg tõusis viha pärast suhu. Ta poleks osanud eales kujutleda, et tallab neid põrandalaudu, saati veel omal soovil. Aga siin ta seisis ja vahtis oodates kaltsuvaipa, mis algas tema saabaste alt ja jätkus kindlasti oma mõniteistkümmend meetrit, ilma et ükski järi või pink oleks seda katkestanud.

Ta tuli otse töölt, kott seljas, müts siiski rahutusse kämblasse käkerdatud. Tüdruk oli kuhugi peremeest otsima kadunud ja Vieno kordas mõttes pahuralt ja sülge neelates: on joostud, on. Kõigepealt oli ta käinud muidugi omade juures, seisnud ühe kurnatud naisterahva köögis ja rääkinud asjast. See inimene ei pääsenud oma laste juurestki õieti liikuma, kuid oli siiski olnud töölismajas orbude päevi korraldamas. Sealt oli ta läinud ühiskaupluse juhataja juurde. «Viige see naine ära,» oli ta öelnud. «Pange kuhugi. Teil on ju ometi mõni koht.» — «Sündimata lapsele? Sel pole veel hädamidagi.» Kahvatu mees oli kusagilt koguni kaustiku välja otsinud ja seda lapates seletama hakanud, kui palju juba sündinud ja täiesti vanemateta lapsigi hulgub mööda maad ringi, umbes nagu külakorda käies, kui sedagi. Ja Vieno oli pidanud kuulama ettekannet ühiskonnast, kes ei suutnud või ei tahtnudki vaestehoolekannet korraldada.

«Sellele naisele,» oli Vieno veel katsunud rääkida. «Viige ta kuhugi, kus ta saaks olla.» — «Tal on ju koht, kus olla,» oli mees ükskõikselt vastanud, välja lattu läinud ja Vieno eeskotta heeringatünni seltsi jätnud.

Seejärel oli ta käinud Päästearmees ja seisnud sealgi suures saalis, kus olid vutlarites kitarrid ja seinad täis Jeesuse pilte. «Laske lapsukestel minu juurde tulla!» Käed laiali,

hõlstihõlmad korralikult koos, polnud sileda näoga lunastajal ometi võimu aidata. Pidi ta ka kõikide piltide peal nii ilus olema? Olnuks ta inetu, kiderik, vaevatud, saanuks temasse hõlpsamini uskuda. Mustade sukkadega igasuguses eas naissõdurid kõnetasid teda ja olid kangesti vastutulelikud — niipea kui laps on sündinud ja sedavõrd kasvanud, et saab emapiimata läbi. Ta ei pääsenud sealt majast enne, kui üks rändkaupmehe moodi mees tuli ja hakkas talle, käed kõhul, rääkima, kuidas Issand päästis ta surmaminekust ja kõrtsist ja patu seest. Juba häälestati õhtuks kitarre ja seoti lõua alla siidrosette. Vienol hakkas hirm, et ta pööratakse kohe ümber. «Vaesuse ja viletsuse juuri tuleb otsida patust,» jutlustas mees silmi pilgutades. «Patu vastu võitlemine ongi vaestehoolekanne. See on suurest tähendamissõnast. Patud on kõlvatus, selle vili on sohilapsed ja hirmsad haigused, patud on joomine, mis viib vanglasse, haiglasse ja vaestemajja, laiskus ja tuuletallamine, rumalus, ülbus ja hirmsad, asjatud parteitülid. Patud, puha patud! Ainult siis, kui neist hoiad, ei satu sa niisugusesse kitsikusse. Oled vaba ja su hing saab rahu.»

Kui jutlustaja oli niikaugele jõudnud, et seletas kogu häda ainult hingepiinade, üksindustunde, kibestumuse, pettumuse, alaväärsuse, tahtejõuetuse ja küündimatusega iseenda ja omaste eest hoolt kanda, pööras Vieno talle selja ja läks minema, raputades pead, nagu oleks ta seda just äsja pesnud ja tahaks nüüd juukseid jalamaid kuivaks saada. Vieno pea tahtiski pesta, eeskätt seestpoolt.

Siis sai ta prouade aadresse, kuid ei läinud nende poole. Ta katsus rääkida selle naisega, kes paisus ja elutses tema osmikus, käskis tal endal midagi ette võtta. Kuid see teatas talle ainult mingis ligipääsmatus rahus, et küllap Jalmari tuleb, siis ta läheb, nad lähevad seltsis. Vieno kartis iga päev, et see võib millal tahes maha saada.

Vieno tahtis teda siit ära, ükskõik mis tema kohus ka ei olnud. Ja nii jooksis ta siis jälle, märgates peagi, et teda hakati omadegi hulgas naerma. Talle soovitati «Valge paela» ja «Kodud kodutuile lastele» nimelisi naisseltse. Kuid Vienol polnud enam himu kuulata ühtegi jutlust ega ka ise varsti enam rääkida säärasest olematust, absurdsest asjast, mis kummatigi oli aina silmanähtavamalt olemas. Viimaks ütles Kylander pärast ühte koosolekut, et Vienol ei jäänud muud nõu kui katsuda naine valla hoolde sokutada, mis tähendas Julini poole pöördumist.

Juba tuimalt ootas Vieno veel päeva, vahtides klaaspurke, neist vähimatki taipamata, mõeldes kogu aeg, et nüüd, võib-

olla just nüüd toob võhivõõras tema kambris last ilmale või on keset hüübivaid verelompe suremas. Õhtul märkas ta, et naine oli tuba koristanud. See vihastas teda pööraselt, naine oli siis ennast tõsiselt tema poole elama asutanud. Ta võibolla mõtles, et kui naine vähemalt vagusi istuks, püsiks lapski kauem kõhus. Ja järgmisel päeval, täna, sõitis ta siis Julini poole ja seisis siin, oodates, et tüdruk tuleks tagasi ja ütleks ehk, et peremehel pole aega.

Teine tüdruk hakkis mollis midagi suure tsagarauaga. Aegajalt heitis ta Vienole pilgu, kuid hajameelselt. Sel uksel seisis vist iga päev mõni tema moodi mütsi mudiv mees.

«Tulge.» Vieno võpatas, kui tüdruk teises toa otsas uksel seisis ja seda lahti hoidis. Vieno läks, ja oli oma asja peaaegu unustanud, kui jõudis läbi paljude tubade kambrisse, kus peremees kiiktoolis istus ja sokkis jalaga hoogu andis. Alles siis meenus Vienole Anja ja see mees, Lauri, sellesama peremehe poeg, samuti osa, mida tema selles loos oli mänginud. Ta ei saanud sõnagi suust. Ühe jutiga käis tal peast läbi ka ülestõus ja kõik see, kes oli võitja, kes võidetu. Teda valdas kabuhirm, mida kuradit ta siit otsib! Ta olekski minema tormanud, kui peremees poleks kurku puhtaks köhatanud.

«Kas on teada, mis valla kirjades see naine on?»

Vieno sai jalad maha ja vaatas peremehe otsa. See istus suletud silmi, kuid näis olevat ärkvel ja ka loost teadlik.

«Kas ta isegi seda teab,» vastas Vieno selgel ja parasjagu kibedust täis häälel.

«Et tuli lihtsalt kopsti kohale.» Peremees andis toolile hoogu juurde. Kiik käis liiga valjusti, sest kõik muu, terve maja tundus vaikne. «Nii nad teevad, nii nad teevad. Ja ära pead sa ta sealt saama?»

«Jah. Kus sa seal võõrast naist. Ei saa ju ... Ja laps võib tulla millal tahes.»

Tool nagises, põrandalauad nõtkusid. Seintelt vaatasid pildid, mõned suurendatud koolipildid ja terve hulk karjakasvatuse eest saadud aukirju. Laepiiril rippus tihe ämblikuvõrk, nagu oleks selgi mingi mõte ja otstarve.

«No on alles lugu,» möönis peremees. «Tullakse ja ollakse ja mõeldakse. Vaestemajagi on täis. Ja oma valla rahvast.»

«Seda jah,» tunnistas Vieno. Ta oli nurjumisega juba nii harjunud, et poleks põrmugi imestanud, kui seegi üritus olnuks asjatu. Nüüd vaatas peremees teda järsku täiesti avatud silmi.

«Kas sa oled see Grööonroosi poeg?»

Vieno noogutas, mis siin muud üle jäi. Nüüd meenus vist

peremehelegi, oli niisugune hetk. Vieno jäi Julini sokki põrnitsema. Suure varba kohal oli põrakas auk nagu lihtsurelikul. Aga ega see midagi tähendanud, tuli ainult sedagi ette.

«Sa pead ühte asja õppima,» ütles peremees ja sulges jälle silmad. «Sa oled võera naise kaela saand ja sellel on varssi laps. Selge see, et sul on kiire. Aga ära tee midagi ülepääkaela, mitte ilmaski. Oota. Rutt ja rabistamine on kaks ise asja.»

Vieno ei ütelnud midagi. Ta ei saanud ju enam oodata! Või õieti ei saanud laps, kes oli juba nõnda suur ja teadis oma aega. Vieno seisis siiski edasi, kui kord oli kästud seista.

«No ma siis lähen ja kõlistan. Sa oled ju niigi küllalt joosta saand.»

Ja peremees läkski, möödus Vienost nagu üksik kuiv sügisene leht ja oli varsti tagasi. Vieno vaatas teda, kui ta end uuesti tooli istuma seadis. Nii kähku võidi ajada ainult asja, mis oli algusest peale ebaõnnestumisele määratud.

«Viid ta homme sinna. Kohe pääle tööd.»

Kergendustunne võttis Vieno peaaegu jalust nõrgaks. Hädа ja vaev naise pärast tundus peaaegu lapsik, asjatu närveerimine. Ta pidas aru, kuidas tänada, aga kohmas siis suust:

«Kudas ma ta sinna saan. Ta kindlasti ei taha.»

Siis paistis Julini süda järsku täis saavat, tema sõõrmed liigatasid ja käsi tõusis kraenööbi juurde. Nägu tõmbus põlastusest krimpsu ja silmad hakkasid toolijalaseid sihtima.

«No kas sa kuule! Nii et ma pean hobuse vankre ette panema ja kutsima ka tulema? Mine juba, mine kõige täiega. Ma ei jõua änam. Muud ei ole kui üks õiendamine.»

Vieno kummardas kuidagimoodi ja vaatas, kuidas läbi kõigi nende tubade tagasi välja sai. Abitus pani pisut häbenema, kuid paljuga oli ju tulnud harjuda. Alles õues mütsi pähe pannes valdas teda tõeline kergendus. Ta pidi ühele äkkele või vedrule otsa tormama, suutis veel õnnelikult mööda põigata ja oli seejärel ettevaatlikum. Kui ta suurele teele pööras, oli selja taha jäänud maja oma kümne aknaga, igaühes vähemalt pisutki valgust, nagu pikk rivi. Pikk lobudik, oleks öelnud memm. Käigu kõik kus kurat, mõtles Vieno, kuid oli siiski rahul, sõites pikka teed läbi küla üles mäele ja sealt oma hurtsiku poole.

Naine ei öelnudki midagi, kui Vieno rääkis, et homme tuleb minek. Ta kohmitses kompsu kallal, seal oli kogu tema varandus. Siis hakkas ta mingit pikka, saunanuustiku värvi riideriba kerra kerima, nägu plekiline peas. Vienol polnud tahtmist seda vaadata, ta võttis «Sotsiaaldemokraadi», heitis

köögis voodile ja hakkas lugema. Valimistulemused hakkasid juba selguma ja need olid head. Vienole valmistas rõõmu seegi lihtne asi, et ta oli käinud oma kriipsu tõmbamas, nüüd kus tal oli selleks õigus. Ja siis pahandas teda, et mõni säherdune naine nagu too seal oma kompsu juures ei taibanud mitte tuhkagi. Või mine tea, vahest polnud ta veel valimisealinegi. Ja keda ta oleks valinud, kindlasti mõnda kirikhärrat kusagilt kihelkonnast, kelle nimegi Vieno ei teadnud.

Järgmisel päeval vaatas Vieno, kuidas kähku koju saada. Kerges pakases oli mõnus sõtkuda. Eelmisel ööl oli sedavõrd lund tulnud, et midagi valget pihustus kummide all ja segunes mullaga. Seljakuteel aeglustas ta tempot, siit tulid ja läksid väikeste naistekingade jäljed. Ta silmitses jälgi ja mõtles, kas see inimene oli juba omapead ära läinud. Kuid need olid ahtakeste, kontsaga jalatsite jäljed ja sel naisel olid ainult mingid saapakotad. Uut üllatust kartes sõtkus Vieno jälle tugevamini. Olgu mis on, rahustas ta ennast. Vaestemajas ootab igatahes ülestehtud voodi, olgu naine pealegi võõrast vallast pärit. Mis võim, mis saatanlik võim on pursui sõnal, vandus ta, kuigi see võim oligi teda nüüd aidanud. Kuid ainult armust, kaastundest abitu ja oskamatu vastu. Ja nii jääb alati? Ole ainult parasjagu pelglik ja peast segane, siis on nad ülladki. Nõnda tundus. Aga et omadel iseenda abistamiseks mingit nõu ei leidunud! Mis selle taga oli, rumalus või lakkamatult kallalekippuv väsimus? Nii see kui teine, ja veel palju muud lisaks — kõik inimlikud iseloomujooned, veel halvem, üksmeele puudumine. Ja säherdunegi töölisele ja paljukannatanule õigupoolest täiesti sobimatu omadus nagu kadedus. Ka tema vastu, kel oli oma osmik, olgu kui tahes hall, pehkinud ja tuuletõmbene.

Millegipärast paistis nüüd selle mõlemast aknast valgust.

«Mis põrgut see tähendab,» ütles Vieno valjusti ja hüppas rattalt maha. Tal oli ainult üks lamp ja kapis paar rottidest järatud küünlajuppi. Kas naine oli hakanud nüüd neid küünlaid põletama? Selg kühmus, lükkas ta ratast, ja siis ta kuulis. Kas see oli koovitaja? Aga siin, mäel neid ju polnud! Need lendasid, nokk lahti, madalamais paigus. Hull, ma olen püstihull! Praegu on ju detsember, koovitajaid pole kuskil. Siis sai talle kõik selgeks, sai nii, nagu tulevad uudised, mille kohta pole midagi öelda, võib ainult noogutada. Koovitaja karjus, ja tema ei lähe enam üldse koju, kui lood nii on.

Ta seisis männi all ja püüdis mõtteid koguda. Ta läheb kas või vanasse lambaaedikusse, teeb suures vihas mida tahes! Ja samas ta kahetses. Kuidas ta võib teistelt üksmeelt loota, kui haavub ise nii vähesest, sellest, et rikutakse tema rahu, ei lasta tal üksi olla! Naisel oli seal vist häda käes. Ta kavatses just hakata alistunult edasi minema, kuid pidi siis äkki ratta kõrvale tõmbama, sest mööda kitsast seljakuteed tuli võõras autoloks, lähenes kõikudes, tuled ees, ja tema seisis lollilt siin männi all. Ta tõstis pead ja heitis mütsinoka alt pilgu autosse. Silm ei seletanud, kes oli autojuht, aga selle kõrval istus Anja, päris kindlasti Anja, boa kaelas, kübar peas, pilk pingsalt ettepoole suunatud, keskendunud.

Muidugi, mõtles Vieno, ja hakkas ratast auto järel tasa edasi lükkama. Bensiiniving peletas kõik minema, nii meelepaha kui imestuse. Ta ainult läks, lükkas ratast, astus ühe sammu teise järel. Õues mürises kogu aeg automootor. Vahest läheb see, vahest lähevad nad kõik enne minema, kui ta jõuab midagi näha. Aga kui aeglaselt ta astuski, kui ettekavatsetult ta jalgu liigutaski, ometi seisis ta seal, kui nii ilus, nii hoolitsev Anja talutas naist, kes toetas mõlema käega kõhtu, hakates nüüd tõesti last saama, trepist alla. Sohver istus oma kohal, ootas läntsakil, käed risti roolirattal.

Anja, keda teab mis just täna oli siia toonud, rääkis naisega. Või oli sellegi taga Julin, korraldas sedagi ehk Julin, enne oma aja nägu krimpsutanud?

Autol olid uksed mõlemalt poolt lahti. Anja lükkas ja tõukas nüüd ühtejärge oigavat naist sisse, tõstis tema jalgugi, nagu oleks ta seda mine tea kui tihti teinud. Vienol oli niisugune tunne, nagu oleks talle kuiva kamajahu kurku läinud. Ma pean sellest lahti saama, see pole muud kui ülearune tundelisus. Seda ei tohi olla, ma ei kannata seda välja. See lihtsalt tuli, kui ta nägi Anjat siin vaeva nägemas. Kuid tal õnnestus see minema peletada, tema elus polnud sellele lihtsalt kohta.

Siis pandi autouks kinni ja naine lõpetas karjumise, nagu olekski kõik juba möödas. Anja vaatas tagasi, pidi vist minema tulesid kustutama, aga jäi siis Vienost küünra kaugusele seisma. Tema põsed õhetasid ja tumenesid veelgi veidi.

«See oli sinust ilus, et sa abitu naise enda juurde võtsid,» ütles Anja ja Vieno tundis tema hingeõhku.

Vieno pilk oli maas, ta ei mõistnud midagi öelda, kui kogu lugu võidi niisuguseski valguses näha.

«Eks kustuta ise tuled ära,» ütles Anja auto poole minema hakates. «Mõtle, tal olid tuhud juba alanud, kui ma tulin. Sa

oled palju ära teinud. Ma tean küll, kuidas ta ennast praegu tunneb.»

«Kas te ei peaks... nüüd varsti...» ütles Vieno, söandamata vaadata autosse, kus naine täiesti vaikselt istus, oodates vist järgmist valulainet või lihtsalt seda, mis talle tehakse ja juhtub.

«Nüüd pole enam muret. Huh, olen ennast päris higiseks jooksnud!» Anja sikutas kaelust lahedamaks, pikka pehmesse karva jäi käejälg. «Õnneks sain kohe auto.»

Sohver pahvis gaasipilvi õhku, vähemalt temal oli vist kiire. Vieno tundis ta nüüd ära, see oli see piiritusega äritseja, ju tal oli vaja varsti Inkoosse sõita.

«Nii palju oleks tarvis teha,» ütles Anja ja Vienole tundus, et temas on midagi otsustavalt muutunud. «Sa võiksid ka süütalastepäeval koolimajja tulla. Kodutute laste jaoks korraldatakse pidu, püütakse raha koguda. Või on see sinu meelest ainult heategevus?»

«Ei tea,» kohmas Vieno. Kuna Anja rääkis nii haritud keelt, väljendus temagi hoolikamalt. «Eks see ole ka hea asi. Kõik on vist vajalik.»

«Muidugi on. Ta viiakse nüüd sünnitusmajja.» Anja kummardus autosse naeratama. Kindlasti meenus talle midagi temast endast, sest end sirgu ajades oli ta päris tõsine. Vieno sirutas talle käe, nad seisid pisut aega, kuni Anja käe ära tõmbas ja teisele poole autot läks.

«Kas lähen sealt pärast läbi?» küsis Anja auto tagant. «Viiksin talle riideid. Või...»

«Mine,» ütles Vieno. «Mine pealegi. Minagi saan siis teada, kuidas on. Ehkki see õigupoolest enam minu asi ei ole.»

«Küllap see on igaühe asi,» ütles Anja autosse istudes. Teise naisega võrreldes oli see nagu linnu lennatus.

«Ära võta endale liiga palju kanda,» tahtnuks Vieno meeleldi öelda, kuid auto nõksatas juba ja kadus rappudes viletsale seljakuteele, mis polnud autode jaoks mõeldud.

Vieno seisis veidi aega trepil. Võõrastav oli sisse minna, olgugi et ta oli nüüd jälle üksi. Meelde turgatas kõike, mis seal võis olla. Sõelale ei jäänud midagi, ja sees polnudki midagi. Ainult tuled põlesid. Ta käis küünlaid kustutamas ja kohendas pisut voodit. Peale küünlavingu oli tunda mingit võõrast haisu, või lõhna. See meenutas talle üksnes Anjat, mitte seda teist naist.

Ei tohi uskuma jääda, et kõik on omal kohal ja korras, mõtles ta end sirutades, ringutades. Kõik muutus, kõik, ja see oligi elu. Tuli ainult õppida kiigel püsima.

Ta hakkas kärmesti ja innukalt süüa tegema, et asjatud mõtted meelest läheksid. Kui kartulid olid keemas, meenusid talle ruudulised põlleriided, mis Anja oli kord ammu toonud, kui ema kusagil ringi jooksis. Ta läks vaatama. Riidepakk oli ikka võõrusekapis. Anja polnud neile järele tulnud, ehkki ta tol streigikevadel, seltsis streigimurdjate autosid vaadates oma teada oli käskinud tal seda teha. See oli ema matusepäeval, lisas ta mõttes.

Anja polnud tulnud, vahest oli nii kõige parem. Ja täna ei olnud põlleriiete jaoks mahti olnud.

«Olgu seal,» mõtles Vieno, sulges kapiukse ja läks sisse tagasi.

6

Ikka ja jälle kõmatas panga tuttav uks selja taga tarmukalt kinni. Seal käisid nagu omas kodus, ainult et koht oli parem. Seal said selgeid ja sirgeid vastuseid, kui oskasid selgelt ja sirgelt küsida. Kahelda ei tohtinud hetkegi, oma võimetes ja võimalustes tähendab. Siis pandi nimed paberitele, torgati need üksteise järel läbi luugi naisolevusele, kes korjas need virna ja koputas vastu lauaserva tasaseks pakiks. Ometi katsusid sealt ikka kähku minema saada.

Oskari Hänninen hakkas ähkides kasukat kinni nööpima, tegi siis nööbid uuesti lahti, torkas käe kaenla alla, et käisevoodrit kohendada, ja alustas nööpimist otsast peale. Matti Reima kopsis teravaninaliste kingadega jääkirmes betoontreppi. Tal polnud üldse mantlit, oli ainult hästi keha järgi ülikond ja sügavale pähe vajutatud laiaservaline kaabu. Väle, kergekaaluline, kiiresti vahelduva näoilmega mees. Kuna vanamees polnud allkirjade andmisel tähenärija olnud, ei pidanud Matti võimalikuks teda kohe sinnapaika jätta.

«Aitäh sulle veel kord. Oled hea äiapapa.»

«Ei tea, hakkan vanaks jääma.» Hänninen sikutas nüüd salli, seda tuli krae vahelt meetriviisi. «Sa teed muudkui võlga, nagu jõuad.»

«Võlga on alati võlaga makstud. Ära muretse midagi. Ja kas pole mõnus, kui raha tuleb ja äri läheb.»

«Nagu ma ütlesin, aastad annavad tunda. Nohugi tikub kallale ja puha.»

«Pole sa midagi vana. Hakka jälle millegagi pihta, küll näed, kuidas elu sisse tuleb. Hakka või jälle ehitama. Las könnid imestavad!»

Hänninen astus alla teele.

«Ma arvan, et need ajad on möödas.»

Matti naeris nii, et see kostis kindlasti panka. Poisikeselik

mees. Vahel see pahandas, kuid samas lootsid härdalt, et ta ainult ei muutuks, ei hakkaks mornitsema ega koguni põrnitsema.

«Sa ei usu seda isegi. Sul on vist õige suured kavatsused, kui sa neid vaka all hoiad. Soome mark on kindel mark. Kas mäletad, kuidas oli Saksamaal? Käruga vedasid sedelipahna, et ühte leiba saada. Prügihunnikud väärtuseta raha täis. Ja Vene rublad, kätte lagunesid ära. Leibki on ainult meil odavamaks läinud.»

«Tarvitajateühisuses jah. Muretsesid masinad, et poleks tarvis nii palju pagareid. Töörahva ettevõte, aga vallandab töölisi. Kes nende leiba süüa julgeb? Seda ei söanda suhugi võtta!»

Matti naeris jälle ja hakkas auto poole minema.

«Arvad, et töömehe kõht kannatab kas või rotimürki? Tule, ma viin su poodi.»

Oskari ütles, et oli kavatsenud jalgsi minna, kuid tuli Matti kannul auto juurde ja tegi selle ümber tiiru, nagu oleks see aina mingi uus imeasi olnud.

«Mitmes see sul on? Kolmas või? Ja nüüd ostad veel suurema. Mispärast?»

«Et oleks uhkem. Kui naist ei saa vahetada, vahetan autot. Selle müün hea raha eest maha.»

Oskari viivitas, näis kaeblik, nagu oleks tal mingi ränk mure, millest ta ei tahtnud siiski kõnelda. Mööda teed läks raskete kottidega inimesi, kes pikkadeks pühadeks koju söögikraami tassisid. Siis märkas ta teiste seas järsku üksikut vanameest ja jäi seda vaatama. Sirge seljaga, kurgu alt ühe nööbiga kinnitatud keep taga lehvimas, paljapäi, sünge uhke nägu kinnine, endasse pööratud.

«Vaata, seegi on veel siin. Vene Iivan.»

Vana polkovnik läks taktsammul oma teed, vist endise harjuski ärklikambrisse, kus ta oli pelgupaiga leidnud, kui Venemaal kõik kuradile lendas, nagu neile paras oligi.

«Vana kõbi,» irvitas Matti. «Daa, daa, harasoo.»

Seesama vanamees oli kord suvel Hännise poodi tulnud, edasi-tagasi marssinud ja padranud, kätega vehkinud ja viimaks, kui Hänninen aru ei saanud, letipaberile pildi joonistanud. Vanamehe, see tähendab iseenda, sellele kätte pika kepi, sealt alla nööri ja konksu. Ta oli sikerdanud veeringidki, ja kui Hänninen ikka veel aru ei saanud, ainult häbenes, et niisuguseidki kundesid käib, siis konksu ümber rõnga joonistanud. Ahaa, oli Hänninen öelnud ja õngekonksukarbi letile toonud. Vanamees oli sõrmustatud käega ühe välja valinud,

loe ühe, ja Hänninen oli selle karmilt kõhides paberisse mässinud. Kuid seda lugu oli ta Mattile juba mitu korda jutustanud. Räägiti, et sõrmuseid oli iga nädalaga vähemaks jäänud.

«Missugused temagi jõulud võivad olla,» imestas Matti ja Hänninen ajas alahuulе ette. Kas sel paganal oligi jõule. Noh, oma teed ta läks. Kui Matti juba autosse istus, valdas Hännist niisugune üksindus, et ta küsis läbi autoakna, endal õnnetu nägu peas, kas Mattil on seljataga kõik klaar. See tähendab, ei isa ega ema, õde ega venda?

Matti vaatas, ükskord ometi imestunud näoga. Vanamees ju teadis seda. Tal ei olnud kedagi, kõik oli nii klaar, kui olla sai. Kõik, kes olid olnud, olid surnud.

«Jaa-jaa, jaa-jaa.» Hänninen ohkas, tõmbas siiski pea tagasi ja jäi vaatama. Väimees tagurdas, asja ees, teist taga, et inimestele näidata, heidutas neid ja vuratas siis kummide vingudes suure kiirusega ranna poole. Oli kärssa ja vingu, nagu oleks kevadisel nurmel tühje värvipurke põletatud.

Hännisel tuli tahtmine sõrmega nina nuusata ja seda ta tegigi, sest kedagi polnud nägemas. Siis ta ohkas jälle ja hakkas astuma, kohendas rühti, nähes poeuksel ootavat, ringivaatavat ja lõuga kraesse suruvat noort naist. Vabandades kohmitses Hänninen luku lahti ja laskis proua poodi. See oli ühe ühiskooliõpetaja tõesti loomupäraselt, kosmeetika abita ilus naine, kes sarnanes pisut Anjaga.

«Ma võtan selle,» ütles naine kohe ja näitas aknal olevat väikest ahkjut, säärast laste mänguasja, mida Hänninen oli seismajäävaks kaubaks pidanud, kavatsedes seda Matti pojale anda.

«Palun,» ütles Hänninen viisakalt, tõstis kelgu leti äärde kummuli ja nimetas hinna.

«Kuidas ma niimoodi,» kurtis naine. «Nii ei saa ju viia. See tuleb tolmust puhtaks pühkida ja sisse pakkida.»

Nii et Hänninen pidi kaltsu võtma ja sellega vehkima, siis keldris jõupaberirulli lahti tegema ja küürutama ja kelgu kuidagi paberisse keerama ja veel mitme nööriga kinni ka siduma. Ta tegi mitmekordsed sõlmed, et need ikka kindlalt peaksid. Selle hea eest pani ta hinnale marga otsa. Naine ei öelnud midagi, ainult maksis ja läks ostuga minema.

Alles nende pingutuste järel sai Hänninen mahti poolkasukat seljast võtta, kaminasse halge panna ja viimaks klaasubrikusse tagasi tõmbuda. Ostjaid polnudki suurt tulemas, tema pood polnud mingi jõulukingitustekauplus. Jõulukink, porises ta, säherdunegi asi oli siis leiutatud. Muidugi mõista juba ammu, aga nüüd oli sellest sundus saamas. Kui head ajad

käes, ei osanud mõistmatud inimesed paremat kui pillata. Hänninen kõneles iseendaga, vatras seintele ja sai meelepäraseid vastuseid.

«Võlga makstakse võlaga. Nii-nii, Matti. Mõnda aega see läheb, aga ükskord tuleb ikka arveteõiendamise päev. Kas oled nende knihvidega võlga vähemaks saanud? Kas kustutamistega on kõik korras? Ja protsentidega ja puha? Võib-olla on. Aga võib-olla pole ühti. Kui siis ootamatult surm tuleb? Pere jääb puupaljaks. Kõik müüakse, kõik läheb võileivahinna eest minema, jajah. Juuksed peast takkapihta. Seal ei aita miski, kui just Siimon Küreenest appi ei tule.»

Ta katkestas äkki ja tonksas suurt piimakarda, kummardus siis ja vaatas, ega ometi mõlki ei jäänud. Kõike pidi ka meelde tulema, mingi Siimongi. Ja see oli selle pagana Sofi süü. Jah, nagu kõik, mis masendas. Hännise ind oli läinud, sest ta oli pidanud sügis otsa neid kirju lugema. Totter mure, mille vastu olid võimetu. Salmele polnud ta neid enam näidanud, oleks tulnud ainult juttu ja asi oleks veelgi suuremaks paisunud. «Ikka seesama loba,» oli ta öelnud ja kirjad sügavale põuetaskusse toppinud. Aga oleks see olnud ainult loba! Oli muidugi, kuid vahel kirjutas ta nagu päris tavaline inimene, peaaegu arukalt või vähemalt oma meelest arukalt. Välja arvatud algused ja lõpud, kus olid kõik piiblilaused, mida Oskari teadis, ja rohkemgi, ja siis tagatipuks see Siimon Küreenest. Et tema, Sofi, on nagu see põllult tulev mees, Kristuse risti kandja, raske taaga all nõrkeja.

Ja kui palju oli tulnud telefonikõnesid pidada!

Nüüdki, pärast viimast kirja peaks ta vist helistama. Ta sirutas juba käe, et toru võtta, ja teise, et keskjaama vändata, kuid mõtles siis ümber. Läks kallikski kuulata juhataja kumisevat, kiiret vadinat, millele ta ei osanud suurt muud vastata kui alandlikult paluda veel veidi oodata. Vahest võtab õde siiski veel aru pähe. Aga sel oli seal mingi urgas, see oli leidnud ühe hurtsiku, kus lahkusulised koos käisid, ja sinna vihtus ta õhtuti minna, kui oleks pidanud tüdrukute järele valvama või vähemalt vana ema eest hoolitsema. Juhataja oli seda urkaks nimetanud ja urgas see kindlasti oligi. Ja et vaevalt, vaevalt asi ootamisega paraneb.

Hänninen istus laua taha, võttis arveraamatu välja ja vaatas numbreid. Siis võttis ta ka kirikuarved, mustade kaantega suure raamatu, mille kaanel oli kaheksanurkne valge silt ja sellel aastaarv ja kriips. Puuduvast aastaarvust polnud veel midagi teada. See ongi saatus, mõtles Hänninen ja isegi vabises pisut. Ta ei löönud raamatut lahtigi, sest sahtlist

paistsid nüüd Sofi kirjad, mõni vihaga kokku kägrutatud ja siis alistunult sirgeks silutud.

Ei aidanud midagi, ta tellis kodumajanduskooli kõne, mitte küll kiirkõne, tuld ju taga ei olnud. «Tänan,» ütles keskjaamapreili, Sandra või kes ta seal oli, ja Hänninen helistas talle otse kõrva. Täna aga, selle eest saad palka ja teiste inimeste asjade pealtkuulamise lõbu. Ja mina olen juhatuses, mõtles Hänninen.

Vaikne-vaikne, rahulik-rahulik õhtupoolik oma poe tuttavate lõhnade ja kamina tuttava, tasapisi vaibuva praginaga. Ainult hõredalt joonitud kirjaplokilehed ees. Sõnad ja sulejooks. Sulg oli siin-seal paberisse augu teinud ja vähemalt seniks hingetõmbeaega võtnud. Kui nüüd sulepea ja tint võivad hinge tõmmata. Sest need mõtted ei saanud olla ühegi inimese peast pärit, vähemalt mitte Sofi peast, kellega Oskari ei mäletanud olevat eales sõnagi vahetanud.

Just siis, kui oleks võinud rahus elada sellel positsioonil, milleni ta oli siin mornis külas jõudnud, kirikueestseisjana, peaaegu võlgadeta, lugupeetud inimesena, kuigi ta vallavalitsusse ei saanud. Siis hakka lapsepõlves tuhnima. Või selle eest maksma.

Algul oli õde kirjades tema vastu vähemalt viisakas olnud, kui kedagi laitis, siis Salmet. Viimaseski, mida ta oli kodus näidanud. Aga nüüd, nüüd süüdistas ta teda, Oskarit, orjuses, selles, et nende mõlema ema oli Sofi põetada. Kui paksu nahaga see naine oli! Küsis näiteks sedagi, et kas siis tema polnudki inimene, ehkki oli naisterahvas ja rumal ja inetu ja prosta. Oskari oleks võinud vastata, et polnud jah. Aga kus sa vastad, kui on ainult kirjapoognad, ja kirjutama ta juba ei hakka. Õde oli elanud vist vankumatus usus, et ema jääb kunagi rahule või laseb ta koguni vabaks. Oijah, temagi arvas, et elu laseb endaga kaubelda või on õiglane. Ja ta liialdas, kindlasti oli ema rahul, kui tema eest nagu kord ja kohus hoolt kanti. Teist nii leebet, nii heatahtlikku, nii hella inimest kui ema Oskari ei teadnud. Kes peale ema oli eales tema pead paitanud? Kes oli mõelnud tema tuleviku peale ja susanud ta kaupmehe juurde õpipoisiks, ja sealt tõi tee siia, kus ta praegu oli. Sofi sai muidugi rügada, kuid see oli vana hea tava, et vallaline tütar hoolitses ema eest hauani. Selles asjas ei kõlvanud tingida. Aga tänamatu Sofi oli oma orjuseaastail Oskari vastu ainult salavimma kasvatanud, ja kuna see näis nüüd küps olevat, tuli see varre küljest lahti nagu kõrvits ja hakkas kompostihunnikult alla veerema. Pidi see aeg just nüüd kätte jõudma? Noh, varem või hiljem. Ja kui ta siis

lahkusuliste juurde tee leidis, läks ta muidugi kättemaksuvaimu täis. Niisugused nad olid. Kogu eluks siivsusse mõistetud, vältis ta seda siivsuse teed. Usklikkus oli talle üksnes tööülikond. Selle all oli peomeeleolu, kättemaks, millegagi polnud kiiret, ainult äkki tuli mõte, et keegi teine võib ennegi surra kui haige ema. Kas Sofi ise, või Oskari?

Ptüi, nüüd läks Oskari oma ettekujutuses juba liiga kaugele. Hullus nakkas. Mida õde siis õieti kirjutas? Nii-nii, et Oskari oli laia ilma pääsenud ja et tema enam ei suuda. Kõik oli ühe lausega öeldud, ülejäänu oli paljas lögane vaht. Patune aeg justkui, aeg, mis oli end vabastanud ja mida igaüks täite sõõmudega tundus elavat. Praaliv patt, lõnkuvad tantsud, rõvedad laulud, äritsemine, joomarlus, hoorus. Sel pentsikul võõral naisel, tema õel, ei jätkunud enam kannatust, ta pöörles nagu lobedaks läinud tuulelipp jääd viivas aprillituules.

Talle oleks tulnud pähe taguda, et ponnistus, ainult ponnistus hoiab inimest püsti. Aga ei, ta oli leidnud lihtsama tee, tal olid nüüd ainult kirikulaulud suus.

«Ta on terveid öidki ära,» oli direktriss sadade kilomeetrite tagant hüüdnud, nagu olnuks ta siinsamas ubrikus. «Me ei saa sundida tüdrukuid lõputult haige juures valvama. See ei kuulu kooliprogrammi. Ja maja tuleb tühjaks teha ja korralik kojamees tööle võtta. Ta ei vea enam loomadele heinagi. Olge nii hea ja tulge aidake korraldada, et saaksime teie ema siit minema!»

Aga Oskari ei läinud. Ta ei saanud ju poodi mitmeks päevaks kinni panna. Või veel! Kui Sofi suutis ööde viisi mööda palvetunde leekida, siis läks ta ise kaasa selle melu ja mölluga, ajaga, mida oskas süüdistada küll. Ja mida kõike lahkusuliste äratuskoosolekuist kõneldi? Ekstaasis oldi, jah, teki all oldi! Seal püherdati Jeesuse nimel! Ja mida imet see juhataja oli rääkinud? Et Sofi oli ise, oma käega kanu tapnud, lihtsalt kirvega pead otsast. Ja sinnapaika mädanema ja haisema jätnud. See võttis Oskari judisema.

Siis püüdis ta uskuda, et kui asi maha vaikida, sellest mitte välja teha, muutub see olematuks.

Aga vaene ema! Ja vaene Oskari! Lugu pures ja kriipis südant. Aeg kadus käest, ta ei suutnud enam niimoodi ärigi ajada nagu Matti. Pidi istuma, käed arveraamatuil, kõõritama kirjapakki. Ja ootama kõnet, mis ei andnud midagi, kui see tuli. Seal ei vastatud. Oma halbades eelaimustes nägi Oskari juba kogu neetud majapidamiskooli leekides. Musta suitsu tõusis kõrgele ja tuletõrjepritse veeti igasuguste hobuveoki-

tega kohale, sest ei neil seal kõrvenurgas autosid olnud. Päris tõesti, see hull õde võib väga hästi mitmelegi majale tule otsa pista. Lahkusulisi ei tea kunagi.

Oskari pani kirjad ja raamatud sahtlisse ja vaatas kella. Pahandustest, murest ja vaevast aitab tänaseks. Poolkasukas jälle selga, sall paar korda ümber kaela, müts pähe, kaminasiiber kinni. Ta pidi kirikusse vaatama minema, kas kõik on korras. Ta lahutas käärkambrivõtme kimbust varuks valmis, ja kui oli tuled kustutanud ning poe lukustanud, läks tõsiste, pikaldaste sammudega õige, püha kiriku poole. See oli seatud usulisi asju mõistlikes, neile kuuluvais raames hoidma, surnuid ja elavaid valitsema, parajais annuseis jumalasõna ja evangeeliumi kuulutama, nälga ja janu kannatavaile Jeesuse ihu söötma ja verd jootma, vägisi peale sundimata. See oli õige ja tarvilik ja sellest aitas.

Piiskopikatsumisel arvatakse lahkusulised muidugi sikkude hulka. Nõnda Oskari uskus, sest tahtis. Ja kuna ta oli nii truu kirikuteener, siis oli õigus ja kohus, et kõigekõrgem tema emal silma peal hoiab ja tema eest hoolt kannab.

7

Jõululaupäeval enne lõunat tuli Lauri sõjaväest puhkusele ja pidi juba tehvanipäeva varahommikul tagasi minema. Tagasihoidlikult astus ta õpetajakorteri esikusse, jäi sinna kahtlevalt, otsekui pinda sondeerides seisma. Ja Anja hüüatas, hüppas talle kaela, nagu hea komme nõudis, ja rippus seal täpselt nii kaua kui pidi.

«Juba teisel pühal,» ohkis Anja ja tõttas põlle eest võttes kööki ja sealt kambrisse ja seisis jälle naerusui keset tuba, kui pika sineli seljast võtnud Lauri sinna tuli. Tüdruk hüples ja kargles, lusti täis nagu kasvueas vasikas, muutus siis pisut ujedaks ja tuli kõrvale vaadates kätt andma.

«Istu, istu,» sekeldas Anja ja Lauri tegi seda, pani parema käe lauale ja püüdis naeratada. Ta näis jäik, nagu oleks teda neil kahele aastale venivatel kuudel nii püsti kistud, seest ja väljast nii kangeks krohvitud, et olgu ta kui vaba ja puhkusel tahes, ta ei saa vist enam iial selgroogu nõtku lasta. Ta oleks võinud rääkida, et isegi selle kahe päeva pärast oli ta pidanud kirjutajat määrima, et see tema puhkusepalvet puruks ei rebiks, seda veltveeblile esitamata.

«Kuidas te siin siis olete elanud?» küsis ta ja vaatas tuba, kus temast vähimatki märki polnud. Pulmapilt oli, kuid selle peal ei tundnud ta end enam ära, seal oli ta üsna poju.

Anja rääkis hingetult igasugustest pisisündmustest ja Sylvi tuli tema kõrvale, ikka lähemale ja lähemale ja hakkas oma nägu vastu tema kanget, kroonuriidest käist nühkima. Lauri sai niikaugele, et pani käe tüdruku pealaele. See oli sile kui õun, sest juuksed olid puhtad ja kõvasti palmikusse pandud.

«Inimesehakatis,» sai ta suust, ja tema kaenlast vaatasid üles tüdruku kirkad, taltsad ja usaldavad silmad. «Seda sa oled,» lisas Lauri ja noogutas. Tema pilk otsis Anjat, kuid see oli läinud.

Vanapoolne abielupaar, kes oli tema armeeteenistuse tõttu vanemate klasside peale võetud, valmistus ülakorruse teises otsas jõulude vastu. Lauri mõtles, et peaks sealgi ära käima. Kostis sõnavahetust, kui nad midagi trepist üles ja läbi pööningu vedasid. Anja oli kirjutanud, et õpilased ei pidanud neist lugu. Nad andsid liiga palju üles ja jätsid õige tühjade asjade pärast kinni. Aga eks nad olnud juba nii vanad, et pidid Lauri tagasitulekul niikuinii pensionile jääma. Polnud mõtet hakata nende tavasid muutma.

«Sylvi, kullapai.» Anja tuli tuppa, käes pikk nöör, millele oli paberist Soome lipukesi liimitud. «Mine ja aita vett kanda. Eks? Onu peab sauna saama.»

Tüdruk läks silmapilk, ta tegi alati, mida temalt paluti.

«Kuidas te siis olete elanud?» küsis Lauri, olgugi et oli seda juba ennistki küsinud. «Oled kuusegi muretsenud.»

«Su isa tõi juba möödunud nädalal. Eile tõime sisse sulama.» Anja sagis ringi, ei püsinud paigal, nagu Lauri oleks soovinud. Tema ette ilmusid kohvinõud ja võõrast nägu jõulukupsised. — «Võta nüüd ette,» ütles Anja ja hakkas kuuske ehtima. «Kuna me ei teadnud, kas sa tuled või ei, siis lubasime Sylviga õhtuks papa-mamma juurde minna.»

«Minugi poolest,» vastas Lauri. «Homme siis lähen käin kodus ära.»

«Nojah.»

Nii Anjale kui Laurile tundus millegipärast hea, et nad jõuluõhtul kahekesi või kolmekesi omas kodus ei pidanud olema. Mõnikord olid nad kirjades teineteise vastu peaaegu avameelsed. See tuli vist sellest, et paberil said oma mõtet jätkata ja arendada, ilma et teise vastus oleks seda võõrale rajale pööranud. Aga kui nad kas või pikagi aja järel jälle vastamisi olid, passisid nad liiga teraselt, mida teine ütles. Või olid neid jutuajamisi nii hoolikalt konstrueerinud, et ka teise vastused olid ette valmis. Ja kui need siis käsikirja kohased polnud, ei osanud nad jätkata.

Lauri sõi kollast rosinasaia ja vaniljelõhnalisi küpsiseid. Ninast käis piste läbi ja ta jõi kähku kohvi peale. Rongis istudes oli talle tundunud, et nüüd ta räägib, jutustab kellelegi, kõige meelsamini Anjale, kuidas seal sõjaväes on. Miks temast, kes ta oli ülestõusu ajal ikkagi valgete poolel ja pärast kaitseliidus olnud, kes ta oli hea laskur ja harjutusis osav, armees vist ometi iial midagi muud ei saa kui üks paljudest tagakiusatutest. Miski temas ärritas pidevalt joomareist ülemusi, kes, nagu ta varsti mõistis, olid peaaegu eranditult toored psühhopaadid, kes elust mitte vähimatki ei taibanud. Algul ta ei uskunud, et see nii kestab, ootas, et ilmub mõni ohvitser, keegi, kes asjad korda seab. See osutus asjatuks lootuseks. Vahel neid välgatas, kuid neistki polnud korralekutsujaid, kui vanemate aastakäikude halvim ollus laamendas ja oma pettumuste eest kätte maksis. Lauri, kes oli gümnaasiumi lõpetanud ja rahvakooliõpetaja, võib-olla omamoodi idealistki, oli igati paras nöökimisobjekt.

Kuid miks sellest siiski Anjale rääkida? Anja purskaks ehk nutma, jah, aga ei mõistaks ikkagi. Hakkaks teda haletsema, sekeldama, ja läinud oleks seegi õhtu.

«Papal on kirikuteenriga igavene häda,» seletas Anja ülearu põgusalt ja siis ülearu sügavalt ohates. «Eelmiste jõulude ajal unustas ta kiriku kroonlühtritesse küünlad panemata ja praost heitis seda papale ette. Nüüd on kindlasti sama lugu. Ta läheb järjest laisemaks. Ükskord jättis ta laulude numbrid tahvlile kirjutamata. Papa peab järjest kontrollimas käima. Seegi ei aita alati. Viimasel pühapäeval kogus teenri naine annetusi ja praost oli kuri mis hirmus, kui naine seelikusabade lehvides korjanduskarbiga ringi käis.»

«Teener on ehk haige,» arvas Lauri ja mõtles, et just nõnda kõneldakse asjadest, mis neisse ei puutu.

«Võib-olla jah. Aga kuidas siis papa kõike jõuab. Hoidku küll, kui teener on nüüd lume ka rookimata jätnud!»

Lauri vaatas, kui ilus oli Anja, see tema naine. Käistel olid tal mingisugused volangid. Kui ta kätt kergitas, langesid need pahupidi ja lehvide alt paistis teist värvi riiet. Kui Anja hakkas kuusele küünlaid panema ja teenijatüdruk tuli ütlema, et saun on valmis, leidis Lauri, et ta võiks jalutama minna ja vähemalt vaadata, kas lumi on roogitud.

«Pärast sauna?» muretses Anja. «Sa saad külma.»

«Kuule,» ütles Lauri järsku nii valjusti, et Anja tõstis pead ja tema vaoshoitud näol vilksatas kerge hämmeldus. Kuid Lauri ei jätkanud. Milleks seda kõike. Mis mõtet on teist kas või väliseltki muretsema panna. Kui paljudel öödel oli kapral lasknud nii temal kui teistel pesuväel mööda räpast koridori roomata, kargutanud kappide otsa ja voodi alla, kamandanud siis pooleks tunniks jääkülma duši alla ja pärast seda märgade riietega voodisse. Tollalgi oli olnud talv. «Ei ma külmeta ühti. Mul on tervis korras.»

«Sa pole põrmugi muutunud,» ütles Anja armsalt. «Ikka niisama abivalmis.»

«Ah et ma pole muutunud,» mõtles Lauri üksipäini leili võttes. Ta oli nii muutunud, et vähemalt ise ennast ära ei tundnud. Talle tundus, et temast pole järel muud kui kuiv

krabisev rootsik. Praegugi, kus tal oleks pidanud olema lõõgastunud, kerge ja vaba olemine, mõtles ta ühest kaardiväelasest, kes oli juba neli aastat tagasi aega teenima tulnud ja vaheldumisi kompaniis ja vanglas olnud. Iga kord sai ta ainult teenistusaega juurde. Alguses oli ta vist lihtsalt naiivne, kergeusklik mees olnud, kes kellelegi halba ei soovinud. Kuid alati sai ta kusagilt viina ja muutus siis hoopis teiseks meheks. Virutas kellele tahes ja millega tahes. Teda ei saadud enne raudu, kui ta oli oimetuks löödud. Jälle vanglasse, ja eelmisel nädalal, kui ta uuesti lahti sai, oli ta hakanud purjuspäi või ehk ka lihtsalt selleks, et ellu mingit pööret tuua, läbi kantselei laudseina veltveeblit tulistama ja lasknud viimase kuuli iseendale pähe. Kümmekond meest oli kohale tormanud, Lauri nende hulgas, kuid liiga hilja. Veltveebel oli aknaorvast vandudes püsti tõusnud ja käskinud ukse hingedelt maha võtta. Mees elas, kui teda ambulantsi kanti. Ka Lauri oli teda viimas, mehe alumine näopool oli üksainus verine sodi. Tõenäoliselt ei läinud tal seegi ettevõtmine korda, ta jääb ellu ja jõuab viimaks ehk vaimuhaiglasse. Missugune raisatud inimelu! Jõulukellad kostsid arvatavasti temagi kõrvu, aga tal polnud isegi hambaid, mida kokku pigistada.

Lauri viskas leili ja vaatas oma jalgu. Saun polnud hea, siin oli liiga umbne. Aga ükstapuha. Viivu arvas ta kilkide sirinat kuulvat, kuid see oli vist ainult korstna läheduses sulav lumi. Kui mõistaks vähemalt väsinud olla, mõtles ta. Aga kunagi jõuab seegi aeg kätte. Ta oli lihtsalt liiga mitu kuud tobeda, seletamatu pinge all olnud. Isegi unes, mis tahes-tahtmata tuli, kui inimest oli kuulipilduja ja padrunikastiga kolmandale korrusele ja tagasi alla, uuesti üles ja alla jooksutatud, kuni seersantki lugemisega segi läks ja viimaks tüdis, nii et päästi poolsurnult voodisse. Siis saabus silmapilk teadvusetus, millest kunas tahes keset ööd ärgati, et instinktiivselt taas distsipliini ja käskluste alla painduda.

Siin, üksi olles võis vähemalt sügavalt hinge tõmmata. Sest kõigel tuli ükskord lõpp, kõigel. See oli ainus kindel asi. Kui ta end juba aeglaselt pesi, kostis esikust Sylvi lapsehääl.

«Kas sa oled seal? Tädi saatis vaatama. Ta ütles, et vahest said karmu.»

«Olen, olen siin,» vastas Lauri ja kallas endale veel ämbritäie külma vett pähe. Sammud kõpsusid minema, hüplesid trepist, jalad koos, alla. Miks Anja ise ei võinud tulla, mõtles ta, kui teda kord juba meelde tuletas? Oleks tulnud, palu-

nud luba selga pesta, hellitanudki. Aga ei võinud, mingil põhjusel ei võinud.

Läbi kõigi riiete tõusis auru, kui ta üle õue tagasi koolimajja läks. Ta oli tuline, märjaks kastetud, kõndiv sammas. Ta heitis pilgu ülakorruse akendesse, nendesse teistesse. Seal tuleks ära käia, see krimpsus ja solvunud näoga vanamees oli ju tema asemik.

Ta oleks parema meelega üksinda jalutama läinud, kuid Sylvi seisis oodates eeskojas, just nagu oleks Lauri tema jagu, kuna tal oma isa enam polnud. Lauri läks esmalt tuppa, et ihu maha jahtuks ja pea kuivaks. Naispere oli juba eelmisel õhtul saunas käinud ja Anja hakkas nüüd teelauda katma, et see oleks valmis, kui nad kunagi hilisõhtul Hänniste poolt koju jõuavad. Tema näol oli mahe, pisut pinev naeratus, kui ta neid hoiatas, nagu olnuksid nad mõlemad lapsed:

«Ärge siis kauaks jääge.»

Tundus peaaegu nii, nagu oleks neid rutem jalust ära tahetud saada. Ma olengi siia ainult segama tulnud, käis Lauril peast läbi, kuid ta tõusis ja ütles tüdrukule reipalt: «Lähme siis ja vaatame, kuidas selle lumega on.»

Tee ääres olid peaaegu kõik aknad valged, mingi jõulurahu hakkas vist maa peale laskuma. Kõik pered või peredest jäänud riismed olid koos, ja üksildased olid üksildasemad kui muidu.

Pakast oli paar kraadi, just niipalju, et lume saabaste all rudisema võttis. Oli hämar, kuid lumi andis valgust. Taevas kumas kahvatult sinerdavpunasena. Södermani poe ees lasilas oli ikka veel üks hobune. Värske sõnnikukuhelik auras ja hobune kõverdas tagajalga ning vehkis pika, peaaegu maani ulatuva sabaga, kui nad tema kohale jõudsid. Saba vihinat oli kuulda. Poes müüdi midagi maamehe moodi mehele, kaal lõi valguses võnkuma ja kaupmees laskis pihust väikese vihi lisaks. Hännise pood oli juba pime. Mitmekorruseliste majade kohal oli hea kõndida, sest nende ees oli midagi kõnniteetaolist nagu linnas. Kõigepealt oli selle teinud Lauri isa, siis Hänninen kibekähku takkajärele. Seejärel tuli jälle sõiduteele minna, kus oli rohkem autoröövpaid kui regede ja vankrite jälgi. Ainult mõni aasta tagasi oli liiklus nii hõre olnud, et suvel kasvas teel kohati hanimaltsa.

Lauri vaatas, kuidas tüdruk käsi viibutades jõudsalt edasi läks, see ilmsüütu olevus, kes neile oli antud. Või muidugi mõista võetud, Anja kapriisi tõttu ja tema vastupunnimisel.

Nüüd oli tüdruk Anjale ja vist isegi temale, Laurile, siiski kuidagi peamine. Ja miks ka mitte, ta ei jõudnud suuremat hoolida, kelle laps üks või teine oli. See oli vist hea omadus, kui juba õpetajaks oli hakatud. Ja siis tuligi tüdruk jälle tema kõrvale.

«Siin on nii kole palju neid hangeldajaid,» kaebas tüdruk vanainimeselikult. «Need on puha piirituseautode jäljed.»

«Ei või olla,» pani Lauri imeks.

«On, on,» väitis tüdruk. «Need kõik veavad seda hirmsat piiritust. Vaata et sina ei joo. Kui sulle üksainuski piisk verre läheb, oled igavesti tema ori.»

«Jajah. Aga ega siis kõik. See pole võimalik.»

«On küll. Minagi ei saa enam seal töökojas ega majas käia, seal, kus see tädi Inkeri on. Meie tädi keelas ära. Sest neil on alailma sihukesi külalisi, et ei tea kohe! Purjus täis kõik.»

«Tohoh. Kas meie tädi käib siis seal?»

Tüdruk raputas ägedasti pead. Tal oli suur karvamüts ja see vajus veel madalamale, nii et ta pidi seda silmade pealt ära lükkama.

«Ei. Tädi päris nuttis, kui ta sealt viimati tuli. Ütles, et seal on päris nagu mõni hotill.»

«Sa mõtled vist hotelli. Ah nii? Siis teil pole küll kuigi palju kohti, kus külas käia. Aga, noh,» — Lauri kaalutles, kuidas seda öelda, ja viimaks ainult, mida öelda — «kui on nii vähe omakseid, siis ei tohiks vist nii range olla. Hukka mõista ja piire seada ja nii.»

Tüdruk vantsis edasi minna. Seal oligi kirik, neljakandiline ja taeva taustal nagu plaat. Nad keerasid ümber aianurga, nelinurk muutus ja võttis kiriku kuju. Lauri vaatas harjumuse kohaselt üles frontoonile, seal oli valgeks lubjatud rist nagu ikka. Siis vaatas ta maha. Lund oli nii vähe, et siin polnudki midagi rookida. Ometi oli tee kellatornist ukseni luuaga puhtaks pühitud. Paistsid nii lohisevad jäljed, et polnud võimalik aru saada, kus jalavari oli maad puudutanud, kus õhku tõusnud. Nii vähe lund, mõtles Lauri. Miks Anja sellepärast muretses? Võib-olla ta lihtsalt rääkis midagi, et mitte vait olla, ja soovis alateadlikult, et Lauri läheks kuskile, ei oleks tema juures. Lauri tundis end järsku kontvõõrana. Kodus oli niisuguseid mööda talle-lautu ringi veetud, otsekui millegi näitamiseks, kuni jõuti harjuda mõttega, et seegi külastus tuleb üle elada.

«Mis need on?» Tüdruk osutas kindas käega surnuaia kaugemasse nurka. Seal põles mõnel haual väike küünal, ühtlase leegiga, sest tuult polnud.

«Need on veneusuliste hauad,» seletas Lauri. «Neil on niisugune komme. Mälestavad jõulude ajal niimoodi lahkunuid.»

«Päh,» ütles tüdruk ja unustas samas kogu asja. «Kas sa tead, mis fisvokk on?»

«Mis asi?» Lauri kõrgendas imestusest koguni häält.

«Fisvokk. Ega sa ei tea. See on uus tants. Seda tantsitakse nii, vaata, põlved sirgu ja muudkui nurgast nurka.»

Lauri muigas. Tüdruku mõtted ja jutud hüppasid ühelt asjalt teisele nagu kummipall, mis põrkab ühest seinast teise.

«Vaata nüüd ette. Tormad vastu väravat. Siin pole miski fisvoki koht. Jõuluõhtul veel pealegi. Ah et fisvokk. Kus seda tantsitakse?»

«No tädi Inkeri juures.»

«Ahah. Aga kui jätaksime nüüd keelepeksmise järele.»

«Aga see poiss läheb küll päris hukka, kui sihukese möllu sees üles kasvab.»

Tüdruk oli muutunud, muidugi, koolis muutus vist igaüks, mujalgi muutus. Lauri mõtles, et see on varsti samasugune nagu praosti tütred. Kui Lauri vahel koos emaga kirikusse saadeti, ei teadnud ta kunagi, kuidas olla ja millal püsti tõusta. Aga praostiplikad eesmises pingis olid alati nagu küünlad pool minutit varem püsti, kui ülejäänud rahvas alles jalgadega sahistas. Sylvi oli või siis muutus kindlasti samasuguseks. Selles polnud vist midagi halba. Kõik, kõik oli seaduspärane.

«Vahest hakkame minema,» ütles ta, kui tüdruk kriiksutas väravat edasi-tagasi. Keset üha tihenevat hämarust teadis ta äkki vääramatu kindlusega, et ei õpeta enam eales päevagi. Ei, temast ei olnud teeseldud käbedusega klassi ette minejat, hommikupalvuse alustajat ja laulu ülesvõtjat, et seletada siis pärast lihtsaid arvutustehteid või Pohjanmaa jõgesid, lasta vahetundi, helistada klassi, marsitada neid sööma, kel polnud leivakotti ja keda jõukamad lapsed naersid. Ei, see kõik oli nüüd kuidagi möödas. Ja siin ei olnud enam midagi mõelda, vaevalt rääkidagi. Ta läheb kompaniisse muidugi tagasi, ja tuleb sealt kevadel siia. Siis ongi suvi käes, ja kui ta kord juba isa kannul põllul käima hakkab, võib ta seda väga hästi edaspidigi teha. Ja ometigi. Ainult mõni aasta tagasi oli temagi mõelnud täiest jõust tiibu pingutada, nagu rektor oli piltlikult nõu andnud, kõik oma teotahtelised, tormakad võimed koondada ja üheainsa suure eesmärgi nimel tööle rakendada. Ja mis see oli? See elueesmärk? Õpetamine vähemalt mitte, sel alal oli ta asjatult tiibu pingutanud.

Anja . . .? Aeg ajas mõned asjad ise korda, kui jaksasid ainult vaadata ja oodata.

«Lähme, lähme,» ütles ta ja tüdruk vaatas teda, sest nad läksid ju kogu aeg. Lauri mõtles, et niisugune jõuluõhtune jalutuskäik võib tüdrukule meelde jääda. Vanast peast tuletab ta ehk meelde, kuidas ta ükskord kaua aega tagasi ühe isevärki mehe seltsis vaatamas oli käinud, kas kirikutee on lumest puhastatud. Ehk meenutab ta teda siiski rohkem heast kui halvast küljest, või nii, nagu meenutatakse arusaamatut, kergelt muiates. Vahest polegi temast, Laurist, siis muud järel kui mõni tühine lugu. Või väike nali.

Aga kui paljut inimene ikkagi mäletada suutis, olgu tal või niisama vähe aastaid turjal nagu temal, Lauril. Kodust, koolist, seminarist, abiellumisest, kõigest, mis polnudki nõnda, nagu oli mõeldud. Ja tuleb veel lisa, sõjaväest vähemalt. Kas või teadmine võimust, mida miski ei valvanud ja mida vist maailmast eales täielikult kaotada ei saanud. Võim ja selle ohvrina elamine. Et enamikul inimestel tuli alati alistuda. Sõjaväes oli võimutarvitus selgemini tuntav kui eraelus. Kuid elu suurim viga oli vist kujutlus, et kõik on juba möödas, kui oled ühest kitsikusest pääsenud. Kujutlus, et homme on midagi paremini või vähemalt samuti nagu täna. Olla võidurõõmus ja uskuda, et kõik läheb nii, nagu ise tahad. Miski polnud iial möödas, jah, välja arvatud surm.

Kui nad lagedale välja jõudsid, pistis tüdruk talle käe pihku. Ta ei ütelnud midagi, küllap tal oli külm, sest tema nina punetas. Aga, jätkas Lauri oma ekslevat mõttekäiku, sinelihõlmade lapsudes vastu saapasääri. Ma võtan elu lihtsalt nagu tööd. Kuid ma teen selle töö ära.

«Ütlesid sa midagi?» küsis tüdruk üles vaadates.

«Ei. Aga mõtlesin küll. Et ei tohiks midagi suuremaks puhuda. Oled õnnetu või õnnelik, ükspuha.»

«Päh,» ütles tüdruk ja vaatas jälle ettepoole. Ju ta ootas jõuluõhtut ja kingitusi nagu iga teinegi laps. Lauri oli talle raamatu, ühe noorsooromaani ostnud. Selle pealkiri oli «Parim tüdruk». Meelsamini oleks ta nuku ostnud, kuid oli kartnud, et tüdruk ei pea sellest enam lugu.

Lauri naeratas.

«Nii jah. Päh ja veel kord päh. Nüüd läheme võtame tädi kaasa ja siis sinna papa ja mamma manu. Miks sa neid papaks ja mammaks kutsud?»

«Tädi ütleb ju ka nii.»

«Nojah, muidugi. Aga kes minu isa on?»

«Tema on Julin. Lihtsalt Julin.»

Ja koos tüdrukuga viimast paarisada meetrit koolimaja poole kõndides meenus Laurile jälle pilt minevikust, sedapuhku meeldiv. Möödunud suvel, või oli see koguni sügisel, kui kompanii oli väliränna kul, juba mitu tundi marssinud ja laulmisestki väsinud, kui kostis ainult saabaste ühtlane tümpsimine teel, silmade ees taktis vasakule ja paremale vaaruv rivi. Siis oli ta järsku kaotanud iseenda, oma nime, mineviku, kõik. Ta oli olnud üksnes massi osake, mis vaarus edasi teab kust tulnud jõul. Vahest kandus see ühelt teisele ja tihenes, kasvas, nagu polekski sel lõppu. Inimene oli siiski võimas, kui tema kõrval seisid paljud. Read õõtsusid, tolm kerkis, teekond jätkus. See tundus hea, lõputu ja see jäi meelde.

«Lähme kiiremini, lähme,» ütles Lauri ja nad lasksid kerget sõrki, kuna taevas süttis üks täht teise järel.

8

See komme kõigepealt sõrmused ükshaaval ära võtta ja tualettlauale panna, siis teise tuppa lahti riietuma minna, hommikumantli vööd sidudes tagasi tulla, paljad jalad pärlkaunistusega tuhvlitesse torgatud. Ja istuda siis juukseid harjama, toimekalt, suu pisut praokil, peeglisse kiigates.

Sõjaväes puudutasid Laurit teised asjad, need olid tõepoolest nii suured ja rängad, nagu pettumused iganes võivad olla, ja kogu närusus ja toorus. Poleks uskunud, et sisemuses võiks midagi niisuguste pisiasjade pärast väratada. Kuid tarvitses ainult koju tulla, või milleks seda nüüd nimetada. Vaevumärgatav ärritus, tibatilluke kripeldus. Hästi lõhnav koht jah, aga vaevalt mingi kodu.

Lauri oli juba pikali voodis, luges jõulukingituseks saadud raamatut. «Soome. Maa. Rahvas. Riik.»

Anjal polnud meelde tulnud hinda maha kustutada. 140 marka. Pealkirjas oli midagi häirivat. Lauri silmitses seda kaua, enne kui taipas, et need olid muidugi need punktid. Sylvi oli teinud talle raamatuviida, õmmelnud õhukesele vildiribale kaks sinist lille. Lauri pani selle huupi raamatu vahele, ta ei suutnud keskenduda ega lugeda.

Teispool seina nagises voodi, sest tüdruk oli ikka veel ärkvel.

«Kustuta tuli ära ja jää magama,» ütles Anja valjusti ja voodi nagises jälle. Anja raputas pead ja jätkas harjamist teisest küljest. Niisugused romaanid ajasid tüdruku pea segi, neid oli vaevalt kümneaastasel liiga vara lugeda. Siis kostis siiski klõpsatus ja hetk hiljem, kuidas raamat põrandale kolksatas.

«Mul on homme minek,» tuletas Lauri Anjale meelde. «Kogu aeg läks külaskäikudele.»

«Nojah, kui sa veel sinna ka pidid minema.» Anja noogutas

otse peeglisse. Seal kusagil teispool seinu magasid või tegid nagu magaksid teised õpetajad. «Kuidas isal läheb?» küsis ta siis ja hakkas teise laua sahtlist paberit ja pliiatsit otsima.

«Nagu ikka. Mis sa nüüd teed?»

Anja hakkas seletama, et koolis peetakse varsti heategevuspidu, nagu neid nüüd igas vallas korraldatakse, ja et kõik jääb alati tema hooleks, sest need teised lihtsalt ei hooli või ei jõua. Tema oli pidanud näidenditki harjutama. Lauri ju teadis, ta oli kirjutanud. Tal oli tegemist, otsatult korraldamist ja tagant õhutamist. Lapsigi tuli iga päev kuidagi ergutada, sest need pidid nüüd jõuluvaheajalgi siia proovidele ja osi õppima vantsima. Ja tema pidi selleks puhuks ka mingi kõne kokku seadma.

«Pead sa seda siis praegu tegema?»

«See on juba peaaegu valmis. Ma parandan seda natuke ja loen siis sulle ette.»

Lauri avas uuesti raamatu. Aeg tundus pikk, ei nihkunud nagu üldse edasi. Ta vaatles Anja profiili. Naine paistis innukalt mõtlevat, jalad kokku keritud, pani paberile sõna juurde, nühkis teise kärsitult maha.

«Miks sa seda varem ei teinud? Nüüd on viimane õhtu.»

Anja muutus silmanähtavalt närviliseks, kuid hoidis pilku paberil, nagu oleks ta järsku lühinägelikuks jäänud. Ta ei vastanud midagi, nagu poleks kuulnudki, kõverdas nagu külmast varbaid ja mõtles, pliiats suus.

«Loe niisama, mis sest, et pole päris valmis,» ütles Lauri ja tema hääl oli nüüd leebem.

«Oota natuke. Õige natuke.»

«Sul pole olnud isegi aega küsida, kuidas mul seal läheb.» Lauri mõtles, et ei püüa enam olla teistsugune, kui ta on. Vist piisas, kui üks neist teeskles ja mööda hiilis.

«Aga ma ju mõtlesin, et sa tahaksid puhata, unustada, lihtsalt olla.»

«Sa ei ole minu peale mitte minutit ka mõtelnud. Mitte kübekestki, nii on lugu.»

Anja vaatas teda võõrastavalt ja ega Lauril olnudki õigus. Anja oli kogu aeg mõelnud, kuid teistmoodi, nii, et sellest ei saanud rääkida. Nüüd tõusis ta vilkalt püsti, võttis paberi kätte ja hakkas lugema. Kusagilt sai ta hääle, mis oli ilutsev, kaeblik, südantlõhestav.

«Kaitsetu lapsukese palve.» Anja naeratas ja ütles tavalise häälega, et ta nuputas niisuguse vormi, sest kõne ei tohtinud ju pikk olla. Ja et tema arust läheb see nõnda rohkem südamesse. Ta niheles närviliselt, sest Lauri vaatas teda kogu

aeg, lõug vastu kõrisõlme surutud, ja luges siis jälle meloodiliselt ja haletsevalt.

«Soovimata, tahtmata, pärandiks ainult patt ja häbi, olen ma siia ilma sündinud. Uinun abituna, kaitsetuna kaltsudes ja mustuses. Õhk mu külma kätki ümber on tolmu ja mürki täis. Toit, mida mulle pakutakse, teeb mind nõrgaks ja haigeks. Ma nuuksun ja halisen, kui teised oma soojades voodites magavad, ja öölamp hubiseb mu kätki kohal. Ei ole ma iial oma isa näinud. Ei saa tunda ema hoolt. Kasvan ja sirgun, võib-olla vangipõlveks. Võib-olla hüüan kord hukatust sellele organiseeritud ühiskonnale, kelle rüppe saatus mind on heitnud. Aita mind, seni kui olen süütu laps ja mind veel aidata saab! Kaitse ja hoia mu ihu! Anna õiget toitu mu lapsehingele, siis sirgun kindlasti sõbraks sinule ja rõõmuks isamaale ja jumalale!»

Anja vaatas ootavalt üles ja kohtas kohe Lauri silmi.

«Muidugi pole see veel valmis,» ütles ta häbelikult. Midagi Lauris peaaegu hirmutas teda.

«Ma ei öelnud ju midagi,» ohkas Lauri. «Ainult et sa ei teä, mida tahad. Ajad organiseeritud ühiskonna ja vanglad ja mis kõik ühte patta. Nojah, võib-olla ongi nii. Küllap on. Ma ju tean. Aga midagi kisub viltu. Nii nagu siin maailmas kõik viltu kisub. Aga lapsukese palve see küll ei ole. Mis see nii tähtsatest asjadest teab. Võta vähemalt see öölamp kätki kohalt ära. Kui juba hoolitsust pole, siis pole öölampi ka.»

Anja pani paberi käest. Nutt tükkis peale, kuid ta neelatas ja pilgutas silmi ja oli ise üsna solvunud lapse moodi.

«Ma ei tea,» ütles Lauri pikkamisi. «See on võib-olla see sentimentaalsus, ülearune sentimentaalsus. Muidugi, see on ilus. Aga jääb õhku rippuma. Ja läheb lõhki nagu seebimull. Ja purunenud mulli ei mäletata ega nuteta enam taga. Sest mullid peavadki purunema.»

«Aga kuidas siis?» Anja nuutsatas, tal oli kriitikat alati raske taluda olnud, nähtavasti oli elul talle peale nende hoopide, mis ta oli juba saanud, veel mõndagi varuks.

«Võta hommikumantel ära ja tule siia. Tee nüüd, nagu ma palun. Ainult mõni tund, siis ma lähen.»

Anja pööras talle selja ja kuuletus aeglaselt, suu mossis. Nüüd nuttis ta juba tõepoolest, aga hääletult, ainult pisarad voolasid mööda põski. Ta laskis hommikumantli toolile. See oli must, kuid ilusa sinise siidvoodriga. Ta oli selle emalt eelmisteks jõuludeks saanud. Tänavu oli ta saanud tosina käterätte. Ja Laurilt hõbedase riideharja. Anja läks, külg ees, ukse juurde ja kustutas tule.

«Miks sa ei ole rääkinud?» küsis Lauri, kui Anja oli lõpuks voodis, pea tema käsivarrel, ja toppis tekki nende vahele, nagu oleks ta nimelt alakeha tahtnud kaitsta.

«Mida siis?» Tal oli järsku kangesti kiire kardinaid üleni akna ette tõmmata, ta valmistuski juba tõusma, aga Lauri hoidis teda kinni.

«Et sa oled Vieno juures käinud. Ja et Vieno on siin käinud. Nii et kõik on nähtavasti nagu ennegi.»

«Ohoh!» haavus Anja. «Kas su isa rääkis?»

Nüüd oli Lauri kord solvuda. Oli kuulda, kuidas tema hambad krigisesid. Kui Anja vilksas vaadata, sihtis Lauri nina otse lakke ja nägu näis poolpimedas sünge ja võõras.

«Minu isa isegi ei kuule niisuguseid jutte. Vaat nii. Need rääkisid, need seal teispool. Oleksid sa kaasa tulnud, poleks nad saanud rääkida.»

«Muidugi,» purskas Anja. «Nad ei salli mind. Ja mina ei salli neid ka. Alati on üks neist akna peal passimas, kuhu ma lähen või kes siin käib. Ja ukse hoiavad trepikotta lahti. Jah, isegi sellepärast mõistsid nad mind hukka, et ma tol pühapäeval, kui ingerlaste heaks korjandust tehti, kirikus ei käinud. Ma ütlesin, et olen muidu aidanud, teistmoodi. Nemad loomulikult rääkisid. Aga kas nad seda ka rääkisid, mispärast ta siin käis?»

«Kulla Anja. Kes siis põhjust küsib, õpi see juba selgeks. Ja minu meelest olid nad päris tavalised inimesed. Vanad muidugi, sellepärast topivadki oma nina igale poole ja on uudishimulikud. Püüa nendega kuidagi läbi saada. Nii ei saa, Anja, kui jutud juba lahti lähevad, siis ei pea neid enam miski. Ja teadagi kasvavad nad nii pööraseks, et peensusi ei usu enam keegi. Aga loole vürtsi ja mekki nad annavad ja miski ei tee lugu enam olematuks. Võta või nüüd seegi, et Vieno oli jälgede varjamiseks otsekui mööda tara tulnud. Kes siis seda usub! Ja et ööde viisi nõnda. Tore pilt oleks igatahes olnud küll.»

«Kas nad rääkisid seda ka?» Anja hingas, nii et rind kerkis kõrgele.

«Ei, mitte nemad, vaid . . .» Lauril polnud tahtmist öelda, kes, aga eks tal olnud ju küla tuttavaid täis.

Anja nipsas suu kinni. Tal sai järsku hing täis ja ta hakkas vihaselt sellest viimaseid päevi rasedast naisest rääkima, kelle pärast Vieno oli nii palju vaeva näinud. Ja et selle naise pärast oli neil olnud vaja mõned korrad kohtuda. Sest tuli vähemalt välja selgitada, kus ta hingekirjas oli. Ja ta siis kuhugi ära paigutada. Nojah, ta tuli kodukohta tagasi saata, kui laps

pisut kosub ja kasvab. Aga ega teda siis ainult sinna küütida ja piiritulba juurde seisma saanud jätta. Lihtsameelne inimene, ja vihane isa kodus. Olgugi et Anja oli tundeinimene ja kõikuva loomuga, pani ta vähemalt käed külge. Ta tahtis ainult aidata ja... ja... viha lahtus, enesehaletsus võttis võimust ja ta hakkas nutma, et tal oli läinud, nagu oli läinud, ja nüüd taheti teda isegi elavana sündinud last aitamast takistada. Olgu pealegi, et selle isa oli petis ja teab mis. Last pidi ikka aitama. Lapsi pidi alati aitama, kui ainult sai. Ega see ainus laps olnud, keda ta jõudumööda... nüüd oli häda ainult selles, et naine oli Vieno hurtsikusse sattunud. Sellest võeti kinni ja kõik muu unustati. Vienogi mõistis, et tuli aidata. Tal võiks kas või vaestehoolekandekomisjonis küllaga tööd olla. Ja kuna Lauri isa on kord nii aus mees, siis hoolitseb ehk tema, et Vieno sinna saab. Aga Vieno pääseb sinna vist küll omal nõulgi.

«Ära nüüd ärritu, Sylvi ärkab üles.»

Anja hingas sügavalt, kuid jäi vait. Ka Lauri vaikis. Ta tahtis Anjat uskuda, võib-olla uskuski. Oli ainult see alatine pinevus, mis siis ägedas nutus ja närvilises sõnadevoolus lahenes.

«Sa oled seal sõjaväes vist muutunud,» ütles Anja õnnetult. «Varem olid ju sinulgi aated. Aga nüüd mõtled sa vist Vienostki, et see on ainult üks punik.»

«Ma mõtlen nii, et punane on ka inimene.»

«Ah nii,» ütles Anja kähku, kuid pilkavalt. «Siis on ju hästi.»

«Anja, mida sa õigupoolest tahad? Kui tead, siis ütle see nüüd kordki otse välja.» Lauri silitas rahustavalt Anja harjatud ja elektrit täis juukseid.

«Et kõigil oleks hea. Et valitseks õiglus.»

«Sa ei taha vähe. Et kõigil oleks hea ja et valitseks õiglus,» kordas Lauri sõna-sõnalt. «Aga ei või sellega ometi siitsamast, lähedalt algust teha.»

Anja ei liigatanud. Lauri laskis käel tema kaelale vajuda. Seal tuikas üks soon.

«Ja kui siis, kui nii sünniks,» rääkis Lauri vaikselt, «kui kõigil oleks hea. Kui kõikjal valitseks õiglus... Kas see oleks enam üldse maailm? Ja kõigepealt, kuidas sina, kulla Anja, seal maailmas ülepea elada suudaksid? Sest mulle näib, et sa elad tõelist ja toimekat elu ainult seetõttu, et kannatavaid, tänu jumalale, ikka on. Muidu poleks sul ju põhjust õhtuti nuuksuda ja päeval nõnda, seelikusabad üle pea, ringi tuisata.»

«Lauri! Fui, kui muutunud sa oled!»

«Ära nüüd hakka nutma. Küllap ma mõistan. Ma olen ainult selgeks saanud, kui tühine on inimene. Tühine ja üürike. Kole üürike. Ja võta või jäta, vahel tundub see lühike aegki pikk.»

«Jah. Nii pikk ja asjatu. Aga kas inimene peaks siis sinu meelest lihtsalt niisama olesklema, kui elu on kord juba nii lühike, et sellega suurt midagi ära ei tee, ükskõik kuidas ka pingutaks?»

«Muidugi mitte. Inimesel tuleb kõike teha, ja võimalust mööda ikka oma parim anda. Kui ainult teaks, mis see parim on.»

«Nojah. Eks sa ütle.»

Lauri ei vastanud. See polnud niimoodi paari sõnaga võimalikki. Vaevalt ta sellega pikas kõneski oleks toime tulnud. Küllap tal oli see viga, et ei tema isal ega vanaisal ega kellelgi, keda ta üldse teadis, polnud kuigi sageli tarvitsenud teha ülemäärast ponnistust nõudvaid tegusid. Piisas, et nad pidasid talu, rajasid omal ajal perekonna, muretsesid järeltulija, kes võis hakata jälle sama rada astuma. Mitte mingit tähelepanuväärset, kihupäist võitlust. Ja kummatigi ei võinud ta öelda, nagu poleks nad oma lühikest elu enam-vähem inimese kombel elanud. Olid nad siis õigesti või valesti teinud, aga nende hauakividest möödudes ei tarvitsenud kellelgi sammu kiirendada. Oli olnud noorukeid, kes ettenähtud teelt kõrvale astusid ja pisut võitlesidki, koguni relva käes hoidsid. Oli kas või seesama Aunusele jäänud Juhani. Ja tema isegi oli ülestõusu ajal ja siis, kui ta seminari läks, omamoodi võidelnud. Kuid juba praegu tundus talle, et ta jõuab sinna tagasi, kust oli tulnud. Hea oleks, kui võiks vähemalt isa kombel oma kohust täita.

Äkki oli nende abieluvoodis selget surma-, kalmuhõngu. Nad lamasid mõlemad pulksirgelt selili nagu mõni rüütel oma abikaasaga hauasamba jalamil toomkiriku võlvialuses. Vasksed näojooned, käed rinnal risti, jalad, varbad pikalt välja sirutatud. Ja kuskil seinaplaadil pisut järeltulevatele põlvedele arusaamatut kirja, ja muidugi numbreid. Jupike aega oli möödas, ja mingit pööret, tagasihüpet polnud oodata. Lauri ei ihaldanud Anjat rohkem kui Anja Laurit. Kuid isegi surnud kaasale võib head soovida. Näiteks seda, et ta lakkaks viimaks ometi närvitsemast. Ja vahest ka kahetsemast, kui oli, mida kahetseda. Kõigil vist oli.

«Kas sa ei tahaks,» ütles Lauri tükk aega hiljem, oli kindlasti üle kesköö. Ta ei jätkanud kohe, kuulatas ainult küla ja

maja vaikust, mis oli nii sügav, et tundus kumisevat. Kui Anja ärkveloleku märgiks häält tegi, ütles Lauri väsinud toonil, nagu mitu korda jutuks olnud asjast kõneldes: «Kas sa ei tahaks Helsingis arsti juures ära käia? Kellegi juures, kes võiks uurida, miks sa enam last ei saa. Vahest oleks võimalik midagi ette võtta. Ma ei räägi seda sugugi enda, vaid sinu pärast. Kas usud?»

Anja ei vastanud.

«Läheksid korraliku tohtri juurde, lihtne jaoskonnaarst ei mõistagi niisuguseid asju. Kui saaksid kunagi oma lapse, oleksid ehk . . .»

«Missugune?»

«Noh, õnnelikum. Ütleme kas või nii. Sest praegu sa oled õnnetu.»

«Mul on ju Sylvi. Või, nojah, eks ma võin ju käia. Aga sa ütlesid ju, et elu on üürike.»

«Aga selle sisse mahub siiski palju. Ja see peab ju jätkuma. Leiad ehk mehe, keda hakkad armastama, või kuidas selle kohta tuleb ütelda. Igatahes kellegi, kes on niisugune, nagu sina tahad.»

«Kas see — kas see tähendab seda, et sa kavatsed mind maha jätta?»

Anja hingamine oli kiire, kuid ta lamas endiselt selili, nüüd kuidagi nii, nagu ootaks ta kohtuotsust. Siis, lihtsalt selleks, et midagi teha, tõstis ta käed ja hakkas hämaruses, peaaegu täielikus pimeduses sõrmi vaatama.

«Vaevalt küll, et mina kunagi kedagi maha jätan,» ütles Lauri ja lisas mõttes, et see nõuaks liiga palju vaeva, liiga palju ettevõtlikkust, mida temas lihtsalt polnud. Rääkimata pisaraist.

Ja ootamatult, mingi uue kiire tundepuhangu ajel, pöördus Anja tema poole ja hakkas teda närviliste, tõtlike, niiskete kätega üleni hellitama. Kogu rahulik metalne konstruktsioon purunes.

«Ära jäta mind,» kogeles ta, vajus kuumana ja valulevana ja hingeldavana Laurile peale. «Mitte kunagi, sa ei tohi mind mitte kunagi maha jätta. Luba seda!»

Oota nüüd, ütles Lauri mõttes. Ma ei tule niisuguste pööretega toime, ei suuda, ei jõua nendega kaasa minna.

«Kas sa kardad?» küsis ta, püüdes olla hell naise vastu, kes oli niisiis ikka veel tema oma.

«Kardan,» hingeldas Anja.

«Mida siis?» Lauri püüdis kerget vestlust ülal hoida, et uue olukorraga harjuda.

«Vist üleüldse elu. Või ma ei tea. Üksijäämist. Ma ei julge üksi jääda.»

«Ei sina üksi jää,» ütles Lauri, kuid pidi tahtmatult ohkama. «Meist kahest olen vist küll mina üksildasem. Niisugune pikatoimeline, vähemalt pikatoimelisem. Aga tõsi ta on, ma ei nõuagi elult nii palju.»

«Mina ju ka ei nõua. Ainult et sel oleks mingi mõte.»

«Seda jah. Muidugi. Aga ikkagi. Mõte tuleb vist iseenesest, kui peab tulema. Ongi võib-olla tulnud.»

«Aga just see ootamine. Ma ei jõua oodata.»

«Mis sa nüüd. Sul on ju õpilased ja peod ja perekond. Ja kõik need inimesed, keda sa aitad.»

«Kui mõtlen Inkeri peale, kes on ikkagi mu oma õde, kuidas temalgi peaks olema suur vastutus, sest tal on nii raha kui aega. Aga tema — ainult üks hilpude tagaajamine ja . . .»

«Eks igal väikekodanlasel ole oma vastutus.»

«Aga Inkeri on nii ükskõikne. Mõtleb ainult, kuidas Matti suudaks rohkem varandust koguda ja kuidas tema sellest kasu saaks. Seal on see elu mõte. Ehkki tal on oma lapski.»

«Kas ei ole siiski nii, et igaühel tuleb lasta oma tahtmist mööda elada. Ei või sina teiste ellu vahele segada. Ela oma elu, Anjake. Ega ma sind aitamast keela, see on ju hea. Aga inimestele ei meeldi, kui neid arvustatakse ja laidetakse. Nad arvustavad ja laidavad vastu. Ja miski ei muutu, või muutub halvemaks. Igaüks elab oma aru ja kalduvuste kohaselt.»

Anja vaikis, ja nihkus viivitamisi, aeglaselt oma voodisse. Lauri tundis häbi, et polnud suutnud naisega kaasa minna, sel üllataval, lühikesel hetkel valmis olla, millal naine keset kogu seda juttu end järsku ehk võtta oleks lubanud. Surnud abielupaar — ta ei saanud sellest kord tulnud mõttest lahti. Ta vilksas Anja poole vaadata, niihästi kui siin nägi. Naine ei olnud solvunud moega, küllap see ei läinud talle tõesti korda. Möödub kindlasti pool aastat, kuni nad jälle kohtuvad. Nad kirjutavad teineteisele, kinnitavad, kuidas nad mõlemad igatsevad. Kuid rohkem kõnelevad siiski pisisündmustest. Anja kirjades oli tihti ajaleheväljalõikeid kodukandi uudistega. Jah, ja kohtumine on jälle samasugune. Puudub veel, et hakka seda kartma. Kõrvalehoidmist, seejärel nägelemist ja teineteisest möödarääkimist, hetkeks sootuks vastupidise suuna võtmist ja tagasihüppamist, mõlemad ühtviisi kimbatuses nagu ennegi.

Lauri tõstis pead. Ta oleks nagu kuminat, kaugeid kellalööke kuulnud. Neid polnud, ta ainult kuulis vahel niisuguseid hääli, kui oli väsimuse või murede viimasel piiril.

Homme, või õigemini täna hommikul istub ta juba rongis, ja õhtul, jah, õhtul taob ehk see õnnetu pillimees toas jälle lusikaga vastu raudvoodi serva marsitakti. Noh, küllap saab magada, ta on ju sellega harjunud.

«Ära jäta mind!»

Ta võpatas Anja hääle peale sealt tagasi. Nii et ta oli ikka veel siin, oma pika öösärgi väel kahe lina vahel, pea pitsidega padjapüüril. Lavendel lõhnas.

«Ei,» vastas Lauri. «Mina ei jäta kedagi.»

9

Inkeri segas kohvitassis suhkrut, laup teisele käele toetatud. Ta oli kohutavalt unine, pea tundus mitu kilo kaaluvat ja nõksatas ühtelugu. Poiss oli ajanud ta vara üles, rebinud ja kiskunud juukseist, kuni ta oli sunnitud tõusma, proovima, kas jalad ikka kannavad, tõmbama kimono selga ja minema last kööki viima. Ta oli saalis põgusalt ringi vaadanud, ohanud, märgates, et grammofoninõel oli keset plaati seisma jäänud. Plaate oli olnud isegi põrandal ning tasse ja klaase kõigis võimalikes paigus. Ta oli pidanud äratama tüdruku ja andma poisi tema hoolde, et vähemalt kohv valmis keeta ja kuidagi otsale saada. Nüüd hullas poiss teenija sängis, kõkutas naerda, sest teda vist kõditati. Inkeri mõtles, et Mattil oli hea põli, ta magas kerratõmbunult, pea teki all, teda ei ajanud poiss kunagi üles. Ja mida see tähendas? Ikka seda, et mehed vaevasid naisi, nii kui nad kaela kandma hakkasid.

Nüüd pidi siis . . . Kui saaks ühel hommikul isu täis magada! Aga õhtul oli alati nii tore, et hommik ei tulnud meeldegi. Ja külalised saabusid tihtipeale alles hilja ja olid mõnikord tähtsadki.

Kes oli sellest vanast veidrast Holperist rääkinud? Pika kõne maha pidanud, ja kui teda katkestati, siis viivu pärast jätkanud?

Mehe õues, siin kusagil üsna lähedal, oli kasvanud võimas, läbi tüve ulatuva õõnega saar. Selle oleks pidanud maha võtma, sest see võis ükskõik missugusel tormisel ööl osmikule otsa kukkuda. Aga mees ei lubanud sellele kätt külge panna, sest oli pähe võtnud, et taimed, eriti puud, on valu tundvad olendid. Isegi kütmiseks ja toiduvalmistamiseks oli ätt ainult hobuse-, lehma- või lambasõnnikut kasutanud. Veel vanemaks jäädes läks ta kaugemalegi. Tuuliseil öil hulkus ta metsas, sest mõtles, et saab pööraselt tuuseldatavaid puid kuidagi

lohutada. Käis, pea kuklas, ja läkitas ragisevaile võradele trööstisõnu.

Jutt oli sellest alguse saanud, et siin krundil kasvas ikka veel neidsinaseid saari. Keegi mäletas kuulnud olevat, et see vana puu olla lõpuks onni peale langenud ja mehe tapnud, nagu oligi ennustatud. Kuid lugu oli kindlasti mugandatud, lõpp läks tõe kohta liiga hästi täkkesse.

Nende saarevõsudega oli vähemasti suvel igavene rist. Õnneks olid nad külmahellad.

Teist tassitäit juues suutis Inkeri pead toetanud käe juba ära võtta ja hoidis tassi mõtlikult mõlema käega. Nõnda pooluniselt meenus igasugust tühja-tähja. Inkeri tukastas, siis meenutas jälle. Hoidku küll, see jutustaja oli olnud ju kohtunik! Kohtunik ise oli neil külas käinud või kuidas seda nimetada, igatahes majas olnud, sest ta tegi Mattiga autokaupa ja tema naine oli laste juures Helsingis. Jah, ja — oi taevas — jäänud nurgatuppa magama!

Ta ärkas päriselt. Nüüd oli tal korraga tuli taga. Rabistades, midagi rutulist kambrisse üteldes, kus teenija püüdis poissi riidesse panna, jooksis ta ülakorrusele, katsudes astmete nagisemist vältida. Mattit siiski veel äratamata kallas ta kaussi vett ja hakkas ennast pesema. Vett läigatas linoleumile ja ta pühkis selle kannatamatult ära, et inetuid hallikaid plekke juurde ei tuleks. Siis tupsutas ta kaenlaaluseid, rinnaalust ja hargivahet talgiga ja hakkas riietuma. Ta seisis kaua kapi ees ja valis. Ta võttis tagasihoidliku halli villase kleidi, millel oli väärikas, asjalikku muljet jättev sallkrae ja mis kogu oma tagasihoidlikkuses oli vasakul puusal niiviisi sõlmitud, et seljajoon tuli kenasti esile. Kuna ta pidi näo kiiresti korda saama, süütas ta laelambi ja Matti hakkas nurisema. Ta ei teinud seda kuulmagi, Mattilgi oli juba aeg tõusta.

Silmaalused olid kurvalt mustad. Pärast puuderdamist tuli hoolt kanda, et üleliiga ei naeraks. Puudri paakudes paistsid kortsud veel hullemini kui enne. Aga kui püsis meeles tõsise näoga olla, oli kõik korras. Ta maalis kulmukriipsud, huulte aamorikaare, silus juukseid ja torkas lõpuks hispaania stiilis kilpkonnaluust kammi kuklasse.

Õhtused tantsukingad olid voodi kõrval maas, kõverad kriimulised kontsad vastakuti. Ta tõukas need kaugemale ja läks kapist teisi võtma. Hallid halli juurde, mõtles ta, valis ševrookingad ja astus nendesse. Jalad tundusid tursunud, nööpe ei saanud kuidagi kinni. Aga kui natuke aega vastu pidasid, andis valu harilikult järele. Ta läks uuris veel suud ja vaatas ennast kõrvalt. Siis läks ta Mattilt tekki ära kiskuma. Küll

oli mees nõnda kronksus magades väike ja hakkas ärgates kohe oma suitsumeheköha köhima.

«Tõuse, kohtunik on meil!»

Mees kargas püsti, raputas pead, just nagu püüdes ajusid paika panna. Inkeri vaatas teda karmilt.

«Mis kell on?» küsis Matti, haaras selle siis laualt ja vaatas ise. «Oijah, kuidas ta siis siia jäi? Tuleb talle kohvi pakkuda.»

«Eks uni tulnud lihtsalt peale. On sul aga sõbrad.»

«Kas nüüd just sõber.» Ses suhtes oli Matti mõnus mees, hakkas pärast ärkamist kohe lobisema ja oli virge. «Aga kaubad said maha tehtud. Oli ju nii? Müüsin talle auto, on dokumendid ja puha.»

«Kui ta mäletab,» kahtles Inkeri. «Ja mäletama sundida sa ei saa.»

«Vist mitte. Aga autoprospekte vaatama ta tuligi. Ja muidu oli ka hea, et ta ennast hästi tundis. Poleks ainult neid teisi võõraid olnud. Hea seegi, et tolle ühe maamatsi ukselt tagasi sain saata. Jah, ja kohtunik tantsis sinuga. Täitsa tüdruk.»

«Tema jutud olid õige tüütud,» arvustas Inkeri, kuigi oli kohtuniku tähelepanust meelitatud. «Aga eks ta olegi juba vana mees, ligi kuuskümmend kindlasti.»

Matti hakkas riietuma, vaatas alla töökoja poole, kuid seal ei paistnud veel mingit liikumist. Hommik oli vahest juba pisut valgem, sest jaanuar lähenes lõpule. Jumal tänatud, täna polnud vähemalt vaja lund rookida. Teisipidi võttes oleks võinud küll pisut sadadagi, rinnakult paistsid paljud rajalt hälbinud jäljed. Silmi vidutades võis lugeda reklaami putka seinal: «VAEV autot heas korras hoida KAOB, kui kasutate «VALENTINE» autolakke ja -värve. Kuivavad kiiresti! On vastupidavad! Hulgi müüb Matti Reima siinsamas.»

Kes siin veel oli olnud? See päris võõrastemajapidaja, vana tuttav. Sellega oli tulnud pisut ütlemist, see oli nende maja «Hotel de Viro'ks» nimetanud. Aga mis kohta ta ise pidas? Reima maja polnud mingi salakõrts, kus raha eest viina pakuti. Siin käis lihtsalt külalisi ja see oli suur vahe. Õnneks polnud kohtunik kuulnud.

Südaöösel oli veidi poliitikastki kõneldud, sest Ståhlberg oli eduskunna laiali saatnud ja uued valimised välja kuulutanud. Kas iseseisvus seisneski ainult säherduses alatasa hääletamas käimises? Alles olid omavalitsusevalimised ja nüüd algab siis sama tamp ja lehes pole muud lugeda kui üht ja sedasama. Kuna Kallio oli oma teed läinud, seadis nüüd Cajander valitsust kokku. Oleks pidanud ära ootama, mis

tähtsust sellel oli, et eduskunnas oli osa kohti täitmata, et mingi kommunistide küsimus oli Turu õuekohtus alles käsitlemata. Aga sotsiaaldemokraadid paistsid oma tahtmise kõiges läbi suruvat.

Sokke õiget pidi pöörates hakkas Matti tasakesi sama laulu laulma, mida kohtunik öösel jalga vastu põrandat tagudes oli laulnud:

«Soomes sjaal elab tsuhnja, tsuhnja,
ah, nad keik on rumal, rumal.
Kuid sjaal palju hlebuski,
sjaal on ilus plikuski,
keik on, keik on vega harašoo.»

«Ole kuss,» kamandas Inkeri, kuid Matti muudkui jätkas, endal juba naer lahti.

«Las olla, ma püüan niimoodi ärkvele saada.»

«On sul siis vaja just seda Iivanite laulu laulda!» Inkeri tegi voodit üles, lootes hardalt, et tüdruk on taibanud all kraamima hakata.

«Soome poiss see Petrogradis puhas teeb,
juks-kaks, minu siis ka sinna marsib veel.
Siis ma seadma vana piir,
keiser ka ja Rasputin,
keik see vana komme harašoo.
Siis ma jõudma maksa velga,
Soomel vanka takski kelbab,
vot, ma andma kubernaator,
sandarmid ja provokaator,
natšaid ma vähe palun ka.
Soomes sjaal elab . . .»

«Oh issand küll!» Inkeri püüdis koguni jalaga vastu põrandat põrutada, aga kuna varbad olid tantsimisest hellad, tuli sellest ainult tümpsatus. «Ma ei või neid vanu asju kuulda! Aja nüüd habe ära, kas kuuled, ole inimene!»

«Vanu? No olgu peale, ei laula. Vaata, ma panen suu täitsa kinni. Vaat nii.» Matti punnitas põski, suu peas nagu nööp. Inkerile tükkis naer peale, kuid ta tõsines kohe, meenutades puudrit ja jalamaid paistma hakkavaid kortse.

Eales ei tüdinud nad venelastest rääkimast. Kohtunik ise, nagu ta ütles, oli just eile pealinna lehest lugenud, et Lenin olla seal kusagil Moskva lähedal grippi surnud. Või kas see

oligi gripp, ta oli juba tükk aega halvatud olnud. Ja mis ta kellestki Trotskist oli kõnelnud? Vestluses oli niisuguseks lärmiks läinud, et ei eraldanud enam ainsatki sõna. «Tema terviseks!» oli hõisanud võõrastemajapidaja ja kallanud vaiba kallist benediktiini täis. Inkeri oli talle tigeda pilgu heitnud, kuid siis end vägisi naeratama sundinud, sest teisiti ei sobinud.

«Seal on küll mutrid ülearu kõvasti kinni keeratud,» oli Matti öelnud ja lisanud, et see Lenini surm polnud veel kindel. Kuidas see sai võimalik olla? Mis uudiseid võis sealt usaldada? See oli kindlasti mõni uus riugas.

Kohtunik oli hakanud vastu vaidlema, aga Inkeri oli tõusnud ja läinud grammofonile «Pisarate valssi» panema ja viibanud teenija põrandat pühkima. Ta oli kohtunikule hurmavalt ahvatleva pilgu läkitanud ja sestap see oligi püsti tõusnud ja temaga kroonlühtri all põrandal paar tiiru koigerdanud.

«Oi, armsam, sinu pilgud on mind nüüd vangistanud. Su pärast, kõikse kallim, mu süda voolab verd! Ei põlvita su ette, ei kerja lohutust, vaid üksi uhkelt talun muret, kannatust.» Oi, see mees pidi omal ajal küll hea tantsija olema! Nõnda saadi poliitikast lahti ja kohtunik oli sohval haigutava Inkeri kõrval istudes seletama hakanud, kui palju riik piiritusevedajate ja joodikute trahvimise ja muu seesugusega teenis. Inkeri oli teda raugelt vaadanud. Kohtunik pidi ju teadma, sest ise ta neid trahve sähvas. Nii see oli, nende trahvirahadega maksti kinni poolte kohtuametnike palgad. Sedaaegu oli Matti hakanud teistele külalistele mõista andma, et hommik pole enam kaugel. Siis olid nad istunud kolmekesi ja joranud, kuni kohtunik oli öelnud lihtsalt, et peaks ennast pikali viskama. Ja nagu olnuks koht varasemast teada, oli ta läinud sinna nurgatuppa ja tõmmanud ukse enda järel kinni.

Kui oskaks nüüd õigesti käituda ja saaks ta majast kenasti minema! Trakse õlgadele sikutades mõtles Matti, et viib ta muidugi autoga koju. Taksot ei tohtinud iseendastki mõista tellida, veel vähem teda jalgsi astuma panna. Heldene aeg, peen, kasukaga kohtunik tururahva ja tööliste hulgas!

Inkeri läks minema ja Matti istus veel viivuks voodiservale haigutama. Kumb auto see oli, «Nash» või «Oakland»? Noh, selle saab klaariks, kui ainult paberid kusagilt üles leiab. Aga ega see kaup nii tähtis olnudki. Tähtsamad olid suhted. Sinasõprus ja puha. Just nii, Artur, nii see on. Ja siis jäi üle ainult kuulata kõiki tema lugusid neist kaugetest aegadest peale, millal ta oli olnud kuskil Kankanpääl arhivaariks

ja tutvunud seal Matti kadunud onuga, aga mis tähtsam, kihelkonnakohtuniku tütrega, kel olnud erakordselt ilus mängutava. Temasugune kaubajuut pidi olema tähelepanelikkus ise. Ja sobimatus kohas mitte naerma purtsatama. Ta polnud sellestki kohe aru saanud, kas mees mõtles nagu metsisemängu või mingit pilli. Kui mees segas oma juttudesse juba naisevõtuasjad ja puha, siis oli ta muidugi vana. Aga see ei puutunud temasse. Ja olgu sinasõprus või mitte, küllap ta mõistab edaspidigi köögiuksest sisse minna, peenele valgepäisele prouale kummardust teha ja küsida, kuhu võiks panna kohtunikule toodud kasti.

«Palun,» ütleb proua raamatukogu ust lahti hoides ja Matti tassib kasti ähkides sinna peitsitud tammekappide hämarusse. Kusagilt seinalt vaatab täistopitud öökull ja säratab messingist jahisarv ja relvade piirjooned sulavad tumeda tapeediga ühte. Laual on pakse raamatuid, igaühe seljalt võib lugeda: «Soome seadus». Matti vahib neid semulikult. Seadus on niisugune, nagu teda loetakse, ja kohtunik libedail teil liikuja parim sõber.

«Mis siin on?» uudistab ehk proua jälle ja Matti vastab: «Raamatud, proua!» ja loodab kõigest südamest, et need raamatud ainult läbi tilkuma ei hakka. See on nii peen proua, et jääb alati uskuma ega püüa kindlasti kaste puutuda, veel vähem kontrollida. Peene naise tunneb kohe ära, ta on tasane ja emalik ja hoiab ennast vaos.

Nagu oleks just täna vaja niisuguste mõtetega tegelda, mõtles Matti. Aga millal sa üleüldse enam midagi mõtled, kui kogu elu on säherduseks läinud, et kõva tamp kogu aeg taga. Aga tamp pidi taga olema. Kunagi võis teistmoodigi aeg kätte jõuda. Kord oli ta end kirikuski näitamas käinud, pidigi käima. Kõrvetav, armutu, halastamatu praost oli müriseval häälel kuulutanud: «Trummide õnn saab otsa, ilutsejate rüsin jääb katki. Linna jääb üle judin ja väravad on rusudeks taotud. Vaid kõrvelinnud ja siilid pärivad selle, ja rätskullid ja kaarnad asuvad seal.»

Kuid sellelegi ei tasunud rohkem mõelda. Seegi oli leivateenimine, igaüks teenis. Niisiis tõusis ta uuesti ja tõmbas kuue selga. Nüüd oli näha, et Heikkinen oli pärale jõudnud, ta ajas bussi õue ja tõstis kapoti. Nõnda oli igal hommikul, sellega algaski päev.

Kange kohvi lõhn lõi trepil vastu, kui Matti reibaste sammudega alla kuidagimoodi koristatud saali tõttas. Inkeri asetas lauale paremaid tasse ja ainult möödaminnes mõtles Matti, kas peaks sellele Arturile peaparandust pakkuma. Ta

heitis selle mõtte kohe kõrvale. Parem oli alustada hommikut, nagu poleks eile pidutsetudki. Sest kas polnud ühes kirikulaulus öeldud, et iga päev uus arm.

Matti kehutas Inkerit ahju tuld tegema, oleks nagu kodusem tunne ja õhkki muutuks värskemaks. Ja siis tuli tal telefonile minna. Talle helistati ikka hommikuti, sest päeval ei saanud teda harilikult kätte. Kõneldes kiikas ta kööki, kus söödeti poissi. Teenijatüdruk krabas sellel kraest, et ta isa juurde ei putkaks. Nägu virildus pettumusest, kuid siis avas poiss ometi üsna armulikult suu ja laskis ennast sööta.

«Ära nüüd sellepärast närvi mine, et politsei su liiklusvea pärast kinni pidas,» rääkis ta telefoni. «Ega ta muud ei märganud? Ei? Aga ma olen ju seletanud. Üks vile tähendab justament, et põhja-lõunasuunaline liiklus peatub. Kas tulid Hangost või? Muidugi oleksid pidanud peatuma. Nii et sõitsid otsa, sõitsid politseiautole otsa. Noneh, tolle mehe autole, kes küüdis oli. Ma saan aru küll, ega ma peast segi ole. Mis seal siis on, maksad väikese trahvi, maksad mõlgid kinni, õige mul asi. Aga muidu, kõik alles? Noh, sõida siis siia, kunagi õhtupoolikul. Ja nimeta tollele sohvrile ka, vaatame seda mõlki. Ja üldse. Pea nüüd meeles, see on ainult mõlk. Ega plekk nuta. Ja trahv on jälle ainult raha.»

Matti riputas toru konksu ja läks läbi esiku trepile. Heikkinen õiendas auto ümber ja nüüd tuli bussijuht, muidu väärt mees, aga ei tundnud veel küllaldaselt mootorit. Muidu tõesti tubli, nii viisakas, et naisterahvad astusid meelsasti bussi ja sõitsid päris ilmaasjata, nagu kord ja kohus oligi. Ja korralik, igal hommikul pühkis istmed üle ja pani võrkudesse uued paberkotid, kui mõni juhtub oksendama. Neidki oli alati. Pärast olid teepeenrad väljavisatud kotte täis. Nende järgi teadsid iga kord, kust bussiliin läks.

«Teab, kas seal toas vähemalt pott oli,» muutus tema meel kohtuniku pärast jälle rahutuks. Kuid ta unustas selle, nähes maalt tulevat rege, mees kotikoormal, ohjad lõdvalt peos, nagu võinuks hobune minna, kuhu tahab. Matti jõi püstijalu tassi kohvi, pistis suhkrutüki suhu, torkas kalossid jalga ja läks uuesti välja ja siis nõlvakust alla.

Ka niisugust äri tuli ajada. Seal oli noor talumees, kes ei saanud vanaperemehe valitsuse all elades naist võtta ega iseseisvat elu alustada. Müüs isa aidast salaja rukist, et oleks vähemalt pisutki oma raha. Mis siis ikka, Reima ostis ja müüs edasi. Säärane mees ei julgenud tõelistele viljaostjatele müüagi, et jutt lahti ei läheks. Ja sestap oli ta siis siin, hommiku poole ööd salaja toanurgast voodist üles tõusnud, salaja

hobuse ette rakendanud, salaja koorma peale pannud ja siis need paarkümmend kilomeetrit maha sõitnud. Reimal oli siinne ümbruskond tuttav nagu kaardil. Ta teadis kõiki tolle mehe naabreidki. Lärtsti, lendas tema sülg kaugele jäätunud võpsikusse. Praegu näitas kell aega, millal tuli vaimukused välja otsida, et inimeste tuju tõuseks.

Veoauto sõitis jaama uuele ühiskauplusele kaupa tooma. Saadi see sotsialistide ettevõte, mõtles Matti, aga muidu oli selle kaubavedamisega küll nii ja naa. Siis läks buss ja Matti luges reisijaid. Seegi ei toonud suurt sisse, kui palgad maha arvata. Seejärel sai ta viljakaubaga kähku ühele poole ja laskis mehe natukeseks ajaks sepikotta sooja. Seisku pealegi seal, hobunegi pidi pisut puhkama, vaip seljal. Heikkinen hakkas eilsest leiges tuhas kabjaõlipudelit soojendama, kallutas seda vahel ja vaatas, kas voolab. Tal oli töökojas kohutavalt kuivanud sidur. Ju ta uskus sellest veel asja saavat.

Matti seisis kuuri ees ja vaatas üles maja poole. Siis ta läks ja avas viimase ukse. Kuuridest ja ustest polnud puudust, kuid kurb küll, nad ei toonud suuremat sisse. Ta käis ümber auto ja uuris seda seestpoolt. Pikkadel öistel sõitudel läks kõik räpaseks. Ta võttis vaiba, raputas ja laotas uuesti tagaistmele. Siis kloppis ta põrandamatte vastu uksepiita, sealt lendas konisid ja tikuotsi näkku. Minnes istmete nahkosade pühkimiseks kaltsu otsima, kuulis ta majast Inkeri rõõmsat naeru. Süda läks tükk maad kergemaks, seal paistis kõik õige hästi minevat. Et Inkeri ainult ülearu ei lõkerdaks. Ta mõtles, kas ajada auto välja valmis, kuid otsustas, et ei aja. See võis liigse kiirustamisena paista. Ta vaatas ainult, et see oli ikka sõidukorras. Küllap oli, auto oli ju uus ega vajanud enam väntamistki. Kui õhtupoolikul mahti saab, tuleb lasta Heikkisel järele vaadata, kust tuli see mulisev hääl. Kindlasti radiaatorist, aga kuidas võis mõni silinder nõnda läbi lasta, et gaasi jahutusvette pääses? Endise autoga oli ta mitu aastat sõitnud, ilma et sellest oleks suuremat meelehärmi olnud. Nojah, muidugi, autodel oli praegu niivõrd hea minek, et tööd tehti hooletumalt.

Ta ajas auto siiski välja, vaevalt kohtunik sellest midagi järeldama hakkab. Ta pani kuuri kõik uksed kinni, oli inetu, kui need sedasi pärani valla roikusid. Ja kõik, mis sees, paistis. Või muidugi mitte kõik.

Ikka jälle vilksas ta mäele vaadata. Ta hakkas juba pisut kannatamatuks muutuma, see kohvijoomine võttis nii palju

aega. Aga ega säärasel kohtunikul vist kuhugi kiiret olnudki, kui just kohtuistungit ees ei seisnud. Ja proua oli ära sõitnud. Kuid tema asemel ta siiski ei tahaks olla. Sõida mööda kihelkonda ringi, ela külmades hotellitubades ja kuula kohtus inimeste auhaavamislugusid, pisivargusi ja siis neid uuemaid asju. Või ei, kui midagi eriti tähtsat polnud, saatis ta ju enda asemel mõne noore auskultandi. Aga oli kummaline, et inimesed olid muutunud keelekandjaks. Just nagu Vene ajal. Jah, ta isegi oli omal ajal mööda maad ringi ajanud nagu kohtunik, auskultant või kirjutaja. Kuid loomulikult teistmoodi asjade pärast. Enam ta ei viitsiks. Nii oli igatahes parem, kuigi ta polnud algul paikseksjäämist soovinud. Aga paiksustki oli mitmesugust, hoog ei pidanud sellepärast veel kaduma.

Viimaks seisis kohtunik trepil, kraega samast nahast karvamüts otse peas. Viimane kui nööp oli kinni, sall korralikult voldituna kaelas, botikud õigesti jalas. Ja kas sa näe, kui ta seal kindaid kätte sikutas, tuli teenija, tanu peas, pisike põll ees, riidehari käes, ja tõmbas paar korda kergelt üle kohtuniku õlgade.

Matti oli rohkem kui rahul. Kohtunik pöördus veel, kergitas ukse poole mütsi ja hakkas lõpuks mööda teerada väärikalt alla tulema. Ta surus kontsad tugevasti maha, et mitte libiseda. Vurrutups nina all oli kammitud ja põsed polnudki väga plassid.

Matti kõlgutas võtmekimpu ja näis nende hulgast valivat, kui kohtunik, kulmukarvad turris, lähenes nagu mees muistegi. Magamatusest hoolimata oli tema näos üksainus ülearune kurd, niisugune, nagu tsirkusekuulutusel vahel mõnel esinejal. Vagu algas põsenukilt, otse silma alt. Kuid see kaob, kui ta saab ühe öö korralikult magada.

«Nüüd siis asjalikult,» andis Matti endale nõu ja ütles tere hommikust.

10

«No nüid oo vast lugu lahti!»

Mari pani suu juba välistrepil käima, tal ei tulnud meelde isegi lund viltkottadelt maha rapsida. Ta jätkas seletamist ka klaastrepil, nii et Salme tuli toast ja seisis juba ootevalmilt köögis, et kuulata, mida hirmsat see teenija turul jälle oli kuulnud. Üldiselt olid need tühised asjad, kuid ta ei suutnud jü enne tööst kinni hakata, kui oli üle ääre ajavaid uudiseid pealt maha kallanud. Vahel mõtles ta küll jutte väljagi, kui oli liiga palju aega viitnud. Aga seda juhtus ainult suviti, külmaga ta asja ees, teist taga välja lobisema ei jäänud.

«Oli sul ikke meeles midagi osta kah? Kui sa juba nii tuhinas ja endast väljas oled. Tengelpunga oled vissist ka ää kaotand.»

«Siin oo teie liha ja teie kala ja teie või ja siin oo rahakott. Vaadake ise, misukese kalarääbaka ma sain, aga vai mul miskit teha oli, kui kästi osta. Siin ta nüid oo.»

Salme tõstis kraami lauale, vaatas liha ja vajutas seda sõrmega. See oli vist värske küll. Kala kohta ei mõistnud midagi öelda, sest see oli külmunud ja nii kummalise kujuga, nagu oleks seda juba keedetud ja seejärel mingis kitsas looklevas vaagnas tarduda lastud. Puudusid ainult majonees ja suhu pistetud tillioksad. Ta avas võipaki, kriipis pöidlaküünega ja maitses. Soola oli parasjagu.

«Proua ei teagi . . .»

Nüüd pidas Salme paremaks küsida, mis õieti lahti on, sest vahel juhtus sedagi, et Mari muutus tõrksaks ega rääkinud muidu kui pika palumise peale.

«Kas vabrikuomaniku kõuts oo ää surnd? Vai oo ta proua viimaks sedasi?»

Mari mühatas ja hakkas end rättide seest lahti koorima. Ta oli õige kiusliku näoga. Ja külmavõetud, käedki olid sinised, sest kindaid kasutama polnud ta õppinud. Ta läks Salmest mööda pliidi juurde ja jäi sinna seisma, hoides käsi vastu pliidirõngaid. Valitses üpris morn, otsekui jäine vaikus.

«Kui keedaks õige kohvi,» ärgitas Salme.

«Mis kohvi sa siin änam jõuad vai oled. Söögiaeg ju õkva käe. Kas proua ei tunne änam kella vai?»

«Pliita alla tuleb jo ikke tuli teha. Mis aega sii võtab.»

Mari leebus, kuid tegi tule ja tõmbas kannud-katlad soojenema, enne kui hakkas pajatama.

«Meie praoskihärra oo kirikust lahti öeld!»

«Mis sa ajad hullu. Egas ma nüid igat juttu ka ei usu. Jäta juba.»

Mari vaatas prouat haletsevalt, selle lühikese hetke vältel tundis ta end nagu vürstitar. Proua ei teadnud midagi, ja püüdis, vaeseke, veel vastugi vaielda! Aga uudis oli muidugi hirmus.

«Jajah, lahti jah. Ta oo juba mitu aega tagasi kapitooliumi lahtiütlemise kirja saat. Egas ta praegalt ainuke lahtiöelnd õpetaja põle. Aga ikke meie praosk. Mitte ei saa otsa pääle, mis neil hädа oo. Aga praegalt pakib ta juba oma kodinaid kokku nii mis ragiseb. Ja praoskiproua rabati ää.»

«Sii oo nüid igastahtes võlts jutt. Et sul ka nõnna palju meelespidamist põle, et praoskiproua sures juba mineval suvel ää!»

«Aijah,» möönis Mari, kuid ei löönud häbenema. «Sii passis siia nõnna ilusti. Aga praosk on küll kirikust lahti öeld, ja tänases seitungis oo ta kirjutand, et miks. Proua peaks härrale kõlistama, et ta seitungi ühes tooks. Nõnna jah, nõnna meil siis läks. Nüid oleme nigu äähirmuted lambakari. Niisuke jõrmik oo sii praosk küll alati olnd, aga ei seda oleks uskund, et ta sihukese asja välja mõtleb. Või oleks uskund kõikse viimatsena. Sellest ma saan aru, kui kõiksugu joodikud ja ringihoorajad kommunistid lahti ütlevad, aga et praosk! Maailm oo hukas, täitsa hukas!»

«Ma lähen ja helistangi Hännisele.» Salme ei osanud seisukohta võtta. Kui juba leheski . . . Aga kas ikka oli? Ta läks kambrisse, helistas ja tuli varsti tagasi.

«Sii oo siis ikke tõsi jah. Hänninen ka ütles . . . Kudamoodi siis nüid saab, ta oo ju vöölmülder ja puha.»

«Jah. Nüid oo igal õiendamist. Aga kudas ta kärkis, kunas sa ka kiriku juhtusid minema. Issand hoia, kudas ta müristas! Ja äkiste, ütleb lahti nigu mõni hotendott!»

«Ju tal ikke mõni põhjus oli. Küll sii klaariks saab, kui Hänninen seitungi toob. Paneme nüid miskit toidupoolist

lauale. Kui vaataks õige midagist paremat, eks sii Hänninen või ka kaunikesti segaduse sehes olla.»

«Või veel,» arvas Mari. «Ta oo ikke jalgele kukkund, küll kukub nüid kah.» Aga ta askeldas siiski üsna söakalt, sest jälle oli midagi, millele mõelda. «Aga ikke olin mina sii, kes teada sai! Kust sii proua midagist teada saabki, kui istub kõik see aeg siin toas.»

Salme läks kambrisse ja nuusutas, kas pole vingu. Tema nina ei tundnud küll midagi.

Salme kattis laua, teenis meest, kui see kiirustades ja tõepoolest pisut rikutud meeleolus tuli. Salmest polnud sööjat, ta ainult vaatas seda meest. Kuna tal oli nüüd juukseid veel ainult kõrvade juures, oli ta hakanud neid väheseid karvu kasvatama ja üle pealae vedama. See tegi tema enesetunde vist natuke paremaks. Aga kui ta end jälgida ei suutnud, vajus terve salk tihti lagipealt alla kraele käharasse. Ja pealagi oli sootuks paljas. Seal rippus see hall, kuid ilus kihar nüüdki, kui Hänninen sõi leivavormi. Ajalehte polnud ta veel andnud.

«Tuleb minna,» ütles ta ja tõusis kohe. «Ah jah.» Õnneks mäletas ta siiski ja võttis küljetaskust lehe. See oli niimoodi kokku murtud, et praosti kirjutis paistis kohe silma. «Kõik inimesed on kihevil. Pood hommikust saadik rahvast täis. Ei tea, kas nüüd saab siis abiõpetaja või... Noh, õpetajavalimised seisavad nii või teisiti ees. See veel puudus. Oleks vähemalt aasta täis olnud.»

«Nüid pani sii kah jalad seljas minema. Aga proua vast oo hää inime ja loeb mulle. Must endast jo põle.» Mari vaatas aknast välja ja sõi püstijalu.

«Küll ma loen, kui sa enne nõud ja riistad ää kraamid.»

«Ma teen just nõnna, nigu proua käsib.»

Salme võttis toosist prillid ja luges kirjutise selle aja sees ühe sõõmuga läbi, kui Mari toa ja köögi vahet käis. Ta ohkas, suurt jumalakartlikumaks ta sellest ei saanud. Kuid siis tõmbas Mari oma tooli tema kõrvale ja ta püüdis valjusti lugeda. Nüüd tundus sõnadesse päris vana praosti tige lõrin tulevat.

«Sii oo õige pikk. Aga midagi ma loen.»

Mari pani käed kokku, kuid lahutas siis peagi. Ta oli kohutavalt hämmastunud, kuuldes, et tema uudis osutuski tõeks.

««Selleks loobumiseks kohustab mind Jumalasõna ja osalt ka ametisse astumisel antud vande see osa, mis tugineb Jumalasõnale.» — Nüid tulevad niisukesed märgid. Ja kaa ja ell ja sada seitseteist ja jälle niisuke märk. Nõnda. — «Soome ev. lut. kirikus lubatakse tegelikult pidevalt ja avalikult

Jumalasõna ja luteri kiriku usutunnistusele vastukäivat õpetust jagada. Tema kogudustes sallitakse väärõpetust, kogudustes sallitakse ka jätkuvalt jõledat pattu ja kõige hullemat porduelu, kogudustel ei ole neile Jumala poolt määratud õigusi ega kohustusi ja ei valitse neid ka mitte Jumalasõna, vaid inimesed.» — Mida sii peaks tähendama? Kelle pihta sii käib? Kas järsku Hännise pihta? No kas sa kuule! Ja kas sellest, kui jutluse ajal kirikaia pääl viinamüümine ää keelati, ei saa juba oma sada aastat? Aga ma loen edasi. — «Kuna Soome ev. lut. kirik ei allu niisiis Jumalasõna selgetele seadustele ega hakka niisugusena kunagi allumagi, on see ilmselgelt Jumalasõna vastane ja mitteluterlik kirik.»»

«Kas sina saad aru?» küsis Salme. «Mina ei mõista küll muud, kui et sii oo üks hirmus süüdistamine.»

«Ma ei mõista niigi palju. Aga lugege no pääle. Ma ei tea, mis mul oo, aga mulle hakkab nutt pääle tükkima.»

««Nimetatud kirikust lahti öeldes pole ma põrmugi loobunud tõsiluterlikust õpetusest, vaid ainult väärast kiriklikust ühendusest. Ja ma tahan kogu väärõpetust hüljates tunnistada ainult tõsiluterlikku kogudust.» — Nii et lahkusuliseks põle ta hakand. Ma panen kohe käed selle eest tänuks kokku, kui lugend olen. Nojah. — «Ma ei unista mingist patuta inimeste kogudusest, vaid tahan koos teiste mõttekaaslastega liituda tõsiluterlikuks koguduseks, kus nii usutunnistuses kui elus kehtib piibliseaduste karm kord. Nendele, kes patuta, poleks ju mingit karmi korda vaja. Ma ei ole Soome ev. lut. kirikust trotslikult ja teisi hukka mõistes lahku löönud. Ühinen oma tunnistuskirja sõnadega: «Raske on nii mitmest maast ja rahvast lahti öelda ja uut õpetust tunnistada. Aga Jumala käsk on, et igaüks peab valeõpetuse eest hoiduma ega tohi ühendusse astuda nendega, kes valet õpetavad või seda väevõimuga peale püüavad suruda.» Em ja kolmsada kolmkümmend seitse.»

«Kas kõik?»

«Kõik.»

«Ja praoski nimi oo all?»

«Jah. Vaata ise. Nõnnapalju sa ikke lugeda mõistad. Oi-oi, kuhu sii praosk selle uue koguduse mõtleb teha? Ma ei tea, aga tal võib õiguski olla. Siin poputatakse seda patuelu küll. Kõnnitakse kinniste silmadega ja tehakse, nigu ei näekski.»

«Nojah, aga mis sii aitab. Niisuke narrus.»

«Kas sa arvad, et oled praoskihärrast targem?»

«Põle ta änam mu praosk ühtigi. Ta oo kirikust lahti öeld,

aga mina põle. Abiõpetaja oo nii ilusa pääga ja hää jutuga kah. Ja ta oo lahke.»

«Seda sii praosk vissist jüst ei tahagi. Et õpetaja nii mesise suuga oo. Mul oo tast ikke kahju küll. Patu vastu peab ju võitlema, kus sa teisiti saad.»

«Ei sii ilmast otsa lõpe.» Mari tõusis ja läks vaatama, kas nõudepesuvesi on kuum. Ta ajas viisita laulujoru. Salme teadis, mida see tähendas, — teenijal oli veel midagi hingel.

«Tuleks nüüd Anjagi käima,» ütles Salme piimakannu kööki viies. Ta oleks teise kättegi midagi pidanud võtma. Mari kallas sõna lausumata vett kastrulist kaussi, jorisedes nii, et pliidikumm kõmas.

«Mis sa siin jorised,» ütles Salme kannatamatult.

«Kui ma ei jorise, siis lorisen. Ega ei viitsigi änam suud vaevata. Kuigi põhjust oleks küll. Oi-oi, kui palju, kas või selle Anja pärast. Et kui proua arvab, et patu vasta.»

«Jorise siis niipalju kui süda lustib,» ütles Salme ja läks magamistuppa. Sinna polnud isegi nõudepesemist kuulda. Talvekardinad akende ees tegid ruumi väiksemaks ja nagu soojemakski, kuigi küttes ahju täis ei pandudki. Kuna teine voodi seisis tühjalt, siis mõtlesid, et puidki peaks vähem kuluma. Salme oli väsinud, kuid temast polnud pikutama minejat. Ta seisis, selg vastu pottahju, ja laskis soojusel läbi kleidi, korseti ja särgi tungida. Ta tundis end üksildasena. Maailm muutus ühtelugu, just nagu oleks telje otsas nii lopergust puuratast ringi aetud, et iga pööre oli tunda. Inimene tegi kõik, et elu oleks tuttav ja turvaline, kuid see muutus aina võõramaks. Omaksed ei püsinud raamides, surnutest ei saanud sotti, varsti ei tundnud enam kedagi, iseendast rääkimata.

Ta püüdis meenutada, kui vana praost oli. Kuuekümnene kindlasti. Jah, oligi. Aasta tagasi oli juubelit peetud. Ja ta julges ikka veel, ei kartnud elumuutust. Ega haugutamist ja pila. Olgu, öeldagu mida tahes, Salme meelest oli praost suur mees. Aga kes oli õieti suur? Salme mõtles, et suured või need, kes suureks tahavad saada, on niisugused, kellelt on palju võetud, kes on haiged või murest koormatud või nii rängalt pettunud, et ei jaksa edasi elada, kui ei saa vähemalt ühe suure asja sisse uskuda. Midagi selletaolist. Siis kui tüdrukud käisid veel koolis ja lugesid ajaloo suurmeestest, nendest, kellest aula seina peal olid kipsbareljeefid, oli Salme katsunud kunagi öelda, et inimene võib ka siis mingil moel suur olla, kui tal kõik korda ei lähe. Nagu nüüd kindlasti

praostilgi ei lähe. Kuid juba seegi, et annad maailmale oma eeskuju läbi mingi uue, puhta, ausa idee, hakkad seda täidegi viima ja ohverdad selle heaks kõik. Mõnel teisel on kunagi hiljem võib-olla hõlpsam sealt jätkata.

Aga nutt, nutt oli varaks, kui inimese üksildase võitluse ja saatuse peale mõtlesid. Praost oli nüüd ehk siiski, kord otsuse langetanud, endaga seesmiselt rahul ja leppinud. Kes teab, kuidas ta oli kannatanud, sest ebaõiglust oli muidugi, ja palju. Ja eelkõige silmade sulgemist. Enam ei pandud kedagi jalgpuusse ega häbiposti. Ei, kui maksid kirikumaksud, võisid käia, pea püsti, ja jätkata patust elu. Aga kuna oli olnud sõda ja ülestõus, kogu see koledus ja segadus, siis oli inimestel, vähemalt paljudel, hingehäda. Siis tulid lahkusulised kiriku püügivetele, sest kogudus oli ainult nagu pangakassa. Raha, maksude vastu laulatati, ristiti ja maeti, see oli peaaegu kõik. Mustio teeristilgi müüdi igal turupäeval raamatut «Tee põrgusse», kaks marka tükk. See oli vist Päästearmee väljaanne. Ja ka Sofi usuõdedest ja -vendadest polnud siin puudust. Inimesed otsisid hädas abi ja eksisid tihti, sest kirikult polnud ei sõbralikku soojust ega karmi kari oodata, mida vaene õnnetu hing oleks vajanud.

Kuid et praost julges kogu patuelu, terve kiriku vastu astuda! Ei, mõistmist ta ei leia, sest teda ei taheta mõista. Salme meelest oli praost siiski suur mees, ja mõtetega niikaugele jõudnud, rahunes ta jälle. Ta läks saali, istus sohvale ja hakkas rahulikult kummuti jaoks võrgulõngast laudlina heegeldama.

Hännisel oli poes tõepoolest kibekiire. Uksest tuli igasuguseid inimesi ja talle tundus, et ta peab end tükkideks rebima, sest on vaja jõuda õue veevedamiskelku näitama ja tormata jälle sisse naaskleid ja naelu müüma. Ostud olid väikesed ja Hänninen taipas varsti, et enamik tuli uudishimust, kujutledes, et tema kui eestseisja teab praosti lahtiütlemisest midagi rohkemat. Ta ei teadnud, mitte vähimatki, kuid kaalus ja võttis raha niisuguse näoga, nagu võiks ta paljugi öelda, kui poleks nii tark, et peab suu.

See võib osalt heagi olla, et praostist lahti saab, mõtles Hänninen, kui tunnid kulusid ja ostjad seisid ja üksteisega lobisesid, nagu oleks tema pood mingi peomaja. Ta vaatas aknast välja. Jää nihkus klaasi nurkadest keskpaiga poole, pakane vist valjenes. Mis sest praostiköbist muud peale pahanduste oligi! Ta oli vastu igale remondile, mille eest eestseis-

jal tuli piiskopikatsumise hirmul ometi hoolt kanda. Ütles ainult, et Issanda riigis on tähtsamatki. Mis võib kellatorni treppide parandamisest tähtsam olla? Või uutest altarikatetest? Ja praostile oleks uus talaar marjaks ära kulunud, vana oli vile ja räpane, nööbidki eest ära. Abiõpetaja oli teistsugune, mis sest, et oli kord siin poes käinud ja temale, Hännisele, kõige kaduvust meenutanud. Ta oli peagi õppinud, et inimeste maapealne väärtus on erinev. Taevas, noh, kes seda nüüd nii täpselt teadis. Võib-olla oskas Peetruski pisut läbi sõrmede vaadata ja nii ettevõtlikku meest nähes võtit veidi nõrgemalt hoida. Küllap oskas, oli tema endagi maapealses teekonnas patte olnud.

Siis sai Hänninen lahti säärasest varsaõpetamisreest, mis tal kindlasti juba mässueelsetest aegadest saadik kuuris tarvilikumate asjade taga oli seisnud. Tal polnud see enam meeleski. Aga üks pooltuttav peremees tuli lihtsalt küsima, mäletades säärast millalgi näinud olevat. Hänninen oli tolmu maha pühkinud ja umbropsu hinna öelnud. See oli odav, kuid ostuhinnaga võrreldes kindlasti mitmekordne. Oijah, kakssada protsenti sai küll kasu. Ja mees ei teinud pikka juttu, vaatas, kuidas ree heinaveokorvi sai, ja sõitis minema.

Hänninen laskis parajasti petrooleumi kannu, kui telefon helises. Ta ootas, kuni kann täis sai, ja keeras kraani enne vastama minekut korralikult kinni. Ta kuulas pisut aega, istus siis lauanurgale ja kuulas pika näoga, mida veel öeldakse. Korraks pöördus ta poodi vaatama, kuid nägi klaasil ainult oma jahmatanud nägu. Teise näo ette teinud, õnnestus tal vihastadagi. Juba lausa raevunult kuulas ta veel natuke aega ja virutas siis toru konksu. Ubrikust välja tulles nägi ta leti ääres ostjat. Seegi ajas tal harja punaseks, kuigi mees pakkus ainult lambiõli eest raha. Margad kolksatasid, kui Hänninen need sahtlisse viskas. Mees läks ja Hänninen keeras selja. Aga kui veelgi rahvast sisse hakkas kippuma, tõmbas Hänninen ukse nende nina all kinni ja pani haaki.

«Pood on kinni. Ma lähen koosolekule.» Ta rääkis nii valjusti, et seda oli kindlasti kuulda. Ta kustutas tulegi, kuid läks klaasubrikusse istuma ning hõõrus seal nigela tattnina all pead, ohkis ja vandus. Keegi käis veel ukse taga, sikutas käepidemest, aga ta ei teinud teadmagi.

«Kuradi kurat,» sajatas ta ja siis ainult istus, vaevates pead selle uue pöörde üle, mida ta muidugi oleks pidanud oskama ette näha. Ended olid olnud selged, kuid ta oli ju alati suutnud uskuda, et elu muutub tema vastu viimaks armuliseks.

Küll ta oli olnud lihtsameelne! Ta ei mõistnud enam millelegi mõelda, ainult istus, ja kui telefon tüki aja pärast jälle helises, laskis ta sellel tahtmist mööda heliseda. Sügav enesehaletsus pani ta peaaegu värisema. Kogu elu voolas silmade eest mööda, nagu pidi kuuldavasti voolama surijail. Ja mis see oli olnud? Töö ja võitlemine, muud midagi. Üht-teist oli ju möödaminnes saavutatud, aga ikka oli selle kõrval vari käinud. Harva oli saanud meelerahus istuda ja sigarit suitsetada. Lausa õnnehetke polnud iial olnudki. Ja kui vahel olid arvanud olevat, siis oli tulnud selle eest maksta, ja kõrgeimate protsentidega. Veksliprotsendid olid selle kõrval nali. Noh, ja nüüd? Kas tänaseks päevaks ei piisanud, et praost hulluks läks? Muidugi mitte, kus sa sellega!

«Ma ei lähe enne aega kuhugi,» mõtles ta. «Naised mind ei kamanda. Klaarigu ise, kuidas saavad. Kelleks nad mind peavad, et alati mina. Helistatakse aga siia, segatakse, sunnitakse takka.» Sügisel ja talvel oli tema meel tihti murelik olnud, aga seegi, et ta vallavolikogusse ei kõlvanud, kriipis alles nüüd õieti hinge. Tal on maja, on maja, korrutati ühtejärge. Aga missugused üürnikud? Kas nad maksid korralikult üüri? Ainult virisesid, et värv pudeneb ja uksed käivad valele poole lahti. Võiks sedagi ütlema minna, mõtles ta, et nad olid ära minnes kraanid lahti jätnud ja vesi oli üle pesupali voolanud, põrand ja laetäidis olid märgunud ja alumisel, Julinile kuuluval korrusel olid lakke plekid tekkinud. Kuid ta ei viitsinud. Vaevalt ta nüüd pärast seda paukude pauku üldse enam midagi teha viitsib. On lihtsalt natuke aega siin. Koju, kus niisiis jälle on kõik segi, jõuab alati minna.

Kui teel päris vaikseks jäi nagu ikka sel kellaajal, millal inimesed juba kodudes süüa matsutasid, tõusis ka tema viimaks ja läks. Ta sulges tagaukse ja kustutas klaasubrikus valguse, koperdas läbi pimeda poe välisukse juurde ja pani selle lukku. Ta sikutas taba, et katsuda, kas see ikka on kinni. Väljagi kostis, et telefon helises jälle. Nüüd oli ta juba nii tuimaks tehtud, et peaaegu naeris. Isegi kassa oli lugemata jäänud.

Kodu poole astudes ei vaadanud ta mujal kõrvale kui juuksuriäri juures. Need kenad ja osavad tütarlapsed hõõrusid ikka veel vahtu ja lõksutasid kääre. Praegugi istus seal üks tundmatuks pintseldatud mees ja hoidis peegli ees lõuga õieli. Vanem naistest teritas rihma peal nuga ja tõstis niimoodi käsi, nagu oleksid need juba pisut väsinud. See inimene maksis õigel ajal üüri. Säärasest asjast õpid lugu pidama.

Ja Hänninen astus, muudkui astus, pöördus rannateele, tonksas minnes hobusekapjade küljest pudenenud jääklompe ja vaatles taevatähti. Kui oleks võimalik olnud kas või kohalikku meeskoori minna, oleks ta sinna lausa jooksujalu läinud. Ta oli tihti imestanud, kuidas suured mehed pangadirektorini välja viitsisid seal köstri helihargi järgi, kael õieli, laulda. Nüüd oli ta siis sedagi õppinud mõistma: nad ei tahtnud koju minna. Kuid temal vaesel polnud isegi lauluhäält.

II

«Ja nüid tuleb siis kaupmees alles kodu!»

Muidugi, see oli teenija, kes lõi seal lärmi, seisis keset kööki ja karjus esikusse.

«No nüüd jah,» turtsus Hänninen ja läks joonelt tuppa. Seal polnud kedagi, taldrikuidki polnud laual. Saaliuks oli kinni. Pahaendeliselt, mõtles Hänninen. Niisiis tuli kööki minna, seal oli vähemalt elus hing, olgu või ainult teenija.

«Kus proua on?»

«Istub saalis selle inimese man, vai mis peletis ta oo. Hirmus, kole päev. Hommikul ei tea millaski, kudas õhtasse jõuab. Kui sii taksiauto siia käänas, siis me prouaga läksime vaatama, et no kes sii säält nõnna uhkesti tuleb. Ja siis ronib üks va paks mutt välja, endal nii õnnis nägu pääs, et hoia ja keela! Proua hakkas peris jumalat appi paluma. Aga sii oli alles algus. Sihuke suur ja vägev jumalalinnuke kohe!»

«Räägi nii, et inimene aru saab!» Kuid Hänninen oli juba nii maas madalas, et istus sinnasamasse köögilaua taha ja hakkas lusikaga toosis suhkrut segama. Puistas seda lusikast korralikesse kuhjadesse, tasandas, puistas uuesti, ja Mari rääkis kogu aeg.

Nii-nii. Sofi oli kojamehekohalt ära tulnud või pigemini sealt lahti lastud, seda oli Hänninen osanud juba aimata ja arvata. Ja kuna need siis muidugi ei võinud vanainimest kooli juures pidada ja põetada ja millegipärast vaestemajja ka ei saanud, oli Sofi, niikuinii juba veerema lükatud, ta raudteejaama ja rongi peale toimetanud ja siia toonud. Inimene, kes polnud vist rongi enne näinudki, saati sellele piletit ostnud. Sofi oli siis ikka parandamatult haige, usuhaige, sinna polnud enam midagi parata. Hakata nüüd halvatud inimest läbi kogu Soome vedama, ime, et see tee peal ära ei surnud!

«Minge teda nüid vaatama.»

«Kohe, kohe. Kus see,» — Hänninen köhis ja köhatas — «mu õde nüüd on?»

«Sii pani juba minema. Egas need jumalalinnud paigal püsi. Sii oligi nõnna piripara armu ja hukkamõistu täis, et ma pelgasin, kui läheb äkiste lõhki ja ajab kõik ilusad toad paska täis! Aga vaniljesousti ma sellele vanale küüratsile ei tee! Mina teda passima ei hakka, ütlen selle nüid kaupmehehärrale kah ää. Ja põlnd sel jumalalinnul ka muud, kui et sai sellest passimisest villand, hakkas siis või usklikuks ja Jeesukse pruudiks, et saaks mööda ilma ringi ajama ja pakku.»

«No aga kuidas selle . . . ratastooliga sai? Muidu ta ju . . .»

«Jajah, sii kaupmehe väi tõi selle halvatuga tükkis jaamast ää. Ja kui ta seda kõiksugu knihveldega riistapuud kõikse viimaks trepist üles tassis, siis ma mõelsin, et no nüid oo ots. Mul ja proual. Sii härra õde vai sõsar oli siis veel siin ja ma küsisin, et kudamoodu me peame teda hoidma, et ta siinsamas kätte ää ei sureks. Ja sii ütles siis nõnna peenelt, et ma ei mõista kohe järgi öeldagi. Sii ütles, et ta oo tema eest palvetand, et tema ema ei suregi, sii kistakse ää. Olete te niisukest asja kuuld? Issand Jumal, nii et sii ei suregi nigu harilik inime! Ja et ta palvetab tema eest vendade ja õdede seltsis iga õhta ja hommiku. Ei ta härrat mõeld, tal oo nüid uued sugulased, kusiined ja puha. Ja niisuke ääseletatud nägu oli teisel kõikse aeg ees, ütles, et Püha Vaim olla nõnnaviisi käskind. Ega ma kõike uskund. Oijee, misuke päev! Kõiksepäält ütleb praosk kirikust lahti ja siis oo tuba hullusi täis! Ja nii hää, kui meil prouaga aina oo olnd.»

Hänninen köhatas, jättis suhkru rahule ja laskis käed põlvedele. Elu võttis nüüd küll koleda pöörde, nii kallis ja hea kui ema oligi olnud. Parajas kauguses. Sai vist peaaegu viisteist aastat, kui ta oli teda viimati vaatamas käinud. Ja mõned jõulud olid vist pühadekaarditagi mööda läinud. Aga mille maha jätad, selle eest leiad. Ta oli arvanud, et selle kõnekäänuga vihjatakse kokkuhoiule. Nüüd pöördus see sedapidi. Ta oli ema päriselt maha jätnud, pikaks ajaks peaaegu unustanud. Aga eest leidis ta tema kummatigi. Kõik, kogu elu muutub jälle.

«Siin sii tubasi mööda ringi laskis, kui oli ema kõiksepäält ratastooli saand. Ja siis ma teda sõimasin, mõelsin, et kus nüid proua, hää inime, seda. Võtsin kohe peris vuhtigi, seisin siin pliita kõrval ja küürutasin ja kargasin püsti. Ja öelsin talle jüstament, mis ma mõelsin. Aga sii, sii inime! Ta nägu hakkas veel rohkem särama, põsed hiilgasid nigu läikima hõõrutud plekkpannid. Ja ta läks ja vehkis ja hüüdis prouale,

käed õieli, et nüid oo Mari ka päästet! Mari oo päästet, kiidetud olgu Issand Jeesus, Marile oo Püha Vaim pääle tulnd! Mulle, sa mõtle, mulle! Ja ma öelsin ainult, misuke inime ta mu meelest oli. Ja oo. Sii härra õde ikke. Va latatara, kommeljant, untsantsakas, oma meelest teab mis ilmatark! Kas need oo miskid Püha Vaimu sõnad? Ja proua pelgas juba, et äkiste ma olengi ärkand, kohe peris! Või veel, ei hakka mina ilmapealgi sedasi ringi ajama ega pääst segaseks minema. Kas kaupmehehärra ei saaks talle aru pähe panna?»

«Kellele? Sofile või? Mu õele?»

«Kellele siis veel? Siin põle ju teisi hullusi olnd.»

«Kui saaks esmalt selle vanainimesega korda . . .» Hänninen oli nii väsinud, et uskus toolilt maha kukkuvat. «Kas õde talle riideid tõi? Küllap tõi, mis ette sattus.»

Hänninen oli omadega päris segi, kui hakkas sääraste kõikvõimalike naiste asjade peale mõtlema. Oli muidugi olemas Salme, see oli tema valdkond, kuid Hänninen ei suutnud ikka veel saali ema vaatama minna, ja Salme istus seal. Ta pidi pisut harjuma. Sest see asi ka veel, et vanainimest tuli loomulikult saalis pidada, mis oli juba mitu aastat Hännise valduses olnud. Sellest saadik, kui olid need pahandused, kui Salme ei soostunud mõistma, et mehel peab kuskil väike sõbratar olema. Jajah, sellestki oli juba hulk aega möödas. Needki rõõmud olid unustatud. Täna ainult millegipärast kippusid meelde. Nii et Oskaril tuli vist magamistuppa tagasi kolida. Ta ei ohanud, ta hingas sügavalt. See oli säärane lugu.

«Jah, riideid, no muidugi, jah!» Palumata hakkas Mari Hännise jaoks kohvitassi ja suuri sepikukääre lauale panema. Päriselt süüa talle siis täna ei antagi. Ja kohvigi pakutakse köögilaualt, nagu oleks käsil suure peo vastu valmistumine või midagi muud erakorralist.

«Me ei hakkand prouaga ennem kartongi sisse vaatama, kui sii hilpharakas oli läind. Sinna Petaaniasse vai Siionisse vai Naatsaretti, ei mina tea ega tahagi teada. Me mõelsime muidugist, et sääl oo riided. Aga vai veel, vanainime oli sedasi teele pant, et põlnd mitte särgipoega kah ühes. Oodake, ma selitan nüid kohvi ja räägin siis. Võtke aga, härra, mis siin oo. Põle siin nüid nina kirtsutada midagist. Härra enda ema ja õde oo meile selle häda kaela toond.»

«Sa oled nii võimatu teenija, et võid minu pärast ära minna.» Hänninen ei suutnud Mari peale korralikult vihastadagi. Lihtsalt ei suutnud, jõud oli otsakorral, kuigi põhjust oleks olnud.

«Ma tean küll, et alandlikkusi ülendatakse, aga must ju

põle änam. Ma võin minna millas taht. Ma võin minna poja manu. Sääl oo kõik asjad ornungis, olgu ta päälegi sohilaps. Tal oo oma vabadikukoht ja kõik nigu peab. Kelle massin sii oli, mis sügise teistegi viljad ää peksis? Ja kui sii küürats siin suskma peaks hakkama, siis ma lähen kah. Kui ainult prouast hale meel ei oleks. Tal oo nüid küll rist kaelas, väike, aga seda raskem!»

Hänninen jõi tummalt kohvi, kui Salme vaikselt kööki tuli. Hänninen vaatas teda peaaegu hirmunult. Ta oli nutnud, see oli selge, kuid muidu nii alistunud olemisega, et tema liigutusedki olid aeglased. Ta võttis pesukausi ja sinna katlast vett ning läks jälle. Ukselt heitis ta pilgu Hännisele, kuid tema silmadest võis ainult seda välja lugeda, et ta Hännist järele ootab.

«Nii et te küsisite nende riiete kohta. Kas teate, kui me prouaga selle kartongi lahti tegime, oli sii poolest saati va koisöödusi sallisi ja kõiksugu räbalasi täis. Ja niisukesi lahkusuliste raamanduid muidugist. Mitte ühte hilpu, mida oleks võind selga panna. Aga üks paber oli sääl küll, sedamoodi kokku murt, nigu lapsed teevad, kui üksteisele kirjasi saadavad. Ma näitan seda härrale.»

Mari läks paberit tooma ja Hänninen vahtis töntsilt seina. Seal oli lepaliistudega raamitud manitsussalm. Kaks punnpaapu, marju täis pihlakaoks ja tikitud tekst, üks lõngaots ripakil: väsimata sõua, olgu tuul või maru. See oli omal kohal, täna tunduski kõik täkkesse minevat.

«Näh!» Mari pani kokkumurdmise jälgedega ruudulise paberi tema ette. «Härra oo nõnna hää ja loeb.»

Hänninen ei puudutanud lehte, kallutas ainult pead, nii et seletas Sofi tähti: «Issanda Jeesuse koguduses Püha Vaimu õnnistatud linad. Lihtsalt kasutada, kui on valu. Eriti mõjuvad valusa kurgu, reumatismuse, peavalu ja muude Vaevade puhul, millega Issand oma teenijaid katsuda võtab. Issand võtab katsuda, aga ei jäta maha!»

Hänninen lükkas paberi küünarnukiga kaugemale. Ta sulgus lõplikult. Nii oligi hea olla. Miski ei puudutanud enam õieti, isegi teenija tänitamine mitte.

«Õnnistatud kaltsud, õnnistatud räbalad. Ja nendest peab meile vissist küll olema. Küll oo nüid ühel päeval neid usuasjasi olnd! Ma ei usu änam mitte miskit, jüstament. Aga seda ma tean, et ka vana inime, haige vana inime, olgu ta kui õel taht, ja õel sii kaupmehehärra ema oo, vajab sukkasi ja särka ja undrikke. Saa teda mitte nende õnnistatud räbalate sisse käänata. Ja nõnna ruttu me sellest jumalalinnust änam

ei kuule. Sii oo nüid rõõmus, et Peig oo ta maapäälsest ristist ää pääst. Küll mujal ilmas sünnib ikke suurepäralisi inimesi! Ainult siin mitte. Aga siin oogi akuraat inimeste paik, siin oo kõikidel inimestel aru pääs.»

Ahaa, mõtles Hänninen, sedavõrd kui suutis. See käis nüüd tema pihta, kuigi teenija oli mitukümmend aastat tema leivas olnud. Seegi pidas ennast vist paremaks, sest oli siin sündinud, kusagil savisel põlluserval teab missuguses vaesuses. Hännisel polnud jõudu sellest välja teha. Ta ei teadnud sedagi, kui kaua ta oli siin juba istunud. Marilgi hakkas jaks üles ütlema või siis vähemalt keel suulakke kuivama, aga ta oligi kaua vastu pidanud. Mingit sisemist jonni neis igatahes oli, mis neid püsti hoidis. Mari oli kindlasti niisama vana kui tema vaene ema. Olgu küll, et temaski oli olnud seesmist jonni, seda ei saanud salata. Aga enam vist ei olnud, vist mitte.

Kui Salme tuli uuesti, tõi kausi tagasi ja keeras varrukad alla, pidi Hänninen minema. Salme ei öelnud nüüdki midagi, kuid Hänninen tõusis nagu koolipoiss ja läks juuksesalku kohendades tema kannul. Mari hüüdis veel köögist:

«Ega siis ükspuha mida ka või teha, kõiki koormaid oma kanda võtta!»

Salme pöördus ja ütles rohkem Hännisele näkku kui kööki:

«Küllap võib, kui peab. Kui oled selle ette säetud.»

Käsi saali ukselingil, peatus Salme jälle ja ütles mehele:

«Ära pelgama löö. Sii oo nigu väike tombakas, muud miskit. Praegalt su sohva pääl pikali.»

Salme püüdis Hännisele otsa vaadata, näha, kuidas mees seda sohvaasja võtab, aga see tegi ainult sõrmeotstega napi märgi, et lähme juba.

Hännise suust pääses hüüatus, ebamäärane häälitsus, kui ta teki all ema kogu nägi. Kuidas, kas siis luudki tõmbuvad vanadusest kokku? Teda oli kõigest tubli meetri jagu. Ta oli nõnda lamama seatud, et ainult pea ja vasak, liikumisvõimeline käsi olid nähtaval. Seda kätt Hänninen kõigepealt vaataski. Mis see oli? Nagu vastu akent põrganud ja löögist surnud linnu tiib, sõrmed justkui sinised ja hallid suled. Sõrmused, ehmatas Hänninen. Oi, need olid vist juba ammu maha libisenud, kuhugi põrandaprakku veerenud. Salme oli talle ühe suure öösärgi selga ajanud, avar riie oli ümber käsivarre voltis ja keerdus. Kestis kaua, kuni Hänninen talle näkku julges vaadata. Ta pööras pead ja vahtis palmilehti. Need olid talle tuttavad, ta oli neid möödunud aastail paljudel õhtutel enne magamajäämist üle lugenud. Siis riivas tema

pilk Salme nägu, laiu põski ja kõrget laupa, ikka veel tumedaid silmi, mis oskasid tema pilgule kohmetumata vastu vaadata.

«Mine ligemale,» ütles Salme. «Ta tunneb sind küll. Ta oo sind nõnna ootand.»

Hänninen astus sammu, siis teise. Salme tõukas talle tooli lähemale ja ta istus, surus käed kõvasti reite vahele ja pigistas jalad kokku. Ta püüdis veelgi mujale vaadata, silmitseda tuba ja kõiki neid polsterdatud mööblitükke. Akna ette oli lükatud see ratastoolikaadervärk. Kõik tema raamatud, kalmistuplaan ja teised dokumendid olid läbisegi ja kindlasti vales järjekorras kapi peale ühte hunnikusse kokku korjatud.

«Kas see on minu poeg Oskar? Kummardu lähemale, nii et ma sind näen. Oi-oi, kui vanaks sa oled jäänud!»

Hääl oli siiski peaaegu tuttav. Hänninen sundis näo vägisi naerule ja heitis talle kõõrdise, ettevaatliku pilgu. Lausa luude vahelt uurisid teda tuhmhallid silmad. Kuid ihu, mis neid luid koos hoidis, oli sinetav ja hall nagu käsigi. Lõuaalune oli täis lõtva ruskjat nahka nagu mingit kortsulist külmavõetud seent. Kõrvade pealt paistis pisut juukseid, needki olid hallid, mitte pidulikult valged, mis võinuksid olla ilusadki. Salme oli rätiku niiviisi üle tema pea laotanud, et selle nurgad ulatusid padjale. Tal oli justkui vanaaegne kolmnurkne kübar peas nagu Napoleonil pildi peal. Rätik jäi liikumatuks, kui vanainimene pead pööras.

«Kas see naine ei hoolitse su eest? Vaene Oskari, vaene Oskari! Mul oligi õige aeg tulla. Ja niisuguses kodus pead sa elama!»

«Ema ehk jätab selle jutu,» ütles Hänninen, kuuldes, et Salme valmistub lahkuma. Ta ei tahtnud jääda kahekesi emaga, kes oli nagu surm ise. «Mul on kõik hästi, ainult et ega minagi enam noor ole. Kuidas ema ennast tunneb?»

«Hea, et ma sest Sofist lahti sain.» Vanainimene tõmbas lausete vahel aina hinge. Tundus, nagu oleks ta ühtlase hingamisrütmi kaotanud ja ainult siis hinganud, kui ta kopsudele vastava käsu andis. «Ma pole temast kunagi hoolinud. Ta on isasse. Saamatu, hirmus laisk ja saamatu. Käskisin tal iga päev leiba küpsetada. Tahtsin värsket leiba. Aga tema, kus sa sellega! Läks muudkui minema ja tead, tal oli sõnnikuhais juures.»

«Tal polnud ehk aega,» ütles Hänninen, mõeldes seda tõsiselt.

«Mis kiiret tal oli. Tuleb osata korraldata. Aga ta on ju rumal.» Ja vanainimene liigutas oma tiibsõrmi, seda oli talu-

matu vaadata. «Kas tead mis?» Hääl muutus saladuslikuks, siis solvunuks, vaheldus järsku, ehkki inimene muidu oli omadega peaaegu läbi. «Ta hävitas juuretise ära! Juuretist ei tohi hävitada. See tähendab halba. Vaene Oskari, jah, sul on säärane õde. Mingu, ma olingi tast tüdinud. Ja see sinu naine. Ma kardan, et see on ka saamatu. Mu ümber ongi ainult saamatuid inimesi olnud. Muidugi mõista mitte kodus, mõisas. Ja sina ka mitte, vaene Oskari.»

«Ema peaks nüüd välja puhkama.»

«Jah,» soostus vanainimene. «Et saaksin jälle jalule. Sofi oli koguni nii häbematu, et ütles, ma olen halvatud. Ei saagi enam liikuda. Ta tahtis mul ainult silma peal hoida, et ma ei saaks inimestele rääkima minna. Aga küll ma veel kõnnin.»

«Jah,» ütles Hänninen. Mis sa siin muud mõistsid. «Kui ema nüüd kõigepealt puhkab ja hästi sööb. Söömist ei tohi unustada.»

«Jah.» Vanainimene oli une piirimail, kogu sellest autodes ja rongides rappumisest, möödakihutavaist maastikest, maailmast, mida ta mitukümmend aastat polnud näinud, kindlasti väsinud. Silmad olid juba kinni, õhuke läbipaistev nahk kattis neid nagu tasse. Kuid siis avas ta need järsku, silmavalged kollendasid, võib-olla said nad selle värvi elektrivalguselt.

«Kuule. Sellel su naisel või mis ta on, kas tal on kunsthambad?»

«On küll,» möönis Hänninen.

«Et sa ka kõige eest... Säärasele! Järsku oled pillaja? Aga kuule. Kui ma siit tõusen, ehk saan mina ka? Kuskil peaks ju ikka raha olema.»

«Jah, jah.» Hänninen juba oskas. «Kui sa nüüd kõigepealt ilusti lamad, et saaksid jälle jalule.»

«Jah. Aga küll see on suur ja inetu inimene. Jah, jah, nina püsti! Kuidas sa oled suutnud teda välja kannatada? Tema pärast sa oledki nii vanaks jäänud. Kui mina oleksin saanud su eest hoolitseda...»

Uks liikus, kui Salme läks. Ta pani selle enda järel vaikselt kinni. Ta polnud solvunud, tal polnud selleks jõudu ega tahtmistki. Puhugu nüüd ema ja poeg omavahel juttu. Ta läks magamistuppa ja hakkas sedamaid riidest lahti võtma. Kleiti üle pea tõmmates oli kummaline tunne, nagu võtnuks pool maailma seljast. Siis tuli talle meelde panna Oskari voodisse linad ja padjapüür. Kerkis tuulutamata patjade lõhna, kuid sinna polnud midagi parata. Nõnda siis läks. Oskari ja tema hakkasid jälle seltsis magama ja tõusma nagu abielu-

paar kunagi. Nüüd poleks sellest enam hoolinudki. Aga eks see olnud teiste muudatuste kõrval pisiasi.

Ta läks voodisse ja püüdis mõelda kõigele muule peale homse päeva ja kuidas sellega toime tulla. Ta meenutas natuke praosti, kuid mitte enam väga kaasatundvalt. Eks võinud ju mees teha, mida süda soovis, suurigi asju mõttes kanda. Tema siin pidi ainult pead murdma, kuidas edaspidi toime tulla. Ta oli muidugi «Naiste Häält» lugenud. Seal kästi olla iseseisev. Aga kuidas sa oled, kui kohe homme tuleb hakata nuputama riideid ühele vanamutile, kellest iial pole mingit rõõmu ega tuge olnud. Ja teda tõstma ja igalt poolt pesema ja tainast kerkima panema ja teab missuguseid sööke tegema. Vaatama, et ei saaks paks ega liiga vedel, kõva ega pehme. Ja ikka poleks miski küllalt hea. Aga on ju Oskari, kellele vanainimene võib kaevata. Ja küllap kaebab ka.

Ta ajas end küünarnuki najale, kui Oskari tuli. Nähes mehe näost, et see suud lahti ei tee, laskus ta kohe tagasi. Oligi parem, selle asja juures polnud rääkimisest abi. Kui Oskari sahtli kallal kohmitses, küsis Salme siiski, mida ta otsib, mis tal puudub.

«Puuvilla, puuvilla.»

Salme juhatas, kust leida.

«Misjaoks?» küsis ta siis, kui mees istus, selg tema poole, voodiserval ja kiskus vatitordi küljest väikesi tupse.

«Panen topid kõrva, et ei kuuleks.»

«Mida ei kuuleks?» küsis Salme viiv hiljem, kui Oskari juba tekki kergitas ja voodisse kobis, raskelt pikali räntsatas ja käed rinnale pani.

«Mis?» hõikas mees ja Salme ümatas. Sel olid ju topid kõrvas, mis seal enam rääkida. Mehed olid ikka naistest targemad küll. Vähemalt nupukamad, kui küsimuses oli oma mugavus. Üsna varsti hakkas Oskari norskama, nagu oleks rege mööda kuusekoorehunnikut edasi-tagasi tõuganud ja tirinud.

Läbi süveneva norskamise kuulis Salme enda meelest järsku nõrka nuttu, nagu lapse virinat siin majas kaua aega tagasi. Nagu luupainajast vaevatu kimedat nuutsumist. Ta oli isegi peaaegu unehõlmas, ajas ajad ja asjad sassi, mõtles, kas see on ehk jälle Anja. Anja nägi kergesti und ja vähkres siis voodis, kuni läksid teda rahustama, äratasid ta üles ja istusid pisut aega ta kõrval. Siis ärkas Salme täiesti ja tõusis. See oli ju vanainimene. Tuli teda vaatama minna.

Ta süütas hämaras väikese lambi, et valgus vanainimest ei pimestaks ega ärataks, kui ta ainult unes nutab.

Aga see oli täiesti ärkvel ning pühkis linanurgaga märga ja veidi nagu tursunudki nägu. Salme ei mõistnud midagi öelda, ainult seisis seal öösärgi väel, kogukas, paljad suured jalad harkis. Toas oli mingi uus, terav hõng.

«Oleks vähemalt oma taskurättki,» ütles vanainimene ja nuttis aina kibedamalt. Salme ei mõistnud selle peale midagi öelda, mõtles ainult, kus see Sofi võiks roita, ja jumalasõnalaule rõkata, seisis, kuni nutt tasapisi vaibus, ja läks siis tagasi mehe juurde, kes norskas, vatitopid kõrvas.

Nii see on, mõtles ta, kui oli viimaks jälle oma voodis, et noorena ei taipa mitte mõhkugi. Mõtled ainult, et elu on rikas, külluslik ja mitmekesine. Oijah, vähe on neid roogi, mida inimesele siis pakutakse! Aga mida vanemaks saad, seda ohtramalt kõike on. Jah, lõpuks on niisugune pidu püsti, et hoia. Noorest peast arvad kõike teadvat ja oskavat. Ja kui kõike on vähe, ongi lihtne teada ja osata. Alles vanemas eas on pakutavat nii palju, et hea kui suudad astjaile pilku heita ja igaühest vähemalt maitstagi.

12

Toas oli suurest rääkimisest jäänud värinat, peaaegu nagu silmanähtavaid ebemeid. Inkeri pikutas riiete väel voodis, seelik siidsukaga kaetud põlvest kõvasti kõrgemal. «Barbara von Tisenhusen», mida ta oli ennist pärast poja magamasaamist veidi lugenud, oli lapiti põrandal. Ta hoidis silmi kinni, kuid jälgis kogu aeg Mattit.

Mees pani end soojalt riidesse, ajas kampsuneid lisaks selga ja otsis sahtlist paksemaid sokke. Nad olid nägelnud, või Inkeril oli lihtsalt kõige kohta ütlemist olnud. Rohkem kui midagi muud oleks ta tahtnud, et Matti jäänuks õhtul koju, niisugusel õhtul, kus ei juhtunud olema külalisigi.

Matti oli talle meelde tuletanud, kuidas praeguse majanduslikult küllalt kindla seisundini oli jõutud. Jah, ta oli muinasjutulist riideäri ajanud — tema silmad lõid ikka veel särama, kui ta meenutas uskumatut reisi Vaasast Helsingisse — ja siis oli ta ostnud ja müünud Terijoe-suvilaid. Aga kõik see oli alles algus. Nüüd, kus ta oli siia elama asunud — ta ei unustanud iial meenutamast, et Inkeri nõudmisel —, tuli tal edasi tegutseda. Ühele kohale ei kõlvanud istuma jääda. Muidugi oli ta mäelt maatüki ostnud, kuid see tehing oli ainult sissejuhatus, viide tulevikku, mis kindlasti koidab, sest maa majanduslik olukord näis kogu aeg paranevat. Töölisedki püsisid vagusi, vähemalt ei räusanud valjusti, sestsaadik kui vabrikuis üha sagedamini mõni väike kaitseliidumundris lontrus ringi kõndis. Aga mägi ei toonud niisiis veel aastaid midagi sisse. Autoäri ja omnibuss ja veoauto ei andnud küll otse kahjumit, kuid nende pealt ei teeninud ka kuigi palju. Niisugust raha, mida lugupeetud proua Inkeri imekähku kulutama oli harjunud, nendega kokku ei aetud. Pealegi, kuna raha sai praegu muul kombel ja kergesti ilma investeerimata, tuli seda võtta. Kui ei võtnud Matti, võttis keegi teine.

«Aga papa on ometi toime tulnud ja midagi kogudagi suutnud,» ütles Inkeri ja vaatas, kuidas Matti kuuetaskuid tühjendades kraami öökapile ladus. Pabereid, reklaame, nende peale väikese revolvri.

«Seda ei maksa sul puutuda,» ütles Matti, jätkates püstijalu kingapaelte sidumist. «Su isa aeg on möödas. Ta on uue maailma jaoks aeglane ja tõsine ja vana. Praegu tuleb olla vilgas ja paindlik kui rebane. Ta on kiriku eestseisja ja ma arvan, et see on tema elu tipp. See ja loomulikult poepidamine. Aga mis seegi on? Ei saa endale enam abilistki võetud. See mõni pood, kus päise päeva ajal ripub uksel silt: olen söömas. Noh, maja sai ta suure vaeva ja hammastekiristamisega valmis. Mina,» — ta ajas ennast sirgu ja tegi mõned sammud, et proovida, kuidas paksude sokkidega käimine on — «nagu jõuan, ostan maad ja metsa juurde ja ime küll, kui ma ei pane autoäri tulu tooma. Aga seni! Issand hoia, kui neil tuleb pähe keeluseadus tühistada, siis ma ei tea, mis must saab.»

«Ükskord sa lubasid, et ei sega ennast neisse asjadesse.» Inkeri oli endiselt morn.

«See oli siis. Kes võis arvata, et sellest säärane rahaallikas saab. Ja sinulgi on olnud hea elu, rahast pole sa puudust tundnud ja rõõmsalt oled sa seda hakkama ka pannud. Ära räägi ühti oma isast, su isal on kokkuhoidlik naine. Nonoh, jäta juba. Ja kuule, mul on ju tuttav kohtunik, küll see hädast välja aitab, kui ma kinni peaksin kukkuma. Mõni väike trahv, õige mul asi.»

«Aga su nimi läheb, mõtle sellele.»

«Häh. Salaviinamüümine juba nime ei riku, pane see kõrva taha. Eks kuula, mis inimesed räägivad. Lugu on nii, et suurimate piiritusekuningate ees kergitab viimane kui mees mütsi. Mina olen sellest muidugi kaugel. Paar abimeest mul on, aga mis see siis ära ei ole? Peaks olema kümmekond, kõigil elukindlustused ja puha. Muide, oleks parem, kui oleksime kurttummad, siis oleks sihukestel riidudel tule kustutamisega jalamaid lõpp.»

Inkeri pidi tahes-tahtmata naerma. Kuid miski näris ikka. Ta silmitses meest tähelepanelikult. Selles polnud mõne aastaga midagi muutunud. Või siis oli tema nutikus endisest jahedam, arvestavam. Või kust Inkeri teadis, missugune mees enne oli olnud. Mingi trots oli Inkeri lihtsalt Mattit ootama ja tahtma pannud. Isa vastupanu oli seda trotsi ülal hoidnud ja toitnud. Või kes sedagi teadis. Abieluaeg oli igatahes tore olnud, seda ei pruukinud kahetseda. Inkeri oli saanud, mida

oli tahtnud, välja arvatud mõni isekeskine õhtu. Aga edaspidi tuleb neidki, kui ööd valgemaks lähevad ja Matti rohkem kodumail püsib. Nii oli ta vähemalt lubanud.

Näris, kuid alati oli ju mingi asi hingel. Vist ainult õige noored ja õige rumalad inimesed said päevast päeva juhmis õnneuimas olla.

Matti sekeldas veel kapi juures. Inkeri pöördus kõhuli. Kleit läheb kortsu, aga küll selle siledaks ka saab. Matti oskab inimesi kuidagi üksteise vastu üles keerata, mõtles ta. Ta ei osanud seletada, kuidas, aga nii see oli. Ja kunagi peoöödel oli ta enda meelest tähele pannud, kuidas Matti võis meelitada, laimata, vihjata, koguni ähvardada, nii et ta ise jäi nagu kõrvalseisjaks, kuid pani inimesed siiski oma pilli järgi tantsima. Inkeril oli olnud piinlik, kuid need inimesed olid vist sedavõrd purjus või lihtsalt Matti ülevoolava jutukuse lummas, et ei adunud, kuhu mees tüürib.

«Miks sa relva ära panid?»

«Mis mul sellega praegu teha on? Vaata,» — ta tuli kuuenööpe kinni pannes Inkeri juurde — «see poiss siin on täna politsei teenistuses. Naera nüüd.»

«Mis? Mis sa räägid? Kas annad kellegi, mõne kaaslase välja?»

«Muidugi mitte.» Matti hääl oli kindel ja aus. «Politseinikud ei saanud taksot ja helistasid siis mulle. Nad on millestki lõhna ninna saanud, aga mul pole aimu, millest. Kõik need, keda mina tunnen, on täna öösel kaugel Hämes. Nojah, mis mul siis viga oli lubada. Nii et ma lähen ühele politseinikule kutsariks. Kas sa mõistad, proua Inkeri, et mu asjad on tipp-topp? Ma olen nii usaldusväärne mees, et politseigi kasutab minu abi.»

«Nii et sa vead kord piiritust, kord politseinikku, kes piiritusevedajaid taga ajab?»

«Õige. Ja kohtunik seal majas hoiab oma õnnistavat kätt mu pea kohal, kui ainult ise ehtsa kraami, selle korraliku konjaki õigel ajal kätte saab. Aga mis nüüd seda, ma olen kõigest üks hädine autokaupmehehakatis, tõmban sepikojas lõõtsa, muud midagi. Küsi või Heikkiselt, kuidas ma pingutan.»

Inkeri ei osanud selle peale midagi öelda. Ta pidi möönma, et igatahes unega mehel suuremat tegu polnud. Ta mõtles, et võiks nüüd vähemalt ise magada, nii hästi kui papiljottidega saab.

«Ja täna öösel... Sa mäletad neid rukkeid, neid, mis ma

olen Tuomise Esko käest ostnud? Noh, viimastes kottides oli liiv.»

«Liiv?» Inkeri tõusis istuli ja tema hämmastunud näol peegeldus uskumatus, tahtmine vastu vaielda. «Kas ta on hull?»

«Jah, sulaselge liiv. Kujuta ette! Mina lähen nende kottidega uude ühiskauplusse, mõtlesin, et vaja nendega suhteid hoida, ma vean neile ju jaamast kaupagi. See tähendab ka palju, iga otsa pärast käib võistlus... Noh, ma lähen heas usus neid rukkeid müüma ja muidugi mõista tehakse kotid lahti ja seal ma siis seisan! See polnud mingi meeltülendav hetk. Võttis aega, kuni leidsin paraja sõna. Kuidas ma seda juba siis ei taibanud, kui Heikkinen töökojas imestas, miks need kotid ometi nii rasked on! Jah, liiv, nagu mul seda endal mäel küllalt poleks! Tühjendasime kotid lihtsalt teele, seal olid augud õnneks valmis. Need said pisut täidet. Ja inimesed suutäie naerda. Noh, ise ma naersin kõige rohkem, aga kerge see polnud. Nii et kui täna öösel sinnapoole asja on, lähen käin politseinikuga seal pisut juttu ajamas. Hirmutan teda, nii et ta lööb kõhust lahti.»

«Kas kavatsed ta kohtusse anda? See on hirmus.»

«Pole mul aega mööda kohtuid joosta. Eks vaatame. Et niisuguseid asju ka ette tuleb! Ei seda oleks uskunud, niisugune rumalavõitu tukunui ja isa tuhvlialune. Neil pole talus perenaistki, isegi vanaperenaist mitte. Aga näed, proovib petta. Tehku mis tahes, aga säärane tüssamine! Ma ei paneks piiritusele ilma peal tilka vett sekka. Aga see hull toob terve koorma liivakotte rukki pähe. Ja kavatseb ise seal talus edasi elada, nagu poleks midagi. Ei-ei, lollil ei tasu tüssamist proovidagi. Vähemalt siis mitte, kui tahad paigal püsida. Vanderselliga on teine lugu.»

Oi taevane aeg, imestas Inkeri ikka veel, kui Matti oli juba läinud ja automüringi pimedasse õhtusse vaibunud. Kuid üks Matti kunste oligi ära minnes alati midagi jutustada, et Inkeril oleks, millele mõelda. Nendes lugudes oli üldiselt üle poole tõtt.

Inkeri tõusis ja käis kõrvaltoas vaatamas, kas poeg magab ilusasti, tekk peal. Magas küll, nohises seal, käed padjal ja peod valla, täpipealt nagu isa koopia. Jäi ta kord magama, tegi ta seda niisama energiliselt ja põhjalikult, nagu oli päev otsa ringi möllanud. Inkeri haigutas pärani sui, tõmbus tagurpidi tagasi ja sulges ukse. Ta hakkas pikemata riidest lahti võtma, nägu juba päris unine ja meeled suikvel. Kuid ta pidi veel nii palju pingutama, et peegli ette minna ja kulmud kreemiga maha pühkida. Seejärel topsutas ta näole ja kaelale

rammetult kreemi. Ta ei julgenud ühtki õhtut vahele jätta, sest purgilt võis lugeda, et võie hoidis ainult korrapäraselt tarvitatuna naha sileda. Siis veel paberirullid juustesse, ja ta vaarus, vankus voodisse. Keha tundus nii raske, et ta uskus end läbi madratsi põrandale vajuvat.

Matti kiikas autot juhtides aeg-ajalt kõrval istuva politseiniku poole. See oli uus, seda polnud eales kohanudki. Ja sõnakehv. Ei avanud lobajutu peale suudki. Sestap Matti siis muudkui sõitis mööda teed, mida kohati oli püütud väikeste hobusahkadega lahti ajada, kohati ei. Rattail laksusid ketid, neist oli kurvideski kõvasti abi. Matti polnud kuigi ettevaatlik, laskis minna, nagu läks. Teeperved olid talvel kindlad, kui juhtusid kõrvale sõitma, supsatasid ainult hange. Kui pärast tasakesi teele tagurdasid, polnud mõtet vaatamagi minna, kas olid viga saanud. «See on vist päris tumm,» oletas Matti ja hakkas vaikselt laulma, et mitte rooli taha magama jääda. «Asjata Väinämö kandlelt vist viis kostis võluv ja kõlav.» Politseinik põrnitses otse enda ette. «Ja Maikki mul terve südame kinkis, mina vaid prantssaia pooliku.» Ei, politseinik ei paistnud sellestki hoolivat. Matti teadis juba kaubareisija-päevilt, et on inimesi, kellega kuidagi kontakti ei saa, ükskõik kuidas sa ka proovid. Kõnni nende ette kas või kätel, ikka on neil sama morn, eemaletõmbuv nägu peas. Noh, neist õpib mitte välja tegema, eks see ole neile endile kõige kurvem.

See hea külg sel sõidul oli, et suund paistis õige olevat. Tunni aja pärast möödusid nad juba sellest taluderühmast, kus praegu kindlasti magas või mõtles uusi kelmustükke välja ka Tuomise Esko. Paar-kolm keskmist talu oma lakkade ja lautadega. Aitu oli palju, kõik keset lumehangi kössakil nagu hauduvad linnud. Seltsimaja juures käskis politseinik peatuda ja auto tagurpidi väravast õue ajada. Seal oli vist mingi pidu olnud, sest lausa umbhange ei tarvitsenud sõita. Matti meelest jäi auto liiga nähtavale, aga ta ei viitsinud seda ütelda.

«Kas katan mootori kinni?» küsis ta, kuid mees raputas pead. Tema nägu vormimütsi all oli kõhn, aga lodevil põskedega. Matti kustutas laternad, kuid jättis mootori käima. Ta kuulatas selle häält. Eile oli kostnud klõbinat, aga see oli tulnud ainult tahmunud klapivardast. Praegu töötas mootor jälle ilusasti. Bensiini muidugi kulus, kui pidid asjatult käia laskma.

Pimedus tihenes, ja seda siin oodati. Õnneks hakkas pakane järele andma. Seda oli näha silmaga vaevu eristatavaist kuuseokstest, mis näisid nagu vabanevat, kuid ei suutnud veel lund pealt varistada. «Oi Põhjala pikk talveöö,» mõtles Matti, kui ta kord pidi vahetpidamata millelegi mõtlema. «Oled hell ja armuline. Hoiad ja varjad meid.» Ja neid, lisas ta mõttes. Aga nad polnud üle paarikümne minuti oodanud, kui ülesmäge tuli uuepoolne «Buick», kihutas neist mööda ja politseinik käskis järgneda. Küllap neil nüüd ükskord ometi oli midagi teada. Matti nägi oma auto valguses numbrimärki: U 4462. Ta ei tundnud seda. Niisiis hakkas ta kihutama. Vahemaa kasvas algul, siis suutis ta seda pisut, õige pisut vähendada. Matti andis gaasi, vajutas pedaali põhja, vahemaa lühenes ehk veel natuke. Politseiniku nägu hakkas elavnema, ta küünitas pead ettepoole. Ei maksaks, mõtles Matti. Kui peaks järsku pidurdama, oleks pea silmapilk läbi klaasi. Kuid see ei puutunud temasse, õigupoolest ei puutunud temasse miski peale selle, et ta siin politseinikku sõidutas ja õnneks tundmatut autot taga ajas. Eks nad jätnud siis oma nina võõrale turule toppimata. Piirid ja valdused pidanuksid ometi selged olema.

«Ei tule sest tühjagi,» mõtles Matti. Ees kihutav auto hoidis edumaad, kadus aeg-ajalt isegi silmist, kuigi temal olid enda teada esmaklassilised laternad. Kuni hakkas korraga nähtav püsima — must kast, tagatulede punane vilk, vahel välgatav klaas. Seal streikis vist miski, kui kurvist välja jõuti, oli see ainult kümmekond meetrit ees. Matti meelest liiga vara ja asjatult kiirustades hakkas autoaknaist kanistreid kahele poole teed lendama. Politseinik tõmbas juba relvagi välja, aga et ta pidi ühtlasi jälgima, kuhu kanistrid kukkusid, polnud tal muuks enam mahti. Külgakna väntas ta küll alla ja põmmutas korra metsa, kui eeskihutav auto kaarega ümber pika roigasaia sõitis nagu suutis. Seal istuti nüüd, kaelad õieli. Kanistreid enam ei lennanud. Sellal kui politseinik teepeenraid ja lumehangi vahtis, oli Matti instinktiivselt aeglasemalt sõitnud ja vahemaa oli jälle pikenenud.

«Kas aitab?» küsis Matti, ja politseinik noogutas. Ju tal oli suur mure, kuidas kanistrid üles leida. Ja piiritusevedajate autos oli olnud palju mehi, kõik kindlasti relvastatud. «Tolle autoga juhtus midagi. Või läks lihtsalt vesi keema. Saaksime ta hõlpsasti kätte.»

Kuna politseinik ei vastanud, peatus Matti päriselt. See vist kartis, ja seal polnud midagi imestada.

«Kas pööran ringi?» Matti pidi sobiva koha otsima ja edasi-tagasi jõnksutama, kuni sai nina jälle küla poole. Ta sõitis aeglaselt, kuni jõuti kohta, kus viimased kanistrid olid lennanud. Politseinik hakkas välja ronima.

«Ma võin teiselt poolt vaadata,» oli Matti abivalmis. Politseinik sumpas juba teisel teeserval sügavas lumes. See oli asjatu vaev. Teel kõndides nägi küll sügavaid lohke, kuhu kanistrid olid kukkunud. Pimedusega harjudes seletas silm hangede värvi ja varje.

Nad korjasid kumbki oma saagi kokku, Matti kümme, politseinik kaheksa, Matti võttis ühe kaenlasse ja läks auto järele. Ta mõtles, et võiks selle ühe väga hästi tagaistme ette põrandale panna ja vana mantli varjuks peale visata. Politseinik polnud neid ju veel lugenud. Nõnda ta siis tegigi ja sõitis vaikselt sinna, kus teised kanistrid kenasti külg-külje kõrval kahes reas seisid. Kuidagi hell ja rahulik tunne tuli peale. Nõnda nende reis siis lõppes. Ja missugust vaeva oli mitmelgi mehel nendega olnud! Ometi kandsid nad need kaastundeta autosse ja sõitsid vaikselt tagasi.

«Nii et seitseteist,» ütles politseinik ja tema nägu oli nii rahulolev, kui ilmetu olek ja sünnipärane pahurus lubasid. Ja kuna ta nüüd paar sõna oli poetanud ja pisut nagu rahul oli, küsis Matti, kas ta võiks ühes talus korraks sees käia ja ühe asja ära ajada. See ei võtaks kaua. Tagaistmel kanistreis loksus ja mulksus piiritus, politseinik ei öelnud midagi. Võib-olla ta mõtles, et on siiski tublisti üle kesköö. Matti andis mõista, et küsimus on kohtuasjas või seaduserikkumises, ja siis politseinik noogutas. Matti pakkus talle suitsu, juhtides sellal ühe käega. Sii võttis ta sellegi roolilt ja tõmbas tuld. Auto lõi korraks vänderdama, kuid pöördus taas rööpaisse. Oli ebamugav tunne, kui kingadesse läinud lumi hakkas sulama. Politseinikul olid vähemalt head juhtnahka saapad, tema oli varustatud.

«Või kas sinna pääsebki,» mõtles Matti valjusti, kui pöördus konarlikule kõrvalteele, mida mööda oli vist sõnnikut põllule veetud. Reejalaste jäljed hiilgasid autolaternate valguses ja hobune oli poetanud sõnnikupabulaid keset teed ja koorem kahele poole kõrvale. Mõlemal pool teekraavis olid pajuvõrsed püsti kui kammipiid. Tee kõlbas veel kuidagi, aga õue sõita Matti ei söandanud. Sõnnikupanila taga tallatud kohal pööras ta auto ümber, jättis seisma ja lõi ukse enda järel kõvasti kinni. Politseinik jäi sinna pimedusse istuma. Ja mida ta olekski vaadanud, võib-olla akendeta, hallitanud laudaseina?

Et kuskil võib nii vaikne olla, mõtles Matti, astudes nobedasti elumaja poole. Nüüd, kus oli hakanud sadama suuri, üha pehmemat ilma ennustavaid lumeräitsakaid, pani imestama, et nende käiselekukkumist polnud kuulda. Ta heitis üheainsa pilgu hoonetele. Oli tunda piima ja hobuste lõhna. Elumajal oli ainult üks tuulekoda. Niisiis läks ta sealt kolinal sisse. Kojast jõudis ta mingisugusesse vöörusse ja kraapsas toaukse leidmiseks tikku. See on see kulunum, otsustas ta ja tõmbas selle kähku lahti, tõstis jalga, sest niisugustes kohtades olid alati kõrged künnised, ja astus sisse. Valge kass volksas ahjult alla, midagi kahises. Aga siis hakkas kostma ainult limpsimishäält, sest kass oli end kusagil mujal noolima asunud.

«Tõuske aga üles,» ütles Matti valjusti. «Tehke tuld. Ju siin keegi ikka on.»

Natukese aja pärast kuuldus sosinat, siis samme ja valge kogu läks ahju juurde, krabistas tikutopsi pihku, läks üle toa ja süütas laes rippuva õlilambi. See oli noor, pondunud näoga, särgiväel ja sasipäine teenijatüdruk, kes Mattit märgates nagu tantsusammul tagurpidi tagasi oma kahekordse voodi poole hakkas liikuma. Kardinad hõljusid, siis oli ta kadunud.

Matti silmitses tuba. Põrand oli nii kulunud, et oksakohad ulatusid tollijao välja. Jajah, mõtles ta ja tegi südame kõvaks. Nii see just oli, pehmed kohad kulusid ikka enne. Inimesestki polnud lõpuks midagi peale kõvade okste järel. Aga kui oli niisuguseid inimesi, kelles muud polnudki kui pehmed kohad? Need kulusid sootumaks, ja kähku.

«Kas Esko on kodus?» küsis ta, ja kui midagi ei kostnud, ainult kassi limpsimist, köhatas ta ja ütles kõvemini: «Tule aga välja, küllap sa seal oled.»

Ja eks hakanudki see sinder just nendesamade kardinate tagant välja pugema, kuhu tüdruk oli äsja lipsanud. Aluspükste väel, hirmunult, pea õlgade vahel. Ometi näis ta ainult Mattit nähes nagu kergemini hingavat.

«Pääasi, et isa ei kuuleks. Mõelsingi esiti, et tema . . .» Ta seisis, suured jalad keldriluugil, ja vaatas kambriust, milles oli piilumisauk või väike aken, nagu mõnel pool vanades taludes on.

Matti ei kärkinudki siis väga kõvasti, kuid rääkis seda jäisemalt. Imelik, alles läbi oma hääleköla hakkas ta eristama suure seinakella tiksumist, sest näis, et selleski majas mõõdeti aega. Kriipsust aknapiidas oleks neile keskpäeva näitamiseks ülearugi piisanud.

Mees hakkas nihelema, ei mõiganud ilmselt mõhkugi. Aga Matti arvas, et niisugused oskavad kimpu jäädes veel rumalamaid teeselda, kui nad on.

«Mina? Miks ma oleks liiva pand? Meil oo salved vilja täis. Õhta panin kotid täis ja hommiku poole ööd tõstsin rekke. Liiv, no kust kohast ma seda liiva oleks saand?»

Mattil polnud vähimatki põhjust selle kallal pead murda. Oli lihtsalt olnud liiv. Selle kohta oli tunnistajaid. Olgu kuidas on, noorperemees peaks nüüd asja ära klaarima ja raha tagasi tooma. Kõige parem oleks kohe maksta, kui raha on juhtumisi alles.

«Raha on tagakambris. Ja isa magab sääl vahepääl. Toad on ju sedasi ridamisi.»

Mehel oli tõesti raske. Nüüd toppis ta oma suurt varvast keldriluugi rõngasse, mis oli endale põrandasse suure ümmarguse augu kulutanud. Raske, aga see ei tohtinud Matti südant sulatada. Liiv oli liiv, iseenesest hea kraam, kuid mitte seal, mitte nendes kottides.

Matti läks õige ägedaks, käis avaras toas edasi-tagasi, sülitas solgipange ning rääkis siis jälle pettusest ja selle tagajärgedest.

«Ma põle ju teind,» üritas mees veel, aga sõnadest jäi põrm, kui uks läks uuesti lahti ja seal seisiski politseinik oma täies võimuhiilguses. Matti mõtles, et nüüd, just nüüd vajub mees luugist alla kartulikeldrisse.

«Mis siin lahti on?» Politseinik oli karmi näo ette mananud, ta oli kindlasti ootamisest tüdinud või mis kohusetundetuhin ta autost välja oli ajanud.

«Pole midagi,» rahustas Matti. «Tuled ja ajad siis asjad varsti joonde,» ütles ta Eskole. «Lähme pealegi.»

Ja nad väljusid teineteise kannul. Nüüd läks hõlpsamalt, sest toast langes valguskuma ja õues nägi radagi. Matti mõtles, et politseinikule ei tasu midagi rääkida. Nad ei mõista niikuinii äriasju. Ja mine tea mis päevad endal veel ees võivad seista. Tuleb võib-olla kohtuteegi jalge alla võtta, istuda ja oodata, millal sisse hõigatakse. Seda oli targem vältida. Kuigi mõnedele meeldis kohut käia.

«Kohtlane mees,» ütles ta ainult, kui nad juba autos istusid ja Matti mootorit käivitas. Lumehelbed sulasid õnneks klaasil ära, neist polnud tüli. Keset õue aga jooksis Tuomise poeg, paljajalu, ülakehagi paljas, neile järele. Nii et ta oli saanud siis suure varba keldrirõngast välja ja kusagilt ka pentsiku raevuhoo, takkajärgi, nagu nad ikka said. Sedapuhku siiski mitte järgmisel päeval, mis olnuks veelgi tavalisem.

Matti tegi akna lahti, et kuulda, mida see tulles kogu aeg korrutas.

«Ma tean, ma tean nüid küll, kes seda tegi. Ma olin juba miskit ootandki ja nüid ta tegi!»

«No hüva, hüva on, kui tead. Me läheme nüüd. Head ööd.»

Matti naeratas. Mees jäigi sõnnikupanila taha tuigerdama. Ta teadis, et kuuleb temast üsna pea. Ja muiates mõtles ta, et varsti võib siin väikeses külas paras mäll lahti minna. Mõnus huumorimeel oli neil maainimestel, või kuidas seda nimetada. Saanud naabrite salaasjadest teada, ei teinud nad teist nägugi. Kuid varem või hiljem nuputasid nad välja mingi sulitembu, mingi mitte just ilmsüütu kriuka, tegid selle salamahti teoks ja tundsid sellest lõbu. Ta mäletas lugu hõbelusikatest, mida keegi oli püüdnud pärandiloendis varjata. Ta oli naabertalu laka tagaseinast palgijupi välja saaginud ja lusikad seniks sinna peitnud, kuni üleskirjutajad olid oma töö teinud ja minema läinud. Muidugi oli teda teol nähtud, ehkki ta oli öö katte all õiendanud, ja tolle lakatalu peremees või täismehest poeg oli omakorda lusikad võtnud ja kolmanda naabri lakaseina peitnud. Nii olid need mööda küla ringi rännanud, kuni neid oli ilma ühise kokkuleppeta hakatud jälle tuldud teed tagasi toimetama. See kavalpea sai nad vist lõpuks kätte, aga seljataga oli nõnda palju naerdud, et supp nendest vist enam ei maitsenud. Kuid aeg läks, tulid uued pärandiloendid ja lusikatelegi uued peremehed.

«Seegi asi sai korda,» ütles Matti räitsakate klaasile kleepudes ja kõrvalt mööda lennates. «Aitäh, konstaabel, et te ootasite. Ja aitasite.»

Kodutee läks nagu lennates, sest tuju oli hea ja meel lahe. Ta sõitis kollase maja ette, mille nurgal oli silt «Politseijaoskond Polisstation» ja pildus kanistrid reipalt trepile. Ta polnud põrmugi väsinud, kuid ega ta neid loksuvaid, nii tuttavaid ja hästi sülle sobivaid plekkanumaid ometi sisse hakanud kandma. Ta kergitas mütsi ja läks oma üheainumaga läbi magava küla koju.

13

Oli laupäeva õhtupoolik Kaarlo talu peretoas. Peremees oli läinud kodumetsast koormatäit puid tooma ja perenaine sauna küdema panema. Lapsed, tüdruk ja poiss, mõlemad alla kümmet, olid kahekesi majas, kuid ei tundnud üksildust, sest iga toanurk elas, oli hinge sisse saanud, nagu palkmajad eriti talvel saavad, kui pooleks päevakski kütmata ei jäeta. Kuna oli leivateopäev, õhkus ahjust veel eriti sooja. Juba valmis rõngasleibadest tuli külluslikku, tarmukat, võrratut lõhna ja laual kerkis veel kümmekond peenleiba. Puhtaks kaabitud mõhe seisis uksesuus.

Tüdruk läks puudekasti kaant kergitama. Tühi vaev, kast oli nii pilgeni täis, et kaas ei läinud isegi korralikult kinni. Ta käis veetoobrit vaatamas, kuid seegi oli täis. Ta krimpsutas huuli — kas ma ei öeld! —, alistus siis ja hakkas põlletaskus kobama. Tasku oli tehtud kolmnurkne, passis kanamunade korjamiseks ja oli teravast tipust õige natuke punnis. Ta sai kätte ainult kuus padrunit. Kolm puudekasti täitmise, kolm veekandmise eest. Poiss oli olnud edukam. Ta oli saunapaja täis kandnud, ka puud sauna viinud, täitnud lehmade joogikünad ja käinud hommikul enne kooli sõnnikut rookimas. Tal oli padruneid terve kamalutäis.

Poiss läks aknast välja vaatama. Ema oli sauna juures ja korstnast ei kerkinud veel suitsugi. Tuli ei hakanud vist põlema, sest ilm oli tüüne ja õhk liikumatu.

«Tõstame,» ütles ta ja nad punnitasid pingi seltsis seina najale püsti. Kuna see kippus tagasi jõnksatama, pöörasid nad selle nii, et jalad jäid toa poole. Nüüd see seisis ja poiss läks tagatoast väikesekaliibrilist püssi tooma.

«Laseme ukselt ja keskmisse lauda,» kamandas tüdruk, kes oli aasta vanem. Poiss ei teinud teda kuulmagi, vaid läks ja joonistas pingipõhjale söega midagi ringitaolist, et oleks asisem.

Lasud kostsid ruumis uljalt ja valjult, kui nad kambriukselt kordamööda tulistasid. Koer hakkas väljas talitsematult haukuma, nagu oleks ta lootnud metsise- või tedrejahti pääseda. Mõistes, et teda ei vajatud, jäi ta vait ja läks jälle kuuti.

«Anna üks,» mangus tüdruk. «Homme saad tagasi.»

Poiss oli suuremeelne, võis olla, ta oli kindlama käega ja mees.

«Aga et sa annad,» ütles ta, kui tüdruk juba sihtis, nii et linavalges peas ainuski karv ei väratanud, poolsaapad tugevasti vastu künnist. Toru jõnksatas, jäi siis seisma ja lajatus pani aknaklaasid klirisema. Pingist lendas pilpaid, ainult natuke ja peenikesi, mis see väikesekaliibrilise kuul ikka tegi. Seinapalkide vahelt varises tihtimispuru. Poiss vaatas, plika oli kogemata kombel ringi keskele tabanud.

«Mine vaata aknast,» ütles poiss ja tüdruk kuuletus nüüd omakorda. Ta valvas seal, kuni poiss tegi viimased paugud. Viu, viu, plaksatasid kuulid üsna tema ligidal.

«Nüid tuleb,» teatas tüdruk, kuid padrunidki olid juba otsas. Poiss viis püssi tagakambrisse tagasi, ja kui perenaine tuppa jõudis, istusid lapsed ilusti kõrvuti seinaäärsel pingil ja haigutasid teineteise võidu.

«Kas ma põle öeld, et toas ei või lasta,» ütles perenaine õhku nuusutades. «Ühel hääl päeval on aknaklaasid puruks, ja siis on loril lõpp. Miks te metsa ei lähe? Noh...» Ta lõpetas tulutu jutu ja hakkas pätse leivalabidale seadma, pani need ahju ja sulges ukse. Ta nägi isegi siis perenaise moodi välja, kui sikutas pisut roidunult sukki seeliku all kõrgemale.

«Kas puid on küllalt?» küsis poiss ja perenaine vastas, et on. Teenija ja lapsed olid tal abivalmid. Tal polnud põhjust nuriseda. Ja peremees tuli metsast selge peaga koju, kuljused helisemas, rakendas hobuse ree eest lahti ja viis talli. Teenija kraamis karjakööki ja uksest voogas maast laeni auru. Perenaine pani kohvikannu sooja ja vaatas aknast niisama välja. Jumal tänatud; päevad aina pikenesid, varsti oli selgi talvel ots. Kui peremees esikus kobistas, lennutas perenaine juba tasse lauale, võttis vahepeal leivad ahjust välja ja pani viimased küpsema.

«Põngerjad, pange pink õieti, nii et istu saab,» ütles peremees poolkasukat seljast võttes. Lokkis juuksed vajusid otsmikule, kui ta istus pingile, mille pealmiselgi poolel oli näha tulistamisjälgi. Aga neist polnud lugu, neid oli seal ennegi. «Ja siis jätate mind rahule. Mul on tegemist.»

Ta oli tugeva kondiga suur kohmaka moega mees. Eriti vägevad ja võimsad olid liikmekohad. Liha oli just sedavõrd, kui luude katteks tarvis.

«Ega priisata tohi,» ütles ta, kui oli joonud viimase tassitäie. Teenija, kes tuli, seelik märg seljas, kuulis ainult neid sõnu, jäi talle otsa vahtima ja läks endale kannust kohvi kallama. Perenaine hakkas lauda kraamima ja rääkis tüdrukuga, pidas temaga nõu, nagu olnuks ta inimene, kõneles lehmast, kes pidi lüpsma tulema, ja et seda on vaja nüüd kohe, tänasest õhtust peale valvama hakata. Ja saunaahju ei tohtinud ka unustada, sinna tuli puid juurde panna. Tüdruk porises midagi, läks oma voodi juurde ja saputas sängisambast kinni hoides märjad saapad jalast. Kuna ta pidi varsti jälle lauta minema, kõndis ta sokkide väel.

«Anna ja anna,» torises peremees lastega, kes kummaltki poolt vastu tema õlga nühkisid. «Muud põlegi, kui anna aga teile padrunisi. Mul tuleb kaitseliidupadrunid ka endal uuesti laadi. Kust te olete võtt, et me üleüldse nii rikkad oleme, et te muudkui vastu seinu võite partsutada? Ornung peab olema. Ega ma ei ütle, et üldse lasta ei tohi. Tohib ja peabki, aga mitte naasama ilmaasjata.»

«Niisuke põngerjate paugutamine oo ju puha ilmaasjata,» ütles perenaine ja vaatas ja pööras pätse.

«Ei see nüid nii ka ole. Inime peab ikke mõistma püssiga ümber käia. Kes teab, millas ja kunas seda tarvis oo. No võtke siis, võtke, kui isa annab. Aga siis lähete metsa ja vaadake, et miskit õnnetust ei tule.»

Nad hakkasid kohe riideid selga ajama, ja trepiastmed mürtsusid, kui nad läksid, poisil püss seljas ja mõlemal pihud padruneid täis, jooksujalu läbi ussaia männikusse.

«Ja et sa änam kranaadiga suhkrut ei tambi. Olgu see nii hää ja käeperra kui tahes. Änam mitte. Ma lugesin seitungist, kudas ühe perenaisega oli läind. See oli aastapäevad käsikranaadiga suhkrut tampind. Aga siis hakkas ta tollesama kranaadiga supikonti katki lööma, ja siis see plahvatas. Mõlemad said surma, nii perenaine kui tüdruk. Nii et niisukese töö man peab ikke aru pääs olema. Näe, mullu suigi pilluti veel kõigi nimepäevajootude aegu kranaatisi mööda põlde. Eks ta olnd uhke küll, ega ma ei ütle, oli vissist jah, kui terve taevaalune oli mullakamakaid täis. Aga ega nende kranaatidega änam pikka pidu olegi, kaua neid ikke sedasi igas nurgas vedeleb.»

«Aga sina võid püssirohtu küll kaaluda,» punnis perenaine vastu. Ta oli oma hea granaadiga ära harjunud, paljud olid,

sest pärast sõda oli igasugu relvi ja granaat passis pealegi nii hästi naisterahva pihku.

«Ma ju pean, ma olen kohapääline ülem. Kus sa kaitseliidus ilma relvata saad. Kudas me muidu harjutame. Ja harjutada tuleb. Või see sul teadmata oo, et kõik halb, mis meiega oo juhtund ja veel juhtuda võib, oo nii või teisiti venelaste kätetöö. Vajuvad säält teispoolt piiri pääle nigu soomuda. Ja siis veel kõik need õõnestamistöö tegijad. Saavad aga venelaste käest raha, ja kui aeg käes, müüvad või terve Soome maha. Sellepärast tuleb harjutada.»

«Jaa, jaa, ma tean küll. Kaalu aga täies rahus oma püssirohtu. Ma lähen ja pikutan vähe, ma olen ju hommiku poole ööst saati leibadega jahtind. Kus see su kaal nüid ongi? Kui lapsed seda järsku ää põle rikkund.»

Perenaine läks minema ja toas jäi vaikseks. Peremees korjas kõik oma karbid ja tööriistad toalauale, tõi ka kirjakaalu ja hakkas ajalehepaberist väikesi tükke rebima. Pannud paberitüki kaalule, kallas ta sinna lusikast hoolikalt ja täpselt püssirohtu, vaatas, kuidas osuti kolmekümne kahe grammi kohale nihkus, tõstis siis paberi püssirohuga lauaotsale ja hakkas järgmist kaaluma. Tema sõrmed olid jämedad ja kohmakad, see töö nõudis suurt pingutust. Kuid ta õiendas keskendunult ja teda jälgis ainult suur kõuts, kes tõusis aegajalt ja käis aknast õue vaatamas, avas häält tegemata suu ja istus taas, nagu kassid ikka istuvad, silmad valvsalt pilkumas, vahel toa uinutavas vaikuses ka kinni vajumas. Kusagilt kaugelt kostis nõrku plaksatusi, kui lapsed märki lasksid.

Peremehel oli vähemalt kakskümmend püssirohukuhja lauaserval valmis, kui koer nõnda haukuma hakkas, nagu ta võõraste tulekul tavatses teha. Mustlased need sedapuhku siiski polnud, haugatustes polnud õiget hasarti. Väike laika täitis lihtsalt asjalikult oma kohust. Peremees ei võtnud vaevaks tõusta ja vaadata, tal polnud ju midagi lubamatut käsil, mida ükskõik kes poleks näha tohtinud. Ka perenaine püsis tagatoas.

Tal oli just järjekordse annuse kaalumine pooleli, kui uksest tavalisest pisut suurema müraga sisse tuldi. Ta noogutas, kui oli Tuomise Esko teretamise ära tundnud, aga ei pöördunud vaatama. Ta lisas veel pisut püssirohtu ja torkas siis lusika purki püsti. Kuhjakesi oli juba nii palju, et ta pidi tõusma ja uue kaugemale lauale panema. Ja alles siis, kui ta oli ringi pööranud, nägi ta otse enda ees Esko meeletuid, põlevaid silmi. Need polnud äkitselt süttinud, vaid süngemad, nagu oleks mees vähemalt ööpäeva pilkugi puhkamata endas

mingit mürgist segu haudunud, midagi, mis nüüd kobrutas ja välja kippus.

«Kas sa ei võind mulle seda andeks anda, et ma põle iga pühaba harjutustel käind? Ma põle ju saand, meie märal olid ju kaksikud varsad, talvisel ajal. Ma olen nendega mässand. Kas põle lugu, mis, et hobune toob talve ajal varsad?»

See oli ainult ette valmis mõeldud sissejuhatus, peamine viha põhjus oli alles peidus.

«Ohoh. Põle kuuldki. Aga ju siis toob, ei ma ole märal varssade tegemist ää keeland.»

«Nii et ma ei jõudnud tulla. Aga ma oleks kohe tulnd, kui märaga asjad juttis ja sõnnik ka veetud.»

«Jajah, ma saan aru küll. Mis sa sinna ikka parata võisid.»

Peremees istus endisele kohale tagasi, pakkus naabrilegi istet, näitas koha kätte, aga see seisis edasi, liigutamata jalgagi.

«Ma ju öelsin, et tulen. Aga miks sa esiti vähemalt küsida ei võind?»

«Jäta juba. Nigu sul muud muret põleks. Tolle pärast ei maksa sul endale küll päävalu teha.»

Ja peremees võttis uue paberitüki, uue lusikatäie püssirohtu. Osuti lõi kõikuma ja näitas pisut rohkem. Nüüd tuli ettevaatlikult natuke ära võtta. Ja nii oli seegi kuhi valmis. Peremees tõusis ja tõstis selle keskendunult lauale. Ta märkas oma toimingute vahel küll, et Esko hingab ikka pahinal, et miski pole veel vaibunud, ainult hoogu juurde võtnud.

«Sina panid mu kottidesse liiva,» ütles mees ja näis nüüd nii vihane, nagu säherdune isa käsualune üldse võib olla. Ta oli vist küll omajagu saamatu, et isa talle talu ei usaldanud. Või oli vanamees lihtsalt umbusklik ja põikpäine, nagu nad vahel on. Ja hirmul, et elu on otsas, kui ei saa enam kamandada ega meiereiarvetele alla kirjutada.

«Ah liiva või,» ütles Kaarlo peremees niisama jutujätkuks. «Tea nüid, kas ma oma elupäevil liiva kottidesse olen pand. Mul on sinna ikke muud olnd panna.»

«Arvad, et mul põle?»

Peremees polnud põrmugi sõnelemistujus. Niisugune näputöö oli tüütu, aga ohtlik aeg ja vastutustunne kohustasid kõigeks. Niisiis ei jõudnud ega viitsinud ta mõtelda, mida Esko õigupoolest taga ajab. Kuid ühe sähmakuga olid kõik tema hoolsalt kaalutud püssirohukuhjad põrandal, see viimanegi. Ta vaatas Eskot, selle käsi vehkis ikka veel, ta oli nii raevunud, et kavatses vist karbid ja kaalugi põrandale paisata.

«No mis see tähendab?» vihastas peremees tõsiselt, ja lugu

oligi naljast kaugel. Nägu punetas, juuksed läksid turri, käed valmistusid lööma. Ta kerkis, tõusis, hingas lõõtsutades. Tuomise Esko muidugi ehmus, ta oli äkiline, aga Kaarlo peremehe kõrval üpris kiitsakas ja pealegi ehmuma ja kartma harjunud. Siin võis ainult kärmus aidata. Ta vaatas ringi, et midagi pihku leida, sellal kui peremees puhises peaaegu tema kõrva juures, või niiviisi talle vähemalt tundus. Peremees oli küll ainult kaalu kaitsemiseks otse tema vastu pöördunud. Ja paremat leidmata haaras Esko ikka veel rahumeeli pingil istuval toakõutsil tagumistest koibadest ja virutas sellega peremehele kõigest jõust pähe. Kass vajus tõmblemata, häält kuuldavale toomata elutult rippu ja peremehe nägu tõmbus pisut heledamaks, kuid ta ei löönud mitte vaarumagi.

Asjade niisugust pööret ei mõistnud piirkonnapealik ja kahesaja hektari metsa omanik enam ülepea. Laupäevaõhtune peretuba, leivategu, saun küdemas, perenaine lõunauinakul, ja üks hull tuleb ja lööb talle kassiga pähe! Jah, teinud enne seda kõige nurjatuma tembu, mida kohusetundlikule kaitseliidupealikule pühapäeva eel saab teha. Ja mis jampsi ta veel kokku oli rääkinud?

«Seisa!» sai peremees hambaid kiristades suust. Siis hõikas ta perenaist, ja kui see tuli ja laastamistöö üle kurtma hakkas, käskis ta sel vait jääda ja laudast teenija ja sulastetoast vallasandist ätt tunnistajaks kutsuda.

«Hoia aga nüid kassil ilusasti koibadest kinni. Mitte kuhugi sa ei lähe. See põle änam miski nali. Püssirohi ka mööda põrandat laiali.»

«Lõuad!» käratas ta, kui noorem mees kavatses midagi seletama hakata. «Varsti räägid. Aga alles siis, kui tunnistajad man. See oli nüid niisuke pauk, et kõmiseb veel tükk aega takkajärgi. Maagi kõigub sekka. Ilma trahvita sa ei pääse!»

«Mina või,» sai Esko suust. «Aga isa ei anna mulle ju muu jaokski raha.»

«See oo su oma asi. Nüid suu kinni. Ahah, tulevad.»

Ilmsiks ei tulnud miski muu kui Eskost poisi noore elu kogu viletsus. Ta taipas kassi põrandale lasta, ettevaatlikult, nagu oleks seal veel midagi ette vaadata olnud, ja rääkis siis kõigile, sellele peaaegu kurdile vallavaeselegi, kui võimatu tümikas ja kooner tema isa on, ja et kuna tal on siiski natuke väljaminekuid nagu mehel ikka, siis oli ta salaja vilja müünud. Oleks tahtnud endale kas või sonimütsigi osta. Nojah, ja et viimastesse kottidesse oli üks saadananahk liiva pannud, keegi, kellele tema tegevus oli silma hakanud. Ja ta oli mõelnud, arutanud, et enda teada polnud ta kunagi kellelegi

midagi halba teinud, oli püüdnud ainult oma arusaamist mööda elada, ja et elu ainus eksimus oli olnud laskeharjutuste unarussejätmine, kuigi need olid talle põhjust andnud kodunt minema lipsata. Aga need olid alati nii tüütud. Ja siis oli talle pähe tulnud, et küllap Kaarlo peremees tahtis selle eest kätte maksta. Kuritööle järgneb alati karistus, nõnda oli teda õpetatud. Ja nende taludki olid nii lähestikku. Vahest oli Kaarlo peremees juhtunud nägema, kuidas ta seal aidas õiendas, vahest oli teda reetnud laternavalgus.

«Päh,» põrutas peremees. «See oli mõni möödamineja. Oh sind küll! Millega sa püssirohu kinni maksad? Jah, ja millega hea kassi ja selle muhu mu pääs? Mu parem kõrv oo veel praegastki lukus. Undab ainult.»

«Mis Mossega on?» kiljatas plika. Lapsed olid vahepeal tuppa tulnud, poiss kõlgutas püssi käes.

«Ta on surnd, ta on surnd!» Plika röökis juba täiest kõrist, keereldes ühtaegu kassi ja Esko ümber.

«Minge nüid ja matke ta kuhugi maha, kus sula maad oo,» ütles perenaine, ohkas, tegi rätiku sõlmest lahti ja sidus uuesti kinni, lükkas serva otsmikult tahapoole. «No on alles laubaõhta! Kas Tyyne võib nüid lüpsma minna? Kas nüid oo kõik klaar?»

«On,» ütles peremees. «Selge kui seebivesi. Küll kohtus klaaritakse, mis klaarimata jäi. Näed, siin on tunnistajad ka olemas.»

Vanaätt hoidis ikka veel kätt kõrva taga, püüdes kuulata. Tema suu oli lahti ja keel elutu nagu laast.

«Aga kui,» üritas Esko, «aga kui ma hommen ilusti harjutustele tulen ja kohe paganama hästi lasen ka?»

«Ah et jätad varsad?» Peremees püüdis tõsine olla, kuid heitis pea kuklasse ja naeris. «Tule päälegi, aga ega sa sellega trahvist ei pääse!»

Uks jäi kogu ajaks lahti, kui esimesena läks välja poiss, kass käes rippu, siis nuuksuv plika, siis teenija ja viimasena vanamees, kapukad jalas. Millegipärast, justkui oleks nüüd kogu viha, isegi pahameel liivakottide pärast lahtunud, istus Esko akna alla pingile, nagu oleks ta lihtsalt külla tulnud. Perenaine tassis põrandariided välja ja kloppis neid täna juba teist korda. Siis pühkis ta põranda puhtaks, püssirohtu läks rohkem küll pragudesse kui kühvlisse. Ta laotas põrandariided maha tagasi, neil oli jälle värskem lõhn juures. Siis läks ta leibu vaatama ja pistis kartulivormi ahju tõmbama. Kõik oli jälle nagu enne, ainult peremees ei viitsinud enam püssirohuga jännata. Eks homme lastakse sedajagu vähem.

«Isa paistab sul kõva sõnaga olevat.» Peremees hoidis kõrvast kinni ja vaatas vahetevahel, ega käsi verine pole, kuid ajas naabriga päris asjalikult juttu. «Eks ta ole vanema aja mees. Palju sul aastaid oo? Kas oled juba üle kolmekümne või? Sa peaks naise ää võtma. Siis annab vanamees vähehaaval järgi. Oled ju ainumas poeg.»

«Nojah. Aga ega mul siin elamist ole. Kõik oo nõnna vana moodi. Miskeid uuendusi ei saa teha. Küllap mul tuleb ikke ää minna. Ükstapuha kuhu. Ma olen mõelnd sedagi, et kui ostaks endale kuhugile talu. Aga kust see raha võetakse? Ja võlga ma kardan.»

«Jäta nüüd. Kuhu sa oma kodust ikke lähed. Vanamees sureb ju ükskord ää. Ta oo jo kokkugi kuivand, peris kookus kohe, ta oo jo eluaeg tööd teind ja rassind. Ei teda änam kauaks ole. Siis võtad mõne suure, tugeva talutütre ja elad nigu teisedki. Vaata ainult ette, et sa ajaviiteks mõnda sohilast valmis ei tee. Pärast pole muud kui vastuta. Vastuta ja maksa. Nendega jääd elulõpuni kimpu, tsurgivad ja susivad alailma su elu.»

Esko lõi punetama, tal hakkas palav. Siin teati vist sedagi, et ta oma teenijatüdrukuga mehkeldab. Teati kõike. Ja nüüd siis veel see õnnetus ka, oi-oi!

«Kuule, perenaine,» ütles peremees pead kallutades. «Pane kohvikann tulele. Olgu need asjad nüid kudas tahes. Aga,» — ta vaatas nooremale mehele rangelt otsa — «selle püssirohu sa maksad kinni, viimase kui kübemeni. See on kaitseliidu oma. Selle sa maksad kinni, kui ma ka kassi eest midagi ei taha ja valuraha ei nõua.»

«Jah, niipea kui jõuan. Jah.»

«No kas keegi on öeld, et sellega miski tuli taga oo?»

14

Vastupidi üldlevinud arvamusele näis mõnel juhul ilmselge olevat, et lastetus tegi abielu õnnelikuks. Loomulikult oli olemas kariderohke noorusaeg, esimesed aastad, millal kujutlesid seda ja teist ja ootasid isegi nii kahtlase väärtusega asja nagu nimepärija, olgu see nimi missugune tahes. Oli kirvendavat kadedust, kui teiste samaealiste pered suurenesid ja rahulolevad vanemad õhetavi põsi ja suuri sui oma laste hammastetulekust ja esimestest sõnadest kõnelesid. See kõik läks sügavale hinge. Aga aastate kuludes hakkasid mõistma ja nägema, kui palju vanemail neist paljutõotavatest inimesehakatistest hoolt ja muret oli. Need ei sirgunud põrmugi nii, nagu kirjutati raamatuis ja kujuteldi unelmais. Need kippusid ilma mööda laiali jooksma ja seal nii möllama, et süda oli kogu aeg kurgus, eriti siis, kui järelkasv otse silma all polnud. Ja enamasti polnud. Ning muredel ei paistnud lõppu tulevatki. Hoolekandmise nabanöör oli ja jäi, seda ei saadud mitte mingisuguste kääridega katki lõigata. Hauaääreltki pidi veel katsuma tagasi vaadata ja säherdustele vahest koguni hallipäistele järglastele nõu anda, kes talitasid nagu mõistmatud kunagi, üllatuslikult, arukatele juttudele kurdid.

Siis ei mõelnud lastetusele peaaegu üldse või mõtlesid peaaegu tänulikul meelel. Tõik, et oldi kahekesi, et miski uus ega ülepääsmatu eales ei häirinud ega hämmeldanud, tegi kindlaks ja eksimatuks. Elus polnud tülikaid liitekohti, kus õmblusmasina nõel võinuks üht ja sama auku toksida, pääsemata sellest üle. Ei, nende masin tikkis ühtlasi ja ilusaid pisteid, õmbles sirgelt ühest aastakümnest teise. Mis neist suureperelistest rääkida! Need olid nii vintsutatud, mitmekordselt pettunud, väsinud, murtud ja alistunud, et ei paistnud enam teadvatki, mis õige, mis vale. Aga kui oldi ainult kahekesi, hakkasid mõttedki ühiseid, tuttavaid ja kindlaid radu

mööda käima. Ei tarvitsenud teineteisele suurt midagi seletadagi, oldi nii üks, nagu kord õpetaja ees seistes oli kästud olla.

Loomulikult kahekordistus seal ka rumalus ja teadmatus ja eelkõige sallimatus. Aga kui seda isegi ei märganud või ei taibanud, oli nende seltsis hea olla. Sallimatus... Aga eks olnud ju sõrmed antud haaramiseks, mitte selleks, et nende vahelt aina läbi vaadata. Teadmine, et sul on õigus, — paljudelegi inimestele ajuti lubatud tunne. Kuid teadmine, et sul on alati õigus, uskuda, et see jääb nii elu lõpuni! Väheseid õnnistatakse niisuguse maapealse teekonnaga.

Koolimaja ülemise korruse uutes tubades asus niisugune õnnelik abielupaar, Asser ja Rauha Räty. Ja nende elu oli juba õhtusse jõudmas, vaevalt miski neilt seda vankumatuse auväärset positsiooni enam võis riisuda. Rädi, ütlesid ümberkaudsed, rädipesa. Aga sellest polnud abielupaaril aimugi, sest kes oleks neile seda rääkima läinud. Ja kuigi nad olid üks ja mõlemad oma õiguses kindlad, oli naine selles kraadi võrra kangemgi.

Eelmises koolis oli olnud pahandusi, sest mõned vanemad olid nende arutute korranõudmiste üle kaevanud, aga seal kandis olidki viletsad inimesed. Linnakoht, puha töölised ja tööliste lapsed, nende seas koguni kirikust lahti öelnuid, sest nüüd kehtis seadus, mis lubas igaühel oma kristlikku kogudust maha jätta ja end huntide kirja arvata. Kuidas sa niisugustesse paganatesse oskad suhtuda? Ja kuna Asser Räty oli ülestõusujärgsel klaarimisel mingil määral osaline olnud, siis näitasid need lesestunud emade poolt ülesässitatud punased pabulad ilmast ilma hambaid. Asser Räty oli neid istuma jätnud, pidigi jätma, sest nad ei õppinud, sest ei tahtnud õppida. Ja Rauha Räty oli lasknud neil nende sokivusserdusi vahetpidamata üles harutada, öeldes, et olgu inimene nii punane kui tahes, sokikanna ahendamise ta peab selgeks saama. Kinnijätmised, järeleistumised, õpetaja aia ümber heki istutamine, käimlakasti tühjendamine käisid ka asja juurde. Ja emad jooksid välkuvi silmi jälle kaebama. Nõnda olid lood. Loomulikult ei tunnistanud õpetajad, et olid liiga karmid olnud, aga kuidagi ühel ajal sai neil sellest kõigest parasjagu villand ja nad otsustasid viimaseiks pensionieelseiks aastaiks kuhugi mujale asuda, kus oleks pisut kultuursem rahvas. Ja siin oli, oli küll. Abielupaar ei mõistnud, et siin oskasid näiliselt järeleandlikud lapsedki kaugemalt tulnuisse üle ola vaatava hoolimatusega suhtuda. Ja et mujalt pärit tööliste lapsed õppisid peagi kohalike inimeste ja laste kombeid mat-

kima. Nad nägid kõrvalt, kuidas mõni perepoeg nagu näilise huviga õpetaja sõnavalingut kuulas, ja tegid ise samuti.

Nii et see vanul päevil uude paikkonda kolimine oli olnud mõistlik ettevõtmine. Kortergi oli hea, õhkkond leplik, enamik inimesi näis asjalikult ja arukalt käituvat, kooli hoolekoguga polnud pahandusi. Võis rahulikult toolis kiikuda, minevikku meenutada ja pensioniaastaidki nii sügava rahuloluga ette kavandada, et see peaaegu ära tüütas.

Sest mida see tähendab, et sul on õigus? See eeldab, et keegi teine eksib. Kui keegi ei eksi, pole ju kellelgi õiguski. Kõik ei saa ju korraga õigele poole pöörata? Ja kui üksluine oleks siis elu.

«Ma ei mõista,» ütles Rauha Räty juba sügise hakul. «Olen oodanud, et proua Julin kutsuks juba kohvile. Ta peaks ometi mõistma, et niisugune õpetajatevaheline sõprus... Ega ta järsku ei oota, et meie, vanemad ja auväärsemad inimesed, esimesena...»

«Jah, oleks hea vaadata, missugused põrandad seal teises otsas on,» arvas tema meeski. «Noh, ja üleüldse. Õpetajad peaksid muidu ka omavahel läbi käima.»

Kuid kutset ei tulnud. Aegamööda hakkas Rätyde abielupaar oma suureks jahmatuseks, aga vahest ka salajaseks rõõmuks, millest küll isegi teineteisele sõnadega märku ei antud, hoomama, et üksildane algkooliõpetajanna oma teenija, kasutütre ja haruharva sõjaväest puhkusel käiva mehega otse siin teispool seina andiski neile pahameeleks põhjust.

Sest nende maailmakäsituse kohaselt oli Anja Julinis kõik valesti. Ta oli — nagu abielupaar teenijalt peagi välja uuris — tolle põllumajandus- ja igasugu majatarbeid müüva paksu kaupmehe Hännise koolitatud tütar, ja niisugusel inimesel oli vaevalt õpetajakutseks eeldusi. Milleks siin gümaasiumilõpetanu valge müts? Siis oli ta veel abielus küla tähtsaima mehe, kooli hoolekogu liikme Julini ainukese pojaga, kes, et imed veel otsa ei saaks, oli samuti õpetaja, keda nad siin asendasidki... Seega asendasid nad siis säärast paari, kes oli võibolla ainult hoolekoguliikme Julini tõttu oma õpetajakoha saanud.

See tegi ju meele kibedaks. Kas siin oli altkäemaksu antud? Kas noored olid üldse pädevad? Rauha Räty vaatas mehele otsa ja mees vaatas vastu, raputas pead.

Lauri Julin vahest veel kõlbas, kuigi temas õpetajalt nõutavat hingetuld ei paistnud olevat. See käis neid igatahes tervitamas, oli inimese moodi, aupaklik. Kuid noor proua? Nad ei nimetanud teda iial isegi õpetajaks. Mis inimene see õieti

oli? Lastetu nagu Rauha Rätygi, kuid mitte puhtalt ja kenasti, vaid nurisünnituse tõttu. Mõtelda, juhtus see loomulikul teel või ... või ... Olgu kuidas tahes, aga kõik oli ikkagi patu palk. Siis oli ta küll, jah, isata lapse kasvatada võtnud. Sylvi oli muidugi õplik ja hästi hoolitsetud tüdruk, seda Asser Räty ei salanud, laps oli seal tema poolel kõigile teistelegi eeskujuks. Nii et kasutütar oli plusspoolel, aga kas veel midagi? Ja jälle meenus, et kohvilekutsumisest polnud juttugi olnud. Niisiis oli ta uhke, seda igatahes. Ja õpetajaks sobimatult ilus inimene, lausa vihastamapanevalt nägus, seda pidi tunnistama. Lapsed said inimestest, siis nii-öelda paremate inimestest sootuks väära pildi, kui päevast päeva tahvli juures seda kütkestavat linnukest nägid. Polnud tal siivsat juuksekrunni kuklas, prille loomulikult mitte, puudus kõva korsett, mis kogu olemusele kindlust ja tarmukust annaks. Midagi ta oma õpilastele vist ikka pähe sai, seda tuli tunnistada, sest lausa võimatud need polnud, kui nad vanematesse klassidesse jõudsid. Aga, nojah...

«Olgu,» otsustas Rauha Räty. «Elame meie vana viisi edasi. Mis muret meil.»

Nõnda jäeti Anja Julin kübeke ärritavaks küsimärgiks. Kuid vanad õpetajad olid enam-vähem kindlad, et temast saab ükskord õige korralik hüüumärk. Endeid juba oli, ja sigines juurde.

Niigi polnud hoolest ja murest puudu. Seda valmistas muu hulgas üks õpik, «Loodusteadus rahvakoolidele». Selles oli nagu tervishoiuõpetustki, aga raske oli oma silmi uskuda, kui lugesid kahesaja üheksakümne kuuendalt leheküljelt:

«Kui tahad ise alkoholi valmistada, võtad keedukolvi, paned sinna õlut, suled kolvi korgiga, millesse on torgatud poole meetri pikkune klaastoru. Kui kolbi tugevasti kuumutad, eraldub sealt värvitu aur, mis klaastoru otsa juures süütamisel põleb. Võid täita keedukolvi poolest saadik ka alkoholi sisaldava vedelikuga ja kokku panna niisuguse aparaadi nagu pildil (lk. 245), mille esimest anumat jahutad, valades sellele vett või kühveldades lund. Keedust ettevaatlikult kuumutades aurustub alkohol ja kondenseerub esimeses anumas. Vesi jääb keedukolbi.»

Säherdused õpikud! Tõsi küll, sama õppetüki lõpus öeldi, et alkohol on ohtlik mürk. Seepärast on joomiseks kõlbava alkoholi valmistamine ja müük meil nn. keeluseadusega täielikult keelatud.

Kuid seesugune hoiatuski oli kahe otsaga. Kõneldi joomiseks kõlbava alkoholi keelamisest. Kas on siis ka niisugust

alkoholi, mis kõlbab joomiseks, kuigi karskustegelased sellest inimestelé ei räägi? Egas kuldaväärt raamat ometi valetanud. Nii mõnigi puskariajaja võis seda koguni käsiraamatuna kasutada. Ja niisugust teost jagati laste vahendusel ja tasuta lugematutesse kodudesse laiali!

Rauha Räty kahmas raamatu ja läks erutatult läbi pööningu, käsi noorte õpetajate uksele koputamiseks valmis. See oli asi, millest ta tahtis rääkida, või õigemini nad mõlemad tahtsid. Kuid noor proua tuligi just välja, ülerõivad seljas, ilus ja ilmselt kuhugi ruttav. Loomulikult tegi vana õpetajanna talle küsimuse selgeks, näitas vastavat peatükkigi, lükkas prillid ninal õigesse kohta ja luges ette. Siis vaatas.

Noor proua seisis trepikäsipuust kinni hoides, äraolev, juba minekul. Ta sulges hetkeks silmad, avas need ja ütles päris kindlasti täiesti hoolimatult:

«Oi kui halb!» Ja läks trepist elegantselt, väikeste kingade kõpsudes alla.

Rauha Räty ahmis õhku ja läks oma poole peale tagasi. Mees püüdis kiikuda toolis, mis neid kõikidel abielu aastakümnetel oli saatnud, kuid tõusis sealt kohe, kui naine noore proua suhtumisest rääkis.

«Seda ma arvasin!» pahandas ta. «Mitte mingit kohusetunnet rahva saatuse pärast! Ainult minema, ära, teab kuhu!»

Kuid nüüd avanes neile täies säras nende kohus. Mitte kohe, vaid pärast paaripäevalist kaalumist kirjutasid nad koolivalitsusele ametlikul paberil hoolikalt formuleeritud kirja, kus palusid pöörata tähelepanu asjaomase raamatu asjaomasele leheküljele ja tegid ettepanekuid selle kõrvaldamiseks. Kiri läks teele ja aeg kulus. Aga kuu aja pärast oli neil võimalus avada paljude pitseritega ja paljude allkirjadega kinnitatud vastus, milles tänati ja lubati raamatu järgmises trükis asjaomane koht koguni välja jätta. Lisaks mainiti, et «Õpetajate Lehes» trükitakse üleskutse kõigile õpetajatele pühendada tundides selle kahetsusväärse koha käsitlemisele erilist tähelepanu ja hoolt.

Missugune vaimu võit! Novembrikuu hallpruunid maadligi rulluvad pilved kerkisid ja elu oli mõneks päevaks lausa lust. Ei tohtinud alistuda, tuli patu ja pahede vastu võidelda, valvel olla ja hoolt kanda, et õli ei lõpeks, ja mis peamine, tuli võita. Asser Räty pani kaua ainult kaardikeppi ja sulepead hoidnud käe koguni ümber naise rangelt jäiga piha ja naeratas talle kelmikalt, vennalikult. Nende vastastikused suhted olidki igas suhtes õelikuks ja vennalikuks muutunud. Kerge värinaga meenutas Rauha mõningaid kaugeid öid, mil-

lal lihahimu oli võitnud, ning vabastas end väärikalt ja otsustavalt naeratades mehe sõrmede haardest.

Kuid kahju küll, vaimurõõmgi vaibus. Päevad roomasid taas ridamisi mööda. Mängi, laula, lase lastel laulda, riputa kaart kaardipuule, linnupilt seinale, kirjuta tahvlile, kuula ükskordühte, sunni, tõrele, käsuta õue, helista tundi, rivista neid iseseisva Soome põikpäiseid lapsi, kes pidid asuma ükskord samale teele, mida mööda olid käinud nende aulikud isad. Ja autud. See oli tüütu, midagi polnud parata. Ja õhtul ootasid ees räpased vihikud, ühine kurtmine selle hiina keele üle, mida siin kõneldi ja mis tungis kirjandeissegi, nii et neist vahel ülepea tolku ei saanud. Ja ühine tervislik eine absoluutselt tolmutus ja igapidi puhtas köögis. See kõik oli teadagi õpetajast inimese osa ja niisugusena tähtis. Kuid inimese hing ihkas kõrgemale, pidevas argitöös loitis ülim aade eeskätt neis, kes teadsid, et neil on õigus.

Ühel õhtul, kui jõulukuu oli juba kätte jõudnud, riputas Rauha Räty pööningul pesu kuivama. Eriliselt kuulatamata kuulis ta noore proua poolelt siiski mehe häält. Abikaasa see polnud. Ei, sest see oli tulnud hoopis teistmoodi, hiilinud trepist nii vaikselt üles, et tema polnud seda üldse kuulnud. Või oli vesi pladisenud, kui ta särke ja mehe rõivaid loputas? Tühi kauss kaenlas, astus ta igatahes otse seina äärde. Ta ei eristanud siitki sõnu ja kleidile rabises saepuru, aga noor proua tundus olevat kangesti vaimustatud. Ja see rõõmus ning Rauha Räty meelest kuidagi tänulik ülistamine kestis üha. Ta pidi külmalt pööningult paratamatult lahkuma, kuid toas kustutas ta kohe tule ja jäi akna juurde valvama. Tema hea mees mõistis sedamaid, et seegi oli kohusetäitmine. Nii vahtisid nad seltsis, üks aeda, teine õue, harjutades silmi talveõhtu hämarusega, mida lumi siiski pisut valgustas. Natuke üle tunni oli kulunud, kui nad oma tasu kätte said. Kõigepealt nagises trepp, siis väljus aiapoolsest küljest mees. See pöördus, vaatas korraks üles noore proua akendesse ja läks siis kaarega maanteele, nii et tema minekut nägi teisestki aknast. Tal olid säärikud ja soni.

«Kindlasti mõne õpilase isa,» ütles Asser Räty, sest paremat mõelda käis asja juurde. Kuid vahetatud pilk, ja nad teadsid, et lugu oli sootuks teisiti. Rauha käis veel pööningul.

«Nüüd ta ümiseb,» võis ta teatada. «Ta on nüüd kohe nii rõõmus et!» Ja jälle vaatasid nad pimeduses teineteisele otsa, noogutasid ja panid tuled põlema.

Muidugi mõista ei teinud nad asjast omavahel enam juttu,

kuid hakkasid tasapisi niidijuppe otsima, neid sõlmima, ja mingi kera sellest nädalatega sai.

Kuid eks olnud elu peamiselt töö ja muidugi ka kohusetäitmine. Õpetamine, suur õpetajakutsumus, nagu seminaris kaua aega tagasi oli õpetatud. Olgu aeg kui teine ja muutunud tahes, õpetajakutsumusele ei tohtinud langeda pisimatki varju.

Noore proua märkamata oli raske teenijat kõnetada, sest tunnid olid nii ühel ajal. Aga kord nägi proua Räty teda sauna minevat, ja kuna oli parajasti käsitöötund, jättis ta oma õpilased üksi ja tõttas talle järele otsekui seepi otsima. Ja teinekord õnnestus tal temaga koos toidukraami ostma minna. Teenija rumaluke ei mõistnud tühjagi, oli nagu koguni proua poolt. Kuid niipalju sai Rauha Räty teada, et mees oli proua kaugelt sugulane, vabrikus tööl, ja issand hoia, endine punakaartlane. Pea võttis hetkeks ringi käima, kuid ainult hetkeks, ta jõudis oma ostud sama ajaga ära teha kui see noor, täiesti taipamatu tüdruk ja läks tema kannul pudupoodi, kuhu too nüüd sammud seadis. Ta tegi, nagu vaataks sämppaelu, kuni teenijatüdruk lasteflanelli ja erksinist villast lõnga ostis.

«Kas teil tehakse beebiriideid?» küsis ta südamlikult ja teenijatüdruk vastas lihtsalt, et jah.

Proua Räty talitses end, ostis paar meetrit paela, ja kui uksekell oli juba ilmatu aeg tagasi teenija lahkumist kuulutanud, läks temagi, jättes kaupluse omaniku, vaevalt lõtikõrguse vanapiiga lahtisi paelaotsi tagasi lapatseile kerima ja lapatseid karpidesse panema.

Sämppael laual, rääkis proua Räty mehele, mida oli kuulnud, kuid see ainult ähatas. Jätku nüüd, ei maksa liialdada. Egas suurest jutust, naermisest ja kudrutamisest last tule. Niisugune asi vajab vist ikka rohkem vaikust. Ja noor proua pidada ju aher olema? Nüüd solvus Rauha Räty, niisuguseid väljendeid ta ei sallinud, seda enam, et ta isegi polnud last saanud. See, et oma mees võis nõnda öelda, puudutas kummalisel kombel ikka veel . . .

«Nonoh,» vaigistas teda mees, aga kui Lauri Julin jõulude ajal neil käis, ei suutnud nad vihjamata jätta. Lapsest muidugi mitte, kuid visiitidest pidid nad küll rääkima. Ja ehkki Julin oli püüdnud vaikselt naeratada, oli tema silmis hetkevälgatuse jooksul ometi pisut tuska olnud. Ja nende pühade ajal ei juteldud ega naerdud noorpaari poolel põrmugi nii innukalt nagu siis, kui see punane külas käis.

Ja ta käis, tuli uuesti kohe jaanuari algul ja koguni kahel

õhtul järjest. Käis muidugi ka teisi külalisi. Raske astumisega naine, noore proua ema, kõige järgi otsustades lugupeetav inimene. Aga kas võis sama öelda tolle hilpharaka kohta, kes pidi noore proua õde olema? Nüüd, kus oli juba pisut valgem, nägi teda aknast tema hiilgavas sulestikus hästi. Karvad kaela ümber, karvad varrukasuudel ja pikalt palituhõlmalgi. Palit ise oli nii kitsas ja pingul, et imesta, kuidas niisugusega üldse käia sai. Ja muidugi sündsusetult lühike, pahkluud ja sääred puha näha. Aga kingad! See linnuke kepsutas lumisel teel tippida päris lahtiste kergete jalanõudega. Peas oli tal kord nii-, kord naasugune siidist või sametist pott, aga alati oli selle küljes kas pikk suletutt või suur rosett. Proua Räty käis trepil nuusutamas. Ohoo, ja mispärast veel niisugused lillelõhnad? Tal oli ju ometi juba mees? Missugune? Ärimees? Ei, rohkem ta enam teada ei tahtnud.

Ja siis oli ühel veebruari esimestest päevadest välistrepi kõrval lapsevanker või käru, käepidemel aadressilipik. «Õpetaja Anja Julin,» võis sealt lugeda. Näis, näis, mõtles Rätyde paar, ja sel õhtul läksid nad oma tervisejalutuskäigule just siis, kui noor proua hakkas tühja vankrit õuest välja lükkama, aga mitte suure tee, vaid mäeseljaku poole.

Nad pidasid parajat vahet, õnneks ei tarvitsenud ennast higiseks joosta, sest noor prouagi paistis teel viivitavat. Ja ennäe, kuskilt nurga tagant ilmuski välja toosama punane mehekolakas, kes oli nii sageli koolimajas käinud. Proua Räty kattis näo hetkeks käega kinni, nähes, kuidas mees nüüd vankri võttis ja ise lükkama hakkas. Asser Räty köhatas, ta oleks juba koju tahtnud. Aga naine käskis tal vait olla ja kiiremini kõndida. Külmetas, tee oli libe. Möödasõitev auto oleks äärepealt riivanud. Siis jäi Asser Räty tõesti järsku seisma, rohkem ta enam ilmaasjata joosta ei viitsinud. Ja seda polnud ju vajagi. Vankrit lükkav paarike läks vaestemaja õue, tõepoolest. Siiski mitte sinna hullude poolele, vaid maja teise otsa, kus pisut selgema aruga inimesi vallatoidul peeti.

«Aga nüüd tuleb küll kaebus esitada,» ütles proua Räty, kui nad olid õnnelikult tagasi oma pisikeses pesas, kus polnud mingeid probleeme. «Mina ei kannata enam välja.»

«Kaebus? Kuhu? Mida sa ei kannata?» Asser Räty oli maldamatu, sest teda oli mööda teid veetud ja vihikud olid parandamata.

«No muidugi kooli hoolekogule!»

«Või nii. Mis sest kasu on? Seal istub ju Julin. Seda ei julgekski. Teed enda ainult naeruks.»

«Noh, siis inspektorile,» ei andnud proua Räty niisama

lihtsalt alla. «Või kuule, miks mitte otse koolivalitsusele? Seal aeti ju loodusloraamatu asi ka joonde.»

«Jäta juba. Milleks? Põhjust pole ju ollagi.»

«Ah et ei ole? Kas õpetaja ei pea siis ümbruskonnale eeskujuks olema? Aga see, elab kõlvatut elu, kui mees on ära, Soome valges armees teenimas, laseb punakaartlasega ringi. Kuidas talle veel laps hoida anti, Sylvi, ma mõtlen!»

Proua oli oma sõiduvees, aga mees istus ainult vihikutevirna taga ja oli tuim, lausa solvav.

«Hoia end vaos. Ära aja jama. Pole sul siin midagi kaevata ega keelt kanda. Kui neil midagi kõlvatut mõttes oleks, ei tõstaks see mees vist jalga koolimajja. Siia, keset küla? Ja olgu mis on, vähemalt lapsevankrit nad küll teed mööda ei veeretaks. Võta mõistus pähe. Mis sul arus on?»

Nii läksid nad, kes nad olid nii üks, nagu liha ja veri võivad olla, kellel oli alati õigus, Anja pärast veel pahuksisse ja riidugi. Proua Räty läks kööki istuma ja sõrmi vahtima. Ta ei näinud neid, temas pulbitses pahameel. Mees polnud enam niisugune nagu enne. Kurb, kuidas aeg inimest pures ja pleegitas, tuimaks tegi. Väsinult tõusis ta, kui aeg jõudis, ja hakkas teelauda katma. Ainult poole kõrvaga, kuid täis jäist viha noore ilusa inimese vastu kuulatas ta, kas see juba koju ei tule. Ja arutles, kus see tänasegi õhtu võib veeta. Sest vaestemajas ta asjata aega ei viida, see pole niisugune koht.

Kui nad sõnatult teed jõid, oligi juba ustest käimist kuulda. Ja varsti kostis seda jälle, aga nüüd ei mindud välja, vaid alumisele korrusele klassiruumidesse.

«Läks mängima,» lausus proua Räty. «Muud ta ei teegi, kui mängib. Ei mõtle üldse, et häirib teisi.»

«Ei ole veel hilja,» ütles mees ja oli ikka pahandavalt sõnakehv.

«Paistab, et sa oled tema poolt. Jajah, eks ta ole kena nagu lilleke. Mis nüüd enam minust . . .»

«No kuule! Tema poolt ja kelle vastu? Ma ei taha sellest inimesest ja tema tulemistest ja minemistest enam poolt sõnagi kuulda. Vaat nii! Loe, heegelda, pese nõusid, tee mis tahad, aga pea selle inimese koha pealt suu kinni. Ma tahan rahu saada.»

«Ah sedasi!» vastas proua Räty kõrgendatud häälel ja ei öelnudki enam muud. See inimene oli nende hea, õnneliku abielu ära rikkunud. Asser oli tema peale lausa karjunud. Alumiselt korruselt kandus leplikke, ilusaid lauluviise otsivat harmooniumihäält, kuid proua Räty oli vihane ja otsustas seda ka edaspidi olla.

15

«Kas jõudsid kõik paberile panna?» küsis Kylander Vienolt, kui oli koosoleku lõppenuks kopsatanud. Teised juhatuseliikmed sirutasid jäsemeid ja haigutasid.

«Ma arvan küll,» vastas Vieno ja hakkas vihikuid kokku korjama. Küsimus oligi ainult vormiline, tavaks saanud.

«Istume veel natuke,» ütles Kylander, kuid tõusis ise siiski jalgu sirutama. «Kui kellelgi just tulist kiiret pole.»

Mida kuu edasi, seda rohkem torkas silma tema vanus, ta lonkaski rohkem kui enne ja silmades oli vahel ekslev, mitte küll järeleandlik, aga äraolev pilk. Nüüd ringi kõndides silmitses ta töölismaja einelaua palkseinu, mis olid poolest saadik paneeliga kaetud ja hallikasvalgeks värvitud. Nurga taga oli pliit, kust õhkus pisut sooja, sest sinna oli enne koosoleku algust mõni halg torgatud. Siiski oli külm, sest ruum asus maja varjupoolel, nii et varajane märtsipäike ei saanud seda päeval soojendada. Kylander seisatas ukse juures, et koosolekuteateid vaadata.

Juhatuseliikmed ajasid omavahel vaikselt juttu, tubakasuitsu keerles lae poole. Suitsetagu, mõtles Kylander, koosolek on ju lõppenud. Suits ei meeldinud talle, või õigemini võttis see tal lausa pea ringi käima. Aga võib-olla oleks pea niigi pööritanud.

Homme istub siin peotoimkond ja homme harjutab ka laulukoor. Võimlejad pidid peosaali põrandal müdistama järgmisel päeval. Neil oli paar head maadlejatki. Teises seinas oli väike riiul auhindade jaoks. Siia oli tulnud piirkondlike suusavõistluste esimene auhind, mis esmalt oli ühiskaupluse juhatajalt, kellest hiljem sai spordiringi esimees, kingiks välja nurutud. Näitering pidi kogunema nädala lõpul. Karskusring samuti. Ja millegipärast, vist naljaviluks, oli knopkaga seinale kinnitatud juba pleekinud ja narmendav ajalehest rebitud uudis Charlie Chaplini abielulahutusest.

Proua Mildred süüdistas meest sotsialismis. Pole ime, et proual sai säärasest mehest villand, lõppes uudis.

Kylander pööras ringi ja läks oma kohale tagasi. Ta seisis ja vaatas kaaslasi. Pooled olid vanad sõbrad, pooled siiski juba noorem rahvas. Need valmistasid talle kuidagi muret. Nad sportisid ja näitlesid ja laulsid. Ega selles midagi halba olnud, mitte põrmugi, kuid ta kartis, et neil puudub see, mis oli ühendanud vanemaid ja mis oli nüüd ehk ka neis koos aastatega kustumas. Võitlustahe, külmaverelisus, tõeline tormakas õppimishimu, võime asju korda ajada. Ja võib-olla huumorimeelgi. Nad naersid muidugi, kuid see naer oli sageli kerglane, see ei aitaks, kui tõesti raske tund käes. Asi oli kõiksugu harrastuste alla hääbumas. Nüüdki tõusis Korpela, puusepa kohta erakordselt hea deklamaator, kellest ta oli juhatusetöös nii palju lootnud, ja ütles, et läheb koju magama. Ei olnud temale selles eas uni peale tükkinud, nüüd muidugi.

«Ajame veel natuke juttu, kui teised väsinud pole,» ütles Kylander ja istus küliti laua äärde, kuna tal ei tarvitsenud enam koosolekut juhatada. «On nimelt nii, et varsti tuleb leida uus esimees. Minust pole enam asja. Ärge nüüd hakake vastu punnima ja vaidlema, mõne noorema mehe ikka leiab. Peab leidma. Minuga on nii, et tihtipeale pärast niisukest koosolekut nigu närib sees. Et kas sai ikke õieti otsustatud, et vahest oleks pidand veel kaaluma. Ja siis murrad pead, kuidas teha, kuidas juhtida, et see kõik kätte pudi-padiks ei läheks. Ega ma ei ütle, et inimesi ei ole. Aga neile on see ühing ja see maja ainult nagu mõni ajaviitmise koht. Neil on kõik meelest läind. Või nad teevad, et pole näind ega kuulnd, kui raskel ajal alustati ja misuke tee on läbi käidud. Ja niisuke vana mees igatseb vahel, et oleks natuke rohkem distsipliini. Peaks leidma kõva käega mehe. Ja sihukese, kes jäksab innustada. Valimised seisavad ka jälle ees. Seitung annab nõu ja valvab muidugi, aga mis meil siin muud teha on kui katsuda aga kommunistide vastu sõdida. Ja see on nigu, noh, nigu sõelaga veekandmine, üks vaidlemine ilmast ilma. Minu nooruses oli töörahvas ikke enam-vähem ühel meelel. Nüüd oleme nii kahes leeris nigu mõned verivaenlased. Ühisest rindest ei maksa enam unistadagi. Nojah, ja see teeb meele peaaegu kurvaks. Nii et eks ma olen vana mees, muudkui muretsen ja kurvastan.»

«See otsus oli igatahes õige,» ütles Stenström, ka vana, aga ikka veel kuidagi sünka nägu. Tema täiesti paljas pea oli nagu vestetud, kortsudeta ja ilmetu, kuid mitte julm.

«Nojah,» ohkas Kylander. «Tehtud see sai, ja üksmeelselt. Mõtled juba sedagi, et kuidas siin nii ühel meelel ollakse, keegi nigu ei mõtlekski enam oma peaga. Isegi juhatuseliikmed ei saa ju nii tähtsa asja korral kunagi täiesti ühel meelel olla. Vieno, miks sinagi midagi ei öelnd?»

«Jah. Ei öelnd jah,» möönis Vieno, kuid tal oli täbar olla. Miks Kylander seda küsis, ja just temalt? Mõni aasta tagasi olid nad koos tolle lahingu maha pidanud, kus tema ema oli vastaste poolel. Selle, kus kommunistid püüdsid ühingut sotsiaaldemokraatlikust parteist lahutada. Pärast seda oli Vieno tundma õppinud, mida sisemine võitlus tähendab. Aga sellele, et tänane päev kätte jõuab, oli ta küll ennegi mõelnud. Et kas oli õige kommunistidel töölismaja kasutamine sootuks ära keelata. Eeskätt muidugi valimiskampaania jaoks, aga ühtlasi ka kõigeks muuks. Mõnel pool koostööd siiski oli. Siin mitte. Ja selle niinimetatud südametunnistusegagi oli ta maad jaganud.

Alles mõni nädal tagasi oli see teisele poole mäge elama asunud, ennast peentisleriks nimetanud mees tulnud tema hurtsikusse «Proletaarlast» ja «Noort Kaardiväge» tooma ja hoolikalt varjatud sõnadega rühma moodustamisest rääkima. Ta oli kõnelnud teistmoodi kui eelmised, kes tema ema jalajälgedes nende onni olid tulnud. Ta oli õppinud inimene, palju lugenud, taiplik ja tõenäoliselt lõpuni kindel. Vieno oli vaistnud, et sellele mehele polnudki kommunism ainult usuküsimus nagu tema emale ja enamikule teistele siin. Ta oli jõudnud palju kaugemale, saavutanud arvatavasti teatava kindla maailmavaate ja ka teadmised ja tegutsemisjuhendid selle edasiviimiseks. Kui Vieno oli rahu kaotamata, aga kindlalt keeldunud, oli mees talle mõningaid brošüüre ja lendlehti meelde tuletanud, mida üks mees kusagil Kesk-Soomes Vieno nimel oli levitanud. See on see Jalmari, teadis Vieno kohe, ja need tema ema paberid, mis ta oli vihaga minema käskinud viia. «Välja ei pressi te minult midagi,» oli Vieno juba pisut pahaselt, meelehärmist võpatades öelnud. «Mitte midagi,» oli ta korranud ja mees oli teda nagu mõõtu võttes silmitsenud. Siis oli Vieno temalt tolle mehe kohta küsinud, kuid peentisler oli vastanud põiklemisi. Vieno oli loo ära seletanud, rääkinud naisest ja kõigest ning öelnud, et säärastest meestest ei saa ühelgi suunal midagi kasu olla. Et nii suure asja kallale asudes nagu ülemaailmne revolutsioon peavad olema vähemalt puhtad käed ja kuigivõrd iseloomugi. Mees oli Vienole korraks veel ilmetu pilgu heitnud ja tagasi vaatamata lahkunud.

Ja siis veel see möödunud laupäevane juhtum siin töölismajas, mis oli jälle ebameeldivat tähelepanu äratanud, nii et terve maa ajalehed said kirjutada. Oli olnud lihtsalt päris tavaline peoõhtu, kus igasuguste vaadetega noori koos. Aga mis vägi oli vedanud sinna tolle sulase, ja veel kaitseliidumundris? Kas ta oli juhm või jultunud või tulema käsutatud? Ta oli seal siiski teistest eemal istunud, ja ehkki teda vaadati, ei mindud teda puutuma. Aga kui näidend lõppes ja pinke kokku lükati, tulid kusagilt väljast kolm äärmuslaste hulka kuuluvat noorukit, malakad pihus, ja hakkasid seda ilmselt lihtsameelset meest tümitama. Ja selle asemel et uksest õue joosta, sinna, kuhu arvas end kuuluvat, tõmbas ta revolvri välja ja tulistas kõiki, kes talle kallale kippusid.

Sellest tuli pöörane madin, verd voolas nagu seatapul ja malakad kukkusid käest ja naised kiljusid ja üks neist sangareist oli täies pikkuses põrandal pikali.

Siis ehmus kaitseliitlane vist viimaks tõsiselt, nagu uljaspead liiga hilja ja siis arutul moel ikka teevad. Ta ei mõistnud muud kui lasta endale kuul pähe. Sealsamas peosaalis, seinaveered rahvast täis. Seda poleks tohtinud juhtuda. Igast uksest tuli politseinikke ja õue nii palju autosid, kui vähegi kätte saadi, ja kõik neli viidi ambulantsi. Kommunistidel polnud suuremat häda midagi, ainult üks pidi sinna mõneks päevaks lamama jääma. Aga et see kaitseliitlane teadvusele tulemata suri! Sellest kõik lehed siis kirjutasidki, lugu sai sootuks teise värvi, üle pika aja saadi jälle langenud valge sangargi. Kõik kolm poisinolki olid seesugused, kes midagi peale segaduse polnud tahtnudki saavutada. Ja see oli neil suurepäraselt õnnestunud. Vienol poleks raasugi kahju olnud, kui nad kas või kõige rangema kohtuotsusega oleksid vanglamüüride vahele sattunud. Sest nüüd räägiti jälle, kui kole koht on töölismaja. Seal kakeldakse alailma, kui ei pussitata, siis pekstakse aiateivastega. Laskmine oli iseendast mõista pelgalt hädakaitse olnud.

Kõik seesugune mõjus nii, et ei mõistnud mõelda, mida tulevik võib tuua. Seda teadsid küll, et kommunistid ei istu, käed rüpes. Ei, kuigi neile ruume ei antud. Ja siis murdsidki pead, mis olnuks parem. Ametlik luba või see, et polnud võimalik nende tegevust isegi kõrvalt jälgida. Kui seda siin majaski oleks saanud teha. Aga tegutsesid nad küll, see oli kindel, selle kohta oli tõendeid. Mõnikord, kui olid eriti tundlikus seisundis, väsinult töölt koju tulles ja nii, kuulsid nagu maa-alust kumu, pingelist tegutsemist. Ja ise olid kuidagi nagu lahti kistud, hämmelduses, kuigi olid olemas töölismaja, organiseeritud ringid ja kõva esindus eduskunnas. Jah, südamepõhjas oli Vieno rahulik, ta oli selle rahu kätte mõelnud ja võidelnud, kuid vahel tundus see piisamatu, tülgas ja — õnneks küll harva — peaaegu pelgurlik. Nüüd, kus tal enam oma tulipunase memmega maid jagada ei tarvitsenud, oli ta vahel peaaegu usku kaotamas. Aga see tuli tagasi, kui ta vaagis põhjalikult seda teist võimalust või seda, mida ta sellest teadis. Relvaga minejat temast enam ei oleks, ja mitte enda pärast, vaid seetõttu, et see kuhugi ei viiks. Tooks kaasa ainult verevalamist ja langenuid, uue kriisi, nüüd, kus sellest just üle hakati saama. Kuid et tööline oli töölise vastu! Et ei võidud ühineda, et nüüd kodanlase asemel oli enamasti vastaseks teine omasugune, kehv tööd rühmav, tihtipeale viimseni kurnatud inimene! Just see rikkus ka Kylanderi tuju.

Vieno rebis end oma mõtetest lahti, kui Nurmi hakkas rääkima «Demokraadis» olnud kirjutisest, mis oli siinse kodanlaste ajalehe pihta sihitud. Seal ei nurisetud ajalehe artiklite üle, vaid hoiatati avaldamast kommunistide teadaandeid.

Kogu lugu ajanuks naeru peale, kui seegi poleks osutanud kommunistide kavalusele. Kuna neil oli oma liikmeile ja poolehoidjaile teadaandeid ja uudiseid, oma lehte aga enam mitte, siis torkasid nad need mõnikord ümbrikku ja saatsid avaldamiseks kodanlikele ajalehtedele, niisugustele nagu siinnegi. Silmipimestavas kommunismivihkamises ja oma inimeste ässitamiseks kommunistide vastu oli seegi leht SKP Keskkomitee deklaratsioone avaldanud. Eesmärk oli muidugi oma rahvast kommunismitondiga hirmutada. Aga kuna leht käis ka paljudes tööliskodudes, siis tähendas SKP deklaratsioonide trükkimine siin partei põhimõtete selgitamist suurele töörahvahulgale. Ja «Demokraat» heitus nagu pisike põngerjas.

«Mis sa siin mõtled või oled,» ütles Vieno. «Nüüd on klaasivabrikuga ka lõpp, lubjatehas ostis selle ära. Klaasipuhujad kolivad mujale, neil tööpuudust pole. Teised lubas lubjatehas tööle võtta. Ei tea, streigi ajal lasti meid sealt ju lahti. Et kas siis nüüd . . .»

«Viga oli see,» ütles Stenström, «et kui need Pohjanmaa streigimurdjad tulid, oleks pidanud neid karmima käega kohtlema. Kas või nii korraldama, et neile poleks poest midagi müüdud. Vähemalt mitte toidukraami. Aga kus sa, väiketalunikud olid ainult rahul, et piimahinnad tõusid. Oleks pidanud neil elu nii kibedaks tegema, et nad oleksid ilusti jalga lasknud. Aga kus sa . . .»

«Kõik tuli ju nii ootamatult,» õigustas Kylander. «Ja nii palju mehi. Ja nüüd laiendab lubjatehas tegevust, ostab ja lükkab väikeettevõtjad teelt eest. Tee, nagu paremaks pead,» ütles ta siis Vienole ja vaatas, kuidas nooremad juhatuseliikmed ükshaaval minema läksid. «Aga ära mine lubjatehasesse kärutajaks. Püüa ikka edasi, parema töö peale, ükskõik siis, kuhu.» Ta mõtles ja ütles Vienole veel: «Sel asjal pole enam mingit tähtsust.» Ja siis teistele, kes seal veel istusid: «Saage aru, ma olen vana mees. Aga lubjatehases on kommunistlik rakuke ja see tegutseb kuuldavasti agaralt. Peab tselluloosiga ühendust. Ja vineerivabriku omadega kindlasti ka. Ühtevalu on neil sünnipäevi ja nimepäevi ja mis simmaneid. Ja kui ükskord tuleb suvi, siis lähevad Lindgreeni paadiga mõnele saarele, kuhu kunagi, siin järvel on saari küll.»

«Mis mees see peentisler on?» küsis Vieno, aga keegi ei osanud talle vastata.

«Igatahes peentisler küll mitte,» arvas Kylander. «Noh, lähme pealegi. Noored ongi juba puha läind. Eks sul, Vieno, õle kah oma käimisi.»

Nad hakkasid minema, kuid Kylander jäi Vieno kõrvale. Või Vieno vanameest saatma, kellel paistis veel rääkimist olevat nagu surmale määratud inimesel, kes loodab veel kõik vajaliku ära öelda, enne kui keel lõplikult kangestub. Väljas tundus peaaegu soojem kui sees, või johtus see ainult sellest, et sai oma jäsemeid liigutada. Üks naisterahvas tuli vastu ja möödus õieti pilkugi heitmata. Varem olid nad töölismajast voorivaid mehi nähes võpatanud.

«Kogu mu lootus on nüüd sinu peal,» ütles Kylander tõsiselt. «Teistest noortest pole asja. Ära siis vastu punni, kui siingi vallas viimaks oma vaestehoolekandekomisjoni valimiseks läheb, kuigi nad siiani on maavanemalt ikka pikendust saand. Sa lähed läbi, kui ma sind ette panen. Sa pead. Ma tean küll, et sul pole isu, ja eks sellega ole tööd ka. Aga sa pead, kui me kord selle suuna, rahuliku arengu tee oleme valinud. Mina istun volikogus, ja kellelgi ei ole midagi sinu vastu. Olgugi et olid punakaardis, aga nad tunnevad sind. Et oled vähemalt õiglase meelega mees ja mitte teab mis tuuletallaja.»

«Kas sellepärast, et too mõistmatu naisterahvas mulle tookord sügisel koormaks kaela tuli või toodi ja et ma teda oma majast minema püüdsin saada? Muud sääl polndki, mitte mingit õiglast meelt. Ainult minema. See oli lihtsalt juhus. Mul ei jäänd ju muud üle kui ta kuhugi ära toimetada.»

«Paljud asjad algavad juhusest. Ja pahandustest. Elus tuleb

alailma igasugu raskusi ette, vahest õnnetusigi, või neist pääsu on. Aga siis just inimesel silma peal hoitaksegi, et kuidas ta välja rabeleb. Nojah, mis see sinu lugu siis ära ei olnd, tühiasi. No ütleme nüüd otse välja, et ega sinna hoolekandekomisjoni keegi minna ei tahagi. Julin on kindlasti nii tänulik kui oskab, kui ta sinna kellegi saab. Aga see on algus. Harjud muugagi peale töölisühingu, õpid kannatlikkust, kui nad seal heietavad, õpid oma peaga mõtlema. Aga seda sa oskad küll niigi.»

«Aitab mulle sellestki, mis praegu teha on,» ütles Vieno ja mõtles seda tõsiselt. Kuid pisut kaalunud, hingas ta sügavalt ja oli rahul ning rõõmus ja miski sisimas peaaegu põles soovist.

«Jah, aga nagu ma ütlesin, mu lootused on sinu peal. Kurat, kuidas need autod kihutavad.»

Kylander tõstis kepi ja ähvardas sellega. Autorataste alt lendas lumesoppa üle tühjade lasipuude seinteni.

«On niimoodi.» Vieno ei teadnud, kuidas jätkata, kuid mõtles, et ütlema peab. «See naine, mis ta nüüd ongi ... Selles asjas aitas küll rohkem see ... see ... noh ... õpetaja Julin. Igatepidi. On hiljemgi aidanud. Jah, see naisõpetaja.»

«Olgu peale,» möönis Kylander, nagu oleks ta kõike hästi teadnud. «Aga teda ei saa ju sinna komisjoni panna. Või võiks vahest kah, komisjonides istub üsna palju õpetajaid. Aga ta ei kuulu meie hulka. Sinulgi tuleb nüüd selle peale hakata mõtlema, et oma partei rahvast võimalikult igale poole saada. See on kindlasti väga abivalmis inimene, see naine. Aga hakka nüüd sina muudkui tasapisi pihta. Varsti oled volikogus ja siis on kõik teed ükskord vaata et taevast saati lahti. Nojah ...»

Kylander luukas edasi ja Vieno püüdis tema kaabu alla vaadata. Kylanderi suu oli väändunud, jalg tegi vist jälle valu, sest tuli käia mööda libedat teed, tõukekelgustki polnud niisugusel puhul abi.

«Näis, misuke ilm homme on,» ütles ta siis väsinult. «Mine aga pealegi kodu. Ja pea meeles, mis ma ütlesin. Ja ikka, et aste astmelt, aste astmelt.»

Vieno ei mõistnud midagi kosta. Või polnudki, mida kosta. Kylander läks juba longates ja lobjakas keppi keerutades üksipäini saeveski poole. Eemalt ja selja tagant tema minekut vaadates näis ta lihtsalt vana ametnikuna, väga hästi võinuks ta olla äriasja ajamast koju minemas. Aga vanemad ühingutegelased vist omandasidki säärase ülikompetentse askeldaja pitseri. Missugune ta küll ise ükskord võib olla?

Peaasi, et vähemalt mingisugunegi. Vieno uratas, mitte lapselikus vaimustuses, kuid siiski rõõmsal meelel. Inimesele mõjus vist ikka nagu paitus, kui temasse usuti.

Ta seisis senikaua, kuni nägi, kuidas Hännise maja apteegi kippuv purjus mees sisse pääses ja seal täistuled põlema pandi. Siis pöördus ta koduteele. Koolimaja vasakul oli juba pime, ainult ühest alumise korruse klassi aknast paistis nelinurkne hele valguslaik.

Vienol tekkis kange tahtmine veel kellegagi kõnelda, mitte just lausa oma tulevikust, mis näis nüüd tasapisi nagu avarduvat, vaid üldse, kas või tühjast-tähjast, vähemalt polnud tal isu otseteed oma tühja hurtsikusse minna. Nii astus ta pikemalt mõtlemata kooliväravast sisse ja läks otse valgustatud akna alla, et vaadata, kas seal oli Anja. Oli, Anja seisis harmooniumi juures ja ladus noote virna, heledad juuksed laubale vajunud, nägu üksildane ja mõtlik.

Vieno koputas kaks-kolm korda tasakesi klaasile, enne kui naine võpatas ja ehmus, söandas aknasse vaadata ja nägi seal vist vähemalt inimese pead ja mütsi. Siis läks ta aeglaselt, nagu kõhklemisi klassist välja, ja kuni ta eesukseni jõudis, sammus Vienogi mööda seinaäärt sinna, nii et ta oli juba ootamas, kui Anja luku lahti kohmitses ja pisut paokil sulning ikka kõheldes sissekippujat silmitses. Aga kui ta Vieno ära tundis, kadus pelg, ta naeratas, tema liigutused elavnesid ja ta avas ukse täiesti.

Ja allkorruse klassidest kostis üles tubadesse isegi kriiditüki kukkumine ära. Miks siis mitte ustest käimine ja sosistamine, kihistamine, mehe ja naise jutt, millest ei eristanud küll sõnu, kuid rõõmu ja kerget tooni küll. Ja mis oli kell? Üle kümne, siis üle üheteistkümne. Kõige hirmsamad olid need täiesti hääletud hetked, ebamäärased kahinad, seejärel, jumalale tänu, kostsid siiski jälle sammud.

Aga kui keset pilkast ööd hakkasid kääksuma sisemised uksed, läks Rauha Räty öösärgi väel külmale pimedale pööningule, jalas siiski paksud villased sokid. Ta pidi teadma, kas naine tuleb nüüd lõpuks vähemalt üksipäini üles. «Ole kuss,» sosistas ta mehele, kes ägises sängis ja oleks meelsamini juba maganud.

«Sa ei hooli siis isegi Julini suurest talust?»

Mehe hääl, vägagi tuttav hääl kajas reipalt trepikojas. Oli kuulda, kuidas noor proua kussitas ja siis nii vaikselt vastas, et sellest ei saanud aru, või vastas ainult žestiga, aga kind-

lasti halvakspanevalt. Ja siis hiiliti ettevaatlikult üles, kahed sammud, naerukihin, ja sisse, sinna, kus tüdruk ja teenija magasid kindlasti või vähemalt loodetavasti sügavat und. Rauha Räty laskis tubade asendi mõttes peast läbi käia. Teenija magas arvatavasti köögis, tüdruk suuremas toas. Nii et pööningu kõrvale pidi jääma magamistuba.

Sellest teadmisest piisas. Rauha Räty tuli voodisse tagasi ja vaatas kindluse mõttes veel kella. Kesköö. Nii et kesköö. Kui peaks jutuks tulema, siis on tal see meeles. Kuid lamada siin, keha kange, ja kogu aeg teada, sellele mõelda, mis juhtub majas, kus seda kõige vähem tohtis juhtuda.

«Jäta nüüd,» haigutas Asser Räty ja pööras selili. «Magame. Mina igatahes magan.»

«Mul pole vähimatki kahtlust. Aga ma valvan ja ootan, millal see mees läheb.» Kuid ta ei kuulnud ometi, sest uni või siis teadmine, et tal oli siiski kogu aeg õigus olnud, vedas alt, andis nii rahuliku kindluse, et see ei vajanud enam kõrvadelt kinnitust.

Ja mis sest lahkumishetkest teadagi. Kogu patutegu võis nagu raamatust lugeda, kui hommikul algklasside õpetaja olekut vaatasid. Erksalt, sädelevalt, lausa õnnelikultki pidas ta õues vahetundide ajal korda, tuiskas ja tõttas lastega võidu, alustas märjal tallatud õuel midagi ringmängutaolistki. Ja veerimine kuuldus samuti kuidagi imelustiline olevat ja laulud olid sel päeval kõik ainult rõõmsad. Õpetaja hääl helises kõigist üle, nagu ta muidugi helisema pidigi, aga ... Ja õpilased klammerdusid pärast tundide lõppu selle vist vägagi armastatud õpetaja külge ja lobisesid ja rääkisid väikestest sündmustest, kes oma kassist, kes põrsast.

Nad ei teadnud, missuguste seelikuhõlmade küljes nad oma süütuid käsi reostasid.

«Ära nüüd ometi,» ütles Asser Räty, kui ta kogu sellest valvamisest ja leierdamisest tülpinult katsus seda nappi ja pooltoorest toitu süüa, mis naine oli sel päeval valmis saanud. «Noor inimene võib vist mõnel päeval niisama ka rõõmus olla, kuigi pole öösel pattu teinud. Sinagi ju varemalt olid.»

«Püüa nüüd vähemalt üht meelde tuletada,» ütles naine, kelles miski polnud järele andnud. «Kas ma olin rõõmus või kurb, aga mitte iial, mitte iial ei käinud ma läbi teiste meestega peale oma mehe. Peale sinu, tähendab.»

«Jaa, jaa,» ohkas Asser Räty ja lootis vähemalt sel õhtul õigel ajal magama saada. Kui on enne vihikud läbi vaadanud.

Kuid mine tea, võib-olla oma elu kõige suuremaks rumaluseks ja õnnetuseks läks Anja selgi õhtul alla harmooniumi

juurde. Et see inimene ka iial ära ei väsinud! Ta siiski viivitas, ei saanud nagu algust kätte, otsis viise. Aga see, mis sealt siis tuli, see viis, see mäng, see sai Asser Räty viimaks paberit nõudma. Sedapuhku oli hämmastunud Rauha Räty, sest noor proua isegi ei laulnud, ja tema jälle ei tundnud viisi, vähemalt mitte sel hetkel, ainsa silmapilgu jooksul nagu tema mees.

«Aga mina tunnen! Nüüd harjutatakse siis juba töölislaule! Ah nõnda! Kaheksateistkümnendal aastal... Viimast korda venitasid seda laulda, kui viidi mahalaskmisele!»

«Seda või?» imestas naine. Sest Anja oli viisi vahetanud ja mängis nüüd päris tavalist ilusat meeltülendavat laulu.

«Paberit!» sähistas Asser Räty ja naine oli sunnitud tulema, kõik sahtlid avama ja läbi tuhnima. Ta pidigi selle ametliku tembeldatud paberi leidma, sest see oli tunnistusplankettide virnas peaaegu kõige pealmine.

«Ja siis oled vait, kuni ma kirjutan.»

Rauha Räty läks kööki ega usaldanud isegi nõusid pesema hakata. Ta oli Anja Julinit kõikvõimalikel põhjustel närinud ja kimbutanud ja ise kaebekirja nõudnud. Niisiis poleks tal tohtinud praegu nii ebakindel, kahevahel olemine olla. «Nõnda imesulnis rahu nagu järve peegeldus,» kostis Anja hääl igatsevalt, kaunilt. «Võideldes see kätte saadud, ilma seda eal ei saa.» Rauha Räty lubas endale mõtte, et järsku on see proua lihtsalt nii mõistmatu, veel lausa lapselik, või siis on seminariõpetus nüüdsel ajal nii madalal tasemel, et tähtsaimad teadmised jäävad saamata. Kuid siis näitas ta endale jälle õige koha kätte. Ega elust koolimajas niiviisi nagunii midagi välja ei tule. Ja eeskätt on vaja laste eest vastutust kanda. Õpetajad peavad neile kogu oma käitumisega eeskujuks olema.

Asser Räty kirjutas ikka veel, kui harmooniumikaas suleti ja trepilt sammud kostsid, uksed käisid ja majja viimaks täielik vaikus ja rahu saabus.

16

Salme katsus meeles pidada nüüd tavalisest pisut puhtamat keelt kõnelda, püüdis rahvakooli ja raamatukeelt kasutada, sest muidu oleksid nad istunud köögilaua taga vastastikku nagu kaks umbkeelset. Tema sai küll enam-vähem aru Sofi, Oskari õe jutu kõikidest sõnadest, aga mitte mõttest. Eriti algul, kui ta sisse tormates oli olnud hoogu täis, kobrutanud ja keenud, sellest ei taibanud mõhkugi. Kõik oli olnud üksainus vaimustav äratus, kus paljud olid väge tunda saanud, hingekosutust leidnud ja mitmel keelel rääkima hakanud. Oli ilmutuse, imetegude ja ettekuulutamise andi. Kokkuvarisenuid oli tulnud minema kanda, et teha ruumi uutele patustele. Rahvast langes Issanda jalge ette kui loogu. Aga kui Salme oli suutnud ta istuma panna ja Mari saali vanainimese järele vaatama saata, oli ta vähehaaval nagu lõtvunud ja päris harilikuks vananevaks naisterahvaks muutunud.

«Kas sa ikke peris tõesti käisid Oskari poodis? Ära sa sinna änam mine,» ütles Salme, kui Sofi hingamine oli juba ühtlane. Ta oli jahmunud, sest küll Oskari võis ikka vihastada. «Sinna ei sünni minna. Mina ei käi sääl ka millaski. Talle ei meeldi. Ja vähemalt sedasi jutlustama ei passi minna, kui juhtub veel ostjaid olema.»

Sofi rähmased lühinägelikud silmad lõid kilama, vaidlushimu tuli tagasi, kuid sumbus õnneks jälle. Ta oli käinud ja Oskari oli ta minema ajanud, uksest välja lükanud. Nüüd oleks sobinud ohata, aga see naine vist ei tundnud säärast asja, ainult istus, suunurgis kerge muie, ja hakkas Oskarit kõikvõimalikes pattudes süüdistama. Seegi tundus isevärklik. Salmel polnud vihasena sugugi muiet suul. Kuid Sofil oli vist Taevane Peigmees kogu aeg nii magusana meeles, et see lusaski südant soojendas.

«Ma kirjutasin talle, kirjutasin, kirjutasin. Oskari ei tulnud. Terved kuud, suved, talved — ikka üks ja sama töö ja vaev ja raske taaga all rändamine. Ja Oskarit ei tulnud. Mõtlesin, et sina ei lasknud. Tahtsin niimoodi mõelda. Ema kiitis aina Oskarit ja mina uskusin seni, kuni siis kõik selgeks sai, kõik, siis, kui sain uued õed ja vennad Kristuses.»

«Ega Oskari halb ole, aga ta on ju mees.»

Salme vaatas käli ja mõtles, et hea, kui küllagi tuli, aga talle midagi selgeks teha oleks tühi töö. Kindel usk istus temas nagu pomm. Ja ta pidi selle endast välja rääkima, seda kogu aeg tunnistama, muidu oleks ta vist kõige täiega tükkideks plahvatanud.

«Nii patuseid inimesi oli seal, oi seda veripunast patukoormat!»

«Siin kah. Neid on igal pool. Aga räägi nüid, kus sa elad. Sul peab ju ikke kuskil kodu ka olema.»

«Armsate õdede ja vendade juures. Ei ole vaeva leivapalukese pärast, ei piina üksindus. Jumalat kiites kanname üksteise eest hoolt.»

Sofi, see tursunud ja läikiva näoga, vägevate hüllivate rindadega ja vist emalt päritud suure ninaga naine vaatas kõneldes Salmest mööda.

«Oleks minulgi elamine olnud, oma elu, siis oleks veel läinud.» Ja nüüd naeratas ta juba üsna laialt. «Aga mis sellest, ikka jõudsin Jeesu rüppe! Sa ei usu, kui hell mu Taevane Peig on. Õliga võiab, õlisse kastetud käega paitab mu vaest, nüüd alles patust päästetud keha. Seda keha, millesse keegi teine pole puutunud. Ja kui armastavad on kõik õed-vennad! Nad räägivad minuga. Keegi pole minuga iial rääkinud, ainult käsutanud. Aga Oskari, ta on ikkagi mu vend. Või oli.»

Salme püüdis tema juttu jälgida. Sofi paistis olevat Oskari peale vihane nagu kättemaksuingel kunagi, teadmata vist muud põhjustki, kui et teda oli kinni peetud, vangis hoitud, venda aga üldse mitte. Ja samas oli ta peaaegu uhke.

«Olin nii vaevatud, niisuguse taaga all, aina, aina. Aga enam pole mul vaja millegi pärast muretseda, ei tohigi, sest kõik homse eest hoolitsemine on ilmalik ja suur patt. Käskisin Oskarilgi oma raha taevasesse panka panna.»

«Noh,» pistis Salme äkki vahele. «Kas sa ema vaatama ei lähegi vai?»

Ei Sofi kuulnud, ta paistis tugevasti higistavat ja Salme mõtles, kas tal tuleks midagi pakkuda. Sofi silmad näisid vaatavat kaugele üle seinte, talude ja külade.

«Ma mäletan. Kunagi pidasin seda meeles, nüüd enam

mitte. Et mitte keegi ei võtnud iial sülle. Mitte iial, ei isa ega ema. Seda ei osanud enne tagagi nutta, kui vanadus ja väsimus hakkasid tulema, kondid kangeks jääma. Ja nagu see elu seal läks. Mitte miski ei kõlvanud, mitte midagi ma ei osanud.»

«Sa ju oskasid! Nii kaua hoolitsesid ema eest, ja hästi! Mina nõnna ei mõistagi.»

Kuid see kõik oli liiga hilja. Salmele meenus, et vilets lapsepõlv vajab eluaeg paikamist. Vaesus, jah, aga ka külm, vaenulik õhkkond, milles pidid kasvama. Kui ebaõiglane nõudmine olendile, kellel polnud voli määrata, kas ta tahab sellesse sündida või ei.

«Ei-ei,» alustas Sofi nüüd hoogsalt. «Ma ei mõelnud iial, et ilmas õiglus peaks valitsema. Vaid ainult, et mõni inimene vahel ütleks, et nii, nüüd on hästi. Käituks, noh, kuidas seda öelda, lugupidavalt. Jah, kohtleks lugupidamisega. Et ma oleksin võinud siis kas või natuke aega rõõmus olla. Ma ju ometi püüdsin nii väga. Ma oleksin tahtnud olla samasugune inimene kui teised, päris harilik inimene. Aga ma ei saanud seda kunagi.»

See see oligi, seda Salme uskus. Sofi tahtis olla koos teistega, olla keegi. Mitte ainult teenijatüdrukustki armetum, sest teenija sai vähemalt öösel puhkust, enamasti. Jah, oma saatus oli Sofilgi, mis sest, et ta seda ise polnud tahtnud. Pingutada oma väheseid võimeid lakkamatult viimse piirini, tühiseimast tühisemaks taunitud.

«Aga nüüd ma olen vaba. Võin minna, kuhu tahan, ja Jeesus Kristus talutab mind. Ma saan magada, puhata armurüpes. Jumalaarm on rohkem väärt kui see elu.»

«Nii-nii. Ja saad muidu ka puhata. Ma mõistan küll, et sa väsisid. Aga on sul nüid ikke see peris õige rahu käes? Ma loodan, et on viimaks. Küll me selle vanainimesega siin kuidagi toime tuleme, meid on ju ikkagi mitu.»

«Võin minna, kuhu tahan,» ütles Sofi veel üsna rahulikult, kuid siis hakkasid tema silmad sügaval peas jälle hiilgama ja põsed lõid lõkendama. Mingisse kummalisse seisundisse sattudes luges ta nagu peast: «Oi seda maailma patukoormat! Aga kõik see õnnetus on meile antud, et me saaksime tulest tõmmatuiks kui tukid, sest sellest ei aita, et me taevase järele ihaldame, sellest ei aita taevasse pääsemiseks, ei aita sellestki, kui tunneme, missugune patupori ja löga ja ropp me oleme ja et kogu meie elu on hukas. Ei, sellestki ei aita, aga kui Issand meid õpetada võtab ja näitab, et kõik, mis meist tuleb, on igavesse hukatusse määratud ja tuleroog, siis

sünnitab Issand sellega meie hinges isu ja jänu Jeesuse Kristuse vagaduse poole ja alles selles on pääsemine ja alles selles on elu leib . . .»

«Tund oo nüid täis!» Mari oli vahepeal kööki tulnud ja seisis pliidi ees, armutu ja vali, kuivetu ja kiuslik. «Ma lubasin teda tund aega vahti ja nüid oo tund täis. Rohkem ma ei jõua ega taha.»

Sofi oli häiritud, läks segi, lõpetas peast lugemise ja hingas sügavalt. Salme vehkis Marit tagasi, aga see ei liigatanudki.

«Kuule,» ütles Salme Sofile. «Ma pean nüid su ema manu minema. Aga tule teine kord jälle, kui tahad. Ainult ära sa poodi küll änam mine. Ei, ära mine. Oskari ei kuula sind niikuinii. Tule parem siia.»

«Põle siia ka vaja,» kuulutas Mari. «Meie proual oo selle Hänniste sumtiga tööd ja vaeva nii kah ülearu. Kõik niisukesed . . .»

«Kuss,» ütles Salme teenijale, kuid selle sõnavahetuse ajal Sofi tõusis ja läks rohkem riideid selga panemata ja hüvasti jätmata uksest välja. Vaevalt ta enam külma või kuuma tundiski. Õues hakkas ta kiiresti astuma, kätega taktis vehkides.

«Jaa-ah, ja nüid oo siis minek, saba seljas ja täies vaardis!» Mari vaatas seni aknast, kuni teda nägi. «Et proua ka niisukesega jahtida viitsib!»

Salme tõusis püsti ja kõndis selga sirutades edasi-tagasi.

«Ma mõtlen õhta sinna vaatama minna. Sinna, kus nad neid inimesi äratavad. Et kas sii oo ka nõnna, nigu ta ütleb. Et inimesed sulavad üles ja saavad rahu, ja patused, kes ikke üles ei sula, jooksevad nigu hingehädas ää metsa.»

«Soo-oh. Ja mis härra ütleb, ta ju vöölmüldergi.»

«Sii jo teada, mis ta ütleb.»

«Ja proua muudkui läheb!»

«Ma pean selgust saama. Et kuda need asjad õige oo. Ja misukeste inimeste seltsis ta oo.»

«Küll proual oo julgust. Ja ometi ta teab, mis härra sellest arvab.» Oli selge, et Mari imetles Salmet, kuigi see tegi pahasekski, et tal tuli kindlasti jälle tõbise eest hoolitseda. «Aga vahest ta ei teegi sellest änam suurt nummert, ta ju pelgab, et me siis tolle eest änam hoolt ei kanna. Nii et sii jämedam ots oo sedapuhku meie käes. Ta peab endast ju nõnna palju, et ei luba teda seeki ka viia. Aga proua, tehke mis tahate, ärge laske ennast ainult ää pöörata, äratada! Siis ma küll lähen, sii oleks just sii viimane pauk. Jooske ennem kas või

metsa. Jah,» meenus Marile. «See vana peletis tahtis mahla. Mahla, muud ta ei tahagi kui mahla, jumala eest.»

Mari läks kapist pudelit võtma, otsis klaasi ja valas sorinal.

«Aga kui ma proua asemel oleks, ma küll ei läheks, ei annaks ennast inimeste näole. Ma püsiks paigal kui nööp. Muudkui räägivad ja laterdavad jälle nii hirmsasti!»

«No millest nad siis nüid räägivad? Kas Sofist vai?»

«Temast kah.»

Ei Mari raatsinud kõnelda. Ta oli talv otsa vihjata püüdnud, aga proua oli, nagu oli, vist lihtsameelne, ja istus ju kogu aeg nelja seina vahel ka. Ja lood olid nii hirmsad, et neist lihtsalt ei saanud rääkida. Mari armastas prouat, lihtsast aga puhtast südamest, armastas põhjuseta või sellepärast, et seltsis oli head ja halba läbi elatud. Ja sündmustel, katsumustel, üleelamistel ei paistnud lõppu tulevatki.

Salme venitas aega, käis ühest teeveerest teise, minnes õhtul tõepoolest äratusmajja. Ta oli kübara asemel rätiku pähe pannud, arvates, et vahest teda ei tuntagi ära. Sest tal oli pisut hirm. Inimesi polnud kuigi palju liikvel, mitte mingit rahvavoolu, nagu ta oli kujutlenud. Aga kui ta selle maja või suvila õue jõudis, mõistis ta, et koosolek juba käib. Niisiis sundis ta end trepist üles minema ja astus eeskotta. «Issand Jeesus aita sa sõdida ja võidelda.» Nad laulsid praegu, rütmikalt, heledalt ja üsna ilusasti. Neid peab olema palju, mõtles Salme. Kuid maja ise oli küll päris harilik kodu, kuskilt tuli sulaselget soustilõhnagi. Kui pööraks siiski ringi, läheks tagasi? Aga oli juba hilja, sest väljast tuli eeskotta keegi teinegi, üks võõras mees, heitis talle pilgu, läks otse sisse ja jättis ukse enda järel lahti. Laul oli nüüd lakanud. Nõnda läks siis Salmegi sisse, pea kumaras, tehes end nii väikeseks kui võimalik.

Ruum, saal või midagi selletaolist, oli rahvast ja läpast õhku otsast otsani täis. Peamiselt naisi, aga kusagilt eestpoolt paistis kiilas pealagi ja teine mehepea ka. Ja see viimane, kolmas, kes Salmega ühel ajal tuli, rajas endale pingiotsa juurde teed ja võttis istet, käed ristis. Riided sahisesid, keegi tegi ka Salmele ruumi. Kuid ta jäi päris ukse ligi, istus seal toolile, heitis pilgu kõrval istuvale naisele, kelle nägu oli tursunud ja pisaraist märg, kohendas seelikuvolte ja lootis, et on küllalt kaugel.

Sügavad ohked, pinkide nagin ja kimedad kiiksatused, kui kiilaspäine mees tõusis ja ruumi teise otsa nigela laua juurde

läks, käed risti pani, nèed kohe õlgade kõrgusele tõstis ja jutlustama hakkas.

«Kas proua oo siin tütre pärast?» sosistas kõrval istuv naine nii, et seda oli kindlasti üle kogu saali kuulda. Keegi ei pööranud sellele mingit tähelepanu, sest jutlustaja juba alustas. Tütre pärast, imestas Salme. Naine oli kindlasti eksinud, pidades teda kellekski teiseks.

«Armsad sõbrad!» Mees kõneles mahedalt, nagu keelitades. «Aeg on lühike. Tõtake risti jalamile sel katsumusajal. Peagi ma tulen ja katsumusajal on lõpp. Peagi ma tulen ja päästan omad kõigest vaevast. Ärge olge jõude, vaid rääkige inimestele minust, nõnda jõuate Talle pulma, sest pulmad on kohe algamas.» Seejärel paisus tema hääl ja kõmas üle terve ruumi. «Soomest saab tühermaa, kaua sellega enam ei lähe. Ja sõdadel ja mässudel ei tule eales lõppu. Kuid need, kes on minu, ei pea oma mõtteid sõdadele ja mässudele kinnitama, vaid nad peavad oma pilgu minule kinnitama ja palju jutlustama, sest hing on kallis.»

Salmel läks natuke aega, enne kui ta taipas, et mees ei mõelnud «mina» all iseennast, vaid vististi Püha Vaimu. Aga muidu, midagi niisugust seal küll polnud, mille pärast oleks pidanud põlvili langema, nagu eesmistes ridades juba tehti.

«Pange tähele pasunahäält, peagi hüüab pasun, et te oleksite valmis, kui mina tulen. Tõtake risti juurde, varsti tuleb julm antikristuse aeg. Uskuge seda! Ma tulen peagi ja võtan omad pilve peale. Kõik, kes pole minu omad, lõpetan ma katku ja näljaga. Tühjaks saab Soomemaa, sest nii on määratud, kui paranemist ei tule.»

Kusagilt õige lähedalt tuli tugevat laudalehka. Üks naine oli käpuli viskunud ja tõstis kordamööda käsi. «Jeesus Kristus, Jeesus Kristus,» häälitses ta ja hakkas siis valju häälega hüüdma: «Einari, Einari, Einari!» Jutlustaja vaatas hüüdmise ajal saalis nagu loendades ringi.

«Ja Püha Vaim ütleb: «Püsige minu armastuse sees, nii nagu mina olen püsinud oma Isa armastuse sees!» Püsige! Püsige! Sest vaata, ma tulen õige varsti. Ma tulen, ma tulen õige varsti, varsti, varsti!»

«Varsti, varsti, varsti!» kordasid hääled mitmelt poolt. Aga see üks naine hüüdis muudkui Einarit. Salme katsus vaadata, selles inimeses oli midagi tuttavat. Ta oli teda kindlasti kusagil näinud.

«Ma tulen, enne kui pimeneb, enne kui südaöö pimedus pilkaseks muutub, just öisel vahtkonna vahetusel, just siis, kui saabuv pimedus on saavutamas suurimat sügavust, just

enne seda, kui ta selle saavutab, just enne seda ma tulen. Just enne seda kostab pilvedest hüüd: «Vaata, Peigmees tuleb, minge välja temale vastu!»»

Kael õieli, hakkas Salme nüüd pilguga Sofit otsima. Talle tundus, et ta võib teha mida tahes, keegi ei pööranud talle tähelepanu, ainult see kõrval istuv naine vahetevahel. Sofi oli päris ees, tema täpiline pealisjakk ja nutust vappuvad õlad olid äratuntavad.

«Ma tulen siis, kui ilmalapsed magavad rasket und. Ma tulen, kui kõik on rahulik, vaikne ja kindel. Ma tulen, kui inimesed seda kõige vähem aimavad. Ma tulen! Ma tulen! Ma tulen!»

Nüüd tõusis see ähmaselt tuttav naine oma ebamugavast asendist püsti, kõndis nagu unes ja viskus siis tooli- ja pingiridade vahele jäetud käigus põrandale.

«Oo, tänan, et sa tuled! Tänan, et sa oled mu päästnud. Tänan, armas Jeesus. Oo, Sylvi! Püha Jeesus, päästa Sylvi patutegija majast.»

Kõrval istuv naine tonksas Salmele külge. Ta polnud vist veel üldse ekstaasis, ehkki oli algul nutnud. Salme muutus rahutuks. Kes see põrandal visklev naine oli? Ega see ometi Sylvi ema ja tolle endise taluniku, pärastise Matti autojuhi lesk võinud olla, tolle mehe lesk, kes enda maha oli lasknud. Praegu lamas ta vaikselt nagu surnu, seelikusabad põlvede all puntras, põsk vastu põrandat.

«Nii et ma tahan varustada teid vajaliku õliga, et te hirmuta võiksite oma hinge Peigmehega kohtuda.» Jutlustaja hääl tuli nüüd võimsalt, nunnutavalt ja joovastavalt otse kurgupõhjast. «Vaadake siis, et teie südame astjad oleksid nõnda korras, et ma saaksin täita neid oma Vaimu õliga. Vaadake hoolega, et teid ei koormaks selle maailma mured. Vaadake, et teie südamed poleks ihutoiduse teenimisest vaevatud. Pange tähele! Pange tähele! Püsige minu sügavates haavades, päris minu haavade sees, et selle maailma vürsti nooled ei saaks teid kahjustada.»

Hakkas kostma jalgade müdinat, üks naine vajus teisele sülle ja lausa kiljus, teine kahmas rinnust kinni.

«Sest punased hobused on juba välja lastud. Tulipunase hobuse seljas istujale on antud rahu maa pealt ära võtta, talle on antud suur mõõk, mis paneb vere hirmsalt voolama.»

«Oi Jeesus!» kiljus nüüd Sofigi ja Salmel oli häbi. Kuid jutlustaja hakkas õnneks lõpetama, vaatas tähelepanelikult oma möirgavat karja, pidas lühikese palve ja viipas siis teise mehe jätkama. Ta ise läks teistest eemale akna alla istuma.

Aga teine mees võttiski ainult laulu üles, mida peaaegu keegi ei kuulanud. Põrand oli väänlevat liha täis. Vahel kostis pühade sõnade sekka hele: «Einari! Sylvi!» ja siis mattus kõik jälle laulusõnadesse, kuni jutlustaja äsjasel kohal seisis keegi naine, hakates monotoonsel häälel rääkima. See oli nüüd vist see tunnistamine, mõtles Salme, kindlasti oli. Aga see oli nii pealiskaudne, igaüks oleks osanud niiviisi Issanda eri nimesid otsakuti lükkida. Ometi näis seegi nende päästetute peale mõjuvat. Keegi püüdis tõusta, kuid vajus kohe tagasi. Käed vehkisid, kobasid teisi, kingakannad tagusid põrandat.

«Proua, palvetage nüüd tütre eest.» Kõrval istuv naine hakkas samuti vappuma, kuigi ta oli vist alles üsna algaja. «Issanda arm, Issanda armu sees . . .»

Salme mõtles, et läheb kohe minema. Ta vaatas, et vähemalt ukse ees oli põrand vaba. Ta ei tahtnud ühegi krampuva jala otsa komistada. Aga kui möll pisut vaibus, kuulas ta veel mõned tunnistamised ära ja läks alles siis, kui rinnakas, kirgastunud pilguga Sofi kogu rahva ees seisis ja ilmselgelt just teda põrnitses.

«Oi sinagi, patune! Katkuga ja näljaga! Tule ja pääse ja palu, et su eest palvetataks!» Kuid sellal oli Salme juba õnnelikult eeskojas. Ta kohendas riideid ja läks kähku, tagasi vaatamata minema. Ta ei mäletanud, kuidas ta koju sai, keda ta teel kohtas või kas ta üldse kedagi kohtas.

«Noh, kas oli üks suur rõõmupidu küll?» Mari oli pahameelest hoolimata õige uudishimulik. «Härra istub nüid ise saalis, nina vingus. Ma pidin ütlema, kuhu proua läks.»

Salme rääkis midagi, aga et tema pea oli sellest kõigest alles segamini, oli juttki laialivalguv.

«Kas ma ei öelnd. Aga proua muudku läheb. Härra sõimas mind, et miks ma lasksin. Kas ma olen mõni vangivalvur vai? Aga sööge nüid väheke. Ja jooge. Ma hoidsin kohvigi kuuma.» Mari vaatas prouat tähelepanelikult. «Ehee, nüid oo proua miskit kuuld. Te olete mures, ja väga.»

Salme vaatas vastu, ja nüüd, teenijat isegi märkamata, täitis tema südant seletamatult suur hirm, mis ei olnud hoopiski tühipaljast koosolekust tingitud. Mida see võõras naine oli öelnud? Kas ta siiski tundis teda? Ja see, kes oli vaheldumisi Einarit, Sylvit ja Jeesust hüüdnud?

«Noh, sii Sylvi ema oo hulluks läind,» ütles Mari, kui Salme oli sellest juttu teinud. Kuid Mari rääkis tõsiselt, tema kohta liiga tõsiselt. «Sii rändab ühest talust teise ja teda oo

siin ka näht, ta oo mitme trepi pääl istund ja lärmand. Ta ei saa sellest üle, et mees ää sures ja et neil enne oli õige suur talu. Sii oo sellest. Talu pärast ta süüdistab seda autokaupmeest, seda koertekuningat, seda Reimat. Ja mehe surma pärast kah.»

«Aga ta ju . . .» Salme suutis suurivaevu peamise murega lagedale tulla ja rääkida, kuidas see võõras naine tema tütart . . . «Kumba? Kui teaks vähemalt, kumba ta mõtles?»

«Ei tasu selle tühja asja pärast muretseda,» rahustas Mari, kuid ei leidnud ise kusagil asu. «Vaadake, proua, neil peabki keegi alati hambus olema. Muidu põle nad oma usus nii kindlad kui tarvis. Sööge ja jooge nüid.»

«No aga kas siin oo midagist? Vai põle? Ma ei saa ju magada ka, kui mul sii mure oo.»

«Eks lipake veel lahkusuliste kannul!»

Seda jah, mõtles Mari, kord üht, kord teist kõrvatagust kratsides, aga kui nüüd sealmaal oldi, nagu ta talv otsa oli kartnud, et proua on aimu saanud, siis oleks vist parem, kui ta räägiks kõigest, mida teab. Ei, hoia ja kaitse, kõigest nüüd küll mitte! Aga nii üldjoontes. Parem kui tema neist asjadest kõneleb, mitte mõni võõras õel inimene. Niisiis seletas ta enda arust väga ettevaatlikult ja kogu aeg pliiti pühkides, et nüüd oli küsimus proua Anjas. Sest Vieno, see Gröönrooska poeg, ei jätnud teda rahule, vaid käis seal koolimajas, oli talv otsa käinud. Asja pärast justkui, aga või siis inimesed seda uskusid. Ei, ei need uskunud. Nii et Anjal tuleb Vieno pärast jälle häda kätte. Ja kuna Sylvi oli ka seal, siis käis tema ema ringi, rääkis halba, ähvardas ja puha. Kuigi . . . Mari mõtles, et ütleb nüüd sellegi ära. Eks Anja oli ennast ise ka ikka nagu kogu aeg kaela toppinud. Ja nüüd, kui oma mees oli sõjaväes, siis . . .

«Aga sööge nüid! Ja jooge!»

Kus sa sellega. Proua ei söönud, ei joonud, ei tänanud. Läks ainult vaikselt ja otsekui alandlikult oma ruumidesse. Mari ohkas, hakkas lauda kraamima ja mõtles, et oli vähemalt ilusasti ja armulikult proovinud. Aga maailm, kuidas küll see?

17

Asjad olid aastakümnete jooksul nõnda arenenud: kuigi erinevate perekonnanimede all, oli Hännise suguvõsa andnud paikkonnale kolm prouat. Salme Hännise kui tibudega kana, Inkeri Reima eduka ärimehe peeneks abikaasaks ja noorimana algkooliõpetaja Anja Julini. Muidugi oli palmi all sohval ka Oskari Hännise vana ema. Aga et temast igakord ei teadnud, kas ta on elus või surnud, ei tarvitsenud teda arvestada. Mitte rohkem kui Sofit, kes ringi lendles ja vist kusagil kirjadeski ei seisnud. Õigupoolest tuligi ainult neid naisi arvesse võtta, kellel oli teenija.

Naiste omavahelised suhted olid üsna tagasihoidlikud ja Salme Hänninen oli juba leppinud tõsiasjaga, et tema juurde tuldi peaaegu ainult siis, kui vajati abi. Ta leppis sellega, igatahes sai ta õige sageli seda metsikut poissi karjatada, nii sageli, et tundis kergendust, kui see minema viidi, olgu ta pealegi Salmele armas. Tõeliseks ristiks oli talle nüüd vanainimene, kes helistas ühtelugu kella, mille Oskari oli talle linnast kullasepäärist ostnud. Ja siis tuli kähku minna aitama, jootma või tõstma ja eelkõige kuulama, mis ta jälle välja oli mõelnud. Anja käis harva, see tüdruk, Sylvi, ikka hüppas vahel sisse.

Ka teenijatüdrukutel oli oma astmik. Mari seisis nooorematest enda meelest mitu pügalat kõrgemal ja halvustas neid avalikult. Inkeri teenija oli kohe päris kusagilt koolist toodud õppinud inimene. Mari oli pähe võtnud, et see laseb endale mehi ligi, värvitud nagu ta on. Anja-proua Kaisu oli Mari meelest lihtsalt haledustäratav tüdrukunääps, kes nüüd paari aastaga siiski üht-teist nägema ja taipama oli hakanud. Aga tema biskviitkook polnud ikka veel niisugune nagu vaja. Kui tal koolimajja asja oli ja talle pakuti, võttis ta viilu sõrmede vahele, tõstis kõrva juurde ja rudistas. Ta ei öelnud

midagi, kuid koogitükk ei teinud seda õiget, sirisevat häält, mis oleks tunnistust andnud, et tainast on küllalt klopitud. Enne suhupanemist ta veel nuusutas seda. Noh, tema ei öelnud midagi. Üleüldse ei viitsinud ta peatudagi, kui üks neist teel vastu juhtus, läks lihtsalt mööda. Olgugi ta igivana ja vahel jõuetugi, nende kahe ees oli ta ehtne valitsejanna. Kui ta oleks pidanud nad ametiredelile paigutama, oleks ta Kaisut eelistanud. See tuli vahel nõu küsima, sest Anja-proua ei teadnud ju kas või mämmivalmistamisestki midagi. Ei pidanudki teadma, lisas Mari mõttes kähku. Nii ta siis seletas Kaisule ohtrasõnaliselt. Polnud kerge seletada päevselget asja inimesele, kes oli lastud kodunt nii rumalana tulema, et oskas vaevalt mämmi- ja kaljalinnaste vahel vahet teha.

Peale selle valitses Mari enda meelest ka Oskari Hännist, ehkki ta poleks osanud seletada, kuidas. Nüüd, millal ta oli näinud, kui hull õde sellel on, ja kui hirmus vana küürakas oli tema ja proua ristiks siia toodud, igatahes endisest rohkem. Mari inimlik väärtus oli tõusnud, see oli lausa haripunktis, sest teda vajati väga. Nüüd peaaegu rohkemgi kui toona, millal tüdrukud olid väikesed. Sest siis oli proua veel noor ja rõõmus olnud. Nüüd oli ta vanaks jäänud, ja või tal enam naeruks põhjust oligi. Kui puntseldas päevad läbi riideid, ööjakke ja särke õmmelda, sellele kamandavale lämmale, kes . . . Isegi mõttes tuli sõnadest puudus kätte. Aga tema, Mari, pidi jõudma, temast sõltus kõik. Kuigi ta pidas sõna, vaniljekastet ta vanainimesele ei teinud, ei.

Aga jalavaeva tal jätkus. Praegugi tuli tal siin apteegis istuda ja oodata, kuni rohi valmis saab. Sest muidugi mõista oli seal tänagi vajatud arsti, vaevatud tööga koormatud meest, kes oli saalist tulles olnud ilmetu nagu oinas. Aga Mari pidi, retsept pihus, apteeki köötsima ja siin tuli tal oodata. Ajaviiteks võis muidugi teele vaadata ja puhata.

Külapildis oli midagi viltu, kuigi Mari ei taibanud kohe, mis. Ta muutus siin istudes pisut rahutukski. Kas kell oli juba nii palju? Sel ajal olid teed tavaliselt lärmitsevaid koolilapsi täis, rahvakooli õu kihas. Praegu oli seal kõik nagu välja surnud. Gümnaasiumi juures oli liikumist, aga siin otse silma all mitte. Kaikuval häälel küsis ta kusagil riiulite varjus uhmrit tampivalt inimeselt kella. Ei, kell ei olnud veel nii palju. Võib-olla oli neil vaba päev. Mari istus jälle ootama. Ja üsna pea nägi ta Kaisut üle kooliõue tulevat, ilma korvi ja kotita, nagu läheks ta naljaviluks jalutama. Kui Kaisu teele jõudis, taipas Mari kohe, et tegemist polnud siiski

mingi lustikäiguga. Tal oli rätik viltu peas ja silmad nutetud. Kaisu tuli otse apteegi poole, aga ometi mitte apteeki, vaid keeras alla rannateele.

«Kas läheb veel aega?» hüüdis Mari apteekrile, ja kui see ütles, et veerand tundi, tõusis Mari, lõi ukse enda taga kinni ja jooksis Kaisule järele.

«No kus sa lähed? Ega sa ometi meie prouat lähe segama? Et tahtsidki minna vai? Kui sul miskit asja oo, siis räägid mulle. Meie proual oo muudki teha kui su virinat kuulata. Oo sul leivad ahjus ää kõrbend vai mis sul häda oo? Ää jõllita miskit, ütle, kui midagist ütelda oo. Ma istusin apteegis, ootasin vanainimese jaoks rauaveini vai mis sii täna oo, ja koolimaja man oli kõik nii tühi ja nüid oled sina siin. Noh?»

Kaisu suu oli lahti vajunud nagu alati, kui teda üllatati. Siis võttis aega, kuni ta taipas selle jälle kinni panna, et saaks ka rääkida.

«Sylvi viidi ära!»

«Sa valetad,» põrutas Mari. «Põle kellegi põngerjaid sedasi lihtsalt minema viidud.»

«Ei valeta. Ja ma mõtlesin, et nüüd peab küll kellelegi... Nojah, ma oleksin võinud ju helistada. Aga proua nutab nii hirmsasti, et ma ei suutnud seal olla.»

«Sa vast ei oskand tilevonivänta käänatagi?» Mari oli nii heitunud, et haugutas vastukaaluks ilmsüütut Kaisut. «Ei, parem ongi, kui niisukesi kuntsisi selgeks ei õpi. Niisukesed asjad tuleb näost näkku ää rääkida. Oh issand, kas jälle olen sii mina, kas jälle pean mina prouale rääkima ja nüid selle asja ka kätte kandma?»

Niisiis oli Kaisu hommikupoolikul täies rahus triikinud, kui kööki oli tulnud kaks võõrast meest õpetajaprouat küsima. Tema oli muidugi öelnud, et proua on klassis. Oli kuuldagi, kuidas seal ikka veerimist harjutati ja vahel mõni juba korralikult luges. Mehed olid ringi vaadanud, isegi toas käinud, igale poole piilunud ja siis Sylvit küsinud. Noh, Sylvi oli ka all, muidugi vanemate klasside poolel. Siis oli Kaisu arvates lugu juba imelik, kui need mehed isekeskis aru pidasid ja aeg-ajalt nagu arvustavalt ringi vaatasid. Üks oli vanemapoolne ja nagu ülemus ja see oli öelnud, et ta ei saa siin tervet päeva ära raisata. Ja nii olid nad siis alla läinud, lihtsalt keset tundi klassi astunud. Kõigepealt nooremate juurde ja seal oli veerimine jalamaid lõppenud. Proua oli kõvasti vastu vaielnud ja lapsed õue käsutanud. Siis oli suuremate poolel ka natukeseks ajaks vaikseks jäänud ja sealtki oli lapsed

välja aetud. Kuna Kaisu ei suutnud muidugi köögis püsida, oli ta läinud trepiaknast õue vaatama ja näinud just, kuidas Sylvi kleidiväel, patsid sirgu, kiiresti sauna jooksis ja sinna jäi. All oli edasi-tagasi sebitud, noorem meestest oli õue läinud ja arvatavasti lastelt küsinud, kus Sylvi võib olla. Keegi polnud tema minekut vist näinud ja Kaisu oli mõelnud, et tema ei ütle igatahes midagi.

«Õige,» kinnitas Mari. «Et su pää ikke niipaljuke jagas!»

Siis oli vanem meestest jälle üles tulnud ja käskinud Kaisul Sylvi asjad kokku korjata. Ja tema oli öelnud, et ei tee midagi peale selle, mida proua käsib.

«Sa hakkad õppust võtma,» möönis Mari. Säärasel koledal hetkel, kui mure kasvas üle pea, hakkas ometi pisut kergem mõttest, et maailma elu ei lähegi vahest päris uppi, kui juhtud ise ära surema.

Aga siis oli proua ise tulnud, kuidagi trepist üles saanud ja öelnud, et Kaisu peab tegema, mida kästakse. Proua polnud siis veel nutnud, polnud vist veel õieti taibanudki, mis on lahti. Mees oli prouale mingitest dokumentidest rääkinud, kuid proua oli pead raputanud. Need olid jäänud tegemata, sest kõik oli olnud niigi selge ja palju muud oli ka teha olnud. «Kindlasti,» oli mees väga õelalt öelnud. Aga proua polnud sellestki aru saanud. Ta oli tooliservale istunud, nagu polekski ta omas kodus. «Kui dokumente pole, siis on lugu selge,» oli mees öelnud ja käskinud proual Sylvi üles otsida. Kust ta teda oleks pidanud otsima, ta polnud ju näinud, kuhu tüdruk oli jooksnud. Kaisu polnud ikka veel midagi öelnud ja riideid oli ta ka õige aegamööda kokku korjanud. Ta oli mõelnud, et see ei saa tõsi olla.

«Kudas inimesed ometi ei mõista, et paberid peavad ornungis olema. Paberite käes siin ilmas võim just oo. Aga Anja-proua oo muidugist nii lapsik, et usub inimesi sõnast. Ja plika eest oo ju küll hästi hoolitsetud. Selle koha päält ei tohiks mitte niitsatadagi.»

«Jah, aga seal on midagi muud,» ütles Kaisu lähemalt seletamata, sest ta vist ei teadnudki. Inimesi möödus, Mari vaatas neid nii kurjalt, et need lisasid sammu ega jäänud kuulama või pärima.

Siis oli õpilased Sylvit otsima saadetud. Oli kurb, et nad võtsid asja nii, nagu oleks see olnud neile korraldatud tore meelelahutus. Vanad õpetajad olid ka üles oma ruumidesse läinud, polnud isegi omavahel rääkinud. Ja lapsed jooksid ringi, hüüdsid Sylvit, põrkasid kokku ja naersid ja huilgasid. Anja-proua oli käed kõrvadele pannud. Siis ta oligi nutma

hakanud. Ju tal oli Sylvist kahju, Kaisulgi oli, kui üks suur poisikolakas tüdruku viimaks saunalakast alla tiris. «Korja aga asjad kokku,» oli proua nutu vahelt Kaisut käskinud ja tema oli siis kõik riided, raamatud, vihikud, nukud ja mis iganes pähe tuli suurde kohvrisse summinud. Mees oli aknast külmalt välja vaadanud ja kohe, kui asjad koos, neid alla viima hakanud. Kaisu oli talle lõpuks veel Sylvi talvemantli kaenlasse torganud. Ta oli mõelnud, et ei suudagi alla minna, sest tüdruk oli näost päris valge olnud ja seisnud, õlad longus ja sukad pepri täis. Vanem mees oli teda õlast kinni hoidnud ja kõik lapsed olid nüüd juba tõsiselt nende ümber seisnud. Kaisu oli näinud, kuidas mees oli pannud tüdrukule palitu vägisi selga ja mütsi kuidagimoodi pähe.

Mantlit lahti rebides oli Sylvi korraks akna poole vaadanud ja Kaisu polnud muud mõistnud kui vastu vaadata. Proua oli siis juba Sylvi voodis pikali, rutjus patja ja ulus ühtesoodu. Ja siis viidigi tüdruk ära, hea seegi, et autoga. Vaat niiviisi. Meesõpetaja läks alla, kogus õpilased väljas kokku ja käskis neil koju minna. Nii et sellepärast oligi õues nii vaikne. Kuna Kaisu polnud teadnud, mida prouaga peale hakata, oli ta mõelnud, et läheb proua emale rääkima.

«No sii, no sii oli nüid küll õige kibe pauk,» ohkis Mari. «Aga sina lähed nüid tagasi oma proua manu, praegast oo su koht sääl. Mina võtan apteegist rohud ja lähen siis kas vai Hännise poodi mant läbi. Vast saab mees siin miskit ää teha. Oleks mehest sii üksainumas kordki, üksainumas kordki abi. Aga eks ma pea proua ikke sinna koolimajja saatma. Jumal hoia, mul tuleb sii aeg jälle selle vanamuti man istuda. Ja ma olen nii väsind. Kintsud võdisevad nigu kandlekeeled. Aga võdisegu! Mine nüid, mine ja katsu proua järgi vaadata, et sii teab mis hullu tükki ei teeks. Küll antakse ka sellele inimesele vatti! Põle ta ilmaski kellegile halba taht, aga ikke . . . Aga ää sa räägi palju miskit, sa niikuinii ei oska. Küll meie proua teda kudagimoodi lohutab.»

Mari läks apteeki ja piilus makstes aknast, et Kaisu ikka kindlasti koolimajja tagasi läheb, ja ruttas siis Hännise poodi. Aga seal polnud midagi peale hakata, ostjaid ei olnud ja Hänninen istus ilusa abiõpetajaga klaasubrikus. Nad ajasid seal valjusti juttu, õpetaja oli kõvasti hääles ega teinud uksekella helinat kuulmagi. Hänninen oli tõusmas, aga kui ta nägi, et see on ainult Mari, muutus tema innukas nägu sedamaid kurjaks. Mari tegi täispöörde ja läks kohe minema. Muidugi, siit polnud mingit abi oodata. Neil oli mingi oma supp tulel. Milleks nii pikka ja keerulist lugu ühele pastorile ja ühele kaup-

mehele üldse seletada. Ei, Mari läks tulistjalu sinna, kus oli tema koht. Ta hoidis rohupudelit endast kaugel, sõrmenukid harali, nagu oleks ta seda väga vihanud.

Kui sageli on juba nõnda olnud, mõtles Salme õhtul Anja voodi ääres istudes. Ja kui sageli veel ees seisab? Anja ei nutnud enam, ta oli nüüd kibestunud näoga. Salme meenutas, kellele tema oli oma muresid kurtnud, kui vanemad olid peaaegu kohe pärast tema abiellumist, paari aasta jooksul surnud. Jah, ta oli Tiltaga rääkinud, loomulikult. See oli ikka kergendust toonud. Kuid temal polnud niisuguseid muresid olnudki. Lapsed olid põdenud ja pojad surnud, jah. Aga neid asju olid õppinud võtma nagu Jumalast määratut. Hiljem oli Oskari pärast muret olnud, nüüd tundus seegi kauge ja tühine. Vana mees juba, pidi ööselgi mitu korda potil käimiseks tõusma. Temast polnud enam muret ega ka rõõmu. Ja kui teab mis imet ei oodanud, polnud elul vigagi. Muidugi, oli Oskari ema ja iga päev kerge lahingulöömine. Kuid see ei pannud nutma, või need nutud olid juba aastakümneid tagasi ära nutetud. Vanainimene oli niisama õel nagu ennegi ja Salme niisama oskamatu. Aga päev sai aina läbi ja uus koitis.

Aga säärased mured nagu Anjal, ja et tal Inkerist mingit tuge polnud, nagu Salmel oli olnud täditütrest. Nad olid igas suhtes nii erinevad nagu öö ja päev. Inkeri läks otse ja härdumata edasi ja teda oleks võinud reast välja lüüa vist ainult see, kui Mattil lõpeb raha, tuleb pankrot või muud selletaolist. Noh, ta muidugi liialdas, aga raske oli näha oma noorimat alatasa nii lohutamatuna. See sõnatu piin silmis, mida ei osanud leevendada. Ja kõrvale, olematusse, tühjusse tuiutav pilk.

Anjas oli midagi, mingi joon, mis oleks ta otsekui sellesse ossa määranud. See oli kindlasti ilus omadus, mingi eheduse ja absoluutsuse poole pürgimine, mingi õiglustunne ja aitamistahe. Kuid midagi vist ka puudus, vahest argine mõistus, ühe inimese võimaluste piiri tajumine. Ja Anja ei osanud otse minna nii nagu Inkeri. Aga suuremad olid tema probleemidki, palju suuremad ka soovid elult või vähemalt need nõuded, mida ta ise endale esitas. Ja missugune inimene oskas lõpuks täiesti otse minna? Romaanides vist jah, aga tegelikus elus? Ja jälle kandis Salme pisut, õige pisut vimma kooli peale. Rektor oli olnud ja oli niisugune taeva poole õhkaja. Just Anja-taoline vastuvõtlik tüdruk oli neelanud

kõik tema suurejoonelised aated nagu janunev maa vihma. Muidugi oli see õige, loomulikult. Aga kuna elu oli, nagu ta oli, poleks ripsuke argist elamisõpetust kurjast olnud.

Aga kuidas talle nüüd öelda, et kui üks uks suletakse, avaneb natukese aja pärast teine. Või et hullemaski muretulvas leidub ikka kuiv perv ja lootus saab taas jalga toetada.

«Elu oo ikke sihuke,» ütles Salme, sest mõtles, et peab rääkima, ükskõik kui kohmakalt see ka välja kukub. «Ma mõelsin ka, et kui kord vanaks saad ... Aga uusi asju tuleb ikka pääle.»

«Ma ei saa sellest mõttest lahti ... Kuidas Sylvi nüüd seal kusagil teenijatetoas ... See ema, see pidavat peast päris segi olema ja usklikuks ka hakanud. Sylvi poleks tahtnud minna, ma tean seda. Ja ma ei osanud teda ju mitte raasugi ette valmistada. Tema kodu oli siin, ja teil ja Julini pool. Kui kibedasti ta võib nutta ...»

«Ära asja suuremaks tee. Ema rahuneb nüid vahest maha. Ja sina saad ehk Sylvi tagasi. Siis igastahes, kui ta vähe suuremaks kasvab. Kuule nüid, pea need aastad ei kulu.»

«See oli talle liiga suur vapustus. Ja siis see ema, mida kõike ta lapsele võib rääkida. Hakkab vist kohe mind tõrvama.»

«Ära nüid. Mis sust ikke nii tõrvata oo. Plika hoiab sind väga. Põle sii nii igale poole käänata ühti. Ja lapsed oo kanged. Küll ta välja kannatab. Peaasi, et sina vastu pead. Sa pead pidama. Eks ma ole ju ennegi öelnd, et las aeg näitab. Ühel ilusal päeval seisab Sylvi jälle siin nigu miskit. Palmib oma lettisid ja seob sleihvisid ja puha. Ja mingu kudas tahes, sa oled teda palju aitand. Selle koha päält peaks su südametunnistus küll puhas olema.»

«Ei teda vist kunagi küllalt ...»

«Ega muidugi. Aga sa räägid tast juba nigu surnust. Sa võid talle ju pakkisi saata ja vissist külaski käia. Aga kas sa siis üldse ei tea, millest tema emal nüid niisuke tuhin pääle tuli?»

«Ära räägi nii valjusti, need kuulavad!» Anja vaatas kurjalt seina, mille taga oli tühi pööning.

«Kas need oo siis niisukesed?» Nüüd Salme päris sosistas.

«Jah, Kaisu on kõnelnud, et nad püüdsid temaltki alati teada saada, kes siin on käinud ja mida on räägitud. Ja siin pole õieti millestki muust räägitud kui sellest lapsega naisest, keda vana Julin aitas heast südamest vaestemajja panna.»

Salme mõtles, nüüd läheneti asjale, mida ta juba teadis, aga millega pidi olema ettevaatlik.

«Nii et sii oo vissist Vieno, kes siin oo käind?»

«Jah, tema on käinud.» Anja silmad vaatasid otse ja nüüd pisut rahulikumalt, kuid siiski valvsalt, nagu oodates, et ema hakkab epistlit lugema.

«Ah sedasi,» ütles Salme ainult. «Kindlasti oo teil asja olnd. Sellest poleks pidand joht nii suurt nummert tegema. Aga ...» Anja ootas, nägu pinevil, ja kohendas veidi juukseid. Kuid Salme naeratas, nagu emad teevad, kui muu maailm lööb ja virutab. «Sa oled nii abivalmis. Ja Vieno vissist kah, ta oo ju ise nii palju kannatama pidand. Olete veel sugulasedki.»

«Aga miks inimesed seda mõista ei või? Needki seal on kindlasti igasugu tühje jutte ajanud. Nii jõudsid need Sylvi ema kõrvu ka.»

«Jah. Minagi võtsin omal ajal igat asja südamesse, isegi siis veel, kui Tiltal olid kõik need mured, kui pidi Vieno vangist lahti ja tööle saama. Ja mis tol ajal veel oli. Siis ma kurtsin sedagi, omaette küll, aga ikke, et kudas meie papa nii mõistmata võib olla. Või veel, nigu ma isegi kõike oleks mõist! Aga ma püüdsin. Ja siis ma sain aru, et mõne käest ongi kurjast mõistmist nõuda. Sii oo jüst niisamati, nagu käseks pimedal näha vai kurdil kuulda. Vaata, igalühel oo ju oma meelest ikke õigus. Mis sa sääl siis mõistad. Ja kindlasti oo seda, mida meiegi ei mõista. Need oo jälle teistmoodi asjad.»

«Vist jah,» ütles Anja napilt, ükskõikselt.

«Muidugi,» püüdis Salme rõhutada. «Ei tohi loota, et inimesed mõistaksid. Aga nüid sa peaks tõusma ja natuke sööma ja siis kas või Laurile kirjutama. Aga ää palju kaeba, tal läheb ka tuju sandiks. Ta ju ka pehme südamega.» Ja Salmele tuli jälle meelde, et kool oli Laurigi ära rikkunud. Või mine tea, Lauri oli vist siiski külmem kui Anja. Oli jah, ta polnud ju tookordki suuremat vaimustatud, kui Anja Sylvi vägisi koolimajja võttis. Aga niipaljukest oleksid nad pidanud ikka mahti saama, et paberid korda ajada, sest Sylvi tõi nende peresse siiski elu ja meeldis neile kõigile. «Katsu nüid tõusta, ei sii veel maailma lõppu tähenda.»

Kui Anja siis toas nagu pärast pikka haigust ringi jalutas, otsis Salme muud kõneainet ega vaevunud enam sosistama. Ta rääkis, kuidas praost oli oksjonit pidanud, ehkki Anja vist teadis seda. Üks sumadan oli tal kaasas olnud, kui ta siit läks, kellelgi polnud aimu, kuhu. Koguduselt polnud lahku-

miskinki, ei peetud pidu ega midagi. Ja abiõpetaja oli kohusetäitjaks määratud, aga kirikhärrat sellest küll ei saa. «Asetäitjad pole millaski kuhugi kõlband,» ütles Salme õige kõvasti. Abiõpetaja oli kihutustööga juba peale hakanud, nii et varsti on terve ilm suminat täis nagu alati enne õpetajavalimisi. Jah, ja Turust pidi tulema vana praosti vennapoeg. Sellestsamast akuraatsest suguvõsast, mida siin hästi tunti. Olgu praost nii peadpööritava tükiga hakkama saanud kui tahes, Salme uskus ikkagi, et tema sugulasel olid paremad väljavaated kui mõnel ükskõik kui ilusal, aga ülearu libedal abiõpetajal.

«Ei need valimised veel niipea tule,» ütles Anja tüdinult, kuid oli vähemalt kuulanud.

«Ega muidagi. Enne on siin muidki valimisi. Aga sii oo lihtsalt niisuke lugu, et paneb alles inimeste suud õieti käima. Sii tänane, sii oo peris väike asi, olgu ta sinu jaoks kui suur löök tahes. Ja kui sa nüid mõtled, et mida kõike inimesed sinust ja Sylvist võivad rääkida, siis seda olen ma mitu korda märkand, et niisukesed jutud ei kesta kaua. Ikke tuleb uusi ja veel tähtsamaid ja isevärklisemaid juttusid pääle. Nii sii elu käib. Ja sii ongi hää.»

«Kooli tuleb revident,» ütles Anja õige vaikselt ja Salme mõistis, et tema viimased sõnad olid ainult seintele räägitud. Anja silmad vaatasid jälle tühjusse.

«Eks neid vahepääl ikke käi,» ütles ta võimalikult kergelt, kuigi oli nii jahmunud, et läks üle keha nõrgaks.

«Sellest pole rohkem kui paar kuud, kui ta viimati käis,» ütles Anja niisama kõlatult.

«Noh,» Salme mõtles, mida öelda, ja leidiski. «Sii oo teadagi sellepärast, et siin oo ka asetäitjad. Neil peab ju silma pääl hoidma. Kui Lauri tagasi tuleb, saab kõik korda. Vaata ainult, et sinu poole pääl kõik ornungis oo. No aga ega mina, lihtne inime, oska sulle nõu anda.»

Salme pidi käisekäänisest taskuräti otsima ja nägu ning kukalt pühkima. Ta taipas, et lugu oli alles pihta hakanud ja et lõpust vaevalt enam suuremat räägitaksegi, asi oli juba niisuguse kaliibriga. Ja tütar kõndis ringi, käis raskelt mööda tuba nagu paksus liivas. Siis unustas Salme järsku kogu ettevaatuse ja küsis just seda, mis oli kaua keelel kipitanud:

«Kas sa seda Vienot väga hoiad? Kas sa oled temaga nõnnamoodi olnd? See asi pidi teie vahel ju lõppend olema?»

Kohkumine ei aidanud enam midagi. Salme poleks isegi vastust tahtnud. Ja tal oli piinlik, emal ei sobinud täiskasvanud tütrelt siiski ükskõik mida küsida. Ja Anja vahtis

ainiti lillevaasi, näppis lehte, kuni see vallandus. Kui ta pöördus, oli ta näost punane, aga ainult märgade silmadega, pisarad voli ei saanud.

«Ja kui ka . . .»

Salme ohkas. Sinna polnud siis vist midagi parata. Enam mitte. Ja tulevik oli otsast otsani tume. Anja läks kööki ja rääkis seal midagi Kaisule. Salme ohkas uuesti, sügavamalt. Tal tuli varsti minema hakata. Ta oli tahtnud lihtsalt lähedal olla, et Anjal seegi aeg mööda saaks. Murega oli aeg alati otsata pikk. Võisid tänada, kui tundki kuidagi mööda veeres. Aga et ta selle küsimuse välja oli prahvatanud! Asjad olid päris puntras, hullemini, kui ta oli osanud kujutleda. Nüüd polnud muud teha kui kaduda.

Ta pani juba riideid selga, kui Anja tuli tuppa tagasi.

«Tule vahel meile ka käima,» ütles ta. «Tule kas või hommen.»

«Nii et sa ei hakkagi mulle jutlust pidama,» ütles Anja ja Salme otsustas teha, nagu poleks kuulnudki.

«Meil oo saalis nüid niisuke uus kamin vai pliita vai mis. Ehitati sinna kahhelahju kõrva, sest vanainimesel oli ju ühtejärge külm, põleta puid, kudas tahad. Küll oli selle tööga keset talve tegemist. Ja miski uhkuseasi sii põle, pliita ikke pliita. Aga nüid ei saa ta vähemalt sellepärast kurta. Ta oo küll väga kange uusi põhjusi leidma. Leidku päälegi. Niisukesed inimesed, kes oo alati saand iseenda pääle mõelda, oo raske loomuga. Aga eks ta saatus ole hirmus kah. Kui ma peaks niisukeseks jääma, siis toimetage mind kusagile silma alt ää, et põleks tarvis seda vaeva ja virisemist vahti. Ükskõik, mida ma ka seletaks ja kudas vastu punniks. Kas lubad, Anja, seda?»

Anja peaaegu naeratas, kuid nagu viisakuse pärast.

«Sul oleks uut palitut vaja. Seda oled sa nii kaua kandnud, kui mina mäletan.»

«Ma olen seda ise ka mõelnd. Et kui sii sui tuleb hää meeaasta, siis ma lasen endale õige hää palitu teha.»

«Papa vahest annaks ka selle jaoks raha,» püüdis Anja huvi üles näidata.

«Kindlasti,» möönis Salme. «Aga nõnna oo parem. Näed, minust oo nüid ka niisuke iseseisev vanainime saand. Ja veel kui iseseisev,» naeris ta kõlavalt ja liigagi valjusti. «Praegaltki tuleb kodu teist passima minna. Aga ikkagi, kui tuleb hää ristikuaasta ja puud ka ilusti õitsevad, siis korjavad mu mesilinnud mulle talvepalitu. Ja põle neid kummardada ega tänada tarvis. No nii, nüid ma viimaks lähen, nii et saad oma

tööd teha. Ära sa siis — aga küll sa tead. Ja tule hommen käima.»

Anja lubas seda ja hoidis emale ust lahti, vaatas, kuidas see trepist ettevaatlikult alla läks. Ta kuulatas veidi, kas pööningult, Rätyde poolelt midagi kostab. Seal oli nii vaikne, et need istusid kindlasti jälle, kõrv vastu seina. Anja pani ukse mürtsuga kinni. Üksi toas olles tuli must mure peale. Ja nagu lausa hirm. Ta hakkas järsku tõtakalt Sylvit meenutavaid asju kokku korjama, võttis kõige viimaks tüdruku voodiriided ja mütsutas trepikomkasse. Siis lükkas ta pukkvoodi kokku ja viis pööningule, surus räästa alla kõige madalamasse kohta. Ta tuli sealt kummargil välja ja ajas end siis täies pikkuses sirgu, sirutas kaela ja selga, astus kaikuvail sammel lahtistele paukuvatele laudadele ja läks oma poolele. Igaks juhuks ütles ta Kaisule, et kui ükskõik kumb õpetajatest tahab tema juurde tulla, siis öelgu, et teda pole kodus. Isegi kui nad näevad või kuulevad, et ta on kodus. Või öelgu, lisas ta kibedalt, et tal on meeskülaline, hah-haa! Ja et toimetagu ja talitagu ta ikka nagu harilikult. Nii täna, homme kui ka edaspidi, nii kaua kui . . .

Mure ja hirm tähendas siis sedagi. Püsti tõusta, sirgelt seista, iga viimast kui selgroolüli tunda. Pisarad oleksidki siin olnud ainult mäng, pilge.

18

«Nagu raha teisiti ei saaks, kui vana isa tagant vilja varastades!»

Matti Reima oli vägagi tõsise näoga, lugedes väikest epistlit Tuomise Eskole, kes alles nüüd, pärast lihavõtteid oli tulnud liivakottide eest saadud raha tagasi tooma. Nad istusid köögis, sest all töökojas polnud tahtmist niisugustest asjadest rääkida, millest Matti kavatses juttu teha, kui peaks paistma, et üldse tasub. Ja siin oli jälle naiste eemalhoidmisega raskusi. Teenija sai poisiga välja või ülemisele korrusele saata, kuid Inkeri toppis oma nina igale poole ja näitas vihast nägu. Talle ei meeldinud maamehed, sest neist jäi tubadesse alati mingi isevärki lehk. Selles tõrksuses peitus muudki. Kuigi Inkeri polnud eriti õrnatundeline, oli teda kaua piinanud, mis Matti juures ametis olnud Einariga oli juhtunud. Vaesumine ja siis viimaks kuul pähe. Aga Einari oli olnud mootorihull, see oli teda hukatusse viinud. Nojah, piiritus aitas kaasa, seda tuli tunnistada. Kuid Reima polnud käskinud juua, vastupidi, ta oli hoiatanud, teinud lausa etteheiteidki.

Matti oli endiselt seda meelt, et piiritus kõlbas mõneks teiseks otstarbeks hoopis rohkem kui joomapooliseks. Isegi seltskonnas jõi ta ainult moepärast. Temale polnud ju viina vaja, ta oskas niigi rõõmus olla.

«Ega sa rahà viina jaoks ei vaja?» küsis ta nüüd Eskoltki, et oleks vähemalt oma kohuse täitnud.

«Ei,» vastas mees ja püüdis toolil teist asendit võtta. Niisugune väike läikivaks värvitud ruum pani teda võõrastama. Ta jäi kauaks ajaks vaatama lambivarju, kus rippus kollaseid, värvituid ja helesiniseid klaashelmenarmaid. «Aga meil on veel karuäkegi. Naabritele naeruks. Ja oota, millas see vana ükskord sureb. Oleks ju metsa, aga vanatoi arust ei

passi seda kah müüa. Puud kolmes rindes ja puha vanad, vaata et kuivavad jala pääl ää. Aga kui ei, siis ei.»

«Palju teil seda randa ka on?» Matti mõtles, et alustab kaugelt.

«Mis teda ikke on. Ah et randa vai? Sääl vastu järveselga on mõni kilomeeter.»

«Jääb see päris pärapõrgusse või läheb sinna mingi tee ka?»

«Mis ta nii pärapõrgusse, kui on kohe talu taga. Vai kudas ma seda ütlen, see jääb kohe selle põllu taha, mis me kaera alla mõtlesime panna. Sääl on nüid hein olnd. Põldhein.»

«Nii et seal on siis järsku mõni küün ka?» Reimat ei paistnud asi eriti huvitavat, ta ajas niisama juttu.

«On, koguni kolm tükki.»

«Ja vähemalt hobusetee?»

«On, on, aga ega nende teedega ka muud põle kui muret. Iga kevade paranda muudkui sillatruupe.»

«Paranda aga hoolega, vennas, sellest teest ja neist küünidest võib sul veel palju tulu olla.»

Mees ei lausunud sõnagi, vaatas juba enne ukse poole, kui Inkeri sealt pea sisse pistis ja tagasi tõmbas. Kui sammud ülakorruse trepilt kostsid, kummardus Matti üle laua ja hakkas mehele seletama, joonistaski küünega vakstule, naeris, tõsines jälle. Oli nimelt raske, ööd läksid valgeks ja maanteevedu ohtlikuks. Aga kuna järv oli suur ja ulatus kaugele lõunasse, siis oli nõuks võetud suvel seda kasutada. Paar mootorpaati, päris kiirpaati, juba oli.

«Saad aru, sellest tuleb suu pidada,» ütles Matti. «See on usaldusasi, sõprade vahel. Näed, ma ei teinud sellest liivast ka numbrit... Noh, olgu, ärme sellest rohkem räägime. Sa oled aus mees. Ja ainult ausate meestega võibki niisuguseid asju ajada.»

Matti pilgutas silma ja naeratas. Siis seletas ta mehele ülearugi täpselt, kuidas see vedamine käib, liimikorkidest ja kõigest, missugune on hea ilm ja et lõppude lõpuks tuleb Eskol ju ainult oma küüni kasutada anda, kui vajatakse hoiukohta, kui laadungit ei saa kohe sealsamas maha müüa. See vald märjukeses ujumisest suuremat ei hoolinud.

«Aga kas see põle sääduserikkumine?» kohmas Esko, kuid kaalus juba, palju seal küünides talvest veel heina võis olla. Palju vist mitte, ja mis oli, võis sinna jäädagi, kas või kanistrite varjamiseks.

«Sellega on nii, et salakaubavedajail on ka õigus oma ametiga tegelda. Nagu politseinikelgi. Mõlemad ametid, vennas, on ühtemoodi tähtsad ja tarvilikud. Kui ühte poleks, puuduks teinegi. Raha peale on mõlemad väljas. Ja inimesed saavad, mida tahavad.»

«Aga see, see alkoholi needus. Sellest räägitakse ju nii palju?»

«Nii! Ise ära joo! Ära lase mitte viinapiiska kah kurgust alla! See pole kirnupiim. Kui seda meeles pead, käib su käsi hästi. Ja mis sinusse puutub, siis pole sul vaja teadagi, mis su küünides kuskil õlgede all on. Oled ja elad nagu ennegi. Ja mina maksan sulle siis üüri ja korraliku mehe palga. Niisama hästi kui mitte millegi eest. Ja kui vahel just juhtub, et on abi vaja, näiteks põhjaõngi nõudma või...»

«Seda ma oskan küll,» ütles Esko kergendatult ja Matti muheles. Ta andis mehele rahakotist kohe mõne sajalise. See keerutas neid ja vaatas vastu valgustki, nagu oleks neid valerahaks pidanud. Tegelikult oli ta niisugusest rahasaamisest lihtsalt hämmastunud, aga seda ei mõistnud ega kõlvanudki näidata.

«Hari aga oma rannamaid nagu tavaliselt. Ja oleks hea, kui teeksid neid sillatruupe vaikselt veelgi tugevamaks. Kui juhtutakse autoga tulema. Ei-ei-ei,» lisas Matti, kui mehe nägu muutus kõhklevaks, «egas auto nendel teedelgi enam mingi imeasi ole. Vannu aga isaga koos, et igasugustel lastakse ka ringi ajada. Elad ja oled nagu ikka. Jah, ja kui sul on mõni paat, ükskõik missugune küna, siis hoia nüüd see kah korras. Vaat sedasi. Ära sa enam isa vilja kallale... Aga sa ju ei lähegi. Kui on rahahäda, pöördu aga minu poole.»

Matti tõusis ja ootas, et Esko teeks samuti. Egas ta siia üksi istuma saanud jääda. Nii pani ta siis raha kotti ja koti põuetasku ja nad läksid teineteise kannul alla töökoja juurde, kus Esko hakkas hobust lasipuu küljest lahti päästma.

«Ja kui see amet sulle vahel ilmaaegu peavalu hakkab tegema,» ütles Matti, sest kedagi polnud pealt kuulamas, «siis tuleta ainult meelde piiblisõna ja kirja Rooma rahvale. Ma tean ühte hullu naist, hullemat kui teised, see käib ringi ja jutlustab ja päästab. Nii et kui ta sinu juurde peaks juhtuma, siis vasta aga pühakirja sõnadega: «Ma elasin enne käsust väljaspool; aga kui käsusõna tuli, sai patt jälle elavaks.» Ja nii see on. Hea hobune,» lisas ta veel, kui mees juba rekke istus. Kriiksudes ja krudisedes lõikusid jalased sulanud maasse. Kuid nagu Matti eelmisest ööst hästi mäletas, kõrvalisemail teil oli veel lund.

Heikkinen oli sepikojas ja Reima vaatas ainult ukse vahelt sisse ja noogutas. Igal inimesel pidi vist oma kirg olema. Heikkisel oli nii kerge, nii lihtne, sest tema silmis polnud millelgi peale mootorite tähtsust. Need ei pruukinud isegi tema omad olla, ta paistis nautivat, kui sai käsipidi määrdes näperdada ja taguda ja kolistada ja töökojas õiendada. Sepatöögi edenes tal. Tema nägu kirgastus, kui põhjalikult lommis, seest ja väljast puru autologu õue pukseeriti. Heikkisel oli masinate vastu vennalikku meelt ja mõjuvõimu. Ta võis nendega teha, mida tahtis, nagu mõned erilise talendiga varustatud inimesed suudavad peaaegu ainult häälekõla abil metsikuid loomi taltsutada. Oma parimail hetkil oligi Heikkinen usaldav, rahulik ja keskendunud nagu Taaniel lõvikoopas, välja arvatud see, et ta ülalt abi ei oodanud. Ta oli kõiges, mis autodesse puutus, lausa talent ja Matti Reima oli endaga rahul, sest oskas üldse kasutamiskõlvulisi inimesi teiste hulgast välja otsida. Ja Heikkinen tõusis kas või südaööselgi naise kõrvalt väledalt üles, kui mõni piirituseauto piibitas. Kohtles ta oma naist ka nagu mootorit? Siis polnud tollel küll nurisemist. Matti uskus, et Heikkinen isegi ei mõelnud, miks neil autodel öösiti nii kiire on. Kui ainult pisutki valgust anti, lõi ta kohe käed külge, silmad unerähmas, aga sõrmed kindlad. Reima ei teadnud, palju ta tema öistest tehingutest taipas või hoolis. Ta oli otsustanud Heikkist nendest viimseni eemal hoida. Keelekandjaid tuli karta, ja lihtsameelsusest või hirmust võis igaühel suu lahti minna. Kui lähim mees midagi ei teadnud, sai teda vajaduse korral alati vastastunnistajana kasutada.

Üle Matti pisut närtsinud näo levis soe naeratus, kui ta mõtles kohtunikule. Ta läks oma putkasse, et natuke pikutada ja nurru lasta. Tal oli nüüd kõik hästi. Aasta tagasi oli olnud kurb mõõnaaeg. Ta oli midagi igatsenud, hinges oli lakkamatult kripeldanud. Ta äritses, pidas töökoda, tal olid autod ja sohvrid. Kõik see läks kuidagimoodi, kui olid iga hetk hoolas. Ja poegki oli ja kogu majapidamine. Kuid õiget rõõmu polnud, ainult kripeldas. Ta meenutas tihti kaubareisijapäevi kui igaveseks kaotatud kuldset aega ja tema süda muutus rahutuks, ihkas minema. Vahel, kui ta luges õgavuse pärast «Pildilehest» mõnda järjejuttu, kus kangelane tundmatuil meredel purjetas, muutus ta nii kärsituks, et viskas lehe põrandale. Kõik valmistas talle piina. Mis siin oli, ainult hulk Inkeri sugulasi ja igavene nääklemine ja jorutamine igivanade asjade pärast, mis olid kunagi tsaariajal juhtunud. Või siis uute pärast, millest juttudes tehti tervet maailma pea

peale pööravad uudised. Kirik, praost, abiõpetaja, kool, kaitseliit, töölismaja, Päästearmee. Maamehed olid suurimast kõige väiksemani umbusklikud, ametimehed suurelised. Isegi tema anekdoodirääkimise oskus või tahtmine hakkas kaduma. Kuid siis oli ta piiritusetrustis pikemalt kaalumata reipalt kaasa hakanud lööma, olgugi et oli esimeste kogemuste järel tõemeeli otsustanud oma näpud sellest eemal hoida. Öelgu siis Inkeri mida tahes.

See'p see oligi. Matti vajas pinget, ja sai seda. Kui oli selgesti märgata, et ta muutus jälle rõõmsamaks, ja kui juhtus, öt ühe ööga teeniti rohkem kui muidu poole aastaga, lõpetas Inkerigi lunimise ja oli inimene, niipalju kui suutis.

Sel ajal pärast lõunat ei käinud eriti palju bensiiniostjaid ja Matti võis rahulikult putkas olla. Ta oli sinna telefonigi hankinud. Esikus oli olnud täiesti võimatu asju ajada, kui naised pealt kuulasid ja poiss juhtmest tiris ja samuti rääkida tahtis. Uues usus oli ta siin muudki ümber korraldanud. Viinud autokummid ära töökotta ja muretsenud tagaseina äärde vana põhjatupehme sohva, kus võis vargsi silma looja lasta. Nüüdki puges ta sinna, põlved ees, ja pisut aega niimoodi pikutanud, tundis ta külma, tiris sohva alt vana autoteki välja ning tõmbas peale. Tekk haises bensiini, õli ja kummi järele, kuid see meeldis talle, ta oli sellega harjunud.

Ta oli rahul, et oli selle rannaküünide küsimuse joonde saanud. Kohtunik oli teda hoiatanud, karistusi kavatseti kõvendada. Kuid teisest küljest, kohtunik oli ainult pisut muianud ja midagi vurrudesse pomisenud. Ehkki sõnades midagi välja polnud öeldud, uskus Matti, et see mees seisab oma sõprade eest.

See sõprus, kui seda selleks söandas pidada, oli samuti umbes aasta eest alanud, kui Matti jälle nagu ikka õigel ajal õigesse paika sattus. Maal ringi sõites oli ta juhtunud kohtumajja, kus polnud siiski enam ühtegi lapse elatise, viina kodus pidamise, puskariajamise või pärandi asja klaarivat inimest. Teetükidki olid ära jaotatud ja kaubakontrahid kinnitatud. Istungiprotokoll oli kirjutatud, läbi vaadatud ja signeeritud, lõpukohv joodud. Õues oli kaks rakkes hobust, rekke kanti dokumente ja seaduseraamatuid ning kohe pidid sinna istuma ka advokaadid, kirjutajad ja praktikandid. Aga vana kohtunik ise lamas külmetanult tagakambris, kus plekkahi püüdis tema olemist oma võimist mööda paremaks teha, uksed nagu andeks paludes pärani lahti.

Tuttav peremees viis Matti sinna kambrisse, nagu teda kaubareisijapäevil oli viidud tallidesse ja lautadesse, aga ka tubadesse, ja ta oli sedamaid näinud, et tegemist pole surmatõvega. Ta ütles, et viib kohtuniku autoga koju, rees istumine oleks ohtlik ja asjatugi, kui auto kord juba käepärast on. Ja et nüüd kuluks soojenduseks tilk konjakit ära.

«See apteegipiiritus hakkabki juba ära tüütama,» kinnitas kohtunik ja siis läks Matti kohe läbi ruumide välja auto juurde. Mingi korralik konjak see polnud, seda oli lihtsalt elektrivoolu läbijuhtimise teel vanemaks tehtud, nagu nüüd juba peaaegu igamees teha mõistis. Kuid kohtuniku meelest oli see antud olukorras hea ja päästis ta, ja vastu õhtut, kui teised olid juba läinud, võis Matti mehe auto tagaistmele toppida ja sisse pakkida, mürinal tagasi kirikuküla sõita ja haige peaaegu tassida sinna valgesse majja, mille lävele astumist ta polnud iial ettegi osanud kujutada. Ja ta oli prouat rahustanud ja kohtunikule rohuks veel natuke seda viletsat konjakit jätnud, mis tal reisil kaasas oli olnud. Pärast seda, nojah, oli Matti muidugi hoolt kandnud, et kohtunik saaks alati parimat marki ja mõõduka hinnaga. Ehtsat jutuajamist polnud neil küll õigupoolest kunagi olnud. Matti onust, kihelkonnakohtunikust oli peagi kõik ära räägitud. Jah, ja siis oli kohtunik endale auto tellinud, kuid selle kättesaamisega läks nii lootusetult kaua. Vahel konjakiraamatukasti kohtuniku raamatukokku vinnates mõtiskles Matti, kes võiks teda selle eest üles anda ja kellele, ja kuidas karistatakse siis teda ja kuidas kohtunikku, ja kes seda teeks. Ja sügavat kurbust tundes mõtles ta, kuidas soome rahvas õpetati jälle keelekandjaks, nagu olnuks surveaeg ja käsilastevõrk tihe. Seni oli pealekaebaja peaaegu kõige põlatum inimene olnud, aga nüüd, kui riik määras ülesandmistasudeks peaaegu niisama palju raha kui keelu- või keeruseaduse järele valvamiseks muul moel! Ja rohkem kui karskustööks, mis muidugi oli täielik narrus. Loomulikult käis see maksumaksjate kulul. Pididki ööd otsa rassima, kui tahtsid midagi teenida.

Väljast kostis juttu, võõras naisterahvahääl kuulutas seal midagi. Ta ei viitsinud vaatama minna, mingit mõistlikku asja ei saanud tulijal nagunii olla, sest omnibusski ei pidanud jaamast enne tundi tagasi jõudma. Kuid naine tänitas nii kaua ja nii segaselt, et magamisest ei tulnud midagi välja. Ta jäi korralikult kuulama. Nüüd mässis naine oma juttu ühe tuttava vanamehe, kes oli väikest viisi naerualune, aga kellel oli piirituseveoga ometi pööraselt vedanud. See oli endine kaljatehase valvur või väiksem ninamees, kes nüüd jõukamale järjele jõudnult arvas, et on püstirikas. Viimaks heitis Matti teki pealt ja läks nelja väikese, paarikümne sentimeetri laiuse ruuduga aknast välja vaatama. Ta pühkis käisega ruute ja muigas.

Siin ta nüüd oli, see Oskari Hännise kuulus õde, kes päästes, kohut mõistes ja Hänniste vastu üles kihutades vähemalt Oskarist äiapapa otsatuks häbiks ringi käis.

Ta keerles ühel kohal, just nagu oleks ta nähtamatus kambris, millest ei leia väljapääsu. Rinnakas ja võimas naine, vennaga üsna ühte nägu, välja arvatud see, et ta oli vanusest hoolimata kuidagi värske väljanägemisega. Muidugi tuli see lõõmavatest silmadest ja värskes õhus viibimisest. Rehklevad liigutused ei sobinud tema koguga kokku, terve mõistuse seisukohalt kuulus niisugune särtsakas vehklemine väikesekasvulise inimese juurde. Kuid siin ei olnudki ju mõistusega tegu, pigem vastupidi, mõtles Matti. Need sõjajärgsed aastad — ta ei mäletanud, et kunagi enne nii palju lahkuske oleks olnud kui nüüd. Lisaks veel see Kokkola kandi Maria. Mis neid kõiki vaevas? Oleksid võinud mõelda parem sisse- ja väljaveostatistikale, mõistlikele asjadele, mis näisid lausa uskumatult ilusad ja lohutavad. Või oli hirmsasti töötuid? Ei, ei olnud. Ja kui vähegi püüdsid, lõid läbi ka. Aga paljusid inimesi oli haaranud mingi kummaline tuhin, nad karglesid ringi, nagu oleks neil käes midagi kuuma, mida nad ei osanud minema visata.

«Ma ütlesin talle nii, et kergem on kaamelil läbi nõelasilma minna kui rikkal taevariiki pääseda. Ja siis langes see mees põlvili ja sai armu ja oli päästetud. Halleluuja! Ta on päästetud! Kiidetud olgu Püha Vaim!»

Õues seisev õpipoiss muidugi irvitas. Ja nüüd tuli viimaks Heikkinen sepikojast, sel kombel häiritud, nagu võib olla ainult kirepalangus mees, kes asja ees, teist taga peab jätma helde armukese ja minema kas või kassi õue laskma. Matti oli kangesti huvitatud, ta polnud Heikkist iial vihasena näinud.

«Nüüd suu kinni, või ma kutsun politsei! Tullakse ja karjutakse ja räusatakse. Mitte mingit halleluujat, või ma näitan, kuidas tuult jalgade alla tehakse! Ah et Aatu on päästetud? Sellest ei tea ma midagi, aga lauakoorma ta viis küll eelmisel nädalal saeveskist õue. Või õigemini mina viisin. Lastakse aga ringi ja aetakse inimeste päid segi! Eks arvake ära, mis Aatu nendest laudadest teeb? Vait, kui peale segase jutu midagi tulemas pole! Jah, Aatu teeb nii suure nõelasilma, et mahub sellest kindla peale kõigi oma rahadega läbi. Seda

ta seal praegu kokku klopsib, nii et silmad punnis peas. Vana, ärahirmutatud ja lihtsameelne mees. Sihuke see teie päästmine on. Ja nüüd, marss, siit õuest välja!»

Mattile kippus naer nii peale, et lonks kerkis suhu, sest ta oli jälle liiga palju kohvi joonud. Ta mõtles, et kui naine üldse midagi taipab, siis kaotab ta nüüd küll tuju. Ta eksis, naine tõstis mõlemad käed ja hakkas Heikkisele midagi korrutama ja seletama, nägu ikka ühtemoodi äraseletatud. Kui nad sedasi ekstaasis olid, ei jõudnud nendeni miski. Praegu lunastas ta vist ühe hingetõmbega Heikkisegi.

Siis ei pidanud Matti enam vastu, ta avas tahtmatult putkaukse, läks vaatama ja nägi, kuidas Heikkinen nende viipuvate käte järele haaras, ühe hõlpsalt pihku sai, kuid kaua vehkis, enne kui teise tabas. Naine oli haprast Heikkisest suuremgi. Ja mees hakkas naist maanteele tirima, ehkki see surus kingakontsad maha, nii et vaod järel. Kogu aeg oli kuulda kimedat kuulutamist: «Süles Jeesus kannab, mõrsjal suud ta annab!»

Heikkinen lohistas ta enda järel teeristile, paistis teda jalgadega tonksavat, ähvardavat. Matti mõtles, et nii suur jõud veetleb naist kindlasti sedavõrd, et ta pöördub kohe tagasi. Kuid ta eksis jälle. Naine paistis ainult hetke oma käsi uurivat. Need olid vist Heikkise kämblaist nõgiseks või määrdeseks saanud. Siis pühkis ta neid vastu jakihõlmu ja läks, pilk taevaranna poole pööratud, hurmunud ja õnnelik, asus oma teekonda jätkama.

Heikkinen oli tagasi tulleski veel vihane, seda oli lausa lust vaadata. Ta torises ja porises ja läks kumaras sepikotta midagi tegema, mis oli halva koha peal pooleli jäänud. Mine tea, vahest tuli tal tööga päris otsast alustada. Matti pani õpipoisi ka midagi tegema ja läks siis ise heas tujus ja erksalt korraks koju.

Ta polnud enam põrmugi väsinud, eeloleval ööl suudab ta jälle mida tahes. Pidi küll ainult koosolek olema, aga needki võisid kaua kesta ja vahel riiugagi lõppeda. Eriti kõva räuskaja oli üks Seiskarilt mandrile kolinud endine kalur, kes vihastades kätelegi voli andis. Kuid et tal olid suured kogemused ja korralikud paadid, peaaegu väike laevastik, ei jäänud muud üle kui välja kannatada. Õigupoolest, mõtles Matti pikkade sammudega ülesmäge vihtudes, tuli praegu kõige rohkem omi karta. Nagu küll alati. Sedapuhku siis neid kõrvalisi kompanjone ja abimehi. Ja eriti klaarimisi, kus kahtlustati, et kaubavedajad on osa lastist sobiga maha müünud.

Kõneldi, et Seiskari mees oli kord ühe sulase ebaaususe pärast maha lasknud ja sellepärast saarelt ära kolinud. Aga kõike ei tarvitsenud kaugeltki uskuda, suurem osa inimeste juttudest oli samasugune tühi kära nagu äsjase naise ekstaas ja lärmamine. Ja Matti läks reipalt majja ja hõikas esikust, hädavaevalt poja asjadele komistamast pääsenud:

«Inkeri, hei, su tädi käis siin. Mõtlesin, et lasen tal sind ka ära päästa. Aga siis arvasin, et jäägu teiseks korraks!»

19

Iga päev kaheksa, kümme tundi haiget, peaaegu kehatuks kidunud, aga kohutavalt kindla tahtega ja isekat vanainimest põetades ja talle seltsiks olles, nagu vang omaenda saalis, imestas Salme mõnikord, misjaoks oli inimesel üldse keel. Seda lihaviilakat kas ei kasutatud neil kordadel, kui oleksid tahtnud, et see midagi ütleb, või see oli peaaegu ainus elund, mis veel toimis, kuni surm kord sellegi kangestas — kindlasti vihuviimasena.

Salme istus akna all toolil, tülpinud, jõuetu ja teisi talitusi igatsev. Aga tema osaks oli ainult väsimatult paigal olla, õmmelda ja heegeldada ja ühtepuhku vanainimese teenimiseks tõusta. Tal teist külge keerata, patja kohendada, kammiga peanahka kriipida, küüsi lõigata — toiming, mida haige eriti armastas ja Salme samavõrra jälestas —, uut mahla tuua, joota, sööta, kosutavat rohtu anda, potile tõsta, lina vahetada, kui ta polnud küllalt kärmas olnud. Ja jälle hetkeks istuda ja uut käsku oodata. Muidugi läks ta vahel minema, tal olid ju terved jalad, läks muidugi, kuid kell hakkas kohe helisema ja Marigi muutus närviliseks. Ja üsna varsti kostis kuri kolksatus, kui vanainimene virutas kella vasaku, liikuva käega vihaselt ükskõik kuhu. Raamatukapi klaas oli juba katki.

Aga vanaproua Hännisel olid ka erakordselt valvsad silmad ja pahandavalt terane või vähemalt ebausaldatav kuulmine. Mõnikord ei kuulnud ta üleüldse, mõnikord pani vaikseimgi sosin tema silmad solvumisest kollendama.

Vanainimene ajas Salmele päris iivelduse peale, sinna ei olnud midagi parata. Algul oli ta endale tuimuse ja kaastunde puudumise pärast etteheiteid teinud, aga siis oli ta halamise lõpetanud. Ainult jahe ükskõiksus aitas tal vastu pidada ja tõepoolest hoolitsedagi. Ja nõuda vanainimene oskas. Kuid

palju meelsamini oleks Salme hoolitsenud koidest söödud kapi või roostetama kippuva paja kui selle kõneleva, mürgise keelega inimese eest, keda pöörates pidid hirmuga oma tulevikule mõtlema. Kuidas inimene võis elada, kuigi ta luudki olid juba peened nagu kalkunil! Jah, ainult kõnelemine eristaski teda õigupoolest veel linnust.

Siis nõudis ta üles, ratastooli istuma. Vahel ununes see päevadeks, aga kui ta seda mäletas ja tahtis, jäi üle ainult kuuletuda. Algas sukkade sikutamine jalgade otsa, mis olid täiesti kanged ja külmad. Oli, nagu oleksid riietanud nukku, ainus vahe oli ikka see kõne ja muidugi ka vanainimeselõhn, ükskõik kuidas sa teda ka pesid. Ta laitis kõiki riideid, mis Salme oli talle muretsenud. Pea oma suu kinni, kordas Salme endale. Ära kuula teda, ta on vana ja peast segi. Kui end kogu aeg korrale kutsusid, saidki vanainimese viimaks toolile istuma, ise suuremat solvumata. Seal siis oldi kõrvuti, vanainimene vahtis välja, kus lumi oli jälle peaaegu ära sulanud, ja Salme istus küliti tema ees, tool teisipidi keeratud, et näeks, kui keegi juhtub uksest tulema. Kes sealt peaks tulema? Oskari ei püsinud enam niigi palju kodus kui enne. Alati oli midagi, kui mitte ehitus või armuke, siis oma ema, mille pärast lükkas kojutuleku nii hilja peale kui võimalik ja mõtles õhtuks käike välja.

«Ma ei mõista,» ütles vananimene. «Miks sa aknaraamide vahele niisugust ilusat samblikku pole pannud? Kodus käisid teenijad seda alati kaljudelt korjamas. Ümaraid valgeid palle. Igal sügisel värske samblik. See nägi ilus ja korralik välja. Sa pole kellegi perenaine.»

«Siin vist ei kasvagi niisukest,» ütles Salme, sest vanamutt nõudis ka vastust.

«Jah,» kurvastas vanainimene. «Siin on kõik nii vilets. Ma ei mõista, kuidas Oskari . . . Oi-oi, küll ta on pidanud kannatama!»

Salme krimpsutas huuli. Jälle oldi sealmaal.

«Jah, vaene Oskari,» ütles ta ise, enne kui vanamutt jõudis.

«Mis see sinusse puutub, see pole üldse sinu asi! Mina olen peen inimene. Minu kodus oli isegi krahvituba, seal ei elanud keegi. Mina võin inimesi arvustada. Ja õpetada. Ega nad muidu ei õpi. Mina tean ainult peeni inimesi ja teenijaid. Sina oled teenijatüdruk, vilets teenijatüdruk. Sa pead suu kinni pidama.»

«Sa issanda vägi!» libises Salmel üle huulte ja ta otsustas vanamutilt kunagi küsida, mida ta mõtleb tütrest, kelle elu ta oli ära rikkunud, keda ta oli nii piinanud, et see oli vii-

maks paremaks pidanud hulkuma minna, lahkusuliseks hakata, ja kes nüüd siis siin kunas ja kus tahes välja ilmus. Jah, sest polnud Jeesuselt tõesti mitte haiglastki tuge leidnud. Ime see ei olnud, kui olid lapsest saadik kõrvaletõugatu ja pidid ennast siis aastakümneid ainult sellepärast ohverdama, et see naine oli juhtunud teda vastu tahtmist sünnitama. Salme oleks Sofi asemel juba ammu midagi hirmsat toime pannud. Ja kes nende laste isa oli? Kas see polnud sulane või hulgus? Tal oleks ühte ja teist küsida. Võib-olla ta kunagi küsibki, aega igatahes kindlasti on.

«Ma andsin sulle ükskord suhkrutoosi. Andsin ju? Võtan selle veel tagasi! Aga sa oled selle niikuinii katki teinud.»

Salme läks minema, sest tema mõõt oli täis. Ta tuli kohe tagasi, suhkrutoos käes. Ta hoidis seda vanamuti näo ees.

«Võtke! Põle mul seda vaja.»

Vanainimene pigistas nüüd silmad kinni ja sulges suu. Salme pani suhkrutoosi lauale. Olgu, helkigu, toretsegu siin.

«Lõksutad ülearu hambaid,» ütles vanamutt siis. «Needki on Oskari sulle ostnud. Siin tõmbab! Mitte ei mõista, nii viletsad toad. Pane põlev küünal aknalauale. Siis näed, et tõmbab. Sofi vähemalt toppis iga nädal aknaid. Aga tema ei jooksnud niimoodi meeste kannul ka nagu sina.»

Soo-oh, nii et veel meeste kannul ka! Salme kartis juba sellepärast vastata, et vanainimese mõttelend võis kõige kummalisematele teedele söösta. Ei teadnud iial, mida ta järgmiseks ütleb, sest tema kujutlusvõime ei tundnud tõkkeid ega piire. Salme vaatas kella. Alles kolm, päeva lõppu andis veel oodata. Oli kuulda, kuidas Mari pööningul käis ja sealt alla tuli. Siis läks ta välja, temal oli voli liikuda.

«Ma olen mõelnud,» ütles vanainimene kavalalt, usaldavalt, nagu poleks ta äsja vihane olnudki. «Et ei lähegi enam mehele. Võtjaid oleks küll! Mul pole neist kunagi puudust olnud. Aga ma ei mõtle enam säherdustele asjadele.»

«Jah,» ütles Salme, pööras näo seina poole, vaatas pilti, mille ta oli kunagi välja õmmelnud. Kaks valget lindu vees, paat rannas ja tume taevas. Oli olnud tükk tööd, alusriiet ei paistnud kuskilt. Tüdrukud ütlesid, et see on klappkummuti kohale liiga suur. Ime, et vanamutt polnud selle kohta midagi öelnud.

«Ära sina ka enam lapsi tee, vaene Oskari peab rahu saama. Sa ei oska neid hoida, lased neil segada, ringi joosta ja mõllata. Kas lubad, et ei tee enam?»

«Jaa, jaa,» ütles Salme ja pidi vastu tahtmist pisut naerma.

Püstihull, selles eas nüüd mõned lapsed! Kuid vanainimene aimas midagi ja ütles ilmselt jätkuks:

«Kes sind teada võib. Koeradki toovad aastas kas või neli korda kutsikad, kui õige pöörased tuurid peale tulevad. Sina oled samasugune, ega sind ka uskuda tea. Kõnnid varsti jälle, kõht ees.»

«Ei kõnni. Praegalt on muudki mõelda, kui olekski noorem.»

«Kui nii, siis on hästi,» ütles vanamutt tähtsalt. «Olgu küll, et mis mõtlemist sinul ka saab olla, sa ju ei oska! Oskari oskab, tema on emasse. Mina olen palju lugenud, kuigi neid päris uueaegseid enam mitte. Jah, mina olen alati haritud inimene olnud. Haridus jääb ikka külge. Aga sina seda ei mõista.»

Salme kuulas veel ainult poole kõrvaga, ta heegeldas ja mõtles, kuidas Anja omadega hakkama saab. Ta oli teda külla kutsunud ja Anja oli tulnud, korraks vanainimest vaadanud ja peaaegu kohe ära läinud. Mis mõnu tal oligi siin olla, vanainimene tahtis ju, et kõik sünniks tema silma all. Kui klaastrepil külalisega, kas või oma tütrega kaks sõna vahetasid, helises kärsitult kell ja vanainimene tahtis teada, mida oli räägitud. «Minu eest varjatakse kõike,» kaebas ta iga päev. Ja varjati tõepoolest, sest vähemalt sellele juba hulk aega tagasi elust võõrdunud inimvarele ei suutnud Salme tütre asjadest kõnelema hakata. Ja enne polnud vanamutil neist sooja ega külma olnud, ta oli tüdrukuist nii vähe hoolinud, nagu ainult leppimatu ämm vastumeelse minia lastest võib hoolida. Anja, Anja! Et ta oli tagatipuks veel läinud ja — Salme neelatas — litsi löönud! Nii see selge sõnaga välja öeldult oli, nii hirmus. Mees, see Vieno, oli muidugi ühtejärge lihahimu küüsis, aga et Anja järele andis ja... Ei, isegi Oskarile polnud ta võinud kõnelda, kuidas lugu õieti oli, sest nii see oli, ükskõik kuidas ka püüdsid seda teiseks teha. Ja Lauri seal kaugel. Nojah, sellepärast saigi vana arm uuesti õitsele puhkeda. Kuigi poleks tohtinud, mis patt, see patt. Ja ometi: Anja oli magamata, seda oli Salme näinud. Ta oli olnud halva ja kannatava näoga. Salmel oli järsku kange tahtmine Anjale vähemalt helistada. Et ta mõistaks, et keegi tema peale mõtleb ja temast hoolib. Ja et kas inspektor on juba käinud. Ja kui on, siis kuidas läks. Kui võiks minna ja Oskarile helistada, paluda, et ta välja uuriks. Aga siis tuleks nendest kõnedest vanamutile aru anda.

«Olge nüid natuke aega, ma lähen ütlen Marile, kudas söögiga saab.»

«Sa pole osanud teda õpetada. Pole proua asi otsustada, mida söögiks tehakse. Või on muidugi, aga esmalt peab teenija kandikul nimekirja tooma.»

Salme imestas, kust küürakas kõike ka teab. Ega tema kodutalus, oli see siis nii suur kui tahes, polnud ometi elatud nagu lossis. Siis mõtles ta, et küllap see oli ajaviiteks nii palju igasugu härrasrahvaromaane lugenud ja üksinduses kujutlema hakanud, et elu ongi niisugune. Aga mispärast pidi Salme talle nüüd kogu aeg seltsiks olema? Oli ta ju seal kojamehekorteriski palju üksi olnud, kui Sofi katsus töödega toime tulla. Ja viimased nädalad ja kuud, kui Sofi hulkus juba ringi, ehkki käis majapidamiskoolis veel magamas? Ju ta vajas nüüd hüvitust. Salme läks siiski, kuid vaevalt oli ta jõudnud köögis kaasi kergitada ja kastruleisse vaadata, kui kell juba järelejätmatult helises.

«No oo sii üks hull!» pahvatas Mari ja läks keldriluugist alla kartuleid tooma. «Sinna sii proua aeg nüid läheb. Muud oleks ju ka teha, võta või Anja, ja misukeses puntras kõik asjad praegast oo.» Hääl kostis sealt muldseinte vahelt mahedalt. «Oleks ma proua, ei ma istuks ega kuulaks sääl neid lollusi.»

«Mis mul üle jääb?» ütles Salme, kui Mari õige kärmesti jälle üles tuli ja keldriluugi kinni laskis. Köögis julges hingatagi teistmoodi, loomulikumalt. «Kui mina sääl ei istu, ei istu sina paremat, ja siis ta kaebab Hännisele ää. Ja teine päev oo veel hirmsam.»

Kell helises jonnakalt, lakkamatult.

«Kui ma oleks proua, ma ütleks kaupmehehärrale otse välja. Kui palju oo proual tast muret olnd, aga abi mitte ilmaski, mitte küünejagu kah, nigu ma ei teaks. Ja nüid siis sii viimane pauk. Et proua passigu veel seda vanainimest. Tuleks ikke vähe ette vaadata, misuke sii mees oo, kellele lähed, et kogemata ei peaks veel niisukest kivi ka taga lohistama. Ma palun iga õhta, käed ristis, et ta ää sureks ja me saaksime jälle nõnna olla nigu ennem. Vai kistagu ta vai taeva, nigu sii teine hull, sii lahkusuline ütles. Aga mina siis joht sinna taeva ei lähe.»

«Ma olen seda ju Hännisele öelnd, olen kõnelnud, et ta nõuab liiast.» Vihaselt, kuid alistunult hakkas Salme juba köögist minema. Oskari oli kähku vatitopid kõrva pannud, kui ta oli püüdnud rääkida.

«No kui proua ei mõista olla, nigu peab,» ütles Mari talle valjusti järele. Ega temalgi mõnus olnud, alati tuli kõiki töid

üksipäini teha, jutukaaslast polnud, ja juttu jätkunuks kui palju.

Vanamutil oli vasaku käe abil korda läinud ratastooliga peaaegu ukseni jõuda, kui Salme tuli. Vaibad olid hunnikus, sest tool oli siia-sinna veerenud, vastu mööblitükke põrganud ja neid kriimustanud. Kell kõlkus käsipuu küljes paela otsas.

«Kas see ei ole saal?» torkis vanainimene karmilt. «Mina ei mõista, mis saal see on!»

«No mis tal siis viga oo?» ei suutnud Salme enam leebust ja osavõtlikkust teeselda.

«Ei ole klaverit! Kus te klaverit hoiate, kui see saalis ei ole?»

«Pööningul!»

Salme läks ratastoolist mööda akna alla seisma. Või et olgu veel klaver kah! Pasunakoori ei tahetagi! Ta vaatas kurvalt ja kibedal meelel välja õue. See oli lompe täis ja kole. Ainult sauna juures oli veel teravaharjalisi lumekühme. Üks vihmane päev ja siis pisut päikest ja needki kaovad. Varsti võib hakata riisuma ja püsililli vaatama, nimetissõrmega juurikaid tonksima, kontrollima, kas neis on eluvaimu. Aga vaevalt tema kuhugi pääseb, peab ainult siit vaatama. Ja jälle meenus Anja, ta oli tütre pärast rahutu ja mures. Inkeri poissi ei tohtinud ka enam siia mürama tuua, sest see häiris vanainimest. Vanamutt pidas seda Salme pojaks ja oli kuri. Nii polnud Salme Inkeristki enam mitu nädalat midagi kuulnud. Kuid tal oli igasugu aimusi nagu ikka, kui üleliiga mõeldakse.

«Ma olen endamisi plaani pidanud, et lähen nüüd jalutama,» ütles vanainimene, nagu oleks suure idee peale tulnud. Iga päev heietas ta seda mõtet. Ja Salme oli öelnud, et kui ta veel pisut kosub, siis. Nüüd ta mõtles, et eks tehtagu siis seegi temp ära, võib-olla see rahustab pisut. Tehtagu täna kõik.

«Mis siis ikke,» ütles Salme, tuli tooli juurde ja pani jala ratta ette, et see ümber ei läheks. «Minge aga peale.»

«Ma räägin Oskarile, missugune inimene sa oled,» ähvardas haige. «Ma olen vana, haige naine, mind tuleb toetada. Suurtsugu naisi talutatakse, kas sa pole kuulnud?»

«Kes mind toetanud on,» ütles Salme, kuid võttis siis vanainimese vasaku käe, pani selle endale kaela ümber ja tõstis haige sülle. See ei kaalunud niigi palju kui jahukott. Ta laskis vanamuti jalgadel põrandat riivata. See inimene oli täiesti elutu, vasak käsi ja pea välja arvatud, nii halvatud kui üldse olla sai. Salme tõstis teda üles ja laskis vastu põrandat, tegi seda tuba mööda ringi kõndides mitu korda. Vanake ei lau-

sunud sõnagi, ei tundnudki vist midagi. Kui Salme ta siis tüki aja pärast tagasi ratastooli istuma viis, seelikut kohendas ja sukki kõrgemale tõmbas, imestas ta, et ikka veel mingit juttu ega hurjutamist kuulda polnud. Tõrksalt vaatas ta väikesesse näkku. Vanainimene nuttis nagu tookord esimesel õhtul, aga hääletult. Kas ta oli tõesti uskunud, et hakkab üks-kord veel kõndima?

Salme läks istus toolile. Nutt oli halvemgi kui lakkamatu hurjutamine, see tegi päris nõutuks. Selle eest ei kõlvanud pagedagi, see naelutas ta sinna paika, kus ta oli.

«Ärge nüid nii,» ütles ta natukese aja pärast. «Küllap hakkab minema, andke aega.»

Vanamutt ei öelnud selle pealegi midagi. Salme ei söandanud vaadata, kas ta ikka veel nutab. Ta hakkas ajaviiteks kardinapuu messingrõngaid lugema.

20

Vieno läks otsustavate, järskude sammudega koosolekule. Ta peletas ebamäärase hirmu ja umbusu minema. Ta ei teadnud, kuidas ta peaks käituma, mida temalt oodatakse. Talle tundus, et ta ei tea nendest asjadest midagi, ja kartis, et häbistab ennast. Kuid, kinnitas ta endale, vaevalt keegi praegu, esimesel koosolekul temalt midagi ootabki. Too hirm ja ebakindlus oli vaid mälestus ajast, millal ta oli olnud armetu ja tööta, kodanikuõigusteta ja põlatud. Põlatu võis ta veel praegugi olla, vähemalt inimeste südames, kuigi seda enam sageli välja ei näidatud. Aga kui ta vastvalminud vallamaja õues seisis, tundus talle, et ta kuuleb selgesti surnud ema pilklikku naeru, ja kui ta end hetkeks lõdvaks laskis, siis sõnugi: «Nõnna sind nüid veetakse. Ei sa tea, kust enda leiad, ennegu su päev õhtasse jõuab.»

Ta muigas, isegi mõttes ei tarvitsenud tal enam emale vastata. Tal oli oma elu, oma arusaamine, oma — ütleme nii — vähem järsk suund. Kui seegi tee edasi viis, oli kõik korras.

Peremehi möödus temast, kui ta ikka veel restil saapaid puhastas. Nad vaatasid ja kohmasid teretadagi, aga vaevalt nad teda tundsid. Või kes neid teada võis. Jah, kindlasti oli neil komisjoni uutest liikmetest selge pilt.

Siis tuli vana diakoniss, iseteadlik ja ülimalt korrektne. Tal olid asjaliku ja paljunäinud inimese silmad, ei külmad ega osavõtlikud. Vieno läks tema kannul sisse.

Ta silmitses seinu, mis lõhnasid alles puidu järele, kuigi olid värnitsaga üle tõmmatud. Ja halliks värvitud, külma moega põrandat. Peremehed ajasid jope seljast, tema tegi samuti ja riputas selle nagisse, siiski mitte päris teiste juurde, vaid paar konksu kaugemale. Ta vaatas diakonissi selga. Naine oli vormikleidi all tüüakas ja rahulik. Kui teised asusid kohe omavahel jutlema, jäi Vieno kaugemale, vöörusse.

Küllap nad olid vanad tuttavad. Vieno venitas sõrmega kampsunikaelust. Kaelus oleks nagu hõõrunud ja ta kartis, et see võib siin neis laitmatult puhastes ja kõledates ruumides kuidagi lehata.

Ta ei osanud koosolekuruumiski kohe istet võtta. Teised läksid harjunult kohtadele, mis paistsid olevat neile sündimisest saadik määratud. Nagu vist olidki.

«Istu, istu,» kehutas Vienot üks peremees, keda ta peaaegu kogu lõuga varjavate vuntside pärast Passiks pidas ja kes pea kohe ära pööras ja kõrvalistujaga veidi summutatud häälel rääkima hakkas, enne kui Vieno oli jõudnud sammugi laua poole astuda. Diakoniss kummardus üle laua kuulama, ja nagu Vienole tundus, talitses ennast rangelt.

«Enne kui Julin tuleb,» ütles Passi või see, keda Vieno temaks pidas, «see asi hakkab nüüd ühele poole saama.» Diakoniss noogutas, ta paistis teadvat, millest on jutt. «Kõigepealt viidi tüdruk ära ja siis tuli inspektor. Nii et küllap selle kohta on tõendid.»

«Jätke!» hüüatas diakoniss, kuid ikka talitsetult. «Muidugi. Kõlblus eelkõige. Just õpetajailt nõutakse eeskuju. Sellest hoolimata... kui ainult kahtluse varigi... See on siiski äärmiselt raske küsimus. Ma loodan, et see abielupaar, Räty vist on nende nimi, ma loodan, et nad ikka tõesti ei eksinud. Aga see heidab väga inetut varju, jah, see on nagu must plekk, kogu paikkonnale, nende suguluse pärast ja muidu ka.»

«Jätame nüüd selle, mis see siia puutub,» ütles üks teine peremees, lühike, rässakas, vaevatud. «Me kõik teame, mida ta on teinud või teha püüdnud. See on sündinud päris avalikult, nii et igaüks oleks võinud sellest kuulda ja teada saada. Parimate kavatsustega, kuigi mitte kõige arukamal kombel.»

«Jah, mis sellesse tüdrukusse ja lapsega naisesse puutub. Aga on ju ka muud. Ja faktid jäävad faktideks,» vaidles see vuntsiline ikka vastu.

«Ja kui kord inimeste suhu satud,» kurtis diakoniss juba päris valjusti. «Oma kõlbluse, kõlbla elu eest tuleb naisõpetajal erilist hoolt kanda.»

«Aga Julini juuresolekul mitte ühte sõna,» ütles lühike mees karmilt, kui väljast vankririginat ja hobuse kinnipanemist kuulis. «Kes siin nüüd juhatamise enda kätte võtab, kui praosti pole... No on aga tänavu talvel prahmakaid olnud! Gröönroos tuleb istub ka siia laua juurde.»

Kui Vienol siis muud üle ei jäänud kui tulla, tool välja

tõmmata ja istet võtta, vaatas Passi teda veidi heitunult, tema vurrud kerkisid, ta pidi ühest taskust sigari, teisest tikud otsima ja minema siis plekkahju ust avama, et kuhugi tuhka raputada.

«Kuradi kurat,» pomises ta enda ette ja keegi ei osanud midagi öelda. Asi oli alanud halvasti, ta oli ära unustanud, et sellest Gröönroosi poisist oligi õpetajaga ühenduses juttu olnud. Nii see läks, kui komisjonidesse võeti igasugu uusi inimesi. Tuli õppida omavahelises jutuski poolt suud kinni pidama. Nüüd pidi siis ainult näo tegema, nagu poleks midagi olnudki.

Abiõpetaja jõudis sisse enne kui Julin tõrksat nägu Julin. Aga nii pehme käega mees poleks kätelda tohtinudki, tundus, nagu oleks konn pihus käinud. Loomulikult abiõpetaja, kui praost kord juba... nojah. Ilutsevalt nagu palvetundi pidades asus abiõpetaja koosolekut juhatama — seekord, jah, kui komisjon just teisiti ei taha. Komisjon ei tahtnud midagi muud kui võimalikult vähese vaevaga läbi saada. Kõneldi peamiselt vaestemaja põldudest ja et ainult mõnest selle asukast oli põllutööl asja, kuigi oli teisiti arvestatud. Niimoodi, et vaestemaja peab end peaaegu ise ülal. Nende tööst ei tule tuhkagi, kinnitas ka diakoniss, kes seda asutust nähtavasti mingil moel esindas. Pealegi on vaestemaja liiga väike, ütles ta kaalukalt.

Vieno vaatas tema kaela. Kuna tal oli valge jäik krae, tundus kilpnääre teda lämmatavat, tema nägu oli üleni punane.

Ja krunt on ka kehv, sinna pole võimalik midagi juurde ehitada ja varem või hiljem, kui seadusest ikka kinni tuleb pidada, on vaja hakata ehituspuid ja muud manguma.

Vaevalt, arvasid peremehed. Vaestemajaelanike aeg on varsti üldse möödas. Elu läheb kogu aeg paremuse poole, või mida Gröönroos arvab? Pilk laua küljes, suutis Vieno arvata ja välja öelda, et viletsaid, saatuselöökidest tabatuid ja vanadusest nõtru on kindlasti alati. Põhjusi on nii palju, ühed on teistest abitumad ja nüüd pärast sõda, ta parandas, pärast mässu, on orbegi nii palju.

Ta julges alles siis ringi vaadata, kui oli kõik ära öelnud. Keegi ei osutanud ilmegagi, et oleks pahaks pannud, tema pärast piinlikkust tundnud või isegi muianud.

«See küsimus vajab rahulikku kaalumist,» ütles abiõpetaja ja tegi ettepaneku, et selle juurde tullakse tagasi järgmisel koosolekul, kui diakoniss ja Passi on asja põhjalikult uurinud. Aga tulemüürid siiski remonditakse, see otsus võeti

vastu. Oleks andestamatult piinlik, kui seal tuli lahti pääseks ja kõik hoened maha põleksid. Seda ei taluks kellegi maine.

Mis maine, arutas Vieno. Maine paistis olevat väga tähtis asi. Kusagil, vähe aja eest, oli ta kuulnud viidatavat samale sõnale. Õige, Kylander oli midagi vihjanud, kui ta oli kõnelnud, et algklasside õpetaja tuleks meelsasti töölismajja kas või töölisühingu laulukoori juhatama. Kylander oli põigelnud, pomisenud, keerutanud, sopsinud, kuid mainest oli jutt olnud. Ja alles nüüd, keset koosolekut, naksatas seegi asi Vieno pea oma kohale. Samuti peremeeste ja diakonissi vaheline jutt enne abiõpetaja ja Julini tulekut. Ta oli olnud nii juhm ja peast segi, et polnud mõistnud või endal mõista lubanud, või oli ennast lihtsalt kaitsnud, et oskaks siin kuidagi olla. Nii et siis maine või selle puudumine, kaotamine... Kaugusest kostis selgesti ema pilkav naer.

Ta äratas end mõtteist ja vaatas vasakule. Seal oli tühi koht ja siis vana Julin, mustas ülikonnas, nägu hall ja liikumatu nagu jalajälg kuivanud savis. Vieno keeras pea kähku ära ja sundis end abiõpetaja ühtäkki iiveldamaajavalt lääget häält kuulama, kui see luges üht uue seaduse punkti, milles nõuti vallalt nii ja nii mitme lastekasvatusinspektori määramist.

Keegi imestas, mis säärane tegema peaks, kuid abiõpetaja arvas, et küllap aeg näitab. Tuli lihtsalt nimetada inimesi, ja parem niisuguseid, kellel siiani liiga palju usaldusameteid polnud. Sest lugu oli nii, et liiga paljud ohverdasid vallavalitsuse heaks ülearu palju aega, saamata oma usinuse eest mingit, vähemalt mitte korralikku hüvitust. Abiõpetaja kirjutas nimesid sedamööda üles, kuidas neid meelde tuletati, Vieno nimi sai kuhugi lehe keskele. Tusk ja tigedus valdas teda, kui ta mõtles, et selle küsimuse puhul ei paistnud mainel üldse tähtsust olevat. Ta oli sõna palumas, kuid diakoniss rääkis juba tema eest. Vieno põrnitses altkulmu lauda. Mis ta siis teinud oli, milleks talle need orvud... Ta oleks tahtnud rahu saada. Või siis midagi muud teha. Mida põrgut teadis tema lastekasvatamisest? Kas sellel kohal poleks pidanud olema keegi, kellel olid endal lapsed? Või kes oleks vähemalt vastavat koolitust saanud. Noh, mõni õpetaja või põetaja või keegi, ükskõik kes teine, aga mitte vallaline meesterahvas, kes... Ja talle selgus, et punakaartlase maine polnudki vahest enam nii halb kui näiteks säärase naise oma, keda kas või truudusetuses ja kerglastes elukommetes kahtlustati, olgu ta muidu kui hea inimene tahes. Inimesed on

püstihullud, mõtles ta. Ta oli oma punikumainega juba harjunud, ja järsku ei suutnudki see teda enam kaitsta. Aga mõnes muus asjas tähendas see jälle vägagi palju. Juba järgmisel hommikul tehases võis ükskõik missugune kaitseliitlasest ülemus söögitunnil vargsi tema võileivapabereidki uurima tulla, neid ajalehetükke, mis tal leiva ümber olid.

Tema rinnust tõusis tüdinud ohe, ainult et kõrval istuva Julini rinnust samuti. Kuid siis oligi koosolek läbi ja hakati tõusma. Vieno oleks tahtnud ülepeakaela minema tormata, kas või töölismajja, kuhugi õigemasse kohta, aga kui teised jäid seisma, jäi temagi. Ja Passi peremees tuli ringiga ümber laua ja hakkas Julinile valju häälega seletama, et tänuks aastakümnete pikkuse tegevuse eest vallavalitsuses taotletakse talle kogukonnanõuniku aunimetust. Julin vaatas talle otsa ja ütles siis: «Ahah, aitäh jah, aitäh jah.» Kuid vuntsiline lisas veel, et oli mõeldud, vahest võtab Julin vaevaks mõned korrad poseerida, sest kohalikul kunstnikul või pildimaalril on vilets aeg ja kehvad sissetulekud... Ta läks sassi ja tuli tagasi selle juurde, et vallamaja seinale taheti saada õlimaali Julinist, kes oli paikkonna heaks väsimatult nii palju teinud. Nüüd muutis Julini nägu veidi ilmet, nagu oleks kellaratas edasi tiksatanud.

«Kas te olete hulluks läind,» ütles ta. «Mis teile pähe tuleb! Nagu raha mujale panna poleks. Ajate hullu juttu. Mitte ilmaski. Kas sa kuule, või hakka veel poseerima!»

Ja nagu leides, et teda oli ülesnäidatud rumaluse ja liialdamisega juba sedavõrd ärritatud, piinlikkust tundma pandud ja pilgatud, et ta ei pidanud seda enam taluma, mitte mingil juhul, köhatas ta kurgu jätkamiseks puhtaks, nii vastumeelt kui see paistis olevatki. Silmad poolkinni, ütles ta nüüd tollele lühikest kasvu peremehele:

«Kui võtad vaevaks meelde tuletada, siis sellel koolikoosolekul, kus noori õpetajaid valiti, mind ei olnud. Ei olnud, püsisin kodus. Ega tule nädala pärast sellele koosolekule ka, kus neid lahti hakatakse laskma. Või mida seal hakatakse tegema. Külvitöödki varsti jälle kaelas.»

«Vaat nii,» lisas ta ja läks vastust või oma sõnade mõju ära ootamata otse välja, haaras eeskoja nagist palitu, pani selle seal üksipäini selga, sest keegi ei söandanud talle kohe järgneda, ja sammus siis õue mära lasila küljest lahti päästma. Kui ta õuest välja pööras, langes tema pilk Vienole, kes oli samuti juba trepil ja minekul. Tema nägu tõmbles pisut, nagu oleks ta alles nüüd märganud, et oli selle mehega ühel ja samal koosolekul istunud.

«Nüüd ta oli vihane,» kostis eeskojast Passi hääl. «Ma pole teda kunagi nii vihasena näind.»

Vieno läks kuulama jäämata minema.

«Ma lähen kõndima,» ütles Salme Oskarile, kui nad olid asjadest õues kõnelnud, et vanainimene vahele segada ja pärida ei saaks. Mari vaatas hirmunud näol köögiaknast, sest kaupmehehärra oli nii endast väljas ja ähmi täis. Salme viipas teenijale, et ta saali läheks. Mari tegi, nagu ei saaks aru, kortsutas kardinat ja liigutas lillepotte.

«Või see kõndimine asja paremaks teeb,» ütles Oskari ja laskis oma suure pea norgu. Ta oli olnud vihane, aga nüüd jälle ainult ülekohtu all kannataja moodi, sest elu ei tahtnud mõistlikult ja tema plaanide kohaselt minna.

«Ei tee paremaks, aga halvemaks ka mitte. Mina inimesi pelgama ei hakka. Ma näitan neile, et ma ei häbene. Seda nad vissist ootavadki. Aga saavad ilmaaegu oodata. Ja ma võin koolimaja manu ka minna, kui nii oo. Ja sa istud vähemalt selle ühe õhta ilusti ema juures.»

«Peab seal siis tingimata istuma?» haaras Hänninen nüüd sellest kinni, kuid oli omadega liiga segi, et mõnda tähtsat käiku välja mõelda.

«See jo su oma ema,» ütles Salme ainult ja läks juba tuppa, et viimase hilbuni riideid vahetada, juukseid kammida ja kübarat pähe passida. Ta leidis kuskilt käekotigi, vist Inkeri vana, ja läks siis otsustavalt minema, trepil veel vajalikku nägu ette tehes. Pilk rahulik, jalutas ta mitte liiga kiiresti, kuid mitte ka aega viites mööda peateed, nii et igaüks võis teda täie vaimse ja füüsilise tervise juures näha. Ta silmitses kalevirulle vaateaknal, kõndis edasi ja teretas vastutulijaid, täiesti valmis lausuma paar sõna ilma kohta, kui keegi juhtub peatuma, ja ainult sõbralikult naeratama, kui inimestel paistis olevat imekiire. Ta peatus jälle, nüüd käsitöötarvete poe akna taga, tegi, nagu uuriks tikitud linikuid, valiks padjamustreid. Ja saiakaupluse juures hingas ta sügavate sõõmudega, nii nagu seal kõigil kombeks oli.

See on neile Hännise ja tema armukese eest, see maja kohta käivad keelepeksu eest, see Oskari poolearulise õe eest, see tolle kiusliku vanainimese eest, küllap tedagi taga räägitakse! Ja see — ta naeratas väga valgete hammastega, noogutades Södermanni poest tulevale õmblejale —, Anja eest ja kõige eest, mis viimastel nädalatel külarahvale jutuainet on andnud. Ja ühel hoobil ka Inkeri eest, kui mitte muust,

siis tema määratust garderoobist on nad küll ja küll laulnud.

Kord juba alustatud, edenes demonstratsioonimarss õige hästi. Ilmgi oli mõnus, paar kraadi sooja, ja liiv rabises kingade all. Ei väsitanud, ei pannud hingeldama. Ometi tundus see, et kevad lihtsalt tuli, puudesse jälle mahl tõusis ja pungad puhkesid, nagu poleks midagi juhtunudki, kuidagi peaaegu ülekohtune. Kuid nõnda tundus vist igal kevadel mõnele inimesele, keda oli talv läbi materdatud. Salme hinges kobrutas ja kees, ta oli vihane ja kibestunud. Oma nägu ta siiski valitses, ja kui ta midagi eriti soovis, siis Rätyde abielupaariga vastamisi juhtuda. Aga need püsisid vist kodus, neid polnud näha, kuidas ta ka poleks mananud, nõidunud ja loitsinud. Selle asemel, kui ta teist korda mööda peateed lõunast põhja, otse kiriku suure, surnuaia tagant kerkiva katuse poole läks, tuli talle vastu Vieno, Tilta poeg. Salme nägu pidi juba pikaks venima, kuid ta sundis suu uuesti naeratama. Ta kavatseski ainult naeratada, aga kui tükk maad Vienost tagapool tuli paar prouat, keda ta kaugelt ei tundnud, otsustas ta teisiti. Ta jäi Vienoga kohtudes seisma ja sõbralikult, nii loomulikult, nagu iganes suutis, temaga juttu ajama. Nõnda siis ajasid nad ikka veel juttu, kui prouad silmanähtavalt vapustatuna lähenesid. Salme võttis Vienol käisest kinni, et ta ära ei läheks, naeratas naistele ja teretas, pöördus koguni vilkalt nende poole nagu noor tüdruk. Ja siis jälle Vieno poole, näojoontele pärast seda tsirkust jälle voli andes, kuna sel hetkel parajasti teisi nägemisulatuses polnud.

Ja siis sai Vieno täpselt teada, milles küsimus, mis teoksil.

«Oleksid nüid sääl käind, kui sind vaja oli!» ei suutnud Salme teda haugutamata jätta. «Miks sa ta siis nüid maha jätsid, kui ometi talv otsa... Ja nüid oo lugu sedasi.»

Vieno ei vastanud. Ta polnud lihtsalt enam läinud, ta oli hakanud kartma, et Anja haarab temast ehk liiga kõvasti kinni. Muidugi oli neil hea olnud, aga... Ja nüüd siis... Ta tundus endale lihtsameelse lollina, sest polnud osanud või tahtnud asjade käiku enne uskuda kui nüüd, selle vana visa inimese ees.

«Kuidas ta seda võtab?» ei leidnud Vieno kõigest püüdmisest hoolimata teisi sõnu.

«Kui teaks,» vastas Salme. «Ma põle muud saand teha kui kõlistada. Ja mis sa selle televoniga ikke räägid. Ja sestsaadik kui meil sii vanainime oo, ei pääse ma palju kuhugi. Ja ma vissist pelgan ka vähe. Et ei oska nigu vaja. Teen rohkem halba kui hääd. Aga sii maailm oo üks hirmus koht küll. Kõigepäält viiakse plika ää ja siis... Lahti ta ikke lastakse,

sii oo küll arvata. Mis tast siis saab? Kust ta uue õpetajakoha leiab? Mitte kuskilt. Ega ma tea, kas tal sellest kahju oogi, vai mis häda sest olekski, aga sii Lauri... Ega temagi saa kooli edasi jääda. Noh, eks läheb siis kodu. Aga kudas nad nüid omavahel, kui siin oo ennegi niisukest värki olnd? Alailma segad ja sopsid sa, Vieno, kõik ää. Ma ei tea, mis ma suga pean tegema. Ja siin sa nüid seisad. Jah, jah, mina su siia seisma panin. Ja oma arust veel kui hää ja korralik mehetükk!»

Salme silmad hakkasid pilkuma, nutt polnud enam kaugel. Aga ta ei julgenud kuhugi minna, kuni ei suutnud oma nägu välitseda.

«Seal tuleks ära käia küll,» ütles Vieno. Kuid mitte mingil juhul praegu, see oleks Anja lõplik süüditunnistamine.

«Lähmegi seltsis,» tuli Salmele pähe ja ta elavnes. «Mis tähtsust nüid millelgi änam oo. Ja keski peab teda ju vaatama minema. Vast oo häägi, kui me seltsis lähme. Näevad, et põle meil miskit kana kitkuda, kui oogi. Sa oled sugulane ja sul oo täieline õigus mu seltsis marssi ja millas tahes Anja mangi käia. Kuigi sul põleks küll tarvis olnd... Aga nähku nüid, vahtigu! Ja lähme aga sedasi peris rahulikult, las näevad, et põle meil miskit salata. Kus need keelepeksjad nüid oo? No küllap oo ninapidi akende man. Ajame aga juttu, nigu oleks me teineteisele kohe õige armsad! Räägime kas või ilmast, egas nad meid kuule, aga rääkima me peame. Kas oo pilve läind või, et maailm korraga nõnna pime?»

Aga kuna Vienol oli nii hingepõhjani räbal olemine, tuli Salmel üksipäini juttu ülal hoida. Ta ei mäletanud, millest ta rääkis, majanurkadest ja Hännise üürnikest ja vist tollest vanast küüratsist. Kuid varsti seisid nad ometi kooliõues, pidasid seal aru ja olid kõigi silma all.

«Sii oo nigu surnute elupaik,» ohkas Salme ja vaatas otse neisse aknaisse, kust Rätyde õpetajapaar kindlasti välja piilus. «Jajah, kardinad muudkui liiguvad,» ütles Salme kibedalt ja põrnitses nüüd varjamata vaenulikkusega veel veidi aega. «Ja niisukeste pärast meie Anja... Lähme siis ja katsume teha, mis saab. Sina kah, kui sust vähegi meest oo,» ütles ta Vienole, kes piinles ja jalgadel koperdas, kui nad teineteise kannul tolle välisukse juurde läksid, mida ta kahjuks nii hästi tundis. Et kahetses siinkäimisi. Aga mis kahetsus selles maailmas aitas, siin tuli kellelgi maksta.

21

Mida koledamat, südametumat võib ühiskond oma põikpäise liikmega ette võtta kui teda põlvili suruda, ennast alandama sundida? Ja ajanud ta niimoodi otsekui auku, veel poriga pilduda ja arguseski süüdistada?

Aga kui märter juhtub äraarvamata kombel armastama kas või lõvisid ja kõrvetamiseks tulle pandud röstimisvardaidki? Või suudab vabisedes ja vankudes endast vähemalt niisuguse mulje jätta? Kunagi ei tohi unustada sedagi tõsiasja, et pealtnäha kõige hellemad ja haavatavamad inimesed taluvad lõplikult kokku varisemata peaaegu mida tahes suurt ja rasket, aga mitte väikesi tühiseid piinu ja pahandusi. Lõö kuulikindlana näivat udusulega, ja ta vajub kui kott ega tõuse enam. Piiblisõna, et esimesed saavad viimasteks ja viimased esimesteks, osutub õigeks seal, kus sa seda kõige vähem ootaksid.

Ehk on lõök, igasugu ülekohus, miks mitte häbigi ebakindlale aeg-ajalt hädavajalik. Kui on järel ainult üks tee, ei ole aega kurta ja kõhelda. Ega ühestki rüpest varju otsida, teise inimese soojast käest kinni haarata. Kui seda, neid üllataval kombel pakutaksegi, tuleb neid targu vältida, sest miski ei pane hoopide najal püstipüsivat inimest nii ohtlikult ja saatuslikult vaaruma kui teise inimese pakutud abi ja hellus. Öeldagu mida tahes muud. Rääkimata kaastunde kleepuvast siirupist, mis loiutab hinge ja mida vist just sellepärast nii ohtralt pakutaksegi.

On ainult üks tarkus: vilu vilja kasvatab.

Anja ei paistnud olevat põrmugi üllatunud, kui ema, kogukas ja sellepärast abitu, et puudutused, hellitamine olid tema ja laste vahel juba ammust ajast ununenud, sisse astus. Pigem oli Anja seda nägu, nagu oleks ta veel sellekski katsumuseks valmis olnud. Vienole ta naerataski pisut nagu vanale tuttavale kunagi. Tema kammitud, puhas välimus ei

osutanud millegagi, et ta oleks jälle valmis sülle sööstma, teise kaenlas tormitsema. Ta noogutas ja kutsus sisse, just nagu oleks mänginud, et need kaks — kummalisel kombel seltsis — on tulnud ainult tema värskelt värvitud tube vaatama või näputäit soola või jahu laenama. Kuid tal polnud isegi vajadust mõelda, miks nad nõnda koos käisid. See ei olnud tema asi. Tema asi oli ainult püsti püsida ja neid külalisi nii vastu võtta, et seegi talle kuidagi jõudu juurde annaks.

Kui nad kolmekesi istusid ja üksteist silmitsesid, alustamiseks pingutusi tehes, oli Anja see, kes lihtsalt, isegi häält tõstmata või madaldamata ütles:

«Nüüd aitab. Mul on isu täis. Tahan kogu sellest mülkast minema.» Ta koguni naeratas, pisut närviliselt ja järsult, sest teised ainult vaatasid teda. «Just mülkast. Ei, te ei mõista niikuinii. Ja pole tähtiski. Kõik on korras. Ma olen ainult tüdinud. Ega kavatse sellega leppida, et elu on väiklane ja madal ja alandav ja päevast päeva sama. Mitte midagi muud.»

Anja, Anja, Anja, kordas Salme endamisi nagu paela kerra kerides. Tal hakkas hirm. Ehk oli tüdruk hulluks läinud, või oli tal selles, mis ta elu kohta ütles, tõepoolest õigus. Ja see oleks peaaegu veel halvem.

«Nõnda sa ju aina,» ütles Vieno vaikselt, ja Anja oli tema meelest jälle uskumatult ilus, aga vaieldamatult nagu uni, muud midagi. Sootuks teistsugune kui mõnedel hõõguvatel, lausa käegakatsutavalt kehalistel, hubastel hetkedel, mille eest ta nüüd siis maksis. «Sa oled ju ennegi nii mõelnud?»

«Olen,» möönis Anja ja nihutas jalgu. Tal olid nüüd külaliste juuresolekulgi tuhvlid jalas, ainus mööndus kergele nõrkusele. «See oli lihtsalt niisama. Aga nüüd ma tean selgesti. Mulle aitab sellest kõigest. Ja ega mulle pole muide valikuvõimalust jäetudki. Kõik on täiesti selge.»

«Kudas selge?» Salme märkas end istuvat, mantel seljas, kuid temast polnud tõusjat ja selle äravõtjat. Kindad oli ta siiski käest tõmmanud, nüüd sikutas ta neid sõrmede vahel nagu lüpstes. Tema käed olid väga toimekad. «Kudas sa siis nüüd oled mõtlend?»

«Kirjutasin Laurile kõigest, nii nagu oli.» Isegi nüüd, peaga ülemise korruse teise otsa poole näidates ei ilmunud tema näkku erilist kibedust. «Nende juttudest ka, inspektorile.» Tema pilk muutus loiuks. «Ja äsja kirjutasin ka hoolekogule. Neil pole vaja end koosoleku pidamisega vaevata, või mis neil plaanis on. Eks see sõltu revidendi otsusest. Kui nad on nõus, et ma jään kevadeni siia, siis jään. Kui mitte, võin päevapealt minna.»

«Aga kuhu, kuhu?» küsis Salme. Kuidagi ta teadis, et vähemalt koju tüdruk ei tule ja vaevalt ta Lauri kodussegi läheb. Vieno niheles, ega ta ometi ei kartnud, et Anja nüüd omakorda tema juurde asub. Ei, kui tema peast oligi midagi läbi käinud, siis oli ta selle kohe minema pühkinud. Ta oli ainult tumm, tõsine ja kogu sellest halastamatusest ja sõgedusest omajagu jahmunud.

«Olen natuke ringi vaadanud, nii palju kui mahti olen saanud. Lähen mõneks ajaks lihtsalt ära, vahest on kusagil mõned kursused või midagi. Õpetajaks küll enam ei hakka. Kui siin leitakski mingi kompromisslahendus ja mind lausa lahti ei lasta, tuleks mul säärast lahkumist ometi seletada.» Siis meenus talle midagi tähtsat ja ta ütles selle emale otse välja: «Kaisule tuleb kuhugi korralik koht leida.»

Midagi oli tema jutus teistmoodi kui enne. See oli läbimõeldum. Salme ja Vieno vahetasid pilgu, ruum nende vahel oli nagu suurendusklaas: Anja oli muutunud, nagu nad mõlemad ehk kunagi olid lootnud, kuid õnnetuks, ainuüksi õnnetuks.

«Rektor käis ka siin,» lisas Anja, kui nad midagi öelda ei osanud.

«Ja mis sii siis nüid tahtis?» imestas Salme ja tal hakkas sellele mehele mõeldes järsku palav. Oleks mõistnud vähemalt eemale hoida! Aga raiped tõmbavad alati kärbseid ligi. «Oli tal miskit nõu anda?»

«Ütles, et on väga pettunud. Ju tal oli vaja seda välja öelda. Vahest hakkas tal sellest kergem. Mina ütlesin ainult, et mul on kahju, et ma niisuguse pettumuse valmistasin.»

«Ja ei seletand midagi?»

«Milleks? Ta oleks ainult ebamoraalsuse hukutavast mõjust pika ettekande pidanud. Selle võib-olla lehes avaldanud. Oijah, ei olegi väga raske, kui kõik kardinad üksteise järel maha langevad.»

«Kui sa nüid peris tundetuks ei muutu,» ütles Salme. Seda ta polnud osanud karta. Aga küllap see nii oli, kui saatus oli küllalt hoope andnud, muutus inimenegi hoolimatuks nagu saatus ise.

«Ei Anja muutu,» ütles Vieno pisut lämbunud häälel, hellalt. Anja heitis talle pilgu, pööras pea ära, nagu oleks kartnud, et punastab või kaotab võimu külmade, asjalike asjade üle. Kuid ta vilksas uuesti vaadata, kõige keskel välgatas habras lootuse-, rõõmu-, usaldusekiir. «Sa võiksid ehk tüdrukut sinna maale vaatama minna,» jätkas Vieno. «Mine mõni pühapäev, võta küüdimees ja mine.»

«Küll ma kunagi lähen,» ütles Anja, nagu oleks ta sellelegi mõelnud. «Aga praegu veel mitte.»

Kas need inimesed siin teadsid, kui palju ja pikki tunde on öös? Võib-olla teadsid. Siis oleksid nad pidanud sedagi mõistma, et talle polnud enam midagi uut ette panna. Reisi, otsi midagi huvipakkuvat, hakka käsitööd tegema, käi linnas, osta uusi rõivaid . . . Niisugust nõu anti inimestele, kellel oli mure. Kuidas nad võisid niisugust juttu taluda, need, kes olid nagu välgu läbi ladvast juurteni lõhestatud puud? Ta ei teadnud seda, sest arvas, et mure haihtub kord iseenesest, sest on puhas ja igaühele osaks antud. Aga kuidas taluda seda, mis oli tema osa, häbi, ehkki ta seda ise ülekohtuks pidas. Kuidas sellega elada, sest tema uskumuse kohaselt oli see asi, mida inimesed eales ei unusta. Ei eales. Need jõhkrad, hukkamõistvad, kahjurõõmsad . . . Ja tema läbi langeb häbi ka tema perekonna üle. Ja Lauri perekonna üle. Ja kusagil katsub üks karjak Sylvist kõike välja kitkuda, mida arvab Anjat sinna istutanud olevat. Ta püüdis vaikselt istuda, selga sirutada, sügavalt hingata.

«Egas vähemalt Sofi, sii su isa sõsar põle siin käind? Sii ju laseb ringi ja jutlustab.»

«Ei ole, siiani vähemalt mitte. Küll ma temaga hakkama saan.»

«Sii ju ka veel, et Sylvi ema on usklikuks hakkand. Sellest kõik tuligi, hakkas muudkui tütrest sonima, ja ometi oli kõik nii hästi. On sii siis nüid parem, et laps oo niisukese päästpõrunu man?»

Anja ei tahtnud hakata sellele mõtlema, ta oli selle üle juba nii palju kurvastanud, kui üldse suutis.

«Pean minema veel vaestemajja seda naist vaatama,» ütles Anja siis. «Talle tuleks . . . ah jaa, sina, Vieno, oled nüüd ju komisjonis. Sina võidki . . .»

Ja nagu polekski nüüd küsimus temas, hakkas ta arutama tolle üpris tähtsusetu naisterahva probleeme, kes kindlasti oma viimse tunnini aimatagi ei osanud, et oli olnud see, selleks määratud, kes Anja ja Vieno jälle kuidagi kokku viis ja niiviisi Anja saatuse tundmatuile rööpaile tõukas. Sest mees võib teha mida tahes, keegi ei ütle talle eales, et ta on kõlvatu ja peab sellepärast koha kaotama. Ei, pigem vastupidi. Siin istub ju Vieno, tulnud äsja koosolekult, kus istusid ka abiõpetaja ja tulevane kogukonnanõunik.

Siis tõusis Anja püsti, nagu oleks mingi istungi lõpetanud. Oli juba peaaegu pime, ta käis ukse juures lüliteid klõpsutamas, nii et laelambis süttis valgus. Kuna ta sinna jäigi, tuli Salmel ja Vienol tõusta.

«Kõlista vähemalt,» ütles Salme. «Kõlista hommen. Vast võib papa ka sind vaatama tulla?»

«Tulgu pealegi,» vastas Anja. «Aga ega lähemate päevade jooksul midagi uut ei juhtu. Kõik sõltub hoolekogust, kui koguni mitte koolivalitsusest ja õpetajate ühingust. Aga tulgu pealegi, kui ta ei . . .»

Vieno surus tugevasti Anja kätt ja vaatas talle silma.

«Ja sinagi lähed?» küsis Anja.

«Ma pean. Aga ajame millalgi juttu.»

«Juttu?»

Kuidas võivad inimese silmad olla nii sinised, nii lootusrikkalt sinised keset kogu seda tohuvabohu? Ja tuhmuda siis järsku, nagu olnuks küsimus viimases lootusekõrres, mis nüüd kadus.

«Ära,» libises Vienol tasa üle huulte. Siis pani ta mütsi pähe ja läks Salme kannul trepile. Ta oleks tahtnud ärklikorruse vaheust jalaga tükkideks taguda, ta oleks võinud seda väga hästi teha, sest ta oli nii hirmunud.

Sel kahetsemispäeval kahetses Vieno sedagi, et oli Anjale tükkis ta valge tekliga, tüdrukule, naisele, kes ainult sentimentaalitses, siia-sinna kõikus ja mõistmatuks jäi, mitu korda nagu kirstunaelale mõelnud. Kui väga ta oleks soovinud, et Anja oleks jäänudki niisuguseks, kas või ainult isekaks mälestuseks millestki, mis oli olnud kättesaamatu ja liiga ilus ja kuulus muidugi nooruse juurde. Anja oli andnud talle kõik, oli isegi muutunud. Tema, Vieno, oleks pidanud nüüd vastama, lähedal olema, armastama. Aga kui külm oli kõik, tema ise esmajoones ja eelkõige. Ta ei saanud midagi teha, sest ei tahtnud. Jah, ta ei tahtnud. Ta oli Anja vastu aeg-ajalt hea olnud, ka armastusest oli räägitud, kuid ühise tuleviku peale polnud ta iial mõelnud. Ta ju ei võinud, tema teed ja tegemised olid seda laadi, et Anja-taoline lilleke sinna ei sobinud. Kas ta polnud seda siis Anjale öelnud? Mitte nüüd viimasel ajal, vaid varem. Aga Anja oli vist mõelnud, et asjad on nüüd teisiti, kuna ta oli suhted Lauriga endas lõplikult selgeks teinud ja näidanud, et suudab muutuda. Kuid Vienol polnud midagi mõttes olnud, mitte rohkem, kui et . . .

Selle jao teest, mis Vienol ja Salmel seltsis minna oli, kõneles Salme vaikselt ja rahulikult, nagu oleks see talle nüüd Anjast külge hakanud või nagu oleks tema üldiseltki rahulik loomus kindlamaks muutunud, püüdis kusagilt ilmu-

vaid mõttevälgatusi korralikeks, sõnadega väljendatavaiks mõtteiks seada. Mingid vanad lood, ja uued. Et mõnikord inimene nagu jätkas kellegi ammu surnud omakse elu. Või kordas seda. Kuigi polnud sellest iial kuulnudki. Elas võib-olla teistes oludes, sootuks teisel ajal, aga üldjoontes samuti. Nagu oleks elukäiku mustri järgi läbi paberi ajanud. Kelle elu Anja elas? Või oli elukäikude kordumine siiski päris tavaline. Nii hirmus palju valikuvõimalusi ju polnud, vähemalt naistel mitte. Korraks mõtles ta Vieno ema Tilta peale. Mingi sama lõõm . . . Ei, aga võib-olla oli Anja hoopiski uut naisesaatust kujundamas, mida tema järel jälle mõni teine üha uuesti joonistab, kuni paber üles ütleb ja uus tuleb võtta. Võib-olla nõndaviisi, võib-olla mõlemat viisi. Aga uut ja vana, jätkuvasti, ja see ei lõpe, vist mitte iial.

«Kui nüüd midagi teha saaks,» ütles Vieno apteegi nurga juures. «Vahest ma peaksin siiski . . .»

«Sina vai?» Salme vaatas talle otsa ja pööras silmad ära. «Kas siin nüid üldse keegi midagi teha saab.» Ta keeras alla rannateele. Ta ei mäletanud enam, et oli läinud lihtsalt jalutama ja end inimestele näitama.

Aga kui Anja oleks olnud mees? Vieno mõtted hakkasid jälle endist rada käima, kui ta süüdlaslikult kodu poole läks. Kui tema, Vieno, näiteks oleks lasknud mõne naise aeg-ajalt enda juurde juttu ajama või ükskõik mida tegema. Nagu ta küll laskiski. Ja kõik oleksid sellest teada saanud. Äärmisel juhul oleks teda pisut pilatud, vihjeid tehtud, muud midagi. Ja mis temast, töömehest. Kuid olnuks ta ka pastor või õpetaja või kes tahes, ikka oleks ta sama, peaaegu heatahtliku mõistmise villavakas puhanud. Ja Vieno mõtles, kuidas Anjat, naist, tõenäoliselt elu läbi, päeval ja öösel, ärkvel ja unes, aina ahistatakse ja kimbutatakse ja nuhitakse.

Alles metsateel pikkade varjude vahel taipas ta, kui hea oli ikkagi olnud, et Anja polnud kordagi töölismajja laulu-harjutusi juhatama jõudnud. Aga noodid tal olid. Kes teab, võib-olla olid süütud, sabadega noodimärgidki oma töö teinud.

Alati pidi neil olema keegi, keda taga kiusata, olgu sõda või rahu. Ja suured kalad ujusid rahus avavetele, jälgisid sealt suureliselt, kuidas pisikesi mudastel randadel kinni püüti. Liigutasid kalakülmalt saba ja ujusid veel kaugemale. Sellal rabeles ja siples pisike juba konksus või jäi kaljule pealtnäha surnult lamama, kuni püüdja ta ehk konksu otsast ära võttis ja vastu kivi lömaks lõi.

«Ah et siis nii?»

Oskari Hänninen ei osanud kevad otsa muud öelda, kui Salme rääkis Anjast. Esmalt, et Anja jääb lõpupäevani kooli edasi, oli seega ikkagi kompromisslahendus leitud, ja siis, et osa kraami tuuakse nende ärklisse, osa Julini poole, sest Lauri oli juba enne, Anja asjadest teadmata, otsustanud koju minna ja õpetajaameti üldse maha jätta, nagu oli arvatud. Hänninen ei mõistnud midagi küsida ja kuulates oli ta rahulolematu näoga. Sama rahulolematu ja solvunud ilme jäi tema näkku kõigiks päevadeks. Temast hakkas saama kipras ätt, kes lisaks kõigele kuivas lausa silmanähtavalt kokku. Vahel mõtles Salme hirmuga, kas Oskarigi istub viimaks ema kombel ratastoolis ja tal on kaks, keda passida. Aga tal oli küllalt olemasolevaid muresid, nii et polnud mingit tarvidust end võimalike tulevikuraskustega piinata.

«Sa oled ju Anjat alati hoind,» ajas Salme kord peale, kui mees oli ikka ühtemoodi pahur ja kinnine. «Kas sul tast kahju põle, kui ta nii noorest pääst oma elu pääle nigu käega lööb?»

«Ärgu siis löögu. On inimeste suus. Mis ma teinud olen, et mind niimoodi karistatakse?»

«Sind? Kes sind oo puutund. Sii oo ju Anja, kellel häda käes.»

Hänninen ei heitnud naisele pilkugi. Ja või sel hetkel enam seletada või selgust saada jõudiski, sest saalis raputati kella, nagu oleks seal vähemalt vägesid kamandav kindral olnud. Ja Salmel tuli minna, hoopis tühise asja pärast joosta ja siis seltsiks istuda, sest vanamutt nõudis seda.

Nad nõudsid. Tema ei suutnud rääkida, mitte millestki, kõige vähem Anjast. Sest nüüd ta teadis, vanamutt suhtuks asjasse, kui ta seda mõistakski, täpselt samuti nagu Oskari. See oli nende vastu sihitud solvang.

Oleks parem olnud, kui ta poleks sellest aru saanud. Salme oli elanud siiani usus, et Hänninen hoidis tõesti lapsi, omal kombel ja türanlikult, aga nende elu siiski osavõtlikult jälgides. Ja mis see oli olnud? Hänninen armastas lastes ainult iseennast. Või kui see just päris nii ei olnud, siis puudus tal igatahes täielikult võime või tahtmine, mis tegi vist sama välja, asetada ennast laste kohale ja katsuda kuidagi mõista, miks ja mispärast ja kuidas see võis tunduda. Lapsed pidid isale kui just mitte lausa au, siis vähemalt mingit rahulolu tooma. Olgugi nad tüdrukud, neilgi oli oma osa täita. Tuli elada, jah, täpselt, nagu tahtis tema. Kui neil õnnetusi juhtus, solvus Hänninen. Eriti kui õnnetused olid niisugused nagu Anjal. Sünnitusel lapse kaotamine oli Hännist veel

puudutanud. Kuid võib-olla leinas ta sedagi tookord rohkem sellepärast, et laps oleks olnud Julini pärija, kui et see oli Anja liha ja veri ja pidanuks juba ainult seetõttu elusana sündima.

Kui Anja siis tõepoolest kuhugi Hollola vanadekodusse läks, pahutses Hänninen, et see ei elanud enne seda vähemalt nädalatki Julini pool. Mis abielu see on, porises ta. Mis inimesed ütlevad? Kuidas sa poeski seisad?

See tegi Salme päris sõgedaks, ta oli mitu päeva kuri. Ja sai veel kurjemaks, kui Anjalt tuli kaart ja ta läks seda rõõmsalt Oskarile ulatama ja Oskari toetas selle ainult piimaklaasi najale, vaatas mittemidagiütlevat pilti kõrrepõllul seisvast varesest ja heitis ainult pilgu pöördele.

Salme ei suutnud toas püsida, ta läks välja juunikuu mahedalt tibava vihma kätte ja mõtles, et otsib endale seal niisugust tegevust, mille juurest nad teda kohe tagasi ei kutsu. Ta vaatas mesipuid, ergutas sõnadega tarus krabistavaid putukaid, tõi siis saunast tikutoosi, läks saju tihenemist jälgides krundinurka risuhunniku juurde, sealt tagasi puukuuri tulehakatust tooma ja nii edasi, kuni sai tule põlema.

Hänninen oli juba väravas, valmis poodi tagasi minema, seisis nii, nagu kuuenööpe kinni pannes ja kraed kergitades seistakse. Kui ta esimeseks sammuks jalga tõstis, käis esimene paugatus. Või ainult sutsatus, aga et see tuli ootamatult, tundus hääl kõvem, kui oli. Siis ei käinud paugatused enam sammude taktis, ja Hänninen oligi mineku sinnapaika jätnud ja kähku tuppa tagasi läinud. Paukus ja plaksus, nagu toimuks tõeline vallutuslahing. Vahepeal valitses vaikus, mida rikkus ainult vanainimese kellakolksutamine saalis ja Mari soigumine proua pärast. Plaksatused kostsid üksteise järel, kui leegid hunniku keskpaika jõudsid. Pappkesti lendas kopsatades vastu saunaseina ja kindlasti ka teele, sest üks hobusemees pööras vankri ringi ja kihutas täit traavi teiselt poolt maja mööda. Paugud kestsid kümmekond minutit, siis järgnesid nagu kinnituseks veel mõned sutsatused. Ja siis polnud enam muud, kui et kell kõlises raevukalt saalis ja kõigilt teedelt jooksis kokku paljajalgseid lapsi, kes üksteist vaimustatult togisid ja müksisid.

«Nõnna siis meie proua läks,» nuttis Mari juba, kuid püüdis koormat väärikalt oma õlgadele võtta. «Sii oli vissist sii padrunikast, selle ta ükskord sügise sinna risuhunnikusse viskas. Sääl oli vissist kuulisi ka. Põle änam prouat . . . Oli hää inime ja änam põle. Mingu no kaupmehehärra vaatama, kas tast üleüldse miskit järele jäi.»

«Pole tarvis,» ütles Hänninen, teenija kõrvalt süngelt välja vaadates. Salme tuli sauna tagant, hoopiski mitte tükkideks klstud, vaid ainult pisut mullaste riietega, sest ta oli vist maha viskunud nagu hea sõdur kunagi. Ta silus juukseid, püüdis korralikku nägu ette manada ja kõhkles pisut, enne kui astus sisse.

«Kas see, kas see Viiburi plahvatus oli nüüd su viimane plahvatus?» Hännise silmavalged olid kollased nagu sinepipõld.

«Jäta nüid!» Salme oli tujust ära, aga niisugused asjad läksid tavaliselt kähku mööda, kui neil ei peatunud. «Kui sa nüid ainult jälle ei ütle, et mis inimesed ütlevad.»

«Muidugi ütlen!» urises Hänninen ja mõtles tõemeeli, et ühegi inimese ümber ei olnud nii palju hulle kui tema ümber. «Kuidas sa seda inimestele seletad?»

«Jüst nii, nigu oli. Põle teab mis kõneväärtki, sii paar prahmakut. Tulnd mul seda änam meelegi. Kõik kohad padrunisi ja kestasi täis. Mõelsin, et olgu siis mõni risuhunnikus kah.»

«Mõni, ainult mõni. Nojah, ega siin vist muu ei aita kui inimestele tõtt kõnelda, kui küsivad. Võib-olla tuleb koguni politsei.»

«Tulgu aga!» Salme hakkas kiiresti toibuma. Mis siin siis õige ära ei olnud? Mitte midagi. Ja ta käskis Maril lauda kraamida ja läks ise sinna, kuhu meeletu kell teda kamandas.

Õhtul oli Salmel Oskarile midagi uut rääkida, mis ehk seda päevast raginat natuke leevendas. Inkeri oli külas käinud ja rääkinud, et Matti ja Lauri olid Sylvi Julini poole toonud, sest tüdruk oli sealt ema juurest kord juba Julini tallu plehku pannudki. Lauri oli tema emaga kõik ära klaarinud. Üsna vähese rääkimise järel oli see soostunud paberidki tegema. Vist oli talle Sylvist lõpuks teistele lastele lisaks veel ainult tüli ja vaeva olnud, sest seegi vaene naine pidi ju katsuma päästa ja äratada, nii nagu töö vähegi mahti andis. Või oli tema usuline ind juba lahtumas, kui oli paraja jao pahandustega hakkama saanud. Nii et tüdruk oli nüüd Julini pool ja Anjale tegi see kindlasti rõõmu.

«Nojah.» Hänninen muutuski pisut elavamaks, kuid hakkas kohe jälle mornitsema. «See ju võõras. Ei see päri vist midagi, niisugust varandust küll mitte. Tüdruk pealegi.»

Niisiis istus Salme õhtul taltsalt vanamuti juures ja laskis mõtetel ringi uidata. Tänane plahvatus — õnneks unustas

vanamutt uued asjad ruttu, nüüdki rääkis ta seitsmekümne aasta vanustest sündmustest. Salme kuulas poole kõrvaga, kui see väike inimkribul jutustas, kuidas ta oli kuueaastasena pidanud emaga kaasa minema, kui ema tahtis näha naisterahvast, kes elas kusagil ühes nende majas, aga kaugel. Ja et sel naisel olnud kaks last, tema isa sohilapsed, ja lapsed, mitte naine, olnud emale üllatus. Ema oli siis viletsaks jäänud, ühte ja teist haigust põdenud, mitte midagi tõsist. Aga ta oli palunud tal abieluvoodisse lauajuppe tuua, hööveldatud lauajuppe, ja neile oli ema kirjutanud naiste nimesid, iga päev ikka ühele lauatükile ühe nime, nii et neid oli lõpuks põrandal terve hunnik olnud. Siis oli ta käskinud ühel sulasel teeotsale tulba püstitada ja lauajupid sinna üksteise alla ritta naelutada. Ja ühel päeval oli vanainimene, tookord alles laps, pidanud ema õue talutama, vaatama, kas need lauajupid on ikka tõesti tulba küljes. Olid olnud küll ja tüdruk oli küsinud, miks. «Sellepärast ... Andsin kõigile teada. Neil naistel pole siia majja enne minu surma asja.»

«Ja kas teie isa laskis siis neil lauajuppidel ja nimedel olla?» imestas Salme, sest oli see vast lugu.

«Minu isa? Mis temal sellest! Või tema palju kodus püsis.» Ja siis hakkas vanainimene üksikasjaliselt jutustama, kuidas tema isa oli kord ühe täkugi surnuks kihutanud. Ega selles midagi erilist polnud, hobune oli head ja kiiret traavi teinud, aga kui ta sinna klaastrepi ette jõudis, kus isal oli kombeks sadulast hüpata, oli ta kokku langenud, paar korda jalaga põtkinud ja surnud. Kui oleks pärast natuke jalutada, natuke käia saanud, aga see järsk peatamine. Mis häda neil naistel oligi tallu tulla, isa sai ju nende juures käia. Nii et ta oli juba väiksest peast ühte ja teist nägema pidanud. Aga ega tal sellepärast midagi häda olnud. «Ei, mitte mingit häda. Minust sai peen naine.»

Või polnud häda, mõtles Salme. Küllap oli, säärane asi just rikkuski lapse ära, tegi kalgiks või närviliseks. Tollest kuueaastasest oli külm ja arvustav inimene kasvanud. Ja see külmus oli kasvatanud Oskari ja Sofi, niisuguseks, nagu nad nüüd olid. Oskari oli küll ehk armastustki saanud, kuid mõõdetud annustes, kuni sellestki oli ainult teesklev «Vaene Oskari» järele jäänud. Inimesest ei osanudki enne midagi öelda, kui ta oli viiekümnene, kui siiski veel.

Kuid Salme läks vanainimesele alandlikult kakaod keetma, see armastas seda väga. Sest kes oli tema, et kedagi arvustama hakata. Anja oli inimeste hambus närida nagu üdikont ja muidugi mõista oli kõik ema süü. Ja tema ise oli täna

siin paugutanud ja kõmmutanud nagu ei tea mis. Hea veel, et keegi surma ei saanud. Ainult saunaseinas võisid kuulijäljed tänasest päevast jutustada, kuni keegi sinna kunagi uue laudvoodri lööb. Lärmi oli olnud kui palju, aga selle loo ülenaerad varsti isegi, Anja pärast seevastu ...

Mari uuris pliidiriiulil niiske, kahekorra käänatud villase soki sees idanevaid kurgiseemneid. Ta tundis prouale kõvasti kaasa.

«Kuulge, proua,» ütles ta nagu häbelikult. «Mis sii tänane, ega sii miskit olnd. Ma mõelsin ainult, et ei tea, kas sii uhmer nüid kapis iseendast tampima hakkas vai.»

«Jajah.» Salme ohkas, keetis kakao valmis ja jättis katla pliidiservale. «Oli mis oli, Hänninen pruukis küll ilmaasjata suud.» Ta otsis külmast kapist koorekannu, vispeldas pisikeses kausis, nii et piisku lendas ümberringi ja Maril oli põhjust rätti haarata. Siis võttis ta kandiku ja läks.

«No nii, jooge nüid. Ma panin tilgakese manti kah.» Ja vanamuti mokad venisid pikaks nagu pardinokk, kui ta valge vahu alt jooki rüüpsis.

22

Kevade kuludes oli Albert Julin pomisedes või sõnatuks muutudes asja selgeks teinud, nii et keegi külas ei saanud öelda, et ta ei tea. Ta ei tahtnud mingit pidu. Kuid teadmine ajas segadusse, nagu isevärki asjad tihti ja seesugused veel eriti. Nii käidi siiski linnas ja osteti küünlajalad ja kirjutuslauagarnituurid ja hõbenupuga jalutuskepid ja prillitoosid ära. Kord juba oma arvamust avaldanud, ei teinud Julin edasisest enam teadmagi. Isegi siis mitte, kui virtin nõu küsimata, nagu ta pärast perenaise surma oli harjunud talitama, pesema ja kraamima asus, loomatapu eest hoolitses ja koka muretses. Kui peretoas juba suuri juuste valmistati, süldi-tegu käsil oli, puljongipada pliidil auras ja sammude müdinal ei paistnud lõppu tulevatki, püüdis Julin Lauri kinni ja hakkas temaga ärklikambri ehitamise üle nõu pidama.

Päev enne möödapääsmatult tulevat pidu kuhjati keset õue lauavirn. Kiirustavatest, higistest tüdrukutest mööda kandis Lauri laudu sisse ja trepist üles, tonksas käänakul võib-olla juba sajandivahetusel tehtud, peaaegu tundmatuks käkrunud ja paksu tolmuga kaetud viha õrrelt alla ja laskis laudadel prantsatada saepurule ja igasugu muudele täitematerjalidele, mis andsid tunnistust leidlikkusest. Tolmu ja puru pudenes alumise korruse puhtaks kraamitud tubadesse ja virtin oli kuri ja pragas igaühega. Kuid Julin ise tassis naelakasti, kõlgutas teises käes vasarat ja läks poja kannul. Ta oli särgiväel, vanad mustad püksid jalas, ja kuna oli suveaeg, siis paljajalu.

Pidupäeva hommikul oli ta juba enne teiste ärkamist samas rõivastuses ülal viiluakna juures laudu saagimas. Ta vaatas kaldruutudega aknast välja. Klaas andis loodusele oma rohelist lisaks. Kägu ärkas kukkuma. Hääl kostis kaugelt ega häirinud suuremat, isegi mitte hobuseid karjamaal, kes

tukkusid kindlakskujunenud rühmituses. Paarikaupa, ühe pea teise saba juures, nii et kui parmupiste tabaks silmanurka, vehiks teise saba jõletise kohe minema. Möödunud aastasadade tarkus, suve algusest saadik kasutusele võetud, kuigi parmudeni oli veel nädalaid. Julin ei tahtnud enne naelu taguma hakata, kui kuulis karjaku liikumist. Ta ainult mõõtis poolhooletult ja saagis. Puusepatöö ei meeldinud talle eriti, aga vahel oli seda mõnus teha.

Kui laudast juba täis lüpsikutega tuldi ja latreid puhastati, tuli pööningule Lauri, virge näoga, sest temagi oli vist juba mõnd aega ärkvel olnud. Kergelt naeratades pidas ta paslikuks õnnitleda.

Julin tänas ja võttis kastist kamalutäie naelu.

«Seda'nd, mis siis tehtud on. Eluaeg. Rumalus rumaluse otsa. No vahel, kui nüüd vahel midagi ... See ka rohkem iseloomu pärast. Aga kõneloba ei viitsi küll kuulata.»

Ja siis tõstis virtin õues kisa. Teda vihastas ainult poole võrra vähenenud lauavirn, mis seisis just külalistetrepi ees.

«Sedasi karjuda,» pahandas Julin. «Küllap sealt mööda saab. Mis see siis on, et sedasi ... Nagu munas kana.»

Kui nad leidsid, et on aeg, läksid nad alla kohvile. Saalis kaeti suure kiiruga lauda, nemad, isa ja poeg, juba nii vara hommikul õige räpased ja määrdunud, jõid kohvi peretoa laua ääres. Julin oli muigel näoga, kui tüdrukud neid naagutasid. Nad tõid endaga prahti ja tolmu, ja kas nüüd ei peaks juba ...?

«Toas on peremehe jaoks puhtad triigitud riided,» ütles virtin nagu mõõta püüdes, kumma kangekaelsus on suurem. Julin noogutas ja lükkas leivavaagna poja poole.

«Küll peab nüüd ilusat ja sooja ilma ...»

Söönud ja joonud, hoidis Julin veidi aega sõrmenukke lauaserval, istus, nagu kavatseks ta midagi öelda, ja vaatas otse enda ette. Siis ta tõusis, ajas end sirgu ja läks, Lauri kannul, pööningule tagasi. Nad olid poolel trepil, kui teenijatüdruk tuli vaatama, suutmata seda tõeks pidada. «Mõlemad ühe vitsaga löödud, nii isa kui poeg!» hüüdis ta, ja isa ja poeg ronisid rahulikult edasi.

«Läks õnneks. Kui nad ainult ei laulaks,» ütles Julin, kui nad akna piirdelaudu lahti võtsid ja eemale tõstsid. «Mitte ei või viletsat laulmist kuulata. Niisugune tunne tuleb peale ... Imestad, et miks. Nagu maailmas veel vähe lärmi oleks. Noh, nüüd võiksid oma asjadest rääkida, kui on juba niisugune paras tühi päev. Või kui sa ei ... Lõika siit otsast vähe viiliti.»

Lauri võis muidugi rääkida. Mitte sellest, kui õnnetu ta oli Anja pärast, seda võis igaüks rääkimatagi aimata. Oleks ehk pidanud midagi ette võtma, et need ogarad vananevad õpetajad poleks saanud asju nõnda vassida. Või oleks vahest piisanud sellestki, kui oleks pööranud neile alguses rohkem tähelepanu. Mehkeldanud ja nii, aga kus nüüd Anja, ja seda ei saanud ju nõudagi. Võib-olla oiid nad niisugustki narrust taga igatsenud nagu austus, sest olid ju ikkagi veel nii kõrges eas ametis. Kohvile kutsumist, nõuküsimist oodanud. Aga mis sest enam, nüüd oli juba liiga hilja. Ja nende ogarus just mõjuski nõnda, et ei söandanud enam midagi ette võtta. Sekkudes, selgitama hakates oleks end ainult narriks teinud. Kui hullumeelsus paistis kord juba võidule pääsevat, siis pidi ta ka pääsema. Hulluse võit polnud mingi lõplik võit. Meele tegi muidugi kibedaks, ja veel kuidas, aga liiga suurt rõhku ei maksnud säärastele asjadele panna. Anjaga oli asi läbi arutatud, jälle kord kõik ära räägitud, aga kuidagi arukamalt kui enne. Nii et kui sellest hulluse võidulepääsemisest oli sedavõrd kasu olnud, siis oli see ka juba midagi. Nad mõlemad, Lauri ja Anja, olid nii eraldi kui ka üheskoos omamoodi teelahkmel. Mõistlikult ja põhjalikult oli Anja seda seletanud, mida ta nimetas eriala vahetamiseks. Mõte lastekodu juhataja ametist oli talle nii kindlalt pähe hakanud, et selle kohta polnud enam midagi öelda. Kas ta tahtis siitkandist täiesti ära minna ja nõnda ka Laurist vabaneda? Anja oli nõudmised valjusti ette lugenud: laste kasvatamises ja hooldamises vilunud, soovitavalt õpetaja, lasteaia kasvataja kursuse või mõne muu hooldamis- ja kasvatuskursuse lõpetanud naine, hea mainega ja tõsise loomuga. Lauri oli nõudmisi mõttes vaaginud, mõelnud, missugune punkt võiks olla kõige kaalukam, muidugi see viimane. Ei, ei, siin oli ju kõik kenasti lahenenud, revidentki polnud rohkem tuhlama hakanud. Kuid poleks ju olnud vaja mingit pööret, Anja oleks võinud lihtsalt siia tulla ja perenaiseks hakata. Julin oli seda selge sõnaga öelnud. Ja kõhatanud ja: «Sylvi ju ka nüüd siin.»

Lauri rääkis isale, miks temagi oli otsustanud koolmeistriameti päriselt maha jätta. Mõte oli küpsenud sõjaväeteenistuses, kus ta oli järsku vananenud. Ei tahtnud enam kedagi, isegi mitte lapsi rivis, joondunult kujutleda. Muidugi polnud see mingi põhjus, mida poleks saanud peast pühkida, ta oli õpetamisest lihtsalt tüdinud. Sellest, et alati pidid karja järel vedama. Muidugi tuli kellelgi neid õpetada, aga tahtjaid ju leidus. Nii et mõnes mõttes see Anja lugu kõigi tagajärgedega isegi omamoodi klappis — kui kurb see ka ei olnud —,

korter sai täiesti vabaks. Ta kavatses nüüd esialgu koju jääda, võimalik, et päriseltki. Ta mõlgutas küll mitmesuguseid võimalusi. Mida võiks õppida ja nii. Aga kuna seminari, kahe kooli ja armee peale oli juba hulk aastaid läinud, siis tundusid endale juba liiga vana.

«Jah,» arvas Julin. «Kõik oleneb tundmisest. Teine ei saa sinna midagi parata. Hakkame aga toksima.»

Ta seisis viivu aknal, naelad suus, ja saamata midagi öelda ning tahtmata ka suud asja ees, teist taga tühjendada, viipas pojale. Koos vaatasid nad, kuidas klaastrepi ette kogunes koor, tagumised laudadel seistes kaela küünitamas.

Nad hakkasid nüüd mõlemad laudu seina lööma, kõigepealt akna ümber ja siis sealt edasi. «Kuhu viib tuule tee» läks peaaegu täiesti kaduma, sest mingit pausi ei peetud, anti aga naelapeadele vatti. Ühisel kokkuleppel tagusid nad umbes nii kaua, kui laul võis kesta. Siis valitses täielik vaikus, mida katkestas ainult kägu, kuni all üüratas veel «Mu aastad voolavad kui jõgi . . .» ja üleval taoti jälle. Kui Lauri järgmine kord alla kiikas, oli õu tühi ja viimased lauljad uksest sisse minemas.

«See on, kui inimese sõna ei kuulata,» nurises Julin, aga oli ometi peaaegu muigel näoga. «Söövad nüüd hommikul vara juustu ja sülti. Söögu peale. Meie lähme siis, kui on söögiaeg.»

«Talus võiks ju ka nii mõndagi pisut teisiti teha,» ütles Lauri ja vaatas uut lauda võttes isa poole.

«Muidugi võiks. Kõike võiks. Tegemist on küllalt. Ja aegajalt läheb advokaatigi tarvis . . .» Julin kohmetus, pidi ta siis nüüd sellele vihjama. Niisugusel tähtpäeval lasksid end vist lõdvemale, hakkasid lihtsalt lobisema. Kuid tema suur unistus oli olnud, et majas oleks advokaadist poeg. Ta püüdis kähku uut kõneainet leida ja talle meenus, et imesid juhtus aina. Nüüdki oli olnud lehes niisugune uudis, et Uttist oli viie ja poole tunniga Rovaniemele lennatud. Ainsagi vahemaandumiseta. Ta küsis, kas Lauri teab, kus see Utti on. Eks see olnud õige pikk sõit? Ja kuna Lauri teadis, et see oli olnud sõjaväelennuk, haaras Julin uuest teemast kinni, et Lauri ei hakkaks selle ettevaatamatult suust lipsanud advokaadi-sõna kallal juurdlema.

«Kuidas . . . Sa olid kaitseliidus hea laskja. Kas oled mõelnud jätkata?»

Lauri hakkas kähku seletama, et regulaararmee on nii nõrk, väljaõppelt ebaühtlane ning algeline, ja kuigi on kuulda, et juhtkonda hakatakse välja vahetama ja parandama, läheb

siiski vähemalt paarkümmend aastat, kuni on küllaldane reserv. Sellepärast kulub kõik väljaspool armeed antav vabatahtlik sõjaväeõpetus marjaks ära. Nii et ta peab kaitseliitu endiselt hädavajalikuks, ja kuigi ta, nagu oli mõista andnud, rividrillist ei hooli, lööks ta meelsasti kaasa kultuuri- ja haridustööl või siis spordiharrastuse edendamisel. Selle vastu tuntakse nüüd huvi, sest Paavo Nurmi oli Soome maailmakaardile jooksnud, nagu öeldi. Kuigi nüüd Pariisi olümpiamängudel võib juba Ritola aeg olla.

Julin ei paistnud kuulavat. Naelu seina lüües vaatas Lauri isa profiili. Taat jälgis juba katkematu vooluna mööda alleed saabuvaid külalisi. Need pöörasid pead, silmitsesid ümbrust, nagu ikka tehakse, ja hakkasid alles viimase pärna juurde jõudes asjalikul näol otse maja poole astuma. Julin vaatas neid hindavalt, end ohjeldades, pobises midagi ja küsis korra kella.

«Vallavalitsus,» ütles ta. «Küll on ajad sellest saadik muutunud, kui ma viiekümneseks sain. Sotsialistidki hulgas. Ja marsivad, hea ülikond seljas, siia nagu teisedki. Olgu, marssigu. Aga kaheksateistkümnendal aastal poleks seda küll uskunud. Nojah. Oleks vist veel halvem, kui nad ei marsiks. Ega räägiks.»

«Need on ohtlikumad jah, keda ei näe,» arvas Lauri. «Neid on ju kaheksateist eduskunnaski. Ime, päris ime, et neil niigi hästi läks.»

«Kui ei oldaks nii rumalad,» ütles Julin ja Lauri arutas endamisi, kas isa mõtles seda valitsust, kes oli eelmisel suvel kommunistidest saadikud vangistanud. Aga isa võis niisama hästi kõike muudki mõelda. Keskpäev oli peaaegu käes ja Lauri oletas, et varsti nad vist lähevad alla, parimais ülikondades vallarahva sekka, nemad kaks sootuks teistmoodi, argirõivais ja töölehalist, saepuruga koos meest.

«Jah, kui siis nüüd . . .» Julin ajas end sirgu, kuid jäi niisama seisma. Teelt tuli vist inimesi juurde. Lauril polnud tahtmist küsida, kas need olid ehk Hänninen ja abiõpetaja, keda nüüd alati koos nähti ja kelle ühistest plaanidest ei teadnud veel keegi midagi peale selle, et need olid ilmselt olemas. Abiõpetaja oli ainult võidus pisut liiga kindel, ja see polnud vist kuigi tark tegu, vähemalt siin maanurgas küll mitte.

«Ootame väheke,» ütles Julin. «Nii et jõuavad eest ära minna. Teab, kas seal taldrikuidki jätkub, kui kõik sedasi ühekorraga tulevad.»

«Vahest peaks neid siiski tänama minema,» ütles Lauri,

sest see jutt kuulus nagu asja juurde. «Kui nad kord juba kingitusi tõid.»

«Ma ei ole palunud. Võiks ju minna muidugi, aga need kõned. Häbene siis seal. Ja veel piinlikum on neile vastama hakata.»

Teenijad häbenesid vist siiski veel rohkem, rohkem, kui peremehed oskasid arvatagi, häbenesid omal kombel, sest ainult natuke pärast seda, kui päike oli üle keskpäeva jõudnud, tuli Sylvi korviga üles. Ta oli õhetav ja innukas ja nõnda oli neil seal toidukorvi juures järsku nagu tore pööningupiknik.

«Ester ütles, et külalised ei tohi teid üldse näha, kui te olete niisugused, nii koledad!»

Lauri naeratas ja silmitses tüdrukut. Sel oli üks Anja poolt eelmisel suvel muretsetud kleit seljas, sest kellelgi polnud mahti olnud tal silma peal pidada ja tema eest hoolt kanda. Kleidike oli kitsas ja lühikegi.

«Kas nad rääkisid ka midagi,» küsis Julin ja tüdruk vastas, et muidugi. Ja kus oli kingitusi! Au ja hiilgust otsata. «Ja peretoast saadeti teile sõna, et aknast ei tohi lauajuppe alla loopida. Võivad mõnele pähe kukkuda.» Ja siis luges ta inimesi üles, teadmata õieti kõigi nimesid, kuid kirjeldas neid nii, et vana Julin ajas pea kuklasse ja naeris hääletult. Tüdruk sai sellest loomulikult hoogu juurde, lõpuks olid seal nii eriskummalised inimesed, et neid ei saanud olemas ollagi.

«Kas nad on küsinud ka?» uudistas Lauri omakorda. Olukord oli muidugi pentsik, aga ta sai isastki aru. Seista seal kroonlühtri all nii kõledaks kasitud saalis, et seda ei tundnud enam äragi, ja kuulata tõesti kõnesid! Isa oli ise nii tihti säärastest osa võtnud, kord nii-, kord naasugust kaelamääritavat kingitust kandnud, ja ehkki ta vist ise eales ühtki kõnet polnud pidanud, oli tal tulnud need ära kuulata, ka tagasiteel, kui asjad uuesti üle räägiti ja läbi võeti. On küll, ütles tüdruk, aga keegi oli aknal Julini pead näinud ja kolina järgi olid nad muu ka ära arvanud.

«Äkki solvuvad,» ütles Lauri isale, kes, kord juba pea kuklasse ajanud, vaatas katusest paistvaid pikki naelu. Ülearu pikki oli kasutatud. Julin jättis vastamata, palus ainult natukese aja pärast, et vahest toob tüdruk kohvigi sinna üles, kui ta kord juba nii virk ja tubli perenaine on.

«Võib-olla ongi hea, kui nad vihastavad,» ütles Julin, kui tüdruk oli juba minekul. «Saaks mõnest ametist lahti. Muud polegi, kui käi ühtelugu. No ja lähed ka, aga . . . Kui sa siia jääd, on sul arvatavasti seesama ees. Või mine tea. Paljud

asjad on muutunud. Mõned kipuvad nüüd lausa vägisi igale poole. Mis seegi peaks tähendama?»

Nüüd kostis automürinat ja Julin läks üle pööningu teisele poole vaatama, ega hobused kartma ei hakanud. Ja näinud, et hobused läksid rahulikult pisut kaugemale, tuli talle järsku kange häda peale. Ja kui see kord tuli, pidi ta kohe minema, tagasihoidmine seal ei aidanud. Ta kobis kiiresti alla, peretoa kaudu välja ja ettepoole küürus, pooljoostes talli kõrvale ehitatud väikesse majja. Säärasel rahutul päeval sulges ta enda järel uksegi.

Lauri vaatas ülalt, oodates, kuhu isa läheb, kas tuleb üles tagasi või läheb viimaks siiski saali. Julinil polnud valikuvõimalust. Ta tuli mööda rada, kui uus autotäis rahvast õue lahti lasti, nii et ta seisis siis seal, nagu oli, vaieldamatult pidulik ja majesteetlik pangadirektori ja suviselt elegantse Södermanni kõrval. Pangadirektoril oli peas moodi tulnud kõvakübar, oktoober. Kas temagi oli lolliks läinud? Lauri imetles siirast südamest isa asjalikku ilmet.

Kuna polnud kuulda, mida räägiti, võis seda kujutleda. Isa ütles ehk kõne peale ainult oma alalise lause: «Eks igaüks saab kuuskümmend, kui ei juhtu enne ära surema.» Mingi pott käes, hakkas ta tehtult köhides siiski liikuma, keeras ümber lauavirna, läks võõruspeole ja sattus lahkuvate võõrastega vastamisi. Seal siis tammuti ja kummardati, aga Julin lõpetas selle kähku, nagu oleks tal kibekiire pott käest ära saada. Lahkujad püüdsid omavahel rääkimast hoiduda, alles puiesteelt paistis, kuidas jalapaarid üksteise kõrvale nihkusid. Siis väljus ka Hänninen, äiapapa, ja tõesti koos abiõpetajaga, kes kindlasti oli pidanud paremaks jätta oma siidine kõne paljajalgsele tolmusele peremehele pidamata. Lauri vaatas, kui kokkuvajunud oli äi. Kuna neil polnud iial mingeid suhteid olnud, ei häid ega halbu, polnud neid nüüdki.

Temagi pidi varsti alla minema. Polnud enam mingit isu pööningul peidus olla, seda enam, et tuba oli peaaegu valmis. Laudadest tuli metsa, murdunud puude lõhna. Lauri sikutas ülejäänud seina äärde ja kinnitas aknalauad paari naelaga kohale. Tänane päev meenub talle alati, kui tal juhtub üles asja olema. Kui vana Julin sai kuuekümneseks, vooderdas ta selle toa. Juba järgmisel nädalal hakkab siia nagu iseenesest igasugust koli kogunema.

Lauri läks peretuppa ja sealt kambrisse, kus vahetas riideid, niimoodi, et isa rõivastus tema kõrval liiga armetu ei paistaks. Ta ei osanud öelda, mis pani isa nõnda käituma, pelgalt kõrkus see polnud, kuid oli siin sedagi, pidi olema.

Võõras keetja, kokk, vaatas teda uudishimulikult, istus nüüd, kus tema tööpäev oli lõppemas, jalgu puhates kiiktoolis. Tüse, tubli inimene, nagu nad ikka olid. Lauri laskis oma pilgul tema pilgust mööda libiseda, noogutas ja läks tagumistesse tubadesse. Isa seisis nüüd üsna taltsal näol kingitustelaua juures, ja kuna võõraid enam ei tulnud või pidi alles hiljem uute valingutena tulema, asus ta kõike vaatama, mida oli saanud. Tõrksusest hoolimata oli ta päris lapse kombel rahulolev. Lauri pidi ka laua juurde tulema. Ta ei puutunud asju, ainult vaatas, lahutas vahel selja taga kokkupandud käed ja osutas millelegi.

«Sihuke raiskamine,» kurtis ta siiski tõemeeli. «Kui nad sedasi jätkavad, on kahekümne aasta pärast kõik maanteel.» Laurile ütles ta vaiksemalt: «Siin on ka priisatud. Ei tea mida kõike kokku ostetud. Rosinaid ja siirupit ja puha.»

«Sul ei tulnud meelde keelata,» ütles Lauri.

«Ei käskind, ei keeland. Ei hakka mina tüdrukutega vaidlema. Üle noatera, ja talu oleks haamri alla läind.»

Jaa. Lauri ei vastanud. Seda salmi mäletas ta lapsest saadik nii tihti kuulnud olevat, et see rahustas, rahustas nõnda, nagu lapsepõlvesalmid ikka rahustavad.

Kui jutt peremehe saaliilmumisest virtina kõrvu oli jõudnud, tuli ta kiiresti ja müdinal ja jäi peremehest umbes kahe meetri kaugusele linasele vaibale seisma.

«Kas nüüd on siis hea meel, kui kõik arvavad, et talus ei osata peremehe riiete eest ka hoolitseda? Peetakse nagu vallavaest. Kas oleks olnud nii hirmus suur arm üks päevgi inimene olla, kui siin on nii palju vaeva nähtud ja kasitud ja kraamitud?»

Kuna teenija oli nutma puhkemas, nühkis Julin üht paljast jalga teise vastu. Aga et see midagi ei aidanud, ainult tobe näis, ütles ta:

«Nonoh, ei maksa nüüd sedasi. Nonoh, eks ma siis lähen ja vahetan.»

Nii et kuulujutud Julini sünnipäevapeost olid mitmesugused. Ühed väitsid, et ta tagus terve päeva naelu lakke, teised, et ta võttis küll külalisi vastu, kuid kasimatult nagu sulane, kolmandad, et vana Julin oli seisnud vägagi peenelt, uus must ülikond seljas, kalstükk lõua all ja läikivad mustad poolsaapad jalas. Keset vastukäivaid andmeid, mis kõik olid surmkindlad, vaieldi, kas kogukonnanõuniku aunimi läks ikka õigele isikule. Võidu said need, kes olid vastu ööd majas olnud. Õhtul oli Julin tüdrukule, kes neil nüüd seal majas oli, teate ju küll, sellele Anja-proua kasulapsele või mis ta

on, nii ilusasti öelnud. Sellele, kes koolimajast õpetaja halbade elukommete pärast ära viidi, plehku pani ja siis Julinile elama võeti. Jah, sellelesamale. Et kas sa vaene laps täna midagi süüa oled ka saanud? Süüa? Kui veel õhtul üheksa ajal kanti kogukonnanõuniku kindlasti pahameelest või siis väsimusest lausa kasetuhkhalliks tõmbunud näo eest aina uusi praade ja majoneesis kalu ja pasteete lauale. Siis oli päevakangelane küll ära magama läinud, aga seda ei pannud keegi imeks, saati veel pahaks. Tal oligi pikk ja raske päev olnud.

23

Jumal oli kindlasti olemas, kui temast nii palju räägiti, olgugi et palvetele paistsid tema kõrvad küll kurdid olevat. Aga mesise keele ja naeruse suuga ei tasunud talle igatahes läheneda. Tuli iseloomu kasvatada, kui tema juurde asja oli. Kombed ja moraal pidid olema kivikõvad, et karmi kõigevägevamaga kuidagi hakkama saada.

Jumalakojas tuli muidugi alandlik olla, kuid eks mõõdukas alandlikkuseosutamine olnudki just tõeline tugevus! Vaat niimoodi võin ma oma pead painutada, miks ma ei peaks painutama, kui ma pole pattu teinud. Nurisemata pole ma tilli, köömnete ja humalate eest kümnist maksnud, aga maksnud olen ometi. Lihalikku läbikäimist pole mul olnud kellegagi peale abikaasa, kuigi silmad on teinekord kõvasti kiilanud, talvisel ajal siiski mitte nii palju kui suvel. Kui teenijatüdruk suri, kandsin hoolt, et ta hauda sai, ehkki ei oleks tahtnud kirikhärrale lammast tuua, mida ta nõudis. Siis tõin, olgugi et kõhna ja viletsa villaga ja alailma määgiva. Olen hoolikalt lugenud piiskopikatsumise protokolli aastast tuhat kuussada kuuskümmend üks ja selle kohaselt aastasadade jooksul elanud. Et:

«Abielu rikkujad, nii mehed kui naised, seisku kaks korda kauem kiriku uksel ja andku kirikule kaks korda nii palju kui nende varaňdusele ja asjaoludele kohane. Enneaegu magatatud mõrsjad ja need, kes peigmehelt last kannavad, käigu ilma mõrsjakroonita ja lahtiste juustega ja andku kirikule üks taaler hõbedas. Kes müüb kiriku juures või selle lähedal või jumalateenistuse ajal õlut, viina või tubakat, jäägu ilma oma õllest, mis jagatagu võhivõõraile, ja see, kes müüs, maksku kirikule kaks või neli hõbetaalrit trahvi, ja see, kes ostis, üks hõbetaaler. Kui ostja või müüja trahvi maksmast tõrgub, pandagu ta jalgpuusse või muidu vangi ja ärgu vabas-

tatagu teda enne, kui trahv on makstud. Need, kes jumalateenistuse ajal sisse ja välja jooksevad ja Jumala kogudusele meelepaha tekitavad, tuleb vöörmündreil ja kihelkonnakümnikel kinni võtta ja seniks jalgpuusse panna, kuni kirikurahvas koduteele asub.»

Niisuguse moraali oli kirik välja töötanud ja niisugusena see püsis, kuidas seda ka käänati ja väänati. Kiriku ümber hõngas külma, talle tuli lähenedagi külma südamega, patte kaugemale jättes, et neile alles argipäeval jälle voli anda. Aga ka siis ettevaatlikult, sest kui Jumal osutaski vahel armu, kiriku käsi oli pikk ja kondine. Äge Iisak Rothovius jälgis, mis toimus kinosaalide pimeduses, hangeldamisretkedel, salakõrtsides, poodide tagatubades, aitades, spordiväljakute ääres, vaata et pistis oma nina kahtlase kuulsusega kambreisse, kommunistide koosolekuilegi. Tema soetud habe värises, nii palju uut tuli selgeks õppida. Kuid ta nägi ja õppis. Oi neid vaeseid, kes seda teadmagi ei teinud.

Võtke või see, et kirik andis järsku loa lahutamiseks. Kes julges seda teha! See oleks ju enda süüdimõistmine juba eluajal. Võidi sektidessegi liituda ja liitutigi, lauldi taevani küündivaid rõõmulaule ja hõisati ekstaasis, aga üks hukatus oli see puha. Enesealandamine, alandamistest suurim, närvide kaotamine, mida isegi õigeuskliku jumal ei võinud nõuda. Nii sai trahvitaaler küll teise kuju, kuid ei kadunud kuhugi. Teda asendasid mitmekordselt unetud ööd, ebakindlus, südamehäired, armutult ahistav rahutus, lakkamatu peastrehkendamine ja arupidamine. See näiline valikuvabadus oli halvem, palju lihtsam olnuks hõbetaaler kiriku kämblasse libistada. Oma närvidega maksta, neid hingepiinades kulutada — ptüi, pagan!

Kuid miski ei aidanud. Ja inimene kohanes, kui anti vaid aega südant kõvendada. Aga sellest polnud pääsu, et karmid ajad sõelusid välja karmid mehed, olid nad siis maise või kirikuvõimu teenistuses. Huku ja hävingu esimesteks kindlateks märkideks olid tihti juba õiglane meel ja aususki, milleks oli võimalust ainult rikkail ülikuil või siis rumalail, süütuil, vaimust vaeseil kerjakepikandjail, kes olid kõik kaotanud. Visad, järeleandmatud ja jõhkrad loomused kannatasid välja ja pidasid ajarattas kindlamalt vastu. Kui halastamatute tähtede all sirgunud inimesed endi hulgast parimat otsisid, andsid nad hääle sellele, kelle karm loomus käis üle teiste.

Ka vana praost oli olnud karm mees. Seegi, et ta aja muutudes kogu evangeeliumi luteri usu koguduse maha jättis, oli ainult kindluse märk. Tal polnud himu vaadata oma närvilises masenduses vaevlevat karja, kes nuhtluse puuduses vingerdas ja ägas. Ja tal polnud võimu seda tervemale teele kantseldada. Polnud mingit trahvi, millega neid karistada, kui nad isegi pühal armulaual käimata jätsid. Olgu siis, tema lahkus, vihane peapiiskopile, toomkapiitlile, maa pehmekäelisele valitsusele. Läks, kuhu läks, aga puhta südamega, ja ära ta oli.

Jäi ilus mustade kulmude ja mustade võitud juustega abiõpetaja Marcus Ilmonen. Tuli tunnistada, et ta oli alguses võlunud paljusid koguduseliikmeid, eriti naisi. Tal olid hea esinemine, läbimõeldud pöörded ristikäigus, viimistletud, sujuvad liigutused altaril. Silm puhkas temal. Ta hääl väratas, vulises ja voolas, kõrvgi mõnules. Ja algul oli seegi nii kena, äiutav ja armas tundunud, et ta kantslis vahetpidamata ei ähvardanud ega õrisenud. Kirikuskäijate arv koguni suurenes pisut. Missugune patune hing oleks arvustama hakanud ja öelnud, et tema jutlused on ainult peen etendus, mitte puhta jumalasõna kuulutamine? Mis tähtsust sel oli? Peaasi, et tegi korralikult, mis vaja, õnnistas surnud, laulatas abielupaarid, ristis lapsed ja käis koole katsumas. Ja ega olnudki, kuni tema seljataga oli vana praosti hirmuäratav ja karm kogu, keda inimesed karmil ajal vajasid.

Kui Marcus Ilmonen omal ajal usuteadust õppis, oli tal juba mitmesuguseid muid õpinguid seljataga. Kõneldi, et ta oskas mitut keelt ja tundis kuigivõrd Rooma ajalugu. Kuid siis said isa rahad otsa ja ta pidi end üks-kaks-kolm pastoriks tudeerima, ja koguni võlgu. Tal oli siiski õnne. Esimesel abiõpetajakohal oli ta jõukapoolset tohtrileske kohanud, sellele piiskopiproua tulevikku tõotanud ja abiellunud. Nii said võlad makstud ja ta võis kolida siia suurde, üsna jõukasse ja pealinna lähedal asuvasse kihelkonda. Kõneldi, et abiõpetajal olid tõepoolest suured plaanid. Hilisööni õppis ta oma kambris, kirjutas, käis tihti linnas ja kandis silmapaistmise eest igati hoolt.

Aga lesel oli eelmisest abielust kaks last, poeg ja tütar, kes imetlusväärselt raha kulutasid. Ja naine, ehkki mehest märgatavalt vanem, sai muudkui lapsi ühtejärge juurde, neid sigines nagu seeni pärast vihma. Alatasa tuli abiõpetajal seista oma saalis, must kuub seljas, oma ihuvilja peale kristallvaagnast vett piserdada ja nimesid üles lugeda, õnnistada ja palvetada. Pealegi olid proual suured ja üldse mitte vaimuliku mehe naisele vastavad nõudmised. Või siis oleksid need rohkem piiskopilossi kui vaese abiõpetaja ametielamusse sobinud. Alalõpmata pidi remontima ja värvima. Ja kui abiõpetaja

seletas, et seda lihtsalt ei saa koguduselt ühtelugu nõuda, kui pastoraatki on lausa maa sisse vajumas, hakkas naine maja omal käel remontima ja muidugi mehe kulul. Nii et järsku oldi mitmele poole väikest viisi võlgu. Ja varuti mööblit ja toidunõusid, küllap tulevase piiskopimaja jaoks. Ja kuidas söödi! Ja kuidas oli vaja pidada koduõpetajat ja lastehoidjat, kulutada raha eelmisest abielust sündinud, otsekui isa mälestuse auks Helsingis arstiks õppiva poisivolaski peale, sisustada talle seal kodu ja muretseda majapidaja. Ja tütrel oli varsti sama tee ees.

Ja kui väike oli abiõpetaja palk! Südame alt võttis külmaks, kui sellele mõtlesid. Kogudusel oli metsa ja suuri maarenditulusid, aga need seisid kõik raamatuis kaante vahel kirjas. Isegi Issand Jumal poleks suutnud neid sealt valla päästa, vist ei tahtnudki, otsustas abiõpetaja, sest sedavõrd oli ta palve jõudu proovinud. Ja kõrvaltulusid oli raske hankida. Praost oli koguduseliikmed surnuõnnistamise, laulatamise ja ristimise eest pastorile eraldi maksmise kombest niisama hästi kui võõrutanud. Nõnda pidi abiõpetaja väljasirutatud käe kord või paar häbelikult, ehkki elegantselt tagasi tõmbama, kui inimesed ainult tänasid ja selja pöörasid.

Keskkooli usuõpetuse õpetajaks ta oli saanud, sellest oli ju natuke abi, eriti kui ta taipas hakata õpilastele viiendast klassist alates eraldi leeriõpetust andma. Need maksid, sest teadsid, et koos tasuga tõusis või langes usuõpetuse hinne. Ja leeriaja lõpul tehti muidugi väikesi kingitusi. Aga need luupeaga noad ja kahvlid läksid alati köögiriistadeks ja küünlajalad toimetas naine teenijatubadesse. Nii et millestki ei paistnud piisavat. Rahamured takistasid juba teaduslikku töödki, eriti siis, kui poiss hakkas Helsingis päevavarga kombeid ilmutama, tõi kaela vekslite lunastamist ja muid pahandusi.

Abiõpetajal oli mõnikord lausa vaev kirgast ilmet näol hoida ja ei olnud kahtlust, et ta hakkas rikaste ja vaeste matmise vahel vahet tegema. Jah, rahamuredest ahistatud õpetaja hakkas ilmalikku meelt näitama ja praost omakorda urisema ja Issanda teenrile sündsast kehvusest ja alandlikkusest rääkima. Tal oli hea rääkida, lapsed juba suured ja maailma mööda laiali, proua surnud, tal oli oma põldu, karja ja oma metsagi.

Kirkus ilmus siiski kähku jälle näkku, kui praost oma otsuse tegi ja selle ka täide viis. Taevaväravad paistsid jalamaid pärani valla minevat. Nüüd oli vaja ainult keelt vaos hoida, ei tohtinud praosti kohta ei seda ega teist öelda. Ja

inimeste vahel vahetegemine tuli otsekohe lõpetada. Et rahvale läheneda. Ei tohtinud vaadata, kes mida väärt oli, pidi ühtemoodi nii ülemaid kui alamaid teenima, sest kõigil oli surematu hing ja igatahes ühesugune hääleõigus. Surijate juures käies oli abiõpetaja endisest lahkem eeskätt võimalikele ellujääjatele, neile, kes — kui Jumal andis — elasid ehk pastorivalimisteni.

Marcus Ilmonen saatis siis oma sooviavalduse kohe, kui koht oli toomkapiitli koosolekul vakantseks kuulutatud. Ta oli igati pädev, ettenähtud kakskümmed kaheksa aastat täis ja kiitusega konsistooriumieksami sooritanud, teenistusaega oli ühtekokku piisavalt. Proovitööd, jutlustamist ja armulauda, ei kartnud ta üldse. Pealegi oli abiõpetaja alati eelistatumas olukorras kui teised, päris võõrad kandidaadid. Loomulikult tahtis ta suure kihelkonna kirikhärraks hakata, et saada kunagi edaspidi ka praosti aunimetus, nagu tava oli. Siis on piiskopitooli poole piilumisekski paremaid võimalusi, kui see veel huvi pakub. Ta oli enda valimises üsna kindel. sest kahest vastaskandidaadist tugevam oli ju vana praosti vennapoeg. Nii meeletut kogudust ei võinud olemas ollagi, kes pärast ühest Otteliusest pääsemist vabatahtlikult teise samast jonnakast sugupuust valiks. Niisugust hulljulgust ei suutnud ta uskuda.

Kui majas oli vaikne hetk, kui lapsed suurt ei nutnud ja proua oli kusagil ära, silmitses abiõpetaja oma kabineti vaikuses sageli raamaturidu. Ilma et oleks neid näinud. Ta elas juba esimeses mais, oli altaris alandlikult põlvili ja piiskop laulatas teda kogudusega kokku, nagu ilusasti öeldi. Ja esimeses ametijutluses tänab ta tagasihoidlikult kõiki, kes tänu väärt, seega siis hääletajaid. Ja nende nimed võib ta arhiivi jäävalt valimisprotokolli koopialt ära vaadata. Noh, ega ta nüüd kõiki, ja muidugi mitte nimeliselt.

Oli väga kurb, et abiõpetaja ei tundnudki õieti koguduseliikmeid. Pastori osaks oli kord juba üksi oma lammaste seas olla. Iseenesest mõista kõrgemal, aga lahus. Kui nendega kohtusid, kui püüdsid iga hinna eest tavalist juttu ajada, siis nad teesklesid, ei lasknud ligi. Sedasama kurtis õpetaja naine, kes enne oli tohtriprouana kõigi võõruspidude esimene daam olnud. Esimene oli ta nüüdki, esimesem, kui see võimalik on, sedavõrd kui lapsevoodid mahti andsid, aga keegi ei rääkinud midagi, polnud sõbrannat ega usaldusalust. Marcus Ilmonen murdis selle üle kõvasti pead, kuid ei leidnud lahendust, sest ei saanud aastasadu tagasi pöörata ja Martin Lutherilt aru nõuda. Olgu küll, et usupuhastus oli vajalik ja hea asi

olnud. Nii hirmus puhtaks ja absoluutseks poleks tal seda ometi tarvitsenud teha.

Õigupoolest oli üksainus inimene, kellele võis majanduslikest, seega siis rahaasjadest kõnelda, ja see oli eestseisja, kaupmees Oskari Hänninen. Pealegi olid nad praosti suhtes kaua ühel meelel olnud, kuigi nad polnud sellest omavahel rohkem kõnelnud kui natuke metsaasjadega ühenduses. Praosti arvustuste ja etteheidete roosk oli neid mõlemaid nähvanud. Nojah, õige lihtsameelne mees see eestseisja ju oli. Ja siis need patud Jumala ja koguduse ees. Kas see polnud mitte Hännise tütar, see rahvakooliõpetaja, kes...? Ja kas sama Hännise õde möllas ja jutlustas lahkusuliste koosolekutel? Olgu, miski ei muutnud tõsiasja, et Hänninen valitses siiski arveid ja raamatuid, oli usaldatud isik, koguduse maiste huvide valvaja. Ja abiõpetaja oli talle võlgu, vähe küll, aga siiski. Ainult väga vastik oli seal viklade, vikatite ja piimakurnade vahel, petrooleumilehas...

Kuid siis tuli Helsingist uus ja suur veksel. Ja pojasänikael ei soostunud isegi suveks koju tulema. Kuidas võis siis abiõpetaja Hännise suguvõsa üle kohut mõista, kui enda võsugi, tõsi küll, naise muretsetud, häbi, ja mis veel hullem, uut rahamuret kaela tõi? Niisiis helistas abiõpetaja Hännise poodi. Ja hetk hiljem helistas Hänninen koju.

Oli juba õige hilja, kui kõigepealt läks koju abiõpetaja, siis sündsa aja järel Oskari Hänninen. Peateede ristmikul mängis sel õhtul pasunakoor ja Soome lippudega ehitud autod kihutasid mööda küla ringi. Reisijatekodust, või mis nime see hotell kandis, kaikus kaugele inimeste hurraatamist. Oli võidupäev ja «Porilaste marss» kõlas uhkelt ja kindlalt, nagu ta ajast aega pidigi kõlama.

Õieti oli see päev eile olnud, aga alles kesköö paiku oli tulnud teade, et Albin Stenroos oli Pariisi olümpiamängudel oma maale maratonijooksus kulla toonud. Päikeselõõmas, mis võttis lõunapoolsemate maade pojad kuumusest nõrkema, oli Põhjamaa poeg oma lohisevas stiilis vääramatult ja ühtlases tempos finišisse jooksnud nagu mees. Pidulik, uhke. Pealegi oli ta peaaegu omakandi poiss. Pariisi päevad olid üldse uhked olnud. Oli jälle näidatud. Soomlastest sangareid oli teisigi, Ritola ja Myyrä ja kes neid kõiki mäletas üles lugeda. Ja Nurmi oli muidugi need jooksud võitnud, mida oli lubanud, kuid oli hakanud tembutama, jooksu ajal pead pööranud ja selja taha kiiganud. Oleks ta otse edasi lasknud, oleks ta uue maailmarekordi püstitanud. Aga ta oli ülbeks läinud.

Pidulik oli muusika saatel koju minna ja meenutada, mida oli lehest lugenud: «Surmahoop rootslaste spordimainele.» Nüüd nad said! Ausalt öelda oli see peaaegu parim.

Kõik koos tulle tormake!
Me vabaduse uhke, vana viis on see!
Aurikas lipp, vii taas meid võiduteile,
muinasvõitlusist sa pleekind, närune;
ees käi, me püha riie verine!
Veel lehvib jäänus Soome muinasvärvide.*

Rannateele muusika enam ei kostnud, kuid sõbralik ilme jäi Hännise näole püsima. Oli nagu pühitsetud olemine, mis tuli muidugi sellest, et ta oli mitu tundi pastori seltsis istunud. Mida kõike seal ka kokku räägiti — jutuots oli muidugi mõista rohkem abiõpetaja kui tema, tähtsusetu kaupmehe käes —, aga tulemus oli mõlemale meele järgi. Hänninen meenutas rahulolevalt oma žesti. Kuidas ta oli võtnud sahtlist abiõpetaja võlakirjad — ookrimulla, isoleerimisvildi, värnitsa, tapeedi, linoleumi eest —, need kõigepealt ühtpidi, siis teistpidi pooleks rebinud ja prügikorvi visanud. Tegemist oli tühiste summadega, aga kui imetänulikuks abiõpetaja nägu muutus! Vaesel pastoril oli vist päris kitsas käes.

Ja siis oli temal võimalus oma asjaga välja tulla.

Kui Hänninen väravast õue astus, rohis Salme lillepeenraid. Ta ajas end kangelt püsti, kui Hänninen tuli, tuli päris tema juurde ja vaatas lilligi, nagu polnud õieti kunagi vaadanud. See oli reseeda, see, mis siin nüüd õhtul nii õrnalt ja nagu andeks paludes lõhnas.

«Sul pole änam aega söömagi tulla,» haletses Salme. «Peab see pastor ka alailma sinna jooksma! Ja sina ei saa iva hamba alla.»

«Kas ta magab juba?» küsis Hänninen ja vaatas saaliaknasse. Ta oli ikka veel nii imeheas tujus, kannatlik ja kena.

«No viimaks. Kui oli jälle oma aja märulit teind. Sofi käis ju siin. Ei, ega ta suurt lamenti löönd, rääkis naasama oma asju. Ma pidasin teda köögis, ta ei taht ju niikuinii ema näha. Aga vanainimene aimas ää ja läks tükiks ajaks peris segi. Nuttis ja tahtis sängist välja. Siis ma hakkasin talle ühte plikade vana romaani lugema, siis suigatas.»

«Peaks selle Sofi kuhugi ära toimetama,» ütles Oskari. Kuid isegi pahameel õe pärast ei rikkunud tema tuju.

* A. Annisti tõlge.

«Kus sa seda,» arvas Salme. «Egas inime ole naasama kuhugi pista. Elagu aga pääle oma elu, nagu hääks arvab.»

«Ei tea, kas süüa ka veel midagi on?» Hännisel polnud tahtmist õele mõelda, ta peletas kogu asja sootuks peast.

«No miks ei.» Salmė jättis kõpla ja hakkas kööki minema. «Kui nüüd ainult peris kribulaks põle kuivand.»

«Ah, küll käib,» ütles Oskari, ja Salme pidi teda lausa vaatama. Kui mees alati säherdune oleks! Või mine tea, elu muutuks ehk üksluiseks.

Kuni Salme toitu lauale tõi, istus Oskari klaastrepil korvtoolis. Vahelduse mõttes, kui oli niisugune klaastrepp ja suveõhtu. Sõrmedega vastu käetuge kõpsutades tuletas ta meelde, kuidas oli kokku lepitud. Oskari laenab õpetajale raha, maksab kõigepealt mõned väikesed vekslid kinni ja mõned pisikulud ka, mis tal valimistega seoses võivad tulla. Vastutasuks korraldab siis abiõpetaja pastoriks saades nii, et kogudus müüb Hännisele maad, kas ehituskrunte või metsa, nii nagu Hänninen otsustab, ja teadagi mõistliku hinnaga, no peaaegu muidu. Hänninen oli pisut kõhelnud, et kas sest saab asja, kas kirikhärral on üldse niipalju võimu. Kuid abiõpetaja oli seda kinnitanud ja Hänninen oli peagi uskuma jäänud. Hänninen lubas siis igal võimalusel abiõpetaja kasuks rääkida, et valimised läheksid üllatusteta. Õhtupäike soojendas mõnusalt Hännise käsi, seepärast ta neid tähele panigi ja hakkas endamisi heameelest muhelema. Inimesel on hea olla, kui on suvi ja jälle midagi suurt ning tõelist teoksil.

Mari nõelus köögis kampsunit ja nii said nad söögitoas päris kahekesi olla. Rääkida tuli küll vaikselt, et kumbki vana elevile ei läheks, kuid palju polnudki ju rääkida. Oskari sõi nurisemata makaronivormi, mis oli servadest lahti löönud, ja lihapalle, mille kastmest polnud muud järel kui natuke läbipaistvat praeleent.

«Ära ilmaaegu teed keedagi,» ütles Oskari, kui Salme kavatses minna pliidi alla tuld tegema. «Mul tuleb veel pisut pabereid vaadata.»

«Mis see õpetaja tahtis?» küsis Salme, ja kuna Oskari oli selle küsimuse vastu valmistunud, siis ütles ta, et peeti nõu kellatorni treppide remondi asjus. Kirikuteener oli sealt kord juba robinal alla kukkunud, sest üks aste puudus täiesti. Ja kellatorn vajab tingimata ka värvimist, et ta päris ära ei pehkiks. Peetigi siis aru, kellel võiks olla hea ja vastupidava, vähe vahutava värvi retsept. Värvikeetmine pole naljaasi.

«Vaata hullu, vai hingekarjane peab värviretseptide pääle

ka veel mõtlema,» imestas Salme. «Kas sääl oo siis nüid tema see otsustaja? Niisuke noor mees.»

«Omajagu ikka, kuigi kirikunõukogu ütleb muidugi viimase sõna. Aga millal see vastu on olnud. Iseasi, kui ülearu raisatakse. Aga see on hädavajalik remont.»

«Uue kirikhärra peaks ikke ää ootama. Kas ei ole liiga vara?»

«Jah, et las aga kirikuteener kukub veel korra? Või mis see kukkumine sihukesele kõbile küll teeb. Ta võibki kukkuda. Aga abiõpetajast saab ju niikuinii kirikhärra.»

«Või veel! Kes nüid niisukest lobamokka valib! Mina küll mitte. Sii oo nigu mõni Jeesukse reklaam. Jeesuksele põle miskit reklaami tarvis.»

Oskaril jäi suu lahti. Ta pani selle kinni, mis tal muud üle jäigi.

«Kui sa nii mõtled, siis on parem, kui sa üldse hääletama ei lähe,» ütles Hänninen, aga ohjeldas end kohe, muigaski. Mida tähendab üksainus Salme! Ja oma vanamoori suudab ta ikka ära pöörata. Ta kõhatas ja lükkas taldriku eemale. Vist sai liiga järsult öeldud. Ju oli siis naine ka ikka inimene, kui talle see ja koguni riiklik hääleõigus oli antud, mis oli muidugi ime ja suur mõtlematus. Ja kuna nad nüüd mõlemad võrdselt riiduminekut kartsid, ei räägitud asjast enam midagi. Oskari laotas paberid lauale, Salme korjas nõud kokku ja ütles magamistuppa minnes koguni lepitavalt:

«Marile meeldib abiõpetaja küll. Vai oo siiamaale meeldind. Ja eks ta omamoodi tark mees ole kah.»

No nii. Päevaste tulemustega rahul, võis Oskari Hänninen vaikset hetke nautida. Ja hea oli seegi, et taevas polnudki päris pilvitu. Siis teadsid ettevaatlik olla. Ja tuli tõesti igal pool, igal sobival võimalusel abiõpetaja kasuks rääkima hakata. Ta ei vaadanudki suurt pabereid, vaid kujutles, kuidas oleks jalutada oma metsas, kohisevate puude all krabisevatel mustikavartel. Seal oleks varjuline ja lõhnaks hästi. Tal polnud kunagi enne metsa olnud. Aga ta mõtles, et kui tal see kord on, on ta alati rahulik ja pika meelega. Ta ootab, enne kui hakkab puid markadeks ümber arvestama. Tunneb esmalt ainult olemisest, jalutamisest, oma valdustest rõõmu.

24

«Armuline proua, te peate õppima asju muretult võtma!»

Inkeri tõusis voodiservale istuma ja kobas susse. Ta neelatas, neelatas veel korra, astus põrandale ja läks nagist kimonot võtma. Nii kimono kui ka laiad ja pisut kortsus pidžaamapüksid olid siidist ja kahisesid kokku puutudes. Vööd sikutades neelatas ta uuesti ja kiskus keha keskelt õige kokku. Matti oli ülemeelik, võib-olla vihanegi, siis hakkas ta teietama. Naljapärast, aga selles oli ka solvumust ja rahulolematust.

Inkeri vaatas kella. Taevas hoia, polnud veel viiski.

Matti pakkis häirimatult oma kraami, korjas riideid kokku ja summis kohvrisse. Ühteainsasse, sest ta ei vajanud nendel sõitudel palju. Nii et ikka veel kaubareisija või nagu tsirkusehobune, kelle sõõrmed laienevad, kui ta areeni saepuru haistab ja innust väratab. Jaamaperroonid ja areenide saepuru olid ainult vahetunud retkede vastu väljaspool territoriaalvesi seisvate laevade juurde, retkede vastu, mis pakkusid kõiki võimalusi: põnevust, viina, laulu ja naisi. Suurhangeldajate ja pisikaubitsejate vahel on suur vahe, Inkeri oli pidanud seda küllalt kuulma. Kuid kas Mattil oli siis alati vaja kõike ahmida, mida maailmas pakuti. Siin oli ka vett, siingi sõitsid piiritusepaadid. Teadagi, sellest ei piisanud.

«Aga sul pole ju vaja,» ütles Inkeri ja läks ukse juurde kuulatama, kas Lempi on ärganud. Mingit kõbinat sealt alt kostis. «Meil on ju kõike ülearugi. Sa oled lihtsalt . . .» Ta ei jätkanud, sest Matti oli vähehaaval niisugusesse seisundisse jõudnud, kus ükski jutt niikuinii ei aidanud. Tema sees oli vurr, mis pani ta keerlema, ta pidi aina liikvel olema ja rahmeldama. Pealegi oli tal arusaamine kujunenud, et ainult temal on ikka ja alati õigus, kõik teised on rumalad ja valel teel. Õnnetusedki oskas ta meelepärasesse valgusesse pöörata ega tunnistanud eales, et on eksinud. Ja tal näis olevat vankumatu usk, et õnn saadab teda aina.

«Nagu ma mäletan, ütles su ema isale ka just nii.» Matti sinatas nüüd ja seegi polnud Inkeri meelest hea. Hääl kõlas hoolimatult. «Aga kas sa oled kuulnud, mis siinsed inimesed tol koosolekul olid öelnud, kus mulle mäelt enam maad ei müüdud?»

«Mulle pole keegi rääkinud.»

«Vaat nii, sedamoodi. Et enne kui jõuad selja pöörata, on mõni uus Hänninen platsis. Ja ei müünudki, tolad.»

Inkeri võttis laualt lehe ja vaatas seda. Seal oli suur kuulutus: «Võtke aru pähe, enne kui hilja.» Ta vaatas peenemas kirjas trükitud teksti. See oli ainult seebireklaam. «Aeterna» hoiab naha noore.

«Kas see oli Julin?» küsis Inkeri natukese aja pärast. Ta oli kõvasti solvunud, sest jutt oli ju ikkagi tema isast.

«Ei see Julin olnud.» Matti pani sumadani kinni ja hakkas riietuma.

«Ah ei olnudki Julin.» Inkeri tuju rikkusid needki jutud, mida Anjast oli räägitud. Küllap seegi asjade käigule omajagu mõju avaldas. Ja siis see isa ema seal kodus. Ja veel rohkem õde, justkui tädi, kelle üle inimesed avalikult naersid. «Mis sa selle mäeküljega teeksidki,» püüdis ta kergele toonile ja suhtumisele üle minna.

«Kas sa tead, mismoodi inimesest aru saab, et ta on surnud? Mehest niimoodi, et tema süda enam ei löö. Ja naisest niimoodi, et tal on suu kinni. Kuradi kurat, pakkisin habemeajamisriistad ära. Nüüd kisu kõik lahti.»

Inkeri läks mehele alt kuuma vett tooma. Ta vaatas, kuidas teenijal läheb. Tüdruk paistis vaevu püsti püsivat, näost valge kui lubi. Ja mitte puudrist. Kann käes, tuli Inkeri trepist vaikselt üles, et poeg veel ei ärkaks. Pikk päev algas tõeliselt alles siis, kui tuli hakata poissi karjatama. Ta mõtles, et kui sellele pisut mõistust pähe tuleb, nii et temast seltsi saab, siis läheb lõbusamaks. Nüüd polnud muud kui asjadel silma pealpidamine ja keelamine. Viimane nädal oli olnud päris võimatu, sest Lempi oli midagi seletamata järsku linna sõitnud ja alles eile tagasi tulnud. Temast oli justkui ainult pool järel olnud, ta oli täiesti loiult köögis laua ääres istunud, nutnud, kõhtu kinni hoidnud ja kaevanud, et sees valutab. «Mis asi valutab?» oli Inkeri pinninud ja viimaks oli tüdruk öelnud, et ta oli käinud posija juures, lamanud kusagil alkoovis ja veritsenud ja . . . Inkeri ei tahtnud rohkem kuulda. Oli asju, mida lihtsalt ei tohtinud olemas olla, ükskõik kui moodsaks inimeseks ta ennast ka pidas. Ja neid ei olnud, kui neist ei kõneldud. Ta andis tüdrukule aspiriini ja käskis tal voo-

disse minna. Ta oli kindlasti tigeda näoga olnud, sest tüdruku nutt oli ainult ägenenud. Inkeri oli mõelnud, et kuidagi peab sellest Mattile rääkima, sellest, et nende majas on niisugune. Kuid Matti oli öelnud ainult: «Häh!» ja tõusnud ja helistama ja teab mis õli tellima läinud.

Kuid nüüd oli tüdruk siiski jalul. Inkeri küünitas Matti kõrvalt talgipurki võtma ja tupsutas seda pidžaamajaki alla. Kimono sai talgiseks ja ta raputas selle puhtaks.

«Ma räägin sulle enne minekut ühe anekdoodi,» ütles Matti, punnitas vasakut põske, tõmbas noaga, pühkis vahu ja habemekarvad ajalehe külge. «See oli siis, kui Lenin veel elas. Noh, ja kui sõjaväekõlblikkust prooviti, püüdis muidugi üks ja teine põhjusi leida tollest Venemaa viisnurgaarmeest pääsemiseks.»

«Jah?» Inkerit tüütasid need jutud, mida Matti alailma nagu vägisi rääkima kippus. Ühe põse siledaks saanud, jätkas Matti:

«Nojah, üks sandipaberite ihkaja kaebas, et ta on väga haige. «Mis häda sul siis on?» küsis tohter. «Kõhus on vähk.» — «Noh, Trotskil on ka, ei see tööd takista.» Tuli teine. «Ma olen haige. Olen hull.» — «Mõni häda, Lenin on ka. Rivisse, muud midagi!»»

«Õudselt lõbus,» ütles Inkeri ja hakkas hädapäraselt voodit üles tegema. Kui ta kardinad eest tõmbas, paistis päike räigelt otse peeglisse. Aga Mattit see ilmselt ei häirinud, ta kaabitses nüüd lõuga, pesi siis noa puhtaks, pintsli samuti, ja pakkis riistad tagasi sumadani. Siis loputas ta nägu ja pani maarjajääd. Särk jälle selga, traksid õlgadele.

«Polnud huvitav või?» ütles ta nii, et tema tujust ei saanud aru. «Sa oled võib-olla õesse läinud. Räägitakse, et temagi on nüüd kõvasti vasakule viltu.»

«See on vale,» ütles Inkeri tusanedes ja viskas padja jõuga oma kohale. «Anja on, mis ta on, seda ei oska seletada. Igatahes ta ei ole niisugune, keda sina vähegi mõista suudaksid.»

«Kui on keegi, keda ma ei mõista, siis see Julini poeg. Oleksin mina tema pükstes, ma oleksin end juba ammuilma sellest inimesest ära lasknud lahutada.»

«Tühjade juttude pärast?» Inkeri seisis keset tuba. Mis see siis oli? Hommik vaevalt käes, mees lahkumas ja lausa riid lahti. Ei, see oli veel halvem, tal hakkas peaaegu hirm.

«Juttude pärast,» kordas Matti ja pani sumadani viimast korda kinni. «Niipalju kui ma neid inimesi olen tundma õppinud, on neile au ja hea nimi kõige tähtsam. Isegi rahal pole rohkem tähtsust. Kuigi see on ka iseenesest hea asi.»

«Kuule.» Inkeri ei teadnud, kuidas niikaugele oli jõutud, et mingi sootuks vähetähtsa asja, peaaegu mitte millegi pärast nägelema hakati. «Sa ei tunne neid inimesi üldse, sa ainult arvad. Ja sulle ei saa isegi seletada. Ükskõik kuidas ka ei püüaks, sa ei mõistaks seda iialgi. Sa pole veel nii kõvasti juurdunud. Aga nemad on seal, kuhu nad kuuluvad.»

«Jajah, ja mis seletaja sina oledki? Hännise tütar, kui ma õigesti mäletan. Ja Anjat pole siin suurt näha olnud.»

«Selleks on jälle hoopis teised põhjused. Temal on omad ideaalid. Viinaga hangeldamine talle ei meeldi. Kui ta siin oleks, läheksin teda tänapäev vaatama.»

«Aga ei ole. Pidi koolist ära minema ja Julin laskis tal minna. Võttis end kohalt lahti, et poleks lahti lastud.»

«Mis lahtilaskmisest sa räägid. Ega siis Julin hakka kedagi suguluse pärast kinni pidama. Ei, sa ei mõista seda.»

Matti tõmbas kuue selga. Tema silmad olid vidukil, kuid varjamatult tigedad. Võib-olla ilma erilise põhjuseta, ta hakkas lihtsalt minekule ja eelseisvale keskenduma.

«Olen juba küllalt kuulnud, et ma ei mõista. Aga küllap ma midagi ikka mõistan ka. Näiteks raha muretseda, et proua võiks ennast riidesse panna. Kas pole nii?»

Inkeri vaikis. Ta keerutas kimonovööd käes. Kui Matti oli valmis minema, ütles ta nii ilusasti, kui iganes oskas:

«Ära mine kuhugi. Jää koju.»

Matti vaatas talle avalalt otsa, kõik ees ootavad seiklused, vahest koguni sangarluse helk silmis. Kuid ta tuli ja võttis Inkeri ümbert ühtaegu krapsilt ja õige hellalt kinni.

«Kuule nüüd, mis ma ütlen. Ära muretse. Ja unusta niisugused rumalad jutud. Ma ju hoian sind väga.» Ta surus teda veel korraks enda vastu, pidi peaaegu aevastama, sest talgi kannikeselõhn läks ninna, ja pöördus siis minema. «Jah, ja vaata tüdruku järele. Kui ta paranema ei hakka, kutsu arst. Neil peaks ju vaikimiskohustus olema.»

«Aga praegu on nii valged ööd. Äkki jääte vahele?»

Matti võttis sumadani ja naeratas. Ta pidi minema, siit ära saama, midagi virgutavat tegema.

«Peaasi, hoolitse poisi eest. See on nüüd kõige tähtsam. Ei, ma ei tahagi kohvi, teeb ainult kõrvetisi.»

Inkeri saatis Matti alla, seisis välisuksel ja vaatas ilusat hommikut. Tselluloosivabrikust tuli lehka, aga kuna sellega oli harjutud, tundis selgesti kilomeetrite tagant tulevat niidetud ja kuivatatud heina lõhna. Härjapea ja timut. Seda tungis kõikjalt suurkülla, mis polnud muud kui halvasti lehkav paise. Igasuvise hellusega vallutas ja võitis heinahõng

rahahaisu. Ainult mõneks minutiks keeras Inkeri oma eluratast tagasi. Olid apteegiaastad, kooliaeg, kõik, mis lapsepõlve kuulus. Ja siis peatus mõte peaaegu ununenud esimeste kooliaastate jõulupeol. Keegi oli välja mõelnud, et peaks teistele väikesi kingitusi tegema. See pidi olema rahvakoolis, sest seal anti alati valla poolt igaühele pruun paberkott, kus oli paar õuna, piparkook ja lagritsat. Kuid nüüd mõeldi siis, et nemad, õpilased, vastastikku. Inkerigi oli mitu naljakat pakki teinud. Aga oli läinud nii, et tema ise ei saanud midagi, mitte ainsatki üllatust kaaslastelt. Seisis ainult, pruun paberkott käes, kui teised itsitades ja hüüatades oma kingituspakke avasid. Kui kibe see oli olnud! Pisarad silmis, oli ta otsustanud — mida? Mis laps saab otsustada? Aga praegu oli niisugune hommik... Inkeri pani end pisut imeks, tal polnud õieti kunagi taimedele ja loomadele silma olnud. Aga nüüd see kõik kuidagi rahustas.

Siis mürtsatasid all uksed vastu seina, mootor prahvatas käima, auto sõitis mööda teed käänakule ja kadus. Jälle valitses vaikus, ja see oli hea. Inkerile meenus, et ta polnud küsinud, millal Matti võiks tagasi jõuda. See olekski olnud asjatu küsimus, Matti ei teadnud seda isegi. Aga oli kombeks niiviisi küsida. Seda ta siiski teadis, mida tuli öelda, kui Mattit küsitakse. Et ta oli läinud Helsingisse uusi autoesindusi hankima.

Niidumasinad ja loorehad, mida Oskari Hänninen oli müünud ja praegugi müüs, olid oma töö juba teinud. Need seisid nüüd varjualustes, vikatid ja piid taeva poole, aisad vastu maad. Nüüd aeti juba heina sisse, rõõmsal meelel, sest pidas ilusat kuiva ilma. Heinakärbised tühjenesid ja hobused vedasid koormaid, kaelad lookas ja laudjad pingul. Heinalised higistasid ja käisid ühtelugu kraavi või põllupeenra varju peidetud korvidest kalja ja hapupiima joomas. Ja lapsed müttasid mööda küüne nagu ikka, rännates põllult põllule, küsimata, kelle hein see oli. Neid taluti, nad sõtkusid ikka heina pisut kinni, kuigi enamasti ainult mässasid ja hullasid. Ja tuli ette vaadata, et nad nagu rotid viglaharude otsa ei satuks.

Kaarlo lapsed, tüdruk ja poiss, püherdasid nüüd Tuome ehk Tuomise rannaküünides. Seal läks sisseajamine aeglasemalt, sest talus oli ainult paar hobust, needki juba vanad. Kuid lastel polnud kiiret, nad jõudsid vahepeal ujumas käia ja maasikaid süüa. Kuna Tuomise noorperemees polnud abielus ja talus seega peenike pere puudus, pidasid Kaarlo lapsed randa peaaegu omaks, olgugi et Esko oli mullu talvel nende kassi ära tapnud, vastu nende oma isa pead surnuks löönud. Kuid neil oli juba uus kasvamas, nii et nad ei tuletanud Mosse surma enam suurt meelde. «Pidage silmad lahti,» oli isa eile öelnud, teades, et siia nad igal juhul tulevad, sest siin oli vedu pooleli.

«Mu pää ei võta kinni, mispärast autod pea iga ööse sääl rannas käivad. Ja mis mürin see järvel niisukesel öö ajal on.» — «Pole lastel tarvis midagi vahti,» ütles küll perenaine. «Mis see meisse puutub.» — «Puutub,» ütles peremees ja sellega oli asi klaar.

Autorataste jäljed olid sügavad, neid nägi silmi lahti hoidmatagi. Rannas liivase koha lähedal keerasid need tagasi, nii et kõrge lõikhein oli maas ja kolletanud. Ja ümberpööramiskohalt läks rada kolmest küünist keskmise juurde. Rada oli nüüd küll segi sõtkutud, sest teistesse küünidesse aeti heina. Kõigepealt sinna küüni, mis jäi vastu väikest küngast, ja siis esimesse. Mingi kord ja mõte pidi siin olema, aga miks oli keskmine küün koguni lukus? «Niisuke ta oo,» kaebas Tuomise Esko igaühele. «Vaadake nüid. Mineva-aastane kaergi müümata, sest vanamees ei saa niisukest hinda, nigu ta tahab. Üks küün seda veel praegaltki täis.» — «Rotid ajavad ju läbi,» imestas üks heinaveole appi saadud võõras mees ja Esko ohkas. «Muidugi ajavad. Aga mis sa siin teed või oled!»

Terased lapsed kuulasid, ja niipea kui heinalised uue koorma järele läksid, kahlasid nad läbi nõgeste, angervaksade ja põdrakanepi küüni tagumise seina juurde, kus oli viilu all avaus nagu küünidel ikka, haigutav auk, kust viimased heinakoormad sisse aeti. Avaus oli laudadega kuidagimoodi kinni löödud. Kuid pragude vahelt nägi küll, et küün oli peaaegu tühi. Midagi seal oli, kuid mitte salvesid ega kotte, vaid plekist anumaid. Ja need olid riidas nagu halud.

Nad läksid otse poole päeva pealt koju, lentsisid teineteise kannul, poiss ees ja tüdruk taga, nagu neil kombeks oli. Õigupoolest olid nad heinaajamisest lihtsalt tüdinud ja kõht hakkas ka näpistama. Tuome talu trepil istus vanaperemees, piip suus, ja hüüdis neile midagi. Nad andsid jalgadele valu, sest sel vanamehel tuli alati pähe neile midagi keelata, midagi, mille peale nad polnud veel tulnudki. Natuke aega sõid nad lauda taga vabarnaid ja pidasid aru, kuidas sellest asjast rääkida ja kas üldse rääkida. Suuri inimesi ei võinud teada. Vahel ei võetud nende juttu kuuldagi, kamandati vakka olema. Aga sedapuhku otsustasid nad rääkida, sest võis juh-

tuda, et läheb õnneks padruneid saada. Siis saaks laskma minna ja õhtupoolik kuluks selle peale.

«Seda ma arvasin,» ütles Kaarlo peremees laua otsast ja segas kohvi, nii et tass ähvardas puruneda. Lapsed mõtlesid, et ta on nende peale vihaseks saanud, aga siis hakkas isa taskust otsima ja luges neile sinnasamasse tassi kõrvale padruneid, ühesuuruse kuhila nii tüdrukule kui poisile. «Minge nüüd ja olge päris vakka. Vaadake, et te ühelegi inimesele ei ütle, mida te olete näind.»

«Sööge nüid kõigepäält,» ütles perenaine, kuid lapsed läksid juba, poisil jälle väikesekaliibriline püss õieli seljas.

«Kes neid laste jutte teab uskuda,» püüdis perenaine seletada, sest peremees oli näost punane, tema suu liikus, aga sõnad jäid tulemata. «Ja see ju oma naaber. Ära nüid hakka kohe õiendama. Enne tuleb ikke öö ää magada ja siis vaadata, mis saab.»

«Et nad jõuaks need minema viia vai?» sai peremees sõna suust. «Ei, küllap nii ongi, nigu seitungis öeldi. Ja see ju kah, et just kaitseliitlased peaksid keeluseadusest kinni pidama. Seda austama ja valvama.»

«Aga sa ei hakka ometi naabrit üles andma, või kudas seda üteldakse? Ja vahest mõtlesid lapsed selle naasama välja. Võib-olla põlnd kanistrisi olemaski.»

«Jah, aga autod? Kas käivad tühja küüni vahtimas vai? Jäta nüid, küll ma ise välja mõtlen, mis ma teen. Ole nüid vakka, kuni ma mõtlen.»

Perenaine läks tagatubadesse, uksekolksatuste ja nende vaibumise järgi võis otsustada, et kõige kaugemasse väikesesse kambrisse. Seal oli tal kombeks istuda ja hinge tõmmata.

Teenija tuli ja jõi püstijalu kohvi, heitis korraks pilgu peremehele, kes laua taga pobises ja pead hõõrus.

«Just nüid, kus heina sisse saime,» ütles ta enda ette. «Hakka jälle hobust vaevama. Aga,» — ta tõusis — «ei jää muud nõu üle.»

Poole tunni pärast nägi perenaine aknast, kuidas peremees mära väikese kaariku ette rakendas ja kohe, nii nagu ta oli, töörõivais, õuest välja sõitis. Suur mehejurakas, ohjad lõdvalt peos. Mõnenädalane varss sörkis kannul.

«Jaa-ah,» ütles perenaine külalistetrepi kaudu õue tulles. «Hakkame päälegi talitama,» ütles ta teenijale, kes seisis seal järele vaadates. «Kanadki puha hauduma läind, kui ainult teaks, kuhu.»

Peremees oli juba tükk aega kodus olnud, kui teed mööda tuli kaks autot ja keeras Kaarlo ja Tuome talust mööda randa. Esimesest autost paistis juhi kõrvalt politseinikumüts ja suur helkiv kokard. Teist autot juhtiski politseinik. Perenaine, kes jälle tuppa oli tulnud, käskis lastel sees püsida. «Jah,» kinnitas peremees, «nüid ei minda änam kuhugi. Siin on niigi juba joostud. Olge nüid kõik paigal. Küll ametivõimud teevad mis vaja.»

Ja nende käes käiski see kähku, ilmaasjata riigi raha ei raisatud. Tõsi, Tuome õues seisid autod tagasiteel õige kaua, aga sõitsid siis asjalikult minema, koormatud küll, kuid rohkem mehi seal sees ei olnud kui tulles.

«See oli nüid Looja õnnistus, et nad teda raudu ei pand,» ütles perenaine ja tõmbus aknast veidi kaugemale. «Vai kui sääl põlndki midagi. Tegid tühja reisu.»

«Jäta nüid. Ma ju nägin, kui raskelt autod sõitsid. Õigus peab sündima.»

«Peab see siis sinu kaudu sündima. Mis prohvet sina oled. Ja Esko ju va äkiline, vaata, kui tuleb ja laseb su veel maha.»

«Lobise aga lobise, mis neil naistel muud teha oo. Kas mina olen käind ta küünisi vahtimas? Mina ei tea midagi.»

«Võta no ikke püss sängi kõrva,» ütles perenaine ja mõtles, et rohkem ta oma suud ei vaeva.

Peremees puhatas nii, et kärbsed suure parvena lendu sahmatasid. Ta läks natukeseks ajaks talli seisma. Tuome talu poolt ei kostnud kippu ega kõppu, ei paistnud mingit liikumist.

Matti Reima oli nüüd neli päeva reisil olnud. Otse igatsust Inkeri tema järele ei tundnud, omamoodi rahulikumgi oli, kui mees oli ära. Võis soovi korral poole päevani riietumata olla, mööda tube käia, asju vaadata ja ainult telefonile vastata. Poisiga tuli muidugi mängida ja õhtupoolikuti väljas olla, käed kogu aeg õieli kaitsmas, et ta ennast ära ei lööks. Ka teenija hakkas toibuma, teda vist ei võinud ega tasunud lahti lasta. Inkerist käis küll värin läbi, kui ta mõtles, missuguse inimesega ta pidi ühe katuse all olema. Aga kui tüdruk jälle süüa tegi ja ilusasti serveeris, kraamis ja poisi rõivaid pesi, ainult aeg-ajalt nuuksuma puhkedes, siis tuli katsuda unustada. Ehk oli ta nüüd veidi õppustki saanud. Inkeri imestas, et ta Matti järele igatsust ei tundnud. Aga mures oli ta küll. Kui mees peaks kinni minema ja kõigel oleks lõpp! See hea ja muretu elu, raha ja kõik läheks. Vaevalt ta endale enam

seda naistesalongi saaks, millest ta oli hakanud unistama. Naiselikult heledast ruumist, kus oleks rohkesti vuaali, sirme, valget ja roosat. Ja kuidas siis? Kuidas abielu siis mekiks? Kehvasti, oli Inkeri enda vastu aus, tõmbas läikiva sukasääre sirgu ja mõtiskles. Temast ei saa viletsuses elajat, penni poolitajat, ümberpööratud riiete kandjat. Aga mida siis ette võtta? Apteeki tagasi minna? Seal oleks ta sootuks kinni. Võiks mõne väikese poe avada. Kas või lilli müüa, akna kujundada, rooside-nelkide keskel istuda. Aga kinni oleks ta sealgi. Ta ei suutnud sellele mõelda, ja milleks mõeldagi. Küllap Matti tuleb, väsinud ja määrdunud, võib-olla lõhkise kulmuga nagu ükskord, kuid väike varandus kaasas. Nüüd polnud Inkeril muud vaja kui puhata, niisama olla ja iseenda eest hoolitseda. Uut seepi tuli proovida, kindluse mõttes. See oli nagu kirikuskäimine, igaks juhuks.

Kui teenija tõi ajalehe, istus Inkeri, käised õlgadeni üles kääritud ja mõlemad küünarnukid laual sidrunipoolikuis. Tal kippus nahk sealt tumenema, kuid sidrunimahl valgendas. Silmadega esimesest leheküljest üle käies tekkis tal järsku suur igatsus mehe järele. Helsingi ja Hanko vahel korraldatakse autode võidusõit ja selle lõpetuseks Hanko kasiinos maskiball. Parimatele kostüümidele auhinnad. Konfetid. Ilutulestik. Pikantne eeskava. Maskid võetakse maha kell kaksteist. Tellige aegsasti lauad!

Ah, Inkeri läheks sinna meeleldi, tahaks seda nii väga! Ja kui mitte sinna, siis vähemalt Pritsimeeste Seltsi suvepeole ja loteriile, kuigi see poleks kaugeltki sama. Või segakoori korraldatud laevamatkale. Kuhugi igatahes, sest terve leht paistis kütkestavaid võimalusi täis olevat. Talle meeldis tähelepanu äratada, ennast näidata. Ta hindas üle kõige seda, et võõrad mehed tema pärast aru kaotasid. Kui neid kannult maha raputasid, tundsid, et oled keegi.

Ohates võttis ta küünarnukid sidrunite seest välja, kuivatas mahla ära ja pani koored kohvitassi teineteise sisse. Ta pööras lehte. Kõik sõltub Mattist. Millal ja kas ta tuleb. Ja kas ta jõuab ja suudab. Peaks suutma, eks olnud ju ilmtingimata vaja end paremate inimeste hulgas näidata?

Inkeri libistas pilgu üle nii- ja teistsuguste uudiste, mis olid suuremalt jaolt linnalehest võetud. Või hind, kolm uut vedurit Saksamaalt, jälle lugu Maria Åkerblomist, ränk torm, bolševike julmustest Nõukogude Venemaal, Pia Ravenna kontsert. Kuid siis muutus ta tähelepanelikuks, mitte veel pealkirja pärast, sest see polnud haruldane, vaid sellepärast, et tal oli harjumuseks saanud lugeda neid uudiseid, mille

kohal seisid «Piirituse konfiskeerimine» või «Piiritusemüüjad tabatud» või «Salakaubavedamise needusest Uusimaal».

Ta luges loo nüüdki läbi, aga ei saanud kohe aru.

Ta tõusis ringi kõndima, sirutas ennast, vaatas aknast välja ja tuli sohvale tagasi. Ajaleht kattis pasjansikaarte ja tuhatoosi.

Suur piirituse konfiskeerimine. Kohalik politsei leidis teisipäeva õhtul suure piirituselao Isonsalme rannast heinaküünist, mille omanik on talupidaja Isak Tuominen. Kärmelt tegutsenud politsei sai ühtekokku 145 kümneliitrilist kanistrit, millest kaheksa olid siiski katkised. Piirituselao omanikuna kahtlustatakse nimetatud taluniku täisealist poega Esko Tuomist. Esialgsel ülekuulamisel väitis Tuominen siiski, et ei tea peidikust midagi. Politseilt saadud andmetel on tegemist suurejoonelise salakaubaveovõrgu ühe peidupaigaga. Suve jooksul on muuseas tähelepanu äratanud, et järvel, mille rannad alles mõni aasta tagasi neitsilikus rahus puhkasid, on hakanud öisel ajal liikuma ebatavaliselt suuri paate. Loodetavasti selgitavad meie tublid seadusesilmad selle külas üldist pahameelt tekitanud loo põhjalikult välja ning seavad rannas jälle korra majja, et ausad inimesed võiksid leida sealt karastust ja värskendust, milleks neil on õigus.

Inkeri murdis lehe kokku ja peitis kapi taha, silma alt ära. Vana lugu: mis silmist, see meelest. Aga kui sellest kergem ei hakanud, kääris ta käised alla ja läks töökoja juurde, puges igasugu rauakoli vahelt sisse, kus Heikkinen peaaegu õnnelikul näol mingi võimatult määrdese rauakobaka puhastamiseks puuvillatuusti sikutas. Ainult rumalad ja teadmatud ongi õnnelikud, mõtles Inkeri ja püüdis niisugust nägu teha, et silmade vahel liiga sügavat kurdu poleks. Ta naeratas, kui Heikkinen tema poole vaatas. Prouat nägi töökoja juures harva, ainult siis, kui ta minema lipsanud poissi otsis.

«See olen ainult mina.» Inkeri hääl tuli kusagilt madalalt ja ta õiendas pead nagu neelatades või nagu lind. «Ega te juhuslikult ei mäleta, mis oli selle mehe nimi, kes tõi kord kottidega liiva?»

«Kottidega liiva...» Heikkinen mõtles. Küllap meenub, antagu ainult aega.

«Kas oli Esko Tuominen?» aitas Inkeri ja Heikkinen noogutas kohe. Ta ei jätnud tööd hetkekski pooleli, muudkui nühkis ja hõõrus oma rauakobakat.

«Jah. Tuomise Esko. Aga minu teada käis ta siin ja maksis selle liiva kinni. Mis siis, ma pole teda pärast enam näinud.»

«Ei, ei midagi,» ütles Inkeri ja seisis natuke aega. Ta oleks

vist seletama pidanud, aga tema pea oli tühi. Alles natukese aja pärast taipas ta küsida, ega poisist siin töökoja juures tüli polnud. Ei olnud, sest ta polnud siin päev otsa käinudki. Inkeri suutis noogutada ja läks siis üles mäele tagasi.

Tema käed liikusid, nagu mässiks ta rätikut ümber õlgade, kuigi tal seda polnud. Sepikojast hakkas kostma valju kõlksumist, seal tagus vist õpipoiss. See ärritas Inkerit järsku pööraselt nagu iga hääl, mis ärrituses tundub ülemäära vali, otsekui viimane pisar kannatuste karikas. Tal oli korraga kange kiire tuppa tagasi saada. Üles mäkke ronides vaatas ta oma ilusat suvilat. See oli kuidagi juba nagu kauge, ilus minevik.

Esikus jäi ta telefoni juurde seisma ja mõtles helistada koju või poodi isale. Käsi oli juba vändal, siis laskis ta sel langeda. Talle meenus üks apteegiaegne sõbratar, aga nad olid võõraks jäänud. See vanapiiga kaalus ja mõõtis ikka veel sealsamas. Köögist kostis poisi nuttu ja tüdruk tõreles temaga pahuralt. Ta oleks pidanud sinna minema, lapse võtma ja temaga mängima hakkama. Kuid kõigepealt läks ta saali. Oodates ja lootes piilus ta kapi taha ja tõmbus siis tagasi. Leht oli seal, kuhu ta oli selle torganud. Kuhu see sealt oleks pidanudki kaduma. Kõigega, mis seal sees oli.

25

Kevade ja suve jooksul oli Vienol tulnud sellega harjuda, et teda jälgiti. Hurtsikus ei käinud enam peaaegu keegi, kuid küla servamail asus talle ikka üks või kaks meest kannule. Kui Vieno järsku peatus ja ringi pööras, seisis ta silmitsi tundmatutega, põrnitsedes nägusid, mis olid sageli ilmetud ja osavõtmatud. Välja arvatud neil harvadel kordadel, kui mehed olid purjus. Siis hakkasid nad pilkama: «Klassireetur, härrade perselakkuja, vaata ette, kuhu sa lähed, noske!» — «No teil vähemalt pole võitlusvaimust puudu,» vastas Vieno samuti pilkavalt. Sealt polnud kakluseni enam palju maad. Vieno ei tahtnud seda korda meelde tuletada. Ta oli need mehed hõlpsalt laiali peksnud, ühe ühele, teise teisele poole teed. Aga kui tal omal ajal, pärast vangilaagrist vabanemist oli nutt kerge tulema, siis nüüd ta vandus, ainult vandus.

Ja kumbki pool kiskus tüli ja riidu tehaseski. See just panigi vanduma — ja nutma, mis tegi vist üks ja sama välja —, et mõlemal poolel olid omad. Või oleksid pidanud olema. Missugune äärmine vaesus valitses paljudes peredes, kuid selle asemel et ühiselt kokku leppida, tegutseda, püüda... Aga ei, rebenenut ei saa enam lappida, sellepärast tuli nii või teisiti lahingut lüüa. Eks möödamineval mundrimehel olnudki põhjust naerda. Nendel ei tarvitsenud nüüd käsi määridâ. «Ei maksa nii kindel olla,» ütles Vieno siiski, kui üks niisugune jäi tema juurde seisma ja ütles: «Vahi, hunt murrab hunti.» Aga siinkandis oli olnud ka niisugune juhtum — ja see pani Vieno juba uratama —, et äärmusliku suuna mehed olid õhtul hilja pritsimaja ees üht vana ja lugupeetud sotsiaaldemokraati nii peksnud, et see oleks sinnapaika surnudki, kui juhuslikult mööda sõitnud lihunikunolgid poleks teda autosse tõstnud ja ambulantsi viinud.

Kellel sellest kõigest kasu oli?

«Ei maksa liialdada,» ütles mõni Nurmi või Stenström. «Tuleb ainult igasugused kui'd peast välja rookida. Tuleb omast joonest kindlalt kinni pidada. Selle juures püsida, mille oled valinud.»

Muidugi. «Sa oled alles nii noor. Siin on ennegi jõudu mõõdetud.»

Vienol polnud selle kohta midagi öelda. Või oleks olnud, aga polnud mõtet. Sest olid sa vana või noor ja oli enne mida tahes olnud, ainus määrav asi oli «omast joonest kindlalt kinni pidada».

Jaanipäevast alates oli Vieno ligiduses aeg-ajalt üht ja sedasama pikka, kuidagi tuttavat nägu meest märganud. Mehe tuttav välimus häiris teda ja ta murdis pead, püüdis meenutada, kus ta oli teda varem kohanud. Paar korda seisis mees tehaseväravaski, kui ta tuli, kuid tõmbus siis aeglaselt kõrvale ja vilksas tagasi vaadata, kuni läks niisama aeglaste sammudega otse minema. Kord seisis ta Kylanderi maja ees teel, kui Vienol seal midagi õiendada oli. Nad vaatasid koos aknast, kuidas mees lihtsalt seisis ja pealtnäha ootas. «Vaata, see on ka elus,» ütles Kylander ja laskis kardina tagasi. «Nime, nime ära küsi. Seda on ta kindlasti oma kümme korda vahetanud. Nüüd on ta siis siia saadetud.» Kui Vieno väljus, polnud meest enam näha. «Miks saadetud?» mõtles ta. «Seisma, jälgima? Puha tühi töö.»

Möödus paar nädalat, ja siis, kui Vieno oli oma põllulapilt esimesi kartuleid võtmas, seisis sama mees männitüvele nõjatudes metsa ääres, oli seal vahest juba kaua seisnud, enne kui selga sirutav Vieno teda märkas ja siis järsku ka ära tundis.

See oli sama mees, kelle pärast ema oli kord lamba tapnud ja kelle ta siis paremasse kohta ja tapiteele oli juhatanud. Sellest sai juba mitu suve. Tookord oli mehe pea olnud valge- ja mustalaiguline nagu maakaart. Nüüd olid tema juuksed peaaegu hallid ja teistmoodi lõigatud. Kui Vieno hakkas tema poole minema ja midagi hüüdis, kadus mees puude vahele. Veel kaua kostis sambliku krabinat ja okste prõksumist, kuni kõik hääled soikusid. See on ju päris tobe, mõtles Vieno. Miks ta ei tule ega räägi? Ja talle turgatas pähe, et kui plaanis on kättemaks või midagi seesugust, siis oleks teda praegu vabalt võidud tulistada, koguni õige täpselt sihtides, ja kaduda kui õhk.

Siis oli töölismaja uksel koosolekukuulutus ja teade, et Vieno Gröönroos peab ettekande töölepinguseadusest. Päev või täpsemini õhtu enne seda, kui Vieno oli käinud jälle Kylanderi juures viimaseid juhtnööre saamas, astus ta kor-

raks vineerivabriku ehitatud töölisbarakki ühe tüdruku juurde, kellega ta oli töölismajas tutvunud, kohvi jooma. Selles inimeses oli ühtaegu midagi reibast, rõõmsat ja asjalikku. Ta oli alles õige nooruke ja algul hooti lausa uje, kui nad kahekesi jäid. Aga siis ta oli ära harjunud, keetis kohvi ja pakkus omaküpsetatud saia, sellega vägisi peale käimata. Temaga oli nii kerge juttu ajada, et see oli peaaegu puhkus. Kuid sedapuhku tänas Vieno kohvi eest ja läks varsti ära. Küllap nad homme töölismajas kohtuvad.

Ja siis — kuu oli just mäe tagant tõusmas — astus mees läätspuupõõsa pimedikust Vieno juurde ja pakkus kätt.

«Ma tunnen sind küll,» ütles Vieno. «On sul asja või? Miks sa enne pole tulnd? Luurad ja passid. Mis see sulle annab?»

Mees ei vastanud selle peale midagi, hakkas ainult tema kõrval kõndima.

«Sa pääsesid tookord ikka Venemaale või?» küsis Vieno ja nüüd mees vähemalt noogutas. Sellest ei tasu välja teha, mõtles Vieno, igasuguseid mehi kõnnib ju ringi, tuleb ja läheb.

«Jäta see homne ettekanne pidamata,» ütles mees äkki. «Olen kavatsenud tulla sinuga juttu ajama, mitu korda, päris tõsi. Kuidas sa nüüd ometi — sul ei või tõsi taga olla! Aga praegu ütlen ainult üht: jäta see ettekanne pidamata. Võib juhtuda, et . . .»

«Mida?» Vieno võpatas kergelt, siis hakkas vihaseks saama. Ta ei olnud neid mehi, kes laseb ennast hirmutada. Kas oli mürglit oodata või muud ebameeldivat? Kuid siis ta mõtles, et maja juures seisis alati politseinik, küllap seisab hommegi.

«See on tähtis seadus. Ja ma räägin, kui tahan. Sina pole mingi keelaja. Ega ma ei ütle, et mina see kõige õigem rääkija olen. Aga keegi peab seda tegema, peab vähemalt selgitama, mida see tähendab.»

«Sa oled käinud vanade enamlaseleskedegagi rääkimas, niisugustega, nagu su ema oli,» vahetas mees kõneainet. «Oled kuuldavasti rahustanud, vaigistanud. Võtad ema ameti üle. Ja naistele sa meeldid.»

Vienol sai hing täis.

«Käin, kus käin. Ja paistab, et sina käid kah. Aga minu juures raiskad asjata aega.»

Kuid mees marssis ikka tema kõrval, hingates vaikselt, ärritumata.

«See seadus . . . See ei tähenda ju midagi. Või siis seda, et kodanlased kindlustavad vabrikutele töörahu. Ja kui nüüd mõelda, et niisugune töörahu on teiesugustelegi mõnikord mokkamööda, siis mis saab sel juhul, kui kas või palkade tõst-

miseks sobiv võimalus tuleb? Peate selle võimaluse kasutamata jätma.»

«Vassid,» ütles Vieno. «Töölepinguseadus pole veel mingi tööleping. Tean minagi, et see seadus ei kõrvalda suuri lahkhelisid ega ühiskondlikke puudusi. Ei takista tulemast viletsaid aegu, kui nad kunagi kätte jõuavad. Ega kaota ka tööpuudust, kui seda on. Praegu ei ole, vähemalt mitte palju. Ühiskonna vigu see ei paranda, aga leevendab, jah, leevendab küll.»

«Näed nüüd,» ütles mees ja lisas sammu, et Vieno kõrval püsida. «Sa tead ise ka, et oled petis.»

«Ei ole.» Vieno madaldas häält, see aitas alati, kui hinges möllas. «Ah sa käid sääraseid asju ajamas. Sotsiaaldemokraadid suutsid vähemalt selle seaduse eduskunnas läbi suruda. Ja see on ka midagi. Mida teie olete teinud?»

«Surusite läbi. Ja jälle rootslaste abiga.»

Vieno ei vastanud. Mis tähtsust sel oli, kelle abiga. Ja parempoolsete riid keeleküsimuse pärast oli vist koguni hea, sest rootslased toetasid seetõttu mõnikord sotsialiste, kes keeleprobleemidest ei hoolinud.

«Lootsin, et oled vahepeal meelt muutnud. Viimasest kohtumisest on ju hulk aega möödas. Meil on sinusuguseid tarvis, olgu see nüüd otse välja öeldud.»

«Teil on ju siin juba oma punt,» ütles Vieno mõrult ja tüdinult. «Ja see peentisler, või kes ta on — see on ju ka püüdnud midagi teha. Või ei ole?»

«See on liiga palju rääkinud,» ütles mees, kaaludes nüüd iga silpi.

«Ah nii? Jah. Rääkida ei tohi. Aga kuidas siis ilma? Nojah, rääkinud valedele inimestele ja ettevaatamatult, niisugustest asjadest, millest pead unes ka keele vaos hoidma. Kas nii või? Ma pole teda tükk aega näinudki. Mis temaga nüüd tehakse? Kes ta minema viis, politsei või . . . teie?»

Mees ei vastanud. Vaikus nende vahel oli läbitungimatu nagu müür. Peateel, üksiku auto laternavihus silmitses Vieno meest. Selle nägu oli otsustav, vääramatult kindel ja pühalik. Vieno ütles, et neil oleks paras siin keset teed lahku minna, kummalgi omale poole, nii sammudes kui tegudes. «Ma tean, mis usk on. Olen ema katekismust lugenud, enne kui ta selle ära põletas. Usk tähendab vankumatut usaldust selle vastu, mida loodetakse saabuvat. Küünitumist nägematu poole. Ma pole eluaeg muud teindki, kui otsustand. Küll seda, küll teist. Ja tulemus on ikka sama. Ja usk. Kui sa nii paremini mõistad.»

«Olen kuulnud, et istud komisjonides.» Mees ei andnud järele, rühkis muudkui tema kõrval edasi. «Võid neis edasi istuda, see passib meile.»

«Mind huvitab millegipärast ikka see peentisler,» ei jätnud Vieno, märganud, et see on hell koht. «Mis te teete mehega, kes . . .? Miks sa ei või vastata?»

«Sa tead, et meil praegu mingit ametlikku parteiorganisatsiooni olla ei tohi.»

«Ei, ja Kompartei juhatus määrab kõik asjad pisimate üksikasjadeni kõiksugu valimiskomiteede abil. Kõiksugu ebaseaduslikud fraktsioonid, või mis nad on, keerutavad valitsuskeppi. Missugune selle peentisleri saatus siis on? Hoiatus, parteist väljaheitmine või — pean ma otse välja ütlema — nupp maha?»

«Distsipliin peab kõvem olema, küllap sa mõistad. Üks lobasuu võib kümneid vanglasse saata, tulekahju valla päästa ja üldse.»

«Ja kui ma teiega liituksin.» Vieno sõnades oli kibedust. «Oleksin natuke aega ära, väljakoolitamisel, siis hakkaksin ülespoole ronima — seda tehakse ju teil ka —, vahel istuksin Tammisaares, tuleksin jälle tagasi. Parimal juhul oleksin kunagi piirkonnasekretär, täielik diktaator. Võiksin oma grupis mida tahes ette võtta, olla mihuke tahes hirmuvalitseja. Aga mis siis? Kuidas see harilikku töömeest aitaks? Eks ütle.»

«Aitaks küll. Tuleb aeg, ja . . .»

«See on nagu evangeelium, seesama Jeesuse õpetus. Aga kui ma tahan praegu tegutseda, täna ja homme. Et juba täna ja homme paremini oleks. Ja mis õpetus see teil on, et mingitest kokkulepetest ei tasu hoolida, need on ainult korraks sülitada? Et riku aga, millal tahad ja heaks arvad?»

«Kes seda on öelnud? See peentisler või?»

«Mulle vähemalt mitte. Aga seda teab ju igaüks, kes midagi teab.»

«Sa peaksid kaugemale mõtlema,» ütles mees, kuid Vieno jäi seisma, tema isu oli otsas. Ta seisab siin kas või hommikuni, küllap teine läheb minema, keset küla ta ometi vahtima ei jää.

«Minust ei ole väravail kõõlujat ja brošüüride vedajat. Ei ole. Usk puudub, seda sorti usk. Aga sina lase käia. Ja pea oma usust kinni.» Korraga talle meenus, et ta oli öelnud kunagi samad sõnad kadunud emale.

«Ega küsimus ainult usus ole,» ütles mees veel, ja üsna leebelt, kannatlikult. «Küsimus on teadmises ja töös ja tulevikus.»

«Kena on,» vastas Vieno. «Aga anna nüüd kas või Kremlini teada, et Vieno Gröönroosi nime võib kõikidest kirjadest maha kustutada. Ma arvan, et teil jätkub niigi tööpõldu. Minu peale ei maksa aega raisata.» Ja ta pööras järsult ringi ja hakkas alla ranna poole minema, kõndis kiiresti ja keeras sangleppade varjus peateele tagasi.

Teda vihastas niisugune jooksutamine, teda vihastas kõik. Üksipäini seljandikuteel, imestas ta, kuidas teda kusagil nii tähtsaks inimeseks võidi pidada, et ühtelugu kimbutati ja keelitati. Mõneks ajaks rikkus see kimbutamine ikka rahu. Jälle tuli mõttes kõik läbi käia, et jõuda tagasi seisundisse, kus esmased olid need asjad, mis olid praegu teostatavad. Mingil määral oskas ta neid järeleandmatuid inimesi austadagi, kes ohverdasid tõepoolest kõik, viimse hingeraasuni. Hing oli õieti täpes. Aga ju tal oli õigus nendes piirides valida, kus valimine oli üldse võimalik.

Järgmisel õhtul oli töölismaja poolenisti rahvast täis. Rohkem polnud oodatudki, sest kavas oli ainult see ettekanne ja ühislaul. Kuiv, rahulik koosistumine, kus Vienol polnud vaja närveeridagi, sellest hoolimata, et ta püüdis nüüd esimest tõelist ettekannet pidada. Ta oli juba kõnepuldis, kui kohaliku, seega kodanliku ajalehe toimetaja sisse tuli, ukse lähedal istet võttis ja ringi vaatama jäi.

Ta alustas ehk liiga kaugelt, Saksamaal tuhande kolmesaja viiekümne esimesel aastal kangrute ja sellide vahel sõlmitud lepingust, mis pidi igavesti kehtima jääma. Aga ta tuli kähku kaheksateistkümnenda sajandi Inglismaa juurde. Arenev kapitalistlik majandussüsteem oma masinatööstusega sünnitas vabrikutööliskonna ja tema ametiühingud. Tsunftiaegsed võrdlemisi seltsimehelikud suhted meistri, sellide ja õpipoiste vahel polnud enam võimalikud. Töösuhted muutusid ärilisteks. Organisatsioone ei lubatud. Riigivõim töösuhetesse ei sekkunud. Niisugune olukord viis selleni, et Inglismaa vabrikutöölised sattusid eriti suurde viletsusse. Vastukaaluks niisugusele arengule sündisid ametiühinguliikumine ja selle nõudmisel töölepingute abil kindlaksmääratud töötingimused. On selge, et tööandjad olid nii ametiühingute kui ka töölepingute vastu.

Siin võttis toimetaja taskust paberi ja pliiatsi ja hakkas märkmeid tegema.

«Soomes on tööandjad niisamuti töölepingute vastu olnud ja töölisametiühingud omakorda neid nõudnud. Pärast

tuhande üheksasaja viienda aasta üldstreiki sõlmiti töölepinguid rohkesti, aga Tsaari-Venemaa reaktsiooni tingimustes, maailmasõja ja selle tagajärgede klaarimise ajal ja järel hakkas areng varsti tagasi minema. Meie sotsiaaldemokraatide visade pingutuste tulemusena on käesoleva aasta algusest siiski kehtestatud töölepinguseadus, mille tähtsust mul ongi kavatsus siin selgitada.»

Vieno vaatas publikut. Vanemate inimeste näod peegeldasid juba sulaselgelt väsimust, kuid Kylander noogutas ja Vieno jätkas:

«Vaatame asja siis kõigepealt tööandjate poolelt. Tööandja senine võim kaob, sest tal tuleb lepingu määrustega arvestada. Niisiis suureneb töölisametiühingute võim, mis omakorda tähendab, et töölistel on uute lepingute sõlmimisel senisest tugevamad trumbid käes. Negatiivseks teguriks peetakse ka seda, et ametiühingu esindajad kui kõrvalised saavad sekkuda ettevõtte asjadesse, et lepingud asetavad väikestele ettevõtetele täpselt samasugused tingimused kui suurtele ja et ettevõtete juhtimine muutub raskemaks, sest tuleb arvestada töölepingu määrustega, näiteks tööjõu koondamisel.»

«Ütle parem seda, mida see meile tähendab!» Üks väikest kasvu ätt hakkas lõplikult tüdima. «Asja juurde, Gröönroosipoiss!»

«Niisiis, töölistele positiivsetest teguritest on kõige tähtsam see, mis on tööandjale kõige negatiivsem. Üldse on töösuhted nüüd seadusega paremini kaitstud, sest tööline saab ametiühingult toetust tööandja meelevalla vastu. Samuti säilib töörahu, mida tuleb pidada tähelepandavaks eeliseks töölisele oma elu korraldamisel.»

«Positiivsed, negatiivsed, mis sa siit aru saad!»

Nurmi pööras ringi ja vaatas karmilt selja taha, ning Vieno jätkas. Toimetaja kirjutas nüüd kogu aeg.

«Nõnda asetub ühiskond nõrgema, see tähendab töölise poolele. Siiski tuleb kogu aeg meeles pidada, et see töölepinguseadus on alles algus. Selle ellurakendamise eest tuleb seni võidelda, kuni tööandjad seda üldiselt tunnistama hakkavad.»

Pärast eileõhtust kohtumist oli Vieno veel paar lauset paberile pannud:

«Töölepingutega ei suudeta tõenäoliselt kunagi kaotada suuri klassivahesid ja neist tulenevaid ühiskondlikke puudusi, ära hoida halbu aegu ja likvideerida tööpuudust. Nendega ei saa siis ühiskonna vigu kaotada, nad võivad neid ainult leevendada.»

Ta ei olnud lõpuga rahul, see andis seadusest annulleeriva ettekujutuse, aga sellega oli tema ettekanne siiski läbi ja ta läks oma kohale. Kylander asus laua taha ja küsis, kas tahetakse mõtteid vahetada. Tüki aja pärast tõusis paar kätt ja Kylander noogutas.

«Mida see markades annab? Või ei anna üldse midagi?»

Kylander viitas Vienole ja Vieno tõusis kuuehõlma sikutades. Ta oli küsimust halvasti valgustanud, ta teadis seda nüüd.

«Kõik sõltub sellest, millal näiteks tselluloosivabriku ja selle tööliste vahel tööleping sõlmitakse. Niisamuti lubjatehases. See on ainult seadus, mille põhjal töölisametiühingul on õigus säärast lepingut nõuda. Sellelt aluselt tuleb lähtuda. Aga nüüd on vähemalt alus.»

Vieno jäi seisma, et olla valmis järgmisele vastama. Ükskõik kas ettekanne oli hea või halb olnud, ta oli täiesti rahulik. See hea külg neil koosolekuil oli, et harjusid kõnelema, kuidas närvid ka ei võbelenud.

«Kas siis streikida ka enam ei tohi?»

Vieno ei tahtnud liiga kähku vastata.

«Selle töölepinguga — kui säärane saadakse — on muidugi nii, et seda võidakse tühistada. On kolme kuu pikkune ülesütlemisaeg, kui see pooli ei rahulda.»

«Lubjatehases on kõikse aeg streik, aga töö käib nigu ennegi. Streikima hakati, aga lõpetamisest pole midagi kuulda.»

«Küllap see jääb viimaseks niisuguseks streigiks,» vastas Vieno kindlalt. «Töölepingud sõlmitakse kirjalikult. Kui need meid enam ei rahulda, siis anname sellest, see tähendab ülesütlemisest kirjalikult teada ja kuulutame välja streigi.»

«Nii et vabrikandil ei passigi siis änam põrandale kriidijuttisi vedada ja öelda, et kes hakkavad tööle, tulevad siiapoole ja teised võivad kas või põrgu kerida?»

«Jah, ei passi küll,» ütles Vieno ja vaatas ukse poole. Toimetaja istus ikka seal. Hea oli, et istus. Ükskõik mis ta ka kokku sepitseb, natuke andmeid nõrgub ridade vahelt ikka läbi. Eeskojast paistis politseinik. Skandaalitsejatest polnud kippu ega kõppu kuulda.

«Ja siis istu aga ühtejärge koosolekutel!»

Inimesi hakkas lahkuma, peamiselt tööst kühmas vanamehi, mõni tuttav tüdruk, ka see sealt vineerivabrikust. Meele tegi mõruks, et nooremad mehed siia tulla ei viitsinud, kui tähtis asi päevakorras oli. Homsel maadlusõhtul on kõik pisemast suuremani platsis. Hea vist seegi — mõnes mõttes.

«Kas kellelgi on veel küsimusi?» Kylanderi pilk libises üle

saali vasakult paremale ja jälle tagasi. Veel üks vanamees tõusis ja ütles minema hakates:

«See joodikust kingsepa poeg on kuradima targaks läind. Vana Gröönroosiga sai koos pillerkaaritatud. Tal oli kombeks öelda, et ela päev vähem, aga seda lustilisemalt. Noh, pole nii kah häda midagi. Loe aga sina, Vieno, päälegi. Ja kirjuta, nigu mõistus võtab. Põle sa laita mees ühti.»

Paarikümne mehega lauldi lõpuks töörahva marssi ja siis oli minek. Trepil ootas Vienot toimetaja ja küsis ettekande teksti. Vieno raputas pead ja ütles, et tal oli ainult kondikava, kui sedagi. Mees noogutas ja läks. Enne kui Vieno kuhugi jõudis, tuli Nurmi. Ta ütles ettevaatlikult, aga otse, et edaspidi peaks Vieno rohkem mõtlema, missugune on kuulajaskond. See tähendab, pisut lihtsamalt kõnelema, et nad suudaksid jälgida. Lühemate lausetega rääkima, ja kui on kahe sõna vahel valida, siis ikka lihtsama ja tavalisema võtma.

«Kuigi,» andis ta järele, «neil oleks muidugi kasulik pisut rohkem ajusid liigutada. Kui nad ainult suudaksid. Aga nad ei suuda. Hea, et vähemalt tulevad.»

«Võib-olla küll,» möönis Vieno. «Ainult et kui küsimus on niigi raske, siis hakkad kuidagi kergesti säärast keelt kasutama, mida oled harjunud lugema. Aga ma märkasin seda ise ka.»

«Kindlasti. Ja asi oli tõesti raske.»

Ka Kylander luukas sinna. Hakkas kiiresti pimedaks minema, suvest oli jälle sügis saamas. Neil oli koosoleku järel tihti kombeks natuke aega trepil seista ja õue ja platsile vaadata. Vieno oli nüüd kindlalt üks nende seast. Esimestest päevadest, õppekursustest, tundus olevat kaua aega möödas. Aga vahel turgatas veelgi mõni värsirida meelde, miks ka mitte, neid oli ju hiljemgi kuuldud. «Töö on see, mis rõõmurikkust annab, töö oma õlul koormaid kannab.» Või: «Kauem ahelaid kanda ei taha!» Ja: «Ikka vabadust ihkab mu süda.»

«Suvepeoga teenisime hästi,» meenutas Kylander, vaadates õue, mis oli ikka veel tallatud nägu. «Eriti loteriiga. Inimestele meeldib . . .»

Nüüd oleks võinud väga hästi laiali minna, aga nad jäid veel vaatama, kuidas sel kellaajal tavaliselt tühjale platsile ilmselt kokkulepitult hakkas saabuma auto auto järel. Siin olid kõik küla taksod ja mõned muud sõiduautod ja koguni suuri võõraid veoautosid. Juhid kogunesid kokku, vististi selleks, et vormirõivais politseinikelt andmeid ja näpunäiteid saada. Politseinikkegi oli palju, kindlasti mitmest vallast. Siis läksid mehed tagasi autode juurde, mürina ja lärmiga prah-

vatasid mootorid peaaegu korraga käima. Autod sõitsid üksteise järel minema ja pöörasid pikas reas lõuna poole.

«Lähevad suurt loomust tõmbama,» arvas Nurmi. «Mõni üleöö rikkaks saanud mees kõrbeb nüüd sisse. Niisukese kolonniga nad juba tühja tuult taga ei aja.»

Millegipärast meenus Vienole eilne kimbutaja ja ta kavatses sellest rääkida. Kuid loobus, sest vanamehed olid hakanud nii suure õhinaga piiritusevedajatest kõnelema, et ta ei tahtnud neid segada. Mida see oleks andnudki? Ühtviisi kuulusid oma aega nii kommunistid kui piiritusevedajad ja palju muudki nagu ikka.

Üksipäini koju sõites hakkas Vieno olukorda kuidagi teisest küljest kaaluma. Kõiges, mis tema tuju viimastel kuudel oli rikkunud, olid süüdi eilse kimbutaja taolised kannulkäijad. Aga tööandjate poolt polnud midagi kuulda olnud, mõnda aega oli isegi kaitseliiduga rahule jäetud, ja vabrikus polnud ta enam kaugeltki kärutaja. Ta oli harjunud alalise vastupanuga, alalise survega, aina kaitseseisundis olemisega — ja nüüd järsku polnudki kellelgi enam tahtmist temasugusega tõsiselt riidu kiskuda. Välgatas jahmatav mõte, et kas töölise oli siis nüüd nii kahjutuks tehtud, et teda ei tasunud enam sõimatagi, äärmisel juhul ainult maotute vemmalvärssidega ja karikatuuridega pilada. Kas nad olid töölistele juba sedavõrd kukile roninud, et halvustasid neid niimoodigi? Ja ometi oli eduskunnas palju sotsialiste. Ja Tanner oli mees omal kohal ja haritud ka. Aga see vaikus? Ja see toimetaja ilmumine koosolekule? Astus lihtsalt asjalikult sisse, võttis istet, kuulas lõpuni ja oli veel viisakaski.

See tähendab edasiminekut, otsustas ta, sest tahtis, et see nii oleks. Või kui tormi eel vaikus valitseb, siis nüüd valitseb. Eilne kommunist oli suutnud teda lihtsalt rohkem raputada, kui ta oleks osanud arvata.

Paar päeva hiljem, kui mehed istusid lõunatunnil kahes eraldi pundis, nagu oli tavaks saanud, olid ägedate vendade suud päris lukus. Ka teises salgas aeti ainult vaikselt juttu, sest lugu oli nüüd säärane. Vieno peas mõlkus kogu aeg nürilt ainult üks mõte: just nii, täpselt, ma teadsin seda kuidagi juba ette. Eelmisel päeval oli üks narr proua peentisleri poole läinud, sest oli teada saanud, et siin kandis on nüüd justkui seesugunegi mees. Tal oli midagi maalitaolist kaenlas olnud, ta oli vist tahtnud paluda, et sellel raam ära parandataks. Naine oli leidnud tisleri vastu lauda vajunult, pea hüübinud vereloigus, ja muidugi täiest kõrist karjuma pistnud. Parem, väljasirutatud käsi oli ikka veel revolvrit tugevasti pihus hoidnud. Kui politseinik oli jalgrattaga — sest niisuguseks sõiduks ei võetud ometi autot — kunagi pärale jõudnud ja ülevaatust alustanud, oli selgunud, et igasugune kirjavara oli viimase kui brošüürini hoolikalt ära koristatud. Aga ka tisleritööriistu polnud suurt näha olnud. Nii et sellega oli siis nii läinud, vahel ehk mõne liigse sõna poetanud suu oli igaveseks vaikinud.

«Revolvri võib ju alati pihku pista, kui veel päris kange pole, käsi, ma mõtlen,» tähendas üks meestest poolihääli. «Kes ütleb, et ta ise . . .»

Seepeale tõusis teisest kambast üks leppimatumaid ja tuli nende poole. Kordamööda kõiki silmitsedes, sõnagi lausumata, kõndis ta neist aeglaselt mööda ja läks jälle tagasi. Käed rippusid tal kogu aeg külgedel. Kui ta oma kohale tagasi oli istunud, tõusis teine ja ütles valjul, lubjakivist võlvialustes kaikuval häälel:

«Vieno, hei! Hei, Gröönroosi Tilta poeg!»

Vieno vaatas meest, kelle põsed, kael ja käed tõmblesid. Ta otsustas mitte vastata. Mida põrgut oli temal ja ta emal sellega tegemist!

«Sa vissist arvad ja loodad, et su ema nimigi maa pääl ää unustatakse. Teed, mis suudad, aga ei lähe läbi. Ei, ei lähe jah! Vanamutt oskas palju paremini näha. Sina . . .»

Ei vasta, tegi Vieno südame kõvaks ja püüdis edasi süüa. Praegu olid kõik närvis. Mõni ülearune sõna, ja käsikähmlus läheks lahti, ja siis alles oleks, mille üle irvitada.

26

Mari pühkis pärast lõunasööki pliiti ja nõudepesemislauda, nagu ta oli aastakümneid teinud, tarvitsemata seejuures enam mõelda või sellele isegi tähelepanu pöörata, kui Inkeri ilmus järsku kööki, üksi, ilma poisita. Ta küsis tõtakalt ema ja Mari ütles, nagu oli, et istub selle peletise juures. Kus siis veel? See oli enda meelest jälle õige haige, hinge heitmas. Ta oli juba nii tihti õige haige ja hinge heitmas olnud, et Mari ei uskunud tema surma õndsust enam kunagi saabuvatki.

«Sel õnnistatud hetkel, kui ta ää mõistab sureda, panen ma õkva käed kokku. Ja hoian neid kindluse mõttes õhtani sedasi, kui kiire mul ka ei oleks.»

«Mari ajab hirmsat juttu,» ütles Inkeri ja Mari pööras ringi teda vaatama. Selle noore inimesega oli ka täna midagi lahti, mitte mingisuguseid kette ega kõlinaid kaelas.

«Ma räägin jüst nõnna, nigu õige oo. Ma ei tee väljagi, kui põle vaja. Käed kokku, muud midagist. Proua saab nüid jüstkui sellest inimesest kah aru, ütleb, et sel oo lapsepõlv niisuke imelik olnd. Päh, sii oo suures laiskuses kõik välja mõeld, selle äraarvamata peenuse ja puha, et saaks aga teisi ümber sõrme mässi ja halvuste. Vai veel! Ma olen naasama vana kui tema ja siin ma nüid lasen nigu orav rattas. Kas kutsun vaese proua siia vai?»

Vaat on ustav teenija, mõtles Inkeri oodates. Saali minejat temast polnud. Vaevalt vanainimene teda tunnekski. Ja ta poleks nagunii mingil juhul läinud. Vanamutt kutsuks ta päris enda ligi ja katsuks siis selle elusa, kuid külma käega tema riideid, kortsutaks pihus ja arvustaks.

«No kus Olavi oo?» küsis Salme, ja kuigi ta oli terve ilusa augustikuu hommikupooliku toas istunud, oli tal nüüd, kui tütar tuli, reibas ja virge nägu peas. Ta on viimasest korrast

saadik jälle muutunud, mõtles Inkeri. Tema ninaots oli punetama hakanud ja silmad olid selged. Ta oli nagu kesta vahetanud ja alustas selles eas ja keset kõiki neid pahandusi aegajalt ikka jälle uut elu.

«Jäi magama,» ütles Inkeri ja vaatas ringi, otsides kohta, kus saaks rahus kõnelda.

«Las ma teen morssi ja siis lähme laubesse. Põle sääl tänavu sui palju istuda saandki. Anjalt tuli kiri. Loe seni, kuni ootad. Ja istu, istu, muidu väsid veel ää.»

Inkeri istus laua äärde ja luges. Anja kirjutas tööst seal, oli see nüüd laste- või vanadekodu. Kööginädalast ja söödikute tõrjest, raamatupidamisest ja aiatööst.

«Temast on ju päris tööinimene saanud,» imestas Inkeri, kui Salme klaaskannu põhja mahla ja siis vett valas. «Miks ta mulle ei kirjuta?»

«Kirjuta sina enne,» vastas Salme, pani kannu ja klaasid kandikule, võttis ära, laotas lina alla ja pani siis nõud tagasi. Klaasidel olid sissepressitud pildid, ühel Lönnrot, teisel Snellman, kolmandal Runeberg. «Ta vastab kohe, kui sa kirjutad. Tal oo sääl nii kurb olla, et hoidku. Kas sa lõppu juba lugesid?»

Inkeri luges edasi. Asjalik, otsitud toon muutus. Kirjas jutustati õest-vennast, kahest sõjaorvust, kes olid mitu aastat seal asutuses olnud. Nüüd oli poiss seitsmeaastaseks saanud ja pidi kuhugi poeglastekodusse saadetama, sest eeskirjade kohaselt ei tohtinud üle seitsme aasta vanad eri soost lapsed ühes lastekodus elada. Anjale paistis see muret tegevat.

«Muidugi on ta seal jälle mõnesse lapsesse kiindunud,» ütles Inkeri.

«Niisuke see meie Anja oo. Tal peab keegi olema, keda hellitada ja sussutada.»

«Tal oleks aeg täiskasvanuks saada,» arvas Inkeri. «Kuidas ta säärases kohas vastu peab, kui hakkab kõiki haletsema?»

Mari tuli kööki ja Salme kallas mahla Runebergi-klaasi, käskis selle vanainimesele viia ja seal istuda, olgu see kui raske tahes.

«Kõige paremasse klaasi,» porises Mari, kuid läks siiski. Salme võttis kandiku ja hakkas maha vaadates ettevaatlikult välja minema. Inkeri järgnes talle ja vaatas, kui kõrbenud oli rohi. Sirelilehed rippusid närbunult, aga sees oli siiski mahedalt varjuline. Salme võttis põõsa alt rätiku ja pühkis laua ja pingid lubjatolmust puhtaks.

«See teeb mulle küll vahel muret, mis mõtted tal õhta pääs võivad olla ja kudas ta hommiku tõusta suudab. Mul oo

ka mõnikord nii olnd, et hommiku ärgates oo nigu tusk pääl. See oo vissist peris tavaline. Näis nüid, küll aeg näitab. Aga tule nüid ja võta platsi! Hää, et ikke sindki näha saab. Ja teil oo kõik hästi?»

Mis ma nüüd ütlesin, ehmus Salme, kui Inkeri, jõudnud end vaevalt pingile toetada, äkki pea käte vahele võttis ja valju häälega taltsutamatult nutma hakkas. Millal ta viimati nutnud oli, vist küll päris lapsena. Pärast, vähemalt siis, kui Hänninen Matti minema kihutas ja abiellumise ära keelas, oli ta endas ainult kangust kasvatanud. Siis ei olnud Inkeri üldse nutnud, oli lihtsalt mitu aastat kalk ja vaikiv olnud, kuni oma Matti viimaks kätte sai. Pärast seda vist ei olnudki, mille pärast nutta. Aga nüüd?

Kui suurem torm vaibuma hakkas, alustas Salme ettevaatlikult kerget, otsitud juttu, et nutva inimese mõtteid ainult mujale viia. Ta rääkis mesilastest, nendest võib ju alati. Ta oli head meesaaki lootnud ja hea see paistiski tulevat. Ja siis oli ta istutanud kevadel sauna taha peakapsaid, venelaste aedvilja, need olid usse täis läinud. Aga ega kõik võinudki õnnestuda. Kas Inkeri sellest praginast on kuulnud, millega Salme kevadel hakkama sai? Jah, ja siis oli Salme elus esimest korda välismaalast näinud, kui sakslasi ja põhjakarjalasi ja seda siinset vene ohvitseri mitte arvestada. See oli indiaanlane, keda oli rändtivolis näidatud. Ei, tivolis polnud ta käinud, aga ühel hommikul oli sihuke isevärki punase näoga kotkanina tema väikesel maasikamaal marju söönud. Kui Hänninen oli läinud teda minema ajama, oli ta midagi vastu pudranud ja lahkudes veel viimasedki marjad ära tallanud.

Salme vaatas, ta oli nüüd enda meelest küllalt rääkinud. Inkeri pühkis nägu, värvid olid laiali valgunud, taskurätt sai musta-, pruuni- ja punasekirjuks. Mõni aeg rätikut vaadanud, hakkas Inkeri silmanurki nukerdama, et viimast sodi ära pühkida.

«Kuule nüid,» ütles Salme asjalikult. «Ega sa vaene laps ometi ei mõeld, et päike aasta ringi paistab? Kus sa seda, ikke oo vihma ja paksusi pilvesi ja pimedat aega ja pakast. Ja päike tuleb ikke harvem välja. Aga kui ta siis jälle paistab, sa issand, kudas see südamesse läheb! Kas Matti pärast, jah? Muidugi Matti pärast. Egas naisterahvastel muud muret olegi kui mehed ja mis nendega kaasas käib. Niipalju hääd nüid oo, et lapsed änam käte vahele ää ei sure nigu siis, kui mina noor olin. Nüid oo neid tohtrisi ja rohkem teadmisi kah. No ütle siis, mis sii Matti oo teind?»

«Tema, ta . . .» Inkeri ei saanud ikka veel sõna suust. Salme kallas talle mahla ja käskis juua. Temast hakkas hale. Ilus suvekleit kortsus, vabrikusukk pahkluu kohalt katki, juuksed lõputust lokkimisest elutud ja peaaegu kõrbenud, lai nägu tursunud. Ja kui ta mahla rüüpas, ei tahtnud see kurgust alla minna. Selge märk, mõtles Salme. Kui temal olid Oskari pärast kõige rängemad päevad olnud, ei saanud temagi midagi suust alla, mitte mingi väega. Ja ta oli inetult kõhnaks jäänud.

«Joo, joo, et sooled ää ei kuiva,» käsutas ta. «Elada tuleb sul ikke. Kui mitte muidu, siis poja pärast. Ja kõik läheb mööda, kõik. Niisukest asja põlegi, mis ei lähe. Üks naisterahvas ütles mulle sääl Savonlinnas, kui mul oma hullu pääga oli vaja sinnagi joosta, et huumor aitab alati, meeste puhul ka. See võib tõsi olla küll, pööra aga naljaks, ära võta nii tõsiselt, või need mehed teisemad oo kui lapsed. Aga enne, jah, enne kui saad naljana võtta, oo päämurdmist ja vaeva palju.»

«Aga see pole ju üldse abieluasi,» ütles Inkeri viimaks. Vist oli Salme jutt siiski aidanud, sest Inkeri ei nutnud enam, väänas ja sikutas ainult taskurätti, nii et kostis peaaegu rudinat.

«Noh,» — Salmel oli natuke piinlik — «ja poiss oo ka terve ja rõõmus. Mis see siis oo? Niipalju kui ma mõistan arvata, ei peaks teil rahast ka puudust olema.»

Inkeri tõstis pead, nagu oleks ta nüüd valmis alustama, aga siis ilmus lehtlauksele, või sirelite vahelisse avausse tigeda ja tusase näoga Mari.

«Sii ei mõtlegi ää sureda,» ütles ta valjusti ja hoidis oksi käega eemal. «Oli eksind. Nüid tahab üles ja tooli istuma. Kas proua tuleb?»

«Ei, ei tule. Mine aga sina ja ütle talle, et ma olen külla läind.»

«Siis ta kaebab härrale ää.»

«Kaevaku, niipalju kui süda lustib,» ütles Salme karmilt. «Mind on praegalt siin vaja. Ühe õela vanamuti pärast ma oma last ei jäta, vaat sedasi. Ja sul põle ju muud vaja kui kuulata. Egas ta sulle midagist teha saa. Küll kõrvad välja kannatavad, kui kord suust tuleb.» Kui Mari veelgi viivitas, need mõned minutidki surnuks lõi, ütles Salme vihaselt: «Kas sa ei näe, et Inkeril oo mure! Siia ära tule, öelgu ta vai jälle, et oo suremas! No nii, läks lõpuks. Undruk pühib mööda maad, nii et kõrred krabisevad.»

Siis hakkas Inkeri tõesti kõnelema, aga võttis aega, enne kui see õieti Salmeni jõudis. Kõik külahääled olid häirivalt

valjud, autod, vankrid, uste klõmmimine, ja muidugi nuttis kusagil ikka mõni laps. Kui kitsaks siin külas oli jäänud! Ja laudu laoti virna. Või oli see kauge äike?

Salme ei öelnud musta ega valget, ainult kuulas, ja aegamööda hakkas tal mingi pilt tekkima. Et kuigi Matti oli Inkerile ükskord lubanud, siis, kui Koskinen hangeldamiretkel maha lasti, et ta end nendesse asjadesse ei sega, oli ta seda ikkagi teinud. Inkeri ei teadnud, missugusel määral, aga tegemist oli vist suurte mahhinatsioonidega. Nojah, möönis Inkeri, ka nende pool oli pidutsetud ja klaasides polnud muidugi kali olnud. Tema polnud sellest midagi jaganud ega hoolinudki, tema meelest oli lihtsalt tore olnud ilusaid riideid kanda ja toredate härradega lobiseda ja tantsida. Ükskord oli kohtunikki neil olnud. Jah, ja vahetevahel oli Matti politseinikkegi sõidutanud, kui need väikest viisi salakaubavedajaid püüdsid jälitada. Viimasest talvest peale oli ta siis paaripäevaseid reise teinud, kindlasti päris merelgi käinud, sest ta tundis ühte Seiskari piiritusekuningat. Jah, Mattil oli vahel tagasi tulles palju raha, aga vahel, kui kogu laadung kaotsi läks, mitte pennigi. Inkeri oli küll mitu kuud hirmul olnud, sest Matti oli muutunud enesekindlaks ja hulljulgeks ja tema jutt kuidagi arutuks. See mäng oli nii keeruline. Ühelt poolt oli ta kohtuniku ja politseinike sõber, teiselt poolt vedas ta piiritusevõrku aina pikemaks ja laiemaks. Isegi niisuguse töö juures mängis auahnus oma osa. Pisiäritsejad polnud tuhkagi väärt, tõeline salakaubavedaja alles oli mees. Seda oli raske mõista ja neil oli omavahel muidugi natuke riidu olnud, sest Inkeril oli hirm nahka tulnud.

«Või see mõni ime,» märkas Salme vähemalt kuulamise märgiks vahele pista.

«Seadused ja määrused pole nende jaoks, kes neid tunnevad, ütleb Matti tihti.» Ja Inkeri püüdis nüüd mehest pilti anda. Rääkis sedagi, et Matti oli mingite kangaste sahkerdamisega otsa peale saanud, enne kui tuli teda viimasel korral, koerakari autos, papalt kosima. Ja siis need Terijoe-suvilad. Inkeri oli mõelnud, et see kõik oli juba seljataha jäänud, kui Matti sai töökoja, bussiliini ja autoesindused. Aga ei, tal vist veri tõmbas. Kas oli nii, et kui olid kord kaubareisija olnud, ei pääsenud sellest kunagi, pidid aina tee jalge alla võtma?

Salme ei teadnud öelda. Ta õõtsutas keha, siis märkas, jättis järele ja hakkas laualt ketendavat värvi kraapima. Lauda oli värvitud Oskari viiekümnenda sünnipäeva eel ja nüüd oli ta siin suved-talved seisnud. Värv tuli pikkade ribadena lahti. Jajah, kaks last oli inimesel ellu jäänud, kaks tütart, ja mõle-

mad olid hädas. Ja saalis veel ämm, kes oli suremas ega olnud ka. Ja kõige selle keskel tema, Salme.

«Aga tore ja lõbus mees on Matti küll,» ütles ta, kui mõtles, et nii see ju on. Ja et midagi peab veel olema, mis nutuks põhjust andis.

Lõbus jah, nõustus Inkeri. Aga lakkamatu lõbusus tüütas ka ära. Mees rääkis ju sõitudelt tulles lõbusaid lugusid, niisugust tühja-tähja, millest said aru, et seda räägiti ainult rääkimise pärast. Neid jutte uskuma jäädes oleks võinud kujutleda, et see kõik on ainult lustiks paugutamine seltsimaja õues. Nagu see lugu, kuidas nad olid kord jälle olnud terve kambaga kusagil taluõues ja hakanud ajaviiteks telefonitraate tulistama. Kogemata kombel olid nad kohaliku politseiniku telefonitraadi puruks lasknud, ja kus siis oli alles lõbu laialt, kui sellest teada saadi. Või mis lõbusat oli jutus, kus Seiskari mees oli tabanud ühe sulase kanistri peitmiselt ja andnud teistele sulastele käsu ta läbi peksta. Süüdlane oli kiiresti teadvuse kaotanud, aga Seiskari mees oli ainult leebel häälel öelnud: «Tõstke püsti ja virutage veel!» Lõbus, eks? Sääraseid asju võis juhtuda üksnes tõelises elus, mitte romaanides, mida ta hulganisti oli neelanud, niipalju oli Inkeri selgeks saanud.

«Jah, elu lööb romaanid üle küll,» nõustus Salme kõigega, oli niisugune hetk. «Aga öeldakse ju ikke, et vana ja tark. Matti põlnd üht ega teist. Ja ma mõtlengi, et kui oled õige mitu korda pettund ja langend ja vastu nina saand, siis ehk alles hakkad midagi jagama. Kui oma rumalust tunnistad. Vaat siis võid olla vana ja tark. Mina põle nii kaugele jõund. Ei tea, kas jõuangi. Kas nüid oli — kudas ma seda ütlen — miski prahmakas või sissekukkumine või nõnna?»

«Jah,» ütles Inkeri teesklemata ja otse. «Hommikul käis politsei. Nüüd algab puistamine ja seletamine.»

«Issand hoidku, äkki ta pannakse kinni! Vissist jah. Nõnna sellega harilikult läheb. Ega teda kuhugile ei viidud?»

Inkeri naeratas. Ei, ei viidud. Aga alates sellest päevast juuli lõpus, kui lehes oli uudis Esko Tuomise küünist leitud piiritusepeidikust, läks kõik nagu tagurpidi. Kogu piiritus voolas minema. Algas see vähesest, õige väikesest peidikust, kuid siis püüti kinni järvel sõitvad salakaubavedajad ja leiti ühtlasi uusi peidupaiku, aegamööda tuli avalikuks üks marsruut teise järel. Küllap kandis keegi keelt ka, päris kindlasti. Ainult viimane pauk puudus ja selle andmiseks oligi täna Mattit üle kuulamas käidud. Matti oli kõike eitanud, püüdnud naerda ja nalja visata. Taevas hoia, tuttavad politseinikud,

keda ta oli ju sõidutanudki. Aga tal ei õnnestunud neid põrmugi naerma panna. Ja siis olid nad natuke teda, Inkeritki küsitlenud.

«Ära räägi!» Salme tõusis püsti. Üks oks kopsas talle kohe pähe, nii et ta pidi selle alt pisut kaugemale tõmbuma. «Sa ei teand ju midagi?»

«Ei. Niipalju oli mul kõigil unetuil öödel juba valmis mõeldud. Uni pole enam kuigi magus olnud. Lehes on pea iga päev karistuste kõvendamisest kirjutatud. Et õige väikese asja pärast võid juba vanglamüüride vahele sattuda. Aga Matti loodab kohtuniku peale. Teeb vähemalt näo, et loodab.»

«Oleks ma tema nahas, ma ei loodaks kellegi pääle,» ütles Salme. «Aga äkki ta oo jäljed nii hästi ää peit, et teda ei saadagi kätte. Ma mõtlen, et ta oo nõnna kaval mees küll.»

«Kui ta ometi oleks,» ütles Inkeri, avas käekoti ja otsis peegli, vaatas kahjutundega nägu, klõpsas väikese hõbekarbi lahti ja hakkas nägu tupsutama.

«Proua!» hüüdis Mari trepilt, kuna tal oli keelatud lehtlasse tulla ja aeg läks sees vanainimese juures vist pikaks. «Kas teen kohvi?»

«Tee, tee,» hüüdis Salme vastu, võttis uuesti istet ja mõtles, mida ta peaks tegema. Teed mööda läks paar poisiloikamit, hüürates laulda:

«Viimne külaline olen, öisel hetkel märkan ma,
kel siin klaas veel kokku kõlab teise viinavennaga.
Veel sealt kaugelt kostab kõrvu muusika ja lauluhääl,
kaugele must maha jäänd on armulõõm . . .»

Inkeri nägu muutus õnnetuks, ta väristas end. Laul kadus maja taha, kostis siis uuesti nendeni:

«Esplanaadil vaikselt kõnnin, ümberringi sügav öö.
Õnnetunnet täis mu rind ja süda tuksatades lööb.
Tunnen tormituule huisku . . .»

«Kuule.» Laul oli neid seganud, aga elu polnudki enam muud kui üks möll ja mäsu. Salme meelest oli siiski suur asi, et Inkeri pidas emast niipalju lugu, et tuli temaga rääkima. Salmel oli selle üle nii hea meel, et ta nagu kasvas. Inkeri oli mitu aastat väga võõras tundunud, aga eks tal olnud ju hästi läinudki.

«Sa võiks nüid rõõmus olla, et Matti änam niisukestesse asjadesse oma nina ei topi. Küllap ta sai nüid hoiatuse, mis

jääb meelde. Ei usu mina veel, et ta kinni pannakse. Pääseb ehmatusega ja läheb ilusti oma mutterde ja mootorite manu. Maailm oo ka nii järsku muutund, et ei oska arvatagi. Siin ei tea ise ka änam, kudas olema pead.»

«Mis ta nüüd nii muutunud on,» ütles Inkeri ja vaatas õnnetult oma katkist sukka. Ja Salme mõtles, et noorte meelest see polnudki vist palju muutunud, ainult autosid oli juurde tulnud. Kuid temale oli ju Bobrikovgi peaaegu tänane päev. Ta ei viitsinud seda seletama hakata. «Aga mis siis, kui Matti tõepoolest kinni pannakse? Kuidas siis enam üldse elada tihkab?»

«Küll tihkab, kui peab,» ütles Salme, ehkki see mõte rikkus tuju. Siis ei aita vist enam mööda teed marssimine ja enda näitaminegi. «Raha poolest sul jo ikke häda kätte ei tule.»

«Siit kolin ma siis küll ära,» ütles Inkeri. «Ei jää inimestele naerda.»

«Oi-oi,» tõmbas Salme hinge. «Kui ma ainult mõistaks seda öelda, et edasi-tagasi kargamine ei aita mitte raasugi. Mina kargasin ka omal ajal, nõnna et küll ma tean. Kasu põlnd sellest tuhkagi. Ühed ja samad näod vahivad igal pool vastu. Parem siis juba siinsamas paigas. Aga kui nüid tõesti peris hullusti läheb . . . See alles inimesest inimese teebki, kui kõik, mis sa mõelnd oled, tühjaks tunnistatakse. Ole kui suureline tahes, õige inimene saab sust siis, kui sa änam midagist ei tea. Kui kõik su mõtted oo nigu udusuled üle väratite lendand. Kui oled nigu unetatud ja üksik aiateivas, jüst nii kole ja paljas. Aga inime, viimaks ometi inime.»

Inkeri hammustas huulde, talle paistis äkki jälle nutt kangesti peale kippuvat. Salme tudises kergelt väsimusest, ta oli nüüd endast kõik välja pannud, rohkem ei ütle ta enam midagi. Ta ei palunud Inkeril isegi kohvile jääda. Tütar võis minna, millal tahtis.

«Peab vist vaatama minema, Olavi on ehk ärganud,» ütles Inkeri, kui lehe vari laual oma laiuse võrra edasi oli nihkunud. Salme noogutas ja nad tõusid korraga. Inkeri läks otse väravasse ja sealt koju. Ja trepil tänitas käsi vehkiv, peaaegu rusikaid viibutav Mari. Vanamutt oli sellega hakkama saanud, et virutas ilusa, peene joogiklaasi kõige täiega nurka. Salme läks sodi ja kilde kokku korjama.

27

See hoolekandekodu, kuhu ligi päev otsa kestnud väsitava rongide ja vankriga loksumise järel jõuti, oli ühtekokku nagu väike küla. Päris vaestemaja köökide ja töötubadega, kahe väljapääsuga hoone vaimuhaigetele, saun, pesuköök ja küpsetustuba, lastekorpus koos kasvatajate korteritega ja eraldi direktrissi villa, teiste ehitustega võrreldes lihtsalt hütt. Kõik nurgeti koos, nii et õu oli ainult ühest küljest avatud, kuid sealgi põldudest, mis samuti asutuse juurde kuulusid, kõrge ja tiheda taraga lahutatud. Nii maja kui põllud olid renditud maal, mille eest omanik nõudis neljakümne omal toidul naisterahva tööpäeva aastas.

Direktriss oli vananev, nooruses luutuberkuloosi põdenud naine, kelle käepigistus oli haiguse tagajärjel pisut lõtv, aga kes hingelt oli kräbe ja kartmatu. Ühtelugu oli ta tülis vallavalitsusega ja rendimaa peremehega, kui mitte muu, siis kalastusõiguse või lähimetsa kasutamise pärast. Teda taluti, austatigi, sest tema juhatuse all olev asutus ei läinud vallale kuigi kulukaks. Ta pani oma hoolealused tohtu kiskuma, sammalt korjama, koguni telliseid tegema, mis müüdi ümberkaudseile korstnakivideks. Põldudel kasvatas ta toiduteravilja ja lina. Vallavaesed, või kuidas neid nüüdsel ajal tuli kutsuda, kitkusid pikad sügised otsa lina, leotasid seda järves, lõugutasid, sugesid, ja direktriss hoidis silma peal, et kusagil midagi raisku ei läheks. Talved läbi kedrati ja kooti takust riiet, oma tarbeks ja ka müügiks. Santide käterätikuid, padjapüüririiet ja viljakotte oli nii mõneski talus. Hullulgi ei tasunud ennast hullemaks teha, kui ta oli, sest nii Keisri kui Jeesuse suutis ta kui mitte mujale, siis vähemalt lutikajahile panna.

Asutusse võeti vanu ja haigeid või muidu sääraseid, kes ei suutnud ennast elatada või olid ajutiselt viletsuses. Direktriss oli hea näide selle kohta, et kändki õitseb, kui ta on õigesti välja õpetatud, vaimselt ette valmistatud, mõõdukalt toidetud, ja tarmukalt valjais hoitud. Tõsi küll, mõned vanakesed kurtsid vokki tallates pisarsilmil seda õndsat aega taga, millal nad olid võinud vallavaestena külakorda käia, ainult kuskil pingil või polutil magada ja heinateo ajal pisut lapse järele vaadata. Jah, talvel kedrati ju taludeski, aga et pimedus jõudis ruttu kätte ja pilakus ei viitsitud vahetpidamata peerge vahetada, pääses ometi aegsasti magama. Siin helendas ere, ühtlast valgust jagav elektrilamp ja ei jäänud muud üle kui vokki tallata, olgugi täis kõhuga. Aga täiest südamest puhkes ka lauluviis kõledast kõrbeteest, mis viib kord Kaanani.

Lastekodu oli vaestemaja juurde rajatud kohe pärast mässu, sest selleski vallas oli üle neljasaja sõjaorvu. Kõiki siia muidugi ei suudetud mahutada, kõiki poleks siia antudki, sest punastes perekondades kardeti üldiselt neid asutusi. Mitte toidu või puhtuse, vaid kasvatuse pärast. Tõepoolest. Nii puhtalt kaotanud tahtsid pöörast aadet lastes kustumatuna hoida. Kuid jätkus täielikke vaeslapsigi, punased ei suutnud nende eest hoolitseda ja neid siin oli.

Ka lastekodu ei läinud liiga kalliks, sest mähkmeealisi siin polnud ja nelja-viieaastased oskasid juhatuse all juba midagi kasulikku teha. Ja kasvatajatena võis kasutada praktikante. Sellegi küsimuse oli direktriss kusagil vaestehoolekandeinspektsioonis korda ajanud. Niisugune naine oli igale maksumaksjale meelepärane. Kõneldi ka, kuidas tal oli kombeks mõne ajutise asukaga hüvasti jätta. Ta soovis Issanda õnnistust nagu sel puhul tavaks, tegi seda asjalikul häälel, ei soojalt ega ka külmalt, kuid pidas ikka meeles kõrva taha kirjutada, et taevaisagi ei kõlvanud ülearu vaevata. Ja ei tohtinud ootama jääda, et mõni hea inimene tuleks ja aitaks. Oli vaja õppida ennast ise aitama.

Kui Anja oli tema asutusse taotlenud ja ka saanud, kutsus ta Anja esimesel võimalusel enda juurde. Teda huvitas, miks naine, kes oli rahvakooliõpetaja, gümnaasiumiharidusega ja kõigele lisaks veel abielus, pürib alale, mille jaoks oleks ausalt öeldes rahvakooliharidusestki aidanud. See oli muidugi hea, kuid haruldane. Anja oli targu napilt seletanud, et töö huvitab teda. Kui ta oleks midagi idealistlikust aitamissoovist rääkinud, oleks direktriss temasse ehk nagu sentimentaalsesse kirurgi suhtunud, kui just mitte instrumente lausa käest võttes, siis igatahes kahtlevalt. Aga niisuguse seletuse järel ei puudutanud direktriss rohkem tema siinolekut. Pea-

legi oli lastekodu poolel oma juhataja, kelle ülesandeks oli praktikantide järele valvata. Kord või paar kutsus direktriss Anjat siiski oma poolele kohvi jooma, nagu ta neid ruume nimetas, kus ta arveid ja raamatuid pidas, aga kus muidu polnud suurt mahti viibida. Küllap tal oli vajadus kõnelda ämmaemanda-aastaist ja üldse minevikust ja kuidas siiamaale oli jõutud.

Niisiis polnud selles midagi tavatut, et Anja läks ühel augustipühapäeval üle õue tema veranda poole. Kõik hoolealused, keda jalad vähegi kandsid, istusid trepil või kükakil maas või koguni otse liival, jalad sirgu. Tühjal pilgul, tegevusetult oodates, sest oli ju pühapäev. Oodates surma, nii see oli, ükskõik kuidas sa asja ka ilusamaks teha ei püüdnud. Maja tagant kostis siiski lastehääli, naerugi, ja riidu ainsa kiigelaua pärast. Neil oli käsk seal püsida ja üldiselt nad püsisidki, kui panidki plehku, siis igatahes mitte siia, sellesse vaatevälja.

Direktriss oli pühapäevaselt mustas, kameepross lõua all. Anja tegi niksu ja ootas, kuni sisse kutsuti. Direktrissi korter ei erinenud suurt praktikantide tubadest, välja arvatud see, et ta oli kunagi mingis õhinas akende ja uste ette rasked villased kardinad riputanud. Toad tundusid väiksemad kui olid ja kuiv tolmulõhn segunes lüsoolihaisuga, mida kandus siia teistest hoonetest ja lõi ninna õueski. Äsja kustutatud priimus levitas oma lehka.

«Mis on, te olete nii väsinud näoga?» ütles direktriss. «Kas tunnete ennast halvasti? Vahest on töö liiga raske?»

Anja raputas pead. Oli hea, et direktriss võttis juhtimise enda kätte, hakkas kohe rääkima ega jäänud ootama.

«Ainult paar nädalat ongi ju veel jäänud. Istuge. Saate erakordselt hea praktikatunnistuse. Kas midagi on lahti?»

«Tahtsin küsida,» ütles Anja, istudes valgele pulkkorjuga toolile, täpselt samasugusele, nagu seisis tema toaski, kindlasti ühes koormas asutusse toodud, «kas on tõesti nii, et Väinö viiakse meilt homme ära? Preili Lukkarinen ütles, et asi on otsustatud.»

«Väinö — ei tule nagu meelde . . .»

Anja rääkis lähemalt. Otsus oli tehtud paari päeva eest ja nüüd oli tema õde, ainuke omane terves maailmas, jälle närviliseks muutunud. Istus apaatselt ühel kohal ega söönud. Ja kõndis öösiti mööda vahekäike ja segas teisi.

«Oh hoidku,» ütles direktriss ehtsa meelepahaga. «Talle poleks tohtinud rääkida. Miks preili Lukkarinen seda asja ära ei korralda? Tüdruk tuleks siis vist ju voodi külge kinni

siduda. Ma ei või lastesse puutuvates küsimustes vahele segada.»

«Aga tüdruk on ju ka juba kuuene. Selles eas last ei tohi ometi kinni siduda.»

«Võib-olla mitte,» nõustus direktriss. «Nii et sellepärast te nüüd . . . Miks preili Lukkarinen seda asja ei lahenda?»

«Need mõlemad, Väinö ja Helli, on olnud peamiselt minu hoole all. Ja preili Lukkarinen ütleb, et asi otsustati siin.»

«Nii et siin.» Direktriss läks sohvapatju seadma, võib-olla oli ta lõunauinakut teinud, sest need olid kõik ühes hunnikus. «Jah, eeskirjad on eeskirjad. Aga küllap tüdruk rahuneb. Eeskirjadest tuleb kinni pidada, meie asutus püsib nende varal. Kasvatajalt nõutakse eelkõige rahustamisoskust, seega siis nagu ainult oma olemisega asjadele õige suuna andmist. Selle õpib ära, kui see ka kaasasündinud ei ole. Oi, teate, ma suudan kas või prussakad seinal seisma panna, kui tahan! Ja siis pole muud kui harjaga prügikühvlile ja tulle!»

Anja naeratas, ta uskus seda. Aga ta oli Helli pärast tõesti öösiti üleval istunud ja väsinud, temagi ei kavatsenud kohe järele anda. Ja preili Lukkarinen oli kehutanud teda tulema, sest ta oli kord see, kes ta oli. Praktikant küll, aga õpetajast inimene ka.

«Mõtlesin ainult, et kui poisi õde, see tähendab Helli, on muidu ka nõrkade närvidega. Siis võib niisugune lahutamine kogu tema arengule pidurdavalt mõjuda. Vend on talle ju kõik. Niimoodi, et kui paned nad kas või näiteks puitvillast pesunuustikuid tegema, siis liigub tema käsi venna omaga täpselt ühes taktis. Ta matkib alati kõiges venda.»

«Jah, kahjuks saab ühiskond endale tema näol küll alamõõdulise liikme. Aga . . .»

«Kas seekord ei võiks erandit teha?» küsis Anja otse ja vaatas abi paludes ja tõsiselt. Direktriss istus raskelt patjade vahele.

«Ei maksa lihtsat asja keeruliseks ajada. Ma pean teie innukusest suuresti lugu. Aga tuleks meeles pidada, et meil on üle neljateistkümne tuhande sõjaorvu, neist enamik mässajate, mitte lojaalsete kaasmaalaste lapsed, ja nende heaks on tehtud, mis neis raskeis oludes teha on suudetud. Ja see tüdruk on nõrkade närvidega, arengus maha jäänud. Kui ta praegu, nagu te räägite, ei suuda vennast lahutamist välja kannatada, kuidas ta siis üldse õpib maailmas midagi välja kannatama? Kas te mõistate, siin majas on nii palju rahvast, mul on nii suur vastutus ja üks töö teise kukil. Kui ma hak-

kaksin ühe õe-venna pärast paberisõda pidama, siis jääks kõik muu tegemata.»

Anja kõrvu hakkas kostma kella tiksumist. Aeg oli ühtejärge edasi liikunud, aga järsku, ühe sekundiga tajusid, kuidas see oli minema veerenud, elust kadunud. Inimest jahvatati väikeste rataste naksatuste saatel, kuni järele jäi ainult udupeenike luutolm, mis ajapikku samuti hävis.

«Mul on ka süda sees,» jätkas direktriss pisut piinatult. «Aga ma ei jõua. Kas lapsed on juba nii palju mustikaid korjanud, nagu nad pidid? Ja peagi on pohlaaeg käes. Meil on pohlade korjamisega alati häda ja säärases asutuses kulub neid palju. Ja siis tuleb kartulivõtt. Noh, teie olete sel ajal juba läinud. Aga nemad peavad oma jao tööd tegema, teisiti ei saa, muidu ei tule välja.»

Ta hakkas jälle patju seadma ja Anja silmitses paksu villast laudlina, samasugust kui neil kodus. Eelmisel ööl oli tüdruk venna sängi kippunud ja kõik lapsed olid üles ärganud ja nii- või teistsugust mäsu tõstnud. Anja oli viimaks suures saalis tüdruku kõrvale heitnud, olgu küll, et seegi käis kõigi eeskirjade vastu, ja teda kaisus hoidnud. Tüdruk oli rabelnud ja rapsinud. Talle oleks lausa arstiabi ära kulunud.

«Oleks väga hea, kui hoolekandetöö peatähelepanu oleks hädade ärahoidmisele suunatud,» ütles ta, ehkki teadis, et on häbematu ja pealetükkiv.

«Jah, kui nad ei oleks mässama hakanud, ei oleks ka neid orbe. Kust meie teame, mida see tüdruk on pidanud enne siiajõudmist üle elama. Aga uus seadusandlus just hädade ärahoidmise poole püüabki. Kahjuks saab seda ainult laste suhtes rakendada. Keskealised ja vanad on, mis nad on.»

Anja oli samal arvamusel, just sellepärast ta... Kell lõi täistundi. Ja nagu sellest julgust saanud, hakkas Anja rääkima kõigest, mida ta oli suve jooksul, isegi juba õpetajaaastail mõelnud. Kuidas kirikuski, sedavõrd kui ta teab, on vaesust ülistatud. Vaadake linde taeva all. Ja lesknaise veeringud. Paluge, siis teile antakse. Ja igasugused luuletajad ja filosoofid on vaesuse õndsust ülistanud. Aga küllap on sootuks midagi muud vabatahtlikult, vahest ülimas külluses veedetud élu järel oma tarvidusi viimase võimaluseni piirama hakata ja usulise aupaiste või inimliku kiituse lootuses kas või kerjama minna, kui olla olude sunnil niisuguses seisukorras, kus puudub peaaegu kõik eluks tarvilik. Vabatahtliku vaesuse võid millal tahes maha jätta. Niisugune vaesus ülendab kindlasti hinge ja tõstab enesetunnet. Aga tõeline vaesus rõhub armutult maha.

«Seda küll,» nõustus direktriss, kes polnud ka mõtlemisest võõrdunud ega alalises hoolekandekodu eest võitlemises päris kuivikuks muutunud, ainult omajagu tuimaks tehtud. «Ajutises rahahädas on kuuldavasti huvitavaidki külgi.» Aga ta vaatas oma kirjutuslaua poole, kus suured raamatud virnas seisid.

«Mina arvan,» seletas Anja, nagu oleks ta midagi tähelepanuväärset leiutanud, «et tuleb elada aastaid ja aastakümneid vaesuses, tuleb sündida perekonnas, kus pole iial majanduslikku kindlustatust tuntud, tuleb kasvada kogu selles keeldumuste, pilgete, umbusu ja halvakspanu õhkkonnas, mis siin maailmas vaeste osaks on. Alles siis tead, et kui vaesel õnnestub oma loomust enam-vähemgi puhtana hoida, on see lausa ime. Vaesus ainult alandab, rõhub ja lämmatab.»

«Just nii see on. Ma tean seda väga hästi. Ma olin mitu aastat kõige viletsamas kõrvalises maanurgas ämmaemandaks. Aga te olete päris ilukõneleja.»

Anjale tundus, et temast oleks tark lõpetada. Direktriss tüdineb ja siis pole siiatulekust vähimatki kasu. Kuid tal oli nagu kork pealt karanud ja kõik, mis pudelis oli, vahutas välja.

«Ja kool. Võtab vähemalt aastakümneid, enne kui vähemalt kool neid ülespoole suudab aidata. Lugemis- ja kirjutamisoskus on käes, mõni kirikulaul või isamaaline luuletus peas, ja sinnasamasse tagasi. Ja tõmme allapoole ei lakka hetkekski. Mõni üksik ehk suudab end sedavõrd lahti rebida, et mõnda aega kusagil ühingus kaasa lüüa, kuni tüdineb, sest...»

«Jah, mõnes töölisühingus.» Direktriss oli tõepoolest tüdinud või siis ei tahtnud sellest enam kuulda, sest oli nooruses võib-olla midagi samasugust mõelnud ja korduvalt pettunud. «Jah, kas te nendel põhjustel ei tahtnudki enam õpetaja olla?»

«Võib-olla. Jah, osalt. See küla oli küll juba vabrikuasulaks muutumas. Ja mulle on hakanud tunduma, et hoolimata vabrikute lähikonnas valitsevast kitsusest, kindlusetusest ja vaesusest, on tõeline viletsus siiski kolkais. Ja lakkamatu väsimus, hällist hauani. Ja otsata palju lapsi. Kuna nüüd räägitakse nii palju kommunistidest...» Anja kõhkles, kuid jätkas nagu trotsist: «Kui need kihutajad leiavad ükskord tee maakehvikute juurde, võib sealt tõusta võimas armee. Ja mis siis saab?»

«Kõigest te ka mõtlete. Armeedest ja kommunistidest. Jätke punased auku, mille nad endale ise kaevasid. Ega te järsku verevaene ei ole? Hoolitsege ikka tervise eest. Jah, te rääkisite ennetamisabinõudest. Seda see kasvatus siin just tahab olla. Kasvatus ühiskonna, ausa Soome ühiskonna tarvis.»

«Aga kas seejuures ei või üldse mõelda lapse arengule muidu, see tähendab, suhtuda temasse nagu igasse teise inimesse? Mõtlen jälle Hellit.»

«Ärge mõelge. Temast ei tule ju niikuinii midagi. Aga nüüd ma pean küll paberite kallale asuma. Homme on jälle koosolek.»

Anja märkas, et oli pika jupi laudlinanarmaid palmikusse põiminud. Tal oli piinlik ja ta püüdis neid lahti harutada ja sirgeks sikutada.

«Nii et Väinöl tuleb minna?»

«Oh hoidku, te räägite ikka veel sellest!» Direktriss suutis end püsti ajada ja ka Anja taipas tõusta. Tal oli nutt kurgus nagu lapsel, kuid ta oli õppinud end juba talitsema, sest oli elanud mõned kuud võhivõõraste keskel ja tõsises töös. «Sedapuhku tuleb süda kõvaks teha. Siin lihtsalt ei jõua ühele juhtumile liiga palju mõelda. Selle all kannatavad teised, kogu tegevus. Ja kui inspektor tuleb? Pole midagi, küllap te harjute.» Anja tundis, et kergus direktrissi sõnades oli ainult pinnaline, aga sügavamal — võib-olla ta tõesti ei saanud või ei suutnud. Või siiski ei tahtnud? Kahe sõjaorvu pärast, õigupoolest üheainsa pärast, sest Väinö sai vist hakkama. «Nagu ma ütlesin, te saate siit Sortavala jaoks suurepärase tunnistuse, kui kavatsete sinna minna. Aga küllap jõuate kõik selle tööpõllu võimalused veel mitu korda läbi kaaluda. Seda tuleb eeskätt ikka mõistusega võtta, muidugi hella mõistusega, kuid ometi mõistusega, mitte südamega. Sortavalas tuleb teil tegemist säärastegi lastega, kes on Venemaalt sinna toimetatud, Venemaale põgenenud kõige punasemate järglastega. Ehk õpite siis aegamööda mõistma ka meie töö tähtsust isamaalises mõttes. Teil on ju veel paar nädalat aega? Noh, jõuate näha, kui ruttu laps unustab, see Helligi oma venna. Aga lähme nüüd mõlemad oma töö juurde. Ja püüdke oma tervist hoida, see kahvatus peab kaduma.»

Kui Anja üle õue tagasi läks, vaatas ta Linda, preili Lukkarise aknasse. See seisis seal ja ootas, läbi klaasi paistsid ainult piirjooned, ümarad õlanukid. Anja raputas pead, lehvitas kätt ja läks kähku ära maja taha, sinna, kust kostis laste hääli. Ta ei suutnud minna sisse jutustama ja seletama.

Õhtune pesemine oli möödas, palved palvetatud, ülevaatus tehtud, vähemalt hetkeks valitses rahu. Anja seisis aknal ja vaatas kanarbikuõites männikut. Päike oli päris madalal, kündis kiirtega kaljuserva. Puuladvad kadusid pimedusse, kõik oli teisipidi kui hommikul. Õitsev lilla maa oli ilus, kui suutsid nõnda mõelda.

Anja lükkas kingad jalast. Toanaaber tuupis laua taga mingit kodumajanduskursust, kordas mitu korda sama lauset. Neil polnud millestki rääkida, ei olnud õigupoolest kunagi olnud. Tüdruk oli kusagilt põhja poolt pärit ja just niisugune, nagu sobivaks peeti, rahvakooliharidusega. Ta soovis ainult töökohta, et ei tarvitseks koju tagasi minna.

Anja oli päevase asjatu käigu pärast ärritatud ja pahas tujus. Ka Linda oli olnud, aga ta oli kiiresti alistunud, sest oli asjade niisuguse käiguga harjunud. Nad olid vähemalt püüdnud. Ja nüüd ootas ees õe-venna viimane ühine öö selles majas, vahest viimased ühised tunnid kogu elus, kui nad oleksid osanud sellele mõelda.

Ja tüdruk toas korrutas ikka ühte ja sedasama lauset.

Anja hakkas pluusinööpe lahti tegema. Ja siis oli ta midagi tabamas. Virendus, habin — ja hetk oli möödas. Meelde jäi ainult see, et üks väike luuk oli avanenud ja kohe jälle sulgunud, kuid käed ei jätkanud kohe tööd. Midagi tõsist ja karmi, mis tuleks selgeks õppida, kui õnnestuks teada saada, mis see oli. Midagi niisugust, et seda mõistes ei kardaks enam midagi, isegi tõde mitte. Kas tõde oli tühi, karm, kaitsetu? Ta ei suutnud mõelda, kõik läks päris segi. Tühi? Karm? Kaitsetu?

Tema kõrvu kostis jälle, kuidas tüdruk tuupis. See oli ainus hääl, lastesaalis oli ikka veel täiesti vaikne. Anja tõmbas kleidi seljast ja riputas riidepuule, pani pesu tooli seljatoele ja puges käed ees öösärki. Tüdruk luges nüüd küll juba järgmist peatükki. Pikemalt mõtlemata, kaalutlemata läks Anja ja võttis lauasahtlist kirjapaberi, istus ja hakkas kiiresti kirjutama.

«Vieno! Tuli mõttesse kirjutada ja küsida Sinult, kes Sa oled nüüd vaestehoolekandekomisjonis ja ametlik lastekaitseametnik, mis sellest Ellist ja tema lapsest lõpuks sai. Küllap ta on juba koduvalda tagasi saadetud.» Käsi maalis ilusaid, mõõdetud tähti, kuni suskas sinna järsku sõnad, mida ta polnud mõelnud ja milles, kui neis üldse midagi oli, oli ainult haput, õelat kibedust: «Aga võib-olla ma segan Sind, rikun ennast meelde tuletades Su reipa ja hea tuju täielikult.»

Ta katkestas, luges, ja põgus naeratus alles näol, vihastas

kogu südamest ja hingest Vieno peale, kes oli talle, nagu ta arvas, kaua kõike tähendanud, peaaegu elumõte olnud. Ta vihastas alles nüüd, nagu oleks äsja ärganud. Ta ei vihastanud tühjade juttude pärast, mis olid võtnud temalt Sylvi ja õieti õpetajaametigi, ka mitte sellepärast, et oli jäänud üksipäini armutu eluga rinda pistma, sest ei hoolinud enam põrmugi Laurist, oli, nagu poleks teda olemaski, vaid sellepärast, et Vieno oli ta võtnud ja siis hüljanud. Hüljanud. Sest nii see oli, kui julgesid seda tunnistada. Tema oli olnud valmis, uskunud, et nüüd viimaks. Oli olnud, jah, nii imepärane, teist sõna ei leidunud. Vieno oli öelnud sedasama. Ja siis, kui oleks tulnud neid sõnu ja tegusid kinnitada, oli Vieno öelnud ainult: «Ajame kunagi juttu.» Ajame juttu! Ja tal polnud sellekski aega olnud! Käis oma teed, lastes Anjal kõik need viimased nädalad koolimajas oodata. See oli tõde, siin oli karm tõsiasi, millest elu kubises. Aga enne kui sellest tõsiselt aru said, pidi kätte jõudma niisugune väsimusepäev. Vieno oli teda alandanud, ta polnud küllalt hea, ta polnud mitte midagi. Anja kägrutas paberi kokku ja sisises.

Tüdruku tuupimine katkes hetkeks ja algas taas. Kuid nüüd kostis ka saalist nõrka lootusetut nüri nuttu. Anja läks kohe, paberinutsak pihus. Kui väga ta nüüd paljusid asju vihkas, Vienot, seda kirja, asutuse eeskirju, eeskirju ülepea! Ainult see, et ta võis minna ja jälle ühe öö nõrganärvilise lapse juures istuda, tõi pisut kergendust, sest selleks ta kõlbas. Ja ta istub, istub nii visalt, nagu istuks ta omaenda hüljatud mina kõrval.

«Kuss, kuss, Hellike,» sosistas Anja. Teistes voodites hallide tekkide all magati kerratõmbunult, pöial suus, heledad lapsejuuksed sassis, nohinal. «Oleme nüüd päris kuss. Nii, nii.» Helli silmad olid väikesed ja teravad, ta polnud sugugi ilus tüdruk, ei kütkestanud põrmugi. «Vaata nüüd, aga ole hästi tasa. Ma näitan sulle midagi. Vaata.» Ja sellal kui tüdruk vähemalt natukeseks ajaks pinge alt pääses, silus Anja paberi käte vahel nii hästi siledaks kui sai, ja kauges lapsepõlves õpitud ning järsku meelde tulnud tarkusega murdis ja pööras, pööras ja murdis, kuni tema pihus oli teravate tipmetega paberist õis nagu vesiroos. Laps ei hoolinud sellest, vaid hakkas kohe tihkuma, kui Anja sõrmed peatusid. Pimenes, polekski enam midagi näinud. Anja pidi peaaegu vastiku lapse kaissu võtma, ta näo oma rinnale suruma, nii et nuuksumine sumbus tema öösärki. Kuum, pisarateta hingus. Päike oli juba puulatvades, kui laps viimaks uinus.

Seal oli aega kõike mõelda. Aga vihal, mille otsast ta oli

kinni saanud, mida ta nagu lõnga oli vedanud, ei paistnud lõppu tulevat.

Olgu, mõtles ta, minnes natukeseks ajaks oma voodisse pikali. Olgu siis nii. Ma elan selle üle, elan suurepäraselt! Pole mul kellegi abi tarvis. Viha varal elan üle, et Vieno mu maha jättis. Ja eeskirjad, need kannatan ma välja. Või hülgan, nii nagu Vieno hülgas mind.

Ainult mõni hetk maganud, ärkas Anja, täis uut moodi, trotslikku jõudu. Kas direktriss polnud öelnud, et kahvatus peab kaduma? Anja silmitses ennast, tõmmates kammiga läbi juuste. Temas ei olnud pealtnäha midagi nõrka.

«Lähme, on juba aeg,» ütles ta toakaaslasele, kes ikka veel voodit kohendas.

28

Kui kähku läks inimesel meelest tema unistus või vähemalt unistamisega seotud tunne, mis oligi parim olnud! Kui unistus oli täitunud, nagu vahel juhtus, ei mäletanudki enam õieti neid unelmaist tiivustatud päevi ja öid, ainult mure ja vaev, mis oli tegudeni jõudmisel tulnud, ei ununenud.

Ja mis oli Oskari Hännisegi elus pärast seda õigupoolest muutunud, kui ta oli oma kivimaja püsti saanud ja sinna lõpuks üürnikudki leidnud, mitte säärased, nagu ta oli kujutlenud, kuid kahel jalal käivad olendid kummatigi. Sest see neetud Julin oli napsanud oma liftiga ja korrus kõrgemasse majja need, kes olid juurteta ja mingil põhjusel siia sattunud, aga sellest hoolimata korralikuks maksmiseks küllalt jõukad.

Kuid võib-olla inimesel tuligi maksta selle eest, mida ta soovis, mitte selle eest, mis ta sai?

Üürnike elamist vaatamas käia oli küll peaaegu meelelahutuse eest. Toad olid väikesed, muidugi, arhitekt oli niisugused joonistanud, nüüdsel ajal ehitatigi niisuguseid. Ja tisleritöökojad nuputasid, kuidas ajaga kaasas käia. Oli diivani külge kombineeritud kappe, seinale tõstetavaid laudu, toolvoodeid. See tähendab, laud tuli tõsta seinale vastu säherdust moodi läinud käsitsi valmistatud rüiusiilukat, et saaks tooli lahti tõmmata ja magama heita. Eks nad seejuures võimelda said — ja pentsik, vineerist välja lõigatud, räiget värvi, valgete hammaste ja jõllis silmadega neegripoiss, kandik käes, naeris seda sekeldamist ühtesoodu, olgu kellaaeg missugune tahes. Hänninen oli niisugust suitsetamislauda kolmes korteris näinud ja seda oli palju, sest tal oli neid ju lõppude lõpuks ainult kaheksa, alumisel korrusel olid äriruumid. Õigupoolest oskas Hänninen ainult ühest korterist rõõmu tunda, sellest üsna suurest ülal nurga peal, sest seal elas üks kahest siia kanti kolinud arstist. Julinil arsti pol-

nud. Aga siis hakkasid inimesed rääkima, et see arst on rohkem sihuke suguhaiguste tohterdaja, muud midagi. Nii tuhmus kiiresti see arstistki saadud rõõm või muutus kuidagi väga rohulõhnaliseks, sest trepil hakkas tõesti igasuguseid pahade haiguste kandjaid liikuma. Eales ei võinud teada, kuhu ninapidi sattusid, kui uhkeid tiitleid uskusid.

Olgu nüüd unistuste ja nende täitumisega kuidas tahes, vähehaaval tilkus üüritulusid, vähehaaval sai pangalaenu tagasi maksta. Aga sellega polnud kiiret, sest pank ei sundinud tagant. See oligi tõeline ime. Pangad päris pakkusid krediiti, võistlesid omavahel, teatasid ajalehtedes protsente. Kui mõtlesid ajale mõne aasta eest — missuguses paganama kitsikuses, lausa nullseisus oli siis oldud! Oli puudunud igasugune kaubavahetus, sest Venemaaga olid sidemed katkenud, toidukraamigi sai ainult nii palju, kui oskasid kõrvalt hankida, teed olid vaaruvaid tõbiseid või muidu hingevaakujaid täis, sellest rääkimata, et ajaloolised kruusaaugud polnud veel ei rohtu, ei sammalt peale kasvatanud. Ja nüüd, ainult viis-kuus aastat pärast seda möllu, ületas väljavedu sisseveo ja tööpuudust polnud õieti ollagi. Ja ehkki maksud tundusid rasked, võis lehest lugeda, et need polnud kusagil Põhjamaades nii madalad. Seda tuli vist uskuda.

Ja konjunktuur tundus üha tõusvat. Saeveskitest tuli laudu, tselluloosivabrikust tselluloosi, lubjatehasest lupja, ja kõikjal ehitati. Nojah, aga eks olnud ju Hänninen ehitamiseotsa lahti teinud. Ja nüüd, kus hakati külale mingisugust väljaehitamisplaani nõutama, seisis see maja just õigel kohal, siit vaadati lõunasse ja põhja, idasse ja läände, tõmmati sihte ja planeeriti. Ja uusi sõnu tuli kasutusele, niisuguseid, nagu näiteks hooldus, hooldusasutus, hooldaja.

Hänninen tõusis klaasubrikus püsti ja läks akna alla vaatama. Kaela ta siiski õieli ei ajanud, ei vehkinud ka kätega ega kutsunud ostjaid valjul häälel poodi nagu juudid Helsingis Heikki tänaval. Kui ei tulnud, jäägu tulemata. Pealegi oli jälle sügis ja ta oli lasknud viljaäril ühiskaupluste kätte libiseda. Sääraseidki oli nüüd ja koguni kahte sorti. Aga olgu, aus olles pidi ta tunnistama, et poleks suutnudki enam nende kottidega rassida ja rahmeldada. Lisaks veel vilja kontrollimise ja hindamise vaev. Väiketalunikud püüdsid ju alailma tüssata. Tõid justkui kuivatatud hernest. Ju see oli kunagi kuiv olnud, aga küllap seda enne kottiajamist ka kasta mõisteti. Saadi niimoodi kaalu juurde. Kui seda kohe ära ei saanud müüa, läks see kuumaks ja hakkas otsemaid mädanema ja hallitama.

Pood ei tõmmanud teda enam kaugeltki nõnda nagu siis, kui ta oli esimesi koorelahutajaid ja äkkeid müünud. Hoidku küll, kas sellest sai tõesti juba kolmkümmend aastat? Või kuulus ta nende sekka, kes tarmukalt alustasid, kuid niipea kui asi minema hakkas, huvi kaotasid? Vaevalt küll niigi — Hänninen tegi kätega mõned võimlemisliigutused, tümpsis nagu midagi soojendusjooksutaolist, kuni hakkas hingeldama —, aga tal oli praegu muule ja tähtsamale mõelda. Alati pidigi olema midagi uut, see tegi elu kuidagi talutavaks.

Õpetajavalimised, kõigepealt proovijutlused hakkasid lähenema. Ja klaasubriku seina ääres oli pehmeid pakke, neid oli ta koos abiõpetajaga videvikutundidel teinud. Vaestele mõtlemine näitab sotsiaalset suhtumist, oli abiõpetaja seletanud. Järsku võtavad seda nagu altkäemaksu, oli Hänninen kõhelnud, aga abiõpetajal polnud sellest küljest vähimatki hirmu. Talv oli tulemas, mida paremat kui villased sokid ja aluspüksid võisid inimesed pakasega ihaldada? Muidugi, nojah . . . neil oleks kasulik teada, et see oli tema, abiõpetaja, kes nende eest hoolt kandis. Jajah, oli Hänninen endamisi mõlgutanud. Isegi niisuguste väikeste ostude jaoks oli pidanud tema oma tengelpunga paotama ja pastorile raha laenama. Ja sõna läks teele. Aeg-ajalt astus mõni mees poodi ja küsis, kas siit saab neid abiõpetaja aluspükse. Hänninen viskas siis paki lauale ja püüdis naeratada. Juttu ta suurt ei teinud, ei olnud seda sorti mees, aga abiõpetaja ehk hoolitses selle külje eest ise ja paremini.

Kui ta ometi hoolitseks, mõtles Hänninen. See suur metsaasi ju kripeldas hingel.

«Sa ei räägi jälle miskitki,» kurtis muidugi Salme. «Nigu oleks keele alla neeland.»

Ta võis kurta, sest Hänninen ei kuulunud nende hulka, kes oma kavatsustest kõnelevad. Tal oli salajane hirm südamesopis, et kui ta lobiseb, on neil plaksti killud taga. Ta teadis ju oma kogemustest, mida lobisemine tähendab, sest kord ühes ärklikambris oli ta ühele südamlikule naisterahvale midagi kõrva posistanud. Missugused pahandused sellest tulid! — Ja hakka nüüd säherdusele vananevale eidele rääkima, et ta tasahilju oma saeveski jaoks kohta otsib! Et ehitab saekaatri, kui . . . Naine pillaks kõik käest, mida ta vahetpidamata saali ja sealt tagasi tassis.

«Sul oo vast jälle mõni kelmustükk plaanis?»

Äh! Saali, sinna jah, Hännisel polnud kodus enam niigi palju rahu kui enne, polnud kohta, kus istuda unistades või lihtsalt mossitades — sedagi oli vahel nii mõnus teha

olnud —, näiliselt arveraamatuid uurides ja sigarit tossutades. Enesearmastus — küll andis seda kinni maksta! Maksta, kuidas jaksasid. Aga saeveski ta ajab püsti, ja kui on oma mets ja oma saeveski, võib kas või jälle ehitama hakata. Peaasi, et istudes või püstijalu tukkuma ei jäänud. Paljud tegid nii, enamiku üle võttis uni juba paarikümneaastaselt võimust, ilma et nad oleksid õieti ärganudki.

Midagi oli ta oma kivimajaga siiski saavutanud, põliste asukate ühtsust ja kokkukuuluvustunnet küll mitte, aga üürnikest kõrgemal seisis ta siiski. Suguhaigustearstist ja apteekrist võib-olla mitte, aga teistest küll. Ja kui nad teda ka vallavalitsusse ei tahtnud, siis rikastumist nad talle keelata ei saanud.

Kuna ostjaist polnud kippu ega kõppu, pani Hänninen poe kinni, riputas taba ukse ette ja sikutas seda veel igaks juhuks. Siis kõndis ta rahulikult ja enda meelest väärikalt Södermanni poest mööda. Võta või sedagi meest — kui tähtsaks ta seda rootslast enne oli pidanud! Aga nüüd? Poliitika ajas tema asjad untsu. Kuna ta rootslaste partei poolt hääletas, hakkasid suuremad mehed tema poest ringiga mööda käima. Nagu kuulda, oli see keeleküsimus, mis eduskunnas imet tegi ja korralikud parempoolsed üksteisest lahutas. Rohkem kui kord oli juhtunud, et rootslased toetasid mõnes päris arulagedas asjas sotsiaaldemokraate, sest need punikud ei taibanud keeleprobleemidest midagi. Nojah, aga nii kadus usaldus, ja õige väikselt, ainult pagariärist alustanud Koivisto koloniaalkauplus Julini majas laienes ja üüris isegi kõrvalasuvad ruumid. Seal lõhuti juba vaheseinu. Kanapasaseinu, märkas Hänninen mõttes lisada.

Et mõtted Julinile ei libiseks ja kuna lõunani oli veel aega, läks Hänninen oma majja juuksuri juurde. Mõlemad toolid olid tühjad, Hänninen torkas kaabu nagisse ja istus sellele, mis jäi kaugemale. Akna juures oli krohv pragunenud, sest maja oli vajunud, aga see polnud kellegi süü. Vanem tütarlaps, see, kelle nägu oli eriti õrn ja ahas, tuli kohe ja köitis talle rätiku ilusasti lõua alla. Tema puudutus oli vaevutuntav, oleks võinud tugevamgi olla.

«Kui nüüd,» ütles Hänninen, püüdes olla salapärane ja lustakas, «kui ajaksime lõua puhtaks ja teeksime niisuguse, niisuguse . . .»

«Ameerika moodi?» küsis naine ja lõi juba topsikus pintsliga vahtu.

«Neiu loeb vana mehe soovid silmist ära,» ütles Hänninen ja tegi silma. Tal oli kange tahtmine kätt riide alt välja pista

ja naist pisut pepule patsutada. «Ja võtaksime ehk natuke kuklast ka.»

«Mis te nüüd räägite, teie, ja vana!» ütles neiu armsalt, ja olgugi see suusoojaks öeldud, läks Hännise tuju lahedaks ja heaks. Ta sulges esmalt silmad ja praotas siis, kui naine hakkas tema põski ja lõuga õrnalt vahuga katma. Pead kuklasse ajades võisid nii vaadata, et naine midagi ei märganud. Lõhngi oli hea, alles noore naise lõhn. Ja kittel varjas keha ainult sedavõrd, et oli hästi näha, kui nooruslik ja uhke rind tal oli, olgugi muidu sale inimene. Isegi tähelepanek, et naisel oli lõua all väike lott, tegi meele kummaliselt hellaks. Nii see elu oli, vaevalt sündinud, hakkas inimene vananema. Aga ametit neiu tundis, nuga tema käes ei vääratanud. Valutult õngitses ta karvad välja lõualohustki, sellest Hännise väikesest eritunnusest. Ja kui ta põske venitas, tegi ta seda nii märkamatult, et ei tulnud meeldegi, et need lotendasid ja seepärast kergitamist ja venitamist vajasid. Siis puhastas ta kiiresti kukla ja läks tagatoast kuumi lõhnavaid rätikuid tooma. Siin täies rahus istudes ununes maailma kära ja melu, olid lihtsalt ja puhkasid, ja kui naine veel rätikuid surus, et need ikka igalt poolt vastu ihu liibuksid, pääses huulilt peaaegu ohe. See naine pidi korralike elukommetegagi olema, kuigi juuksuritüdrukuist muidu üht ja teist räägiti.

Hänninen kuulis, kuidas uksest tuli uus klient, aga ei lasknud ennast segada. Tulija nagistas valjusti tooli ja kobistas jalgadega, ja kui teine tüdruk hakkas kääre lõksutama, rohkem õhku kui juukseid lõigates, mõtles Hänninen ainult, et sel mehel igatahes olid juuksed peas. Ta suigatas ja kuulis nagu läbi tiheda puhmastiku mehe juttu, kuni järsku täiesti ärkvele võpatas ja kompressi äärepealt maha pidi kiskuma. Ta talitses end siiski ja ainult kuulas, sest mis siin muud üle jäi.

«Tänagi teenisin kakssada marka kõrvalt,» kiitis mees tüdrukule. «Sada marka ülesandmise eest, sada marka tunnistajaks olemise eest.»

«Oi-oi,» ütles tüdruk. Vanem oli teda vist õpetanud kõige vastu huvi tundma, millest klientidel tuleb pähe lobiseda.

«See on alles tühiasi. Nagu ma ütlesin, suur loomus on veel tõmbamata. Kaua see Matti Reima enam ringi ei kihuta. Ta ei oska isegi aimata, kui räbalad tema lood on. Tal on juba kaua silma peal peetud, aga nüüd, kui süütenöör juulis seal heinaküünis tossama hakkas, tossab ta seni, kuni pauk käes.»

«Jah, kole küll, et nii hirmus piiritusega hangeldamine käib,» ütles tüdruk rõõmsalt ja lõksutas muudkui kääre.

«Ja nii jultunult. Aga kui neil tükk aega õnneks on läinud, muutuvad nad üleliiga julgeks. Ja nüüd pole varsti muud kui trellide taha minek. Igal juhul vanglasse, sihuke on uus seadus. Tänagi sai mõni mees oma väikese priiküüdi kätte. Ja päris tühiste asjade eest, seda ma teile ütlen. Kõrvalt vaadateski võttis tõsiseks. Mis veel siis, kui Reima trustile päkk peale pannakse. Nii üks kui teine imestab, kui kõik avalikuks tuleb.»

Kerged sammud kõpsusid ümber Hännise tooli, need kuulusid muidugi naisele, kes temal habet oli ajanud. Ja Hänninen kuulis, kuidas ta püüdis meest ettevaatlikult hoiatada. Kõhides, kõhatades. Ja kes teab, kuidas ta veel käega märku võis anda! Aga mees muudkui jätkas:

«Praegu on kõik nii juuksekarva otsas, kui üldse olla saab. Aga see pole tütarlastele rääkimise jutt. Ainult nii hea meel on. Tuleb ikka teenistust. Võib endale siis seda siin istumise lõbugi lubada. Võtke kuklast pisut julgemalt.»

«Kas härra konstaabel on «Jäägrimõrsjat» juba näinud?» Vanem naine hakkas rääkima, et piiritusejuttu lõpetada. «Küll see on ilus tükk. Kui seda vaatad ja neid laule kuulad, kipub vahel kohe nutt peale. Aga samas on kõik jälle nii lõbus. Kuidas siis siin läheb?» Nüüd patsutas ta Hännise põske ja katsus kompressi.

«Laseme veel olla,» sai Hänninen sõna suust, ja polnud ime, et tema hääl kostis sealt rätikute vahelt, nagu olnuks tal suu putru täis.

«Jah, seda parem tulemus on.» Naine patsutas teda veel ja rääkis siis jälle teatritükist. Rääkis ühtejärge, kuni lobasuine politseinik oli soovikohase soengu saanud, maksnud ja lahkunud. Sedamaid tõmbas Hänninen rätikud näolt.

«Ja nüüd külm,» ütles naine ja vilksas peeglist Hännise nägu vaadata. Muidugi punetas ta, kompressi mõte oligi vereringet kiirendada.

«No eks pange,» ütles Hänninen ootamatu tõrksusega, nagu oleks teda siin piinatud. Piinatigi, olgu küll, et piinaja polnud naine. Aga kui juuksur temalegi tollest mõrsjast hakkas pajatama, tõusis Hännise käsi nii pahuralt, et ta taipas suu kinni panna.

Oli tal nüüd siit toolist tõustes kuidagi iseäralikum nägu peas? Pahuram küll. Juuksekihara kohale seadnud, arve maksnud, kaabu võtnud ja minema pääsenud, tõmbas ta näo raevust üleni krimpsu.

Ta oli vihane tütardele, just, mõlemale. Miks nad ei võinud talle rõõmuks ja uhkuseks olla, kuna ta oli nende heaks

ometi nii palju ohverdanud? Anja, nii armas, nii ilus, nii kallis, vussib oma asjad nõnda põhjalikult nagu iganes võimalik ja kaob kuhugi vaestemajja. Oleks ta vähemalt mehe juures püsinud. Noh, Anja üle oleks võinud lõputult kurta ja kaevata. Juba sellepärast vääris Hänninen kaastunnet. Aga et ka Inkeri, pidi ta siis niisuguse harjuski otsa komistama ja sellega iga hinna eest abielluma? Kuid sinna polnud midagi parata, vähemalt pärast seda mitte, kui see koerakoorem õue toodi. Ah et Hänninen oli selle mehega nagu õige hästi läbi saanud? Noh, see oli olnud niisama, näiline. Juba inimeste pärast pidi temaga läbi käima. Oli igatahes Inkeri süü, et säärane närakas oli pääsenud tema nime rikkuma. Tühja juttu politseinik ei ajanud, niipalju teadis Hänninengi, sest ta oli väimehelt õige mitu piiritusepudelit saanud. Selle kohta ei olnud midagi öelda, piiritus maitses hästi, eriti õhtupoolikuti, kui väljas hakkas hämarduma ega teadnud, kuhu minna. Kuid poleks tohtinud vahele jääda. Selles oli asi.

Tükk aega tütarde üle kurtnud, sai ta vihaseks Salme, nende ema peale. Miks ta polnud osanud lapsi kasvatada? Oli see siis nii suur kunst? Tema ema oli ju tema ja Sofi üles kasvatanud. Nojah, Sofil oli mingi kaasasündinud viga küljes, selle vastu ei saanud emagi. Aga eks Oskari olnud ometi enam-vähem korralik inimene? Olgu, kuidas oli, praegu polnud aeg seda kaaluda. Kõige halvem oli, et Inkeri oli võtnud mehe, kes ise pea silmusesse pistis.

Ja siis, Jeesus Kristus, lehed kirjutavad sellest! Ja mida kõike nad kokku vusserdavad!

Muidugi, see ainuke kord, kus Salmet on vaja, läbihaugutamiseks, pole teda koduski! Mari tuli saalist, nii et undrukusabad lehvisid. See teadis vist ka juba ja oli nüüd oma tarkuse või rumaluse kohaselt haput ja isegi natuke pilkavat nägu.

«Kui kaupmehehärra oleks nii hirmus lahke ja istuks senikaua saalis, kuni ma kapsasuppi soojendan.»

«Eilset kapsasuppi? Kus proua on?»

«Läks Inkeri-proua manu. Aga ei mina tea, miks.»

Kindla peale tead, mõtles Oskari Hänninen. Ja tal tuli igasuguse ettevalmistuseta saali minna, voodi juurde istuda ja käsi ulatada, sest armas emake tahtis nii. Vanainimene torkas talle oma kitsa külma klaasikarva käe pihku ja Oskaril hakkas külm. Kõik tulevased mured laubale kirjutatud, ohkas ta sügavalt. Siis pidi ta kuulamiseks allapoole kummarduma, sest ema soovis nüüd millegipärast sosinal rääkida.

«Kas sa tead, mis see hirmus naine täna tegi? Oh sa vaene

Oskari! Ta pani selle siia, siia voodisse minu alla, jah, minu alla, ja ma olen ometi suure talu tütar! Arva ära, mis ta pani?»

«No mille siis?» Oskaril polnud vähimatki himu mõistatada.

«Oi kui vana ja väsinud sinagi välja näed! Küll sul on olnud ränk ja raske elu. Jah,» — vanake pidas aru ja pikad krussis karvad tema lõual kerkisid — «kui ta on sulle ka niisuguse asja voodisse pannud.»

«Mis asja siis?» Oskari mõtles, et läheb minema. Tema süda oli nii raske, see lausa rõhus rinnus nagu vana roostes raudpott.

«Kummiriide!»

Silmad pilvhallid, ootas vanainimene, et Oskari oleks kohkunud, hämmastunud, kaasa tundnud. Kuid ema saatus on pettuda. Ja jälle andeks anda.

«Jaa-jaa, vaene Oskari. Su elu on nii raske olnud, et sa ei suuda ema kannatustele enam kaasa tunda. Ma mõistan seda hästi. Ma olen nii palju mõelnud. Mis sel vanal inimesel muud teha ongi kui mõelda. Ja nüüd ma tean, mida sa pead tegema. Olgugi et mul oli väga raske niisugust otsust teha.»

Oskari juurdles ja oli väga mures, missuguste hirmsate salakaubitsemispattudega see Matti oli võinud vahele jääda. Matti oli rikkaks läinud, ja tema, narr, oli mõelnud, et bussiliinide, töökoja ja mingite automüügitehingutega. Ja kuna salakaubaveoga ühenduses kõneldi kõikvõimalikest kuritegudest kuni mõrvani välja, siis oli ta hirmul, see hädine riistapuu rinnus päris jäine, just nagu poleks ta enam üldse viitsinud nii karmilt katsutud kehasse verd pumbata. Kuna kõik alati kõike mõjutas, siis oli tema kirikueestseisja-amet võibolla ohus. Ja kõik muu, näiteks kandidaatide proovijutlus, seegi spordiala. Kes oskas öelda, kas seegi ettevõtmine läks nagu vaja, üllatusteta.

«Sul pole isegi jõudu küsida, mida su vana ema on välja mõelnud.» Vanainimene oli solvunud, kuid andis ikka ja jälle andeks. «Sa oled nii väsinud, see on kõik sellest. Jah, kuna su elu on nii raske ja rahutu, siis sa pead sellest naisest lahti saama.»

«Missugusest naisest?» Oskari oli äkki nagu juhmusega löödud, oma muresid muretsedes polnud ta suutnud ema mõttehaake jälgida ega meeles pidada, et ema oli aru poolest juba õige nõder, ehkki mõistis kaval näida.

«Vaene Oskari, vaene Oskari, ei mina tema nime mäleta. Ja kui ka mäletaksin, ei võtaks suhu. No sellest naisest, kes

on sulle lapsigi teinud. Kas sa oled temaga abielus?» Temas ärkas järsku lootus, pettumusest tihti tuhmuma pidanud silmad lausa välgatasid. Ta tõmbas käe Oskari pihust ära, lehvitas seda ja pani suu ette nagu itsitav tüdruk. «Kuule, ära abiellugi! Mine lihtsalt ära. Lähme koos. Jääme meie kahekesi ikka kokku.»

Oskari tõusis kähku, midagi seletamata, läks saalist välja, nii et õhk jäi taha lainetama, ja toa kaudu kööki.

«Anna kapsasuppi! Olgu see külm või kuum, ükstapuha. Kõik on ükstapuha.»

«Ahah, et nüid oo siis niikaugel! Kus ta siis ükstaspuhas oo! Maailm kiigutab isegi, põle ühti endal vaja vaardi manu anda! Aga suppisi söödakse kuumalt, iseasi, kui marjasupp oo. Härra läheb aga nüid ilusti saali tagasi ega löö miskit lamenti, olgu ta plaanid kui tahes segamini löödud! Küll ma siis tulen ja ütlen!»

Oskari tuli köögist tagurpidi tulema. Ei tema saanud vanade hullude naiste vastu. Aga võis ju siin toas istuda. Ja hetk hiljem, kui oid tuli, tõusta ja magamistuppa pesukapi ülemiselt riiulilt vanade beebiriiete tagant, mis Salme oli naftaliini ja ajalehtede sisse käärinud, otsima minna. Seal see oligi. Piiritusepudel pihus, läks ta ettevaatlikult tagasi, kallas korraliku sortsu klaasi, mille sees ta öösiti hambaid hoidis, valas pesuveekannust lahjenduseks vett ja jõi ühe sõõmuga ära. Öeldi, kirjutati, mõisteti kohut, karistati kuidas tahes, kosutavast joogist hakkas ikka kergem. Aga ta pani rudiseva korgi kõvasti peale ja pudeli peidupaika tagasi. Issand ise teadis, millal seda jälle tarvis läheb, võib-olla üsna pea.

29

Kõigepealt ajas nii marru, et maapealne koda jäi vihale kitsaks.

Siis küdes vimm vaikselt, aga hingenärivalt.

Ja lõpuks tuli möönda, et nii see lihtsalt oli.

Naised, need tühjast-tähjast ohkivad, haprad, hellad ja haavuvad, astusid rahulikult ja silmagi pilgutamata ükskõik missugusest katsumusest läbi või mööda, kui see oli ainult piisavalt ränk.

Aga mees taob samas peaga seina, taob nii, et veri lendab, peksab, peksab, kuni end küllalt materdanult ehk märkab, et mingit katsumust polnudki, või kui oli, siis seesugune, mille aeg tühiseks tembeldab. Kuid märkamiseni võis kuluda aastaid, mõnikord terve elu kuni teeni, kuhu kõik jäljed kaovad.

Ja siis rikkus tuju ainult see, et naised ei nõustunud rääkima ega taibanud öelda, mis andis neile sel viimsena näival silmapilgul niisuguse jõu, niisuguse vastupidavuse, kui juba mehe õige pisike, jah, süütu kõrvalhüpe võttis neil aru täiesti peast. Või kingakontsa murdumine või hallitama läinud moos. Rääkimata hiirtest, konnadest, roomajatest — kuidas siis kiljuti! Aga anna neile tõeline hoop, ja sa ootad asjata nuttu ja pisaraid. Katad asjata kõrvad kinni või niinimetatud tugevama poolena otsid juba taskuräti välja, et vaeste ja väetite märgi põski kuivatada.

Seal ei vajata üleüldse meest. Minnakse, pagan võtaks, hoopis nagu tööle. Võis päris näha, kuidas nad istuvad, sikutavad pearätiku lõua all tugevamini sõlme, peavad, käed reitel, viivu aru või pikutavad pisut aidas, tõusevad siis, raputavad prahi seelikult maha ja lähevad. Või valmistuvad vastu võtma, mis tuleb, enamasti muidugi nii.

Kui Salme Inkeri poolt helistas, ei saanud tema häälest midagi välja lugeda peale selle, et oli kohvi joodud ja võib-

olla koogiretsepte vahetatud. Aga kui Salme ütles vaid sellepärast helistavat, et ta mõtleb koos Inkeriga koolimajja ettekannet kuulama minna, jäi Hännisel üle ainult puhkida.

«Ettekannet! Sihukesel päeval! Tule sealt kohe koju.»

«Ma tulen, ma tulen. Ega see üle tunni kesta. Ma jõudsin Inkeri pehmeks rääkida. Mis ta siin üksinda istub.»

«Aga see . . .» Oskari keel ei paindunud Matti nime ütlema. «Kus see on, teda ei olegi või?»

«Matti on all töökojas ja sätib kohtuniku uut autot. Ta tõi selle täna koos Heikkisega Hankost. Ja nüid nad puleerivad teda vai mina ei tea. Aga sii oo ilus ja uhke küll, niisuke peaaegu must ja viskab vähe sinist tooni.»

«Minge ja tehke, nagu tahate. Seda te teete ju niikuinii alati ja mina istugu siin selle . . . selle juures.»

Oli täiesti selge, et naine naeratas, ja selle järgi otsustas Oskari, et ta on kõva südamega inimene. Tema talumisvõimegi polnud vist muud kui südametus. Pisiasjade puhul nad ainult näitlesid nõrkust. Ei, süda oli neil nagu karastatud terasest. Nüüdki ei haletsenud naine teda põrmugi, et tema pidi jälle vanainimese juurde minema, sest Mari, kah samasugune, mõtleb endale muidugi töid ja käimisi välja.

Oskari ei teadnud enam, kumbapidi telefonitoru konksu otsa riputada. Ja naised, naised läksid siis mingisugust karskuskõnet kuulama. Kuidas nad niisuguse skandaali järel tihkasid? Aga ei, see oli see maad mööda ringi rändav magister, kellest lehes oli kirjutatud, rahva vaimu kergitaja, üks Aunusel käinud meestest, kes oma indu nüüd niisuguse asja heaks rakendas. Kõneles soome spordikangelastest, kes olid maailmale näidanud, et siin ei elanudki mingid mongolid, vaid ilusad pikajalgsed, lausa helleenlikud inimesed. Eks seegi pidanud midagi peent, ilusat ja ülevat olema. Lehes oli tema ettekandest juba ülevaade antud. Ja öeldud, et kunstnikel ja kirjanikel tuleb nüüd kujutada seda ehtsoome, läänesoome rassitüüpi, mis ühendab endas Mannerheimi rühti, ilusa Aino-loo romantikat ja ühe juba surnud suurmehe tagasihoidlikkust ja mõistust. Alaväärsustunne minema, reipust, julgust ja uhkust asemele. Ega selles valet olnud, kuid siinsete inimeste jaoks midagi uut ka mitte. Aga mis nüüd naised sellest mõistsid. Kuid kahtlemata oleksid nad praegu kas või maonäitusele läinud, neile oli peamine kuhugi minna.

Oskari Hänninen oli vist viimane inimene külas, kes Matti Reimat ootavaist võimalikest raskustest teada sai. Või siis Matti Reima ise, olgugi ta nendest vähemalt oma naise käest

küllalt kuulnud. Ta ainult askeldas, sekeldas, naeris ja tema samm oli pangapõrandalgi nii väle, et teda tõelisest veel väledamaks peeti. Tema kontsanaelte klõbin jõudis enne pärale kui ta ise. Ja juba ta läks, liputas rõõmsalt mingit paberit ja istus autosse, tagurdas reipalt, pööras, ja järele jäi ainult ving.

Mis Mattil muretseda, kui kogu küla muretsemise eest isegi hoolt kandis.

Aga võib ka olla, et Matti keeldus midagi teadmast, punnis visalt vastu nagu mõni rase tüdruk, kes uskus kõhus kasvava lapse sündimata jäävat, kui ta kogu tahte mängu paneb. Võib-olla pani ta unetult lamades, teraval pilgul ööd vahtides, mis oli juba nii sügiseselt pime, et tundus akna taga liikuvat nagu täiuslikumast täiuslikem olend, äärmisel juhul ainult imeks, miks ta on siin, voodis, vähemalt magades suud pidava naise kõrval. Ja mitte autoga järjekordsel piiritusetretil või suures mootorpaadis tolle tõmmuverelise seltsis, kelle paat oli samuti mängus. Ja et miks politsei teda enam mõnda aega appi ei olnud palunud.

Kuid kaugemale mõtlema ta ei nõustunud. Ja riiud Inkeriga polnud muud kui sünge nali, jutt rahast, mis ta ühel suurelisel hetkel põlema ähvardas pista. Aga kui Matti pesukausi ja tikutopsi võttis ja kaussi sajamargalisi, parajasti juhtumisi taskus olnud sümboolset varandust hakkas pilduma ning esimest tikku kraapas, kustutas Inkeri paljas käsi selle kohe, raasugi mõtlemata, et ta seejuures ise vähemalt sõrmeotsad ära põletab. «Raha ei või põletada,» ütles Inkeri risti vastupidi sellele, mida ta oli äsja öelnud. «Kui see sinu raha pole, siis kellegi oma ikka. Ainult hullud, matsid ja harimata inimesed põletavad raha.» Ja Matti koristas kõik jälle ära, nii kausi, tikud kui rahatähed, muigas ja hakkas väikese liigendnoaga küüsi puhastama. Või:

«Sa ju lubasid. Aga ei pidanud oma lubadust. Ja siin me nüüd oleme.» — «Kus siis? Täpsemalt, kulla sõber. Ja kes tahtis kõike, mida maailmas iganes leida oli ja mis hamba alla panna ei kõlvanud? Ainult raha pani su isa selle abieluga leppima ja ainult raha abil on sind vähemalt natukene rahuldada saanud.» — «See pole tõsi!» — «On. Vaata oma riidekappi, vaata mööblit. Ja nõudmised aina kasvavad. Minul on omad väljaminekud olnud, aga need on seesugused, mis võiksid meid edaspidigi sel niinimetatud tasemel hoida. Kuid praegu pole nutu aeg, pole kunagi. Aga ma olen mõelnud . . .» — «Mis nüüd pojast saab!» — «Mis siin kellestki saab? Mitte midagi. Kuidas sul nii vilets mälu on? Kas sa

oled kohtuniku ära unustanud?» — «Ma ei usu enam kellegi lubadustesse.» — «Kohtunik on nagu sunnitudki aitama, muidu võib temalgi pahandusi tulla.» — «Vaevalt. Nüüd veab su otsustamisvõime küll alt. Kellele sa kohtuniku peale käebama lähed? Ja kui lähedki, mis siis? Sina oled ikka suurem kurjategija.» — «Kuss, kuss, missugused sõnad! Nii kitsarinnaliselt ei kõlba pastorilgi mõelda, hädapärast ehk köstril või koolmeistril. Mõnel inimesel, kellel pole nii suuri nõudmisi olnud kui sinul.» — «Nii et kõik on minu süü! Ma ju keelasin!» — «Ärme hakkame jälle otsast peale.»

Või siis ei taibanud Matti Reima tõesti. Et kumminöör venib ainult teatava punktini ja katkeb siis paratamatult. Ja et mõne puhul seda isegi ei venitatud, kui inimene selle ise venitamata jättis. Kuid Matti Reima oli oma kummi sikutamisel esimene ja kasutas juba kääregi, et jõuda sinna, kuhu ta end küll kõige viimasena uskus jõudvat, aga otsemat teed näis püüdvat, nimelt külaelanike üldise hukkamõistu alla.

Kuri kõmu Reima trustist oli kohunud, kobrutanud ja paisunud juba nädalaid, mille vältel kord ühe, kord teise naabervalla kohtuistungeil hoolega trahve soolati. Kõneldi muinasjutulisest varandusest, mis see väike väle mees oli ajanud kokku ja paigutanud pealinna elamuaktsiatesse, koguni taludesse, mida ta ostis ja müüs; kõneldi vägivallategudest, väljapressimistest, võltsimistest, lihtsate inimeste tüssamisest. Ja jälle ühest selgitamata jäänud mõrvast. «Kahju Hänisest,» ütles mõni juba. Nii et kui Hänninen oleks sellest, sellestki teada saanud, oleks ta kindlasti ainult segadusse sattunud. Siis niimoodi läks tal? Nii väga kui ta oli lootnud siit kandi inimeste soosingut saavutada, lugupeetud, kuigi ehk mitte just ilmtingimata tarvilikuks inimeseks muutuda — aga kui ainult kaastunnet pakuti, kadus selleks viimane lootus. Sest kaastunde varjul oli tihti vimma ja kahjurõõmu. Või kerge pilge, haletsus, nüüd, kus mees krimpsus näol nii tõemeeli abiõpetaja aluspüksiagentuuri eest hoolt püüdis kanda.

Kuid täiesti läbi olid Matti Reima asjad alles sellest päevast alates, millal ta kohtuniku uue autoga läbi küla sõitis, Heikkinen Reima enda omaga tihedalt kannul. Ja et ta selle esinemisega veel niisugusel tunnil hakkama sai, kus teed olid töölt tulevaid, poodi minevaid või muudel asjaõiendustel inimesi täis! Kõlavat signaali proovides kihutas ta mööda peateed, nägu, nagu väideti, ülemeelik ja ülbe, keeras alumisele teele, sõitis kohtuniku päikesekiireväravast sisse, peatus klaasveranda ees, astus välja, autovõtmed käes, ja läks sisse.

Ja nüüd mitte köögiuksest, kus sa sellega, vaid otse trepist, mille käsipuudel sügisest hoolimata ikka rippusid lopsakate, lõhnavate kressidega lillekastid.

Kõike seda pandi täpselt tähele. Niisamuti nagu sedagi, kaua ta seal sees oli, ja ehkki aeg polnud pikk, piisas sellest määrimiseks, altkäemaksu andmiseks ja vastuvõtmiseks. Mitte miski ega keegi poleks suutnud külainimesi panna tõtt uskuma, sest uskuda olnukski raske ja eelkõige igav. Et kohtunik kirjutas Mattile lihtsalt tšeki ja sellega oligi tehing tehtud. Ja et Matti Reima ei lausunud sõnagi võimalikest eesseisvatest raskustest, kahetses ainult, et kohaletoimetamine oli nii kaua aega võtnud. Kohtunikul polnud mingitest pahandustest tõenäoliselt aimugi. Paberile pandult polnud need tema ees veel käinud ja keegi talle midagi ei rääkinud. Nii et kohtunik oli vahest siiski viimane, kes midagi taipas. Või siis oli vastamisi lihtsalt kaks näitlejat. Olgu kuidas tahes, niisugust tõtt ei tahtnud keegi uskuda, kui mõni oleks seda välja pakkunudki. Ei, küla teadis teisiti ja seega oli Matti Reima kohta otsus langetatud, tõeline välikohtuotsus, ükskõik mida ja kui palju tollal juba oli õpitud salakaubavedajaile lubama, kui neid koguni lausa sangareiks ei peetud. Sest tema oli ju altkäemaksuandja. Ja ühtlasi oli kohtunik inimeste pilgu ette jäänud, teda jälgiti sellest päevast peale kuni talviste kohtuistungiteni. Veel oli aega ja seega ka kindel, et ühel või teisel teel saab kohtunik teada, et teatakse, ja tal tuleb pidada ränka võitlust oma südametunnistusega, kui tal see olemas on. Küllap seda nähakse, kui aeg käes, ja ebaõiglast härrat polnud siin eales sallitud. Vaenuliku riigi heaks salakuulamise eest oli siin kandis tänu kohalikele inimestele juba 17. sajandil üks papp surma mõistetud, pärast seda küll selle asemel kohe eluks ajaks kuhugi pagendusse saadetud. Niisugused uljad mälestused elasid edasi ja andsid veel käesolevalgi sajandil kindlust. Niisiis peeti kohtunikul silma peal. Kuid altkäemaksuandja kohta oli otsus juba langetatud.

Sellest kõigest ei teadnud Matti Reima midagi. Tema või Heikkinen või õpipoiss pumpasid klientidele bensiini, hoolitsesid töökoja, omnibussi ja veoautode eest. Reima käis vahel linnas, kuid ei jäänud sinna kauemaks kui päevaks. Oli tulnud aeg, millest Inkeri oli unistanud: Matti oli õhtud läbi kodus, mängis lapsega, ise kõhuli põrandal. Mingeid kahtlusi Matti peas juba liikus, kuigi tõelist hirmu veel polnud. Vahel jäi tema pilk kuhugi poisi kaelale midagi nägemata pidama. Siis hakkas käsi jälle mänguasju mööda vaibatriipu juhtima

ja suu autohäält töristama. Inimesed olid liiga tavalist, liiga teadmatut nägu, koguni viisakad, nii et ta tundis end nagu kuhugi uude paika, kuid siiski veel mitte välja tõugatud olevat.

Nõnda siis hakkas ta kuulatama, mida vaist ütleb, aimamata, et asjade möödapääsmatu punktini jõudes hakkab seegi alt vedama. Arvates, et see oleks üldsusele meeltmööda, astus temagi viimaks kaitseliitu. Ega see tükki küljest ära võtnud, kui ka juurde ei andnud. Nii nähti teda sügisudusel pühapäevahommikul täies lahinguvarustuses üles mäele lasketiirule marssivat, mitte autoga sõitvat, vaid marssivat, püss mehiselt seljas. Väike mees, univorm, müts ja kokard. Ja nüüd oli ta veel sammu võrra sügavamal rabas. Nii et kuritegude varjamiseks antud altkäemaksust polnud veel küllalt, ta ka lipitses ja mehkeldas. Keegi ei suvatsenud isegi kõnelda, mida ta seal laskerajal tegi, missuguste pöörete ja võtetega hakkama sai. Ükskõik kuidas ta ka marssis, talupojad, sünge pilguga mehed, nägid temas vist ainult tivolist putket teinud ahvi. Küllap ta lippab varsti jälle edasi, sinna, kus kujutleb leidvat uue viigipuu või midagi muud ahvatlevamat kui see kruusas tampimine ja kahtlemata üksluine harjutamine. Mõned korrad nähti teda kaitseliidu sporditreeninguilgi ja kaitseliidumajas üritamas midagi võimlemisetaolist meetripikkuse kepiga, mis oli nüüd moodi läinud. Ta võis oma tahtmist mööda tulla ja minna nagu mõni külahull, kelle eest ühelgi paikkonnal pääsu polnud. Ja needki, kes kaitseliitu ei kuulunud, kui neist tasus välja teha, said oma vihale uut toitu.

Igatahes oli see kõrvalehoidmine ja tähelepanematus juba niisugune, et Matti Reima märkas seda isegi. Kuid põhjus oli talle endiselt hämar. Tema, rahamees, kujutles, et võib kõik rahaga kinni maksta. Ja ta tegi kaitseliidule mitte küll väga suure, kuid siiski tähelepandava annetuse. See võeti vastu, loomulikult, aga midagi ei muutunud. Siis otsustas ta kaitseliidu kõige täiega sinnapaika jätta. Mis oli muidugi ka viga ja osutas, et ta oli tõesti kasu ja soosingu peal väljas olnud.

Ja kohtunik sõitis autoga, tavaliselt üksi, teinekord kõrval hõbehallide juustega naine, keda varem polnud suurt nähtudki, kes oli igati võõras ega teinud seega kohtunikku põrmugi usaldusväärsemaks. Oleks kohtunik sel autol vähemalt seista ja roostetada lasknud, aga ei, ta kiitis altkäemaksu heaks ja äratas tähelepanu, peaaegu vastikust. Muidugi oleks mõni pangapreili võinud kõnelda tšekist, mida Matti oli käinud rahaks vahetamas. Kuid neil oli ju vaikimiskohustus,

millest nad mõnikord ka kinni pidasid. Ja kes olekski nende juttu enam uskunud. Eks võidud ju pangapreilidele ka pistist anda.

Nii et nüüd puudus ainult see, et kõik avalikuks saaks, lehes ilmuks. Aga seda andis oodata. Seal oli ainult pisiasju, karistusi meestele, keda vähemalt juba nimepidi tunti. Aga peaaegu iga uudise lõpus oli lause: Tunnistajate ütluste kohaselt olevat seegi peidukoht — või siis valgust kartev äri — osa suurest ettevõttest, mille peasüüdlane või süüdlased saavad lõbureisi talvisele kohtuistungile.

Matti Reima jutukusel oli lõpp. Ta oli vaikne, väsinud, endasse tõmbunud.

Ja mis avalikuks tegemist siin enam vajati? Irvitades kõneldi lahkusuliste koosolekuist, kus see ümbruskonnas tiirutav naine, Hännise õde, ekstaasis kõnesid pidas ja kõigile Matti Reima suurtest pattudest rääkis. Tema käed, mõne jõudekuuga väikesteks ja pehmeteks muutunud, vehkisid kõigekõrgema poole. Tema, sugulasest inimene, tunnistas ja mõistis kohut, rääkis tulipunaseist ratsanikest ja kaheteralistest mõõkadest. Nüüd oli, mida naerda, ja ainult see oligi siin puudunud. Ja jälle haletseti Hännist, haletseti ka sel päeval, kui nähti seda naist taas Hännise poodi minevat ja seal kätega vehkides vist ka vennale sama kättemaksu- ja hukatusejutlust pidavat. Kui ta Hännist üldse vennaks oskas arvatagi, niivõrd segi oli see inimene omadega aeg-ajalt.

Nõnda siis teati asjast juba lahkusulistegi hulgas, kuigi poleks uskunud, et seal millestki peale Püha Vaimu ja selle, kuidas tundus olla Kristuse mõrsja, üldse huvituti. Aga et mõrsja, ka Jeesuse mõrsja sai vist ikkagi ainult naine olla, oli hea, et vendadele usus oli samuti midagi pakkuda. Ja sestap oli seal säärastki laulu lauldud:

Viinapuud siin puhkevad,
uudseviina voolab,
patused ja rumalad
end purupurju joovad.
Kuid need Issa valitud,
kes on kained ikka,
Jumalalt ju õnnistust
taevariigis leidvad.

Siis oli juba oktoober, mullusest vähem sajune, kui neil kibedail aastail nüüd üldse möödunu peale suudeti mõelda. Võib-olla oli paremgi, kui ei mõeldud. Eelmisel sügisel oli

Anjagi veel koolimajas olnud, kõik oli Hännise seisukohalt ka muidu vähemalt pealtnäha enam-vähem, kuigi ta polnud ka siis rahul olnud. Siin maailmas ju ei julgenudki olla. Pidid põllumeestega ühtemoodi kartma. Et: «Kes teab, mis ikaldus võib tulla, või võtab vilja hallaöö.» Nii olid nagu tuleviku vastu valmis. Aga nüüd hakkas juba selle eeski hirm, et elu läks aina keerulisemaks. Kui eelmine sügis polnud hea, siis tänavusega võrreldes oli ta ometi lausa suurepärane. Ja kui põrgulik võis olla veel järgmine. Aga ei, ükskord pidi sel lõpp tulema.

Kui igalt poolt midagi kraesse kukkus, alandus Oskari koguni Salmele rääkima, kuidas Sofi oli jälle seal käinud ja nüüd Matti pärast lärmi löönud. Oskari ei rääkinud suureliselt, halvakspanevalt, vaid peaaegu paluvalt. Toas pärast sööki, kui saaliski vanainimese ikka veel töötav soolestik toitu edasi toimetas ja majas hetkeks rahu valitses.

Salme noogutas, Sofi oli siin ka käinud. Nad rääkisid Oskari õest nüüd nagu kellestki võõrast, ägestumata.

«Aga mulle ta jutlust ei pea, ei tea, mispärast. Räägib ainult ühtejutti, kudas ta ennem oli eland. Ja et ta oo praegast õnnelik. Hää seegi. Jah, aga kui ma tola öelsin, et siin oo arst ka käind, siis ta küll ärritus. Ütles, et ei tohi käia, siis põle änam palvetest abi. Ma tahtsin juba öelda, et olen need õnnistatud räbalad äägi põletand. Aga õnneks sain veel suu kinni. Ja siis ta hakkas rääkima, et üks usklikuks hakkand, niisuke kõver küürak, oli kohe sirgeks saand, kui oli seltsis ja põlvili palutud. Ja et nüid panevad seda kõik imeks ja usuvad, et sii oo jumala kätetöö, kuigi mõned kahtlevad nigu ikke ja ütlevad, et sii oo sellest, et ta oli hakkand nisuleiba sööma, muud miskit. Nojah, siin me siis istusime ja rohkem rääkisin vist mina. Sii aitab, siis ta ei hakka jutlustama. Sa tee ka nii. Aga inimese elu peab küll päris põrgu olema, kui ta kõike järele hakkab katsuma.»

«Ja seal,» — Hänninen näitas pöidlaga saali poole — «ta ei käinudki?»

«Ei tulnd tal mitte meelegi. Matti kohta ei öeld ka musta ega valget. Aga,» ütles Salme, sest Hänninen oli nii masendatud, et ajalehtki ei seisnud hästi käes, «kui inime muud ei taha kui muret, siis seda muidugist jätkub. Ära sa muretse ka ühti tuleviku pärast. Mul küll selle jaoks aega põle. Näh, nüidki kõlistab oma kella.»

Kell helises lakkamatult, kummaliselt vali jonnakas hääl. Salme tõusis, toetas peod hetkeks vastu lauda ja näis väsinud, kuni võttis end kokku.

«Ma tulen. Mis suur häda siis nüid jälle oo?»

Salme läks ja tuli kohe tagasi, käis köögist midagi toomas, läks uuesti saali, vooris nõnda edasi-tagasi, et Hännise pea hakkas raskelt ja tuigates valutama, nagu oleks lisaks teistele hädadele tõbigi kallale tulemas.

«Anja tuleb varssi kodu,» ütles Salme, kui oli teinud, mis sedapuhku teha oli. «Nojah, säält Sortavalast. Kirjutas, et kui tuleb, siis seletab, miks.»

Hänninen võpatas, tema mõõt oli täis, see liiter, toop või pang hakkas niigi üle ajama.

«Vahetpidamata üks kuradi minemine ja tulemine! Minnakse Hollolasse, minnakse Sortavalasse... Ja jälle siia tagasi. Misjaoks?»

«No ta lubas, et seletab, räägib. Egas sa kurt põle. Mis sul nüid hakkas? Ta võib ju ometi kodu tulla. Vahest tuleb naasama käima. Ja kui ta Julini poole ei taha minna, siis siia võib ta ju ikke tulla.»

«See ka veel. Kindlasti on selle taga jälle midagi, pole see ühti niisama visiit ja korraks käimine. Kes teab, mis jälle.»

Ja Hännise suhtumine osutus nüüd just seesuguseks tühiseks asjaks, mis andis Salmele põhjust endast välja minna. Suured asjad nõudsid nii palju jõudu, et nende puhul seda okaste turritamiseks enam ei jätkunud. Aga nüüd — jalad hakkasid põrandal nihelema, ta tõmbas sügavalt hinge ja tänitas, päris turtsus nagu ärritatud siil.

«Ma ei saa aru. Igasugu kaagutavad lahkusulised, igasugu vanamutid, jah, need võivad, aga oma tüdruk ei või. Ärklikammer oo ta jaoks alati korras, just nimelt. Anjas põle mitte kübetki valskust. Ma kaitsen oma lapsi, niikaua kui mul vähegi hing sees vusiseb. Õpi sii ükskord selgeks. Selle koha päält ma endaga mängi ei lase. Ma rassin siin nigu loll, ei saa ööse ega päeva rahu, sii vanamutt sõidab mu seljas nigu jõuab. Aga kui sa peaks Anja kohta üheainuma paha sõna ütlema, siis ma veel näitan, kus selle moori koht oo. Noh,» — Salme hakkas tagasi tõmbuma — «ju ma ole väsind, sellepärast ma nüid niiviisi. Aga öelgu maailm mis taht, Anja oo puhas ja klaar kui allikuvesi. Sii oo kõikse raskem, et oma täiskasvand last peab võtma nigu igat teist täiskasvand inimest, mitte nigu oma last. Ja sulle oo ju Anja ikke armas olnd. Ainult et nüid sa ei saa teda änam jaama viia, talle rongi näidata ja öelda, et tsuhh-tsuhh läheb.»

Kõvast peavalust hoolimata suutis Hänninen ometi ajalehe näo ette tõsta ja vait olla. Sellel vaikimisel oli nüüd ainult see võõrastav külg, et ta ei nautinud seda põrmugi, mitte

nõnda nagu siis, kui ta tumma mängides tahtis kätte maksta või võimu näidata, nii et naispere oli mõne nädalaga lõtv ja tahtetu nagu vorstinahk. Nüüd oli Hänninen lihtsalt pudulojusena vait. Tal polnud midagi öelda. Võtaks kurat seda Reimat, jõudis ta mõelda, ja keeras end siis lõplikult lukku, nii et talle polnud muid asju, muud maailma, samme ega kellade helinat enam olemas.

30

Vääramatu truudus, vooruste voorus — kuidas seda mitte ülistada? Truudus ligimese, mõne inimrühma, tähtsaks peetud ürituse vastu — eks olnud see haruldane, kaunis ja üllas? Ülistatud olgu ümbruski, kus niisugune lill puhkes, kasvas ja eal ei närtsinud. Ning polnud vist lille süü, et ta ümbert kaugelt ringi käidi, ta ilu nägemast keelduti, et tema kõrval tavalisemad taimed end hästi ei tundnud.

Vääramatu ustavus, truuksjäämine oli argielus kahjuks midagi napakat, öeldagu raamatuis mida tahes. See suutis oma saatust kindlasti taluda, nautiski võib-olla alandust, millest sai varem või hiljem lõpp-peatus või vähemalt vahejaam, kus tuli kaua järgmist rongi oodata. Truudusel polnud maa peal tõesti paika, sest ta ei soostunud ju kuulama seda, mida kutsuti mõistuse hääleks. Aga voorus oli ta sellegipoolest. Voorus vooruseks — temast sai kähku isu täis, kui ta lähedasile nii palju muret tõi. Kui voorus ja tema kandja lausa koormaks polnud. Ja kogu see pori, mida ta ligi tõmbas nagu valge rõivas kunagi! Lõppude lõpuks ja üsna pea kattis pillutud pori vooruse, tähendab truuduse nii, et seda enam ei paistnudki. Kuidas ta ennast seal pori all võis tunda? Hinge ta vähemalt ei heitnud, sest oli endale kõik. Jõuallikas ja ehk mingi rahugi. Ikka ja jälle tõusis ta porist ja sosistas kõlava, puhta truuduse häälega: «Siin ma olen taas!»

Ainult et mõnikord, üsna sageli, näis, et truudus on sootuks väärale inimesele või ilmvõimatule ettevõtmisele raisatud, kuid sedagi ei saanud muuta. Sest truudus oli põikpäine, hoolis vähe niisugustest kasu taotlevatest asjadest nagu vastutruudus ja vastuarmastus. Ta oli lihtsalt olemas, peaaegu mitte millestki sündinud ja igavesti kestev. Võib-olla oli ta väikeste inimeste voorus, võib-olla kõige suuremate, kuid alistuvusega, nii tihti kui neid kokku arvatigi, polnud tal küll vähimatki ühist.

Truu inimene oli uhkeimast uhkem, tugevaimast tugevam, sest oli ka õrnimast õrnem. Ja kuigi ta ehk maailmas palju ära teha ei suutnud, polnud tal endal midagi häda, ei iial. Kuid missuguseks risuks jalus oli ta teistele!

Ühel viimastest kartulivõtupäevadest seisis Albert Julin aknal ja vaatas välja, nagu tal oli kombeks, kui ta just kiiktoolis ei istunud. Lauri oli kusagil kuhjade juures kartulivedu jälgimas, kuigi teda sinna vaja polnud. Kuna kartulipõllud olid maja lähedal, tungis tubadessegi murdunud pealsete lõhna, mida pakane oli kergelt näpistanud. Ja sumbunult, sootuks teisiti kui kevadel mahapaneku aegu, lõhnas liivane muld. Kartulikoopad olid lauda taga rivis, siit neid ei näinud, hobused vedasid sinna ükshaaval koormaid ja tulid varsti tühjade vankritega tagasi. Mõne aja eest oli tüdruk koolist koju jõudnud ja samuti kartulipõllule läinud, siis ilmus ta uuesti nähtavale, kalpsas natuke aega õues ringi ja läks vist Lauri juurde lauda taha.

Ja nüüd pärast pealelõunakohvi, kui pere taas vagude vahel küürutas ja kookis, tuli siis mööda alleed naisterahvas. Jälle, nagu Julin mõtles. Neid käis ikka vahetevahel, ja kui neist ka nimetamisväärselt halba polnud oodata, siis erilist head samuti mitte. Aega raiskasid, see oli kõik. Nagu nüüdki. Tõmbunud akna alt sammu jagu kaugemale, vaatas Julin Anjat, Lauri laulatatud naist, kes seisis siis nüüd siin õues, nagu oleks ta esimest korda külas ega teaks, kust sisse minna. Säärane noor inimene, kes ei paistnud taluvat, et elu leplikult pärivoolu libiseb. Nojah, koskki oli altpoolt, vastuvoolu vaadatuna uhkem.

«Jaa,» ütles Julin, ja seda polnud vähe. «Niimoodi see siis on,» jätkas ta mõttes, ja sellega jäigi. See asi ei puutunud temasse, sest tal polnud suuremat Anja vastu, aga poolt samuti mitte. Ainult et jälle oli möödunud tükk aega, mis oleks pidanud nii mõnegi asja paika panema.

Õnneks tuli tüdruk, Sylvi, parajasti jooksuga toa poole, peatus järsku, kuni taipas, kellega tegu, ja sööstis naisele sülle, haaras tal kätega piha ümbert kinni. Naine ilmselt nuttis. Seda ka veel! Kuid naised valasid rõõmustki pisaraid, nii et sellest polnud vaja midagi järeldada. Ja sealsamas õues, oktoobrikuu kohmetavkülma ilma käes, nagu poleks tubasid olemaski, hakkas naine avama pakki, mida ta oli kaenla all hoidnud, ja tõmbas välja kampsuni või midagi selletaolist. Ja ikka õues, kahtlemata toaaknast vahtivate

laia näo ja vastu klaasi lössi litsutud ninaga tüdrukute silma all, hakkas Anja seda vist omatehtud hilpu tüdrukule selga ajama, keeras käiseotsi kahekorra, pani nööpe kinni, sikutas õlaõmblusi ja vaatas. Õues, kui rumal! Aga see inimene polnud eales osanud meelt talitseda. Ja uus rõivatükk seljas, silkas tüdruk äkki majja, vahetuppa, kus oli tema voodi, ja tuli sedamaid tagasi, käes miski, mida ta oli terve suve vahetevahel heegeldanud. Muidugi, papagoikujuline pajalapp tädile.

Ja pisarail, imetlustel, vaimustusel, sülelustel ei tulnud lõppu. Julin silmitses naist põhjalikult. Anja näis kurnatud, veidi vanemaks jäänud, üsna raske kehalise töö tegemisest juurde võtnud. Riiete kohta ei osanud ta midagi arvata, kuid igatahes polnud neis midagi nii esiletükkivat, nagu noorte naiste puhul nüüd harilikult oli. Mõni säärane võis teel vastu juhtudes hobuse lõhkuma ajada. Ohje tuli trammis hoida. Need olid nagu püstiupitatud säravad kalkunid. Nii et mis tugevamasse konti ja riietesse puutus, siis . . . Aga tema põsed lõkendasid endiselt ja silmad olid niisama järeleandmatult, põikpäiselt selged nagu ikka.

Julin istus kiiktooli ja andis hoogu. Otsustanud, et teda seal ei vajata, sulges ta silmad. Niikuinii tullakse talle järele, kui selleks vähegi põhjust leitakse.

Oli kuulda, et nad tulid sisse, vahetuppa. Naine võttis vist ahju kõrval piiburiiuli all istet ja otsis käekotist tõenäoliselt kompvekituutu. Ja Sylvi sekeldas seal juures, vaterdas, võristas ühe jutiga kõigest, mis tal rääkida oli. Tal ju oli, kõigil inimestel, isegi lastel olid omad asjad, nii kummaline kui see ka polnud. Ja siis paugutas ta uksi, prõmmis neid nagu kodus kunagi, läks kindlasti kas käsu või kehutamise peale Laurit otsima. Või suurest õhinast omal algatusel. Lauri tuli, aga mitte kohe, kindlasti oli ta enne kusagil kuuris seisnud ja mõtisklenud. Ja peagi oli tüdruk üksipäini õues, lasknud end tõenäoliselt välja meelitada, nagu lapsi ikka õhutati kanapesa otsima või kassipoegi vaatama, lihtsalt jalust ära, kui täiskasvanuil oli rääkimist.

Alles siis, kui rahvas hakkas juba õhtusöögile kogunema, käis vahetoa uks ja Lauri saatis Anja külalistetrepi kaudu välja. Julin kuulis kojas vahetatud sõnu tahes-tahtmata pealt. Tõtt-öelda muutus ta koguni täiesti virgeks, sest arvas, et asi puudutab ehk mingil määral siiski ka teda ja niimoodi pealt kuulates pääseb pärimiseta ja Laurile piinlikkust tekitamata.

«Nii et Sylvi on siis ainus, mis meid ühendab?» Lauri kõneles rahulikult, aga kuidagi väsinult, nagu oleks ta juba kaua teinud, mis tema võimuses, võib-olla käsigi abiks võttes.

«Kas see nüüd päris niigi on,» vastas naine. «Tulin praegu ainult rääkima, kuidas Sortavalas läks. Ma ei tea, vaatame.»

«Või ei tea.» Lauri toetus vist vastu uksepiita. «Sa võiksid millal tahes siia tulla. Suvel sai uus ärklikambergi ehitatud. Kui sa ei taha enam seal tagakambris elada, kus me tookord olime.»

«Tookord . . .» Et need naised ka kõigega nii venitada oskasid, kusagil elamistki nii tundeküllaselt võtsid, nagu oleks seintel õnnele või õnnetusele otsustav tähendus! «Sellest on juba nii kaua. Nii et need uued õpetajad on head?»

«Sylvi meelest küll.»

«See on hea, et Rätyd pensionile saadi. Ja see ka, et te Sylvi siia tõite.» Naine oli juba väljumas, õu neelas poole tema häälest, nii et see kostis nagu kaugelt. «Ma olen tema peale mõelnud, ei saa teisiti. Et järsku tegin siiski valesti, kui ta tookord perekonnast lahutasin.»

«Temaga on kõik korras,» oli Lauri nüüd läbematu. «Sa räägid ainult temast. Oled kogu aeg ainult temast rääkinud. Või siis vaestemajast või lastekodust ja sealsetest lastest.»

«Ma ei suuda Inkerist ja Mattist rääkida, nagu sa väga hästi mõistad.»

«Miks sa siis meist ei räägi? Miks sa siia ei koli? Ma ei nõua ju palju. Niisugune elu on lihtsalt loomuvastane.»

«Meil kodus . . . Neile oli see vist ka päris paras vapustus, et ma niiviisi midagi seletamata ülepeakaela koju tulin . . . Aga ega sellest midagi . . . Anna veel natuke aega!»

Lauri ei vastanud, kostis ainult vankrilt veerevate kartulite kolinat, kuigi see tuli teiselt poolt õue ja lauta. Talli juurde hakkas kogunema tühje vankreid.

«Ära ilmaaegu saatma tule,» ütles naine lahkudes. Ja kohe pärast seda nägi Julin teda minemas, pea veidi longus, mitmevärviline heegeldatud papagoi paljas käes, kõikide kõrvaletõmbuvate töömeeste ja naiste vahelt läbi. Ja ühtäkki seisis Lauri isa toas, pikk nagu ta oli, otsmikuluud silmade kohal esile tungimas.

Julin köhis, kiigutas tooli, pidas omaette aru, köhis uuesti. Poeg ei teinud suudki lahti. Taevane aeg, täismees, ja nägu nii vihane, mingist seesmisest erutusest, võib-olla kibestumusest väändunud! Lapsik.

«Kuidas sellega . . . kas saite järveäärse põllu üles?»

Lauri noogutas, aga vaatas mujale.

«Ega koobastesse korraga liiga palju kartuleid ei saanud? Lähevad veel kuumaks.»

«Ei.» Viimaks ometi paindus Lauri keel sõna välja ütlema. «Ei,» ja veel kord, nagu harjutades: «Ei. Pidasin silma peal. Ega me kõiki veel koopasse ajanudki.»

«Siis on hästi.» Julinil hakkas kergem, poeg paistis asjast üle saavat. «Homme tuleb siis see rehetagune põld käsile võtta. Siis ongi lõpp. Kuidas hobune, ega prei pole hullemaks läinud?»

«Pole enam märgatagi. Vist sai suvel parmu käest pista, muud midagi. Jäi sellest vimm sisse.»

«Jah.» Julin ei teadnud enam, mida öelda. Poeg näis ikka veel kuidagi häiritud ja kimbatuses olevat. Kas peaks temalt otse küsima? Aga kuidas sa söandad. Seda enam, et tema kimbatust, härmi ja kohmetust võis küsimatagi arvata.

«Ma olen suvi otsa imeks pannud,» ütles Julin tasakesi kiikudes. Lauri oli ootavat, kurja nägu ja ajas end täies pikkuses sirgu. «Et alati, kui natukegi mulda liigutad, tulevad niisukesed suured valged linnud. Järvelt nad tulevad ja järvele nad lähevad. Otsivad maast ussisid või mida. Kohe õige lähedale tulevad. Niisukesed hallide tiibadega. Pole neid ennem näindki.»

Lauri tundis kergendust, nagu oleks ta jala piinavast traatsilmusest vabaks saanud.

«Need on kajakad. Tõsi jah, varem pole neid näha olnud. Veider küll, et neid nüüd tulema on hakanud.»

«Ja kui koledat häält nad veel teevad. Naljakas, tulevad kohe päris uued linnud. Kui see ainult midagi ei ennustaks.»

Nüüd Lauri juba muigas ja hakkas endast ka muidu jagu saama. Ta ütles kajakate kohta veel paar sõna. Need pesitsevad rahudel ja pasandavad kaljud valgeks. Nad siginevad jõudsalt ja on julged jõhkrad linnud.

«Jaa, jaa, kõigega peab harjuma,» arvas Julin ja tõusis, sest mõtles, et tuleb ennast ka kartulivõtjaile näidata. «Nii et miskit erilist täna polnd?»

«Ei, ei olnud,» ütles Lauri ja krigistas, peaaegu kiristas hambaid, kuid nüüd juba täismehe kombel, ja läks siis nagu alati isa kannul peretuppa.

Truuduse tõeline häda seisnes selles, et kui see oli mingist kapriisist või mingil põhjusel valele isikule või liiga rängale üritusele osaks saanud, ei olnud mingit viisi, kuidas seda natuke lootustandvamatele rööbastele pöörata. Vihastaminegi ei aidanud. Tolle vooruste poolt hüljatud mõistuse järgi oleks näiteks Anjale suurepäraselt sobinud Laurile ja rahu-

likule, kindlale talupojaelule truuks jääda, mis poleks toonud talle pettumusi, alandustest rääkimata. Talu poleks sellest veel allamäge läinud, kui ta olekski ainult harakkuljuseid noppinud, rüiusid õmmelnud, harmooniumi mänginud ja kõige kõrval moonakalaste eest hoolitsenud, kui tühine see tegevus aastasadade lõputu jooksu taustal ka poleks tundunud. Nüüdki polnud veel hilja, aga võimatu küll. Keegi ei suutnud Anjat peatada, sest ta kuuletus ainult tunnete dikteeritud käskudele, täitis ainult neid. Ta tundis ehk koguni kergendust, kui oli pukkvoodi ühel kevadtalvisel õhtul kooli pööningule räästa alla toimetanud, katusesarikate all selga sirutanud ja mõistnud, et hind tuleb soolane. Või oletanud. Kogu tõde siiski käsitamata. Ta uskus lihtsasse kokkuarvamisse, kuid just temasuguste jaoks oli olemas korrutustabel.

Kindlasti mõtles ta ainult head. Ja andis võib-olla tõesti oma parima.

Keegi oleks pidanud ta ainult mõistma panema, et sellest ei piisa iial, et see on alles päris algus. Unistustest, otsustamisest teokstegemiseni on pikk-pikk tee. Maailma ei saa pöörata nagu raamatulehte, kuulugu käsi kui ustavale inimesele tahes. Keegi oleks pidanud suutma talle tõestada, et on olemas niisugune asi nagu areng. Aga kui olekski tõestanud? Areng oli aeglane, igav, venis pikale, tähendas paljut juttu, koosolekuil konutamist, polnud kaugeltki nii vaimustav kui hommikune lahingusseminek. Ja et ikka on mingi sein, millest ustavus, parimatki taotlev süda muutumatuna vaevalt kunagi läbi pääseb. Nurjatu inimloomus hüppas alt ära, põikas kõrvale just siis, kui oli äärepealt taltsaks saamas.

Ei, ja kui kõnelda laest, siis naine oli naine, ei kõlvanud alati isegi riigiteenistusse. Ühiskond ja tema seadused valitsevad lõppude lõpuks voorusigi. Kuid ühiskond ei teadnud, mida teha naisega, kes tõrkus vastu ega teinud teadmagi, et on vähemalt pealtnäha võimatu. Ühiskond ei mõistnud muud kui tal seadusetahvlit ikka silmade ees hoida. Või seaduste sigitatud määrusi. Või siis vähemalt paragrahvimärke, neid tuli ometi uskuda.

Ainult see võimatu ja truu uskus, et suudab üksipäini nendegi vastu võidelda.

«Mis nad küll meie Anjaga oo teind!» nuttis Mari köögis, ajahambast nii puretud, et oleks pidanud küll juba igasugustest muutustest rahu saama. «Vaadake, proua, misukesed käedki tal oo! Ja ennemalt läigitas nahatükiga küüsi! Kus

need küüned nüid oo? Ja kudas ta oo lasnd oma juuksed ää narri? Uusi kleitisi põle ka ühtid. Kui ma oleks proua, ma paneks ta magama, et ta ükskordki priipärast välja saaks puhata. Taevas hoia, kui väsind ta oo! Silmaalused kottis nigu vanal penil. Jah, ja nüid siis passib ja kasib toda vana küüratsit nigu teenijatüdruk. Sa issand, ja ajab veel lutikaid taga! Lutikad oo alati olemas olnd, mispärast neid siis änam olla ei tohi? Lambiõli ja tärpentini haisu kõik kohad täis. Ei saa änam mitte magada ka.»

«Ole nüid kuss.» Salmegi oli mures, seepärast käis teise hädaldamise kuulamine üle jõu. «Sa teed kõik ikke hullemaks. Põle ta ühtigi nii hirmsat nägu. Igaüks läheb aastatega vanemaks. Vai sinagi änam leeriealine oled.»

«Aga vaadake Inkerit. Ja tema on Anjast ometigi õige mitu hääd aastat vanem.»

Salmel polnud tahtmist Inkerist rääkida.

«Me mõelsime, et püüame temaga õhta kõnelda. Et mis plaanisi ta nüid peab ja mispärast kõik nõnna oo. Ta lubas rääkida, aga . . .»

«Härra, jah? Ja muidugist ärklikambres! Sääl oo ennegi röögitud, nõnna et saepuru oo alla rabisend. Nigu ma ei mäletaks! Katsuge no tänagi pikema meelega olla.»

«Katsu ise ka, sii jüst närvid krussi ajab, kui peab veel sind ka kuulama! Nigu siin muud teha põleks! Tee soust valmis, ma lähen kambri.»

«Jah, ja Anja istugu saalis.»

Aga õhtule jõudis seegi päev, ja kui vanamutt viimaks magas, ronisid nad ärklitrepist üles, Salme ees, Oskari tõrksalt, kuid kannatliku, lausa kannatava näoga tema kannul. Poolel teel Salme peatus ja silmitses paneeli.

«Vaja värvida,» ütles ta.

Katsuge no tänagi pikema meelega olla . . .

Teeme aga kõik nõnna, nigu proua käseb!

«Vaata sa siis,» hoiatas Salme ja läks edasi.

Kuigi polnud kokku lepitud, näis Anja neid oodanud olevat. Kõik tütarlastetoa vanad tuttavad mööblitükid olid omal kohal, rõivad tapeedialuse ukse taga kamorkas, kaltsuvaip sirgu. Anja ise istus külitsi peeglilaua ääres, käed tooli seljatoel.

Salme ja Oskari istusid Inkeri voodi servale. Tõmmati hinge, oodati, vaadati. Siis, otsekui mõelnud, et vanad on nüüd valmis, hakkas Anja üksipulgi seletama nagu kohtlastele või et pärast poleks enam pärimist. Ta kõneles viimaseist Hollola nädalaist. Põhjalikult, vist liialdamata, püsides asja

juures, mis oli teda otse edasi, siia tuppa, selle otsuseni toonud. Ta oli nii hirmus noor, et uskus veel asjade reasseismisse. Või vahest nad temasugustel seisidki.

Nii et tüdruk, kelle vend eeskirjade kohaselt kuhugi poiss-lastekodusse saadeti, polnud põrmugi rahunenud, nagu juhataja oli kangekaelselt uskunud, vaid otse vastupidi. Kui ta venda enam ei näinud, kõige otsimise peale neist kõledaist ruumest ei leidnud, kus peidupaiku palju polnudki, hakkas ta silmanähtavalt kiduma. Kahtlemata oli ta ennegi vaimselt nõrk ja alaarenenud, kuid nüüd hakkas ta oma senistki taset üllatavalt kiiresti kaotama. Ta tundus täielikult unustavat isegi oma vähese sõnavara. Ja kui ta enne oli lalisenud, siis nüüd muutus tema hääl karuseks, valjuks, hüüdvaks. Söögisu oli ainus, mis suurenes, kuid teda tuli sööta. Jah, temast oli saanud lausa metsaline, keda teised lapsed hakkasid nii kartma, et ei julgenud talle enam lähenedagi, saati siis kiusata.

Venna vana king oli maha jäänud, seda oli ta kaasas kandnud ja suus lutsinud, nii et tema huuled ja suunurgad olid peaaegu mustaks parkunud ja seda mustust ei saanud pesteski ära. Söötmise ajal oli ta hoidnud kotta kannikate all, istunud sellel niheldes peal ja söönud nagu tagavaraks, lõputult, niipalju kui Anja iganes oli saanud talle teiste või enda kõrvalt näpistada.

Siis kümnendal või üheteistkümnendal päeval pärast venna lahkumist oli ta vana, kõvaks kuivanud, ehkki suus pehmeks mälutud kingapealse uue, imestustäratava jõuga ribadeks rebinud ja talla seest puutikkude jäänused nagu mingit ülesannet täites ära söönud. Seejärel oli ta kõiki, kes ette sattusid, lööma, peksma hakanud. Anjat ka muidugi. Teda ei saadud enam teiste laste hulgas pidada. Kuna arstil oli neil päevil asutusse teiste haigete pärast asja, viidi ka tüdruk kahe inimese vahel kantseleisse läbivaatamisele. Arst oli kuivalt käskinud panna ta hullumeelsete poolele. Seega sinna, kust polnud mingit tagasitulekut. Nendes oludes mitte. See sündis kaks päeva enne Anja äratulekut. Õnneks oli direktrissil tema praktikaiseloomustus valmis kirjutatud. See oli hea.

«Tunnistus oli lausa oivaline,» kordas Anja vanemaile ja vaatas mõlemale otsa. Need istusid tõsiselt ja püüdsid nii hästi mõista, kui suutsid. «Direktrissil oli nii palju tööd, et ta ei võtnud vaevaks uut ja halvemat kirjutada. Kuigi ähvardas, sest ma ütlesin talle kõik, mis ma selle tüdruku loost arvan. Et tema saatus on arutute eeskirjade pimeda järgimise

tulemus. Ja et ta on täpselt samuti inimolend nagu iga teine.»

Mis sa oskad sinna öelda. Salme igatahes oli päris nõutu.

«Seda juhtub,» püüdis Oskari omalt poolt midagi öelda ja Anja noogutas päris mõistliku inimese moodi.

«Minagi katsusin nii mõelda. Ja selles usus läksin Sortavalasse. Mõtlesin, et seal, kus kasvatajaid koolitatakse, on suhtumine lastesse rohkem . . . noh, et seal ei võeta neid nagu mutreid masinavärgis.»

«Ja põlnd sääl kahte kuudki,» ütles Salme ja jälgis, et ta ei hakkaks ennast vanaeide kombel küljelt küljele õõtsutama.

«Oleks aidanud vähemastki,» ütles Anja. «Päris naiivne ma enam pole. Eeskirjadest, eeskirjade õpetamisest seal alustati ja nendega oleks see programm lõppenud ka. Sekka kübeke muud.»

«Aga nii see vissist peabki olema,» arvas Salme. «Kus sa ilma saad.»

«Siin ju ka nüüd kõiksugu komisjonid ja esimehed,» lisas Oskari, nahk täiesti märg. «Eks Vienogi praegu . . .» Tal tuli nii kange köha peale, et ta ei märganud, kuidas Anja pea tõstis, koguni kuklasse heitis nagu noor alp tütarlaps.

«No muidugi, see on ka üks paras . . .»

Issand Jeesus, heitus Salme. Ta on selle mehe vastu nii kibedust täis! See on nii ränk. Sellest kõik tuligi, niipalju ta mõistis. Armastus, või mis see nüüd oli, polnud üle läinud, ainult viha kuju võtnud.

«Just nimelt,» jätkas Anja. «Igasugustel mõistmatutel inimestel lastakse nende eeskirjade ja seadustega tegelda, otsekui nende järgi käia. Muidugi peab seadusi olema, aga seni kui neid pole inimlikumaks muudetud, tuleb osata nendega paindlikumalt ümber käia. Kui mitte, siis tekitatakse ainult kannatusi ja saadetakse inimesi hukka. Aga ka seal Sortavalas — ma ei saanud olla. Kartsin, et minust saab samasugune nagu see direktriss. Ta polnud ei halb ega kõva südamega, ta lihtsalt ei suutnud vastu seista. Ütleme nii.»

«Ja sa arvad, et sina suudad?»

Anja ei vastanud. Ta hakkas laual midagi seadma, peeglist paistsid tema kindlad ja täpsed käed.

«Sa oled nüüd olnd õpetaja, oled käind praktikal, oled olnd Sortavalas . . . Ja abielus oled sa ka.» Salme püüdis kõnelda leebelt, kuigi sõnad olid karmid. «Ja nüid istud sa jälle siin. Just nigu ennegi. Istu päälegi, kulla laps. Aga sa pead katsuma ikke vaadata, mis edasi saab. Mis Lauri arvab ja . . .»

«Ah, tema nüüd . . .»

Keset arupidavat pausi hakkas Oskari nihelema, väänutas tusaselt pead, õiendas kaela, püüdis koguni voodi alla vaadata.

«Et sa nüüd niisama heast peast lahutust ei hakka võtma! See oleks see viimane . . .! Või kes siin enam mõistab, mis see kõige hullem on. Aga vahest saaksid ikka vältida või nii . . .» Ja risti vastu sellele, mis oli otsustatud, ägestus Oskari, nagu oleks bensiininõu põlema lahvatanud: «Mitte midagi sa ei tee, Laurist sa lahku ei lähe, seda ma sulle ütlen! Ole kui hull tahad, aga Laurist sa lahku ei lähe!»

Salme tõusis juba püsti, kuid päris ilmaaegu. Anja ütles talitsetult ja läbimõeldult:

«Võtan su seisukoha arvesse.»

Ja Oskari, häbenedes, et ta end valitseda ei suutnud, põgenes iroonilise tooni varju:

«Ah nii, no ma tänan!»

Salme tegi toas, voodite vahelises kitsas käigus tiiru. Oskari nohises, juuksekihar paigalt libisenud; all kikitas Mari kindlasti kõrvu. Ainult Anja näis ükskõikne, kuigi ta seda kindlasti polnud. Salme mõtles, et tuleks natuke tühjast-tähjast lobiseda, nagu tal oli harjumuseks saanud, kui õhk liiga raskeks läks.

«Meil kodus öeldi ennemalt ikke, et inimene küpseb nigu vili. Ma peaks vanuse poolest küll peris valmis olema. Aga ma mõtlen, et see küpsemine põlegi muud, kui et astud vähe kõrvale. Ja lased teistel mööda vuhiseda, kudas süda lustib. Aga ma ei mõista veel kõrval seista. Ega tea, misperast ma ise muudkui edasi vuhin. Aga vuhin, nii et las aga olla. Ja põle mul miskit koidutähte silmade ees, nigu kusiinel oli, Tildal, ma mõtlen. Ole aga rahul, Oskari, ega ma temast rohkem räägi. Aga niisuke koidutäht oleks hää küll, siis teaks, misjaoks sa ennast tagant kihutad. Sa, Anja, otsid vissist ka seda. Või, nojah, eks mul oo ka midagist, oma väike lootus. Kui mitte muu, siis see, et muretsemist natuke vähemaks jääks. Teie pärast, plikad. Aga ega ma sellest ennem lahti saa kui hauas, seda ma tean. Ma olen vahel sedagi mõelnd, et kui teid põlekski olemas, sind ja Inkerit. Et siis oleks elu veel õige kole. Ja siis ma saan aru, et ma ei tahakski miskit muretut olemist. See oo ka juba midagist, kui sul oo, mille pärast muretseda. See oo nüid sihuke saba ja sarvedeta jutt, aga . . . Oleks hää, Anja, kui sa leiaks oma koidutähe, teaks viimaks täpselt, mida sa tahad.»

«Küllap ma tean,» ütles Anja. «Ma tahan, et siin maailmas nii mõnigi asi teisiti oleks. Nojah, kui seda nii järsku öelda, siis see tundub ju rumal, aga mul on olnud aega mõelda.»

«Ja sina oled siis see teisitiseadja!» Salmel oli temast nii kahju, et tal läksid käedki randmest nõrgaks. Anja suutis rahulikuks jääda, vähemalt niipalju oli ta õppinud.

«Ärme nüüd sellest räägime,» ütles Anja. «Olen mõelnud nüüd esialgu tunde hakata andma. Kas või saksa keeles. Niisuguseid tunniandjaid oli juba siis vaja, kui mina koolis käisin. Ja mul olid saksa keeles alati head hinded.»

«Sul olid kõigis ainetes, kõigis ainetes head hinded,» haaras Oskari sellest kui ammusest, igaveseks kaotatud varandusest kinni.

«Aga siia ma ei saa küll õpilasi võtta, seal all pole ju kunagi rahu. Papa, sa oled alati öelnud, et kõik saab korda, kui korda ajad.»

«Tõesti? No see pidi küll ammu olema.»

Oskarit valdas pöörane enesehaletsus, sestap pidasid Salme ja Anja nõu omavahel ja Oskarile kanti otsus valmis kujul ette. Anja ei võinud ometi mõne võõra juurest elupaika otsida, Oskaril tuli sellele korralikule postipreilile ühetoaline köögi-nurgaga korter üles öelda ja see Anjale anda. Oskari tõmbus külmaks, oleks ta praegu oma voodis olnud, oleks ta võinud teki üle pea tõmmata ja teha, nagu magaks. Postipreili oli oma üüri alati korralikult tasunud. Kuid muud ei jäänud üle. Aga kui see asi oli ära lahendatud, olgu hästi või halvasti, sikutas Salmet nagu kurat keelest Laurist rääkima ja talle kaasa tundma. Nii hea, vaikne ja tore mees, ja jäetakse sinnapaika. Mis sellest küll enam rääkida, oli ju öeldud, et lahutus ei tule kõne allagi.

«Lauril pole viga midagi,» ütles Anja. «Ta on nii jaheda loomuga, vaevalt ta teabki, mis tundeelu on.»

«Ah et ei tea!» Nüüd oli Salme käes kord ägestuda, aga ise ta oli seda juttu asjatult alustanud. «Sellepärast, et ta oma tundeid nigu lippu käes ei lehvita! Ja sina siis tead sellest oma tundeelust kõike? Kui sul nüid änam muud targemat mõelda pole, siis ma ütlen sulle, et sa oled selle jaoks juba liiga vana!»

«Minu elul on hoopis teine eesmärk kui tavaline argipäevane õnn.»

«No muidugi, mis nüid sinust rääkida!»

Ja nõnda edasi, kuni Oskari omakorda aru pähe võttis ja ütles, et on hea; et Anja Sortavalast ära tuli. Neil lastekodu- ja vaestemajajuhatajatel on nii viletsad palgad. Mõni suure

talu karjakki saab rohkem. Nii et . . . Tehtagu siis pealegi kõik nõnda, nagu naispere oli otsustanud.

«Sellepärast sa siis oledki mööda neid kursusi ringi lasnd, et põleks tarvis Lauri man olla?»

Selle peale tõusis Anja kärmesti püsti ja ütles, et tal on vaja minna. Kell saalis oli juba teab kui kaua helisenud. Kas vanad ei kuulnud? Ja mis Mari tegi?

«Laske mööda, ma lähen.»

Enne kui Oskari ja Salme end pööratagi oleksid jõudnud, jooksis ta juba väledasti trepist alla. Nad seisid veidi aega vastamisi, tehes teineteisele nägusid. Noh, oli vähemalt suurema tülita läinud, mis sest, et tulevikku puutuvas paljugi segaseks jäi.

«Kas said targemaks?» küsis Salme.

«Ei. Või nojah. Peaasi, et ta mehe käest lahutust ei hakka nõutama. Siis on küll kõik läbi. Seda sa tüdruku koolitamisest saad!»

«Seda sa oled vähemalt sada korda öelnd.»

«Aga kui mitu korda mõelnud? No oma müsttuhat küll.»

Salme oli juba minekul. All hakkas Anja vist midagi keetma, otsis vähemalt kapist kastrulit, kolistas teisiti kui Mari.

«Kui sii oo lihtsalt sii praegane aeg,» ütles Salme selja taha. Mees oli nii lai, et täitis kogu trepikoja, pühkis õlgadega mõlemalt seinalt tolmu. «Meil oo vissist asjata katsuda sellest aru saada.»

«Nojah, eks muidugi.» Ja ilma pikemata, nagu Oskaril vahel kombeks, oli ta juba uue mure või vähemalt küsimusega kimpus: «Ülehomme on siis esimene proovijutlus. Hea, et needki läbi saavad. Kogu see rabelemine kaelast ära. Isegi Hyvinkäält tuleb hindajaid. Läheks nüüd kõik nagu kord ja kohus! Peaasi, et koguduseliikmed mõnda vempu ei viskaks, ei hakkaks neljandat kandidaati nõudma või muud selletaolist. Neid ei või iial teada.»

«Ei mina usu,» arvas Salme, asjast suuremat hoolimata.

Köögis valvas Mari piimakastrulit, sest Anja oli nii käskinud. Saalist kostis tüdruku asjalik hääl. Vanamutt ei tundnud teda, ükskõik kuidas ka ei seletatud. Hea oligi, võõras inimene sai vähem haugutada. Aga Mari silmades ja liigutustes oli väsinud pettumust. Nende kolme vaheline vestlus ärklikambris oli möödunud liiga rahulikult, polnud revolvrilt ega lauluraamatult tuge otsitud nagu mõnikord enne. Maril polnud tarvitsenud kordagi luuavarrega vastu lage koputada.

31

«Ma lähen siiski kiriku,» ütles Salme pühapäeva hommikul, mis mustas vastu nagu söekott sepikoja nurgas. Aastaaja kohta oli ebatavaliselt soe, hallid ilmad väsitasid. «Kas teisi tulijaid põle?»

«Mis sellest ikka kuulata,» ütles Oskari vaevaliselt, krampliku asendis voodiserval istudes. Tal oli raske tõusta, sest puusas puuris ja pakitses, kuigi ta ei tahtnud seda tunnistada. «Ta ju ei mõista liturgiat pidada. Liturgia on tähtsam kui jutlus. Peab olema pidulik. Muidu läheb kõik luhta.»

Salme hakkas paremaid riideid selga panema. Ta oli vanainimese pärast juba kaua jalul olnud, teda pesnud ja söötnud, tema voodit kohendanud. Anja pidi ta varsti välja vahetama.

Oskari istus endiselt seljaga tema poole, kui Salme kleidiga jändas, seda keeras ja õmblustest sikutas, kuni sai selle selga. Mees laskis pea longu ja toetas kämmaldele.

«Ja mis see peab tähendama, et Lauri Anjaga rääkima ei tule? On vist nii uhkust täis. Kurat võtaks neid Julineid! Käigu kõik kus kurat! Ja siin puha naised, mina ainuke meeshing hulgas! Mis mina saan teha!»

«Pühaba hommik, ja sa vannud nii hirmsasti. Oled sa väsind vai? No pikuta siis. Puhka veel.»

«Mispärast mul ometi niisugused lapsed on?» kurtis Oskari juba avalikult. Mis talle täna küll sisse oli läinud? Nojah, pühapäeva hommik, ei saanud ära poodi pageda.

«Noh . . .» Salme oli pahane, nööbidki lipsasid sõrmede vahelt minema. «Oo sul selle-eest nii kangesti kena ema ja õde! Ära vihasta, aga mis see hädaldamine targemaks teeb. Las kulub veel väheke aega, küll siis lastel ka silmad pähe tulevad. Aga ma lähen kiriku ja kuulan ometi ää, misuke jutlustaja ta oo. Et ta ei peaks peris tühjadele pinkidele kuulutama.»

«Abiõpetaja saab koha ikkagi endale,» ütles Oskari ja otsustaski järsku voodisse tagasi minna, päris üle pea teki alla pugeda. Milleks pühapäeva hommikul üles ronida, kui pimedus ei mõtlegi taganeda. Mis sellest, et ta oli eestseisja. Teenri järele valvamisel polnud ka suuremat tähtsust, sest polnud enam vana praosti, keda karta. «Abiõpetaja poolt on kõik, isegi töölised. Ta teab, kuidas inimestega olla.»

«Oleks nüid vähe rohkem jumalaga,» ütles Salme ja läks, pääses välja, ilma et ämm või Mari oleksid takistada saanud, ja pööras teele. Ülemisel korrusel Anja toas valgete kardinate taga põles tuli. Kui kõvasti pingutasid, mäletasid aega kakskümmend või kakskümmend viis aastat tagasi. Tollalgi oli ta tihti väsinud olnud, ka paras tulipüss, kui lapsed vaeva nõudsid. Ühtevalu tuli ärklitreppi mööda joosta, kui need kõigi oma tõbedega järgemööda pikali olid või niisama jonnisid, kord seda, kord teist tahtsid. Ta oli rumal olnud ja isegi nii tühise asja üle nurisenud, et jalad väsivad. Ja ometi oli tookord kõik hästi. Oskari hellitaski vahel, välgutas ainult harva oma kollaseid silmamunasid, ja oli olemas Tilta, kellega võis kõigest rääkida ja nii tihedalt läbi käia, kui tahtmist oli. Mässu ajal muutus kõik, kõik. Ja viimaks Tilta suri, sai rahu, ja järele ei jäänud kedagi ega midagi peale kohustuste. Kus oli nüüd see õrn, unistav karjapiiga, kes oli käinud karja järel, vardad näpus? Kuidas temast niisugune turtsakas vanaeit oli saanud?

Ja kümne aasta pärast? Ise on ta vähemalt tubli tükk vanem, ja kes teab, kui head näivad talle siis praegused aastad. Äkki jääb põdema nagu see vanamutt? Kes siis selle eest hoolitseb? Sest Salmel oli kohutav aimus, et Oskari ema elab ka siis veel, kui nemad kõik juba manalas on. Ta püüdis alandlikum olla, aga asjata, ehkki oli rahulikku teed kirikusse minemas.

Muidugi polnud seal üle paarikümne inimese. Ja vaene pastor ei püüdnudki liturgiat laulda, ütles ainult kikivarvul altaris paradiisi pildi all seistes sõnad, mida tuli öelda. Sellele oli piinlik vastata, nagu ilmaaegnegi, ja köster hüüdis siis nende kõigi eest. Pastor oli hirmus lühikest kasvu, nagu Matti, aga laiaõlgne ja tarmukat nägu. Kui ta kantslisse läks, nägi teda lähemalt. Õlad paistsid üle rohkete nikerdustega serva vaevu välja. Kuid käed pani ta rinnatisele ja hakkas ilusa kõlava häälega jutlustama. Esmalt kuulasid üksnes häält, mis võlvide all vastu kajas, siis harjusid sõnade mõtetki tabama.

«Sest inimese loomus on patust nii rikutud, et ta näeb ainult seda, mis on silmade ees, ja tema himud käivad ainult nähtavate, maapealsete asjade järele. Meie õnn on selles, ütlevad nad, et meie pojad kasvaksid nooruses kui puuvõsud ja meie tütred oleksid kaunid kui ehitud templiseinad. Meie aidad olgu täis, et nad meid üksteise järel küllaga toita jõuaksid, ja meie külades siginegu pudulojused, et neid saaks tuhat ja sada tuhat. Ja meie härjad olgu töös tugevad, ärgu tulgu õnnetusi, ärgu olgu kaebamist ega hala meie tänavail. Nad ütlevad koos rikka mehega: «Hing, sulle on suur vara mitmeks aastaks kokku pandud; ole nüüd rahul, söö, joo ja ole rõõmus.»»

Oleks Oskari ometi tulnud, mõtles Salme ja kuulas ahnelt edasi.

«Aga Jumal otsustab teisiti. Jeesus ütleb: «Katsuge ja hoidke endid ahnuse eest, sest keegi ei ela oma varandusest ka siis, kui seda väga palju on.» Seepärast ütlevad need, kes usuvad Jumala sisse: «Me ei vaata nähtavat, vaid nähtamatut, sest nähtav on ajalik, aga nähtamatu igavene. Usu läbi on Aabram kui majaline elanud tõotusemaal otsegu võõrsil, on telkides elanud Iisaku ja Jakobiga, kes olid sellesama tõotuse kaaspärijad. Usu läbi võttis Mooses ennemini Jumala rahvaga vaeva näha, kui üürikese aja paturõõmu maitsta, ja arvas Kristuse teotust suuremaks rikkuseks kui Egiptuse vara; sest ta vaatas tasumise peale ja oli julge selle peale, keda ta ei näinud, otsegu oleks ta teda näinud.»»

Head jutlust kuulates valdas Salmet järsku hirm ja mure, kas Oskari kui kiriku eestseisja poleks siiski kohal pidanud olema. Kuhu pastor siis läheb? Kas talle poleks pidanud lõunat või vähemalt kohvi pakkuma? Kuidas komme ette nägi? Vaene mees, sõida pikk tee maha, et siin kõrgi koguduse soosingut saavutada, ja mine nüüd sama moodi tagasi. Vaevanägemine, ja mis veel halvem, võistlus on jumalasulasegi osa. Ja ta ei saa tassi kohvigi.

«Jeesus ütleb: «Häda teile, kes te nüüd naerate, sest teil tuleb veel leinata ja nutta.» Sama meelt oli Saalomon, kui ta ütles: «Ma ütlesin naerule: sa oled pöörane, ja rõõmule: mis sa teed? Parem meelehärm kui naermine, sest kurva näo puhul on südamel hea lugu. Tarkade süda on leinakojas, aga tormide süda rõõmukojas.» Naeru järel tuleb mure, ja rõõmu kannul lein.»

Niiviisi jah, kindlasti, ehkki see on ränk. Kui Salme sõnade väe all väsis, heitis ta pead pööramata pilgu kõrvale ja nägi esimeses pingis teispool ristkäiku endist eestseisjat, talunik Johan Lomanit, ja unustas jutlusekuulamise natukeseks ajaks hoopis. Loman oli musta palituga tõsine mees, nägu sinetas

valge salli kohal, juuksed olid ühtlaselt hallid. Ta istus üksipäini pingiotsal. Salme mäletas Oskarit kord öelnud olevat, et Lomani ajal oli kiriku arvepidamine sassis olnud. Siis ta mõtles, et see ei puutu temasse, kuid miski siin jumalakojas jäi teda nüüd häirima, ehkki väike pastor rääkis nii hästi. Kas Loman kuulus ikkagi kirikuvolikogusse?

«Aga kui te paastute, siis ärge saage kurvanäoliseks nõnda kui silmakirjalised. See ei või olla nõnda nagu Amnoni kurbus, kes jäi keelatud armastusest kõhnaks, ega Ahhitoveli kurbus, kes viha pärast enese üles poos, ega Ahhabi mure Naabobi viinamäe pärast, ega teiste uskmatute mure, kes on õnnetud, kui ei saa paha teha.»

See mees on küll piiblit lugenud, otsustas Salme alandlikul meelel ja kuulas tähelepanelikult lõpuni. Siin võeti läbi patutundmine ja mure, usk ja uus, püha elu. Küll oli kahju, et niisugusele mehele polnud antud natuke pikemat kasvu ja lauluhäält! Nii hea ja selge jutluse lõpetuseks oli kurb vaadata, kuidas ta uuesti altarisse kõndis ja valjult, kuid ikkagi ainult lugedes liturgiat pidas. Issanda pühast söömaajast võttis ka ainult napp lauatäis rahvast osa, ja see oligi see tähtsaim näitaja. Peeker ei väratanud pastori käes, ja lina hoidis ta ka kenasti. Aga kõrk kogudus pani ju rõhku välisele hiilgusele, sinna polnud midagi parata, ehkki pastor oli just äsja öelnud: «Kuut asja vihkab Jehoova, isegi seitse on jäledad ta hingele: kehkvel silmad, vale keel ja käed, mis valavad süütut verd; süda, mis külvab nurjatuid mõtteid, jalad, mis jõuavad jooksma kurja poole, tunnistaja, kes väidab valet, ja kes tülitsemist tõstab vendade vahele.»

Salme püüdis neid sõnu meelde jätta, kordas neid mõttes, kui astus kroonlühtrite särast välja hilissügise udutavasse hämarusse. Leiva ja veini maik oli suus. Ta pidi ilmtingimata haudade juures ära käima ja kõndis üksipäini raagus puude all, märgade mustade kivitahvlite vahel, meeles kõik, kelle jooksmised olid joostud. Väikesed pojad, kes olid pääsenud vananemise vaevadest ja muredest, Tilta, kes oli tähendanud talle rohkem kui keegi teine siin ilmas, kui tüdrukuid mitte arvestada. Lõpuks värava poole tagasi pöördunud, nägi ta seda vaest pastorit, portfell käes, käärkambri uksest välja tulevat, samuti endist eestseisjat, kes läks lühikeste jalgadega meest kuhugi saatma, kus ta võis rongi minekuni oodata. Ja siis meenus Salmele, et nii see pidigi olema. Pastorikandidaat ei tohtinud enne valimispäeva kellegagi kõnelda. Seda oleks võetud nagu häälte püüdmist. Tuli lihtsalt kohal ära käia ja siis ootama jääda. Keegi anti talle küll saatjaks, seda-

puhku Loman. Ainult miks mitte Oskari? Kelle otsustada see õieti oli? Või peeti Oskarit nii kindlaks abiõpetaja pooldajaks, et ei tahetud teda sellega tülitada?

Ta vaatas nii kaua, kui läbi hämaruse nägi, ja läks siis koju, pastori sõnu mõttes uuesti korrates. Kirikulised olid juba teelt kadunud, oli tühi ja rahulik. Apteegi nurga juures märkas ta ootamatult pimeduses seisvat viiemehelist tööliste salka, kõik juba niisugusel kellaajal Issanda pühapäeval purjus. Salme läks mööda, nagu poleks neid näinudki. Aga need lärmasid ja naersid ja Salme kuulis paratamatult, kuidas üks teisele valju häälega ja jonnakalt ütles: «Vaata et sa Hännise poes ära käid. Aga mine varsti, enne kui valimiste päev kätte jõuab. Äh, kuradile need valimised, aga püksid too ära.» Salme peletas joobnute jutu meelest. See oli muidugi tuulest võetud nagu alati — Oskari nüüd mõni riidekaupmees!

Nojah, Salmest polnud muidugi suupidajat. Söögilauas tüütas ta nii Oskari kui Anja ära, püüdes pastori jutlust edasi anda. See ei tulnud üldse välja, kostis tema suust lausa pentsikult, sest ta ju ei osanud. Ja vastu õhtut, kui Anja oli järsku otsustanud Inkeri poole minna, rääkis ta Oskarile — sõnad lihtsalt tulid suust, nagu oleks see sülge liiga täis olnud —, kuidas nii- ja niisugused joodikud olid apteegi nurgal seda ja seda öelnud.

Oskari oli vist juba kaua aega vihastamiseks vajadust tundnud, aga kus sa saad, siin polnud ju tervislikuks vihapurskekski kohta. Igal pool inimesed, ja vana ema kell hakkas kohe kaikuma, kui ebatavalisemat häält kostis. Kuid nüüd tõusis ta mehiselt, raevukalt, virutas ajalehe põrandale nagu oma parematel päevadel, läks magamistuppa, mööbeldas seal nii, et toolid lendasid, tuli tagasi kambrisse ja hüüdis kaabut ja mantlit, just nagu oleksid need nõiaväel tema pähe ja õlgadele pidanud laskuma. Ainus pikk juuksekihar vajus valelt poolt alla ja ripendas kaelusel.

«Kuhu sa nüid lähed, kuhu sa lähed?» hädaldas ja kurtis Salme suure häälega, mis oleks küll liturgialaulmiseks kõlvanud. «Ütle nüid! Mis ma sulle öelsin? Kas ma olen jälle midagi rumalat teind?»

«Pea suu! Ma lähen poodi ja helistan.»

«Miks sa siis siit ei või helistada?» Salme püüdis teelt eest hoida, läks ümber laua, tõukas lillepostamenti, nii et jõulukaktuse nupud pudenesid, albumiriiulit ja Rebekkat kaevul.

kes õnneks ometi endise rahuga suutis sõrmes olevat sõrmust vaadata. «Kudas sa nüid nii vihaseks said?»

«Mismoodi sa siit helistad? Iial mitte rahu raasugi!»

«Kellele sa helistad? Ää nüid ometi vihase pääga! Mis helistamist sul siis oo? Jaa, jaa, issand hoia, mine aga mine, ei mina sind kinni pea!»

«Ärge mind koju oodake. Mul on tegemist. Homme on õnneks esmaspäev, pole vaja püüdagi kodus olla!»

«No oli sellel nüid täis aru pääs?» Mari tuli tuppa, kui Oskari oli suure mürinaga minema läinud.

«Ju ta oli nigu ennemalt,» ütles Salme ja ohkas sügavalt. «Jeesus, mul võttis kohe pää ringi käima.»

«Ma kuulsin küll, kui proua joodikute juttudest rääkis. Sellest ta vihaseks saigi. Häh, teab mis neist õpetajavalimistest üleüldse saab? Vaata kui kaebavad veel toomkapiitlile. Aga ei, ega sii kaupmehehärra viga olnd, sii oo ilusa abiõpetaja süü.»

«Mis asi?» Salme pilk puuris teenija kõiketeadvaid silmi. Nad põrnitsesid pika minuti vastastikku, Mari jäi jälle peale, sest teadis rohkem.

«Jah, ja nüid oo jälle kellahelin lahti! Aga küll sa mul veel räägid!» ähvardas Salme.

Mari kadus kähku kööki, saali ta end juba saata ei lasknud. Niisiis läks Salme aeglaselt ja tõrksalt tiibukse poole, ajas end sirgu, kui juba sees arstimitelehas seisis.

«Mis siin majas lahti on?» Vanamuti hääl oli nõudlik, range, isegi mitte kärisev. «Ma tahan teada, mis inimesed mu pojale teevad. Sa oled jälle vaest Oskarit kiusanud. Fui, missugune inetu naine, fui, fui!»

«Soo-oh! Ja teie olete ilusam?» Salme seisis keset tuba ja vaatas pliiti, mis oli eelmisel talvel ahju külge laotud, kui vanamutt külma kurtis. Sinna oli ainult paar korda tuld tehtud, siis oli see unustatud, ainult seisis seal ja rikkus tuba. Ja tema ilusal vaibal oli pruune pissiplekke. Palmgi ei tundnud end hästi, selle lehed hakkasid tippudest pruuniks tõmbuma, kuigi ta oli kanasõnnikut muretsenud ja seda mulda seganud. See oligi vist kanasõnnik, mis siin lisaks kõigile teistele lõhnadele lehkas.

«Mina vana abitu inimene. Ma olen terve elu lastele ohverdanud, ainult nende peale mõelnud. Ja siis isegi ei räägita, mis Oskaril viga on. Kus Oskari on?»

«No läks kuhugi. Te teate ju küll. Tal on asjaajamist.»

«Mis asjaajamist? Mulle pole ta midagi rääkinud. Sa pole lubanud rääkida. Ja nüüd veel valetad ka! Küll ma juba nii

korraldan, et Oskari sind kunagi ära ei võta. Sina minu hea pojaga ühte hauda ei pääse! Vaat see on su saatus! Kas kuulsid?»

«Oojaa. Küllap ma kuulsin. Ja mulle on see päris ükstapuha.» Salme läks akna alla, vett valgus mööda ruute alla. Ta pühkis neid pihuga, ja kuna vanamutt juba haudadest rääkis ja tema ka täna surnuaial oli käinud, igatses ta järsku pööraselt, haigettegevalt Tilta järele. Mida Tilta oleks öelnud? Mida Tilta tema asemel oleks teinud? Oi, ta teadis seda suurepäraselt. Niisiis pöördus ta ümber ja läks vanamuti aseme juurde, pani käsivarred vaheliti ja vaatas, silmad kissis.

«Pidage siis meeles, et te ise tahtsite teada. Et te siis röökima ja lõugama ei hakka. Kõik oo teie oma tahtmise järgi. Mõelge nüid veel hästi, kas põleks parem teadmata olla! Teadmata inimesel oo jo alati parem, eks?»

«Küll sa räägid inetult! Sa pole üldse haritud inimene. Ja haritud naine ei hoia käsi niiviisi.»

«Aga mina hoian. No kust me siis alustame? Kas võtame kõigepäält tüdrukud? Oskaril oo nendegi pärast muret. Nigu minulgi, aga mis nüid sellest. Jah. Inkeri, see vanem, selle mees ajab piiritusega äri, vaat nii. Ja oo kuuldavasti iga minut kinni kukkumas. Ja Inkeri ise oo nii jumalavallatu inime, kui olla saab. Muudkui riideid, riideid, riided, ja mees muretsegu raha, kust aga võtta annab. Tõmbab suitsu ja värvib nägu ja tantsib niisukesi uusi tantse päris võõraste meestega. Ja mu meelest hoolib ta oma lapsest ka hirmus vähe. Peab ennast kõige tähtsamaks. Jah, ma tunnistan, et ma põle oskand teda kasvatada. Aga tal oo küll väiksest saadik kange vaim olnd. Ja pimeloom, kui jonnakas! Ma olen küll ja küll rääkida katsund, aga ega talle rääkimine ei aita. Aga vaatame nüid, kudas ta õnnetusi oskab võtta. Sedasi. Kas tahate nooremast ka kuulda?»

Vanainimene ootas õige igavleva näoga, sest tema meelest polnud Salme vist veel asja kallale asunud.

«Noh. Noorem tüdruk, see just kõikide suus oogi. Sel veab sestsaadik kõik viltu, kui ta hakkas ühe punakaartlasega jahtima. Kui te teate, kes sii niisuke oo. Jah, ta oo mehel küll, aga ei mõtlegi mehe man elada. Tal suri laps ää, sii tähendab, võeti surnust pääst välja. Jah, ja siis ta võttis enda manu ühe poolenisti vaeslapse, aga sii viidi ka jälle ää, sest et tast igasugu jutte aeti. Ja nüid — aga vai ma kõike seletada jõuan. Maailm oo nii armuta.» Salmele kippus nutt peale, sest ta pidi kõik välja ütlema ja siis ka endale kõigest aru andma. Aga ta tõmbas hinge ja jätkas: «Ja kuulake nüid. Tal oo nii-

sukesi mõtteid, et jumal olgu tänatud, et ta tüdruk oo. Kui ta saaks maailma asju omatahtsi korraldada, käiks kõik uperpalli. Nigu need punakaartlased siin juba teha proovisid. Ja kellestki pole ta keelajat, ei minust, ei teie hääst pojast. Vaat niimoodi oo temaga. Ja ikkagi oo ta hää laps.»

«Ma ei kannata inimesi, kellel pole moraali. Ära teda siia lase!»

«Häh! Ta oo teie eest kõik see viimane aeg hoolitsend ja paremini kui keski teine. Aga kui te Oskari muredest veel kuulda tahate, siis ma pean teist ja Sofist rääkima. Sofi oo terve teie peene suguvõsa naerualuseks teind. Aga küllap ma temastki aru saan. Ta põle üldse hull, te olete ta lihtsalt nii ää piinand. Te põle jo muud teind, kui ennast ööd ja päevad passida lasnd! Te ei püüagi mõista, et teistel inimestel oo ka ainult üks elu elada.»

Vanamutt surus huuled nii kõvasti kokku, et sealt poleks pennine raha ka läbi mahtunud. Ta oli nüüd väga solvunud ja Salme mõtles natuke vahet pidada.

«Anna südamerohtu,» ütles vanamutt ja Salme läks ja raputas purgist musta, kollakasjahuse pilli pihu peale, kallas klaasi vett ja pakkus rohtu.

«See peab mõõtklaasis olema,» õpetas vanainimene, kuid võttis pilli siiski otse Salme käest vastu. Ta neelatas kaua, mitu korda, enne kui see alla läks.

«Kas tahate, et ma jätkan?» Vastust ootamata käras Salme edasi, rääkis Oskari ja Julini ühisest majaehitamisest ja kuidas Oskari oli kompanjoni seejuures natuke ja õnnetult petta katsunud. Et tal oli kange himu aina ühelt oksalt teisele ronida. Ja kuna kord juba võimalus avanes, rääkis ta sellest lipakastki, keda Oskari oli aastaid armukesena pidanud, nii et Salme oleks äärepealt mõistuse kaotanud. Vanainimene naeratas, ja kuna iga ilme tema pisikesel näol mitmekordistus, tundus see naeratus Salme meelest pilkav, mida ta vist oligi.

«Muidugi, kindlasti igatses ta armastust,» noogutas vanainimene mõistvalt. «Vaene Oskari.»

«Teie ärge sellest küll suud pruukige. Kui mul millestki villand oo saand, siis sellest, et täiskasvand inimesed lasevad kõiksugu tunnetel oma elamist tsurkida. Niisukesed inimesed ei kõlba kuhugi, seda ma ütlen. Jah, ja sii tänane karjumine, mis siin oli, sellest saan ma kah alles tüki aja pärast sotti. Aga seda ma teile teie pojast ütlen, et küllap tal oo jälle miski sohivigur plaanis. Ärge pange pahaks, aga niipalju ma teda tunnen. Oleks temalgi juba aeg mõistma hakata, et ta oo niisukeste asjade jaoks liiga vana. Nooremad võivad vigu teha. Ta oo juba selles eas, et peaks oma vigadest õppust võtma. Põle ta ju loomu poolest muud ühti kui tavaline lihtne mees. Ärge pange pahaks, aga vahest veel rumalavõitugi. Eks näe, ega ta siin täna ilmaaegu küll ei tänitand. Varsti oo miskit põhja kõrbend ja terve ilm vingu täis. Mul oo sellest karmantsikust juba kõrini. Nigu teistki!»

«Kas sul on veel midagi öelda?» küsis vanainimene ja sulges silmad. «Ma olen vana, haige inimene. Tuled rääkima, igasugu tühjadest asjadest laterdama. Õnneks ei saanud ma kõigest arugi.»

«Ise te käskisite. Nüid saite, mida tahtsite. Ah et ma võin minna. Suurima heameelega!»

Salme jäi kambrisse seisma ja toetus seljaga vastu ust. Küll ta oli õel olnud, kirikuskäimine polnud kuigi palju aidanud. Ja ta ei osanud südamest kahetsedagi. Vastupidi, oli niisugune tunne, nagu oleks pärast pikka põuda öö otsa sadanud ja tema nüüd nõmmeteel jalutanud ja värskeid lõhnu sügavalt sisse hinganud.

Mari näitas end korraks köögiuksel, ise elev ja õnnelik. Ta oli puhta põllegi ette pannud. Salme tuli kambrist ära, läks kööki teenija juurde ja istus laua äärde.

«Ega ma suuremat kuuland.» Mari talitas ja naeris hambutu suuga hääletult. «Aga niipalju ikke, et panin kohvikannu tulele. Ma arvasin, et nüid oli proual ometi tõsi taga. Niimoodi jüst peab. Õhk oo nii kaua äikest täis olnd, et sihuke müristamine kulus päris ää.»

«Ei tea,» ütles Salme ja väsis järsku. «Mul oli vissist süda nii täis. Nüid räägib ta küll puha härrale ää.»

«Ja mis siis? Härral oo varsti muudki, mille üle pääd murda.» Ja Mari hakkas kapist tasse võttes oma viisita joru ajama.

«Sul oo jälle midagi teada,» ütles Salme roidunult. «Mina olen ikke see viimane, kes midagi kuuleb.»

«Jah, vai siis kaupmehehärra. Aga kui seda ei tohi! Enne õpetajavalimisi ei tohi kihutustööd ega kingitusi teha! Ma ei imestagi, et härra ei tea, aga et abiõpetaja ka mitte! Oo Pemenoffi poodi pea tühjaks ost. Mis koolis sii abiõpetaja küll oo käind, et ta niipaljukestki ei tea. Vai teab kah, aga arvab, et inimesed oo nii ahned. Ahned oo nad muidugist, aga iseasi, kellele nad oma hääle annavad. Kui üldse annavad. Ja teadke, proua, mina ei kavatse ka enam oma häält abiõpetajale anda.»

«Et härra peab oma poodis abiõpetaja riideladu vai? Ja jagab neid säält? Mis ime pärast? Mis tähtsust tal sellest oo,

kellest kirikhärra tuleb. Ta põle jo muud kui vöölmüider.»

«Seda need inimesedki imestavad. Et sääl peab midagist taga olema. Aga nüid ma teen õige kange kohvi, kui sii küürats ükskord ometi kuulis, misukesed mured akuraat inimestel oo. Mis hullu aega silmad veel näha saavad! Võijeh, proua, küll saame veel imeasju kuulda, ennegu aasta otsas ja kõik valimised ja kohtud peetud!»

«Sa mõtled jumala kohust vai?» Salmel oli hommikusest julgest, südist jutlusest ainult hämar mälestus meeles.

«Ja inimeste oma. Poodides ei jää miski kuulmata ja turul pandakse veel punkt otsa. Aga eks näe. Niisugustel inimestel põle miskit häda, kes piskuga rahul oo. Mina igastahes olen. Et proua seda karikat ometigi vähe tühjemaks valas ja küüratsile kõik välja ütles!»

«Ää nüid sellest änam. Mul oo meel peris paha. Hää veel, et Anjat kodus ei olnd.» Salme oli peaaegu mures, et kella ei kostnud. Ta sai täies rahus mitu tassi kohvi ära juua. Siis läks Mari puukuuri ja Salme alandlikult vaatama, kuidas see inimvare ennast seal üksipäini tunneb.

32

Vieno oli sügise jooksul nii sageli õhtuti vineerivabriku barakis käinud, et oli selle häältega juba harjunud. Igalt poolt kandus kõrvu juttu, riidu, naeru, laste nuttu ja selle vaigistamist, uksepaugatusi, ämbrite kolinat, laudade või teiste mööblitükkide nihutamist, ootamatu kiljatus, kui kauss kukkus, ja grammofonimängu, laulu, mis kõiki teisi hääli mattes ühest majaotsast teise kaikus ja lainetas, sest plaadiketas oli vist kaldu. Ja pidevat treppi mööda sõelumist, kui vett sisse ja välja kanti või lapsed puid tassisid ja pinnujuppe maha pillasid, nii et trepikoda kajas. Aeg-ajalt taoti Siiri uksele ja mõni naine tuli kääre või soola või paari pipratera laenama. Vieno istus siis laua ääres või voodiserval, kuidas juhtus, keegi ei pannud tema sealolemist imeks. Siiri oli vaba vabrikutüdruk ja Vienot peeti vist tema peigmeheks või vähemalt kindlaks kavaleriks.

«Ja siia ma ei kavatse jääda! Virtaskat või Rahikaiskat minust ei saa. Neil pole loorberilehtegi kodus!»

Vienole kippus naer peale. Tüdruk oli pehme kui ebemetups, blond ja kenake, aga missuguse tahtejõuga, kõigele lisaks veel arukas.

«Nad hoiavad ainult käsi rüpes, nagu ei võiks saja aasta jooksul midagi juhtuda!»

Siiri isa olî olnud puusepp kusagil naabervallas, pärit ümbrusest, kust peaaegu kõik baraki asukad enda arvates nagu valguse kätte olid tulnud. Isa oli juba aastaid enne mässu tiisikusse surnud ja ema oli lastekarja pidukoka abilise ametit pidades suureks kasvatanud. Siiri oli kuulunud suuremate hulka ja saanud vahel emaga kaasa, kui just väiksemate õdede-vendade järele valvama ei pidanud. Nendel käikudel oli ta õppinud selgeks loomataputööd ja vorstiteod, millega ta tihti hooples, ja ehk ka teatava korraldamisoskuse.

Oma toa oli ta võimalust mööda kenaks teinud. Riiuliservi ehtisid kahte värvi pitsid ja ilukäterätt oli pilutatud. Kuid ta ei paistnud neist suuremat hoolivat. Vienol oli meeles, kuidas ta oli ükskord olnud hingepõhjani tüdinud ühest tselluloosivabriku tüdrukust, kelle käsitöid ta oli pidanud õhtud otsa näperdama. Aga tal polnud tahtmist sellele mõelda. Ta oli seda lihtsameelset olendit saamatuks, loiuks, vaata et rumalakski sõimanud. Sinna imestama see tüdruk oli jäänud ega käinud enam niigi palju töölismajas kui enne.

«Tule nüüd siia,» palus Vieno ja tüdruk tuligi, tõmbas sõrmega üle tema nina, nagu oleks tegemist küüliku või jänkuga.

«Kõht ees ma küll käima ei hakka,» teatas tüdruk, kuid laskis end valmalt kobada ja voodisse tõmmata.

«Ole natuke aega kuss,» ütles Vieno ja tüdruk oli, vedas särgi kaenaldeni üles ja oli hea.

Mõne nädala eest oli Vieno, hirmust peaaegu halvatud, ise kartnud, et tüdruk, niisugune terve, loomulik olevus, jääb rasedaks. Siis ta oleks alles portsu otsas, lõksus, ja aupärast veel lastekaitseametnik ka. Hiljem oli hirm järele andnud, sest ta oli Siirisse tõsiselt kiindunud. Vieno vahekorda naistega ilmus nüüd esimest korda teatav püsivusetunne, ta hakkas kõhklemata Siiri juures käima, kuid ei soostunud siiski väga kaugele ette mõtlema. Aga koju minnes tundus õu talle vahel trööstitu ja kasimatu, majahütt vastumeelne. Tema üksildane triivimine ei võinud enam kaua kesta. Koosolekuid ja ühistegevust oli ja pidi aja jooksul ikka rohkem tulema. Kuid toas oleks võinud tema koju jõudes tuli põleda, ja töörõivad kusagil mujal olla kui seal, kuhu ta need oli visanud. Tuli toas, nii lihtne asi, ja toit laual, päris materialistlik soov. Aga puudust oli muustki. Vestelda ainult Kylanderi, Nurmi ja Stenströmiga või lõunatunnil lubjavabrikus, vaielda kommunistidega, rahustada vanu leppimatuid naisi, üritada midagi hoolekandekomisjonis. Õhtul oli suurepärane võimalus lugeda. Aga kui lasksid raamatul või ajalehel langeda, avanes peaaegu suu, oleks tahtnud vahetada mõne sõna sümpaatse inimesega, kellegagi, kes poleks rumal ega ka liiga tark, vaid perenaine, perenaiselik, töömehe mõõdupuu järgi. Niisugune, kellega poleks tarvis nägelda, sest soovid ja taotlused oleksid ühised. Nojah, seegi kõlas materialistlikult, kuid mitte ainult. Põhjas pidi olema midagi muud. Olgu või lihtsalt kiindumus, kui võimalik, siis arukas. Tähendagu need pöörased, meeletud tunded tõesti palju — argielus ei maksnud nad siiski midagi.

Ja siis pidi see inimene oskama veel keelt hammaste taga

hoida, aeg oli niisugune. Temal, Vienol, olid tõepoolest suured nõudmised. Aga olemas nad olid ja õigem oli seda tunnistada.

Tüdruk ütles vist nüüd midagi — aga ei, ainult hingas kuuldavalt ja ohkas, nagu asja juurde kuulus.

«Noo . . .» ütles Vieno hellalt. Ta tundis järsku oma keha, kõiki liikmeid, oli mõnus neid sirutada, keerata. Tüdruk tõmbas särgi sirgu, tegi, nagu kirtsutaks nina, tembutas. Oli pime ja voodi sahises. Aga kohe tõuseb tüdruk üles ja süütab tule. Tal oli niimoodi kombeks. Kõigepealt tahtis ta vist ennast nagu jälle leida. Ja siis, kui veel väga hilja pole, keedab ta kohvi.

«Kuule,» ütles Vieno ja jätkas kähku, et ei jätaks ütlemata: «Kevadel löön hurtsiku laudadega üle. Ja värvin ära, vist punaseks. See on hakanud mulle tuska tegema.»

«Aga sa pead kõigepealt vaatama, et palgid mädad pole.»

Kust kuradist ta seda küll teadis! Vienol tikkus naer peale. Tuli muidugi vaadata. Ja aknaaluseid ka.

«Ära täna ilmaaegu kohvi teegi. Oleme niisama ja ajame juttu.»

«Siis ma ei võta tuld ka üles.»

Kitsas voodi oli servast servani täis, kui nad olid siin kahekesi, aga vaheliti nagu sahtlinurgatapid. Kui Vieno asendit muutis, pidi tüdruk sedasama tegema.

«Sa oled küll väga noor,» ütles Vieno ja lisas: «Ehkki see häda läheb muidugi mööda.»

«Aga siia ma ei jää,» kinnitas tüdruk uuesti, kui hingamine oli juba ühtlaseks muutunud. «Lähen ja õpin kokaks. Korjan natuke raha ja õpin ameti selgeks. See kokk seal maal võtab mu millal tahes abiliseks. Ma olen ükskord juba suhkruvattigi teinud! Ja kui tööd ei peaks jätkuma, võin kuhugi pansioni minna, kus suvitajaid peetakse, ja seal keeta.»

«Oi-oi,» ütles Vieno. «Ja mina mõtlesin, et . . .» Ta ei suutnud tüdruku plaane ikka veel päris tõsiselt võtta. Või oli ta lihtsalt nii enesekindel, arvas, et tüdruk ei tahtnudki muud kui temale tulla.

«Ma nägin väiksena, mis see tähendab, kui lastekarjaga üksi jääd nagu ema. Kui ta poleks seda natukest osanud, mida ta oskas, oleksime kõik nälga surnud. Aga tal olid lahtised käed ja minul on ka. Kauaks ma küll vineeri liimima ei jää.»

Tal on täiesti õigus, pidi Vieno tunnistama. Ja talle tundus, et ta oli nina pihta saanud. Nagu oleks ta nii paljusid naisi

võtnud ja jätnud, et solvus, kui mõni kavandas oma tulevikku, teda kuigi tõsiselt või kindlalt arvesse võtmata.

«Sa oled kallis,» ütles ta Siirile ja tüdruk keeras end sedavõrd, kui siin võimalik oli, ja ütles, et Vieno temale ka. Kohe väga, ohkas ta, kuid lisas sedamaid asjalikult juurde, et Vieno tuba on küll hullem kui seapaht.

«Nojah, siis oli, kui sa seal käisid. Nüüd on kraamitud.» Vieno meelest oli mõnus tüdrukuga oma hütist rääkida, selles polnud midagi solvavat.

«Ja kes seal siis kraamis?» naeris tüdruk. «See Hännise Anja või?»

Niisiis jõuti siingi toas selle asja juurde välja, mille otsa alati komistasid. Siirilegi oli räägitud. Võib-olla oli ta seda juba kaua teadnud ja sellepärast oma tulevikuplaane pidanud. Kui oleks võimalik olnud, oleks Vieno kaugemale nihkunud.

«Teda ei unusta sa küll kunagi,» ütles tüdruk ja tema hääl oli pisut kibe. Maja hakkas vaikseks jääma, sõnad jäid õhku rippuma, mõistmata kohta leida.

«Eks mul ole niisama nagu teistelgi üht-teist kaasas kanda,» pidas Vieno paremaks nõustuda, mitte salata nagu nende naiste ees, kes olid olnud enne ja Anja-juhtumite vahel. Ta oli tõesti kõik maha salanud nagu Peetrus lõkkevalgel. Et polnud midagi, kõik ainult inimeste jutt. Kuid Siirile ta ei söandanud, tahtnud ega millegipärast võinudki valetada. Ja Siiri poleks uskunudki, sel tüdrukul oli niivõrd hea reaalsustaju.

«Seda ei suuda alati mõistagi,» ütles Vieno. «Algul, siis ma olin nii maas madalas, igati, ja vihane ka. Mõtlesin, et üks paras gümnasistipreili ta on. Ja tuleb veel nagu aitajat mängima. Aga siis ta aegamööda muutus, kõik muutus. Ta läks ju mehelegi ja ma mõtlesin, et nüüd on lõpp. Aga siis tulid need tema õnnetused, lastetus ja mis kõik. Mõni asi tõi ta jälle meelde. See tegi nagu nõrgaks. Just siis, kui oleks pidanud paganama kindel olema. Oi jah, me tegime lõpu küll, päris tõsiselt ja mõlemad, mitu korda.» Vieno kuulatas, püüdis arvata, kuidas Siiri seda võtab. Tüdruk kuulas ega lausunud sõnagi, ei ohanud ega halisenud. — «No ja siis muudkui jälle uuesti, niisugune väike koht ju, temal mees armees, aitas õige vähesest, ja olime jälle koos. Aga selle eest on Anjal maksta tulnud, mitte minul.»

«Aga miks sa siis niimoodi? Kui ta oli sulle kallis. See su kallikspidamine pole vist targem ühti kui kana lend.»

«Tema . . . Ma ei saanud ju, sa mõtle ise.»

Vienol polnud praegugi kerge, kuigi oli kulunud juba üle

kaheksa kuu sellest hullupöörasest ööst koolimajas, mille järel, kuigi mitte ainult sellepärast, Anjal kõik vääramatult tagurpidi hakkas minema. Tema, Vieno, arvestas ju veel ikka nega. Niisiis ootas, et hakkaks kergem. Tagaplaanile oli ta saanud selle suruda, endale kinnitada, et nii on parem, et küllap Anja . . . aga see ei jäänud ometi kuhugi. Ja kui kõrvalt Anja heitlemist jälgisid, tunnetasid omaenda närusust ja mõistsid siiski taas, et muud ei jäänud üle. Kui näru olla. Sest inimene pidi enda eest eelkõige iseenda ees vastutust kandma. Kui mitte, läks endagagi kõik viltu. Ja siis oleks siin olnud kaks elust kõrvale jäetut. Mis kasu Anjal sellestki oleks olnud? Ei, asi läks jälle käes keeruliseks, kõigele sellele mõtlema hakates tundus, nagu sikutaksid sitkes savis jalgu, sammugi edasi pääsemata.

«Miks sa ei saanud? Miks sa ei saanud temaga olla, teda aidata, kui tal nii raskeks läks? Oleksid temaga kas või abiellunud. Ju ta oleks lahutuse võtnud.»

Siiri tõusis ja läks siiski tuld põlema panema. Vieno istus voodiservale ja tüdruk tuli tema kõrvale. Vieno nühkis jalaga tema valget pahkluud, hajameelne helluseosutus. Valgus pimestas silmi, ta langetas pea. Kusagil tuli koju joobnu, jõrises mõne aja ja jäi vait.

«Ta kujutleb kõike hoopis teisiti,» ütles Vieno poolihääli. «Ta oli õpetaja, ja kasvanud turvas. Kaitstult. Tema suhtumine oli kuidagi vale. Ta püüdis mõelda või hakkas mõtlema kõikvõimalikele maailma asjadele, mis temasse ei puutunud, asetas ennast nagu minu kohale. Hakkas kõike suuremaks puhuma, ei saanud teisiti. Ma rääkisin talle kord, et Nurmi oli ühelt punakaartlaseleselt seal naabruses peaaegu võileivahinna eest maad juurde ostnud. Lesel polnud omakseid ega midagi. Nojah, ja Anja sai vihaseks, ütles, et ma valetan. Et tööline ei püüa kunagi teist vaest koorida. Ma tahan sellega öelda, et tal oli töörahvast nii kuradima kõrge ettekujutus. Siis, kui talle hakkas selguma, et niisuguseidki on, ja palju. Teda ei rahuldanud, et töölised on inimesed nagu teisedki. Et neidki võib laias laastus pooleks jagada ja kummagi rühma veel omakorda pooleks ja nii edasi. Et pole kaht ühesugust töölist, nagu pole kaht ühesugust härratki. Ma püüdsin korrutada, et vaestel on halvem positsioon, lähtepunkt, aga et nemadki on ainult inimesed. Viinakatku võtsime läbi ja puha. Salaviinavedugi pidi härraste poolt tööliste altvedamiseks välja olema mõeldud. Ma ütlesin, et töölised on ennegi joonud, ja kõvasti, on isegi puskarit ajanud, kui teisiti kätte ei saanud. Igasugust juttu oli.»

«Kummaline armastus küll. Ja alati sedasi?»

«Ikka vahetevahel. Ma seletasin ja seletasin. Ja liialdasin ise ka, et ta paremini usuks. Ma ütlesin sedagi, et . . . aga tühja sellest.» Kuid Vieno oli tõesti niisugusele mõttele tulnud ja sellest Anjalegi rääkinud, et viletsusse sattudes või koguni aastaid vaesuses elades mõni tööline lihtsalt tunneb, mitte ei kujutle, vaid tõesti tunneb, et see on ajutine olukord. Enne kui ta saab nagu nõiaväel teab kelleks, pangadirektoriks või suurkaupmeheks või koguni rahvasaadikuks või ministriks. Täpselt nii, nagu ta eelmisel sajandil oli lootnud leida kullakangide ja kalliskividega aardekirstu. See tähendab, et ta on selles ajutiseks peetud olukorras peaaegu õnnelik, sest igal asjal tuleb ükskord lõpp. «Jah, ma püüdsin talle seletada, et suurem jagu töölistest polegi lausa rusutud või tüdinud. Sest iga uus päev on ju lootust täis. Aga kui seesugune oma olukorra parandamiseks tõsiselt tegutsema hakkab, võib ta ärgata ja mõista, et on tõepoolest ainult vabrikutüdruk või lubjakärutaja või tinutaja või noateritaja. Ja siis on ehmatus käes, aga ainult ehmatus, ega ta siis ka käsi kuhugi tõsiselt mõista külge panna, sest on liiga kaua pilvedes elanud. Ja säherduse peaaegu õnnetute silmadega tinutaja kätte ei usalda keegi oma kohvikannu. Ja heitunud noateritaja kardab nugagi. Ja vabrikutüdruk, kas või sihuke nagu sina, ei pea enam tempole vastu, ei suuda enam kaheksa tundi ühtejärge vineeritahvleid ülestikku laduda, sedamööda kuidas neid masinast tuleb. Tulevik näib nii raske ja hirmuäratav, et ta kaotab viimase lootuse ja käed vajuvad jõuetult rippu. Ja ettevõtja ei oska endale sellest tuimast töötegijast paremat soovidagi. See ei lase endale eluilmas pähe mõtet, et ta mingi veidra proletariaadi hulka kuulub. Ja säherdusele magajale on kommunism muidugi see viimane õudus.»

«Niisuguseid asju rääkisid sa talle? Mis ta ütles?»

«Et tuleb nad ärkvele raputada. Iga hinna eest.»

«Tal oli ju õigus.» Siiri vaatas oma jalgu. Ta näis järsku väsinud, ainult mõni tund veel ja ta peab vabrikusse minema.

«Muidugi, loomulikult oli tal õigus.» Vieno püüdis silma lõikava valgusega harjuda. «Aga see äratamine pole nii lihtne, kui nad nüüd pärast mässu on just uuesti tukastama jäänud, vähemalt osa neist. See äratamine ei käi nii kähku, ega õigele teeotsale juhatamine, nii et nad sinna lihtsalt jahmunult konutama ei jääks. Sedamoodi ma seletasin. Ja rääkisin, nagu ma tean ja usun, et kui eduskunnas on nii tugev sotsiaaldemokraatide esindus, siis jõutakse kindlasti, päris kindlasti aegamööda edasi. Kodanlased ei saa neid arvestamata jätta.

Kui see neil täna korda läheb, siis kaua küll mitte. Sellesse ma usun, sellesse peab uskuma. Aga talle oli sellest vähe. Kõik sündigu paugupealt. Ta väitis sedagi, et mingi vool veab meid kogu aeg paremale. Kust ta säherdused mõtted võttis? Vist sellest, et me oleme pidanud kommunistidest puhtalt lahti ütlema, mitmed asjad on sundinud meid seda tegema.»

«Aga mis hädа tal on seda mõista? Miks ta ei või lihtsalt niisama elada, tema elul ei oleks ju midagi viga?»

«See mõte ei annagi rahu,» ütles Vieno. «See see ongi. Ja et tal kindlasti suurem osa pahandusi just minu pärast tuli, siis kurat võtaks . . .! Aga mis ma sinna parata saan? Ma vist mõtlesin, et kui hoian temast eemale, siis ta võtab aru pähe. Ta ei ole vist võtnud.»

«Aga ta ju meeldis sulle?»

«Meeldis, meeldis. Nii nagu keegi ikka meeldib, kui . . . ei seda oska öelda. Nojah, ta on niisugune, noh — kena. Aga oma tegutsemistuhinas nii imelik. Ta oli nüüd ükspäev Kylanderi juureski käinud ja öelnud, et hakkaks meelsasti kas või näitemängu õpetama. Ükskord pidi ta laulukoori juhatama tulema. Kylander oli öelnud, et mõtleb järele. Aga temast ei tule midagi, ta on liiga peen, preili moodi, nad ei võta teda omaks. Võivad kiusamagi hakata.»

«Oleksite võinud ikka võtta.»

«Sellest poleks midagi välja tulnud.»

«Kas sina olid see otsustaja?»

«Mitte ainult mina. Aga ega ma teda ei toetanud ka. Ma pole sellest naisest kellelegi peale sinu rääkinud. Kell ka juba nii hirmus palju.»

Vieno küünitus riiete poole ja hakkas neid selga ajama. Majas valitses peaaegu vaikus. Ta tundis järsku ebamäärast igatsust, mitte kellegi, vaid mingi tunde, hingevärina järele. See läks kähku üle.

Siiri pani hommikuks tööriided valmis, vist hirmul, et võib kauaks magama jääda. Ta oli mõtlik, lapselikust pehmusest hoolimata nii täiskasvanu moodi.

«Ma olen teda näinud,» ütles Siiri, vaadates, kuidas Vieno sokke jalga tõmbas. «Ta ostis söögikraami. Ja läks siis sellesse kivimajja.»

«Minu pool ta enam ei käi. Ja mina ei lähe sinna. Nii on parem. Nüüd olen ma sulle siis ära rääkinud. Et sul poleks vaja vanaeitede loba kuulata. Ma vist ei unusta jah, seda sa kõigepealt küsisid. Aga mis möödas, see möödas, valesti sai tehtud, aga takkajärgi kahetsemine ei aita. Tuleb lihtsalt . . . Ja homme on koosolek.»

Siiri kohendas voodit, askeldas särgiväel ringi ja oli prullakalt kena. Saapasääred olid jalgadele tumedad triibud hõõrunud. Vieno läks ja võttis temast selja tagant kinni.

«Kuule, kui ma lähen ja kraamin su hurtsiku homme ära. Lähen kohe vabrikust.»

«No kui sa just viitsid. Jah, hea ta oleks.»

«Ja teen süüa ka?»

«Jah, aga ega mul pidukokka küll tarvis ei ole,» ütles Vieno ennast õõtsutades.

«Ma tean küll, mis sul tarvis on, aga hakka nüüd astuma.»

«Hakkan, hakkan.» Ja ometi ei raatsinud Vieno lahkuda, nii hea ja lahe oli olla. Võib-olla tuli see sellest, et ta oli Anja südame pealt ära saanud rääkida ja et Siiri oli lihtsalt kuulanud, palju vahele segamata.

Hännise maja kohal pidi ta teda siiski meenutama. Ta mõõnis, et Anja oli talle paljus ikka veel puhtuse ja õrnuse võrdkuju. Tema, see naine, kelle iga liigutust umbusklikult, koguni vihaselt silmas peeti ja edaspidigi peetakse. Kuid ilusad võrdkujud kuulusid nooruse ja otsingute juurde.

Vieno vaatas üles akendesse, need olid kõik juba pimedad. Kusagil seal osaliselt alles lahti pakkimata kohvrite ja kompsude keskel magas Anja. Nagu jaamas, tuli Vienole pähe, ooteruumi hämaras nurgas. Aga tõenäoliselt kartmatuna. Või kartis ta nii, et ilus nägu oli moondunud ja und ei tulnud?

Sest isegi mõni äraelamisega seotud küsimus võis Anjataolisele inimesele keerulisem olla kui tavalisele töölisele, sest ta oli oma sammu vabatahtlikult astunud ja seljataga oli siiski jõukapoolne kodu. Olgu küll, et ta elas oma isa majas ja maksis kindlasti ainult väikest üüri. Uhkus ei lasknud tal abi paluda, ükskõik kui lahkelt seda nii Hännise kui Julini poolt oleks antudki.

Kuidas Hänninen asjasse suhtus? Aga vahest ta ei teadnudki, ei soostunud vähemalt veel mõistma. Kodanlaste klass, kõige suurem ja kõige nõrgem, kõige kergemini petetav, kõige iseteadlikum ja solvatult kõige leppimatum, sest sel oli, mida karta. Eluõnn rippus ju juuksekarva otsas, olenes ainult rahast ja mainest. Ja võidupäevade mälestusest. Ja sellest, et võidetud püsiksid eemal, eemal ja vagusi.

Vienost käis piste läbi. Ta oli sellega harjunud. Kauged mälestused mässupäevadest ja vangilaagrist, turbarabast, kogu sellest alanduste ajast. Vahel, ootamatuil hetkil, läbisid nad tema keha nagu pikad jämedate peadega maod. Liikmeisse

jäi isesugune värin, kui mälestused olid jälle mäletatud. Ja kohe seejärel tuli pidulik, rahulik meeleolu, mida oleks võinud nimetada isamaaliseks, kuigi seda temalt vist küll viimasena oleks oodatud. See lihtsalt tuli, palavikuline, vabisev kiindumus sellesse külasse, nendesse teedesse, majanurkadesse, lasipuudesse, radadesse, koguni lubjatolmu, tselluloosihaisu ja pimedussegi. See oli kõigist peokõnedest sootuks erinev. Kuid kibedatest mälestustest hoolimata elutses see ometi viimases kui ihurakus. Ebaõiglus jäi ebaõigluseks, paljud inimesed olid külmad, alatud, isekad ja õelad. Aga nende vastu võideldes võitlesid ühtlasi iga männiokka ja porilombi eest. Ei, nüüd pidi ta küll väsinud olema.

Kui ta sombuses, üsna soojas öös, rahulolev tunne kehas, seda viimast meeleolu nautis, adus ta, et tema ülevast kiindumusest langeb inimestele väga vähe osaks. Nii et see polnud suuremat väärt. Aga just see oleks vale olnud, kui ta kõigile neilegi oleks armastust hakanud pillama.

Kas temast hakkab mingi sambapühak saama?

Vieno oli kino juurde jõudnud, kui taipas, et seesugune inimene sõltub teistest rohkem kui keegi muu. Mida ta sealt samba otsast muide peaks otsima? Tal ei tuleks eales pähe seal istuda ja mahajäetud maa kohal laiutada. Ihalemise, imetluse pärast roniks ta sinna. Ja mis see üksinduse ihalemine üldse ongi, ainult sambapühaku kõrkus, muud midagi. Ta tuleb selle samba otsast igatahes alla, kui tal ka ülesronimisel pool maad juba seljataga peaks olema.

Kuna öö polnud külm, võttis ta kausi ja läks ennast lävekivile pesema. Vihma tibas mõnusalt vastu selga ja aknast kumas sedavõrd valgust, et võisid ennast siin keset hardalt ohkavat tihedat tumedat männikut inimesena, heleda kujuna ära tunda. Tema meeleolu muutus rahulikuks ja kindlaks. Ta vooderdab hurtsiku ja kuuri tõesti ära, võõpab kõik punaseks ja aknaraamid valgeks. Ja kui ta homme enne koosolekule minekut töölt koju riideid vahetama ja sööma tuleb, paistab toast tuli ja Siiri kraamib asjalikult, rabelemata. Talle tundus, et tüdruk oli sattunud tema teele päris õigel ajal.

33

Kord kiruma kukkunud, oli Oskari Hänninen juba mõnda aega kuulutanud, et võtaks kurat seda Matti Reimat. Niisama hästi oleks ta võinud maapõhja manada Ivar Kreugerit, meest, kellest ta oli juhtunud lehest imetleva hämmeldusega lugema. Seda ilmetu näoga meest, kes, tuletikk käes, üheaegselt New Yorgi Wall Streetil, Pariisis, Berliinis, Leningradis võrku kudus, kulisse ehitas ja juba terve Euroopa heategija osa mängis. Aga kes võis tulevikku ette teada, kes oskas öelda, et las läheb mõni aasta, ja härra Kreugeril on voli kukutada valitsusi, Rootsi kuningaid ja Mussolinisid — kõiki, kes on tuld võtnud.

Nii rahuldus ta siis Reima kirumisega, sest väiksemaski paigas, väiksemaski ettevõttes on omad suurvaimud ja sohitegijad.

Kui kaugele Reima Kreugerist jäigi, oli neil ometi ühesugune oskus inimesi nagu veohobuseid või künnihärgi oma eesmärkide saavutamiseks ära kasutada. Ja mõlemal oli teine silm alati juba järgmist toimingut, homset päeva või eelolevat aastat sihtimas. Ja ainult vaistu abil, õpetajata ja eeskujuta. Peaasjalikult endale näitamiseks, mida võib korda saata mees, kellel on natuke kangust ja julgust ja keda miski tagasi ei hoia. Oli asjatu ja vale pidada neid karjeristideks, inimesteks, kes olid alalises kukkumisohus. Nemad ei olnud, neile olid niisugused kõikumapanevad omadused nagu viha ja hirm võõrad. Neid võis alla ainult tõugata. Ja sedagi ohtu ei paistnud olevat, sest nad olid ümbritsenud end inimestega, keda nad võisid ühise kasuahnuse või lihtsalt seiklushimu abil valitseda või sundida.

Ivar Kreuger sai oma mängu kauem mängida, ja kui aeg jõudis, kukutati teda palju kõrgemalt, sest tema liikus maailmamastaabis, oli mõni pügal andekam ja seega suurem kelm.

Kui Matti Reima üleüldse kelm oligi. Vaevalt, teda kammitses ainult kitsas ümbrus, ta komistas omaenda väledatele jalgadele. Kuid ühtviisi pidasid nad lõppu, katastroofi võimatuks, ehkki seda siis, kui aeg oli küps, nägid juba peaaegu sülelapsedki.

Ja peale ettevõtmise haarde oli neil kahel hakkajal mehel teisigi suuri erinevusi. Tuletikukuningas polnud end muide ühelgi naisel siduda lasknud. Kui ta mõnikord üksinduses nukraks jäi, tellis ta kuskilt Euroopa või Ameerika linnast Stokholmi kõne ja palus sealsel armukesel endale läbi telefoni klaverit mängida. Ja kui masendus oli eriti pahaloomuline, siis lemmikpala «La Palomat». Nii aeti see asi korda. Reimaga oli teine lugu. Tema oli abielus ja tal oli laps, olevus, kes tegi alati teisiti, kui temalt oodati. Ja naine kriisiajal...! Naisele võis muidugi kõike süüks panna, seda vähemalt, et mees oli siia kanti pidama jäänud, aga sellest polnud suurt abi. Teisest küljest, kui ta poleks siia pidama jäänud või kui tal poleks vajadust olnud kaupmees Hännisele näidata, oleks ta ehk praegu tühjade taskutega igavese kaubajuudina edasi rännanud ja... Aga mis sellestki ette kujutada. Kuid alaline pisiuudiste ettelugemine polnud mehe väsinud kõrvadele tõepoolest muusika. Ja vähe sellest, ta pidi kuulama ka neid jaburaid sulesünnitisi, mida tavalised lihtsad inimesed sepitsesid ja ajalehele saatsid ja mida rumal toimetaja avaldas. Missugust pahna nad ka sisaldasid, üks ühine mõte käis üle kõige: Nüüd sõltub kohtunikest, kuidas piiritusevedajatesse suhtutakse. Kas rakendatakse valjumaid karistusi või talitatakse edaspidigi nii oigelt, et kohtualused tulevad ilkudes kohtusaali ja lahkuvad sealt, suu niisama laialt irvi. Kirjutajad olid head küll, aga nendegi suus maitses essentsiga, eriti mesimurakaga maitsestatud piiritus hästi.

«Jäta! Ole vait!»

Kuid ühel hommikul, kui Inkeri luges, missuguseid otsuseid Hanko kohtuistungil oli langetatud, jäi Matti käsi kohvitassiga poolele teele peatuma. Fast aastaks kinni, Åström kuueks kuuks, neli-viis meest kolmeks kuuks. Ja kuna õnn paistis lõplikult selga keeravat, juhtus külas veel mõrvgi. Lihtsalt kiuste lõi üks pätt teise maha, kiuste sellepärast, et nüüd tuli erakorraline kohtuistung. Ja kui juba kohus tuli, siis tehti kogu laual puhas töö.

«Lähen kohtuniku juurde,» ütles silmanähtavalt ärevil Matti. «Või mis asja,» taipas ta, «mind pole ju milleski süüdistatud.»

«Jah, veel mitte.» Naine, papiljotid juustes, näost ära lan-

genud, lakkamatult kimono kaelust sikutav, nii et õmblused olid rebenemas. Ja teenija, koduabiline, köögis pliidi juures, ja uksed kõik pärani, nii et ta oli kindlasti kõike kuulnud. Ülemisel korrusel ärkas poiss, hüüdis ja huikus. «Parem, kui sa sinna üldse minemata jätaksid.»

«Lähen,» ütles Matti ja jõi, kallas viimase kohvitilga kurgust alla.

«Aga konjakit sa enam ei vii! See aeg on läbi.»

«On või? Kuule, ma ostan sulle pianiino. Või mis pianiino, ma ostan tiibklaveri.»

«Mis ma sellega peale hakkan. Hea, kui omadega kuidagi läbi tuleme.»

«Ohoo, missugused hääled nüüd lahti on!» Reima tõusis, läks vaatas välja, ootas, et ebameeldiv värin lakkaks. Oli kottpime, aga töökojast paistis siiski valgus. Või mitte sealt, ainult sepikojast. Ja tal hakkas järsku kibekiire, ta pidi igal pool tuled põlema saama, elama, tegutsema, ja varsti oli ka bussi väljasõiduaeg käes. Kõigepealt siit minema, ära, ükskõik kuhu, kus võiks ennast jälle kas või ksülofonimängijaks kujutleda, ja pillilt kõlaks kaunis ja õige viis.

Ta läks mööda libedat nõlva alla putkasse, istuma ja jälgima, kuidas veoauto kooperatiivi kauba järele läks. Arveraamat lahti — jah, veoauto tasus end ära. Siis hoolas pilk minekuvalmis bussile, mis seisis töökojast langevas valgusvoos. Juba pruugitud nägu sõiduriist, mille ümber sohver kumme tonksides käis. Mitte ühtki sõitjat, ainumatki prouat, koorem istmeid, ja kõik. Katus tuleb uuesti lakkida, otsustas Matti. Vana lakk on vaja maha kraapida, võib-olla kogu katus üle värvida, et buss uuem välja näeks. Ja käsipidur ära remontida. Ei olnud kuigi kena, kui mäerinnakul peatudes lauajupp abiks võeti. Istmed tuleb vist ka üle värvida. Ja laevõrgud, kus hoiti oksendamiskotte, tahavad nõelumist. Aga seda kõike jõuab teha teedelagunemise aegu, kui nii või teisiti maanteele ei pääse. Kui siis värv ainult ära kuivab. Küllap kuivab, kui hoida bussi uluall ja tuld ahjus. Ja siis puhkeb töökojas tulekahju! Mis temaga ometi on, ta muutub päris pelglikuks, hakkab kõike kartma! Selles on süüdi ainult Inkeri väljamõeldised, muud midagi.

Ta läks putkast minema, mühatas midagi bussijuhile, kes juba oma kohal istus, ja astus Heikkise juurde. Õpipoissi polnud näha. See oli niisugune, nagu nad olid, tuli millal tahtis ja vahtis häbematult otsa, kui Matti riidles. Heikkinen seevastu oli endine, tagus alasil käsivänta ja pistis selle lõpuks veetoobrisse. Kostis täiesti harilik susin.

Buss sõitis minema, tühjalt.

«Kuule.» Reima pidi saama rääkida. «Tule ära, lähme töökotta, ajame juttu.»

«Seal pole midagi teha.» Heikkinen oli alles unine või töönappuse pärast pahur. Temasugune tööhull ei mõistnud ju puhkepäeva pidada.

«Koristad natuke. Varsti jälle käed tööd täis.»

«Seal on koristatud.»

Matti siiski läks ja Heikkinen tuli natukese aja pärast järele. Töökoda oli nagu jõulude ootel ja need olidki kätte jõudmas. Jajah, ainult kuusk puudus veel. Kõik oli nii puhtaks lakutud ja küüritud, et see võttis Matti judisema. Ta hakkas naerma, sunnitult, valjusti, laginal — see aitas alati natuke.

«Kuidas siis on, tööst võib suu puhtaks pühkida või?» Heikkinen, kõhn kirglik mees, rikkis mootorite järele igatsevad armilised käed lõdvalt rippu, vaatas talle otse silma.

«Paljud on vist juba auto pukkidele pannud,» arvas Matti. Töökoda oli külm, lõhnadki olid teistsugused.

«Mullu küll nii polnud,» ütles Heikkinen. «Ja praegu on autosid rohkem. Nad ostavad bensiini ühiskaupluse vaatidest. Bensiinimüügigagi on lõpp.»

Oli vist nii, et asja hakkasid alles siis uskuma, kui keegi teine seda ütles. Kas need vaadid olid tema veoautoga ühiskauplusse veetud? Vist küll. Olgu. Eks vedagem siis kaupa.

«Kriisiaegu on ju ikka,» ütles Matti. «Mul on jälle paar head autosehvti soolas. Küllap me kevadeni läbi tuleme.»

«Ei näe kriisi moodi välja,» ütles Heikkinen, istus vaadile ja hakkas põlve peal mingit väikest, tarbetut asja viilima. «Maakond autosid täis ostetud. Ostavad otse Helsingist.»

«Kuule.» Matti ei suutnud säherdust juttu praegu kuulata, tal oli muudki hingel. «Kui nüüd peaks juhtuma, et oleks tarvis... Nii et sa tunnistad siis minu kasuks. Et ega mina midagi... Puha eksitus.»

Heikkinen viilis tükk aega, võttis siis puurikarbi sülle ja hakkas otsikuid üksteise järel vastu lambivalgust vaatama.

«Siis oli küll ööd-päevad tegemist,» ütles ta viimaks, põsed lambivalguse varjudest veel rohkem lohkus kui tegelikult, oli ka ise nagu eestvaates auto, millel mõlemad küljed lömmi sõidetud. «Ei siis olnud tööst puudust, kui need hangeldajad seda vahet sõitsid. Oli, mida parandada, ja alati kiire. Üks suur Cadillac...»

«See aeg tuleb jälle, ära muretse. Aga minu sehvtidest, nendest sa ei tea midagi?»

«Kurat, kes selle hea puuri on ära murdnud?» Heikkise puuri hoidev käsi värises. Tööriistad olid talle tähtsad ja kõik, mida ta vajas.

«Võta suitsu ja lase nüüd olla,» ütles Reima. Tal hakkas hing täis saama, et asjad toppama jäid. Nagu see hommikki, mis valgeks ei läinud. Ta soovis, et oleks praegu ükskõik kui vaesena kusagil kaugel, kohver kummagi käe otsas kuhugi tundmatu võõrastemaja või hotelli eeskotta astumas, uusi lõhnu nuusutamas, itsitavat, rõõska toatüdrukut näpistamas. «Teeme suitsu ja istume niisama, mis siin veel.»

«No ja millest me siis räägime?» Heikkinen võttis mingi kaane tuhatoosiks, see siin oli niisugune kirik, kus ei võinud tuhkagi maha raputada. Matti selgitas nüüd täpsemalt. Tal oli igaks juhuks tunnistajat tarvis, kes oli tema igapäevaseid toiminguid lähedalt näinud ja võis öelda, et neis ei viidanud miski millelegi kahtlasele, see tähendab piirituseärile.

«Ma ei teagi sellest midagi,» ütles Heikkinen selgelt. «Seda ütlen ma kunas ja kellele tahes. Ei tea. Mina inimeste tulemisi ja minemisi ei vahi.»

«Ja mingit panipaika pole sa näinud?»

«Ei, ei ole.»

«Sellest aitabki.» Matti süda läks tublisti kergemaks, kuigi sinna veel paras koorem jäi. «Ütlegi ainult seda, kui keegi küsib. Ära hakka vassima.»

«Ah nüüd on siis nii?»

«Ei ole veel nii ega teisiti. Inimesed lihtsalt räägivad ja kujutavad ette. Olgu, tehku, mis neile meeldib.»

«Siin kandis vihatakse härraseid kõvasti.» Heikkinen mõtles, raputas tuha hoolikalt purgikaanele ja ulatas kaane siis Mattile. «Ja ei vihka mitte ainult töölised, maamehed ka. Tiitlitest nad suurt lugu ei pea, olgu need missugused tahes. Kui nad millelgi silma peal peavad, siis kõikide nende tulemistel ja minemistel, kes vähegi härra nägu on. Kohtunikul on nüüd täbarad päevad käes.»

«Kuidas nii? Kuidas siis temal? Kust sa ka kõike kuuled?»

«Eks mul ole kõrvad peas, kuigi ma sellest inimeste õiendamisest ei hooli. Ja ma pole härra. Püstitola ka mitte.» Ja Heikkinen kustutas sigareti vastu purgikaant, jättis selle Matti tarvis, vaadile ja läks tagasi sepikotta süsi hõõgvel hoidma. Matti tõmbas suitsu lõpuni ja mõlgutas mõelda. Aga selleks oli nüüd juba hilja, sest ta oli aina liiga suure hooga edasi läinud, saamata mahti ümber vaadata ja kuulata. Kes tema oli? Härra? Tola? Või nagu öeldi mõne mehe kohta, kes polnud ei seda ega teist: untsakas? Aga õnneks sõitis mäest

alla külgkorviga mootorratas, keeras putka ette pumba juurde ja peatus. Nii et Mattil ei tarvitsenud neidki mõtteid lõpuni mõelda, vaid ta sai põhjuse tõusta ja minna.

Saksteviha, nii kaugel ja hämaras kui selle juured peitusidki, oli saanud magusa suutäie varasügiseselt kohtuistungilt, kui kohtuniku ees olid korraga naabruskonna nimismees ja piiritusevedaja. Nad olid läinud suvel autoga teineteisele otsa sõitnud, mõlemad purupurjus ja nimismees veel mööda vasakut teeserva tolmutades. Õnnetuseks oli olnud pealtnägijaid ja nende tõttu, samuti hangeldaja autost leitud kanistrite tõttu ei saanud ninapidi kokkulennanud asja omavahel sirgeks ajada. Lisaks räägiti kohutavast kihutamisest, ja selleski lasus suurem süü nimismehel, kes oli allamäge sõitnud. Viiskümmend kilomeetrit tunnis, vähemalt! Aga kohtuotsus? Mõlemale väike trahv, ühesugune nagu varblasemuna. Nii et nähti jälle, kuidas lugu on, nimismees pidas oma ametit, pummeldas ja prassis edasi, nõnda vähemalt räägiti. Ega siis kohtunik teist kohtunikku karistama hakanud, kus sa sellega — aga vaat kui mõni talupoiss oleks hangeldajaga kokku põrganud! Trahvisumma oleks võtnud püksid püüli laskma! Ptüi, ja samasugune kohtunik käristas altkäemaksuks saadud autoga ringi ja Matti Reima käsi paistis käivat nagu ennegi. Ainult lihtsameelne Tuomise Esko, kelle küünist naabrilapsed selle ahela esimese piiritusepeidiku olid leidnud, luusis, nöörijupp tõenäoliselt kaenlas, nii rusutult, nii häbistatult mööda metsi, et kuigi ta oli eluusu kaotanud, ei osanud ta selle nöörigagi teha, mida kavatses. Ja kõva trahv kaelas. Kohtus oli ta mütsi pihus hoides mütsi otsinud.

Ja novembril ei tulnudki lõppu. Vahelduseks oli siiski päevi, millal hommikul maad kerge lumi kattis ja ülestõusmise ja väljamineku pisut inimlikumaks tegi. Õhtupoolikuks sulas see ometi jälle lödiseks, silmavalge karva pudruks, milles jäljed suurteks ja laiadeks valgusid.

Kohtunik oli eelmisel päeval Helsingis kohturingkonna arhiivis käinud, laste juures ööbinud, seal juttu ajades hilja peale jäänud ja siis hommikupoolikul tagasi hakanud sõitma. Halva tee tõttu oli ta tavalisest ettevaatlikum, ja päralejõudmise pärast mures olles ka prouale Helsingist osta lubatud peavalupulbrid toomata unustanud. Õnnetus polnud suur, oma küla apteegist sai samasuguseid. Meel kerge, et reis oli niisama hästi kui seljataga, peatus ta siis apteegi ees ja läks sisse.

Paar ostjat seal oli. Ta mõtles tagantjärele nii visalt, nagu võinuks lahenduse võti ajas peituda, kaua ta seal oli seisnud. Viis minutit, kümme, viitteist igatahes mitte. Lapik pulbrikarp taskus, tuli ta vana mehe raskel sammul välja, rahul, et saab varsti tuttavat toitu ja sekretäriga lobiseda, ja istus autosse. See läks tõrkumata käima, kuid kohtuniku käed-jalad ei osanudki midagi ette võtta, et see ka kuhugi liikuma oleks hakanud. Ta andis ainult vaikselt gaasi, istus ja põrnitses klaasi juhiistme ees, kuhu, nii et see talle kohe silma torkaks, oli pandud «Fennia»-karbi kaas. Sõidutee serval peatus mõni mees, tõenäoliselt ainult selleks, et autot vaadata, kuid veerides neid varesejalgu, seda papitükile kritseldatud teksti, kujutles kohtunik — kui ta üleüldse midagi kujutles —, et nad põrnitsevad nimelt teda. Tal oli lugemiseks küiluses aega: Kohtunik ja Reima. Särk ja Perse.

Ta hingas sügavalt, pikkade sõõmudega, nii et külgklaasid läksid uduseks, enne kui ta taipas akna lahti vändata. Lõpuks taipas ta ka autost välja tulla, ja seda olid need päevavargad nähtavasti oodanudki, hakates nüüd rahulikult, oma asjadest juteldes astuma. Kohtunik punetas, piilus ringi ja napsas sigaretikarbi kaane ära. Ta ei rebinud seda kohe katki, vaid mõtles südametäiega, et võtab selle plätserdaja kinni ja annab talle õpetust. Ta loobus mõttest kohe, kiskus papi sõrmede vahel tükkideks, puistas porri ligunema, istus uuesti autosse ja sõitis nüüd hoolimatult, nii et pori vastu seinu lendas, viimased mõnisada meetrit koduni.

Jäta auto viieks, kõige rohkem kümneks minutiks järelevalveta, ja juba jõutakse solvang välja mõelda, valmis kritseldada ja paika panna. Aga kui kaua seda häbematust oli hautud?

Kohtusaksa häda, saatus, kui taheti suurejoonelisemalt väljenduda, seisnes selles, et ta ei saanud peaaegu iial teada totravõitu tegude sügavamaid põhjusi. Kes oleks talle nendest kõnelnud? Kes oleks päevast päeva ette kandnud, mida kuskil köögis räägiti? Või poes või võõrastemaja tagakambris? Ja ta poleks seda keelt mõistnudki. Ja proua elas samasuguses isoleerituses, sest ta tundis ju ainult teiste härraste prouasid. Malepartnereid kohtunikul muidugi oli, sekretär, praktikandid, vahel mõni arhivaar. Aga need vahetusid ühtelugu ega jõudnud, kuigi oleksid ehk kohtunikust paremini suutnudki, üldisest õhkkonnast aimu saada. Pealegi ei tarvitsenud kohtunikul, polnud vahest heagi tühje asju, vähemalt

arutut loba kuulata. Tema kohustus oli kaasistujailt küsida, kas nad tunnistajaid tunnevad, pahuras meeleolus olles kas või seda välja selgitada, kas nad mõlema kõrvaga ühtemoodi kuulevad, vannet vastu võtta, ülekuulamist juhtida, juhtumit kaasistujatele selgitada, teatada, mida seadus millalgi ühe või teise asja kohta ütleb, otsus välja kuulutada. Ükskõik kas selge või arusaamatuks jääv, aga õiglane.

Ja siis see «Fennia»-karbi kaas, inimeste jõmpsikalik lollus ja süngete mõtete algus.

Kohtunik põrnitses mornilt enda ette, juhtides autot, mida pea iga külaelanik jälgiks, Vene aega meenutavaks altkäemaksuks pidas. Ja nende nimed, kes ei pidanud, oleksid võinud külarahva meelest väga hästi kõik samal karbikaanel olla. Need oleksid sinna peaaegu mahtunudki. Reima, mühatas kohtunik. Mõnusa olemisega, abivalmis, tore mees. Oli teda kord, kui ta grippi jäi, koju sõidutanud, hankinud vahel lihtsalt palve peale konjakit ja selle auto, mis tundus olevat korralik. Kuskil oli ta vist midagi valesti teinud. Noh, ükskord oli ta sinna Reima poole sattunud, oli pisut rüübatud. Aga kõik oli jäänud mõistlikkuse piiridesse. Ja mis siis sellest? Ilmaaegu või mitte, aga inimesed ju käisid üksteisel külas. Ei, ta ei taibanud muud, kui et külaelanikud olid jultumust täis ja võib-olla puha kommunistid. Ta oli tige, ta kavatses oma pahameele põhjusest kohe naisele kõnelda, sekretärile samuti, see oli ehk vähemalt kohal.

Jaa, jaa, lastega oli kõik korras, reis oli igati hästi läinud, välja arvatud see, et ta oli unustanud need pulbrid, mis olid talle alles siin meelde tulnud, ja . . .

Aga kui ta sellest üpris tühisest asjast niisiis vaevaliselt rääkis ja alles rääkides mõttele tuli, et kogu lugu polnud väärt head lõunaaega ära rikkuma, noogutasid need kaks, naine ja sekretär, muud midagi. Naise sõrmused libisesid sõrmejätkudel, kui ta kahvlit kergitas ja toitu korrapäraselt suhu pistis. Ja sekretär äigas korraks käega üle oma loomulike lokkide, kergelt laines juuste, mis oligi siin ainus ebatavaline asi, ja hakkas ka sööma. Lõpuks seletas naine, et eile õhtul oli olnud vastik telefonikõne. Ta oli ise telefoni võtnud ja inetu, jäme mehehääl oli inetute, jämedate sõnadega teatanud, et rahvas nõuab õiglust ega talu, et kohtunik hangeldajailt autosid, altkäemaksu vastu võtab. Et küllap kohtuniku jaoks on ka kohtunik olemas ja nii edasi.

«Noh, aga . . .» Kohtunik ei teadnud, mida öelda, ja sekretär lisas, et kantseleisse oli ka helistatud. Puha Reima salakaubavedude pärast, nendest räägiti teab mida kokku. Ja inimesed

olid nüüdsel ajal umbusklikud ja ärritatud, miks ka mitte, eks nad olnud seda ju alati.

«Kas seal siis midagi taga ka on?» Kohtunik nõudis vastust ja vaatas nüüd ainult sekretäri, lühikese mehe poole, kel polnud isegi prille, nagu tema sekretäridel ennemalt alati oli olnud.

«Nii räägitakse.» Mees oli ettevaatlik, vastus ei tähendanud midagi, aga temagi ei tahtnud asjata õli tulle valada.

«Miks siis ei tehta, mida vaja? Miks teda vastutusele ei võeta, kohtusse ei kutsuta? Et neile juttudele lühike lõpp tuleks. Need ei tohi kauem kesta.»

«On . . .» Loomulikult, selge see.

«Ah et räägitakse altkäemaksust? Muidugi sellepärast, et nimismees on asjad käest ära lasknud. See läheb juba päris võimatuks! Mispärast siis midagi ette pole võetud?»

Proua pühkis salvrätikuga suud, vaatas mehele otsa, ainult korraks, ja sõi edasi. Kohtunik luges sellest midagi välja, ärritus veel rohkem ja hakkas kurjustama, et igasuguseid asju, telefon kaasa arvatud, on ka välja mõeldud.

«Reima on tore mees,» ütles siis proua ja oli selge, et ta püüdis mehele midagi mõista anda, millest see ilmselt üldse aru saada ei tahtnud. «Alati viisakas ja tagasihoidlik, aga ega mina teda rohkem tunne kui nendelt kordadelt, millal ta on siia raamatukaste toonud. Viis need alati korralikult raamatukokku ja läks kohe minema. Igati sümpaatne mees.»

«Jajah.» Kohtunik hakkas suure suuga sööma. Ta mõtiskles praetükke närides, võttis juurde, sõi, mõtles edasi. «Ametialane lohakus . . . Mõni ime, kui siis helistatakse ja sedeleid kirjutatakse. Sellega ma ei lepi. Seda ma ei kannata. Kohe ette võtta.»

«Erakorralisel istungil?» ütles sekretär nii, nagu oleks temal ka midagi otsustada.

«Et ainult võimalikult kähku kaelast ära saaks. Ma — ma jätan selle istungi Suittise hooleks. Helistan rahukogusse, määraku Suittinen.»

«Sa ei tohi.» Proua, nii kõrvaline kui ta ka oli, teadis vahel kõike või oli nagu ette kõik mehe võimalused välja selgitanud. «On mõrva-asi. Sa ei või niisugust poisikest panna. Ja muidu ka, poleks tark. Ütlevad varsti, et sa võtad endale ainult kerged asjad.»

«Mulle on päris ükskõik, mis need inimesed ütlevad. Noh, ma mõtlen järele. Nii et vahelduseks üks mõrv.»

Mõrvast, selle võimalikkudest motiividest oligi magussöögi ajal mõnusam vestelda. Asi oli selge, õige kena pühapäevaõhtupoolikune juhtum, tunnistajaid küllalt, süüdlane kinni peetud, ohver hauas, kõik korras.

«Aga ikkagi mõrvalugu,» väitis naine jonnakalt edasi ja selle hääle eest ei pääsenud pakku isegi raamatukogus, kus kohtunik terve õhtu üksipäini veetis.

Härra oli niisiis härra, seda võis vahtida ja kartagi, kuid mis oli mees, kellel oli ainult härra lõhn juures? Koigerdas lausa silmade all ringi, mida käbedamalt, seda halvem, ja tõenäoliselt vedas igal sammul kedagi alt. Kui härra oleks taibanud, oleks ta võinud enda vastu suunatud õrjetu umbusu pärast nina püsti ajada. See viitas vähemalt millelegi suurejoonelisele. Aga siin-seal sekeldav kunagine proovireisija — niisugust ei tasunud isegi vihata, võis ainult vaadata, irvitada, oodata, kaua tal endale augu kaevamisega läheb. Ja mida ta järgmisena ette võtab? Kas hakkab elukindlustusagendiks või?

Aga kui aeg kulus ja kõik märgid ammugi kukkumist, katastroofi ennustasid, ja ometi ei paistnud midagi juhtuvat. Siis tuli tüdimus ja paturegister hakkas inimeste mõtteis paisuma. Jäädi nagu puhitustõppe, vajati midagi külakakluse taolist, kuigi vastaseks oli üksainus mees, nii et see ei äratanud erilist õhinat. Aga midagi see ikka oli. Kohtunikule osutati kirjutamis- ja kõneoskust, huntsaka jaoks varuti teisi vigureid.

Ja kakskümmend tundi kestvad ööd, millest inimesed pidid läbi sumama, nagu neid poleks olnudki, ikka samas paksus mustas udus tööle minema ja koju tagasi tulema! Kuidas igatsesid vahel kerget pakast! Aga tõlbistav pimedus kestis, ja kui läksid paariks tunniks kinno «Zenda vangi» vaatama, astusid sealt välja tulles jälle nagu suurde, jahtunud, aga mitte külma, kottpimedasse leivaahju. Ühel niisugusel ööl käis Reima töökojas igavusest ja kindlasti ka teatavast raevust vaevatud külalisi.

Heikkinen tuli hommikul äratama, kloppis järelejätmatult välisuksele. Kõik magasid veel, teenija ka. Kellelgi polnud kuhugi kiiret. Kui Matti viimaks aluspesu väel trepil seisis, ei näinud ta sealt midagi, kuigi Hekkinen tema pärast laternat kõrgel hoidis. Aga katustejoones oli midagi muutunud. Niisama, nagu ta oli, ainult kalossid jalga torgatud, läks Reima mööda nõlvakut alla, mis oli muidugi libe nagu alati.

Tema putka oli öösel kummuli keeratud. Siiski mitte bensiinipumba otsa, vaid suvila poole upakile. Katus oli lahti

tulnud, seisis seintest eemal nagu küna. Uks oli ripakil valla, ja kui oleks tahtnud sisse minna, oleks tulnud roomata. Sohva, laud, telefon, arveraamatud, kõik oli seal läbisegi.

«Ära jälgi ära sõtku,» ütles Reima Heikkisele, kuid lõi kohe käega. Mis seal enam, maa oli nii tallatud, nii segamini sõtkutud, et keegi poleks siit ühtki selget saapajälge leidnud.

«Ega sealt midagi minema viidud ei ole,» ütles Heikkinen järele vaadates ja ootas, mida nüüd teha. Aga Reima oli nõutu, vihane muidugi, aga küllap esimest korda elus ka peaaegu kohkunud.

«Peaks vist politseisse helistama,» soovitas Heikkinen ja Reima noogutas. Siis vaatas ta ennast, püüdis mõelda, et tema nõutus ja hirm on ainult sellest tingitud, et ta ei ole isegi riides. Siis küsis ta ainult kohmakalt kella.

«Peaks selle püsti ajama,» ütles Heikkinen. «Inimesed tulevad, jäävad vahtima.»

«Jah,» nõustus Reima ja läks, tegi liigutuse, nagu tahaks putkat kergitada. Tema jõud ei pannud seda väratamagi. Mitu meest siin päris oli käinud? Ja kes need olid olnud?

«Ma katsun mõne appi saada,» ütles Heikkinen, kui Reimast ikka asja polnud ega saanudki olla, sest nüüd tuli ka proua ohkides teerada mööda alla.

«Tee seda,» ütles Reima ja läks majja tagasi, mõeldes nüüd ainult riietele. Kui riided selga saaks, traksid õlgadele ja kõik korda, polekski see muud kui uni. «Mine ära, mine ära,» pobises ta Inkerile, kui nad pimeduses hetke vastamisi seisid, ja kui naine juba ringi pööras ja tema ees läks, pobises ta ikka sedasama. «Kas ma ei hoiatanud,» ütles Inkeri minnes ja nuttu neelates. «Mine ära, mine ära,» korrutas Matti üha, ja kuigi oli ainult natuke aega kulunud, tundus see talle vähemalt aastapikkusena. Isegi poeg näis olevat kasvanud — taevas küll, see ka veel! Tuli oma pikas flanellsärgis trepist alla, unest lõhnav ja hommikust saadik naispere kiusamiseks valmis.

«Issi tuleb sõidust,» ütles ta rõõmsalt, pea viltu, ja hakkas sõrmega kalosse tonksima, mis Mattil ikka veel jalas olid. «Raha tuli, raha tuli!»

«Kes talle seda on õpetanud?» ütles Matti Inkerile vihaselt. «Mõtleksid ka ikka, mis sa lapsele räägid!»

«Issi oli käimlas,» ütles Inkeri alistunult ja nagu kõigeks valmis olles, võttis pojal käest kinni ja hakkas teda kööki tirima. Hetk hiljem lendasid kalossid mütsatades vastu seina ja Matti läks harvade, viivitavate sammudega trepist üles.

Ta riietus ja viitis aega, kuni alt kostvad hääled andsid tunnistust, et putkat upitatakse ähkides kuidagimoodi püsti. Ta viivitas veel, kuni mõtted hakkasid vähehaaval liikuma.

Mitte veel sellel, vaid järgmisel päeval astus Matti siis sammu, mida ta nüüd kasulikuks pidas, kus midagi paratamatut oli kätte jõudmas, ehkki see oli kaua aega olnud ainult pilv teiste pilvede hulgas. Pilv võttis kindla kuju, kui see Seiskari mees, tõeline piiritusekuningas oli Kotka linnas kinni kukkunud ja ilmselt ka rääkinud. Ja miks mitte, karistust see igatahes ei suurendanud, vastupidi. Niisugune oli tava. Kui piiritusevedajal täbarasti läks, andis ta kompanjoni või rivaali välja. Džentelmenlikkusel oli siinkohal lõpp. Kuid Matti mõtles, et ta oli ju ometi kohtunikku konjakiga varustanud. See pidi siiski midagi tähendama. «Mida nimelt?» kahtles Inkeri, nagu tal oli kombeks saanud kõiges kahelda. «Kellele sa kohtuniku peale kaebad? Ja kes sind usub?» — «Ega ma seda, aga inimeste peale tuleb ju loota,» väitis Matti ja adus isegi, et räägib rumalusi. Aga kohtunik oli ometi selgesti mõista andnud, et astub oma varustaja eest välja, kui sel peaks halvasti minema. «Aga kui ta ei saa? Mõtle kõigile neile ajalehekirjutistele.» — «On mul alles tore naine! Teeb kohe olemise virgeks nagu pastill! Kas habemeajamisvett on?»

Millegipärast — sedagi asjaolu pandi tähele — ei sõitnud Matti Reima otse kohtuniku villa juurde, vaid jättis auto tee äärde jalakate alla, kaugemale kui tavaliselt, nagu varju, sulges vaikselt uksed ja läks viimase teeosa jalgsi.

Ta kõhkles veidi, kumba ust valida, kuid otsustas siis paraadukse kasuks. Siit oli hästi näha, kuidas kohtunik istus valgete kardinate taga kirjutuslaua ääres lugemas ja valge peaga nägus proua nahktoolis, näputöö käes. Neil paistab olevat hubane olemine, mõtles Matti ja kordas endamisi, mida ta kavatses öelda ja kuidas esineda. Siis koputas ta uksele, ja kuna midagi ei sündinud, haaras ettevaatlikult koputist, millega ta ei olnud harjunud. Pead toas kerkisid pisut, hetke pärast süttis esikus valgus ja koduabiline tuli ust ainult sedavõrd paotama, nagu avatakse tundmatutele või kontvõõrastele, endal käsi kogu aeg lingil. Ta silmitses Mattit tähelepanelikult ja teraselt nagu tundemärke uurides.

«Kohtunikku pole kodus,» teatas teenija ilmetult, nägu kuidagi liiga särav. Ja kui Matti hakkas peale käima, siin seistes näeb ta ju kohtunikku kogu aeg, näeb ka prouat ja

nende pead on niisama loomulikus asendis nagu enne tema koputamist, tõmbas naine ukse koomale. «Kohtunikku pole kodus. Mul on kästud nii öelda.»

Niimoodi siis. Matti surus kaabu uuesti pähe ja lahkus, läks verandalt alla, mööda kruusateed väravast välja, maanteele. Poisikesed auto juurest minema kihutanud, sõitis ta aeglaselt minema, nagu oleks esimest korda roolis istunud.

Missugune Walpurgi öö!

Matti Reima sõitis küla mööda ringi, kord ühe, kord teise maja nurga tagant, mõnelt teeristilt ilmus tema auto laternatepaar, valgustas veidi aega ümbrust ja kadus kõheldes, ebakindlana järgmisse kurvi. Ja ikka sama tee, sama marsruut, teid polnud ju palju valida. Viivu seisis ta hotelli, endise reisijatekodu ees, kuid ei lülitanud mootorit välja ega heitnud pilku kõrvale. Siis sõitis ta jälle edasi, aeglaselt, vaikselt, peaaegu roomamisi ja nagu mälust kogu aeg midagi leida püüdes või ainult midagi täiesti tarbetut ja määratu kaugele jäänut meenutades, millel selles õhtus, selles olukorras vähimatki tähtsust polnud. Elu tolle vana sugulase, kihelkonnakohtuniku juures, jutte, mida ta seal oli kuulnud. Kohtulugusid muidugi. Ja meelde turgatas täiesti tühine, aga ometi kuidagi nukrakstegev meenumus: kohtuistung pidi õhtupoolikul õigeaegselt lõppema. Ainult kui oli küsimuses kellegi surnuks kuulutamine, tuli oodata kella seitsmeni õhtul. Seitsmeni õhtul. Mis kell praegu oli? Ja siis ikka ainult edasi. Matti Reima, kärmas mees, nüüd king nii kõhklevalt gaasipedaalil, teine kogu aeg pidurdamisvalmis.

«Et tal ka bensiin otsa ei saa,» imestas üks mees aknal öist sigaretti tõmmates. Kuid ta jõudis «Saima» rahulikult lõpuni suitsetada ja tükk aega magadagi, Matti Reima sõitis üha mööda poriseid teid, kaabu silmil, nägu krimpsus, silmad, kõik meeled üksnes aeglasele sõidule keskendunud.

34

Vahel ja õigupoolest ilma erilise põhjuseta tundus, nagu oleks tema töö juba tehtud. Ei olnud ju. Aga kui oleks jätnud pooleli, sest õieti polnud sellel enam mingit mõtet? Keeranud poeukse viimast korda lukku või jätnud lahti hulkureile röövida ja ööd veeta, läinud lihtsalt koju ja istunud ootama? Aga seegi polnud võimalik, kui sind igalt poolt ahistati, kui olid nagu uksehingede vahele pitsitatud. Kodus naine, teenija ja — mnjah — vana ema, hull õde millal tahes sisse hüppamas, kaitsetud tütred küla mööda laiali. Oijah, mis neistki saab? Vana mees siin peab vastu pidama, kuigi ühiskauplused, nende naeratama õpetatud palgalised ärijuhid kaikaid kodarasse loobivad. Naeratagu, kui tahavad, seda kevadet juba ei tule, millal Oskari Hänninen põhjuseta irvitama hakkab! Aga kui ta lehe lahti lõi ja lugema asus, kargas heade majandusuudiste ja lõbusate naljade vahelt alati silmi mõni sepitsus, mille üle ta pilkavalt naeris, kuid mida ei saanud ka lugemata jätta. Kes teab, miks ei saanud, aga silmad olid nagu liimitult tobedate sõnade küljes kinni.

«Elu on loterii. Meie, inimesed, oleme sealt loosinumbrid tõmmanud. Käsitamatu jõud keerutab loosiratast, kus sõelutakse meie numbrite segadikku. Keerutaja pistab oma saatusliku sõrme rattasse ja võtab numbri. Õnnelik, kelle numbrile ta satub. Tema lootused täituvad. Aga loteriivõidud lõpevad. Rahulolevalt lõpetab keerutaja töö, uurib irooniliselt rattasse jäänud loose. Neid on nii palju — leegion. Ja kõik on tühjaks mõistetud, võidud on juba otsa saanud.

Sinna jäi nii paljude lootus. Aga me ei tea seda. Ei tea, et käsitamatu on oma töö juba lõpetanud ja tunneb ehk kusagil oma meelisroogadest mõnu. Selles teadmatuses ongi meie õnn. Säilitame oma loosi kui kallist aaret — ja lootus südames, rahmeldame päevast päeva. Ja kui taas aasta lõpp läheneb, ootame meie, kellel loosimisel õnne polnud, taas uut

loosimist. Ootame, millal jälle ratast keerutatakse, ja võtame niiviisi mängust aastast aastasse osa.

Ükskord me ehk enam ei jaksa, kuid siis hõbetab meie oimudel juba halli ja me igatseme vaid viimset suurt loosimist. Seal ei unustata kedagi, aga seal ongi ratast keerutamas vikatimees ise, ja tema peab oma saagi üle hoolikalt arvet. Ükski meelisroog ei pane teda tööd katkestama, sest tema maiuspalad oleme meie.»

Selleks korraks aitas küll. Just teadmatus on meie õnn — ja muu seesugune. Võib-olla ongi. Võib väga hästi olla. Ja oimudel hõbetab halli — niipalju kui sinna veel karvu on jäänud. Kui ka kõik muu võetakse, teadmatus homsest päevast jääb.

Ei Oskari Hänninen võinud oma tööd jätta. Sest aeg-ajalt käis siin ikka keegi. Praegugi tuli üks maamees oma lõngakimbule järele ja Oskari sai temaga seltsis kuuri minna. Ta oli küll otsustanud linade vabrikusse saatmise lõpetada, otsustas seda igal sügisel, aga jätkas siiski. Tänavu sügisel oli niisugunegi õnnetus juhtunud, et nad olid tärpentinikanistri koormasse lõngakottide otsa pannud ja see oli läbi jooksnud. Aga hais oli lõngade küljest kähku haihtunud. Õnn veel, et piimanõudesse ei voolanud. Need oleksid kõik rikutud olnud.

Sellal kui mees kuuri all ka traadirulle vaatas, meenus Hännisele, et temastki võib varsti, üsna varsti metsaomanik saada. Kõik proovijutlused olid nüüd peetud ja eeloleval pühapäeval olid valimised. Neljándast kandidaadist polnud midagi kuulda olnud ja kihutustöötegemise üle ei pekstud vist ka enam keelt. Nii suurt huvi see ilmalikuks muutunud koguduse liikmeile ei pakkunud. Ja küllap abiõpetaja kirikhärraks saades mäletab, mida on lubanud, on nagu sunnitudki meeles pidama, sest sahtlipõhjas on ju väike võlakiri. See mõte kergendas südant ja ta suutis nii traati kui katusenaelugi müüa. Suutis, sest polnud veel päris maas ühti. Pea oli kogu aeg mändide müha täis. Mis talle küll enne sisse oli läinud? Ei, ei tohtinud alla anda! Elult oli alati midagi oodata. Abiõpetaja ei olnud oma valimisjutluses muidugi müristanud ega kurjustanud nagu teised, see polnud tema komme. Ta oli kõnelnud ilusasti ja leebelt ja luuleliselt aja ahelaist, laastatud, paljaks laasitud, rüüstatud rannakasest, võllanaljade kohutavatest viljadest ja et tund on tulnud. Lõpp oli Oskari meelest lihtsalt uhke olnud: «Saagu praegusest kaosest niisugune raju, mis egoismi ja omakasu aluseid põhjani raputab, nii et tormi raugedes näeksime ennast säärastena nagu oleme, ilma valeta.»

Või midagi selletaolist.

Mees ostis veel lehmalõa ja paar kotitäit peitsi ja Oskari võttis arve pakkimispaberil kokku. Kuni pliiats rida mööda allapoole liikus, mõtles ta, et peaks mehega valimistest juttu tegema, küsima, teda osa võtma õhutama, aga ta ei viitsinud, sest mees võis koguni teises kihelkonnas elada. Ja see kihutustöö võis nüüd muidu ka sinnapaika jääda. Kas abiõpetaja oleks siiski pidanud rohkem Jumalast ja Kuradist rääkima? Kõneldi, et praosti vennapoeg olevat nendega kõvasti ähvardanud. Tühja kah, kirikus oli olnud siiski palju rahvast, neid tulema kehutatuid, mitte äraostetuid, vaid sääraseid, kellel muidu poleks ehk pähegi tulnud, kui tähtis asi see oli. Oli, oli, temale ja abiõpetajale vähemalt. Ja liturgiat oli see mees nii laulnud, et tukkujad olid ärkvele ehmunud ja hakanud hädaga lauluraamatut lehitsema.

«Ega sügisene torm metsas väga palju kurja ei teinud?» küsis Hänninen ostjalt ja näitas samal ajal sõrmega summat.

«Ei teinud, ainult mõned jalalkuivanud kuused lükkas pikali.»

«Jajah. Ei tee väikesed tormid midagi, kui mets on korralik ja hästi hooldatud.» Ta koguni tänas, kui mees maksis, tegi niisuguse erandi, ja kui mees hakkas minema, läks teda õue saatma.

Varandusega on alati muret. Nüüd oleks hea, kui kõik kähku selgeks saaks, nii et võiks koguduse üliküpset metsa vaatama minna. Miks mitte, ta oleks võinud sinna ju alati minna, aga parem oli enne valimisi ja natuke aega pärast sedagi ennast talitseda. See kiriklik asjaõiendamine tüütas muidugi ära. Oskari mõtleski selle vaikselt maha jätta, kui on oma osa ja jao kätte saanud. Kiriklik tegevus oli kahtlemata niisama tarvilik ja möödapääsmatu nagu kaitseliitki, kuid seda palavalt armastama, saati veel õhinaga võtma polnud ta võimeline. Kui nüüd ainult, jah, kuidagi oma jao kätte saaks! Tookord, kui ta eestseisja ametisse astus, oli ta alles niisugune poisike, et jooksis ükskõik missuguse auameti järele. See oli ainult mõni aasta tagasi. Enam ta sellest ei hoolinud, aga ära oli ta selle proovinud. Nüüd võisid nad oma asjadega ise toime tulla.

Hänninen tõmbas kella välja, õhtuni oli veel aega. Uuesti oma klaasubrikusse — ja nüüd ta mäletas ja mõistis, miks ta oli terve eilse ja tänase päeva nii loid olnud, suutmata millestki kinni hakata.

Ta oli eile oma sahtleid kraaminud, aegunud pabereid minema visanud, seal oli Vene-aegset rahagi olnud, ja jälle

kord mõtlikult abiõpetaja võlakirja silmitsenud. Kõige alumise sahtli tagumisest nurgast kompvekipaberite ja muu kribu-krabu alt oli talle näppu sattunud kindlasti oma kakskümmend aastat tagasi võetud pilt. Üks proovireisija oli selle teinud, ei, mitte Matti, vaid keegi, kelle nimigi oli juba ununenud. See oli Anjast, tookord ehk nelja-viieaastasest tüdrukukesest võlutud olnud, teda pildistanud ja Oskarilegi ülesvõtte saatnud. See oli jäänud siia vedelema, ta polnud seda isegi Salmele näidanud. Nüüd ta enam ei võinudki. Lihtsalt ei võinud. Sest ka tema ise... See tabas teda jälle, kuigi ta oli pildi silma alt ära peitnud, kuhugi, kust see ehk jälle kahekümne aasta pärast tema näppu juhtub, kui ta veel elab. Ega see ometi siis enam niimoodi haiget ei tee? Ega ta ometi kuuldavalt ei karjunud, ei möiranud nagu abitu loom üksildases väravas, kuhu keegi iial ei kavatsegi tulla? Ta nuuskas nina, luristas, pilgutas silmi. Möödas, nii nagu kogu elu, ja polnud peenemast peenemat vihanarmakestki, millest kinni haarata, et end selle najal püsti vedada. Uhkus, lootus, alpus, hirm — midagi polnud järel. Ainult põlvkondade ahel ja ahelalüli ja siis kett katki... Jääb maha, aastast aastasse kasvab rohi läbi tema rõngaste, ta roostetab, kaob, ununeb. Salme käsi ja Anja, nagu ta oli olnud. Nagu taevast alla poetatud ingel, nii klantspildilikult ilus, nii õrnalt usaldav. Ja suvi, otse objektiivi ette sattunud võilille tohutu ebemepall, aastakümnetetagune vihje. Et kui puhuks — jääksid ainult maailma tuultesse kaduvad ebemed, kuigi pildil ei muutu miski, mitte iial.

Kas see tusk ei lähegi üle? Ja miks ta ei suuda olla vihane, nördinud, ülekohtuselt kannatanu? Miks ei meenu ainsatki õelat riugast? Kell, see mõõdupuu, jälle pihku. Jupp inimesele antud aega oli läinud, ainult väike jupp. Ülearu seda antigi, kui ta oli niisugune, niisugunegi.

Niisiis andis tema, Oskari Hänninen, alla. Ta tõusis, kustutas tuled, pani poeuksed kinni nagu tuhandeid kordi enne seda ja läks, kaabu sügavalt peas, jopenööbid korralikult kinni, kõndis mööda teed, astus uksest sisse, ronis vanainimese sammul, jalg juba tõustes tagasi vajumas, ülemisele korrusele, helitas uksekella ja oli nagu tühi, hingav anum, tühi anum.

Kas teda polegi, kus ta siis on? Uus mure ja hool — mis temaga on juhtunud? Kuni kostsid sammud, üks käsi avas ukse ja teine sidus käterätti ümber veest nõretavate juuste.

«Papa? Papa!»

Jah, ainult mina, astusin möödaminnes sisse, et vaatan,

kuidas siin läheb. Kõik näib hästi olevat. Pese, pühi, kuivata rahus juukseid. Ah et mantel ära? No õige natukeseks ajaks. Näe, kui kena sul siin kõik on. Tuli lihtsalt niisugune tahtmine, et kui käiksin ka korra vaatamas.

«Kui tore!»

Ja hakkaski kergem. Tunded möllasid endiselt rinnus, kuid oli ka isalik meeleolu, täiesti omakasupüüdmatu. Aga kuidas siis nüüd edasi olla, öelda, jah, et ärgu hakaku kohvi keetma, aga mida veel?

Hänninen istus tuttavas toolis, kogu mööbel oli kooliajast tuntud. Anja kuivatas juukseid, vahetas käterätikut ja pani teise tooli seljatoele. Jah, temas oli ikka veel sedasama ilu, sedasama usalduslikkust nagu lapsepõlvepildil. See siis polnudki elu jooksul maha varisenud. Aga olnuks ehk parem, kui oleks.

«Kas sul õpilasi on juba?»

«Jah, mõni on. Ja ma kavatsen lehte kuulutuse panna.»

«Jajah, pane aga. Nüüdsel ajal ju niimoodi tehakse.»

Hoides ühe käega ikka käterätti, läks Anja kirjutuslaua taha, korjas mõned raamatud virna ja keeras pealmise tagurpidi, nii et kaas pealkirjaga välja ei paistnud. Siis tõmbas ta köögikapile kardina ette.

Hänninen vaatas tütart, oma lemmiklast, ja püüdis naeratada. Ta teadis, mis nägu ta on. Mida muud tema nägu meenutas kui tuttavat küüni, mille põranda alt nurgakivide vahelt kärbisepuud välja paistavad. Need ei olnud hambad, vaid lõua all ripnevad lotid, natuke viltu risa-räsa, nii kuidas ta pead pööras. Aga Anja oli ilus, oli, ütelgu Mari või Salme tema vanaksjäämise kohta mida tahes. Niisiis püüdis Hänninen naeratada, kui tütar ringi askeldas ja kõneainet kusagilt võtta polnud. Kui tema saatust olekski ette teadnud, poleks selle vastu vist ikkagi midagi teha osanud. Nagu ei osanud vahele segada nüüdki. Sest niipalju kui ta oli Salme sõnadest taibanud, oli Anja päris põrunud. Tema kõrval oli mõni punik, ütleme kas või Vieno, lausa süütu talleke. Anja olevat niisugustki juttu ajanud, et kuna tööliskonna peale vaadati viltu, siis pidiḍki nad looma oma haridusliidu ja spordiühingu, teiste sõnadega, moodustama omaette rühma siin isamaal, mis oli nii paljude vaevade järel vabaduse kätte saanud. Kas Anja ei mõistnud, et niisugune lahkulöömine äratas ainult veel rohkem umbusku? Küllap mõistis, küllap ta oli sellele mõelnud, oli ta ju ikkagi Oskari Hännise tütar. Aga hakata koguni seda töölepinguseadust arvustama, olgu küll, et see oli ka Oskari meelest täiesti ülearune. Mis võis naisterahvas

sellest mõista ja milleks tal seda tarviski oli? Olgu ta kelle tütar tahes. Ja ta oligi seda päris arutul kombel mõistnud. Sotsiaaldemokraadid olid selle läbi surunud, ja Anja läheb ütlema, et see pole muud kui tööliste petmine. Ainult tannerlaste värk. Seesama Anja siin, juuksed juba kammitud ja iseenesest lokki tõmbumas, ja räägib töölistest nagu mõni, noh, vabrikuplika. Ometi mitmest koolist läbi käinud ja niisugune abielugi seljataga, et sellest oleks pidanud aitama. Aga ei . . .

«Seda et . . .» nipsutas Oskari käetoel sõrmi. «Olen mõelnud, et igatsed kindlasti mõnda muusikariista. Sul oli ju ikka kombeks klassis mängimas käia.»

«Jajah, seda küll.» Anja vaatas isast mööda. Südames torkas jälle pisut, kui märkasid tema näos esimest kortsu, järsku vagu kulmude vahel, nagu oleks ta päevade viisi ühtejärge juurelnud. «Aga tookord ma rohkem nii ajaviiteks, igavusest.»

«No aga kas . . .» Oskari teadis, et ta pidi nüüd selle jutu juurde jääma, unustama kogu poliitikaloba ja muu seesuguse. Kuidas Anja oli sellepärastki põlema läinud, et siin maal ei kõlvanud naine seadusetähe järgi isegi riigiteenistusse. Nonoh, jäägu nüüd see. «Kas sa siis siin igavust ei tunnegi? Oled ju nii üksi. Ja nii noor inimene.»

Anja ei vastanud kohe, tal oli vist võõrastav isaga nelja silma all nii avameelselt kõnelda, olid nad ju viimastel aastatel palju riielnud ja riidlevad edaspidigi, kui söandavad tõelistest probleemidest üldse kõnelda. Aga praegu paistis valitsevat olukord, kus kumbki pool vastutulelikkust ja head tahet osutas.

«Tead,» ütles Anja siis, nagu oleks ta unustanud, et kõneleb vana põikpäise isaga, või mõtles, tundis, et räägib vastust ootamata vaid kaugele taevarannale, vaikselt, poolihääli. «Igavus . . . See ei tähenda midagi. Ja see läheb alati üle. Vahel, nojah, igatsed, et oleks inimene, kes puudutaks. Ainult puudutaks, lihtsalt niisama muidu. Mitte sedamoodi.» Ta paistis enda peale kurjaks saavat, et ei oska seletada. «Vaid et oleks keegi, kellele võiks käe õlale panna ja kes siis ka . . . Aga see läheb mööda, alati. Ainult vahel on niisugune tunne, nagu ei oleks mind olemaski. Kuid üksikuid inimesi on ju nii palju ja toime nad oma üksindusega tulevad. Ja mul on tegemist, õpilasi käib ja mina käin . . .»

Oskari istus, pea õlgade vahele tõmmatud. Sees pures ja näris jälle, kiskus inimest ribadeks nagu laastuhöövel. Anjal hakkas vist piinlik, ta pööras selja.

«Jah. Noh, mis mina mõistan. Kindlasti on raske, kui oled nii noor ja . . . niimoodi.»

«Tuleb harjuda.» Anja hääl kõlas nüüd tehtult. «Ja muu peale mõelda. Õpilastele harjutusi koostada ja muidu ka.»

Tal poleks vaja olnud lõbusust ja toimekust teeselda, häält muretuks muuta. Oskaril polnud isegi seinte, krohvi seisukorra jaoks pilku. Ta vaatas põrandale, aga seda kattis vaip.

«Vahest jõuad siis seal kodus ka aitamas käia, see vana-inimene ju . . .»

«Muidugi. Tulen alati, kui mind vaja läheb. Ja kui õpilasi ega muud takistamas ei ole.»

«Tule aga, millal sulle sobib. Mis meiegi, me ju ka üksi, kuigi mitte just niimoodi.»

Oskaril oli kange tahtmine öelda, et see kõik on suur lollus. Pangu oma kolid kokku, mingu Julini poole ja kõik on korras. See oli nii keelel, et ta ei julgenud tükk aega suud lahti teha, sest kartis, et sõnad iseenesest välja pudenevad. Ja siis oleks hetk rikutud.

«Pühapäeval mõtlesin igatahes tulla. Saate kõik kirikusse minna. See on see valimiste päev. Saate seltsis minna, Mari ka.»

«Jah. Viimaks on see päev käes.» Aga Oskari ohkas, tema all polnud korskavat ratsut, kes olnuks valmis teda otsustavasse lahingusse viima. «Mina pean vist terve päeva seal olema. Ja järgmisel päeval ka, sest kihelkond on nii suur ja jaoskondi palju. Ja siis loevad nad öö otsa hääli. Nii et tulemust ei saa enne teisipäeva hommikut teada. Eks ta nii hommikul kaheksa paiku teatavaks tehakse. Ja komisjoni tuleb sööta ja joota. Pastoraadis, tühjas pastoraadis, sest meie poole ei saa nüüd ju kedagi viia. Seal on natuke korda loodud ja kokk muretsetud. Huh, ja kõik ainult nende valimiste pärast!»

Anja naeratas, nagu oleks ta uue klassi ees seisnud. Oskari mõtles, et tütar arvatavasti hääletama ei lähe, tal polnud vist usustki enam midagi järel. Õudne mõelda, aga küsida ta ei võinud. Kuid siis tuli Hännisele õnnelik mõte, päris ime, kust ta selle leidis:

«Sul on telefoni vaja. Lausa hädasti. Las ma ajan selle asja joonde. Siis saab vähemalt helistada, ei pea kogu aeg vana teenijat jooksutama. Ja õpilaste pärast ka.»

See oli tõesti suurepärane mõte, passis nii hästi ja andis nagu kogu külaskäigule põhjuse.

«Ma võin ju ise ka . . .»

«Las isa ajab selle asja korda. See on minu käes tühiasi.

Aga nüüd ma pean küll poodi tagasi minema. Mõtlesin lihtsalt, et hüppan korraks läbi, kui juhtus paras hetk olema.»

Tal õnnestus naljagi visata: «Niikuinii seisab keegi juba ukse taga ja tahab nööpnõelu osta.»

«Tore, et sina ka ükskord tulid. Ema käib küll.»

«Ära sa üüri pärast... Sellega pole muret. Maksad, millal jõuad.»

«Küll ma hakkama saan,» ütles Anja. «Ei ma ilma üürita, ma ju täiskasvanud inimene.»

«Nojah,» noogutas Oskari ja hakkas tõusma. Ta ei söandanud tütre poole vaadata, süda oleks võib-olla jälle haledaks läinud ja ta poleks suutnud ka enam midagi välja mõelda. Ta oli siiski rahul, et oli ära käinud, natuke kergemgi oli hakanud. Ja Anjal oli hea meel.

Üksipäini kaupluses olles tuli tal kange tahtmine veel kellegagi kõnelda. Ta helistas täiesti põhjuseta koju, küsis, kuidas seal läheb. See oli Salme meelest midagi nii imelist ja haruldast, et tema hääl muutus leebeks ja ta lobises ilmamaad kokku, kõigest, millel polnud asjaga mingit tegu, sest Oskari ei saanud suust, et ta oli Anja juures käinud. Kuid inimese hääl oli see ikkagi. Vahel igatsesid selle järele hirmsat moodi, pimedal aastaajal rohkem kui suvel. Oskari lubas aegsasti koju tulla.

Toru konksu otsa riputades meenus talle, mida Anjaraasuke oli öelnud selle, noh, puudutamise kohta. Et ta igatseb seda. Ja temagi polnud mõistnud või julgenud tema lapsepõske vähemalt patsutada! Oskarile on see ikka lapsepõsk, niisugune asi oli täna selgeks saanud. Kui see nüüd üldse mingi asi oli.

Päeva lõpetuseks helistas veel abiõpetaja, nii et inimhäält jätkus. Kuulates tema laia juttu parematest toidunõudest, mida tuli pastoraati toimetada, silmitses Hänninen ümarat pakki klaasubriku nurgas. Osa aluspükse oli välja jagamata. Aga abiõpetaja vahutas ja vatras nugadest ja kahvlitest, vaata et koguni lillevaasidestki.

See narr ju närveerib, taipas Hänninen. Abiõpetajal polnud maailma asjadest aimugi. Praegu polnud enam närveerimise aeg, see oli olnud siis, kui nad said teada, mida külas nende ühisest ettevõtmisest arvati. See aeg oli läbi. Nüüd tuli ainult seda teed mööda edasi minna, millele olid jala pannud. Esmalt ühe, siis teise. Kui see ei viinud eesmärgile, siis viis see kuhugi mujale. Niisugune on elu, härra abiõpetaja. Ta oleks võinud talle üsnagi põhjalikult selgeks teha, kuidas tema sel hetkel asja nägi. Aga kuna keskjaamas kindlasti pealt kuulati ja omakorda edasi helistatakse, ei tohtinud seda teha. Küpsegu abiõpetaja nüüd pealegi oma tarkuse tulel.

Abiõpetaja kartis, et kukub läbi, enne kui valimised alatagi jõuavad, et komisjonile teatatakse kohe häältepüüdmisest. Hilja oli ta seda küll mõistnud, alles siis, kui nad olid Hännise tahtel seltsis paragrahve uurinud. Pastoriks koolitatud mees, ja ei teadnud niipaljukestki... Aga võib-olla teadis, oli ainult teeselnud. Kuid Hänninen aimas rohkemgi. Neil inimestel pole lusti jännata. Keegi ei taha kaebekirja alla oma head nime anda. Kuid võõraste meeste kohalemeelitamine ja tõendid, silmanähtavad ja rohked, siingi veel terve nurk täis? Ei, kulla pastor, seda nad ei tee. Neil on teistsugused võtted. Kasutavad hilisemat kaebamisõigust? Sellegagi oleks vaeva. Ei, nad leiutavad leiutamise peale mõtlemata ja ühise kokkuleppetagi midagi lihtsat, hõlpsat ja niisugust, mille vastu kuidagi ei saa, paremate lauanõudega igatahes mitte. Ükskõik mis see ka oleks, aga igatahes talupojalikult selge nõks. Või nad ei tee sedagi, annavad oma hääle ükskõikselt abiõpetajale, nagu säärastel juhtudel enamasti tehakse. Nii et kogu see rabelemine ja heitlus on osutunud tühjaks tööks.

«Võtame nüüd asja päris rahulikult,» ütles Hänninen traadi teises otsas värisevale ja vabisevale abiõpetajale aeg-ajalt. Sealsetest tubadest kostis isegi imikunuttu. «Küllap kõik läheb veel päris kenasti korda.»

Ja siis võis ta tõesti koju minna ja soovis ainult seda, et kogu valimiste värk oleks läbi.

35

Nii harva kui kogudust pastorivalimistega hellitatigi, oli nendes midagi pärimuslikku, mingi veres säilinud mälestus. Samalaadne kui lindude käitumises, suitsu aistivate mesilaste silmapilkses varjuotsimises ja koera igaõhtuses asemetegemises. Sestap läksid mehed valimisjumalateenistusele tulles vahekäigust paremale, naised vasakule, nagu kord ja õige komme oli aastakümneid teistelgi pühadel ette näinud. Või mindi lahku ainult sellepärast, et oleks veidi rohkem söakust, kui tuleb tõusta, minna koorile, teatada uudishimulike, kikkis kõrvu kuulajate ees esmalt oma ja siis kandidaadi nimi, mis polnudki ehk alati see, mille mees veel tulles naisele sosinal kõrva oli kamandanud, või naine mehele? Nii harva kui neid südametunnistusest või lihtsalt kangekaelsusest kannustatud hetki oli.

Miks kirik oleks pidanud täis olema? Alles siis, kui võõrad pastorid koguduse ette astusid ja pikaldast talitust alustasid, hakkas rahvast juurde tulema. Vana, peaaegu tudisev, asjalik ja kuiv mees luges ette oma volituse, notar, sama võrse pisut värskem mari, oma ja esitas kogudusele moepärased küsimused vastuväidete kohta. Siis kandidaatide nimed, ilma igasuguste kommentaarideta. Üksnes nimed: Kutinen, Ottelius, Ilmonen. Ootus, pilgud üle koguduse: kas jäädi rahule?

Hänninen istus pingiotsal, kael õieli. Nüüd oleks olnud õige hetk kaevata, süüdistada, häbistada. Midagi ei juhtunud, ainult paar purjus meest tuli ja istus kuhugi tagumisse pinki omavahel lobisema, joobnute loba ajama. Just siis, kui teener läks neid välja ajama, laskis üks pea lauluraamatupuldile vajuda ja hakkas vaikselt, tõsiselt norskama, kuna teine vaatas vagusi, ehmunud silmi, kuhu ta oli sattunud.

Selgitati kihelkonna piire, kulutati aega, ja kaugematest küladest tuli rahvast juurde. Kui külm siin oli, jäsemed surusid end ligistikku, lõug vajus kaela soojendama. Seinafreskodel lahmisid pühad mehed raasugi külma tundmata pikkade sammudega edasi minna. Aga viimaks hakati ometi peale.

Salme sirutas kaela, vaatas meest ja tõmbas pea kähku tagasi alla. Mari müksis tema reit, tema uut head palitut, mille ta oli endale meeraha eest muretsenud.

«Proua, kas teil oo ikke sii plaan vai?»

Salme kussitas teda, ta tahtis kuulata. Igaüks tahtis, sest nüüd vooris rahvast aegamisi vahekäiku mööda ettepoole, mitte armulauale, vaid korraks kuulutama ja tunnistama selleski paigas. Peremehi ja nende naisi, mõni teenijatüdruk ja sulane kannul. Ka postkontoriülem, aga niinimetatud kõrgemat seisust polnud, vähemalt veel mitte. Paar koguduse elust niigi kõrvale jäänud mõisaomanikku ju sinna ainult kuuluski.

«Jalmari Vesman.»

Viimaste pinkideni kostis krabinat, kui pabereist nime otsiti ja kontrolliti. Noogutus. — «Nimi, kandidaadi nimi.» Pastor sosistas, aga see kõlas nagu jaamas auru väljalaskva veduri susin.

«Ottelius.»

Notar kirjutas.

«Mari Vesman. Ja Ottelius.»

Mees astus mööda vahekäiku punetades tagasi ja läks otse välja. Naise nägu oli pinev, ta tõmbas kuskilt pingist kümneaastase poja kaasa ja läks mehele järele. Uus talumeheselg, saapad, müts pihus kägaras.

«Kustaa Ojala. Ottelius.»

Naine, tipsiv kõnnak, lugematud rätikud ülestikku, väikesed viksitud poolsaapad.

«Lyydia Ojala. Ilmonen.»

«Proua! Lähme õige kodu. Mis me siia ikke jääme. Ma tean toda Ojalat küll, nüid ta laseb naisel kindlasti taga joosta, ei võta änam vankrisse. Ja kodus annab rihma.»

«Ole nüid kuss! Ära seleta. Ma tahan kuulata.»

«Aga mina tahaks kodu minna. Miks härra veel minema ei hakka?»

«Vast ei passi. Vai kust mina tean.»

«Nüid oo häda käes. Nigu arvata võib. Näete, kas näete? Ilus abiõpetaja kõnnib ja patseerib sääl väljas haudade vahel.»

«Jäta juba. Sa jo ei näegi välja. Varjud liiguvad klaasi pääl.»

Tasane sammude sahin, võõrastav minek. Vahel sügav

vaikus, kui käik oli tühi ja pastorid ootasid. Siis otsustav pingist tõusmine, lagedale, Jumala koguduse ette, ükskõik kuidas ka kõhus näpistas või peas kumises.

«Ottelius.» — «Ottelius.» — «Ottelius.» — «Ottelius.» Miks siis niiviisi läks? Noh, aga oli ju alles algus, ja nüüd tõusis Hänninen, iseäranis uhke ja korralik, eriti selja tagant vaadates, astus ette pärast hetkelist vaikust, mis oli sügavam, kui oleks osanud võimalikuks pidada, ütles vilunult oma nime, nagu oleks ta seda harjutanud, ja kohe niisama valjusti: «Ilmonen.»

«Nüüd ei aita midagi,» ütles Salme ja tõusis omakorda. Küll oli pikk tee koorile, selle ajaga jõudis teab mida ära mõelda. Inimesed vasakut kätt sosistasid muidugi rohkem kui paremat kätt ja vaikisid siis kõrv kikkis kuulama. Salme laskis pea alandlikult longu, aga kui pastorid ootasid, ütles ta nii, nagu oli otsustanud: «Kutinen.»

Olgu. Salme läks kõrvale vaatamata tagasi. Pead pöördusid, mõni suu vajus ammuli, mantlihõlmu veeti vaheliti. Kui Salme ristkäigust silmadega Marit otsis, et teda minema sundida, noogutas üks võõras proua Salmele peaaegu imetledes. Salme ei saanud asjast aru, kuid noogutas vastu. Mari oli püsti ja Salme müksas teda, nii et nüüd koopsis seegi mööda vahekäiku. Hänninen oli uuesti pinki istunud, aga Salme jäi püstijalu Marit ootama. See püüdis valimiskomisjonile midagi seletada, ta vist ei osanudki teisiti, aga oma nimi tuli tal öelda, ja siis putras ta värisevi käsi, üle kogu keha vabisedes ja tudisedes kellestki Odeljusest.

«Kutinen, Ottelius, Ilmonen?»

«Odeljus, Odeljus.»

«Tähendab Ottelius?»

Ja pöörase küüdiga tagasi, pooljoostes, kuni võis emanda käisest haarata ja tema seltsis välja komberdada. «Oh oi-oi,» ohkis ta, «oh oi-oi. Sai ometi sii mure ka kaelast ää.»

Uksel oli midagi lahti. Eeskojas oli joobnuid või siis niisuguseid, kellel plasku või pudel pintsakutaskust välja paistis, ja teenri jõud ei käinud neist üle. Need kuulusid vist nende äraostetute hulka. Aga siis tuli Salme ja Mari taga peremehi, kes talutasid need ükshaaval välja, lohistasid läbi kirikaia ja kellatornialusegi — seal seisis tegevusetult jalgpuu — ja heitsid kiviaia äärde. Salme ja Mari tegid, nagu poleks näinudki, kõndisid kiiresti, käisid ühte jalga. Polnud suurt juttugi.

«Kas sellel oli nüid mõtet,» muretses Salme. «Aga ma ei saand teisiti. Ja kui juba minna kästi.»

«Ja mina kah, eks ma siis samuti.» Marile kippus nutt peale, sest pinge oli langenud. Ja tal hakkas hirmus kahju abiõpetajast, kes oli, nojah, nii ilus ja lahke mees.

«Aga kahetseda ka ei tasu,» otsustas Salme. «Need olid meie oma hääled. Hää, et Kutinengi vähemalt kolm häält sai.»

See siis oligi koguduseliikmete nõks ja riugas. Lõuna lähenedes pidi Hänninen kirikust lahkuma ja pastoraadis vaatamas käima, kas kõik on korras. Nii oli abiõpetaja juba mitu päeva tagasi käskinud. Ta läks suurima heameelega. Otteliuse nimi jääb tema kõrvu veel mitmeks ööks kaikuma, homset päeva ja pikalevenivat häältelugemist poleks enam tarviski. Seda oleks pidanud muidugi ette arvama ja midagi niisugust ta oligi oletanud. Kõiges konservatiivsed ja isemeelsed, pidasid nad vist lugu Otteliuste soost, olgu seal missuguseid kirikust lahtiöelnud praoste tahes. Ja Ilmose kuulmatus pealetükkivuses nägid nad vist vürtspoodniku lipitsemist. Aga mis sest Ilmosestki süüdistada. Kust võis pastor teada, kellega tal tegemist on. Hänninengi polnud seda teadnud. Temalgi oli hulk aastaid igaviku poole kadunud, enne kui ta tajus, et tuli lihtsalt olla, ja parem võimalikult vaikselt, ülearuse rebimiseta. Siis lepiti sinuga omal ajal vähemalt nagu maastikuosaga. Ja sellegi eest võisid tänulik olla.

Ta vantsis läbi sügava pori pastoraadi poole. Kusagil ohkas talveunes küps, käbirohke mets. Ohaku pealegi, see lugu oli tagasipöördumatult lõppenud. Möödaminnes, päris möödaminnes mõtles ta naisele, teenijale ja nende häältele. Kuna pahandamine ja vimmakiskumine ei aidanud, otsustas ta, et nii oligi hea. Inimesed nägid ja kuulsid, et tema kihutustöö polnud kõneväärtki, kui oma naisperegi oli mõjutamata jäänud. Jah, naispere põikpäisusest oli sedapuhku lausa kasu. Kui Otteliuse tulekut nagunii miski takistada ei saanud, siis pesid need naised oma rumaluses Hännise peaaegu puhtaks. Pagan, saaks ainult Ilmoselt raha enne kätte, kui ta jalga laseb! Siia ta juba ei jää, toimetab oma talitused kuidagimoodi ära, aga otsib endale kindlasti enne maipühi, enne Otteliuse tulekut uue koha. Oleks hea, kui ta saakski lihtsalt minema. Kõrvalisemates kolgastes on kindlasti suuri, päris hingekarjaseta kihelkondi. Mingu sinna ja naeratagu, nii kaua kui jaksab! Või oli sel naeratusel nüüd lõpp, kustus see sellega?

Aga oli midagi eriskummalist. Ta ei tundnud, et on väsinud, polnud isegi pettunud, vaid oli nagu käed üles tõstnud ja alla andnud. Ja käed näisid selles asendis peaaegu puhkavat, kergemaks muutuvat.

Pastoraat oli täites pidutuledes, kuigi mööblit oli ainult paaris toas. Ta kõndis need ruumid läbi, vaatas lauda nii hindavalt, kui oskas, ja seisis siis suures köögis. Tühjalt olnud tubade kõdulehk ei kadunud, ükskõik kuidas siin ka keedeti ja küpsetati.

«Kirikhärraks saab Ottelius,» ütles ta võõrale kokale ükskõikselt. «Selles pole enam kahtlust.»

«Ahah,» vastas see ja hüüdis abilisele, et too laualt ühe taldriku ära võtaks. Sest ega Ilmonen nüüd sööma tule, olgugi et ta on abiõpetaja.

«Ei usu jah,» arvas Hänninen ja ütles ühtlasi, et temagi läheks parema meelega koju, sest on pikast istumisest väsinud, kuid eestseisjana peab vist jääma.

Ja õigupoolest oli seegi päris ükskõik. Küllap ta Hyvinkää pastorite seltsis süüa suudab. Oodates läks ta veel kord saali lauda vaatama. Lauanõud olid nooblid, noad, kahvlid ja klaasid särasid. Häh, abiõpetaja oli viimases hädas ka kõige eest hoolt kandnud. Kui tal nüüd suurest ärritusest pähe ei tuleks neid tagasi viia! Nõnda pidi siis minema. Jah, nõnda just pidigi. Pikalt ette valmistatud, kähku läbi. Nüüd polnud muud kui kindlasti väsinud pastorid ära oodata ja neid veel homnegi päev passida.

Kindlasti olenes see pikast pimedast ajast, et kojuminek oli meeltmööda. Maailma meluga võrreldes oli seal kõigest segavast hoolimata ikka kuidagi kaitstud tunne. Söödud oli nii, et vestinööbid võis kõhul ükshaaval üles lugeda. Kui saab selle riidetüki seljast, suudab Salmele hilisematest asjadest kõnelda. Kui sügavalt vapustatud oli olnud too peeneks meheks osutunud Hyvinkää pastor — oli istunud kantsli alumisele astmele ja võtnud pea kurvastades kahe käe vahele, kui teener tänase valimispäeva lõpetuseks oli eeskojast ja kirikustki tühje viinapudeleid kokku korjanud. Kakskümmend kaks tükki, nii ilmalik, jumalavallatu kogudus! Ja pillaja, neid ei viidud isegi koju mahlapudeliteks, vaid jäeti kirikupõrandale veerema... Hänninen oli omameeli nii käitunud nagu vaja, olnud asjalik ja kahetsev. Kuid õhtusöök oli õnnestunud. Ja väsinud jumalasõnakuulutajad olid varsti puhkama läinud, et valmistuda teiseks päevaks, mis tuleb kindlasti kergem, sest vähemalt joodikud on tööl või peatäit välja magamas.

Kodus oli ka kõik valgustatud, tuli põles isegi klaastrepil ja midagi oli toimumas, aga selle üle ei jaksanud ette muret

tunda. Ja polnudki vaja, sest seal polnud ülearustest inimestest kedagi peale Sofi, selle õeks nimetatu, ja temagi oli õnneks juba lahkumas. Inimene, kes oli aastakümneteks nagu puuri pistetud, teisejärguline olevus, kellest olid arvanud, et ta väljaspool puuri tundigi elus ei püsi. Aga kuidas läks? Ta kasvas ja lõi läbi — teatud mõttes — ja polnud päevagi oma eluleivata.

«Sofi läheb meie juurest ää,» ütles Salme kohe, kui nägi Hännise väsinud nägu. «Ta tuli jumalaga jätma. Ta läheb päriselt ää.»

«Jah, ma lähen.» Lühinägelikud rähmased silmad, lõkendavad põsed, ebamaine naeruvire kindlasti magadeski huulil. «Isa saadab mind oma uuele tööpõllule. Lähen ära nendest paikadest, mis on juba tunda saanud Issanda väge, nõnda nagu see tema peale on langenud.»

«Jajah, jajah, just, just.» Kuna õel oli juba mantel seljas, ei viitsinud Hänninen temaga nägelema hakata. «Kuhupoole see minek nüüd siis on?»

Hänninen viskas kaabu riiulile ja võttis mantli ära. Hakkas kergem, kui riideid vähemaks jäi. See kergendus veel lisaks, et õde teeb minekut ja tema peale pole vaja isegi enam mõelda.

«Lähen koos ühe vennaga Forssa. Sealt on sõna tulnud. Sealgi janunevad inimesed, et neid tõmmataks tulest nagu tukke, nii et nendest igavest tulerooga ei saaks.»

«Mine aga peale oma Jeesukese riiki,» ütles Hänninen. Midagi tema hääles viis õe hetkeks segadusse. Veel polnud ta oma endist tõugatu ja taganttuubitu, orja ja käsualuse osa päriselt unustanud. Ja see kõik oli, nii nagu ta oli tahtnud ja hakanud seda mõistma, sellesama Oskari süü. Kuna tema huulil püsis endiselt teeseldud naeratus, polnud võimalik näha, kuidas ta ägedus kasvas.

«Sa patune ussike! Aga liisuga tuleb su maid jagada! Kui oled julgend patustada, saad põrgutules põleda! Teie kirikustki on kaubakoda tehtud.»

«Maad, mis maad?» haaras Hänninen sellest kinni. «Mul pole mingit maad.» Aga et see ka tõde pidi olema! Ei metsa, ei metsamaad. Liisk oli juba langenud. Hänninen vaatas, kummast uksest sisse minna, kas köögi või kambri omast.

«Hakka aga nüid minema pääle. Sa oled nüid vissist kõik ää saand öelda, mis hinge pääl oli. Küllap me selle vanainimese eest hoolt kanname, ää no sellepärast muretse.»

«Ei tohigi! Ajalikkude asjade peale ma ei mõtle, Issand ei luba seda. Aga taeva pidusaalides uue nimega ristitakse...»

«Tõsi, tõsi,» ütles Oskari, valis kambriukse, läks sinna ja pani ukse enda järel kinni. Saalis oli vaikne ja võis kuulda, kuidas Salme Sofi välja õue saatis. Mari sahistas midagi, ega ta ometi kohvi pakkuma ei hakanud. Tema oli täna igatahes nii palju joonud, et kõhus loksus. Jah, nüüd siis vestinööbid lahti ja oma tooli istuma. Käsi käis pealael takseerimas, kuhu juuksesalk langes. Siis kostis, kuidas Salme uuesti klaastrepile tuli, seal aru pidas ja seejärel ettevaatlikult kambrisse astus.

«Nii, nüid läks. No on aga päev olnd, jumal hoia! Hommen tuleb hakata pesu pesema, on kohe tahtmine sii töö käsile võtta. Muust ta ei rääkindki kui nendest tukkidest. Ta mõtleb vissist, et oo õige palju hääd teind.» Salme vaatas argilikult mehe poole ja otsustas jätkata. «Imeasi küll, et Sofi oo vissist sii ainuke, kes omadega rahul oo. Sai enda kõigepäält valla kisku ja siis ruttu Jeesukse hõlmast kinni.»

Hänninen ümatas, ta ei tahtnud Sofist rääkida. Läbi pea käis ainult nukker mõte, kuidas oleks, kui õde oleks täie aruga, kui saaks temaga mõnikord seltsis istuda ja koos vananeda, päikesepaistel või varjus, unustanud kõik mured ja pettumused, rõõmupäevadki. Tema käsi kobas ajalehte, aga ta ei viitsinud seda võtta.

Salme seisis nõutult, selg puhveti poole. Oskari kavatses talle kohe lõunasöögist kõnelda.

«Kudas, mismoodi, no ütle ometi. Kas sa vihane põlegi?» Hänninen võpatas, vaatas veidi kõõritades, oli segaduses.

«No et me ei hääletandki Ilmose poolt.» Salme hääl oli lausa kerjav. Ta oli olnud nii valmis suureks riiuks, et kaotas nüüd, kui raginat ei tulnudki, päriselt pea.

«Mida, ah jah.» Hänninen haigutas sügavalt. «Oli ikka raske päev küll. Ja see asi... Niimoodi oligi vist hea. Ottelius saab kirikhärraks, niimoodi need asjad arenesid. Sinu ja Mari häältest polnud miskit lugu. Ja võib-olla on niiviisi paremgi. Kirik püsib — võib-olla — paremini jõus, ei löö kõikuma, kui siin on edaspidigi kõva käega mees. Jah, nii see arvatavasti on. Kord ja valitsus peab kõva olema, kui juba igasugu lahkusulised . . . no olgu.»

«Sa põlegi vihane?»

Kas see vaene naine enam muule ei suutnudki mõelda? Hänninen hakkas talle toitudest rääkima, niipalju kui ta mõistis, kirjeldas uhkeid serviise ja et Ilmonen oli hoolitsenud isegi voodipesu eest, sest pastoraadis polnud ju midagi. Köögiabilise sõnade järgi olnud tekilinadel kahelt realt pitsi.

Nii et needki vajasid nüüd puhtakspesemist ja seda pidi tegema keegi, kellele see polnud hoopiski meele järele.

«Kas salatisi ka oli?» Salme haaras toitude loetelust kinni ja Hänninen noogutas. Koguni punast kastet oli olnud. Siis tuli tal meelde rääkida, et see oli teenri poolt muidugi hea ja vajalik töö, et ta viinapudelid kokku korjas, aga oli tal siis tarvis neid võõrale pastorile näitama minna. Et niisugune oli päevane saak. Kakskümmend kaks tükki. Kas ta vedas neid kotiga mööda kirikut, kroonlühtrite all ja pühapiltide vahel ringi? Ei, vanal praostil oli selle tobeda äti toimingutel silma peal pidades vist küll tuline õigus olnud. See oleks pidanud temale ka pähe tulema, aga tal oli tulnud ju pastoraati kihutada. Ta ei jõudnud igale poole, tema ka mitte. Aga mis sellest ikka rääkida, nüüd polnud enam midagi parata, ja eks ta tühiasi olnudki.

«Kas sa põle ikke tõesti vihane?»

«No ei, ei ole.»

Viimaks mõistis Salme ennast liigutama hakata, vaikselt ja mõtlikult. Kõik toimetused olid toimetatud, vanainimenegi ära rahustatud ja asu leidnud. Ta mõtiskles viivu, miks Sofi emaga isegi hüvasti jätma ei läinud, kui ta neid teisi ometi veel viimasel hetkelgi õnnistada ja päästa püüdis. Äkki ta kartis ikka veel? Aga see ei olnud tema asi.

«Kuule, Anja oli täna siin vanainimest hoidmas. Ta ütles, et sa olid teda sääl vaatamas käind. Ta oli nii rõõmus. Sii oli sust ilus küll. Ja sa olid luband talle televoni muretseda.»

«Sai lubatud jah. Selle ta saab. Pole kõneväärt.»

Aga juhtunud nüüd Anja peale mõtlema, meenus talle jälle see kurb tõsiasi, et tüdruk igatses inimest, inimest, kes mõnikord vähemalt puudutaks. See torkas nii valusalt, see noore ilusa inimese igatsus. Olgu ta missugune maailmaparandaja tahes. Südant päris kriipis. Ja kui Salme juhtus temast mööda minema, tõstis Hänninen käe ja patsutas tasakesi ja hellalt naise puusa. Salme peatus viivuks, lakkas hingamast ja läks siis vaikselt ja kobamisi kööki nagu pime võõrastes tubades. Hänninen jäi üksi ja püüdis välja puhata, ajud tühjaks saada, lihtsalt niisama olla.

«Proua!» kajas natukese aja pärast Mari hääl. «Jessuke, mis teiega oo? Olete te haige? Istusite maha nigu räntsti. Ja issand hoia, näost peris laiguline! Kas härra oli nii kuri? Kas ta sõimas teid nii hirmsasti? Ärge nüid, ärge no hakake nutma! Ja ma ei kuuld mitte raasu, olgu küll, et teritasin väheke kõrvu. Kas hakkan õige kurdiks jääma vai? Ärge

nüid, proua. Homseks oo ta kõik ää unustand. Küll te näete, et ta oo hommen täpipäält nigu ennegi.»

Salme vastust polnud kuulda ja teenijagi jättis aegamööda hädaldamise. Hänninen mõtles veel põgusalt abiõpetajale ja lootis, et see ei helista. Polnud enam mingit vajadust, võlakiri muidugi välja arvatud. Aga täna ta ei mõtle sellele, ta puhkab ja läheb varsti magama.

Kui Salme tüki aja pärast mõtlikult ja peaaegu aralt magamistuppa tuli, sikutas Oskari juba vatti ja tegi kõrvade jaoks toppe.

36

Kevaditi oli Oskari Hännisel mõnikord kombeks põleva prahihunniku, lõkke juures seistes mõtiskleda, möödunu üle arvet pidada ja rehale või labidavarrele toetudes eelolevatest asjadest unistada. Need olid rahulikud hetked. Kuna aegajalt tuli ikka tule kohendamiseks või risu servadelt keskele kokkulükkamiseks küürutada, püsisid mõttedki mõõdukates piirides. Või kui muutusid lennukaks, kippusid asjatult ette ennustama, ja sedagi juhtus, oli see kõik ainult suits. Kerkis õhku, hajus taeva all, ja sinna mahtus teda otsata.

Aga Matti Reimat poleks kuidagi saanud risuhunniku ääres seisvana ette kujutada. Tema jooksis ju sellest üle. Tal oli himu pisut akrobaati mängida. Vaat nii, lihtsalt läbi tulelõõma! Ohutunne ja kõrvetuspelg, aga läbi sääri limpsivate leekide jälle tagasi! Kuidas tunduks, kui jalg libastaks ja inimene tulemöllu kukuks? Sellele mõtlemine just andiski kogu tembutamisele õige maigu.

Tulest tõmmatud tukist oli küllalt juttu olnud. Aga seda oli mõistetud sootuks vääralt, nagu oleks see omamoodi õnn ja pääsemine. Teisiti, koguni vastupidiselt arvas Aamos: «Ja ma paiskasin teid segi, nagu Jumal paiskas segi Soodoma ja Gomorra; te olite otsegu tulest tõmmatud tukk.»

Niisiis oli tulest väljatõmbamine tukile surmaks, ta jäi märjale nurmele suitsema, üksinduses kustuma. Tuli oli tema kodu ja elu, mitte võtmine ja lahutamine. Ja ilmaasjata kogu nuhtlemine: «Aga te ei pöördunud tagasi minu poole, ütleb Jehoova!»

Kuid tulega mängimist, isegi mitte tukkide võtmist, kaugele, hukatusse pildumist ei saanud miski keelata. Tuli tõmbas ligi, oli inimesele midagi põhilist.

Teatud nutikust, mis polnud küll mõistuse, saati tarkusega ühele pulgale seatav, nõuti mehelt, kellel oli õnnestunud ebasõbralikus maakohas Matti Reima kombel ainult mõne aastaga äri asutada ja lisaks ehituskrundile vähemalt suur lahmakas head kruusamäge osta. Ja teha ka raha, mis kõik kaugeltki naise hilpudele ei kulunud, vaid oli korralikult linnapankadesse paigutatud, kuigi ta siin ainult võlgu tegi. Samasugust nutikust oli omal ajal osutanud Oskari Hänninen, aga muserdavamat, jäigemat, pikatoimelisemat. Oskari Hänninen oli kergemini solvatav, sest ta oli õrnema nahaga ja kartis inimeste jutte. Pealegi oli tema hootine tuline tegutsemine tulenenud soovist heakskiitu leida, mitte ainult uuemaaegsest ihast raha kokku kühveldada nagu väimehel.

Nii et punktipealselt võttes olid nad veidi vastumeelsed, sest nutikus ei saanud alati aususe parim sõber olla. Aga ka ilmtingimata tarvilikud. Keegi pidi ju midagi korda saatma. Olgu peale, et vabrikandid vabrikuid asutasid ja ümbruskonda töölisi meelitasid. Töölised, kogu juurdetulev rahvas üldse tõid kohale ametnikud, kodanlastekihi, kes ainult ootas, et talle midagi antakse, müüakse, nii et ta saaks loa maksta. Nii et kui mees ei teinud muud, kui hakkas majade ehitamisega pihta nagu keegi Oskari Hänninen, või omas esiotsa ainult kruusa, mida uuteks ehitusteks vajati, see tähendab näitas kruusa väärtuse kätte nagu Matti Reima, oli ta õigupoolest juba õige palju korda saatnud ja heakskiidu ära teeninud. Nüüd oleks ta pidanud saama võimaluse rahus istuda ja oodata, et aeg paneb teisedki asjad paika, toob unustust, annab andeks isegi need kõrvaltööd, mida seejuures oli tulnud teha.

Nii võis ette kujutada. Aga inimesed ei võtnud meelsasti õppust, nad olid nagu koerakutsikad, kes ei hakanud toas puhtust pidama isegi seesuguse toore, viimase abinõu rakendamisel nagu koonu omaenda väljaheite sisse torkamine. Ei, inimesed ei kannatanud, et keegi nende hulgast on teistest andekam. Nad lugesid seda ebaõigluseks, just niisamuti nagu kõiki varga võimalusi ja võimeid omav solvus sügavalt ja leppimatult, kui mõni kärmem ja nutikam viis otse tema silmade alt minema midagi, mida ta polnud enne märganudki, kui see oli minema viidud. Ja siis alles hakati tõsiselt üles tuhnima neid kõrvaltöid, milleta tegija läbi ei saanud. Või kas keegi oli kuulnud hobusest, kes oleks kaks aastakümmet rege vedanud, sellega eales vastu väravaposti põrutamata ja vähemalt kordki pabulahunnikut teele jätmata?

Kadedus oli nii inetu sõna, et seda ei võetud suhu. Seda

hoiti sügaval hinge taga varjul ja seal see kobrutas ja õdus. Ja hapu meel kasvatas oletatavaid võite aina suuremaks ja sedamööda kasvas ka vimm või siis see kadedus. Lausa pidi pääsema neid tukke kohendama ja tange ja roopi otsima.

Väideti, et kohtunik sõitnud jõulueelseil nädalail palju ringi. See oli ettekujutus, tema minemisi ja tulemisi jälgiti lihtsalt aiva ja endisest hoolsamalt. Ka keskjaamapreilid olid valvsad, eriti siis, kui kohtukantseleist õuekohtusse kõne telliti. Kas kohtunik peab ise istungit? Tihkab ta seda tegemata jätta? Või tuleb tal pähe haigeks jääda? Sootuks asjatu mure, sest kohtunik oli mõne nädala eest otsustanud asja viis minutit vaagida. Tema hämmastuseks sündis otsus kahega.

Külarahvas sai oma tapalooma. Ükskord ometi valitses õiglus. Ehk veripunased rõivad valgendatakse, nagu üks ümbruskonnas ringi liikunud ja käsi kõrgel hoides jutlustanud totakas naine oli kõikide eest kuulutanud. Need olid lihtsalt igasse paika sobivad sõnad, mis olid nii ära nämmutatud, et ei tähendanud enam muud kui seda, et vastasid vahel juhuslikult tõele.

Kino ees seisis vahtivaid inimesi, kui kusagilt ülemise korruse klubiruumidest, kus kohut peeti, toodi alla süüdimõistetud mõrvar, raudus ja vangirõivais kordki elus tähelepanu äratav norgunud ja väsinud olend, topiti ta autosse ja mindi viima teda sinna, kuhu ta kuulus. Õu oli nii tallatud nagu mõne talu laudaesine, kui on keset talve nõuks võetud karja jalutama lasta. Aga mõrv ja selle tõttu peetav erakorraline kohtuistung poleks suutnud veel kedagi peale poisinaasklite jalule ajada. Kui see asi läbi oli, tungis rahvast nii palju sisse, kui mahtus. Käänuline treppki oli alt üles inimesi täis, justkui poleks tagasihoidlikkust ja ülbet ükskõiksust enam meeleski olnud või nagu oleksid need vähemalt selleks üheks päevaks ametist lahti lastud.

Väike mehenubul seisis tuttava kohtuniku ees, kui kõik tunnistajad olid juba üle kuulatud, kaasa arvatud Heikkinen, kes oli ainsana kaebealuse poolt ja temagi tähtsusetu. Trepil, eriti allotsas kõneldi, et Matti Reima püüdnud algul koguni nalja visata, kohtunikule ehk silmagi teha, kuni oli tõmbunud kaameks ja hakanud lõpuks ometi uskuma. Ta polnud kumbagi teinud, oli ainult asunud kusagilt väljakougitud noorele advokaadile sosinal selgitama tema ja kohtuniku

vahelist konjakilugu, kuid see oli ainult tüdruku moodi nina kirtsutanud ja käskinud sellest asjast päris kuss olla. See ainult ärritaks kohut, ja millega Reima seda tõendaks? Ja kui Reima vaatas selja taha, saali, keeras ta pea kähku tagasi. Kas oldi ooperis? Otse esietendusel? Kahvatanud oli ta küll, iga tunnistaja järel üha rohkem, ja kui kaasistujad lahkusid otsust tegema, jälgis ta seal teises ruumis ainult kellaosuteid, nende pikaldast edasinõksatamist, kuni silm enam sedagi ei seletanud.

Kaasistujad — kostis kriginat, nagu oleks kange külmaga jääd saetud. Keegi turtsatas, aga läbi ukse oli kuulda kohtuniku halastamatut häält: «Sekretär ei või ometi otsuseks kirjutada, et vannutatud kohus naeris!» See oli vali, see hääl, ja võis arvata, et kui kohtunik oli kord juba teele asunud, ei vaadanud ta enam kõrvale. Ei-ei, ei enam «Pisarate valssi», mida ta oli ükskord ometi Inkeriga tantsinud. Või oli see olnud «Bajadeer»? Ei, kindlasti ja tõepoolest «Pisarate valss». Muidugi võttis meele mõruks, ei saanud ju igasugustele asjadele mõtlemata jätta, kui niimoodi minema hakkas. Reetmine igal pool, kuhu ainult julgesid vaadata. Kõik need tunnistajadki, kunagised head südamesõbrad, nemad ka.

Kuidas nad nii kaua arutada võisid? Kuid aeg oligi kellarattaid ja igavikus ainult mõnikümmend minutit edasi liikunud, kui Reima jälle otse kohtuniku poole vaatas, tolle tuttava pea poole, mis oli nüüd üksnes paragrahve täis, tundetu, ilmetu, vurrudki hoolikalt kärbitud. Veel oli lootust, sest ta oli ju lubanud meeles pidada, poolt olla. Või oli see olnud lihtsalt niisugune sakste jutt, aetud koguni purjuspäi? Mis mul siis viga on? Reima püüdis selga sirgu ajada, kohendas lipsugi. Vahest oli ta lihtsalt loomu poolest hüppaja või kiiruisutaja. Võis küll nii olla, ja esimesena paistis ta pärale ka jõudvat. Need teised siin, kõik need õnnelikud, uudishimulikud, naerusuised, nemad pärisid võidu muidugi iluuisutamises ja tagumise paari mängimisel. Siis langetas Matti Reima pilgu, jäi silmitsema halvasti pestud, õige kulunud põrandalaudu. Siit jalgade alt nad tulid ja läksid otse kohtuniku laua poole. Kui ta ühega pärale jõudis, võttis ta käsile järgmise.

«Proua, ma viin autoga.» Heikkinen tegi paar jooksusammu, kui Inkeri pärast haamripaugatust püstipäi kohtusaalist välja astus, ja uus talvemantel seljas, õhukesed sukad ja kingad jalas, teed andvate inimeste vahelt trepist alla läks, nägemata oma vihas muud kui värve, värve küll.

«Ma lähen jalgsi. Sellesse autosse mina oma jalga enam ei tõsta,» ütles Inkeri nii, et seda igaüks kuulis. Ta oli tõesti ehtsalt ja tuliselt vihane. Eelkõige muidugi kohtuniku peale, aga ka Matti peale. Ta möödus kiiresti kõikidest sõnatuks jäävatest, ilmet vahetavatest inimestest, läks teed mööda edasi ja isa poodi, kus see oli vist korda luues teateid oodanud. Ja ta pidi need kohe saama, kuna parasjagu ühtegi ostjat ei olnud.

«Seitse kuud!» Hänninen vajus letiservale istuma. «See pole tõsi, säherdust asja pole veel kuuldud!»

«Jah! Seitse! Mitte keegi enne Mattit. Välja arvatud muidugi see korduvalt karistatud Fast seal kuskil. Nagu teisi numbreid polekski olnud. Kaks, kolm, neli. Seda oleks veel mõistnud. Aga ei, seitse! Seal see Matti sõber siis oli! Samasugune rämps nagu Matti ise. Ma keelasin ja keelasin — ja siin me nüüd oleme!»

Inkeri hakkas ärritatult käekotis tuhnima, leidis hõbeportsigari, kobas seda värisevi käsi, kuni sai lahti, ja võttis vabiseva leegi pealt suitsule tuld. Sigaret kiikus pika pitsi otsas üles-alla, kui ta ühest seinast teise käis ja kaela kõditavat hermeliininahka kohendas.

«Kõik need peidikud ja veod ja eksiteele juhatamised ja siis veel ametikohustuste täitmisel politseiniku tülitamine... Need olid vist need korrad, kui ta oli politseinikele küüdimeheks. Jah, ja auto on läinud! Kasutatud peaasjalikult kuritegelikeks sõitudeks. Vaat niimoodi!»

«Misjaoks sina sinna läksid,» ütles Hänninen täiesti põhjuseta, kuid tal ei tulnud muud pähe. «See pole naiste koht. Et ka nii pidi minema!» Tema hääl ei olnud Hännise hääl, see oli abitu ja hämmeldunud. «Kuidas sa nüüd toime tuled?»

Inkeri turtsatas, nii et tühjad plekknõud vastu kõmisesid. Sellega polnud muret. Oli igaks juhuks kokku lepitud. Oi-oi, mida teadis see vana mees nendest viimastest nädalatest, nendest uneta öödest, lakkamatust seletamisest ja igaks juhuks rääkimisest!

«Kui midagi on, siis raha,» ütles Inkeri ja pilgutas silmi, et mitte nutma puhkeda. Ta oli saanud, mida oli soovinud, raha. Ei oleks pidanud soovima. Aga nutmas need inimesed teda ei näe, mitte keegi! «Aga seda meest ma ootama ei hakka. Vaat niimoodi. Sõidan ära, lähen minema, ükskõik kuhu.»

«Jäta nüüd, sul on ju poeg. Ja pea see seitse kuud ei kulu. Ja...» Hännisel oli väga raske sõnu leida, sest tundus, et see kohtuotsus oli tabanud tedagi, kes ta ju inimeste jutte

alati südamesse jaksas võtta. «Sa oled suutnud Mattit ju ennegi ära oodata. Tookord . . .»

«Asjata siis kah!» Inkeri läks klaasubrikusse, nii et seinad helatasid, ja kustutas sigareti Oskari tuhatoosi. Hänninen oleks võinud selle kohta midagi öelda, vägagi hästi, kuid ei raatsinud ja ei osanudki paugupealt. Kas ta ei olnud hoiatanud? Aga mis kasu oleks nendest sõnadest praegu olnud! — «Seitse kuud!» Inkeri klõpsas ridiküli kinni ja heitis pilgu selja taha, säärtele. Sukad olid muidugi määrdunud, pori pritsis ju igal sammul.

«Matti kaebab muidugi edasi,» arvas Hänninen ja ohkas sügavalt.

«Ja mis sest kasu on? Istugu aga kui kaua tahes, küllap Heikkinen hoolitseb töökoja eest ja mina hakkan kruusa müüma. Nüüd võtan ohjad enda kätte. Näitan talle veel!»

«Nonoh, sa oled ärritatud. Mis seal imestada. Kuidas oleks, kui sa käiksid kodus ema vaatamas.»

«Ja lähengi. Muidu ta tuleb niikuinii meile. Tulin enne lihtsalt siia suitsu tegema.»

Jälle uksekella kilatus ja natukeseks ajaks petroolihaisu võitva lõhnaõli hõngu. Siis haihtus seegi, ja kuni enne tõelist muretsemist — seda tööd — veel jõudu oli midagi teha, läks Oskari koju helistama ja ette hoiatama. Salme oli alati natuke aega vait, kui sai hoobi, niipalju oli Oskari teda tundma õppinud. Siis hakkas ta rääkima, tundus, nagu oleks ta mängutoosi vahetanud. Vaikselt, aeglaselt, end rahulikuks sundides.

«Inkeri on nii hirmus tige,» kaebas Hänninen telefonitorru.

«No ta oo jah niisuke,» ütles Salme. «Igalühel omad kombed. Igaüks praavitab isemoodi. Kui nüid ainult mõistaks. Nad põle mitte raasukestki sarnased.»

«Mis? Kes?»

«No tüdrukud. Aga sedasi oo sii alati olnd. Aga küll Inkeri sellest üle saab, kui mitte muu, siis viha ikke aitab. Kui ainult need esimesed päevad mööda saaks! No olgu, ma vaatan, et jõuan vanainimese ennem ää sööta. Et saaks kübekesegi rahus istuda. Kas sa tuled õigeks ajaks sööma?»

Hänninen lubas, kuhu mujale ta nüüd enam üldse läheb kui koju.

«Ja eks nüid ole ju omajagu kergem kah, kui kõik oo möödas,» hakkas Salme juba häid külgi otsima. «Nigu sii oleks kellegi õige aeg olnd — kõik need viimased kuud, kui sai ainult oodatud ja oodatud. Ei, nüid tuleb mul küll minna.»

Hänninen seisis natuke aega, käsi telefoni laineliseks värvitud küljelaual, kus oli kuldsete, keerukate tähtedega kiri «Ericsson», laskis siis käel alla vajuda ja läks poodi. Ta proovis näol mitmesuguseid ilmeid, leidis lõpuks midagi, mis pidi naljatlev olema, kohendas kuuerevääre ja naeratas sunnitult, hämmeldunult ja põlglikult, üldse adumata, et see kõik oli täiesti tarbetu. Viimaks ometi oli ta külaelanike silmis mingi positsiooni saavutanud, oli saatuse poolt löödud mees. See polnud muidugi see, mida ta oli aastakümneid taotlenud, kuid ta ju ei teadnudki sellest midagi. Seegi osutas kaastundele, et täna keegi ainult selleks väikesi oste välja ei mõelnud, et tulla vaatama, kuidas Hänninen väimehe süüdimõistmist võtab. Niisiis võis Hännise nägu aegamööda nii murelikuks muutuda, kui oli, ja ta ise käsile võtta ainsa töö, mida ta praegu teha suutis — hakata ajalehte lugema, niipaljukest kui ta küll sellestki aru sai.

«Kohutava kulutulena liigub pahede tormikeeris sirguva noorsoo keskel, tallates jalge alla ideaalid, tõugates porri lapsepõlve õnnelikud, päikesepaistelised õhulossid ja vapustades usku kõigesse, mis hea ja püha.»

Lapsepõlv, lapsepõlv, seda suudeti pakkuda. Ja sellele pidi masendatud meelel mõtlema. Oli olnud õhulosse, oli olnud usku heasse ja pühasse. Ja varsti olid samasugune kuivav tuhahunnik saalidiivanil nagu vana ema praegu.

Ta viskas lehe käest ja hakkas uurima kalendrit, kuuloomisi ja nimepäevi ja kõike, mida sealt leida oli. Ja siis lehitses ta seitsme kuu jao edasi, hoidis mõnda lehte sõrmede vahel.

37

Must talv, jäärst polnud lõhnagi, metsavedu ei tulnud kõne allagi, mõne seina ääres võis näha nõgeseid haljendama löövat. Regesid ei tarvitsenud varjualuseist välja tuua. See hea külg neil ilmadel ju oli, et küttepuid kulus vähe. Aga kuude viisi kestev hämu tegi uniseks. Õhtuti polnud seda nii märgata, sest siis pidigi pime olema ja tuli põlema. Ainult tegu oli, kuidas päeva mööda saada.

Salme keris lõnga, viht tooliseljal. Oskari istus lugedes oma toolis. Aeg-ajalt hõõrus ta kukalt kindlas rütmis vastu tärgeldatud pitslinikut. See kuulus tema õhtuste harjumuste hulka ja Salme kandis hoolt, et linikud oleksid küünistavalt kõvaks tärgeldatud. Vanainimene püsis vagusi, seegi oli nädal nädalalt vaiksemaks, unisemaks muutunud. Ja Mari oli pärast nõudepesemist palvetundi läinud. Uus kirikhärra oli enne ametisseastumist, puhtast jutlustamistahtest lihtsalt korraks kohale tulnud. Kas see just korra või kommetega täpselt kokku käis, aga kes seda keelamagi hakkas. Igatahes mitte napisõnaliseks jäänud abiõpetaja, kes veetis nüüd nii palju aega oma kabinetis, et oli paaril korral koguni jumalateenistusele hilinenud.

Salme vahetas jalga. Seismine väsitas ja viht oli raske. Kerimine jäi ikka aeg-ajalt toppama, sest lõng ulatus peaaegu põrandani. Oleks pidanud kaks tooli seljakuti panema, aga ei viitsinud enam.

«Mis sääl lehes nüid oo?» küsis ta, sest tahtis kellegi häält kuulda, mitte ainult seista ja kerida.

«Mis siin ikka, muidu tühja-tähja. Kavatsevad nüüd siis naistelegi riigiteenistusse astumiseks õiguse anda, kohe seadusega. Ja et Svinhufvudist ei saagi presidendikandidaati.»

«No siis oligi peris ükstapuha, kas käidi hääletamas vai mitte. Ma ei tea, vast olekski olnd hää, kui oleks tulnd kuningas, põleks olnd tarvis alailma vallamaja vahet käia.»

«Aga kui nad Ryti, niisuguse kluti sealt Soome pangast presidendiks panevad? Olgu tal kui hea arvudemälu, laps ta on ja muud midagi. Või kes see Helander on? Ei, Relander ikka?»

«Ma tean,» innustus Salme. «Kui ma endale mesilasi hakkasin muretsema, siis üks vanaeit käskis mul hoopis kodujäneseid võtta. Üks Relander oli nende pidamise ja hoolitsemise kohta kohe peris raamatu kirjutand. Ei tea, kas oo õige sama või?»

«Ega siis küülikukasvatajat ometi presidendiks . . . See veel puuduks! Sa oled just samasugune nagu kõik vanamoorid. Kui need lehes kellegi pilti näevad, olgu või Hiina keisri oma, pistavad nad pead kokku ja sosistavad, kelle nägu see on. Ikka mõne tuttava või tuttava tuttava. Teile on maailm nii pisike.»

«Jajah. Võib-olla küll. Aga et nüid naised ka riigiteenistusse . . . Kas sest Anjal ka miskit kasu võiks olla?»

«See on ainult seadus. Ja eks neid naisi ole ennegi ametis olnud. Anjagi oli. Näe, siin öeldakse, et enesehaletsus on ajupehmenemise esimene tundemärk.»

«No seda ma olen juba kaua teand. Seda ma öelsin Inkerilegi. Vai midagi sinnapoole.»

«Jah, ja nüüd peab see juba pidusid ja kutsub külalisi.»

«Oleks ta siis pidand leinaaega pidama vai? Aga räägi vaiksemalt, et vana üles ei ärkaks.»

«Kutsub, nagu kuulda, mehigi.»

Salme ei vastanud, ainult keris kiiresti, ja Oskarigi ei suutnud seda juttu jätkata, võib-olla oli selles tõttki. Aga äri ajada Inkeri püüdis. Kes teab, ehk . . . aga ta oli ju naine!

«Võiksid kohvi keeta. Või teed.»

«Otsekohe, kui olen selle ää kerind.»

Nüüd, kus viht oli kergemaks muutunud, keerutas Salme kärmesti kätt. Viimased keerud käisid nii kähku, et seda ei märganudki. Siis läks ta kööki ja pani pliidi alla tulehakatuseks kohe lõõmama löövaid vanu katuselaaste ja nende peale halge. Katel kiikus rõngail, enne kui jäi püsima.

Leiba korvi seades kuulis ta trepilt samme, kuid ei pöördunud, mõeldes, et Mari tuli. Kuid sammud peatusid esikus, kõhklesid pimedas uste vahel, ja kui Salme oli juba korvi kandikule asetamas ja vastu minemas, torkas Julin oma kitsa näo ukse vahelt sisse. Tema õlad olid läbimärjad, sest väljas sadas lausa vihma.

Salme imestas, Julin ei käinud kunagi neil, igatahes kutsumata mitte. Kuid juba tuli Oskari ja viis külalise kambrisse,

aitas tal jope seljast ära ja tõi selle kööki siibrikonksu otsa kuivama, tegi Salmele märke ja Salme sai aru. Ta korjas köögitassid jälle kokku ja pani katlasse vett juurde. Hea, et tuli juba põles. Kohv saab kohe valmis. Ta püüdis kambrist kostvat juttu kuulata, aga see ei paistnud vedu võtvat. Niisiis pani ta puid juurde, võttis põlle eest ära ja läks sisse paremaid tasse lauale panema.

«Kohe jalgsi?» küsis Oskari ja lisas, kui Julin midagi ei öelnud, ainult laupa kortsutas ja kergelt nagu lind toolile istus: «On aga imelik talv.»

«Jah. Sarapuudki õitsevad, ma olen ise näinud.»

Ta vaatas neid mõlemaid, nagu oleks nüüd kõik selgitatud. Ainult mis kõik, seda ei osanud Hännised ära arvata. Salme pidi kööki minema, kohvijahu kannu panema, kohvi valmis tegema. Siis tuli ta tasside laualepanemist jätkama ja kummardus, küürutas kätt sirutama, et kapiriiuli tagumisest nurgast küpsisepurki kätte saada. Vaniljepärgade ja suhkruküpsiste peitmise komme oli talle sellest ajast külge jäänud, kui tüdrukud olid väikesed.

Julin oli juba laua ääres platsi võtnud ja patsutas peoga tasakesi vastu paksu villast lina. Salme tõi kohvikannu ja pani selle rokokoostiilis nukkmütsi alla tõmbama. Seal seeliku varjus püsis kann mitu tundi kuum. Siis tuli laua kohal rippuva lambi valgussõõri ka Oskari ja Salme asus tasse täitma. Teisi ära ootamata võttis Julin suhkrut, valas palju koort, jõi tassi tühjaks, keeras lõpetamise märgiks kummuli ja hakkas, sellal kui Salme ja Oskari jõid, kuivi silmi pilgutama. Salme sattus ärevusse ja Oskarit paistis peaaegu hirm valdavat.

«Oleks nagu kahte sorti juttu,» ütles Julin. «Mõtlesin, et olgu pealegi hilja, ma tulen ja räägin.»

Aga just siis, kui ta oli oma jutule toeks laua alt mingi pidepunkti leidnud ja seda vaevatult ja silmanähtavalt piineldes vahtima jäi, helises saalis kell. Salmel tuli tõusta ja minna. Ta mõtles, et Julin võib Oskariga väga hästi nelja silma all rääkida, ja ei kiirustanud, seisis niisama vanainimese kõrval ja kuulas, mis und see oli näinud. Aga kambris ei kõneldud enam midagi ja õige varsti tuli Oskari saali ja sosistas, et Salme tuleks sinna. Nõutult tõstis Salme vanainimese ratastooli, kattis tema jalad salliga kinni, pani talle rätiku õlgadele ja avas siis tiibuksed. Vanainimene jäi kohe vait, kui pääses teiste seltsi. Tal oli nii palju vaadata, et ta ei rääkinud midagi, vähemalt mitte kohe. Pärast võis sealt muidugi tulla mis tahes juttu. Julin vaatas veidi võõristades

inimmütsakat toolis, kuid siis meenus talle vist nii vanainimese olemasolu kui ka tema oma asi ja ta alustas.

«On mõeldud, et järsku sa tahaksid selle vaeva ja mure enda peale võtta ja kaasistujaks hakata.» Ta vaatas nüüd Oskarile otsa ja pööras siis pea jälle kähku ära. «See tähendas omal ajal nagu kihelkonnakohtuniku asetäitja tiitlit või nii.»

Salme näpsas küpsise ja hakkas seda vanainimesele suhu toppima. Kui huuled ei praotunud, murendas ta küpsise sõrmede vahel peeneks ja hoidis purusid huulte ees, kuni need vastu võtsid ja suu tasakesi matsutama hakkas.

«No ei tea, ei tea.» Hännisel oli nii hea meel, et ta lõi roosatama, rind kerkis ja käsi käis pealae vahet. «Eks neid ameteid ole niigi. Mõtlesin, et jätan vähemaks. Aastaid ka juba turjal.»

«Nii see on jah,» möönis Julin. «Ikka peavad ühed ja samad inimesed igale poole jõudma. Nagu kohustus või nii. Et jõuaks. Muudkui rabele ja vehi. Kuigi ei hooliks.»

«Nii see muidugi on jah,» kinnitas Hänninen tema sõnu ja vaatas Salmet, kes vanainimese kõrval seistes ja talle ühtesoodu küpsist suhu toppides suutis teda vagusi hoida.

«Mõtle järele,» ütles Julin ja tõstis pead, kui oli esimese asja kaelast ära saanud. Mis selle ometi nii vastumeelseks tegi, põhjust poleks pidanud olema? Muidugi, see ei olnud ju muud kui piparkook, samasugune nagu see, mida vanainimesele söödeti, et ta rahule jääks. «Ikkagi kohtuniku asetäitja, sa mõtle.» Ja kähku, et uus piinlikkusehoog peale ei tuleks ja et kord välja vihma kätte ja lõpuks magamagi saaks, hakkas Julin keerukate sõnadega, murretki sekka segades rääkima oma pojast, Laurist, ja Anjast, Hänniste tütrest. Mitte et tal oleks midagi Anja vastu, sootuks vastupidi, ja see tüdruk, Sylvi, võib edaspidigi Julini pool elada ja olla, teda koolitatakse, nii palju kui tal pead on, ja nüüd peaksid Hännised juba aru saama. «See on talu pärast,» ütles Julin raskelt. «Olen näinud liiga paljude talude kokkusulamist, lagunemist. Ja siis on haamrimehed platsis, kuigi õiget põhjust nagu polegi. Aga on, kui talu jõud ei käi oma maadest enam üle. Ja ega ei käi, kui pole perenaist ja lapsi kasvamas.»

«Aga mis Lauri...» Salmel läks vanainimese söötmine meelest, kuni see inisedes märku andis ja ta uue küpsise võttis. Oskari nägu muutis värvi, ta tõusis ja läks istus oma tavalisele kohale, käed peaaegu põrandani rippu.

«Kus ma siis pojaga niisugusest asjast...» ütles Julin ja heitis talle imestunud pilgu. «Ei tema saaks aru.»

«Aga kudas siis meie . . .?» Salme ei osanud jätkata, ei teadnud õieti sedagi, mida ta tahtis küsida. Mingi lahendus pidi muidugi leitama. Ta oli ainult lootnud nii nagu Oskarigi, et Anja võtab aru pähe ja läheb Lauri juurde. Kuigi see oli muidugi olnud asjatu lootus, seda oleks pidanud taipama. Talle kippus nutt peale, kuid sedagi ei võinud, nii asjaliku Julini kui ka selle pärast, et oli vaja vanainimest sööta, tagant tuupida ja ära petta, et ta oma hädaldamise ja pobisemisega vahele ei hakkaks segama.

«Muidugi sellepärast, et Anja... Aga temal kui naisterahval on ka nii räbal õnn olnud.» Hänninen rääkis nüüd tõtakalt, nagu oleks ta selle vadina läbi millegi eest pakku pääsenud. Tema suust tuli kõike Gröönroosi Vienoni välja — Anja hea süda ja usaldav meel, lapse surm ja Sylvi ja õelad inimesed ja Hollola ajad ja see häda, et ta püüdis nüüd tunde anda ja ennast niimoodi elatada. Ja kummatigi hiilis ta mööda veel kurvematest, häbistavamatest juttudest, nii et lõpuks polnudki muud meeles kui need. Jutud sellest, kuidas haritud naisedki võtavad nüüdsel ajal kuuldavasti pähe kõige meeletumaid poliitilisi tõekspidamisi, millest isegi ei tea, mis nad on, mida nad endast just kujutavad, peale selle, et nad on igal juhul ohtlikud. Ja nendest ei võinud ta rääkida, nii et ta sulges lõpuks ometi suu, kuigi oli endiselt sõnadest pungil ja mitte küünravõrragi kaugemal asjast, mille eest oli püüdnud plehku pista.

Julin vaatas elektrijuhet, mis läks papiga kaetud lage mööda uksepiidani ja sealt alla. Kuna Oskari oli nähtavasti lõpetanud, ainult ohkas, pöördus Julin Salme poole, nagu olekski see targem, sest ta oli osanud vähemalt vait olla.

«Nii nagu ma ütlesin, mul ei ole Anja vastu midagi. Ei see mulle kerge ole. Niimoodi paluma tulla, et Anja laseks Laurist ära lahutada, läheks temast ametlikult lahku, nii nagu ta tegelikult juba lahus on olnud. Niipalju kui ma asjast aru saan. Esimest korda seda Julinite soos juhtub ja jäägu ka viimaseks. Lauri peab perenaise majja tooma, võtku või mõni teenijatüdruk, kui paremat ei mõista. Või mis ma nüüd räägin, ei-ei, niimoodi ka mitte. Aga talumees ei tohi palju kuu poole vahtida, see on kindel. Ja niipalju kui mina aru saan, on Anja vist Lauri maha jätnud. Niisugustest asjadest ei tahaks mitte rääkidagi. Neid ei kõlbagi kõne alla võtta. Ja õhtu ka juba käes.»

«Aga kas noored omavahel ei võiks kõnelda?» Salme otsis taskust kammi, aga et tal polnud põlle, siis polnud taskutki, kammist rääkimata. Ja igaks juhuks ta ainult otsiski. Et kui

vanainimene lakkab söömast, hakkab ta tema pead kammima. See rahustas teda ka alati.

«Ei nemad mõista,» ütles Julin. «Ega mul muud olnudki. Tuleb siis jälle advokaat võtta. Küll mina selle kinni maksan. Ja kui Anjal peaks olema raha tarvis või midagi, eks pea siis katsuma kusagilt välja tõmmata.»

«Ei ole vaja,» ütles Oskari karmilt, peaaegu uratades. Julin noogutas, hakkas end püsti ajama, kuivetu ätt, kogukonnanõunik. Ta peaaegu naeratas, ei tea, mis siin siis nüüd naerda oli. Või oli see lihtsalt nägu, temalgi oli ju raske ja piinlik.

«Ma siis proovin,» lubas Salme vaikselt. Ta oli järsku väga väsinud, rusutud. «Eks ma katsu, kuigi mul oo tüdrukust kahju.»

«Ainult aasta või kaks, ja kõik on meelest läinud. See on inimese elus lühike aeg.»

Julin läks hüvasti jätmata ukse poole. Salme keeras ratastooli teelt eest, sest Julin tuli otse selle suunas. Julin köhatas ja astus samuti kõrvale, oli jälle vanainimese teravate silmadega vastamisi, vaatas teda, köhatas uuesti ja läks siis kärmel sammul minema, kuigi oli ka ise juba vana. Tal oli meeles köögist jopp võtta, ja oli kuulda, et pimedas esikus leidis ta ka kohe tee välja. Natuke aega rabises liiv, siis valitses täielik vaikus.

«Kaasistuja amet,» ütles Oskari. «Jaa-jaa, kunagi siis kihelkonnakohtuniku asetäitja tiitel. See oli siis nüüd niisugune äri. Ja selle jama lõpp.»

«Oota nüid. Ma viin vanainimese ää. Ja eks miskisugune lõpp pidandki tulema.»

«Mis asi see ometi on, et rahu ei saa. Mispärast inimese lastel nii halb õnn on? Mõlemal?»

«Oota nüid. Ma panen ta sängi. Ja põle see Anja Laurist änam mitte küüsevõrragi hoolind. Aga lahutus oo muidugist raske asi. Ja häbi toob ka. Aga vaatame nüid aasta vai kaks. Neil kõikidel ju elu alles algusotsas, nii Anjal ja Lauril kui Inkerilgi. Sii võib veel nii korda minna, et ei usugi. Aga küll sa oled ikke hää mees, tunned laste perastki alati muret.»

Saalis vanainimese linu seades voolasid Salme silmist esimesed pisarad. Loomulikult sõimas vanainimene teda inetuks, rumalaks, käpardiks. Ta tigetses ratastoolis ja püüdis koguni oma ainsat elavat jäset viibutada. Salme ei kuulanud, see oli nagu üks vihmapladin puha. Ta kooris ämma rätikute ja sallide seest välja, hoidis potil, pani voodisse, kattis tema pea rätikuga, nii et see ei rõhunud, ja suuri pisaraid tilkus

tekile, valgus laiali ja segunes lillekujutistega. Siis ta tõusis ja läks viivuks aknale, nägi udusel klaasil oma varju. Suu abitult lahti, pühkis ta korra mõlema käega üle näo. Kui ta kuulis Oskarit toolist tõusvat, läks ta, kustutas tule ja soovis head ööd.

«Sa oled madratsi muhklikuks jätnud,» nurises vanainimene. «Ma tahan, et mu voodi korralikult üles tehakse.»

Aga Salme sulges tiibuksed ja lahkus.

Ühest külaserval asuvast majast pudenes välja naisterahvaid, keskealisi pearätiga väsinud olevusi või juba päris vanu nagu Mari. Mõne põgusa puhkehetke järel tagasi koju, oma talituste juurde, millele ei tule lõppu, enne kui surm nad sellest vabastab. Aga olgugi Mari vana, läks ta kõige nobedamalt mööda teed kodu poole. Sõnad lausa kippusid temast välja ja tal oli kibekiire neid prouale edasi anda. «Nii ütleb Jesaja, nii ütleb Jesaja,» kinnitas ta, vehkides mööda teeveert, kõhn ja luine. Tal oli tuline hirm, et unustab, ei mäleta ega oska rääkida nii südantlõhestavalt ja hirmuäratavalt, nagu oli jumalasõna kuulutanud uus kirikhärra. Enam polnud midagi häda, ei saanud olla, sest vana praosti kartust äratav hing asus tema vennapojaski. See ei heitnud armu, ei hoidnud enda teada, vaid laskis tulla. Kõik asjad saavad jälle korda, möll ja patune aeg lõpeb, aamen.

«Patused Siioni tütred, üleni kergemeelsusse uppunud, kael katmata ja rinnad paljad ja... Keerutavad tantsida ja paljastavad kõrgelt sääri ja kasinus on neist kaugel, nii et neid ei tihka häbenemata vaadata.»

«Küll sii oli vägev, jüstament hää, niisuke nigu peab,» ütles Mari kuuldavalt. Ta oli teised juba kaugele seljataha jätnud. «Issand Jeesus, kui hää nüid oo olla! Kui ainult kõik meelde jääks! Et taevane isa ei vaata meie tööpäeva pikkust vai raskust, vaid alandlikku ja kahetsevat meelt, mida me teda teenides üles näitame, kudas me ennast tema tahtmise alla heidame ja vastu peame. Ja ärgu kiitku ennast keegi isegi pordunaise ees, olgu ta vai Aabrami, Taaveti, Peetruse ja Pauluse vääriline, sest esimesed saavad viimasteks. Ja niisama vähe tohib lootust kaotada, ole sa vai Pilaatus, Heroodes vai Iskariot, sest viimastest saavad esimesed. Häh! Aga ää sellepärast veel meelt pööramata jäta! Või arvad, et võid surivoodil seda teha, mida sul oleks tulnd kogu eluaeg teha? Ei-ei, eks sa taha jo ikke ausal viisil taevasest rõõmupeost osa saada, rõõmustades karjase kõrvale tõusta. Ja vaata, Issanda

silmis helgivad kannatlikkuse- ja murepisarad. Mine aga Jeesukse manu, sest tema silmist oo armastuse veri vihapisarad välja puserdand. Sellepärast, oh inime, mida sa iganes teed, nii mõtle lõpu ja arvepidamise päeva pääle. Issand Jeesus oo meie pattude eest oma keha risti lasnd lüüa.»

«Ta rääkis nagu mees,» tunnistas Mari alandlikult ja tegi sügava niksu, kui talle samas teeservas keegi vastu tuli, keda ta pimeduses ära ei tundnud. Jumalasõnast alandlikuks tehtud, astus Mari igaks juhuks peaaegu kraavi ja seisis seal ligases rohus, kuni tee oli tema ees jälle tühi.

Küla keskel ta rahunes. Vaimustus andis järele ja ta käis viimase osa teest aeglasemalt. Sest kes ta siis on, et võib jumalasõna edasi andma hakata. Aga tal on hea olla ja vähemalt seda suudab ta prouale öelda, et nüüd ei ole enam mitte midagi häda. Ei neil ega kellelgi teisel.

Hännise majas, mis oli kolmkümmend aastat tema kodu ja tööpaik olnud, põles köögis ja kambris tuli. Tema leppinud, õnnelike silmade ees oli seegi nagu kirik, nii rahulik ja ilus.

«Selle eest tänan ma Jumalat, et mul põle änam vaja elus palju õppida,» pobises ta, astudes tuttavale õuele, tuttavate hoonete vahele, kus ta oli kõik need aastad jooksnud, kandnud, viinud, toonud. «Palju uut ma änam õppida ei jõua. Ja vana läheb puha meelest ää, kõik oo korras, rahu oo igaühega. Selle teadmise oo hää kirikhärra mulle and ja sii mulle jääb. Igavene rahu. Muretsemisel oo lõpp. Aga,» lisas ta trepile astudes mõttes juurde, «nüid tuleb mul vissist hakata veel nõusid pesema. Vissist oo kõik anumad jälle rokaseks teht. Tuleb puhtaks pesta, siis oo homme rõõmsam tõusta. Aga Jumala abiga peab inime vastu, kannatab välja mida tahes.»

Joenpelto, E.

J 51 Otsekui tulest tõmmatud tukk. — Tln.: Eesti Raamat, 1982. — 352 lk.

Tuntud soome naiskirjaniku romaan, 1981. aastal eesti keeles ilmunud romaani «Tõmbab ustest ja akendest» otsene järg, mis jätkab sealsete tegelaste elukäigu kujutamist Soome 1920-ndate aastate külla- ja aleviolustikus.

J $\frac{70304—085}{M\ 901(16)—82}$ 168—82 4703000000 84.34 Soome

Эва Йоэннелто. **Аки уголь тлеющий.** На эстонском языке. Перевод с финского: Хелла-Мари Мяннамаа. Художник-оформитель Хелмут Полберг. Таллин, изд-во «Ээсти раамат».
Toimetaja A. Ravel. Kunstiline toimetaja M. Torim. Tehniline toimetaja M. Tammes. Korrektorid E. Gutman ja K. Tamm.
ИБ № 1845. Laduda antud 31. 08. 81. Trükkida antud 15. 01. 82. Formaat 84X108/32. Trükipaber nr. 1. Kiri: žurnalnaja. Kõrgtrükk. Trükipoognaid 11,0 + 0,03 (kleebis). Tingtrükipoognaid 18,53. Tingvärvitõmmiseid 18,99. Arvestuspoognaid 19,97. Trükiarv 24 000. Tellimus nr. 477. Hind rbl. 2.20. Kirjastus «Eesti Raamat», 200090, Tallinn, Pärnu mnt. 10. Trükikoda «Punane Täht», 200001, Tallinn, Pikk t. 58.